

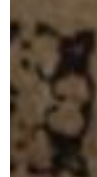

A. Cal 6 142

1755.

A. Cal 8 142

10

rio-
bus
aus
in
ta-
um
hi-
um
aus
nim
in-
llud
dum
icif-
oen-
ri fa-
qui
litati
Do-
sum-
am e-

ius scripta, præter Commentarios, desiderantur omnia, ex iis, quæ supersunt, vndiq; dispersis reliquiis, gustare aliquo pacto, expleri nullo modo possumus. Contigit enim diuinis Cæsaris scriptis, quod & optimis plerisque scriptoribus accidit, siue facto, siue hominum potius incuria, vt quædam vel penitus interciderint, vel, si quid ex eius monumentis reliquum fuerit, mutilum id & mancum, multisque pollutum maculis circumferatur. atq; in Commentariis quidem, multis per doctissimos viros sublatis mendis, non suæ tamen adhuc integritati restitutus est Cæsar: librorum verò qui deperierunt, fragmenta, nullus, quod sciam, præter vnum Antonium Augustinum Ilerdensem Episcopum, à quo nonnulla huiusmodi accepimus vulgauit, vel collegit. Sed cum superioribus his diebus incidissem in commentariorum exemplar, sexcentis fere ab hinc annis manuscriptum, atque illud cum vulgatis codicibus cōtulissem, libriq; bonitatem in multis probassem, operæpretium me facturum sum arbitratus, si, quas ex optimo libro correctiones eruissem, adiunctis Octauij Pantagathi, & Gabrielis Faerni, doctissimorum virorum emendationibus, cum iis etiam, quæ collegissem, Cæsaris scriptorum fragmen-

ABIO FARNESIO

EQUITI HIEROSOLY-

MITANO FVLVIVS

Vrsinus S.

uo difficilius, atque laborio-
sius est, historiam suis legibus
scribere, eo maior debetur laus
is, qui in ea excelluerunt. in
qua quidem, vt de Græcis ta-
i, quorum semper in omni virtutum
resplendor fuit maximus, Latinis hi-
is tantum præstitit Cæsar, vt primum
dignitatis gradū, antiquitatis ipsius
nonio, fuerit cōsecutus. Scripsit enim
s gestas, quibus ipse non solum in-
t, sed etiam præfuit. in quo certe illud
ue multo mihi magis admirandum
ar, eundem virum & gerendis felicif-
rudentissimeque rebus. & scriben-
tissime natum esse. Sed tanti viri fa-
clara è multorum monumentis. qui
a Græce, tum Latine immortalitati
trunt, cognoscere abunde licet: Do-
n verò, atque eloquentiæ, quā sum-
n laude coluit, suauitatem, quum e-

ius scripta, præter Commentarios, desiderantur omnia, ex iis, quæ supersunt, vndiq; dispersis reliquiis, gustare aliquo pacto, expleri nullo modo possumus. Contigit enim diuinis Cæsaris scriptis, quod & optimis plerisque scriptoribus accidit, siue facto, siue hominum potius incuria, vt quædam vel penitus interciderint, vel, si quid ex eius monumentis reliquum fuerit, mutilum id & mancum, multisque pollutum maculis circumferatur. atq; in Commentariis quidem, multis per doctissimos viros sublatis mendis, non suæ tamen adhuc integritati restitutus est Cæsar: librorum verò qui deperierunt, fragmenta, nullus, quod sciam, præter vnum Antonium Augustinum Ilerdensem Episcopum, à quo nonnulla huiusmodi accepimus vulgavit, vel collegit. Sed cum superioribus his diebus incidissem in commentariorum exemplar, sexcentis fere ab hinc annis manuscriptum, atque illud cum vulgatis codicibus cōtulissem, libriq; bonitatem in multis probassem, operæpretium me facturum sum arbitratus, si, quas ex optimo libro correctiones eruissem, adiunctis Octauij Pantagathi, & Gabtielis Faerni, doctissimorum virorum emendationibus, cum iis etiam, quæ collegissem, Cæsaris scriptorum fragmen-

fragmentis, in lucem proderem. Ad hanc
meam voluntatem amicissimorum quoq;
hortationes accesserunt, quin communi-
ari hæc, qualiacumque essent, cum stu-
diosis omnibus voluerūt. Cū igitur pro-
tendum hunc librum in publicum sta-
vissem, tu potissimum cui mittere, occur-
sti. non ea quidem de causa, quòd ex no-
lissima, amplissimaque Farnesiorum sis
tus familia, etsi magnum hoc sit, ut cer-
est: vel amor erga me tuo debeam plu-
num, meæque in te observatiæ testimo-
um aliquod extare cupiam, sed quod,
tuti imprimis tuæ, naturæque bonitati,
bitum, id, quidquid esset, iudicare. Cu-
quidem specimen cū Romæ, tum Bo-
niæ adolescens, apud clarissimum virū
autum Farnesium Cardinalem, cui ac-
tissimus eras, illustre satis dedisti, nemo
mexiis, qui te vel semel sunt allocuti,
e fuit, qui tuam in ea ætate prudentiam
uitatemque non sit summopere admi-
s: qui compositos mores, comitatem,
bilitatemque sermonis, quæ ad conci-
dos hominum animos plurimum va-
non sit iucunde amplexus qui maxi-
in literarum studiis, atque in utraque
ua progressus, non in cælum extule-
uibus nūc te artibus honestissimo isti

equitum ordini charissimum esse incredi-
bili omnium, qui te in oculis ferunt, volu-
ptate, ad nos perfertur. quò certè cum co-
gitationes tuas prudenti iudicio direxeris,
atque in ornāda Hierosolymitana religio-
ne omne tuum studium ponendum sta-
tueris, recte Cæsarem ipsum, his à se Com-
mentariis repræsentatum imitari, & tan-
quam intueri poteris, quos quidem nostris
annotationibus emendatiores legendo,
tum ea, quæ cupis, assequeris, in consiliis
scilicet capiendis prudēciam, & rerum hu-
manarum, quæ semper eiusdem fere sunt
generis, scientiam: tum amicissimorū tuo-
rum Pantagathi & Faerni, quos, dum viue-
bant, summopere coluisti, recordatio gra-
tissima erit. Me quoq; ipsum, nominis tui
studiosissimum, eundem librum in mani-
bus quoties habebis, tacitus toties cogita-
tione complecteris, loquarq; tecū absens,
quando intervallo locorum disiūctus, co-
ram id facere minus possum: facturum, ut
spero, ubi tu susceptis magnis pro Christi
fide laboribus, veram illam, cuius cupidis-
simus semper fuisti, gloriam consecutus,
nos aliquando reuises. Vale. Romæ, XII.
Kalend. Iun. M.D. LXIX.

AD PAVLLVM RHAM-

NVSIVM IO. BAPTISTA

filium de historiae laudibus,

Paulli Manutij Epistola.

*Q*uam magistram vitae dixit esse Histo-
riam, na ille, Paulle Rhamnusi, &
dixisse vere, & præclare sensisse mi-
hi videri solet. facile enim vnus
homo, quid multis hominibus eue-
nerit, cum intelligit, eruditur. atq; ipse sibi nor-
mam componit actionum suarum, vitaeq; totius
inter omnes errores, omniaq; pericula ad veri-
tatem, ac salutem dirigenda. nec alio est nostra
prudencia, quam euentorū observatio, rerumq;
praesentium, ac futurarum ex praeteritis, tanquam
ex fonte, scientia derivata, quod ex vniuerso lit-
erarum genere vel sola, vel certo maximè præ-
stat Historia, praesertim si quis eam ita tractet,
vt, euentia dum notat, animum referat ad caus-
sas, in easq; attente inspiciat, & rationem quæ-
rat, cur hoc factum, illud omissum, cur ex illo ca-
lamitates, ex hoc optata contigerint. Atque hoc
primum est de Historiæ fructu. sequitur digni-
tas. Rei gesta narrantur inter summos reges, po-
tentissimas ciuitates, bellicosissimas nationes:
causae porro bellorum sunt, quæ sunt, humana-
rum rerum maximæ, imperium, salus, gloria,

quæ ponuntur in armis omnia, & à consilio ducum, à virtute militum, ab ipsa fortuna pendet. Neque verò dignitatem quidem habet, ac fructum, voluptatem autem Historia desiderat. nam, si voluptas est, quam magnarum variarumque rerum adspectus animis nostris infundit: nulla pulchrior species, nulla gravior, nulla prorsus Historia iucundior. vides, ut in tabula picta, aduersa ducum excellentium stratagemata, artes, insidias, spem potiundi, metum amittendi, caesos exercitus, vrbes captas, imperia deleta: age, fortuna commutata, cadere insultantem, victum exsurgere, eodem penemomento letitiam pelli, mærore succedente, mæroremque letitia. hæc dum legimus, haurit animus voluptatem incredibilem, aliturque pabulo suauissimo, nec satiatur, donec ad eam peruenerit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castrametandi laude præter ceteros insignis, & duo illi, Barbarorum omnium clarissimi, Alexander Macedo, & Hannibal, præterea de Græcis Themistocles, Agesilaus, Epaminondas, quomodo, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt? expectatione suspendunt, pascunt gaudio, metu macerant. verum hæc maxime Romana patent in historia: quæ vel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, vel varietate fortune vberissimam exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro viri

ro viri prestantes multi cum literarum monu-
mentis tradiderint, quorum ingeniis, quæ cui-
que merces gloria pro cuiusque facultate debe-
batur, ea posteritatis iudicio persoluta, eminet
inter omnes, mea sententia: (nec verò secus anti-
quitas sensit) primumq; sibi dignitatis gradum
C. Casari iure vindicat. nam & vixit quæ pluri-
mum ætate Romæ floruerit eloquentia: & co-
luis ipse eloquentiam præter cæteros: rebus ve-
rò gerendis non interfuit modo, verum etiam
præfuit, quo factum, ut usum quoque, qui va-
let in scribenda historia multum, cum doctri-
na coniunxerit. exstant, bono quodam littera-
um fato, præclari illius de bellis ipso duce ge-
lis Commentarij, qui se non solum omnibus om-
nium historijs, æquare, verum, ut omnes faten-
tur, anteferre etiam videntur. brevitatem scis
oratione magnam esse laudem, cum eo ta-
men, si vitetur obscuritas. faciles enim, cum il-
lum sequimur, in hanc incidimus, quod in Thu-
ciddæ vitium Cicero notavit, cum esset aliqui
ipior egregius. at verò C. Casar, cum brevi-
tem maxime omnium adamaverit, ita tamen
usus est, ut eodem nihil fieri possit illustrius.
priè loquitur, & significanter: ornamento-
tantum habet, quantum in exponenda re
est. nam elaboratam studiosius orationem, ni-
que excelsam elegantia, prudentium aures
modò in Commentarijs, verum in historia

quoque respuunt. Hic tibi est, Rhamnusi opti-
me, mihiq̃ue multis nominibus carissime, in
manibus habendus, tractandus assidue, obser-
uandus, ediscendus: ut eum penitus, si fieri po-
test, aut certe, quantum potest, imitatione ex-
primas. nam, cum tibi Veneta Respub. bellum
illud memorabile, omniumq̃ue difficillimum,
quod Henrico Dandulo duce aduersus Byzan-
tios gestum est, Latina oratione tradiderit ex-
plicandum, magnisq̃ue etiam tuam industriam
præmiis honestandam decreto publico consue-
uit: debes eniti vehementer, ac omnes ingenij
tui nervos contendere, ne quis te tanto impa-
rem oneri fuisse vnquam putet. atque ego qui-
dem, qui te fero in oculis, qui tuæ gloriæ faueo,
cū in ipsam rem intueor, grauem sane, admo-
dumq̃ue difficilem, paullulum commoueor: rur-
sus, cū ad ingenium tuum, ad industriam,
ad illos animi tui præclaros ad laudem impe-
tus mentem & cogitationem refero, facile con-
firmor, & huiusce tibi commissi muneris eum,
quem cupio, id est, plane gloriosum exitum ex-
specto. Verum, ne sint in te ipso, quæ sunt, sit
& hæc, quæ tibi ineunda via est, quantumuis
lubrica, incerta, impedita: an tu potes labi,
potes errare, potes vsquam offendere, ducem se-
cutus patrem tuum, Ioannem Baptistam Rham-
nusium, spectatæ sapientiæ virum, consiliorum
omnium summi Xyrum Collegij participem,
omnis

omnis elucet in vrbe nostra virtutes eximia,
nomen autem aeternis consignatum atque im-
pressum ingenij monumentis, per orbem terra-
rum fama dissipauit? is te sua doctrina in-
struet, consilio mouebit, prudentia reget. at
quo studio? quo scilicet pater filium, & quo
talis pater talem filium debet. nec sane video,
quem deceres magis, aut in quem hac aptius,
quàm in te provincia conueniret. nam cum ea
res, quæ tibi sunt Latinis litteris tractanda,
magna ex parte liber, ut audio, contineat, Gal-
lica scriptus vetere lingua tum ipsa per obscura,
tum multis præterea diuersarum linguarum
vocabulary permixta, atque confusa, eum porro
librum pater tuus & unicum habeat, & unus
ipse (de nostris quidem hominibus) optime o-
mnium intelligat: sapientissime, ut in omni re
semper, ita proximis mensibus decretum à De-
cemviris est, ut hæc tibi potissimum Venetæ
pars historiæ mandaretur, cuius haurire sci-
entiam non aliunde, quàm ex tuis adibus, lice-
bat. Ego quidem, etsi intelligo, qui sis, quàm
te delectet verus honor, quàm tua sponte in-
cumbas ad decus, tamen horior te, sensus huc
omnes tuos, cogitationes quæ conuertas, excites
ipse te, consideres etiam atque etiam quid sus-
ceperis, à quibus commissum, quæ tua ætate,
quæ omnium expectatione. Venetam scribis hi-
storiæ, nec vniuersam, sed, quod in ea maxi-

me putatur excellere: scribis principum Rei-
pub. decreto: scribis adolescens. qua aetate ma-
gnas res aggressos vel insignis admodum manet
gloria, vel temeritatis nota sempiterna. qui-
bus ex rebus & quod ante studiorum tuorum
præstantes fructus edidisti: & quod patris tui
virtus, tua virtus putatur, nec tibi sunt peten-
da extrinsecus quæ domi tuæ nascuntur, orta
est inter homines opinio, historiam te nobis da-
turum egregiam, in qua Venetæ urbis ita nar-
res præclara facinora, ut aliena cum laude tui
nominis immortalitatem coniungas. quod ita
futurum mihi persuasum est, si te ad legendos
assiduè Cæsaris commentarios contuleris, eo-
rumque ad imitationem, & quasi imaginem
totum effinxeris. hoc enim in genere nihil ha-
bent perfectius Latine literæ, & eos, quo tibi
essent, tui iuris quodam modo facti, cariores
aliquanto, cum hoc tempore nostris ex ædibus
haud paulo quàm antea, emendatiores exirent,
volui in tuo nomine apparere: multis in hanc
mente caussis, iisque minimè vulgaribus addu-
ctus. nam, ut omitтам, quòd historiam scri-
benti nihil aptius, nihil omnino his commenta-
riis utilius quisquam dixerit: valde me com-
mouit, multorum annorum, ac penè seculo-
rum in fouendis optimarum artium studiis
præclara tuæ gentis consuetudo. ac volo mihi,
quod attinet ad illa res ussiora, silentium impo-
nere,

vere. venio ad ea, quæ propius ad ætatem no-
stram accedunt. Auo tuo, cuius tu nomen, &
ma cum nomine virtutem refers, quis in omni
vita virtutem amavit ardentius? qui cum in
lueris usquequaque excelluerit, tum vero Iu-
ris civilis cognitionem egregie consecutus est,
eiusque rei testes habuit amplissimas Veneti
imperij civitates, in quibus tum civilium, tum
capitalium quæstionum iudiciis, magna pari-
ter & integritatis, & doctrinæ laude, præfuit.
Mitto Hieronymum, patrum tuum, medicinæ,
ac philosophiæ studiis præstantem: qui cum in
Syriam eo consilio esset profectus, ut Arabicis
lit. ris imbueretur, paucis annis tantum pro-
fecit, ut plerosque Avicennæ libros in Latinam
linguam egregie converterit. alios quoque pos-
sum de tuis maioribus, hac laude præstantes,
minime paucos inuenire, sed parente tuo con-
tentus vno esse possum, quo semper in hac civi-
tate non solum amico, verum etiam patrono e-
ruditi homines vsi sunt, neque sibi ornamenti,
aut præstij plus in eius amicitia, atque arcto-
ritate, quam commodi repositum in benignita-
te senserunt. Accedit illud, quod idem pater
tuus cum in Gallia, Reipub. causa, diu vixerit,
eamque provinciam, Rege Ludouico XII. uni-
uersam fere peragrauerit, magnam eorum lo-
corum partem, de quibus mentionem in his
Commentariis fieri vides, præsens ipse nouit,

eaque tibi in sermone, non secus ac in tabula pi-
cta, diligenter, verissimeque ostendere solitus
est. Itaque, cum hunc librum ad te statui mit-
tere, illud intellexi, magistrum te habere ex-
cellentem in hoc rerum ac locorum Gallicae pro-
vinciae studio, parentem tuum, quo sum ali-
quanto magis in suscepto consilio confirmatus.
Tibi vero displicere meum erga te officium, non
existimo, mihi quidem ipsi ob eam causam gra-
tissimum fuit, ut ex tenui munere benevolent-
iam in te meam perspiceret, quae cum à paren-
tum nostrorum coniunctione, qua nulla maior
esse potuit, originem duxerit, quotidie tamen
augetur studiis erga me tuis, maximè vero caus-
is iis, unde facile manat amor, virtute, ac pro-
bitate, quarum altera tuis in scri-
ptis, altera in moribus
elucet.

Hic inferi debet figura & deli-
neatio Galliae.

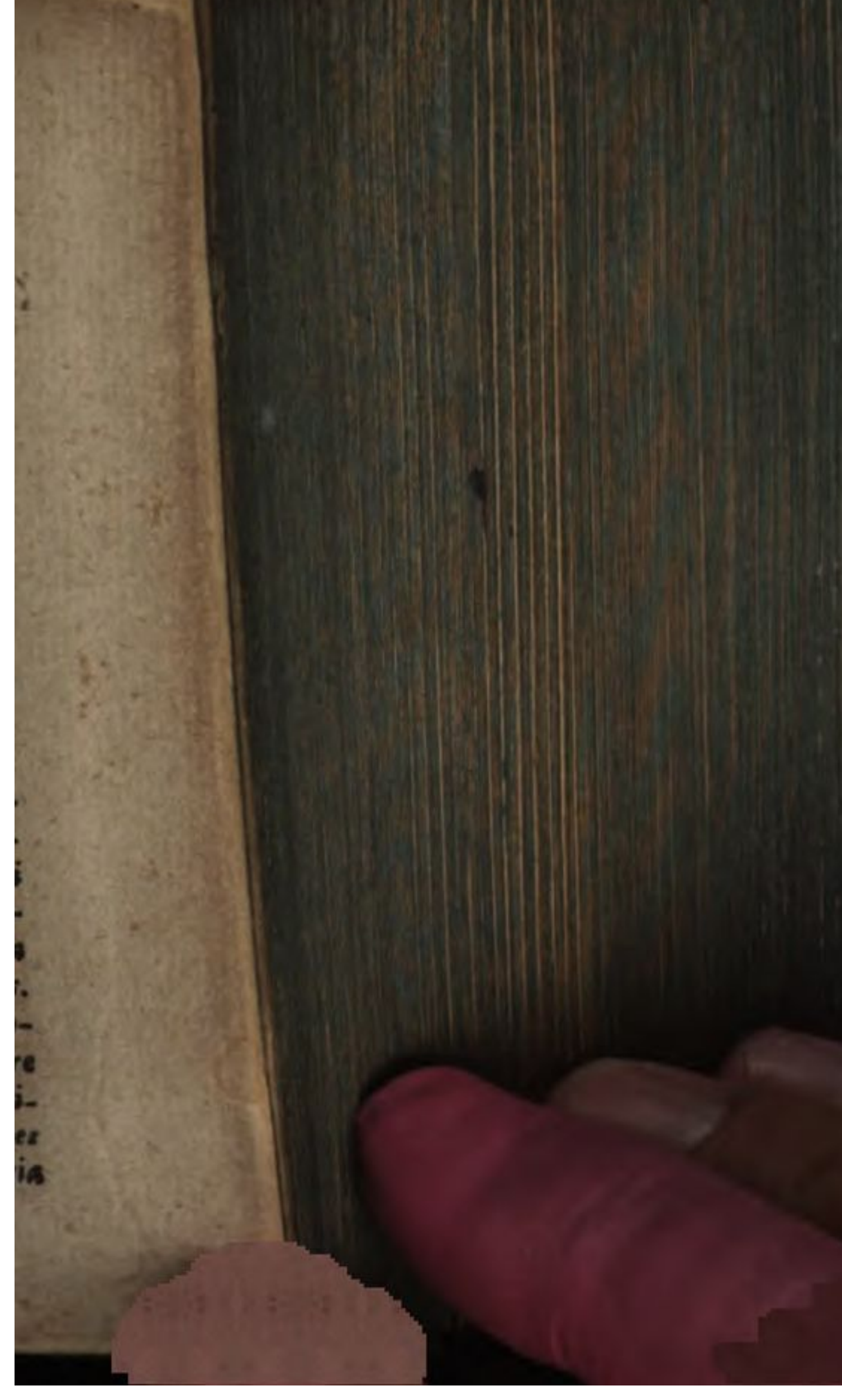
DIVI.

anc
oq;
uni-
stu-
ro-
sta-
cur-
no-
a sis
cer-
plu-
mo-
uod,
itati,
Cu-
o Bo-
yirū
ui ac-
nemo
ocuti,
ntiam
admi-
atem,
conci-
m va-
maxi-
traque
xtule-
no isti

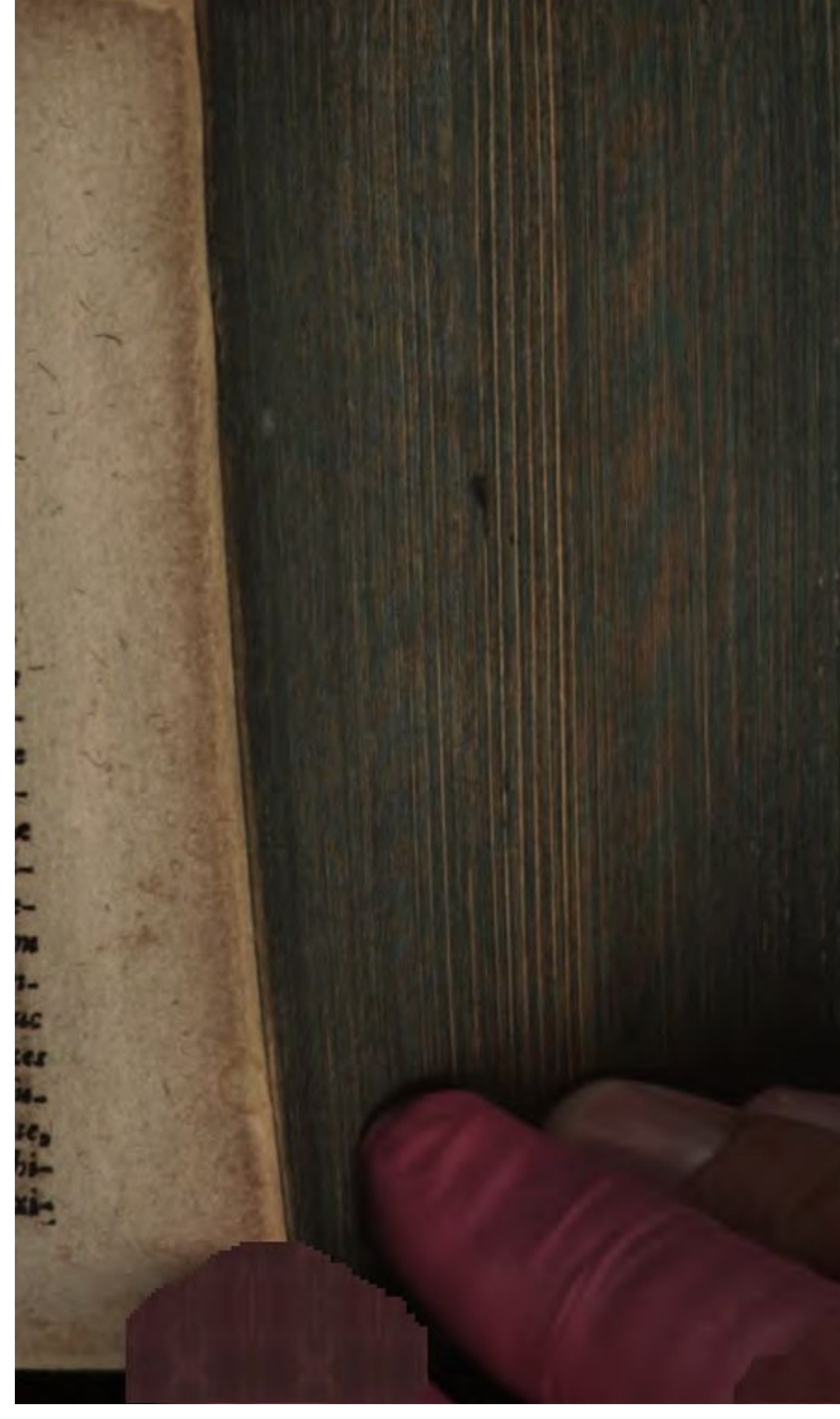
nam diuiditur. Illa sic appellata est, quod
Romanis cis alpeis sita. Cisalpina quæ nunc
Langobardia à nouis incolis Langobar-
dis appellatur. Eadē & Togata dicta quod
licet à Boijs Gallica gente originem duce-
ret, tamē Romanorum vicinia ac commer-
tio, ita paulatim instituta est, vt ceu illorū
nobiles, ita & horum in pace toga vteren-
tur, de cuius limitib. ac populis, legitur Pli-
nium libr. 3. Natur. Histor. cap. 14. Hæc au-
tem iisdem Romanis ideo sic dicta, quod
ipsis Transalpes posita esset. Quæ rursus
in duas secatur partes, in Brachatā & Co-
matam. Quarum vna à Brachis, id est, bre-
uibus tunicis, quæ vix nates contegerent,
appellata est. Atque hæc eadem Narbonē-
sis prouincia Romanorum dicitur, quod
ea diuisa, Coloniam in Metropolim Nar-
bonem iidem deduxerāt. Quam equidem
Iulius hoc loci haudquaquam propter re-
rum Gallicarum vel imperitiam vel oscitā-
tiam quandam in partiendo omisit: sed
quod Romanis notior esset, quam reli-
quæ partes tres, quas nōdum penitus do-
muerant. Itaque contentus fuit in Com-
mentarijs scribendis (vbi studendum est
breuitati) Galliam in eas parti partiis, cū
quibus ipsi in belligerando res fuit. Altera
communi nomine Comata dicitur, quod
comis

quæ ponuntur in armis omnia, & à consilio ducum, à virtute militum, ab ipsa fortuna pendet. Neque verò dignitatem quidem habet, ac fructum, voluptatem autem Historia desiderat. nam, si voluptas est, quam magnarum variarumque rerum adspectus animis nostris infundit: nulla pulchrior species, nulla gratior, nulla prorsus Historia iucundior. vides, ut in tabula picta, aduersa ducum excellentium stratagemata, arces, insidias, spem potiundi, metum amittendi, caesos exercitus, vrbes captas, imperia deleta: age, fortuna commutata, cadere insultantem, victum exsurgere, eodem penemomento lætitiâ pelli, mœrore succedente, mœroremque lætitiâ. hæc dum legimus, haurit animus voluptatem incredibilem, aliturque pabulo suauissimo, nec satiatur, donec ad eam peruenerit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castrametandi laude præter cæteros insignis, & duo illi, Barbarorum omnium clarissimi, Alexander Macedo, & Hannibal, præterea de Græcis Themistocles, Agesilaus, Epaminondas, quomodo, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt? expectatatione suspendunt, pascunt gaudio, metu macerant. verum hæc maxime Romana patent in historia: quæ vel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, vel varietate fortune vberissimam exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro viri

quoque respuunt. Hic tibi est, Rhamnusii opti-
me, mihiq̃ue multis nominibus carissime, in
manibus habendus, tractandus assidue, obser-
uandus, ediscendus: ut cum penitus, si fieri po-
test, aut certe, quantum potest, imitatione ex-
primas. nam, cum tibi Veneta Respub. bellum
illud memorabile, omniumq̃ue difficillimum,
quod Henrico Dandulo duce aduersus Byzan-
tios gestum est, Latina oratione tradideris ex-
plicandum, magnisq̃ue etiam tuam industriam
premiis honestandam decreto publico consue-
uit: debes eniti vehementer, ac omnes ingenij
tui nervos contendere, ne quis te tanto impa-
rem oneri fuisse vnquam putet. atque ego qui-
dem, qui te fero in oculis, qui tuæ gloriæ fauceo,
cū in ipsam rem intueor, grauem sane, admo-
dumq̃ue difficilem, paullulum commoueor: rur-
sus, cū ad ingenium tuum, ad industriam,
ad illos animi tui præclaros ad laudem impe-
tus mentem & cogitationem refero, facile con-
firmor, & huiusce tibi commissi muneris eum,
quem cupio, id est, plane gloriosum exitum ex-
specto. Verum, ne sint in te ipso, quæ sunt, sit
& hæc, quæ tibi ineunda via est, quantumuis
lubrica, incerta, impedita: an tu potes labi,
potes errare, potes vsquam offendere, ducem se-
cutus patrem tuum, Ioannem Baptistam Rham-
nusium, spectatæ sapientiæ virum, consiliorum
omnium summi Virum Collegij participem,
cuius

me putatur excellere: scribis principum Rei-
pub. decreto: scribis adolescens. qua ætate ma-
gnas res aggressos vel insignis admodum manet
gloria, vel temeritatis nota sempiterna. qui-
bus ex rebus & quod ante studiorum tuorum
præstantes fructus edidisti: & quod patris tui
virtus, tua virtus putatur, nec tibi sunt peten-
da extrinsecus quæ domi tuæ nascuntur, orta
est inter homines opinio, historiam te nobis da-
turum egregiam, in qua Venetæ urbis ita nar-
res præclara facinora, ut aliena cum laude tui
nominis immortalitatem coniungas. quod ita
futurum mihi persuasum est, si te ad legendos
assiduè Cæsaris commentarios contuleris, eo-
rumque ad imitationem, & quasi imaginem
totum effinxeris. hoc enim in genere nihil ha-
bent perfectius Latinæ literæ, & eos, quo tibi
essent, tui iuris quodam modo facti, cariores
aliquanto, cum hoc tempore nostris ex ædibus
haud paulo quàm antea, emendatiores exirent,
volui in tuo nomine apparere: multis in hanc
mente causis, iisque minimè vulgaribus addu-
ctus. nam, ut omitтам, quòd historiam scri-
benti nihil aptius, nihil omnino his commenta-
riis utilius quisquam dixerit: valde me com-
mouit, multorum annorum, ac pænè seculo-
rum in fovendis optimarum artium studiis
præclara tuæ gentis consuetudo. ac volo mihi,
quod attinet ad illa vetustiora, silentium impo-
nere,

no-
o
mni
in
Iu-
est,
nessi
tum
ari-
fuit.
ina,
in in
hicis
pro-
nam
pos-
ter,
con-
tisi-
to e-
enti,
cto-
nita-
pater
keris,
uni-
m lo-
in his
sonit,

eaque tibi in sermone, non secus ac in tabula pi-
cta, diligenter, verissimeque ostendere solitus
est. Itaque, cum hunc librum ad te statui mit-
tere, illud intellexi, magistrum te habere ex-
cellentem in hoc rerum ac locorum Gallicae pro-
vincia studio, parentem tuum, quo sum ali-
quanto magis in suscepto consilio confirmatus.
Tibi vero displicere meum erga te officium, non
existimo, mihi quidem ipsi ob eam causam gra-
tissimum fuit, ut ex tenui munere benevolen-
tiam in te meam perspiceret, quæ cum à paren-
tum nostrorum coniunctione, qua nulla maior
esse potuit, originem duxerit, quotidie tamen
augetur studiis erga me tuis, maxime vero caus-
is iis, unde facile manat amor, virtute, ac pro-
bitate, quarum altera tuis in scri-
ptis, altera in moribus
elucet.

**Hic inferi debet figura & deli-
neatio Galliae.**

DIVI.

nam diuiditur. Illa sic appellata est, quod
Romanis cis alpeis sita. Cisalpina quæ nunc
Langobardia à nouis incolis Langobar-
dis appellatur. Eadē & Togata dicta quod
licet à Boijs Gallica gente originem duce-
ret, tamē Romanorum vicinia ac commer-
tio, ita paulatim instituta est, ut ceu illorū
nobiles, ita & horum in pace toga vteren-
tur, de cuius limitib. ac populis, legio Pli-
nium libr. 3. Natur. Histor. cap. 14. Hæc au-
tem iisdem Romanis ideo sic dicta, quod
ipsis Transalpes posita esset. Quæ rursus
in duas secatur partes, in Brachatā & Co-
matam. Quarum vna à Brachis, id est, bre-
uibus tunicis, quæ vix nates contegerent,
appellata est. Atque hæc eadem Narbonē-
sis prouincia Romanorum dicitur, quod
ea diuisa, Coloniam in Metropolim Nar-
bonem iidem deduxerāt. Quam equidem
Iulius hoc loci haudquaquam propter re-
rum Gallicarum vel imperitiam vel oscitā-
tiam quandam in partiendo omisit: sed
quod Romanis notior esset, quam reli-
quæ partes tres, quas nōdum penitus do-
muerant. Itaque contentus fuit in Com-
mentarijs scribendis (vbi studendum est
breuitati) Galliam in eas parti partiē, cū
quibus ipsi in belligerando res fuit. Altera
communī nomine Comata dicitur, quod
comis

com-
mi-
ra-
2
05

quoque ab insulis extimis confluisse ex
tractibus Transrhenanis crebritate bello-
rum, & alluvione feruidi maris sedib⁹ suis
expulsos. Aiunt quidam paucos post exci-
dium Troiæ, & fugitantes Græcos ubique
dispersos loca hæc occupasse tunc vacua,
Regionum autem incolæ id magis omni-
bus adseuerant, quod etiam nos legimus
in monumentis eorum incisum, Amphy-
trionis filium Herculem ad Geryonis &
Taurisci sæuorum Tyrannorum pernitiem
festinasse: quorum alter Hispanias, alter
Gallias infestabat, superatisq; ambobus,
coisse cum generosis fœminis, suscepisse
que liberos plurimos, & eas partes, quibus
imperitabant suis nominibus appellasse.
Hactenus Marcellinus. Cæterum quia Cæ-
sar in Galliarum diuisione subiungit, ter-
tiam qui ipsorū lingua Celtæ, nostra Gal-
li appellantur; vnde Galli nomen sortiti
sint, copiosius edocendum puto. Et quo-
niam Volaterranus de hoc haud indigna
lectu tradit, eius verba primum huc tran-
scribere placuit, ac postea examinare.
Gallos (inquit) omneis, & Germanos vno
vocabulo veteres Græci Celtas, Romani
Gallos appellabant. Nam & Germaniam,
Comatam Galliam dicebant. Postquam
verò Rhenum transiit, inque Gallorum
finibus

do
re;
alis
rus
ni-
vir-
om-
bri-
oq;
Gal-
actis
epat

, que
uc &
alio-
ssimi,
emq;
neum
e non
feren-
modū
ris de-
, preter
ut quā-
gelium
creden-
etiorum

vulgus, omnes Germanos, ab Heluetia ci-
uitate, seu fœdere alienos, Sueuos appel-
lat, & è cōtra quotquot alijs linguæ sunt,
Walos, hoc est, Italos vel Gallos nuncu-
pat, etiam si Scoti, Angli, Hyberni fuerint:
Hungaricè, Sarmaticè, Bohemicè, Windi-
cè, Hamoxobiticè aut Scythicè loquantur:
quorum tamen sermo *dis Ἀλ. πασι* ab Ita-
lorum & Gallorū idiotismo abest: & quā-
uis Græci, minima gentium pars essent, &
Rheniaccolæ, Franci, Mysij, Silesij, Saxo-
nes, & alij Germaniæ populi sint præter
Sueuos, idque dubio procul partim ob He-
braicæ linguæ idiotismum, quo partem
sæpe *συνεκδοχικῶς* pro toto accipiunt, par-
tim verò, quod ad vulgus nostrate perti-
net, ob rerum ac terrarum imperitiam fa-
ctum est: ita & Græcis quantumlibet alio-
quin disertis accidit. Quum enim authore
Polybio libr. 3. extremas orbis parteis in-
cognitas haberent, adeoque nec Gallias,
nec Germaniam peragressent: nomine Cel-
ta per rumorem duntaxat cognito vtrum-
que populum transalpeis sibi incognitum
appellabant. Siquidem Strabo libr. 4. refert.
Narbonensis prouinciæ populos Celtas
primitus denominatos: à quibus vniuersos
Gallos, postea à Græcis hominibus Celtas
appellatos existimat: idq; partim ob eorū
clari-

f-
i-
q;
is
is
ce
-
-
-
os
ic
r-
a,
i-
p
o
o
i-
a-
nō
b.
s.
li-
c-
o-
m-
, &
os,
in
nc-

gauert, quin vox Gallus vtramque gentem
quamuis diuersam, promiscue significaue-
rit. Hi omnes lingua, institutis, legibus in-
ter se differunt. Strabo ab initio libr. 4. huic
Cæsaris sententiæ hoc modo subscribit: A-
quitanos nō modo lingua sed etiam cor-
poribus immutatos, Hispanis magis quā
Gallis similes esse quidam authores sunt.
Reliquos vero Gallica sane facie præditos:
verum eadem non vsq; quaq; lingua om-
neis, sed plerosq; paululum variata vti. Re-
rum quoq; publicarum moderationes, ac
viuendi formulas etiam paulisper immu-
tatas esse. Hec ille. Ceterum qua lingua ve-
teres Galli vsi sint, aliās per occasionē dif-
feremus. Quibus autem institutis, & legib.
ijdem polluerint infra Cæsar ipse libro 6.
de bello Gallico ad longum tractat. Am-
mianus item in prædicto libr. 15. & Strabo
libr. 4. Atq; hæc dicta sufficiant.

Hic inferi debet figura & delineatio Hispania.

Hispa-

et hastile ful-
minoluitur in-
t, quæ bali-
mine ardens
m frequenter
funibus, cum
et lucernas, &
n murum.

festu, fustibaliu,
urui.
re consueve-
sarcubalistæ,
funibus, ner-
to prolixiora
maior fuerit,
et si iuxta ar-
b exercitatis
e collegerint,
ufferit. Ona-
ruorū crassū
ondera iacu-
anto maiora
is duobus ge-
es vehemen-
ur quas nunc
cupati, quod
mortem: Fu-
ribere super-
seit: saxis ta-
stinatis, non
sed etiam he-

EX PETRI VICTORII LIB.
XXIIII. Variarum lectionum.

Quid Eritius sit apud Cæsarem declaratur.

ERitius, quod verbum à nullo vetere grāmatico explicatū inueni, videtur fuisse munitio-
nis genus: quum, aut humi, aut aliqua in materia
tela palive defigebantur, nō valde remota à ter-
ra: vt illis impetus hostium tardaretur, quod illac
penetrare nequirent. Vfus est eo verbo C. Cæsar
in 3. lib. de bello ciuili, hoc pacto: Erat obiectus
portis eritius: hīc paulisper est pugnatum cū ir-
rumpere nostri conarentur: illi castra defende-
rent. Nec multo post: Sed tamen nostri virtute vi-
cerunt: excisoque eritio, primo in maiora castra:
post etiam in castellum, quod erat inclusum ma-
ioribus castris, irruperunt. Apud nullum autem
alium Latinum scriptorem, cuius opera extant,
inueni. Sallustius tamen in 3. libro historiarum
hoc vsurpauerat: vnde etiam magis quid illo si-
gnificetur, percipitur: eius enim verba hæc le-
guntur citata à Nonio. Saxaque ingentia, & axe
iunctæ trabes, per pronum incitabantur: axibus-
que eminebant, in modum eritii militaris, verutē
binum pedum. Non erat igitur eritius id, quod
diligenter Sallustius describit, sed similitudinem
illius rei habebat: inde tamen si quis attendat, nō
male forma eritii ipsius elicitur. Sed alterū hoc
exēplū ab eodē grāmatico ponitur, in quo eius-
dem verbi mētio est, illud autem quoq; non parū
vim intellectumq; huius vocis adiuuat. Varro se-
xagesi. Se circūspexisse: atq; inuenisse, cū dormi-
re cœpisset tam glaber q̃ Socrates, Galbam esse
factum eritium ē pilis albis, cum proboscide.

ALCIS FIGVRA.

BISONTIS FIGVRA.

710.

Cæsar
n, ma-
a bellū
c Afra-
ueban-
ia con-
gni Pō-
, & fu-
em, ca-
es Cæ-
ellet ge-
tionib.
tō orbē
vt ait

EXCERPTA QUÆDAM EX
Flavio Vegetio Lib. IIII. de re militari, quibus palam fit cuius generis & usus sint varia instrumenta militaria, quorum mentio habetur in hisce Cæsaris commentariis.

De ariete, falce, testudine.

DE materia ac tabulatis testudo contextitur, quæ ne exuratur incendio, coriis vel ciliciis centonibusque vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem quæ adunca præficitur ferro, quod Falk vocatur, ab eo quod incurva est, ut de muro extrahat lapides: aut certe ipsius caput vestitur ferro, & appellatur Aries: vel quod habet durissimam frontem, quæ subruat muros: vel quod more arietum retrocedit, ut cum impetu vehementius feriat. Testudo autem à similitudine veræ testudinis vocabulum sumpsit, quia sicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, ut fortius cædat.

De vineis, pluteis, & aggere.

Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricoque; vsa caustias vocant. E lignis lenioribus machina colligatur, alta pedibus 8. lata pedibus 7. longa pedibus 6. Huius tectum munitione duplici tabulatis cratibusque; contextitur. latera quoque; vimine sepiuntur, ne saxorum telorumque; impetu penetrentur. Extrinsecus autem, ne immisso concretaetur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Istæ, cum plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem, sub quibus obsidentes tuti ad subruenda penetrant, murorum

e
c
t
r
a-
it,
er
tz
m,

e-
sq;
tur
en-
inis
es p
qua-
anta

fit vt nō solūm muros, sed etiam turres lapideas
altitudine superent. His plures rotæ mechanica
arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitu-
do tam alta monetur. Præsens autem periculum
ciuitatis est, si ad murum fuerit turris admota.
Plures enim accipit scalas, & diuerso genere co-
natur irrumpere. Nam in inferioribus habent a-
rietem, cuius impetu destruit muros, circa vero
mediam partem accipit pontem, factum de dua-
bus trabibus, septumq; de vimine, quē citò pro-
latum inter turrim murumq; constituunt, & per
eum ingredientiē de machina bellatores in ci-
uitatem transeant, & occupant muros. In supe-
rioribus autem turris illius partibus contacti &
sagittarii collocantur, qui defensores vrbis con-
tis, missilibus, saxisq; ex alto prosternāt. Quo fa-
cto, ciuitas capitur sine mora. Quid enim auxiliij
superest, cū hi qui de murorum altitudine spe-
rabant, repentē supra se aspiciant altiozem ho-
stium murum?

Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi.

Hic tã manifesto discrimini occurritur mul-
tis modis. Primum si confidentia vel virtus
est militaris, eruptione facta, globus egreditur
armatorū, & vi hostibus pulsus machinamentum
illud inges direptis coriis ignis exurit. Quod si
oppidani exire non audeant, maiores balistas,
malleolos, vel phalaricas cum incendio destināt,
vt perruptis coriis vel centonibus, intrinsecus
flamma condatur. Malleoli velut sagittæ sunt, &
vbi adhæserint (quia ardētes sunt) vniuersa con-
flagrant. Phalarica autem ad modum hastæ vali-
do pri-

VRI FIGVRA.

ALCIS FIGURA.

Alcis figuram libr. 6. pag. 179. non ad aliorum scriptorum, aut veterum aut recentium, qui mirifice inter se discrepant, sed ad solius nostri Caesaris exemplar exprimendam curauimus. Alicum inquit, consimilis capri figura est: magnitudine paulò antecedunt, mutila cornibus & crura sine nodis articularisq; habent. Itaque cum ad arbores succisas acclinata una cum iis cöciderunt, quod sese erigere non possunt, capiuntur.

BISONTIS FIGURA.

In Bisontis eodem libr. 6. p. 178. & 179. quoq; descriptione solius Caesaris auctoritatem secuti sumus, repudiatis aliorum omnium commentis. Est bos inquit (ubi tamen bisons legendum) cerus figura: cuius è media fronte inter aures unum cornu existit excelsum: cuius è summo rami tanquam palma diffunduntur.

VRI FIGURA.

Vros describit Casar lib. 6. pag. 179. paulò minores elephantis: specie, colore, & figura tauri, feritate tanta, ut ne paruuli quidem excepti mansuefierent, cornuum ea figura & amplitudine, ut Germani eorum labris argento circumlitis pro poculis vterentur.

Typographus Lectori beneuolo S.

NE desiderio fortè tenearis amicissime Lector, earis delineationem pontis Rhenensis, locorumq; nonnullorū Gallia, qua vulgò haëlenus libris hisce praefigi solita sunt, cömonendum te duximus. Ad pontis nāq; Rheni effigiem quod attinet: errorē iam ante deprehendit quidē Cardanus de subtil. lib. 17 sed meliora ipsum nō substituisse cötendit Iul. Cas. Scaliger exercit. 329. nec ipse integrū delineat. Reliquas aut plerasq; à Caesaris descriptione discedere: nūquāq; uti addatur nec opus nec consultū esse, dū minori hac forma libri haëduntur, ab alijs quoq; ante animaduersum, facileq; intellectū est. Quamobrè haec idem ut & cetera, te boni consulturum non dubitamus.

2

alpes interiectas, ulteriorem & citi-
riorem Galliam dixit. Quæ illis erat
Cisalpina, hanc quoque dividerunt,
Pado amne interfecante: ut quæ ad
Appéninum essent conversa, Cispa-
dana diceretur, quam Boij Galliæ
populi tenuère, quæ verò ad Alpes
extensa esset, Transpadana, quam
eandem Bellouesus dux expeditio-
nis habuit. Post urbem captam, Gal-
li cum Romanis, ut apud Iosephum
doctum hominem & diligentem
scriptum est, octoginta per annos
vario Marte decertârunt. Interea Ro-
mani in vestium & cultus varietate,
populorum Galliæ discrimen notâ-
runt: & eos quidem quos in Italia
consedisse diximus, propter togas
quibus ad Romanorum similitudi-
nem uterentur, Togatos dixerunt,
& Galliam Togatam. Qui verò me-
diterraneo mari propinqui essent, in
quorum

3
quorum agro posita fuit ad littus
Malsilia, Græcorum colonia, urbs
celebris quondam & potens, atque
eruditissimis hominibus, liberalis-
simisque studiis affluens, perpetuo
cedere cum Romanis coniuncta, &
proinde notior: à vestibus breviori-
us, terrorique incutiendo, ut scri-
bit Diodorus, accommodatis, quas
atrio sermone Bracas appellarunt,
racati Galli, & Bracata Gallia no-
men accepit. Reliquos Galliæ po-
pulos longius ad Oceanum conver-
sus, incognitos adhuc, nec regione
eorum peragrata, omnes uno &
dem nomine à promissis comis,
as studiosè alerent, Comatos di-
cunt. Iam verò cum Romani ex-
ternis bellis aucti & confirmati es-
set, superatis etiam Alpibus loca
indefinita occupârunt: Q. Fabius cum
Cisalpinis, Cn. Domitius cum
Cisalpinis

4

Aruernis, acerba & diuturna bella,
ut scribit M. Tullius, gesserunt. A-
relate, & Martius Narbo, Roma-
norum colonia, in Galliam Braca-
tam translata sunt: quibus dedu-
cendis patrem Tiberij adlectum
fuisse author est Tranquillus. Ita-
que tractum à Geneua veteri & no-
bili oppido, ad Pyrenæos montes
extensum, Prouinciam appellauê-
re, bello partas regiones ita vocare
soliti. Pars maritima ad hanc æta-
tem Prouinciæ nomen retinuit: cu-
ius tanta soli fuit ubertas, ut Plinius
alteram quasi Italiam vocet. Reli-
qua omnis Gallia, citerioris, & to-
gatae ulterioris, & Comatae, nomi-
na retinuit. Heluetijs non ita mul-
tò post, pro multitudine hominum,
& pro gloria belli atque fortitudi-
nis, angustos se fines habere arbi-
trantibus, in animo fuit toto exer-
citu

ella, A. ma. aca. du. um. Ita. no. res. uē. are. ta. cu. ius. li. o. i. l. n. i. l. lingua Celtæ, Romani Galli dice-
citu in Santonum fines (populi sunt
Aquitaniæ Oceano finitimi) com-
migrare. Cæsar Romæ obtinuit, ut
eosdem per Provinciam iter facere
prohiberet: sic & totam Galliam
bello tentaret. Ad eam rem confi-
ciendam primò quinquēnium, pòst
aliud decretum est. Ille multo re-
rum usu, & magnarum artium di-
sciplinis præclarè etiam à puero in-
structus, Galliæ totius situm, mo-
res ac vitæ instituta, unus omnium
diligentissimè notavit, & Galliam
Romanis tum ignotam, certius ex-
plicuit, rebus à se gestis in Com-
mentarios relatis. Quibus in libris
ex fluuiorum distinctione aptior
partitio esse videtur. Itaque omnem
Galliam in treis parteis diuisam tra-
dit, quarum unam incolunt Belgæ,
aliam Aquitani, tertiam qui patria
lingua Celtæ, Romani Galli dice-

6
bantur. Gallos ab Aquitanis Garumnam flumen, à Belgis Matronam & Sequanam dividere: quæque paullo accuratius & explicatius postea repetit. Hæc in diuisione Prouinciam, quæ latissimè, ut modò dictum est, patebat, quod ea populo Romano pacata esset, prætermisit. Sed postea Octauium Augustum optimarum artium studijs liberalissimis honestissimisque egregiè, ut decebat tantum Imperatorem, cumulatam, edicto orbem terrarum emensum fuisse. Sacræ etiam litteræ meminerunt: & is quidem, ut apud Strabonem scriptum extat, Galliam aliter partitus est, primùm inserta ut videtur, quam Iulius excluserat, Prouincia: dein Celtarum nomine, quod universæ genti commune esset, sublato: post Aquitania, quæ una partium Galliæ angustioribus

ribus terminis circumscribi videba-
 tur, amplificata: adiectis aliquot op-
 pidis, quæ Garumni & Liguri flu-
 minibus interiacerent. Atq; ita qua-
 dripartitam fecit omnem Galliam,
 quæ nobis est citerior. Belgica & A-
 quitania priscum nomen retinuere,
 introduxit Lugdunensem & Nar-
 bonensem, deducto nomine à dua-
 bus nobilissimis ciuitatibus, & re-
 rum omnium copia & emporio flo-
 rentissimis. Hanc eandem partiti-
 nem, ut omnium perfectissimam,
 clarissimos Geographos sequi vide-
 mus, ex Græcis Strabonem & Pro-
 lemæum, & ex Latinis C. Plinium.
 Consequenter autem temporibus,
 cum rerum summa per varios Impe-
 ratores administraretur, in multo
 plures Provincias omnis Gallia dis-
 tributa est, Et sanè Ammianus Mar-
 cellinus & Sextus Rufus in octode-

cim Prouincias, addicta Britanniae
insula, diuisam fuisse Galliam tradi-
derunt. Et haec pauca, quae his Com-
mentarijs praemitti debere duxi-
mus. Locus quidem esset, plura ex-
plicare: quod certè faceremus,
nisi illa maius opus de-
siderarent.

C. IV.

1.
Gallia Cel-
tica.

ter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna
flumen, à Belgis Matrona, & Sequana diuidit.
horum omnium fortissimi sunt Belgæ: propterea
quod à cultu, atque humanitate prouinciæ lon-
gissime absint, minimeq; ad eos mercatores sepe
commeant, atque ea, quæ ad effæminandos ani-
mos pertinet, important; * proximiq; sunt Ger-
manis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum
continenter bellum gerunt. qua de causa Heluetij
quoq; reliquos Gallos virtute præcedunt; quod
fere * quotidianis præliis cum Germanis cõten-
dunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi
in eorum finib. bellum gerunt. Eorum vna pars
quæ Gallos obtinere dictum est, initium capit à
flumine Rhodano, * contineturq; Garumna flu-
mine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam
à Sequanis, & Heluetiis flumen Rhenum: ver-
git ad Septentriones: Belgæ ab extremis Galliæ
finibus oriuntur: pertinet ad * inferiorem par-
tem fluminis Rheni; spectant in Septentriones,
& orientem Solem. Aquitania à Garumna flu-
mine ad Pyrenæos montes, & * eam partem O-
ceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat inter
occasum Solis, & Septentriones. Apud Helue-
tios longe nobilissimus, & diuissimus fuit Orge-
torix. is M. Messalla & M. Pisone Coss. regni cu-
piditate inductus, coniurationem nobilitatis fe-
cit & ciuitati persuasit, ut de finibus suis cum
omnibus copijs exirent: perfacile esse, cum vir-

2.
Belgium.
3.
Aquitania.
Anno V.C.
639
Ante Chri-
stum 59.

B.
Heluetiorū
motus Or-
getorige au-
ctore.

3.
Aquitania.
Anno V.C.
639
Ante Chri-
stum 59.

noti- Causa assen-
na- sionis.

nine Heluetiæ
lue- situs.

onte 1

lue-

ano, 2

. his

mi-

ua de

affi-

pro

fines

a pas-

rebus Heluetio-

ti, cō- rum assen-

neret, fio.

ā ma-

ximas

eteret;

ā con-

bi satis Orgetorix

inē lege dux fit huius

ix deli- coepti: ap-

it. in eo paratusque

lis filio, eius reli-

multos quos.

s appel-

aret, q

pater ante habuerat: itemq; Dumnorigi Aeduo, fratri Diuitiaci, qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eiq; filiam suam in matrimonium dat. per facile factu esse, illis probat, conata perficere; propter ea quod ipse suae ciuitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Heluetij possent. se suis copiis, suoq; exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem, & iusiurandum dant. & regno occupato, per tres potentissimos, ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri posse sperant.

Orgetorix
capitis ar-
cessitur.

Ea res ut est Heluetiis per iudicium enunciata, morib. suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coegerunt. * damnatam poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. die constituta, causa dictionis Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undiq; coegit; & omnes clientes, obseratosq; suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. cum ciuitas, ob eam rem incitata, armis ius suum exequi conaretur, multitudinemq; hominum ex agris ma-

Obitus eius.
dem.

gistratus cogerent; Orgetorix mortuus est, neq; abest suspicio, ut Heluetij arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciuerit. Post eius mortem nihilo minus Heluetij id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. ubi iam se

Heluetiorum
strategema.

ad eam

Socij huius
expeditio-
nis.

Itinerū de-
scriptio.

l,
t-
t,
er
e-
n,
e-
do
st,
eo
fese
in
oa-
ni-

Dies profec-
tioni di-
ctus.

Anno V. C.

696.

Ante Chri-
stum 56.

Cæsaris ad-
uentus in
Galliam.

Heluetiorū
legatio ad
Cæs.

Oratio.

Strategema.

bus rebus ad profecctionem comparatis, diem di-
cunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conue-
niant. is dies erat, ad V. Kal. Apr. L. Pisone, A.
Gabinio Cos. Cæsari cum id nuntiatum esset, eos
per provinciam nostram iter facere conari, ma-
turat ab vrbe proficisci; & quam maximis iti-
neribus potest, in Galliam vltiorem contēdit,
& ad Geneuam peruenit: provinciae toti quam
maximum potest militum numerum imperat.
erat omnino in Gallia vltiore legio vna. pon-
tem, qui erat ad Geneuam, iubet rescindi. Vbi
de eius aduentu Heluetij certiores facti sunt, le-
gatos ad eum mittunt nobilissimos ciuitatis, cui-
us legationis Numeius, & Verodoctius princi-
pem locum obtinebant; qui dicerent, sibi esse in
animo, sine vlllo maleficio iter per provinciam
facere † propterea quod iter haberent nullum
aliud: rogare, vt eius voluntate id sibi facere li-
ceat. Cæsar, quod memoria tenebat, L. Cassium
Consulem occisum, exercitumque eius ab Hel-
uetijs pulsum, & sub iugū missum, concedendum
non putabat; neq; homines inimico animo, data
facultate per provinciam itineris faciundi, tem-
peraturos ab iniuria & maleficio existimabat:
tamen, vt spatiū intercedere posset, dum milites
quos imperauerat, conuenirent, legatis respōdit,
diem se ad deliberandū sumpturū, si quid vellēt,
† ad Idus Apr. reuerterentur. Interea ea legione,
quam secū habebat, militibusq; qui ex puincia

Rho-

s Se-

uum

sex- Murus lon-
rasi- gus.

s, si se

Vbi Cæf. respon-
dit, & sum.

exē-

n da-

em o-

nētis, Heluetiorū
hoda- conatus fra-
num- straneus.

e pos-

ursu,

nque-

nis in- Confilia se-
is cum cundaria.

Dum-

e à Se-

na, &

rat, &

e Orge-

& cu-

idebat, Transitus ab
ficio ha Sequanis
it; & à impetratus.
eluetios

Cæf. appa-
natus,

et ex-
itio.

5.

ire patiantur; obsidesq; uti inter sese dent, perficit, Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant, Helueti, ut sine maleficio, & iniuria transeant. Cæsar renunciatur, Heluetiis esse in animo per agrum Sequanorum, & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe à Tolosatiū finibus absunt; quæ ciuitas est in provincia. id si fieret, intelligebat magno cum provinciae periculo futurum, ut homines bellicosos, populi R. inimicos, locis patentibus, maximeq; frumentariis, finitimos haberet. ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit; duasq; ibi legiones* conscribit; & tres quæ circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit, & qua proximum erat iter, per Alpes in ulteriorem Galliam cum his quinque legionibus ire contendit. ibi Centrones & Garoceli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. compluribus his præliis pulsus, ab Ocelo, quod est ceterioris provinciae extremum, in fines Vocōriorum ulterioris provinciae die septimo pervenit: inde Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebrusianos exercitum ducit. hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi. Helueti iam per angustias, & fines Sequanorum suas copias transduxerant, & in Aeduorum fines pervenerant, eorumq; agros populabantur. † Aedui cum se suorumq; ab his defendere non possent, legatos ad Cæ

raris de-
scriptio.

C.

trata gema
quo Tiguri-
ni cæli sunt.

Heluetia in
4. pagos di-
uisa.

Heluetij re-
liqui pacem
petunt.

Oratio.

uitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est. hic
pagus vnus, cum domo exisset patrū nostrorum
memoria, L. Cassium Consulē interfecerat, &
eius exercitum sub iugum miserat. ita siue casu,
siue consilio deorum immortalium, quæ pars ci-
uitatis Heluetiæ insignē calamitatem populo R.
intulerat, ea princeps pœnas persoluit. qua in re
Cæsar nō solum publicas, sed etiam priuatas in-
iurias vltus est: quod eius soceri L. Pisonis auum
L. Pisonem, legatum, Tigurini eodem prælio quo
Cassium interfecerant. Hoc prælio factō, reliquas
copias Heluetiorum vt consequi posset, pontem
in Arare faciendum * curat; atque ita exerci-
tum transducit. Heluetij, repentino eius aduētū
commoti, cum id, quod ipsi diebus XX. ægerrime
confecerant, vt flumen transirent, illum vno die
fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt: cu-
ius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Cas-
siano dux Heluetiorum fuerat. is ita cum Cæsare
egit: Si pacem populus R. cum Heluetijs faceret,
in eam partem ituros, atq; ibi futuros Heluetios,
* vbi eos Cæsar constituisset, atque esse voluisset:
sin bello * persequi perseueraret, reminisceretur
& veteris incommodi populi R. & pristinae vir-
tutis Heluetiorum: quod improuiso vnum pa-
gum adortus esset, cum ij qui flumen transissent,
suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem,
aut suæ magnopere virtuti tribueret, aut ipsos
despiceret: se ita à patribus, maioribusq; suis di-
dicisse,

erent, cc
 ret, vt cc
 populi cc
 t, aut cc 6
 it. Eo cc Cas. re-
 quas cc sponsum.
 tene- cc
 to po. cc
 i con- cc
 dece- cc
 uare cc
 quod cc
 tiam cc
 pro- cc
 uod cc
 oria cc
 len. cc
 ulis- cc
 con- cc
 mi cc Trāpū.
 ele- cc
 lum cc
 ere: cc
 len- cc
 gat, cc
 orū cc
 sese cc
 di: cc Diuic
 vii cc nis leg: 9

responsum 20

Præliū Rom.
aduersum.

Aduorum
lenitudo in
frumento
summini-
strando.

obsides accipere, non dare, consueuerint: eius rei
populum R. esse testem. Hoc responso dato, disces-
sit. Postero die castra ex eo loco mouent: idem
Cæsar facit, equitatumq; omnem, ad numerum
quatuor millium, quem ex omni prouincia, &
Aeduis, atq; eorū sociis coactum habebat, præ-
mittit; qui videant, quas in partes hostes iter
faciant. qui cupidius nouissimum agmen inse-
cuti, alieno loco cum equitatu Heluetiorū præ-
lium committant; & pauci de nostris cadunt,
quo prælio sublatis Helueti, q. quingentis equi-
tibus tantā multitudinem equitum propulerāt.
audacius subsistere, nonnunquam ex nouissimo
agmine prælio nostros laceessere cæperunt. Cæsar
suos à prælio cōtinebat, ac satis habebat in præ-
sentia hostem rapinis, populationibusq; prohibe-
re. ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti
inter nouissimum hostium agmen, & nostrum
primum, non amplius quinis, aut senis millibus
passuum interesset. interim quotidie Cæsar Ae-
duos frumentum quod essent publice polliciti,
flagitare. nam propter frigora, quod Gallia sub
Septentrionibus, ut ante dictum est posita non
modo frumenta in agris matura non erant, sed
ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat.
eo autem frumento, quod flumine Arare nauib.
subnexerat, propterea minus uti poterat, quod
iter ab Arare Helueti auerterant, à quibus dis-
cedere nolebat. Diem ex die ducere Aedui; con-
ferri;

Strategema.

**Dumnorigis
accusatio,
leu delatio
potius.**

eam causam, quam diu potuerit, tacuisse Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Diuitiacci fratrem designari sentiebat: sed quod pluribus praesentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit, Liscum retinet; quaerit ex solo ea, quae in concilio dixerat, dicit liberius, atque audacius. eadem secreto ab alijs quaerit: * reperit esse vera: ipsum esse Dumnorigem summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia cupidum nouarum rerum, complures annos portoria, reliquaque omnia Aeduorum vectigalia paruo pretio redempta habere: propterea quod illo licet, contra liceri audeat nemo: his rebus et suam rem familiarem auxisse, et facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere, et circum se habere: neque solum domi, sed etiam apud finitimas ciuitates largiter posse: atque huius potentia causa matrem in Biturigibus homini illi nobilissimo, ac potentissimo collocasse: ipsum ex Heluetijs uxorem habere: sororem ex matre, et propinquas suas nuptum in alias ciuitates collasse. fauere, et cupere Heluetijs, propter eam affinitatem: odisse etiam suum nomine Casarem, et Romanos; quod eorum aduentu potentia eius diminuta, et Diuitiacus frater in antiquum locum gratiae, atque honoris sit restitutus: si quid accideret Romanis: summam in spem regni obtinendi per Heluetios venire: imperio populi Romani non modo de regno, sed etiam de ea,

quam

etiam
 eque-
 b. fa-
 asari
 mque
 uibus
 ssimæ
 Hel-
 andos
 uo &
 quod
 is esse
 e ani-
 re us-
 quod
 uditis,
 iusti-
 us sup-
 batur.
 uitiatio
 retibus
 ncipem 9
 m a re-
 quitur
 cōcilio
 stendit,
 rit: pe-
 e animi,
 relcui-

Diuitiaci
deprecatio.

Dumnorigi
condonan-
tur præterita.

tatem statuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacrymis Cæsarem complexus, obsecrare cœpit, ne quid grauius in fratrem statueret, scire se, illa esse vera: nec quemquam ex eo plus, quam se doloris capere: propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi, atq; in reliqua Gallia, ille minimū propter adolescentiam posset, per se creuisset; quibus opibus, ac nervis non solum ad minuendam gratiam, sed pene ad perniciem suam vteretur: sese tamen & amore fraterno, & existimatione vulgi commoueri: quod si quid ei à Cæsare grauius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum; quæ ex re futurum, vti totius Galliæ animi à se auerterentur. Hæc cum pluribus verbis flens à Cæsare peteret, Cæsar eius dexteram prehendit. consolatus, rogat, finem orandi faciat: tanti eius apud se gratiam esse ostendit, vti & Reip. iniuriam, & suum dolorem eius voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat, ostendit; quæ ipse intelligat, quæ ciuitas queratur, proponit: monet, vt in reliquum tempus omnes suspiciones * vitet. præterita se Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit: vt, quæ agat, quibuscum loquatur, scire possit. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hostes sub montem consedisse, millia passuum ab ipsius castris octo; qualis esset natura montis,

Strategema.

10

P. Confidij
error.

II

re
e-
se-

Cæs. confilia
mutare co-
gitur.

Heluetiorū
error.

Acies Rom.

Acies Hel-
uet.

quitur, & millia passuum tria ab eorum castris ca-
stra ponit. post die eius die; quod omnino biduum
supererat, cum exercitui frumentum metiri oport-
eret; & quod à Bibracte, opido Aeduorum lon-
ge maximo ac copiosissimo, non amplius millibus
passuum xix. aberat: rei frumentariae prospicien-
dum existimavit; * iter ab Heluetijs auertit; ac
Bibracte ire contendit ea res per fugitivos L.
Aemilij, Decurionis equitum Gallorum, hostib.
nunciatur. Heluetij, seu quod * timore perterri-
tos Romanos discedere à se existimarent, * eo ma-
gis, quod pridie superiorib. locis occupatis, præ-
lium non commisissent, siue eo quod re frumentaria
intercludi posse confiderent, commutato consilio,
atq; itinere conuerso, nostros à nouissimo agmine
insequi, ac laceessere ceperunt. Postquam id ani-
maduertit, copias suas Caesar in proximū collem
subducit; equitatumq; qui sustineret hostium im-
petum, misit ipse: interim in colle medio triplicem
aciem instruxit, legionum quatuor veteranorum, ita
ut supra se in summo iugo duas legiones, quas
in Gallia * ceruore proxime conscripserat, & om-
nia auxilia collocarit, ac totū montem homini-
bus * complerit. interea sarcinas in unū locum
conferri, & eā ab ijs qui in superiore acie consti-
terant, muniri iussit. Heluetij, cum omnibus suis
carris secuti, impedimenta in unū locum contule-
runt; ipsi confertissima acie, reiecto nostro equita-
tu, phalange facta, sub primā nostram aciem suc-
cesserunt.

Strategema.

Prælium.

ad 12

- vesperum pugnatum sit, auersum hostem videre nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea quod pro vallo carros obiecerant & ex loco superiore in nostros venientes tela conieciabant, [†] & nonnulli inter carros, rotasque; mazaras ac tragulas subiciebant, nostrosque vulnerabant. diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque; nostri potiti sunt. ibi Orgetorigis filia atque; vnus ex filiis captus est ex eo praelio circiter milia hominum CXXX. superfuerunt: eaque; tota nocte continenter ierunt:
- 34 [†] in nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die IV. perueniunt, cum, & propter vulnera militum, & propter sepulcrum occisorum, nostri triduum morati, eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingones litteras, nunciosque; misit, ne eos frumento, neue alia re iuuarent: qui si iuuissent, se eodem loco illos, quo Heluetios, habiturum. ipse, triduo intermisso, cum omnibus copiis eos sequi coepit. Heluetii, omnium rerum inopia adducti, legatos de deditioe ad eum miserunt: qui cum eum in itinere conuenissent; seque; ad pedes proiecissent; suppliciterque locuti, flentes pacem petissent; atque eos in eo loco, quo tunc essent, suum aduentum expectare iussisset; paruerunt. eo postquam Caesar peruenit, obsides, arma, seruos, qui ad eos perfugissent, poposcit. dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermissa, circiter hominum millia VI. eius pagi, qui

D.
Heluetiorum
rei quorum
deditio.

Verbigenen
suum interi-
tus.

Verbi-

i, ne
e sa-
diti-
nino
x ca- 15

ique
r re-
qui-
lent,
buit:

tra Heluetiorū
elin- sociorumq;
fecti reditus in
missis patriam.

Al-
piam
erant,
quod
erant,
arma-
us in
Gallia

entib. Boiis sedes
iti, ut data.

us illi
ar, et

erunt. Numerus
litte- exercitus
e; quib. Heluet.

in tabulis nominatim ratio cōfecta erat, qui numerus domo exisset eorū qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresq; quarū omnium rerū summa erat, capitum Heluetiorū millia CCLXIII, Tulingorum millia XXXVI, Latobrigorū XIV, Rauracorum XXIII, Boiorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. summa omnium fuerant ad millia CCLXIIIX. eorum, qui domū redierunt, censu habito, ut Cæsar imperauerat, repertus est numerus milliū C. & X. Bello Heluetiorum cōfecto, totius fere Galliae legati, principes ciuitatum, ad Cæsarem gratulatū conuenerunt: intelligere sese, tametsi, pro veteribus Heluetiorum iniuriis popul⁹ R. ab iis pœnas bello repetisset, tamen eam rem nō minus ex usu terræ Galliae, quā populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Heluetij reliquissent, ut toti Galliae bellum inferrēt, imperioq; potirentur locumq; domicilium ex magna copia dicerent, quem ex omni Gallia opportunissimū, ac fructuosissimum iudicasset, reliquasq; ciuitates stipendiarias haberent. petierunt, ut sibi conciliū totius Galliae in diem certā indicere, idq; Cæsaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas è communi consensu ab eo petere vellent. ea re permissa, diem cōcilio constituerūt, & iureiurando ne quis enunciaret, nisi quibus communi consilio mandatū esset, inter se sanxerunt.

Callorum
legatio ad
Cæsarem.

Concilium.

31

a- Gallorum
it; querimonia
a, de Ariou-
n- flo.

e- 16

e,

a,

n-

os

is:

us Oratio Di-
oi: uitiaci.

n- et

e- et

ri- et

t- et

m, et

for et

m et

tes et

a- et

m, et

ib. et

ir- et

m- et

n- et

m- et

ti- et

ros, et

neq; recusaturos, quo minus perpetuò illorum
 ditione, atque imperio essent: vnum se esse, ex o-
 mni ciuitate Aeduorum, qui adduci non potue-
 rit, ut iuraret, aut suos liberos obsides daret: ob
 eam rem se ex ciuitate profugisse, & Romam ad
 Senatum venisse, auxilium postulatum; quod so-
 lus neq; iureiurando, neq; obsidibus teneretur:
 sed peius victoribus Sequanis, quam Aeduis vi-
 ctis, accidisse: propterea quod Ariouistus, rex
 Germanorum, in eorum finibus consedisset, ter-
 tiamq; partem agri Sequani, qui esset optimus
 totius Galliae, occupauisset, & nunc de altera par-
 te tertia Sequanos decedere iuberet, propterea
 quod, paucis mensib. ante, Harudum millia ho-
 minum XXIV. ad eum venissent; quibus locus,
 ac sedes pararentur: futurum esse paucis annis,
 ut omnes à Galliae finibus pellerentur, atque
 omnes Germani Rhenum transirent: * neque
 enim conferendum esse Gallicum cum Germa-
 norum agro, neque hanc consuetudinem victus
 cum illa comparandam. Ariouistum autem, ut
 semel Gallorum copias praelio vicerit, quod prae-
 lium factum sit, Amagetobriae, superbe, & cru-
 deliter imperare, obsides nobilissimi cuiusque li-
 beros pascere, & in eos omnia exempla * crucia-
 tus edere: si qua res non ad nutum, aut ad volunta-
 tem eius facta sit, hominem esse barbarum, iracun-
 dum, temerarium: non posse eius imperia diu sus-
 tineri: nisi quid in Caesare populoq; R. sit auxilij
 omnibus

Sequanarū
rerum status
miserri-
mus.

Solatium
Cæf.

1. Prætextus
belli Ger-
manici.

2. Prætextus.

3. Prætextus.

F.
Legatio ad
Ariouistum
missa.

ciatus essent perferendi. His rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit: pollicitusq; est sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere spem; & beneficio suo, & auctoritate adductum Ariouistum finem iniurijs facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit & secundum ea multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam, & suscipiendam putaret; in primis, quod Aeduos, fratres consanguineosq; sæpe numero ab Senatu appellatos, in seruitute, atque in ditione videbat Germanorum teneri; * eorumq; obsides esse apud Ariouistum, ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi, & Reipubl. esse arbitrabatur. paullatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat: neque, sibi homines feros, ac barbaros obtemperaturos, existimabat, quin, cum omnem Galliam occupassent, ut ante Cimbri, Teutoniq; fecissent in provinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent; præsertim cum Sequanos à provincia nostra Rhodanus divideret. quibus rebus quam maturrimè occurrendum putabat, ipse autem Ariouistus tantos sibi spiritus, tamam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur. quamobrem placuit ei, ut ad Ariouistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, ut aliquem locum me-

dium

le Responsum
i eius.

fi 17

o 18

Legatio
m altera.

fi 19

Postulata.

fi 20

Responsum
Ariouisti.

provinciam obtineret, quod cōmodo Rcip. facere posset, Aeduos, ceterosq; amicos populi R. defenderet, se Aedunorum iniurias nō neglecturū. Ad hac Ariouistus respōdit: Ius esse belli, ut qui vicissent, iis quos vicissent, quemadmodum velent, imperarent: * item populum R. victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitriū imperare* consuesse: si ipse populo R. non præscriberet, quemadmodum suo iure vteretur, non oportere se à populo R.* in suo iure impediri: Aeduos sibi, quoniam belli fortunam tentasset, & armis congressi, ac superati essent, stipendiarios esse factos: magnā Cæsarem iniuriam facere, qui * suo aduentu vectigalia sibi deteriora faceret: Aeduis se obsides redditurū nō esse; neq; ijs neq; eorū sociis iniuria bellum illaturū, si in eo manerent, quod conuenissent, stipendiumq; quotannis penderent: si id non fecissent, † longe ijs fraternum nomen populi R. abfuturum: quod sibi Cæsar denūciaret, se Aedunorum iniurias nō neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contendisse: cum vellet, congredieretur; intellecturum, quid inuicti Germani, exercitatissimi in armis, qui intra annos XIV. tectum non subissent, viriute possent. Hac eodem tempore Cæsari mandata referebantur, & legati ab Aeduis, & Treuiris veniebant: Aedui, questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem

Aedunorum,

et

Tre- **Trenitotum**
 pam **querimo-**
 ren- **nia.**

tres.
 ma-
 antus
 e cō- **Strategema.**

e frus
 rata,
 cum
 friso- **Arrouisti**
 dum **conatus.**

n Se-
 s fini
 aca-
 num
 rat in
 unie- **Vesontio.**

daret
 abis.
 m cin
 us pe-
 conti-
 nontis
 hunc
 opido
 rnisq; **Occupatio**
 * præ- **eius urbis**
 ionem,

Timor in
castris
Cæs. exor-
tus.

rei frumentaria commeatusq; causa, moratur, et
percunctatione nostrorum, vocibusq; Gallorum,
ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corpo-
ra Germanos, incredibili viriute, atque exerci-
tatione in armis, esse* prædicabant, sæpenumero
22 sese cum iis congressos ne vultum quidem,† atq;
aciem oculorum dicebant ferre potuisse; tantus
subito timor omnem exercitum occupavit, ut
non mediocriter omnium mentes, animosq; per-
turbaret. hic primum ortus est* à tribunis mi-
litum, ac præfectis, reliquisque, qui ex urbe, a-
23 micitiæ causa, Cæsarem secuti,† non magnum
periculum miserabantur, quod non magnum in
re militari usum habebant. quorum alius, alia
causa illata, quam sibi ad proficiscendum neces-
sariam esse* dicerent; petebant, ut eius volun-
tate discedere liceret. nonnulli, pudore adducti,
ut timoris suspensionem vitarent, remanebant.
hi neq; vultū fingere, neq; interdum lachrymas
tenere poterant: abditi in tabernaculis aut suū
fatum querebātur, aut* cum familiaribus suis
commune periculum miserabantur: vulgo totis
castris testamenta* obsignabantur. horum vo-
cibus, ac timore paulatim etiam ij, qui magnum
in castris usum habebant, milites, cæturionesq;
quiq; equitatui præerant, perturbabantur: qui
se ex his minus timidos existimari volebant, non
se hostem vereri, sed angustias* itineris, & ma-
gnitudinem silvarum, quæ inter eos, atq; Ario-
nistum,

Oratio
Cas.

cc

CC

‘C

66

66

40

“ 24

44

60

6

6

4

6

6

●

●

1

1

perassent: * denique, hos esse eosdem Germanos,
quibuscū saepenumero Heluetij congressi, non so-
lum in suis sedibus, sed etiam in illorū finibus,
plerumq; * superassent, qui tamen pares esse no-
stro exercitui non potuerint: si quos aduersum
præliū, & fuga Gallorum cōmoueret, hoc si quæ-
rerēt, reperiri posse, diuturnitate belli defatiga-
tis Gallis, Ariouistum, cum multos menses ca-
stris, ac paludibus se continuisset, neq; sui pote-
statem fecisset, desperantes iam de pugna, & di-
spersos subito adortū, magis ratione ac consilio,
quam virtute vicisse: cui rationi contra homi-
nes barbaros, atque imperitos, locus fuisset, hac
ne ipsum quidem sperare, nostros exercitus capi
posse: qui suum timorem in rei frumentariæ si-
mulationem, angustiasq; * itineris, * confer-
rent, facere arroganter; cum aut de officio Impe-
ratoris desperare,† aut ei præscribere, auderent:
* hæc sibi esse curæ; frumentum Sequanos, Leu-
cos, Lingones subministrare; iamq; esse in agris
frumēta matura: de itinere ipsos breui tempore
iudicaturos: quod non fore dicto audientes, neq;
signa laturi, dicantur, nihil se ea re commoveri:
scire enim, quibuscumq; exercitus dicto audiēs
non fuerit: aut male re gesta, fortunam defuis-
se; aut aliquo facinore comperto, auaritiā esse
coniunctā: suam innocentiam perpetua vita,
felicitatem Heluetiorum bello esse perspectā:
itaq; se, quod in longiorē diem collaturus esset,
repræ-

ta ce
n- ce
ffi ce
ea ce
ne ce
e- ce
ce
fi- ce
in
q;
st:
a-
et;
n-
os
it,
u-
m
e-
flo
vi-
n-
ce-
st.
x-
s d
Co.
eñ
per

Animorum
conuersio.

Legatio A- **riouisti ad** **Cæs.** **H.** se fieri licere, quoniam propius accessisset; se-
que id sine periculo facere posse existimaret: non
respuit cōditionem Cæsar: iamq; eum ad sanita-
tem reuerti arbitrabatur; cum id, quod antea
petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamq;
in spem veniebat, pro suis * tantis populiq; R. in
eum beneficiis cognitis suis postulatis, fore ut
pertinacia desisteret. dies colloquio dictus est, ex
eo die quinctus. * Interim, cū saepe ultro citroq;
legati inter eos mitterentur, Arionistus postu-
lauit, ne quē peditem ad colloquiū Cæsar addu-
ceret: vereri se, ne per insidias ab eo circumueni-
retur: uterq; cum equitatu veniret: alia ratione
se non esse venturum. Cæsar, quod nec colloquiū,
interposita causa, tolli volebat, neque salutem
suam Gallorum equitatu committere audebat,
commodissimum esse statuit, omnibus equis Gal-
lis equitibus detractis, legionarios eo milites le-
gionis decimæ, cui quam maximè confidebat, im-
ponere; ut præsidium quā amicissimum, si quid
opus factū esset haberet. quod cum fieret, non ir-
ridicule quidam ex militibus decimæ legionis
dixit; Plus, quam pollicitus esset, Cæsarem face-
re; pollicitum esse in cohortis prætoriae loco deci-
mam legionem habiturū, ad equum rescribere.
Planicies erat magna, & in ea tumulus terreus
saxis grādis, hic locus a quo fere spatium ab castris
viriisque aberat. * eo, ut erat dictum, ad collo-
quium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis
denoxe-

Postulatum
insidiosum
Arionisti.

Strategema.

it,

it.

er Colloquium

is Cas. eum

ia Arionisto.

ed ce

* ce

ce

- ce

ce

di ce

ce

ce

- ce

- ce

a ce

ce

n ce

- ce

o ce

† ce

ce

- ce

- ce

ce

- " Respon-

a " sum Arion-

a " uisti.

- „ prædicauit: transisse Rhenum sese, non sua spon-
 „ te, sed rogatum, & accersitum à Gallis; non sine
 „ magna spe, magnisq; præmijs domũ, p̄p̄inquosq;
 „ reliquisse; sedes habere in Gallia ab ipsis conces-
 „ sas: obsides ipsorum voluntate dados: stipendium
 „ capere iure belli; quod victores victis imponere
 „ consueuerint; nō sese Gallis, sed Gallos sibi bellũ
 „ intulisse: omnes Gallie ciuitates ad se oppugnan-
 „ dum venisse, ac contra se castra habuisse; eas o-
 „ mnes copias vno abs se * prælio fusas ac supera-
 „ tas esse; si iterũ experiri velint, paratum se decer-
 „ tare; sin pacem malint, iniquum esse, de stipendio
 „ recusare, quod sua voluntate ad id tempus * de-
 „ penderint. amicitiam populi R. sibi ornamento,
 „ & præsidio, non detrimento, esse oportere, idq; se
 „ ea spe petisse. si per populum R. stipendium remis-
 „ tatur, & dediticiũ subtrahantur, nō minus libe-
 „ ter sese recusaturum populi R. amicitiam, quàm
 „ appetierit, quod multitudinem Germanorum in
 27 „ Galliã transducatur, id se sui muniendi, † nō Gal-
 „ lie oppugnandæ, causa facere; eius rei testimoniũ
 „ esse, quod, nisi rogatus, non venerit, & quod bel-
 „ lum non intulerit, sed defenderit. se prius in Gal-
 „ liam venisse, quàm populum R. nunquam, ante
 „ hoc tempus, exercitũ populi R. Gallie prouincia
 „ * finibus egressum, quid sibi veller, * cur in suas
 „ possessiones veniret. Prouinciã suã esse hanc
 „ Galliã, sicuti illam nostram, vti * ipsi concedi
 „ nō oportere, si in nostros fines impetũ faceret, sic
 „ * item,

et *cc*

et *cc*

et *cc*

et *cc*

et *cc*

f et *cc*

et *cc*

- *et* 28

et *cc*

: *et* *cc*

s et *cc*

p et *cc*

a et *cc*

e et *cc*

r et *cc*

- *et* *cc*

- *et* *cc*

- *et* *cc*

re et *cc*

m et "R

fi- et "fi

R. "r

ios et *cc*

esse et *cc*

ir- et *cc*

bis et *cc*

gis et *cc*

ti- et *cc*

Germanorū
conat⁹, quo
interruptum
est collo-
quium.

Legatio A-
rionisti al-
tera.

Cæs. Con-
silia.

quissimū quodq; tempus spectari oporteret, po-
puli R. iustissimum esse in Gallia imperium. si
iudiciū Senatus seruari oporteret, liberā de-
bere esse Galliam, quam bello victam suis legi-
bus vii voluisset. Dum hæc in colloquio gerun-
tur, Cæsari nunciatū est, equites Arionisti pro-
pius tumultum accedere;† & ad nostros adequi-
tare; lapides, telaq; in nostros coniungere. Cæsar lo-
quendi finē fecit, seq; ad suos recepit; suisq; im-
perauit, ne quod omnino telum in hostes reijce-
rent.† nam, etsi sine vllō periculo legionis delecte
cōmissum cum equitatu prælium fore videbatur.
tamen commitendum non putabat, ut pulsus
hostib⁹, dici posset, eos à se per fidem in colloquio
circumuentos. Posteaquam in vulgus militū re-
latum est, quā arrogātia in colloquio Arionistus
usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impe-
tumq; in nostros eius equites fecissent; eaq; res
colloquium* ut diremisset: multo maior alacri-
tas, studiumq; pugnādi maius exercitui iniectū
est. Biduo post Arionistus legatos ad Cæsarē mit-
tit, velle se de his rebus, quæ inter eos agi cæptæ,
neq; perfectæ essent, agere cum eo: uti iterū collo-
quio diem constitueret; aut, si id minus vellet, ex
suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi
Cæsari causa visa non est, & eo magis, quod pri-
die ei⁹ diei, Germani retineri nō* poterāt, quin
in nostros tela coniungerent. legatū ex suis, sese ma-
gno cū periculo ad eum missurū, & hominibus
feris

31

32

Legatorum
violatio.

Strategema.

Germanorū
militandi
ratio.

Antifrate-
gema.

guli singulos, suæ salutis causa, delegerant. cum
his in præliis versabantur: ad hos se equites reci-
piebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si
qui graviore vulnere accepto, equo deciderant,
circumsistebant: si quo erat longius prodeundum
aut celerius recipiendum, tanta erat horum ex-
ercitatione celeritas, ut iubis equorum subleuati,
cursum adæquarent. Vbi eum castris sese tenere
Cæsar intellexit, ne diutius commeatu prohibe-
retur, ultra eum locum, quo in loco Germani
confederant, circiter passus DC. ab his castris i-
doneum locum delegit; acieq; triplici instructa,
ad eum locum venit. primam, & secundam aci-
em in armis esse, tertiam castra munire iussit. hic
locus ab hoste circiter passus sexcentos, ut dictum
est, aberat, eo circiter hominum numero XVI. mil-
lia expedita cum omni equitatu Arionistus mi-
sit; quæ copię nostros* deterreret, & munitione
prohiberent. nihilo secius Cæsar, ut ante consti-
tuerat, duas acies, hostem propulsare; tertiam, o-
pus perficere iussit. munitis castris, duas ibi le-
giones reliquit, & partem auxiliorum; quatuor
* reliquas in castra maiora reduxit. proximo die
instituo suo Cæsar ex castris utrisq; copias suas
eduxit: paululumq; à maioribus castris pro-
gressus, * aciem instruxit; hostibusq; pugnandi
potestatem fecit. ubi, ne tum quidem eos prodire
intellexit, circiter meridiem exercitum in castra
reduxit. tum demum Arionistus partem suarum
copia-

Castro-
rum

minorum

oppugna-

tion-

rem

ie-

Mulieres

Ger. fati-

dicz.

re,

um

liei

33.

tu

od

ro

ys

a-

er

Acies Ger.

a-

me

re-

fis

ue

is,

nis

Acies Re.

ue

K.
Prælium
Germanis
aduersum.

Ariouistus
fuga clabi-
tus.

quisque virtutis haberet. ipse à dextro cornu,
quod ad eam partem minime firmā hostium esse
animaduerterat, prælium commisit. ita nostri
acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt,
isaque hostes repente, celeriterque * procurrere-
runt, ut spatium, pila in hostes coniiciendū, non
daretur. reiectis pilis, comminus gladijs pugna-
tum est. at Germani celeriter, ex consuetudine
sua phalange facta, impetus gladiatorum excep-
erunt. reperti sunt complures nostri milites, qui in
phalangas insilirent, & scuta manibus renelle-
rent, & desuper vulnerarent. cum hostium acies
à sinistro cornu pulsa, atque in fugam conuersa
esset, à dextro cornu vehementer multitudine
suorum, nostram aciem premebant. id cum a-
nimaduertisset P. Crassus adolescens, qui equi-
tati præerat, quod expeditior erat, quam hi,
qui inter aciem versabantur, tertiam aciem la-
borantibus nostris subsidio misit. ita præliū re-
stitutum est, atque omnes hostes terga verte-
runt; neque prius fugere destiterunt, quam ad
flumen Rhenum millia passuum ex eo loco cir-
citer V. peruenierunt. ibi perpauci, aut viribus
confisi, transnare contēderunt: aut lintribus in-
uentis salutem sibi petierunt, in his fuit Arioui-
stus, qui nauiculam deligatam ad ripam nactus
ea profugit: reliquos omnes equites cōsecuti no-
stri interfecerunt, dua fuerunt Ariouisti uxores
una Sueua natione, quam domo * secum addu-
xerat:

Sueuorum
reditus.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE BELLO
Gallico,

LIBER II.

A. Belgij totius motus. B Rhemis excepti. C Cæs. exercitum flumen Axonam trāsdūcit. D Bibracti opido, & Q. Titurio legato à Belgis oppugnatis subsidia mittit. E. Illi frustra oppugnationib⁹ iis tentatis, ad suos quisq; fines tuendos discedere conantur. F. Absq; ordine id ipsum facientes Cæs. insequitur: Suetones, Bellouacos, Ambianos in deditiōem accipit. G. Neruios fortiter sese defendentes, debellat, H. Vt & Aduaticos.

Anno V.C.

697.

Ante Christum 55.

A.

Belgarum
motus.

Causæ
eiusdem.

VM esset Cæsar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstrauimus, crebri ad eum rumores afferebantur, literisq; in Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Gallie partem dixeramus, contra populum R. coniurare; obsidesq; inter se dare, coniurandi has esse causas: primū, quod vereretur, ne omni pacata Gal-

III

5112

III

5112

35

Senenibus
exploratio
iniungitur.

36

B.

Rhemorum
legati ad
Cæs. missi.

Belgarum in
has terras
aduentus &
potentia.

Viriū inita
subductaque
ratio.

mittere, neque se cum reliquis Belgis consensisse,
neque contra populum R. * omnino coniurasse;
paratosq; esse & obsides dare, & imperata face-
re, & opidis recipere, & frumēto, * ceterisq; re-
bus iuuare. reliquos omnes Belgas in armis esse:
Germanosq; qui ripas Rheni incolunt, sese cum
his coniunxisse; tantumq; esse eorum omniū fu-
rorē, ut ne Sueffones quidam fratres, consangu-
neosque suos, qui eodem iure, iisdem legibus *
utantur, vnum imperium vnumq; magistratū
cum ipsis * habeant, deterrere potuerint, quin
cum his consentirent. cum ab his quaereret, quae
civitates, quantaeq; in armis essent, & quid in
bello possent; sic reperiēbat. plerosque Belgas esse
ortos à Germanis; Rhenumq; antiquitus trans-
ductos, propter loci fertilitatem, ibi consedis-
se, Gallosq; qui ea loca incolerēt, expulisse: solosq;
37 esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gal-
lia vexata, Tentones, † Cimbrosque intra fines
suos ingredi * prohibuissent. quae ex re fieri, uti
earum rerum memoria magnam sibi auctorita-
tem, magnosq; spiritus in re militari sumerent.
de numero eorū omnia se habere explorata Rhe-
mi dicebant, propterea quod propinquitatibus,
affinitatibusq; coniuncti, quantam quisq; mul-
titudinem in communi Belgarum * concilio ad
id bellum pollicitus esset, cognouerant. plurimū
inter eos Bellouacos & virtute & auctoritate,
& hominum numero valere. hos posse conficere
armata

38

Obsides
ab Rhemis
dati.

Strategema.

C.
Cæſ. contra
Belgas tēdit
Axona flu-
vio traiecto.

Strategema
ſeu cōmoda
caſtrorum
collocatio.

Bibractis op-
pugnatio.

mandatis, cum ab ſe dimittit. Poſtquam omnes
Belgarum copias in vnum locum coactas ad ſe *
venire vidit, neque iam longe abeſſe ab his, quos
miſerat, exploratoribus, & ab Rhemis cognouit
flumen Axonam, quod eſt in extremis Rhemo-
rum finibus, exercitum tranſducere maturavit,
atque ibi caſtra poſuit, quæ res, & latus vnum
caſtrorum ripis fluminis muniebat, & poſt eam,
quæ eſſent, tutâ ab hoſtibus reddebat. & com-
meatus ab Rhemis, reliquiſque ciuitatibus, ut
ſine periculo ad eum portari poſſet, efficiebat. in
eo flumine pons erat. ibi præſidium ponit, & in
altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum le-
gatum cum V I. cohortibus reliquit. caſtra in al-
titudinem pedum XII. vallo ſoſſaq; XII X. pe-
dum munire iubet ab ipsis caſtris opidum Rhe-
morum, nomine Bibrax aberat millia paſſuum
II X. id exitinere magno impetu Belgæ oppugna-
re cæperunt, egre eo die ſuſtentatum eſt. Gallorū
eadem, atq; Belgarum, oppugnatio eſt, * hi, ubi
circumiecta in multitudine hominū totis mani-
bus, vndique in murum lapides iaci cæpti ſunt,
murusq; defenſoribus nudatus eſt, teſtudine fa-
cta, * portis ſuccedunt, murūq; ſubruunt. quod
tum facile fiebat * nam tanta multitudo lapi-
des, ac tela coniiciebant, ut in muro conſiſtendi
potestas eſſet nulli. cum ſinem oppugnandi nox fe-
ciſſet, * Iccius Rhemus, ſumma nobilitate &
gratia inter ſuos, qui tū opido præſuerat, vnus
ex iſs

D.

Subsidium

Bibractensi-

bus missum.

39

Strategema.

40

Locus aciei

instruendæ

aptus Cæsar.

dilectus.

41

Acies Belgarum.

Prælium equestre.

Strategema.

collis transversam fossam obduxit circiter passuum CD. & ad extremas fossas * castella constituit, ibiq; tormenta collocavit, ne cum aciem instruxisset, hostes (quod tantum multitudine poterant) à lateribus suos pugnantes circumvenire possent. hoc facto, duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, ut si quo opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. hostes ite suas copias ex castriseductas instruxerunt: palus erat non magna inter nostrum atq; hostium exercitum, hanc si nostri transirent, hostes expectabant, nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, ut impeditos aggrederentur, parati in armis erant. interim prælio equestri inter duas acies contendebatur. * ubi neutri transeundi initium faciunt, secundiore equitum nostrorum prælio, Caesar suos in castra reduxit. hostes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post nostra castra demonstratum est. ibi vadis repertis, partem suarum copiarum transducere conati sunt; eo consilio, ut si possent, castellum, cui præerat Q. Titurius legatus, expugnant, pontemq; interscinderent; sin. * minus possent, agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis usus ad bellum gerendum erant; * comatusq; nostros sustinebant. Caesar certior factus à Titurio omnem equitatum, & levis armatura Numidas, funditores, sagittariosq; potenter transducit.

7.
elgarū com
ltatio.

42

Discessus tus
bulendus.

Cædes.

43

F.

Novioduni
oppugnatio.Suessonum
ditio.

equitatumq; castris continuit prima luce, confir-
mata re ab exploratoribus, omnem equitatum,
qui nouissimum agmē moraretur, præmisit; eiq;
Q. Pedium, & L. Aurunculeium Cottam lega-
tos præfecit T. Labienum legatum cum legioni-
bus tribus subsequi iussit. hi, nouissimos adortu,
& multa millia passuum prosecuti, magnā mul-
titudinem eorum fugientium * conciderunt. *
cum ab extremo agmine hi, ad quos ventū erat,
consisterent; fortiterq; impetum nostrorum mili-
tum sustinerent: priores, quod abesse à periculo
viderentur, neque vlla necessitate, neque impe-
rio continerētur, exaudito clamore, perturbatis
ordinibus, omnes in fuga sibi subsidium posuerūt.
ita sine vlllo periculo tantam eorum multitudi-
nem nostri interfecerunt, quātum fuit diei spa-
tium; sub * occasumq; Solis sequi destiterunt; se-
que in castra, vti erat imperatum, receperunt.
Postridie eius diei Cæsar, prius quam se hostes[†]
ex pauore, ac fuga reciperēt, in fines Sueffonum,
qui proximi remis erant, exercitum duxit; &
magno itinere confecto, ad opidū Noviodunum
contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod
vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter
latitudinem fossæ, muriq; altitudinē, paucis de-
fendentibus, expugnare non potuit. Castris mu-
nitis vineas agere, quæq; ad oppugnandum vsui
erant, comparare capit. interim omnis ex fuga
Suessonum multitudo in opidum proxima nocte
conue-

Bellouaro-
rum deditio.

Oratio
Dimitiaci.

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

46 solum Bellouacos, sed etiā pro his Aeduos, ut sua
 47 clementia, ac mansuetudine in eos viatur. quod
 48 si fecerit, Aeduum auctoritatem apud omnes
 49 Belgas amplificaturum: quorum auxilijs, atque
 50 opibus, si qua bella inciderint, sustentare consue-
 51 uerint. Caesar, honoris Diuitiaci, atq; Aeduum
 causa, sese eos in fidem recepturū, & conserva-
 turum, dixit: sed quod erat ciuitas magna, &
 inter Belgas auctoritate, ac hominum multitu-
 dine, praeſtabat, D. C. obsides poposcit. his tradi-
 tis, omnibusq; armis ex opido collatis, ab eo loco
 in fines Ambianorum peruenit. qui se suaq; o-
 mnia, sine mora, dediderūt. eorū fines Nervij at-
 tingebāt: quorū de natura, moribusq; Caesar eū
 quæreretur, sic reperiēbat: Nullū adiū esse ad eos
 mercatoribus, nihil pati vini, reliquarūq; rerū,
 ad luxuriam pertinentium inferri: quod his re-
 bus relanguescere animos, eorumq; remitti vir-
 tutem, existimarent. esse homines feros, magnae-
 que virtutis increpiare, atq; incusare reliquos
 Belgas, qui se populo R. deditissent, & patriam
 virtutem proiecissent: confirmare, sese neq; lega-
 tos missuros, neq; ullam conditionem pacis acce-
 pturos. † cum per eorum fines triduo iter fecisset
 44 inueniebat ex * captiuis, Sabin flumē ab castris
 suis, non amplius millia passuum X. abesse, trans
 id flumen omnes Nervios consedisſe; aduentum-
 que ibi Romanorum expectare, vna cum Aire-
 batibus, & Veromanduis finitimis suis. nam his
 virisq;

Ambianorū
deditio.

G.
Nerviorum
conatus
moresque.

Proditio.

Strategema.

Loci de-
scriptio.

dem posset. his rebus cum iter agminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium Nervii existimauerunt. loci natura erat hæc, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo equaliter decliuus, ad flumen Sabin, quod supra nominauimus, vergebat. ab eo flumine pari accliuitate collis nascebatur aduersus huic, & contrarius, passus circiter C C. infimus apertus ab superiore parte siluestris. ut non facile introrsus perspici posset. intra eas sylvas hostes in occulto sese continebant. in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum III. Caesar equitatu præmissis, subsequebatur omnibus copiis: sed ratio ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgæ ad
 45 Nervios detulerunt. [†] nam, quod hostis appropinquat, consuetudine sua Caesar VI. legiones expeditas ducebat. post eas, totius exercitus impedimenta collocabat. inde duæ legiones, quæ proximæ conscriptæ erant, totum agmen claudabant, præsidioque impedimentis erant. equites nostri cum funditoribus, sagittariisque; flumen transgressi, cum hostium equitatu prælium [†] commiserunt. cum se illi identidem in siluas ad suos reciperent, ac rursus è silua in nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem porrecta, ac loco aperta pertinebant, cedentes insequi auderent, interim legiones sex, quæ primæ venerant, operæ dimenso, castra munire ceperunt.

Prælium
leue.

Prælium iu-
stum.

46

ri
ri
ab
car
p-
hil
ue

Cohortatio
militum.

videbantur, administrabant. Caesar, necessarijs
rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam
in partem fors obtulit, decurrit: & ad legionem
decimam devenit. milites non longiore oratione
est, * cohortatus, quam uti suae pristinae virtutis
memoriam retinerent, neu perturbarentur ani-
mo, hostiumq; impetum fortiter sustinerent. &
* quia non longius hostes aberant, quam quo te-
lum adijci posset: * praelij committendi signum de-
dit. atque item in alteram partem cohortandi
causa profectus, pugnantibus occurrit. temporis
tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus
ad dimicandum animus, ut non modo ad insi-
47 gnia accommodanda, † sed etiam ad galeas in-
duendas, scutisq; * tegmenta detrahenda, tem-
pus defuerit. Quam quisq; in partem ab opere
casu devenit, quaeq; prima signa conspexit, ad haec
constitit, ne in quaerendis suis, pugnandi tempus
dimitteret, instructo exercitu, magis ut loci na-
tura, deiectusq; collis, & necessitas temporis, quam
ut rei militaris ratio, atq; ordo, postulabat. * cum
diversis locis legiones aliae, alia in parte hostibus
resisterent, sapibusq; densissimis, ut antea demon-
stravimus, interiectis, prospectus impediretur, *
neq; certa subsidia collocari, neq; quid in * qua
que parte opus esset provideri, neque ab uno
omnia imperia administrari poterant. itaque in
tanta rerum iniquitate, fortuna quoq; eventus
varij * sequebantur. Legionis nonae, & decimae
milites,

Atrebaten-
sium caedes.

Veroman-
uorum ca-
les.

Boduoghe-
tus.

Trenitorum
equitum re-
ditus proprio
perus.

Rom. acies
admodum
laborat.

sari vidissent, præcipientes sese fuga mandabant, si
mul eorum, qui cum impedimentis veniebant,
† clamor, fremitusq; exaudiebatur: alijq; aliam
in partem perterriti ferebantur. quibus omnibus
rebus permoti equites Treniri, quorum inter
Gallos virtutis opinio est singularis, qui auxiliij
causa à civitate missi, ad Cæsarem venerant,
cum multitudine hostiū castra nostra compleri
legiones premi, & pene circumventas teneri, ca-
lones, equites, funditores Numidas,* diversos,
dissipatosque in omnes partes fugere vidissent,
desperatis nostris rebus, domum contenderunt.
Romanos pulsos, superatosque castris, impedi-
mentisq; eorum hostes potitos civitati renūcia-
verunt. Caesar, ab decimæ legionis cohortatione
ad dextrum cornu profectus; ubi suos urgeri, si-
gnisq; in vnum locum collatis duodecimæ legio-
nis milites confertos, sibi ipsis ad pugnam esse im-
pedimento; quartæ cohortis omnibus centurioni-
bus occisis, signiferoq; interfecto, signo amisso, re-
liquarum cohortium omnibus fere centurionib.
aut vulneratis, aut occisis; in his, Primipilo P.
Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibus-
que vulneribus confecto, ut iam se sustinere nō
posset, reliquos esse tardiores: & nonnullos à no-
uissimis desertos, prælio excedere, ac tela vitare;
hostes neq; à fronte ex inferiore loco subeuntes
intermittere, & ab utroq; latere instare: & rem
esse in angusto vidit, neq; ullum esse subsidium,
quod

simis uni mi **Strategema.**
 venerat) in

busq; nomi-
 is milites, si-
 essit, quo fa-
 centu spe il-
 lo, cum pro
 etiam in ex-
 peret, paul-

Cesar, cum **Strategema.**
 iterat, item
 monuit, ut

et conuer-
 to, cum aliis
 t, ne auersi
 us resistere,
 a milites le-
 mine prae-
 nciato, cur-

us conspicie
 um potitus, **Castra Ner-**
 is castris ge-
 nem subsi-

um, et calo-
 toq; in peri-
 ator versa-
 ue sibi reli-
 rerum con-
 ui vulneri-

Neruiorum
animi forti-
tudo.

Rebus de-
esperatis sese
dedunt.

51

bus confecti procubissent, scutis innixi, praeliū
redintegrarent. tum calones, perterritos hostes
conspicati, etiam inermes armatis occurrerunt.
equites vero, ut turpitudinem fugæ virtute de-
lerent, omnibus in locis pugnabant, quo se legio-
narijs militibus præferrent. at hostes, etiam in
extrema spe salutis tantam virtutem præstite-
runt, ut cum primi eorum cecidissent, proximi
iacentibus insisterent, atq; ex eorum corporibus
pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadave-
ribus, qui superessent, ut ex tumultu tela in no-
stros conijcerent, * pilaque interceptæ remitte-
rent; ut non nequidquam tantæ virtutis homi-
nes iudicari deberent; † ansos esse transire latiss-
simum flumen, adscendere altissimas ripas, * su-
bire iniquissimum locum: quæ facilia ex difficil-
limis animi magnitudo redegerat. hoc praelio fa-
cto, & propè ad internicionem, gente ac nomine
Neruiorum redacta, maiores natu, quos unâ cū
pueris, mulieribusq; in estuaria ac paludes colle-
ctos dixeramus, hac pugna nūciata, cum victo-
rib. nihil impeditū, victis nihil tutū arbitraren-
tur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad
Cesarē miserunt. seq; ei dediderunt. & in cōme-
moranda ciuitatis calamitate, ex D C. ad III.
senatores, ex hominū millib. LX. vix ad D. qui
arma ferre possent, se redactos esse dixerūt. quos
Cesar, ut in miseros ac supplices vsus misericor-
dia videretur, diligentissime, cōseruauit; suisq; fi-
nibus

duationes
ditus &
reparatio.

Origo eo-
rundem.

se

Obsidio.

Turris

viderunt, primum irridere ex muro, atq; incre-
pitare vocibus, quod tanta machinatio ab tanto
spatio instrueretur. quibus nam manibus, aut
quibus viribus praesertim homines tantulae sta-
turae (nam plerumque omnibus Gallis praema-
gnitudine corporum suorum breuitas nostra con-

Aduatici pa-
cem petunt.

temui est) † tanti oneris turrim in muros sese
collocare considerent. vbi vero moueri, & * ap-
propinquare manibus, viderunt; noua atque
inuisitata specie commoti, legatos ad Caesarem
de pace miserunt: qui ad hunc modum locuti:
Non se existimare, Romanos sine ope * deorum
bellum gerere. qui tanta altitudinis machina-
tiones tanta celeritate promouere, & ex propin-
quitate pugnare, possent. se, suaq; omnia eorum
potestati permittere, dixerunt. vnum petere ac
deprecari: si forte pro sua clementia, ac man-
suetudine, quam ipsi ab alijs audissent, statuisset,
Aduaticos esse conseruandos, ne se armis dispo-
liaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac
suae virtuti inuidere; quibus se defendere, tra-
ditis armis, non possent. sibi prestare, si in eum
casum deducerentur, quamuis fortunam à po-
pulo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici
inter quos dominari consueissent. * ad haec Caesar

Cæs. respon-
sum.

respondit: Se magis consuetudine sua, quam
merito eorum ciuitatē conseruaturum: si prius,
quam aries murū attigisset, se dedidissent; sed
deditionis nullā esse conditionem, nisi armis tra-
ditis:

Arma tradit
Aduatici,
haud bona
tamen fide

54

55

Romanos
inuadunt

tio
a-
nis
bo-
ma
llo,
um
Oc-

**Occupatio
opidi eorun-
dem.**

**Nationes
multæ sese
dedunt.**

**Legati trās-
rhœnani.**

Hiberna.

Supplicatio.

cisis ad hominū millibus **LV.** reliqui in opidum reiecti sunt. postridie eius diei, refractis portis, cum iam defenderet* nemo, atq; intromissis militib. nostris, sectionē eius opidi vniuersam Cæsar vendidit. ab his qui emerant, capitū numerus ad eum relatus est milliū **LIII.** Eodem tempore à P. Crasso, quē cum legione vna miserat ad Venetos, Vnellos, † Osifinos, Curiosolitas, Sesunios, Aulercos, Rhedones, quæ sunt maritimæ ciuitates Oceanumq; attingunt, certior factus est, omnes eas ciuitates in deditionem, potestatemq; populi R. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pacata, tanta huius belli ad Barbaros opinio perlata est, vt ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæsarem, quæ se obsides daturas, imperata facturæ, polliceretur. quas legationes Cæsar, quod in Italiam Illyricumq; properabat, inita proxima æstate, ad se reuerti iussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turones, quæ ciuitates propinquæ his locis erant vbi bellum gesserat, legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus est. ob* easq; res, ex litteris Cæsaris, dies **XV.** supplicatio decreta est. quod ante id tempus
* acciderat nulli.

Anno V. C.

698.

Ante Chrī-

stum 54.

A.

Antuates,

Veragri Se-

duniquē ab

Ser. Galba

debellantur.

Octodorus.

Seduni Veragrique bellū renouant.

Causa eius rei.

sa mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno
 cū periculo, magnisq; * portoriis mercatores ire
 consueuerant, patefieri volebat. huic permisit, si
 opus esse arbitraretur, vti in iis locis legionem,
 hiemandi causa collocaret. Galba secundis ali-
 quot praeliis factis, castellisq; compluribus eorū
 expugnatis, missis ad eum vndiq; legatis, obsidi-
 busque datis, & pace facta, construxit, cohortes
 duas in Antuatibus collocare, & ipse cum re-
 liquis eius legionis cohortibus in vico Veragro-
 rū, qui appellatur Octodorus, hiemare. qui vi-
 cus positus in valle, nō magna adiecta planicie,
 altissimis montibus vndiq; continetur. cum hic
 in duas partes flumine diuideretur, alteram par-
 tem eius vici Gallis ad hiemandum concessit; al-
 teram, vacuam ab * his relictam, cohortibus at-
 tribuit. eum locum vallo, fossaq; munivit cum
 dies hibernorum complures transissent. frumen-
 tumq; eo comportari iussisset, subito per explora-
 tores certior factus est, ex ea parte vici, quam
 Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, mon-
 tesque, qui impenderent à maxima multitudine
 Sedunorum, & Veragrorum teneri: id aliquot
 de causis acciderat, ut subito Galli belli renouā-
 di, legionisq; opprimendae consiliū caperent. pri-
 mum quod legionem, neq; eam plenissimam de-
 tractis cohortibus duabus, & compluribus sigil-
 latim, qui comiectus petendi causa, missi erant,
 absentibus, propter paucitatem despiciebāt: tū
 etiam,

Incommoda
exercitus
Rom.

Castra Gal-
ba oppu-
gnantur

38 tibus, signo dato, decurrere; lapides, [†] gessaq; in vallum conijcere. nostri, primò integris viribus fortiter repugnare, neq; vllum frustra telum ex loco superiore mittere: ut quæq; pars castrorum * nudata defensoribus primi videbatur, eo occurrere, & auxiliũ ferre. sed hoc superari, quod diuturnitate pugnae hostes defessi; * cum prælio excedebant, alij integris viribus succedebant: quarum rerum à nostris, propter paucitatem, fieri nihil poterat, ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci ubi cõstiterat, relinquendi, ac sui recipiendi facultas dabatur. cum iam amplius horis V I. continenter pugnaretur, ac nõ solum vires, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius instarent, languidioribusq; nostris vallum scindere, & fossas complere cõpissent, resque esset iam ad extremum perducta casum, P. Sextius Baculus, primipili cõturio, quem Nervico prælio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Volusenus tribunus mil vir & consilij magni & virtutis, ad Galbam accurrunt, atq; vanam esse spem salutis, docent: si eruptione facta, extremum auxilium experirentur. itaq; convocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent præliũ, ac tantummodo tela missa exciperent, seque ex labore reficerent. post signo dato, è castris erumperent, atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

Erumpunt
Ro. hostesq;
cedunt.

quod

Galbe dis-
cessus in hi-
berna.

59

60

C.
Veneti Vnel
li Curiofoli-
ta rebellant.

- in his locis inopia * frumenti erat, praefectos tri-
bunosque mil. complures in finitimas ciuitates,
61 † frumenti, commeatusq; petendi causa dimisit.
quo in numero erat T Terrasidius, missus in
† Vnellos, M. Trebius Gallus, in Curiofolitas. Q.
Velanius cum T. Silio, in Venetos. huius ciuita-
tis est, longe amplissima auctoritas omnis ora
maritimae regionū earum, * quod & naues ha-
62 bent Veneti plurimas, quibus in Britannia na-
uigare consueuerunt, & scientia, atq; vsu nau-
63 ticarum rerum † ceteros antecedunt: & in ma-
gno impetu maris, atq; aperto, paucis portibus
interiectis, quos tenent ipsi, omnes ferē qui eodē
mari uti consueuerunt, habent vectigales. ab ijs
fuit initium retinendi Silij, atque Velanij, quod
per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recu-
peraturos existimabant. horum auctoritate fini-
simi adducti (ut sunt Gallorum subita, & re-
pentina consilia) eadem de causa Trebium, Ter-
rasidiumq; retinent: & celeriter missis legatis,
per suos principes inter se coniurant, nihil nisi
communi consilio acturos, eundemq; omnis for-
tunae exitū esse laturos, reliquasq; ciuitates sol-
licitant, ut in ea libertate, quam à maioribus
acceperant, permanere, quam Romanorum ser-
uitutem perferre mallent. omni ora maritima
celeriter ad suam sententiam perducta, commu-
nem legationem ad P. Crassum mittunt, si velit
suos recuperare, obsides sibi remittat. quibus de
rebus

64

Magni v.
trinque ap-
paratus.

65

66

Causæ susceptæ
ab Cæsare
huius belli.

Distributio
legatorum
in varias
Galliæ par-
tes.

gesturum esse constabat, quā plurimas possunt,
cogunt. socios sibi ad id bellum Osifinos, Lexo-
67 bios, Nannetes, † Ambiliates, Morinos, † Dia-
68 blintres, Menapios adsciscunt. auxilia ex Bri-
tannia, quæ contra eas regiones posita est, accer-
sunt. erant hæ difficultates belli gerendi, quas
suprà ostendimus. sed multa tamen Cæsarem ad
id bellum incitabant: iniuriæ retentorū* equi-
tum Romanorū; rebellio facta post deditionem;
defectio datis obsidibus; tot civitatum coniura-
tio; in primis, ne hac parte neglecta, reliquæ na-
tiones idem sibi licere arbitrarētur. itaque, cum
intelligeret omnes fere Gallos novis rebus stude-
re & ad bellum mobiliter celeriterq; excitari,
69 omnes autē homines natura † libertati studere,
& * conditionem servitutis odisse, priusquam
plures civitates conspirarent, patiendum sibi, ac
latius distribuendum exercitum putavit. itaq;
T. Labienum legatum in Treuiros, qui proximi
Rheno flumini sunt; cum equitatu mittit. huius
mandat, Rhemos, reliquosque Belgas adeat, at-
que in officio* contineat: Germanosq; , qui au-
xilium à Belgis accersiri dicebantur, si per vim na-
vibus flumen transire conentur, prohibeat. P.
Crassum cum cohortibus legionarijs XII. &
magno numero equitatus, in Aquitaniam pro-
ficisci iubet. ne ex his nationibus auxilia in Gal-
liam mittantur; ac tantæ nationes coniungan-
tur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legio-
nibus

3
e
l
-
-
6 Crf. contra
6 Venetorū
tendit.

l
e
n
-
d
-
2. Navium Ve-
6 netarum de-
18 scriptio.

- prora admodum erecta, atq; item pupes ad magnitudinem fluctuum, tempestatumque, accommodatae. naues tota facta ex robore, ad quamvis vim & contumeliam perferendam. * transtra ex pedalis in altitudinem trabibus confixa clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine. anchorae, pro funibus, ferreis catenis reuinctae pelles pro velis, alutaeque tenuiter confectae, siue propter lini inopiam, † atq; eius usus inscitiam siue quod est *
- 70 magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani, tantosque impetus ventorum sustineri, ac tanta onera navium regi velis, non satis commode arbitrabantur. Cum his navibus nostrae classis eiusmodi congressus erat, ut una celeritate, & pulsu remorum praestaret, reliqua pro loci natura pro vi tempestatum, in illis essent aptiora, & accommodatiora. neque enim his nostrae rostro nocere poterant: tanta in his erat firmitudo: neque, propter altitudinem, facile telum adigebatur, & eadem de causa minus incommode scopulis continebantur. accedebat, ut cum laevire ventus capisset, & se vento dedissent, & tempestatem ferrent * facilius, & in vadis consistenter tutius, & ab aestu derelictae, nihil saxa, & cautes timerent:
- 71 quarum rerum omnium nostris navibus † casus erat extimescendus. compluribus expugnatis opidis, Caesar ubi intellexit, frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam, captis opidis reprimi, neque his noceri posse, statuit * expectandam

D.

Prælim n na-
uale quo
Veneti de-
uicti sunt.

cum singulas binæ,* aut ternæ naues circumfere-
 rant, milites summa vi transcendere in ho-
 stium naues contendebant. quod postquam Bar-
 bari fieri animaduenterunt, expugnatis com-
 plurib. nauibus, cum ei rei nullum reperiretur
 73 auxilium; fuga salutem petere contenderunt. ac
 iam conuersis in eam partem nauibus,† quò
 ventus ferebat, tanta subito malacia, ac tran-
 quillitas existit, vt se* loco mouere non possent.
 74 quæ quidem res ad negotium conficiendum†
 maxime fuit opportuna. nam singulas nostri cō-
 sectati expugnaverunt, vt perpaucae ex omni nu-
 mero, noctis interuentu, ad terram peruenerint,
 cum ab hora fere IV. vsque ad Solis occasum
 pugnaretur. quo praelio bellum Venetorum, so-
 tiusq; oræ maritimæ confectum est. nam cum o-
 mnis iuuentus, omnes etiam grauioris ætatis, in
 quibus aliquid consilij aut dignitatis fuit, eò cō-
 uenerant. tum nauium, quod ubiq; fuerat, vnū
 in locum coegerant: quibus amissis, reliqui, neq;
 quò se reciperent, neq; quemadmodum opida de-
 fenderent, habebant. itaque se suaque omnia
 Cesari dediderūt. in quos eo grauius Cæsar vin-
 dicandum statuit, quo diligentius in reliquum
 tempus à Barbaris ius legatorū conuersaretur.
 itaque, omni senatu necato, reliquos sub corona
 vendidit. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Ti-
 turius Sabin⁹ cum his copiis, quas à Cesare ac-
 ceperat, in fines Vnellorum peruenit. his præerat
 Viridomix,

R.
 Q. Titurij
 legati res
 gestæ in
 Vacellis.

75

Strategema

sar à Venetis prematurus docet, neq; longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Casarem, auxilij ferendi causa, proficiscatur. quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotij bene gerendi amittendam nō esse, ad castra iri oportere. Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabātur, superiorum dierum Sabini cunctatio, per fuge confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat provisum, spes Venetici belli, & quod fere libenter homines, id quod volūt, credunt. ijs rebus adducti, non prius Viridovicē, reliquosq; duces, ex concilio dimittūt, quam ab his sit concessum, arma uti capiant, & ad castra contendant. qua re concessa, læti, * velut explorata victoria, sarmentis, virgultisq; collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergūt. locus erat castrorū editus, & paulatim ab imo acclivis, circiter passus . huc magno cursu contenderunt, ut quam minimum spatiū ad se colligendos, armandosq; Romanis daretur, exanimatiq; pervenerunt. Sabinus, suos hortatus, cupientibus signum dat. impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebant onera, subito duabus poris eruptionē fieri iubet. factum est opportunitate loci, hostium inscitia, ac defatigatione, virtute militum, ac superiorum pugnarij exercitatione, ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent, ac statim terga verterent. quos im-

peditor

Quo & V.
nelli profi-
gati.

F.

P. Licinij
Crassi res ge-
stæ in Aqui-
tania.

76

77

78

Præliū Son-
natibus ad-
nerum.

quas in conualle in insidiis collocauerant, ostenderunt. hi nostros disiectos adorti, praelium renouauerunt: pugnam est diu, atq; acriter, cum Sontiates superioribus victoriis freti, in sua virtute totius Aquitaniae salutem positam putarent; nostri autem, quid sine Imperatore, & sine reliquis legionibus, adulescentulo duce, efficere possent, perspicere cuperent.* tandem confecti vulneribus, hostes terga vertere. quorum magno numero interfecto, Crassus ex itinere opidum Sontiatium oppugnare capit. quibus fortiter resistentibus, vineas iurresque egit. illi alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem, vineasque actis, cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos arariae secturae sunt: ubi diligentia nostrorum nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt, seque in deditionem vi recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iussi, faciunt. atque in ea re omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte opidi* Adcantuanus, qui summam imperij tenebat, cum DC. de votis,† quos illi Seldurios appellabant, quorum haec est conditio, ut omnibus in via commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiae dediderint. si quid ipsi per vim accidat, aut eundem casum una ferat, aut sibi mortem consciscat: neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto. cuius se amicitiae demonis-

Sontiatium
opidi oppu-
gnatio dedi-
tioque.

79

Adcantuan-
ni conatus.

80

Seldurij.

tuānus, qui summam imperij tenebat, cum DC. de votis,† quos illi Seldurios appellabant, quorum haec est conditio, ut omnibus in via commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiae dediderint. si quid ipsi per vim accidat, aut eundem casum una ferat, aut sibi mortem consciscat: neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto. cuius se amicitiae demonis-

81

Ad alias gen
tes pergit
Crassus.

Ille se castris
continent.

Quæ ab Cras-
so oppugna-
ta.

decertaret. hac re ad cōcilium delata, vbi omnes
idem sentire intellexit, posterum diem pugna cō-
stituit. prima luce productis omnibus copiis, du-
plici acie instructa, auxiliis in mediā aciem * col-
locatis; quid hostes consilij caperent, expecta-
bat. illi etsi propter multitudinem, & veterem
belli gloriam, paucitatemq; nostrorum, se tuto
dimicatuuros existimabant, tamen tutius esse ar-
bitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso,
sine vlllo vulnere victoria potiri: & si propter
inopiam rei frumentariæ Romani sese recipere
cœpissēt, impeditos agmine, & sub sarcinis * in-
firmiore animo adoriri cogitabant. hoc consilio
probato ab ducibus, productis Romanorum co-
piis, sese castris tenebāt. hac re perspecta, † Cras-
sus, cum sua cunctatione, atque opinione, timi-
diores hostes, nostros milites alacriores ad pugna-
dum effecisset, atq; omnium voces audirentur,
expectari diutius non oportere, quin ad castra
iretur, * cohortatus suos, omnibus cupientibus,
ad hostium castra contendit. ibi cum alij fossas
complerent, alij multis telis coniectis, defensores
vallo, munitionibusque depellerent, auxiliares-
que, quibus ad pugnam non multum Crassus
confidebat, lapidibus, telisque subministrandis,
& ad aggerem cespitibus comportandis, speciem
atque opinionem pugnantium præberent, cum *
item ab hostibus constanter, ac non timide, pug-
naretur, telaq; ex loco superiore missa nō frustra
accide-

03
is,
en
i-
e-
o-
n-
or
rae
u-
iā
i-
it;
ō-
rei
ab
us,
it,
ir.
ni-
le-
se-
nia
re-
u-
af-
ero
tes,
m-
na-

Strategema-
te expugnan
tur.

Cæs. inter ea
Morinos
Menapiosq;
aggreditur.

tiones, anni tempore confisæ, quod hiems sube-
rat, id facere neglexerunt. Eodem fere tempore
Cæsar, etsi propè exacta iam æstas erat, tamen
quod omni Gallia pacata, Morini, Menapij; su-
pererant, qui in armis essent, neque ad eum un-
quam legatos de pace misissent, arbitratus id
bellum celeriter confici posse, † eò exercitum ad-
duxit. qui longe alia ratione, ac reliqui Galli,
bellum gerere cæperunt. nam quod intelligebat,
maximas nationes, quæ praelio contendissent, pul-
sas superatasq; esse, continentesq; silvas, ac pa-
ludes habebant: eò se suaq; omnia conuulerunt.
ad quarum initium silvarum cum peruenisset
Cæsar, castraq; munire instituisse; neque hostis
interim visus esset; dispersis in opere nostris, subi-
tò ex omnibus partibus silvæ euolauerunt, & in
nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma
cæperunt, eosq; in silvas repulerunt: & complu-
ribus interfectis, longius impeditiorib. locis se-
cuti, paucos ex suis desiderauerunt. reliquis dein-
ceps diebus Cæsar silvas cadere instituit: * & ne-
quis inermibus imprudentibusq; militibus ab-
latere impetus fieri posset, omnem eam materiã
quæ erat cæsa, conuersam ad hostem collocabat,
& pro vallo ad virumque latus exstruebat. in-
credibili celeritate magno spatio paucis diebus
confecto, * cum iam pecus, atque extrema impe-
dimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores sil-
vas peterent, eiusmodi tempestates sunt consecu-

Leni tamen
ob tempe-
states effe-
ctu

95

ni-
iter
bus
ex-
re-

Hibernia

A-
A-

ctu
uq-
In-
m-
oft
ia
ut.
Si-
de
ri-
ana
em

accipit. H. Qui tamen quod afflictam tempestate Rom. classem equitatūq; abesse cererent, armati rebellant. 1. Sed denuo subacti obsides tradūt, Cēsarq; in Galliā redit.

Anno V. C.

699.

Ante Christum 53.

A.

Vsipes &
Tenchteri
Rhenum
transeunt.
Suenorum
mores.

A, quæ secuta est, hieme, qui fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso Cos. Vsipetes Germani, & item Tenchieri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt, nō longe à mari, quo Rhenus influit. causa transeundi fuit, q̄ ab Suevis complures annos exagitati, bello premebātur, & agricultura prohibebātur. Sueuorū gens est longe maxima, & bellicosissima Germanorū omnium. ij centū pagos habere dicuntur: ex quib. quotannis singula milia armatorū, bellandi * causa, suis ex sinib. educunt. † reliqui, qui domi remanserint, se atq; illos alunt. hi rursus inuicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque vsus belli intermittitur: sed priuati, ac separati agri apud eos nihil est. neq; longius anno remanere vno in loco, incolendi causa licet. neque multum frumento, sed maximam partem lacte, atque pecore viuunt, multumq; sunt in venationibus. quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertatis vitæ (quod à pueris nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant)

97

ma-
con-
is, † 86

rum
rs a-
ibus
runt,
rem
ētis,
im. 87

non
atq;
mni
sepe
osq;
quos
rum
abe-
me-
dire
n si-
mol-
tior.
nam
signi
vina
genis

cun- Vbi à Sue-
rum uis vexati.

48
B.
Vāpetes &
Tenchteri
Menapios
inquadunt.

fuit ciuitas ampla, atque florens, ut est captus Germanorum,* & paullo, qui sunt eiusdem generis, etiam ceteris humaniores, propterea quod Rhenum attingunt, multiq; ad eos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatē Gallicis sunt moribus assuefacti. hos cum Sueni, multis saepe bellis experti, propter amplitudinē, grauitatemq; ciuitatis, sinibus expellere nō potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt,* ac multo humiliores, infirmioresq; redegerant. in eadem causa fuerunt Vāpetes, & Tenchteri, quos supra diximus, qui cum plures annos Suenorum vim * sustinuerint, ad extremum tamen, agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum peruenerūt. quas regiones Menapii incolebant,* & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosq; habebāt. sed tantæ multitudinis aduentu perterriti, ex his ædificiis, que trans flumen habuerant, demigrauerunt: & cis Rhenum dispositis præsiidiis, Germanos transire prohibebant. illi, omnia experti, cum neq; vi contendere, propter inopiā nāuiū, neq; clam transire, propter custodias Menapiorū possent; reuertisse in suas sedes regionesq; simulauerūt; & triuiam progressi, rursus reuenterūt: atq; omni hoc itinere vna nocte equitatu confecto, in scios inopinantesq; Menapios oppresserūt: qui de Germanorū discessu p exploratores certiores facti, sine mora trans Rhenum in suos vicos * remigrauerant.

pa-

ura

unt;

eli-

His

Gal-

mo-

l his

Gal-

citos

uag;

rca-

ere-

pro-

ioni-

teit:

cum

lun-

edine

ma-

cisci-

erat,

lis ci-

i ab

nt, ab

* la-

m, &

entes,

Caesar

ratus.

Praua quz-
dam Gallo-
rum consue-
tudo.

C.

Vfipet. &

Tenchier.

irruptio in

fines Ebu-
ro-

num & Con-

drufonum.

Cxf. appa-

ratus.

ea quæ cognouerat dissimulada sibi existimauit: eorumq; animis permulsis & confirmatis, equitatuque imperato bellum cum Germanis gerere constituit. re frumentaria cõparata, equitibusq; electis iter in ea loca facere cepit, quibus in locis Germanos esse audiebat. à quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab ijs venerunt

Legati Ger
man.
Oratio.

quorum hæc fuit oratio: Germanos neq; priores populo R. bellum inferre; neque tamen recusare, si laceessantur, quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit à maioribus tradita,* quicumque bellum inferant, resistere neque deprecari: hoc tamen dicere, venisse inuitos, eos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis* utiles esse amicos; vel sibi agros attribuant, vel patiãtur eos tenere, quos armis* possederint: sese vnis Sueuis concedere; quibus ne dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem, quem nõ superare possint. * Ad hæc Cæsar, quæ visum est, respondit. sed

Responsum
Cæs.

exitus fuit orationis: Sibi nullam cum his amicitiam esse posse si in Gallia remanerent neque verũ esse, qui suos fines tueri nõ potuerint, alienos occupare: neq; vllos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini, sine iniuria possint: sed licere, si velint, in Vbiorum finibus considere; quorum sint legati apud se, & de Sueuorum iniurijs querãtur, & à se auxilium, petant: * hos se ab Vbijs impetraturum. Legatis hæc

hæc se ad suos relatores dixerunt; & re delibera-
 ta, post diem tertium ad Casarem reuersuros:
 interea ne propius se castra moueret, petierunt.
 ne id quidem Casar ab se impetrari posse, dixit.
 cognouerat enim, magnam partem equitatus ab
 iis aliquot diebus ante, prædandi frumentandiq;
 causa † ad Ambinarios trans Mosam missam.
 hos expectari equites, atque eius rei causa mo-
 ram interponi arbitrabatur. Mosa profluit ex
 monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & *
 parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Va-
 calos, insulam efficit Batauorum. neq; longius ab
 eo millibus passuum LXXX. in Rhenum transit.
 Rhenus autem oritur ex Lepontijs, qui Alpes in-
 colunt, & longo spatio per fines Nantuatium,
 Heluetiorum, Sequanorum, † Mediomatricum,
 Tribocorum, Treuironum citatus fertur: & ubi
 Oceano appropinquauit, in plures diffluit partes,
 multis ingentibusq; insulis effectis, quarum pars
 magna à feris, barbarisq; nationibus incolitur:
 ex quibus sunt, qui piscibus, atque ouis auium
 viuere existimantur; multisq; capitibus in O-
 ceanum influit. Casar cum ab hoste non amplius
 passuum XII. millibus abesset, ut erat constitu-
 tum, ad eum legati reuertuntur. qui in itinere
 congressi magnopere ne longius progrediretur, o-
 rabant cum id non impetrassent, petebant uti ad
 equites, qui agmen antecessissent, præmitteret
 eosq; pugna prohiberet; sibiq; uti potestatem fa-

Legatorum
 responsum
 postulataq;
 Cæs. prudens
 responsum.

89

Mosæ descri-
 ptio.

Rhenni de-
 scriptio.

90

Legatorum
 German.
 postulata.

Germani
vincunt Ro-
manos p[re]-
lio equestri.

91

cere in Vbios legatos mittendi. quorum si principes ac senatus sibi iureiurando fidem fecissent, ea conditione quæ à Cæsare ferretur, se vsuros ostendebat. ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret. hæc omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut tridui mora interposita, equites eorum qui abessent, reuertentur, tamen sese non longius millibus passuum IV. a quationis causa, processurum eo die dixit: huc postero die quam frequentissimi conuenirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Interim ad præfectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit, qui nunciarēt, ne hostes prælio lacefferēt, & si ipsi lacefferentur, sustinerent, quoad ipse cum exercitu propius accessisset. At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat V. milliū numerus, † cum ipsi non amplius DCCC. equites haberent, quod ij qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redierant, nihil nostris timētibus, quod legati eorum paullo ante à Cæsare discesserant, atq; is dies inducijs erat ab ijs petitus, impetu factō, celeriter nostros perturbauerūt: rursus resistentibus nostris, consuetudine sua ad pedes desilierūt, * suffossisq; equis, compluribusq; nostris deiectis, reliquos in fugam coniecerunt, atq; ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in conspectum agminis nostri venissent. In eo prælio ex equitibus nostris interficiuntur IV. &

LXX.

nus,

tate

ostro

ibus

ipse,

tissi-

rib.

alio

quo

fa-

ien-

tuer

ace,

trum

uer-

cogi

pud

uti,

spa-

c, &

ato,

nis-

re ea

ani,

que

si-

mod

pre-

pos-

Cæs. ea re
exacerba-
tus.

Iterum mis-
sos legatos
detinet.

sent, de induciis fallendo impetrarent. quos sibi
 Caesar oblatos* gamisus retineri iussit: ipse om-
 nes copias castris eduxit, equitatum quod recēti
 praelio perterritum esse existimabat, agmen sub-
 sequi iussit. acie triplici instructa, & celeriter
 I I X. millium itinere confecto, prius ad hostium
 castra peruenit, quam quid ageretur, Germani
 sentire possent. qui omnibus rebus subito perter-
 riti, & celeritate aduentus nostri, & discessus
 suorum, neq; consilij habendi, neq; arma capien-
 di spatio dato, perturbantur, ut copias ne aduer-
 sus hostem educere, an castra defendere, an fuga
 salutem petere, nescirēt quid praeſtaret. quorum
 timor, cum fremitu & concursu significaretur,
 milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in ca-
 stra irruerunt.* quo in loco, qui celeriter arma
 capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt,
 atq; inter carros, impedimentaq; praelium com-
 miserunt. at reliqua multitudo puerorum, mu-
 lierumq; (nam cum omnibus suis domo excessse-
 rant, Rhenumq; transierant) passim fugere ca-
 pit: ad quos conſectandos Caesar equitatum mi-
 sit. Germani, post tergum clamore audito, cum
 suos interfici viderēt, armis abiectis, signisq; mi-
 litaribus relictis, se ex castris eiecerunt, & cum
 ad confluentem Mosæ, & Rheni peruenissent, re-
 liqua fuga desperata, magno numero interfecto,
 reliqui se in flumen præcipitauerūt, atq; ibi ti-
 more, laceſſitudine, & vi fluminis oppressi, perie-
 runt.

Et castra eo-
 rum occu-
 pat

pa-
stium

ter, se

ris re-

uppli-

agros

dixe-

anico

Rhe-

ustissi

le im-

rebus

osse

e. Ac-

etum,

oravi,

ransis-

rum se

repepe-

um Cæ-

ui sibi

derent,

um fini

ransire,

am esse

utares?

d Cæsa-

it, obfi-

i auxi-

Cæf. Rhenū
transire mul-
tis causis
statuit.

92

Maxima ut
auxilium
vobis ferat.

93 *lium ferret, quod grauitur ab Sueuis premeren-
 tur, vel si id facere occupationib. populi R. pro-
 hiberetur, exercitum modo Rhenum transporta-
 ret: * id sibi ad auxilium spemq; reliqui tem-
 poris satis futurum. * † tantum esse nomen, at-
 que opinionem exercitus Romani, Ariouisto pul-
 so, & hoc nouissimo praelio facto, vii etiam ad vl-
 timas Germanorum nationes, opinione, & ami-
 citia populi R. tuti esse possint. nauium magnam
 copiam ad transportandum exercitum pollice-
 batur. Caesar his de causis, quas commemorari,
 Rhenum transire decreuerat: sed nauibus trans-
 ire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque
 suae, neque populi R. dignitatis esse statuebat.
 itaq; etsi summa difficultas faciundi pontis pro-
 ponebatur, propter latitudinē, rapiditatem, alti-
 tudinemq; fluminis; tamen id sibi contendendū,
 aut aliter non transducendum exercitum existi-
 mabat. rationem igitur pontis hanc instituit, Ti-
 gna bina sesquipedalia, paululum ab imo prae-
 cuta, dimensa ad altitudinem fluminis, inter-
 uallo pedum duorum inter se iungebat. † haec cū
 94 *machinationibus immissa in flumine defixerat,
 fistacisq; adegerat, non * sublice modo directā
 ad perpendicularum, sed prona, ac fastigiata, ut
 secundum naturam fluminis procumberent. his
 item contraria duo ad eundem modū iuncta, in-
 teruallo pedum quadragenis ab inferiore parte
 cōtra vim atq; impetum fluminis conuersa sta-
 tuebat:**

D.
 Pontem su-
 per Rhenu
 extruit.

107
issis.
bat,
nebā
rem
re-
asif
ecclā
raii
e ad
ebā-
ope-
alia
rum
ssent
rum
us X.
opere
amq;
is Si-
ribus
acem
ndit,
o tem
para-
sipe-
rant;
inem,
in eo-
ciisq;

95

Sicambtorū
agrum de-
populatur.

incensis, frumētisq; succisis, se in fines Vbiorum recepit, atque his auxilium suum pollicitus, si à Sueuis premerentur, hæc ab ijs cognouit: Sueuos postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo consilio habito, nuncios in * omnes partes dimisisse, uti de opidis demigrarent, liberos, uxores, suaq; omnia in silvas deponerēt: atque omnes, qui arma ferre possent, vnum in locum conuenirent: hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Sueui obtinerēt: ibi Romanorum aduentum expectare, atq; ibi decertare constituisse. quod vbi Cæsar comperit, omnib. his rebus cōfectis, * quarum rerum causa exercitum transducere constituerat, ut Germanis metum inijceret, ut Sicambros vlcisceretur, ut Vbios obsidione liberaret. dieb. omnino XLIX. trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem, & ad utilitatem * profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemq; rescidit, exigua parte aestatis reliqua. Cæsar, etsi in ijs locis, quod omnis Gallia ad Septentrionem vergit, maturæ sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci cōtendit, quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat; & si tempus anni ad bellum gerendum desiceret; tamen magno sibi vsui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset, & genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognouisset: quæ omnia fere Gallis erant incognita. neq; enim re-
mere

E:
Cæsar. reditus
in Galliam.
Causa susce-
pte expedi-
tionis Bri-
tannicæ.

isquā

mam,

, no-

rcato-

o, neq;

quem

s vie-

mul-

ad hæc

t, ido-

a naui

atis o-

rtatur.

scitur:

trans-

onib⁹,

bellum

consilio

ad Bri-

ibus ad

obsides

perare.

rtatur.

domum

tem ipse

rat, cu

quē

auctori

mittit.

C. Voluse-
nus explo-
raturum per-
mittitur.

Legati mul-
tarum Bri-
tannix ciui-
tatum.

Comius Rex
Atrebat. in
Britanniam
ablegatur.

Morini se
dedunc.

huic imperat, quas possis adeat ciuitates; horte-
turq; * vt populi R. fidem sequantur; seq; celeri-
ter eo venturū nunciet. V. Iulenus, perspectis re-
gionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui
naui egredi, ac se Barbaris cōmittere non aude-
ret, V. die ad Caesarem reuertitur; quæq; ibi per-
spexisset, renūciat. Dum in his locis Caesar nauū
parandarū causa moratur, ex magna parte Mo-
rinorum legati ad eum venerunt, qui se de su-
perioris temporis consilio excusarent, quod homi-
nes barbari, & nostræ cōsuetudinis imperiti, bel-
lum populo R. fecisset, seq; ea quæ imperasset, fa-
ciuros pollicerētur. * hæc sibi satis opportune Ca-
sar accidisse arbitratus, quod neq; post tergū ho-
stē relinquere volebat, neq; belligerēdi, propter
98 anni tempus, facultatē habebat, † neq; has tan-
tularum rerum occupationes Britannia antepo-
nendas iudicabat, magnū his numerū obsidum
imperat. quib. adductis, eos in fidem recepit, na-
uibus circiter LXXX. onerariis coactis; contra-
ctisq; * quot satis esse ad duas legiones transpor-
tandas existimabat. * quidquid præterea nauū
longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisq;
distribuit. huc accedebant X I I K. onerariæ na-
ues, quæ ex eo loco millibus passuum IIX. vento
tenebantur quo minus in eundem portū * perue-
nire possent. has equitib. distribuit, reliquū exer-
citū Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculeio Cotta,
legatis, in Menapios, atq; in eos pagos Morino-
rum,

ti non venerant, du-
 um Rufum legatum,
 se arbitrabatur, por-
 utis rebus, naclius ido
 pestatem, tertia fere
 alteriorem portu pro-
 , ac se sequi iussit: ab
 us esset administratiu,
 um primis nauib. Bri
 n omnibus collib. ex-
 uas cōspexit. * cuius
 uia montib. angustis. 99
 is superioribus in li-
 ad egrediendum ne-
 us locum, dum reli-
 ad horam I X. in an-
 legatis, tribunisque
 Voluseno cognouisset;
 monuitq; ut rei mi-
 s maritimæ postula-
 stabilem motum ha-
 mnes res ab ijs admi-
 ventis, & æstum vno
 igno, & sublati an-
 IIX. ab eo loco pgres-
 uer cōstituit. at Bar-
 to, pmissio equatu, &
 e in præliis vii * con-
 cati, nostros nauib.

F.
 Cæc in Bri-
 tanniam
 traiecit.

Terræ appul-
sæ ab inco-
lis prohibe-
tur.

100

Virtute aequi-
liferi per-
sumpuit Ro.

egredi prohibebant. erat ob has causas summa
difficultas, quod naues propter magnitudinem,
nisi in alto constitui non poterant. militibus au-
tem ignotis locis, impeditis manibus, magno, &
gravi onere armorum * pressis † simul & de na-
uib⁹ desiliendum, & in fluctib⁹ consistendum,
& cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut
ex arido, aut paullulum in aquâ progressi, omni-
bus membris expediti, notissimis locis audacter
tela conijcerent, & equos * assuefactos incitaret,
quibus rebus nostri perterriti, atq; huius omni-
no generis pugnae imperiti, nō omnes eadem ala-
critate & studio, quo in pedestrib⁹. vti prælijs cō-
sueuerant, utebantur. quod vbi Caesar animad-
uertit, naues longas, quarū & species erat Bar-
baris inusitatio, & motus ad vsum expeditior
paullulum remoueri ab onerarijs nauib⁹, & re-
mis incitari, & ad latus apertum hostium con-
stitui, atq; inde fundis, tormentis, sagittis, hostes
appelli, ac submoueri iussit: quæ res magno vsui
nostris fuit. nam & nauium figura, & remorū
motu & inusitato genere tormentorum permoti
Barbari, constiterunt; ac paullum modo pedem
retulerunt. at nostris militibus cunctantibus,
maxime propter altitudinem maris, qui X. le-
gionis aquilam ferebat, contestatus deos, vt ea
res legioni feliciter eueniret: Desilite, inquit,
militēs, nisi vultis aquilam hostibus prodere.
ego certe meum Reipublicæ atq; Imperatori of-
ficiū

i voce dixisset,
 aquilam ferre
 e, ne tantum
 x nauis de filia-
 cimi nauibus,
 bus appropin-
 ue acriter. no-
 ruare, neque
 equi poterant
 inque signis *
 ere perturba-
 radis, ubi ex
 redientes cō-
 is adorieban-
 alij ab latere
 t. quod cum
 parum nauis
 litibus com-
 spexerat, ijs
 utque in ari-
 ecutis, in ho-
 fugam dede-
 runt, quod
 n capere non
 fortunā Cæ- Dedunt se
 simulatq; se Britanni.
 trem legatos
 quæq; impe-
 a cum his le-

Terræ appul-
sæ ab inco-
lis prohibe-
tur.

100

egredi prohibebant. erat ob has causas summa
difficultas, quod naues propter magnitudinem,
nisi in alto constitui non poterant. militibus au-
tem ignotis locis, impeditis manibus, magno, &
gravi onere armorum * pressis † simul & de na-
uib⁹ desiliendum, & in fluctib⁹ consistendum,
& cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut
ex arido, aut paullulum in aquâ progressi, omni-
bus membris expediti, notissimis locis audacter
tela conijcerent, & equos * assuefactos incitarēt,
quibus rebus nostri perterriti, atq; huius omni-
no generis pugnae imperiti, nō omnes eadem ala-
critate & studio, quo in pedestrib⁹ vii prælijs cō-
sueuerant, utebantur. quod ubi Caesar animad-
uertit, naues longas, quarū & species erat Bar-
baris inusitatio, & motus ad vsum expeditior
paullulum remoueri ab onerarijs nauib⁹, & re-
mis incitari, & ad latus apertum hostium con-
stitui, atq; inde fundis, tormentis, sagittis, hostes
pelli, ac submoueri iussit: quæ res magno vsui
nostris fuit. nam & nauium figura, & remorū
motus & inusitato genere tormentorum permoti
Barbari, constiterunt; ac paullum modo pedem
retulerunt. at nostris militibus cunctantibus,
maxime propter altitudinem maris, qui X. le-
gionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut res
legioni feliciter eueniret: Desilite, inquit,
milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere.
ego certe meum Reipublicæ atq; Imperatori of-
ficiū

Virtute a qui
liferi per-
sumpūt Ro.

in magna voce dixisset,
 in hostes aquilam ferre
 uti inter se, ne tantum
 niuersi ex navi desilia-
 mis, proximi nauibus,
 uti, hostibus appropin-
 quab utrisque acriter. no-
 rdines seruare, neque
 signa subsequi poterant
 quibuscunque signis
 magnopere perturba-
 mnibus vadis, ubi ex
 x navi egredientes cō-
 impeditos adoriebant-
 sistebant alij ab latere
 nunciebant. quod cum
 phas longarum navi-
 uigia militibus com-
 antes conspexerat, ijs
 tri simulatque in ari-
 bus consecutis, in ho-
 ne eos in fugam dede-
 qui potuerunt, quod
 insulam capere non
 istinam fortunā Cæ- **Dedunt se**
 operati, simulatq; se **Britanni.**
 n ad Cæsarem legatos
 laturos, quæq; impe-
 sunt. unā cum his le-

gatis Comius Atrebas, venit, quem supra demon-
straueram à Cesare in Britanniam præmissum.
hunc illi è naui egressum, cum ad eos Imperato-
ris mandata perferret, comprehenderant, atq; in
vincula coniecerant. tunc factò prælio, remisert,

101 & in petenda pace eius rei[†] culpam in multitu-
dinem coniecerunt, & propter imprudentiam ut
ignosceretur petuerunt. Caesar questus, quod cū
ultro in continentem legatis missis, pacē à se pe-
tissent, bellū sine causa intulissent, ignoscere im-
prudentiæ dixit, obsidesq; imperauit: quorū illi
partem statim dederunt, partem ex longinquo-
ribus locis accersitam, paucis post diebus sese da-
turos dixerunt. interea suos remigrare in agros
iusserunt: principesq; vndiq; conuenere, & sedi-
uitatesq; suas * Cesari commendarunt. his rebus
* pace firmata, post diem LV. quā est in Britan-
niam ventum naues XII X. de quib supra de-
monstratum est, quæ equites sustulerāt, ex supe-
riori portu leni vento soluerunt. quæ cum appro-
pinquarent Britannia, & ex castris viderentur,
tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum
cursum tenere posset: sed aliæ eadem, vnde erant
profectæ, * referrentur; aliæ ad inferiorē partem
insule, quæ est propius Solis occasum, magno sui
cum periculo deicerentur, * quæ tamen, anchoris
iactis, cum fluctibus complerentur, necessariò ad-
uersa nocte in altum proiectæ, continentem peti-
uerunt. Eadem nocte accidit, ut esset Luna plena,

Classis Ro.
tempestate
conquassata.

quæ

rimos in Oceano effica-
 rat incognitū. ita vno
 quib. Cæsar exercitum
 quasq; in aridiū sub-
 t: & onerarias, quæ ad
 mpestas afflictabat; ne-
 aut administrādi, aut
 luribus navibus* fra-
 b⁹, anchoris, reliquisq;
 nauigandum inutiles,
 cidere, totius exerci-
 neq; enim naues erant
 it; & omnia deerant,
 i sunt; & q̄ omnibus
 a oportere, frumentū
 sum non erat. Quibus
 ia, qui post prælium
 facienda conuenerant,
 tes, & naues, & fru-
 ligerent, & paucita-
 exiguitate cognosce-
 gustiora, q̄ sine impe-
 inportauerat: optimū
 lione facta, frumento,
 re, & rem in hiemem
 aut reditu interclusis,
 rendi causa in Britan-
 it. itaq; rursus coniu-
 e castris discedere,* ac

H.

Britanni re-
 rebellant.

Legionem
frumētandi
cauia egres-
sam adoriun-
tur.

suos clam ex agris deducere caperunt. At Cæsar, etsi nondum eorum consilia * cognouerat, tamen & ex euentu nauium suarū, & ex eo quod ob- fides dare intermiserant, fore id quod accidit, su- spicabatur. itaque ad omnes casus subsidia com- parabat. nam & frumentum ex agris in castra quotidie conferebat, & quæ grauissimè afflicta erant naues, earum materia, atque ære ad reli- quas reficiēdas viebatur, & quæ ad eas res erāt vsui, ex continenti comportari iubebat. itaque * cum id summo studio à militibus administrare- tur, XII. nauibus amissis, reliquis ut navigari commodè posset, effecit. Dum ea geruntur, legio- ne, ex consuetudine, vna frumentarium missa, quæ appellabatur VI. neque vlla ad id tempus belli suspitione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra venci- taret, ij qui pro portis castrorum in statione erāt Cæsarī * renunciarunt. puluerē maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Cæsar id quod erat, su- spicatus, aliquid noui à Barbaris initum consi- lij, cohortes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, * duas ex reliquis in sta- tionem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi iussit. cum paullo longius à castris * processisset, & suos ab hostibus premi, atq; egre sustinere, & conferta legione ex omnibus parti- bus tela conijci animaduertit. nam quod omni
ex reli-

messis frumento, una pars
hostes, huc nos, tros esse ven-
lituerant, cum dispersos,
ndo occupatos subito ad-
reliquos incertis ordini-
mul equitatu, atque esse-
nus hoc est ex essedis pu-
rtes perequuant, & tela
rore equorum, & strepi-
erunq; perturbant: † &
rmas insinuaere, & ex
dites praeliantur. aurigæ
o excedunt, atque ita se
litudine hostium pre-
uos receptum habeant.
a, stabilitatem peditum
antum usu quotidiano,
, ut in declivi, ac preci-
ustinere, & breui mode-
monem percurrere, &
se in currus citissime re-
us, rebus, perturbatis
empore opportunissimo
nque eius aduentu ho-
x timore se receperunt.
m hostem, & commit-
m esse tempus arbitra-
& breui tempore inter-
eduxit. dū hac gerun-

Genus pu-
gnæ Britan-
norum.

102

Auxilium la-
boranti le-
gioni latum.

tur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris
 reliqui discesserunt. secuta sunt* continuos com-
 plures dies tempestates; quæ & nostros in castris
 continerent, & hostem à pugna prohiberent. in-
 terim Barbari nuncios in omnes partes dimise-
 runt; paucitatemq; nostrorum militum suis præ-
 dicauerunt; & quanta prædæ faciundæ, atq; in
 perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Ro-
 manos castris expulissent, demonstrauerunt. his
 diebus celeriter magna multitudine peditatus,
 equitatusq; coacta, ad castra venerunt. Caesar
 etsi idem quod superioribus dieb⁹ acciderat, fore
 videbat, ut si essent hostes pulsi, celeritate peri-
 culum effugerent; tamen nactus equites circiter
 XXX. quos Comius Atrebas, de quo antè dictū
 est, secum transportauerat, legiones in acie pro
 castris constituit. commisso prælio, diutius nostro-
 rum militum impetū hostes ferre non potuerunt,
 ac terga verterunt: quos tāto spatio secuti, quā-
 tum cursu, & viribus efficere potuerūt, complu-
 res ex ijs occiderunt; deinde omnibus longe lateq;
 edificijs incensis, se in castra receperunt. Eodem
 die legati ab hostibus missi, ad Casarem de pace
 venerunt. his Caesar numerū obsidum, quem an-
 tea imperauerat, duplicauit; eosq; in continētē
 adduci iussit, quod propinqua die æquinoctij,
 infirmis nauib⁹ hiemis navigationē subeundam
 non existimabat. ipse idoneam tempestatem na-
 ctus, paullo post mediā noctem naues soluit. quæ
 omnes

I.
 Britanni iu-
 sto victi præ-
 lio iterum se
 dedunt.

103
 Cæs. in Gal.
 liam redit.

LIBER IV.

110

omnes incolumes ad continentem pervenerunt. ex his onerariae l l. eosdem portus, quos reliqua capere non potuerunt, sed paullo infra delatae sunt. quibus ex navibus cum essent expositi milites circiter CCC. atq; in castra contenderent, Morini, quos Caesar in Britanniam proficiscens, peratos reliquerat, spe praeda adducti, primo non ita magno suorum numero circumsteterunt, ac si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt, cum illi orbe facto, sese defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia V l. conuenerunt. quare nuntiata, Caesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt; atq; amplius horis fortissime l v. pugnaverunt, & paucis vulneribus acceptis, complures ex ijs occiderunt. postea vero quam equitatus noster in conspectum venit; hostes abiectis armis terga verterunt, magnusq; eorum numerus est occisus. Caesar postero die T. Labienum legatum cum ijs legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos qui rebellionem fecerant misit: qui cum propter siccitates paludum, quod se reciperent non haberent, quo per fugio superiore anno fuerant usi, omnes ferè in potestatem Labieni* venerunt. At Q. Titurius, & L. Cotta legati qui in Menapiorum fines legiones* duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succis, edificiisq; incensis, quod Menapij omnes se in densissimas silvas abdiderant, ad Caesarem se receperunt.

Morinorum perfidia.

Prælium.

T. Labien.

Res in Menapijs gesta.

Hiberna.

120

DE BELLO GALL.

Supplicatio.

runt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. eò duæ omnino ciuitates ex Britannia obsides miserunt: reliquæ neglexerunt. His rebus gestis, ex litteris Caesaris dierum XX. supplicatio à senatu decreta est.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE BELLO
Gallico,
LIBER V.

A. Cæs. grandem in Gallia per legatos instrui classem iubet. ipse in Illyricum profectus, Pirustas cohibet. B. In Galliã reuersus, turbisq; Treuironum compositis, in Britanniam traijcit. C. Cum insulanicis citra vltraq; Thannesis bella gerit. D. Quibus cõfectis in Galliã reductas legiones in varias partes distribuit. E. Pleriq; Galli deficiunt: primi; Eburones, duce Ambiorige, castra Q. Titurij legati adoriuntur, ac despata expugnatione, dolo ipsum cū omnib⁹ copiis circumueniunt. F. Victor Ambiorix iunctis Neruijs castra Q. Cicronis obsidet. G. Obsidione ob aduentum Cæsaris soluta, totus eius exercit⁹ profligatur. H. Senones nihilo minus

minus, & Treuiri res nouas molliuntur. Sed
interfecto Inducio maro, res paulū pacatę.

H V C I O Domitio, Ap. Claudio Cos. Anno V. E.
discedens ab hibernis Casar in Ita- 700.
liam, vi quotannis facere consue- Ante Chri-
uerat, legatis imperat, quos legio- stum 52.
nibus praefecerat, vii quamplurimas possent hie A.
me naues edificandas, veteresq; reficiendas cu- Cxs. classem
rarent. earum modum, formamq; demonstrat. * parandam
ad celeritatem onerandi, subduccionesq; paullo reficiendam-
facit humiliores, quam quibus nostro mari vti que curat.
consueuimus; atq; id eo magis, quod propter cre- 104
bras cōmutationes aestuum, † magis magnos ibi
fluctus fieri cognouerat: ad onera & ad multi-
tudinem iumentorum transportandam paullo
latiores, quam quibus in alio mari vti assueue-
rant, has omnes actuarias imperat fieri: quam
ad rem humilitas multum adiuuat. ea quę sunt
vsui ad armandas naues, ex Hispania apportari
iubet. ipse cōuentibus Gallie citerioris peractis,
in Illyricum proficiscitur, quod à Pirustis finiti-
mam partem prouincię incursionib. vastari au-
diebat. eò cum venisset, ciuitatibus milites im-
perat: certumq; in locum conuenire iubet. qua re
nunciata, Pirusta legatos ad eum mittunt, qui
doceant, nihil earum rerum publico factum con-
silio: seseq; paratos esse demonstrant, omnibus
rationibus de iniuriis satisfacere. * † accepta 105

B.
In Galliam
ulteriorem
reuersus.

106

107

108

Ad Treuiros
profiscitur.

Turbas ibi-
dem enatas
componit.

Cingetorix.

oratione eorum, Caesar, obsides imperat, eosq; ad certam diem adduci iubet. nisi ita fecerint sese bello ciuitatem persecuturum demonstrat. ijs ad diem adductis, vt imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem aestiment, pœnamq; constituent. His confectis rebus, conuentibusq; peractis, in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum profiscitur. eò cum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inopia circiter D C. eius generis, cuius supra demonstraui-
mus, naues, & longas XXIIIX. inuenit instru-
ctas, neq; multũ abesse ab eo, quin paucis dieb. deduci possent. collaudatis militib. atq; ijs qui ne-
gotio præsuerāt,† quid fieri velit ostendit:† atq;
omnes ad portum Iccium cõuenire iubet. quo ex
portu cõmodissimum in Britanniam transiectum
esse cognouerat,† circiter milliũ passuum XXX.
transmissum à continenti. huic rei quod satis esse
visum est militum relinquit: ipse cum legionibus
expeditis IV. & equitibus D CCC. in fines Tre-
uironũ profiscitur: quod hi neq; ad consilia ve-
niebāt, neq; imperio parebant, Germanosq; trans-
rhenanos sollicitare dicebātur. hæc ciuitas longe
plurimũ totius Gallie equitatu valet, magnasq;
habet copias peditum, Rhenumq;, vt supra de-
monstrauius, tãgit. in ea ciuitate duo de prin-
cipatu inter se contendebant, Induciomarus, &
Cingetorix: ex quibus alter, simul atq; de Cæsa-
ris, le-

cognitus est, ad eum ve-
 officio futuros, neq; ab ami-
 ros, confirmavit, quaq; in-
 stendit. * at Induciomarus
 q; cogere: ijsq; qui per æ-
 poterant, in siluā Ardu-
 ingenti magnitudine per
 um flumine Rheno ad ini-
 net, bellū parare instituit.
 ulli principes ex ea ciuita-
 getorigis adducti, & ad-
 perterriti, ad Cæsarem ve-
 uatim rebus ab eo petere
 nitati consulere non pos-
 nibus defereretur, Indu-
 sarem mittit, sese iccirco Inducioma-
 eum venire noluisse, quò ri excusatio
 ficio contineret: ne omnis
 bs propter imprudentiam
 em in sua potestate esse:
 , ad eum in castra ven-
 ; fortunas eius fides per-
 telligebat, qua de causa
 ū res ab instituto consilio
 statem in Treuiris consu-
 us rebus † ad Britannicū
 uciomarū ad se cum C. C.
 is adductis; & filio, pro-
 , quos nominatim euo-

cauerat, consolatus Induciomarum, hortatusq;
 est, uti in officio permaneret: nihilo tamen secius
 principibus Treuironum ad se conuocatis, eos si-
 gillatim Cingetorigi conciliauit. quod cum me-
 rito eius à se fieri intelligebat: tum magni inter-
 esse arbitrabatur, eius auctoritatem inter suos
 quamplurimum valere, cuius tam egregiam in
 se voluntatem perspexisset.* id factum grauius
 tulit Induciomarus. suam gratiam inter suos mi-
 nui, & qui iam ante inimico in nos animo fuisset,
 multo grauius hoc dolore exarsit. Iis rebus
 constitutis, Cæsar ad portum Iccium cum legionibus
 peruenit. ibi cognoscit, XL naues,* quæ in Mel-
 dis factæ erant, tempestate reiectas, tenere cursum
 non potuisse, atque eodem, unde erant profectæ,
 relatas: reliquas paratas ad nauigandum, atq;
 omnibus rebus instructas inuenit. Eodem equi-
 tatus totius Galliae conuenit numero milliū IV.
 principesq; ex omnibus ciuitatibus, ex quibus
 perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relin-
 quere in Gallia, reliquos obsidum loco secum du-
 cere decreuerat: q̃ cum ipse abesset, motum Gal-
 liae verebatur. erat una cum cæteris Dumnorix
 Aeduis, de quo à nobis antea dictum est. hunc
 secum ducere in primis constituerat, quod eum
 cupidum rerum nouarum, cupidum imperij, ma-
 gni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis co-
 gnouerat. Accedebat huc, quod iam in consilio
 Aedunum Dumnorix dixerat, Sibi à Cæsar re-
 gnum

Classē in
 portu Iccio
 adit Cæsar.

gnam civitatis deferri: quod dictum Aedui gra-
niter ferebant, neq; recusandi, neq; deprecandi
causa legatos ad Casarem mittere audebant, id
factum ex suis hospitibus Caesar cognoverat. ille Dumnotix
primò omnibus precibus petere contendit, ut in Casarem in
Gallia relinqueretur; partim, quod insuetus na Britanniam
vigadi, mare timeret; partim, quod religionibus comitari re-
se se diceret impediri. posteaquã id obstinate sibi nuit.
negari vidit, omni spe impetradi adempta, prin-
cipes Gallia sollicitare, senocare singulos, horta-
rique cepit, ut in continenti remanerent, metu
terrare, non sine causa fieri, ut Gallia omni
nobilitate spoliaretur: id esse consilium Caesaris,
ut qui in conspectu Gallia interficere verere-
tur, hos omnes in Britanniam transductos ne-
caret: fidem reliquis interponere; iusiurandum
poscere; ut quod esse ex usu Gallia intellexissent,
communi consilio administrarent. Hac à com-
pluribus ad Casarem deferrebantur. qua re co-
gnita, Caesar, quod tantis civitati Aedua digni-
tatis tribuebat, coercendum, atq; deterrendum
quibuscumq; rebus posset, Dumnorigem statue-
bat; quod longius eius amentiam progredi vide-
bat; prospiciendum, ne quid sibi, ac Reip. nocere
posset. itaque dies circiter XXV. in eo loco com-
moratus, quod Corus ventus navigationem im-
pediebat; qui magnam partem omnis temporis
in his locis stare consuevit, dabat operam, ut Dis
norigem in officio contineret, nihilo tamen secius

E castris fu-
git.

In fuga oc-
ciditur.

omnia eius consilia cognosceret; tandem idoneam
tempestatem nactus, milites, equitesq; conscen-
dere naues iubet. At impeditis omnium animis,
Dumnorix cum equitibus Aeduorum à castris,
insciente Casare, domum discedere cepit. qua re
nunciata, Caesar, intermissa profectioe, atque
omnibus rebus postpositis, magnam partem equi-
tatus ad eum insequendum mittit, retrahiq; im-
perat: si vim faciat, neque pareat, interfici iu-
bet. nihil hunc se absente, pro sano facturum ar-
bitratus, qui praesentis imperium neglexisset. †
110 ille * autem reuocatus resistere, ac se manu de-
fendere, suorumq; fidem implorare capit, sepe
clamitans: Liberum se, liberaeque ciuitatis esse.
illi ut erat imperatū; circumstant, hominemq;
interficiunt. * at Aedui equites ad Caesarē omnes
reuertuntur. His reb. gestis, Labieno in cōtinente
cum III. legionibus, & equitū millib. II. relicto,
ut portus tueretur. & rei frumētarię prouideret,
quaeq; in Gallia gererentur, * cognosceret & cō-
siliū pro tempore, & pro re caperet, ipse cum
legionibus V. & pari numero equitum quem in
cōtinente reliquerat, ad Solis occasum naues sol-
uit, & leni Africo prouectus, media circiter no-
cte vento intermisso, cursum non tenuit, & lon-
gius delatus aestu, orta luce sub sinistra Britan-
niam relictam conspexit. cum rursus, aestus com-
mutatione secutus, remis contendit, ut eam par-
te insula caperet, quā optimū * esse egressum su-
periore

periore estate cognouerat. qua in re admodum
fuit militum virtus laudanda, qui vectorijs,
grauibusq; nauigijs non intermisso remigandi la-
bore, longarum nauium cursum adequauerunt.
accessum est ad Britanniam omnibus nauibus
meridiano fers tempore, neque in eo loco hostis
est, visus. sed, ut postea Caesar ex captis compe-
rit, cum magnæ manus eò conuenissent, multitu-
dine nauium perterrita, quæ cum annorinis, pri-
uatique, quas sui quisque commodi causa fece-
rat, amplius DCCC. † vno erant visæ tempore,
à litore discesserant, ac se in superiora loca abdi-
derant. Caesar, exposito exercitu, ac loco castris
idoneo capto, ubi ex captiuis cognouit, quo in lo-
co hostiū copiae consedissent, cohortibus X. ad mare
relictis, & equitibus CCC. qui præsidio nauib.
essent, de III. vigilia ad hostes contendit, eo mi-
nus veritus nauibus, quod in litore molli. atq; a-
perio, deligatas ad anchoras relinquebat, & præ-
sidio nauibus. Q. Atriu præfecit. ipse noctu præ-
gressus millia passuum circiter XII. hostium co-
piae conspicatus est. illi equitatu, atq; essedis ad
flumen progressi, ex loco superiore nostros prohi-
bere, & prælum committere ceperunt: repulsi
ab equitatu, se in siluas abdiderunt, locum naçti,
egregie & natura, & opere munitum, quem do-
mestici belli, ut videbatur, causa, iam antè
preparauerant: nam crebris arboribus succi-
si, omnes introitus præclusi, ipsi ex siluis raris

III.

C.

Caes. in Bri-
tanniam e-
xercitū ex-
ponit.

Dum contra hostes tendit, ad classem tempestate afflictam reuocatur.

112

propugnabāt, nostroq; intra munitiones ingredi prohibebant. ac milites legionis VII. testudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eosq; ex siluis expulerunt paucis vulneribus acceptis, sed eos fugientes longius Caesar persequi vetuit, & quod loci naturā ignorabat, & quod magna parte diei consumpta, munitione castrorum tempus relinquere volebat. Postridie ei⁹ diei mane tripartito, milites equitesq; in expeditionem misit, ut eos qui fugerant persequerentur. * ijs aliquantum itineris progressis, cum iam extremi essent in * conspectu, equites à Q. Atrio ad Caesarem venerunt, qui nuntiarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naues afflictas,† atq; in littus eiectas esse; quod neque anchorae, funesq; subsisterent, neq; nautae gubernatoresq; vim tempestatis pati possent; itaque ex eo concursu, nauium magnam esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Caesar legiones, equitatumq; reuocari, atq; uinere * desistere iubet: ipse ad naues reuertitur: eadem fere, quae ex nuncijs literisq; cognouerat, coram * perspicit, sic ut amissis circiter XL. nauibus, reliquae tamen refici posse magno negotio viderentur. itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios accersiri iubet; Labieno scribit, ut quam plurimas posset, ijs legionibus, quae sunt apud eum, naues instituat: ipse etsi res erat * multae operae, ac laboris, tamē commodissimum esse

naues subduci, & cum castris
iungi. in his rebus circiter dies
eternis quidem temporibus ad
intermissis: subductis nauibus,
munitis, eadem copias. * quæ
fuerat, relinquit ipse eo
proficiscitur. eo cum venisset,
in eam locum copiarum Britan-
niæ summæ imperij belliq; ad-
ni consilio permissa est Cassi-
a à maritimis ciuitatibus flu-
appellatur Thamesis, à mari
um LXXX. huic superiori
is ciuitatibus continentia
sed nostri aduentu permoti
illo imperioq; præfecerant.
or ab ijs incolitur, quos na-
ia proditum dicunt. ma-
i prædæ, ac belli inferendi
stiterant, qui omnes fere ijs
appellatur, quibus orti ex-
erunt, & bello illato ibi *
os colere cæperunt. homi-
tudo, creberrimæque ædi-
familia: * pecoris magnus
stem nummo æreo, † aut
m pondus examinatis. pro
umbis album in mediter-
aritimis ferrum: sed eius

Classe refe-
cta ad ho-
stes redit.

Britanniæ si-
tus, gentes,
mores.

exigua est copia: ære vitur importato. materia
 cuiusq; generis, ut in Gallia, est præter fagum,
 atq; abietem. Leporem, & gallinam & anserem
 gustare fas non putant; hæc tamen alunt, animi
 voluptatisq; causa. loca sunt temperatiora. quam
 in Gallia, remissioribus frigoribus. insula natu-
 ra triquetra, cuius unum latus est contra Gal-
 liam: huius lateris alter angulus, qui est ad
 Cantium, quo fere * omnes ex Gallia naues ap-
 pelluntur, ad orientem Solem inferior ad Meri-
 diem spectat. * huius latus tenet circiter millia
 passuum D. alterum vergit ad Hispaniam, atque
 occidentem Solem, qua ex parte est Hibernia, di-
 midio minor, ut existimatur, quam Britannia:
 sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia, est
 in Britanniam. in hoc medio cursu est insula,
 quæ appellatur Mona: complures præterea mi-
 nores obiectæ insulæ existimantur: de quibus in-
 sulis nonnulli scripserunt, dies continuos x x x.
 sub bruma esse noctem. * nos nihil de eo percun-
 tantibus reperiebamus, nisi quod certis ex aqua
 mensuris, breviores esse noctes, quam in conti-
 nente, videbamus. huius est longitudo lateris,
 ut fert illorum opinio, D C C. millium passuum.
 tertium est cōtra Septentrionem cui parti nulla
 est obiecta terra: sed eius angulus lateris maxi-
 me ad Germaniam spectat. * hoc millia passuum
 114 D C C C. in longitudinem esse arbitrantur. ita
 omnis insula est in circuitu vicies centena millia
 passuum.

b. longe sunt humanissimi,
 t, quæ regio est maritima
 à Gallica differunt consue-
 que frumenta non ferunt:
 unt: pellibusque sunt ve-
 * Britanni luteo inficiunt, 115
 colorem: atq; hoc horribi-
 spectu: capilloque sunt pro
 corporis vasa, præter ca-
 us. uxores habent deni duo-
 tunc, & maxime fratres
 ntes cum liberis. sed si qui
 abentur liberi, * à quibus
 q; ductæ sunt. Equites ho-
 r prælio cum æquitate no-
 runt, * ita tamen, ut no-
 superiores fuerint, atque
 ompulerint, sed compluri-
 us insecuti, nonnullos ex
 intermisso spatio, impru-
 occupatis in munitione ca-
 us eiecerunt, impetuq; in
 tione pro castris collocati,
 abusq; missis subsidio co-
 his primis legionum I I. cum
 o loci spatio, inter se consti-
 naæ perterritis nostris, per-
 ruperunt, seq; inde inco-

Velitationes
 equestres.

Britanni iu-
sto prælio su-
perati.

lumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus, tri-
bunus mil. interficitur. illi pluribus submissis co-
hortibus, repelluntur. toto hoc in genere pugna
cum sub oculis omnium, ac pro castris dimicare-
tur, intellectum est, nostros propter gravitatem
armorum, quod neque insequi cedentes possent,
neque ab signis discedere auderent, minus aptos
esse ad huius generis hostem; equites autem magno
cum * periculo dimicare, propterea quod illi etiā
consilio plerumq; cederent; & cum paululum
ab legionibus nostros * remouissent ex essedis de-
silirent, & pedibus dispari prælio contenderent.
equestris autem prælij ratio, & cedentibus, & in-
sequentibus par, atque idem periculum infere-
bat. Accedebat huc, ut nunquam conferri, sed
rari, magnisq; intervallis præliarētur, stationes-
que dispositas haberent, atque alios alij deinceps
exciperent, integrique & recentes defatigatis
succederent. postero die procul à castris hostes in
collibus constiterunt, rariq; se ostendere, & * lē-
tius, quam pridie nostros equites prælio laceßere
cøperunt. sed meridie, cum Caesar pabulandi *
causa III. legiones, atque omnem equitatum
cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omni-
bus partibus ad pabulatores aduolauerunt, sic
uti ab signis legionibusq; non absisterent. nostri
acriter in eos impetu facto, repulerunt: neq; fi-
nem insequendi fecerunt, * quoad subsidio confisi
equites, cum post se legiones viderent, præcipientes
hostes

q; eorum numero interfe-
di, neq; consistendi, aut ex-
tatem dederunt. ex hac fu-
que conuenerant, auxilia
it id tempus vnquam sum-
ostes contenderunt. Cæsar,
ad flumen Thamesim, in
ercitum duxit: quod flu-
pedibus, atque hoc ægre
venisset, animaduertit ad
im magnas esse copias ho-
autem erat acutis sudibus
mq; generis sub aqua de-
batur. ijs rebus cognitis à
Cæsar, præmisso equitatu,
qui iussit sed ea celeritate,
erunt, cum capite solo ex
ostes impetum legionum,
re non possent. ripasq; di-
adarent. Cassiuellaunus,
us, omni spe deposita con-
ioribus copijs millibus cir-
* retentis, itinera nostra
ex via excedebat, locisq;
ibus sese occultabat: atq;
nos iter facturos cognoue-
res ex agris in siluas com-
tatus noster liberius, va-
sa, se in* agros effunderet,

Cæsar trans
Thamesim
hostes inle-
quitur.

Trinobantes
auxilium cō-
tra Cassiuel-
launum pe-
tunt.

omnibus vijs notis semitisq; , essedarios ex siluis
emittebat; & cum magno periculo nostrorum
equitum, cum ijs confligebat; atque hoc metu la-
tius* vagari prohibebat, relinquebatur, ut
neq; longius ab agmine legionum discedi Caesar
pateretur, & tantum in agris vastandis, incen-
diisq; faciendis hostibus noceretur, quantum la-
bore, atq; itinere legionarij milites efficere pote-
rant. interim Trinobantes prope firmissima ea-
rum regionum ciuitas, ex qua Mandubratius a-
dolescens, Caesaris fidem secutus ad eum in con-
tinentem Galliam venerat, cuius* pater Ima-
nuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat, in-
terfectusq; erat à Cassiuelauno, ipse fuga mor-
tem vitauerat, legatos ad Caesarem mittunt: pol-
liceturq; sese ei dedituros, & imperata facturos:
petunt, ut Mandubratium ab iniuria Cassiuel-
launi defendat, atq; in ciuitate mittat, qui prae-
sit, imperiumq; obtineat. his Caesar imperat ob-
sides XL. frumentumq; exercitui: Mandubra-
tiumq; ad eos mittit. illi imperata celeriter fece-
runt: obsides ad numerum, frumentumq; mise-
runt: Trinobantibus defensis, atque ab omni
militum iniuria prohibitis, quae Cenimagni, Se-
gontiaci, Ancalytes, * Bibroci, Cassi, legationi-
bus missis sese Caesari* dediderunt. ab his cogno-
scit, non longe ex eo loco opidum Cassiuelauni ab-
esse, siluis paludibusq; munitum, quo satis† ma-
gnus hominum* pecorisq; numerus conuenerit.

opidum

opidum autem Britanni vocant, cum silvas impe-
 ditas vallo, atq; fossa munierunt, quò incursionis
 hostiis vivande causa convenire consueverunt. eò
 proficiscitur cum legionibus: locū reperit egregie
 natura atq; opere munitum: tamen hunc dux
 * ex partibus oppugnare contendit. Hostes
 paulisper morati, militū nostrorum impetum non
 tulerunt; seseq; ex altera parte opidi eiecerunt. ma-
 gnus ibi numerus pecorum repertus: multiq; in
 fuga sunt comprehensi, atq; interfecti. Dum hæc
 in his locis geruntur, Cassiuellaunus ad Cantium
 quod est ad mare supra demonstravimus, quib.
 regionibus IV. reges præerant, Cingetorix, Car-
 nilius, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit:
 atque his imperat, ut coactis omnibus copiis ca-
 stra navalia de improviso adorianur, atque op-
 pugnent. hi cum ad castra venissent, nostri erig-
 pitione facta multis eorum interfectis, capio e-
 tiam nobili duce Cingetorige, suos incolumes re-
 duxerunt. Cassiuellaunus, hoc prælio nunciato,
 toti detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxi-
 me etiam permotus defectione civitatum, legatos
 per Atrebatem Comium de deditione ad Cæsa-
 rem mittit. * Cæsar, † cum statuisset hiemare in 117
 continente, propter repentinos Galliæ motus, ne-
 que multum æstatis superesset, atque id facile
 extrahi posse intelligeret, obsides imperat: & *
 quid in annos singulos vectigalis populo R. Britā-
 niā penderet, constituit. interdicit atq; imperat

Cassiuellaun-
 ni opidum
 Cæf. expu-
 gnat.

D.
Eo subacto
Britanniaq;
pacata, in
Galliā cum
exercitu re-
dit.

Cassiuellauno, ne Mandubratio, neu Trinoban-
tibus noceat: Obsidibus acceptis, exercitum re-
ducit ad mare, naues inuenit refectas. his dedu-
ctis, quod & captiuorum magnum numerum
habebat, & nonnullæ tempestate deperierāt na-
ues, duobus commealibus exercitum * reportare
constituit. ac sic accidit, vt ex tanto nauium nu-
mero, tot nauigationib⁹, neq; hoc, neq; superiore
anno vlla omnino nauis, quæ milites portaret,
desideraretur. at * ex ijs, quæ inanes ex continen-
te ad eum remitterentur, & prioris commeatus
expositis militibus, & quas postea Labienus fa-
ciendas curauerat, numero L X. per paucæ locum
caperent, reliquæ fere omnes * reijcerentur. quas
cum aliquandiu Cæsar frustra expectasset, ne
anni tempore nauigatione excluderetur, quod æ-
quinoctium suberat, necessario angustius milites
collocauit: ac summam tranquillitatem conse-
cutus, secunda inita cum soluisset vigilia, prima
luce terram attingit, omnesq; incolumes naues per-
duxit. subductis nauibus, concilioq; Gallorum
† Samarobrinx peracto, quod eo anno frumen-
tum in Gallia, propter siccitates angustius pro-
uenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis,
exercitum in hibernis collocare, legionesq; in plu-
res ciuitates distribuere: ex quibus vnā in Mo-
rinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram
in Nervios, Q. Ciceroni; tertiam in Eßuos, L.
Roscio; quartam in Rhemis, cum T. Labieno, in
confi-

118
Concilium
peragit.

Legiones in
hiberna di-
stribuit.

rorum, hiemare iussit: tres in Bel-
 his M. Crassum quaestorem, & L.
 ancum, & C. Trebonium legatos,
 legionem, quam proxime trans
 ferat, & cohortes V. in Eburo-
 ars maxima est inter Mosam, &
 sub imperio Ambiorigis & Cati-
 st. his militibus Q. Titurium Sa-
 Aurunculeium legatum, legatos
 d hunc modum distribuitis legio-
 e inopia frumentari sese mederi
 t. atque harum tamen omnium
 a (præter eam, quam L. Roscio
 , & quietissimam partem du-
) millibus passuum C. contine-
 rea, quoad legiones collocasset,
 cognovisset, in Gallia morari
 n Carnutibus summo loco na-
 ius maiores in sua civitate re-
 u. huic Cæsar, pro eius virtute,
 plentia, quod in omnibus bellis
 era fuerat usus, maiorum lo-
 tertium iam hunc annum re-
 ici palam, multis etiam ex ci-
 interfecerunt. defertur ea res
 veritus quod ad plures * res
 tas eorum * impulsu deficeret,
 legione ex Belgio celeriter in
 iubes, ibiq; hiemare; † quo-

Carnutum
 motus sedat.

119

120

Galli pluri-
que ab Ro.
deficiunt.

rum opera cognouerat Tasgetium interfectum,
hos comprehensos ad se mittere interim ab omni-
bus legatis, quastoribusq; quibus legiones tras-
dididerat, certior factus est, in hiberna peruen-
tum, locumque hibernis esse munium. diebus
circiter XV. quibus in hiberna * ventum est,
inuitim repentini tumultus, ac defectionis orium
est ab Ambiorige, & Caiuulco: qui cum ad fi-
nes regni sui Sabino, Coraqua praesto fuissent, *
frumentumque in hiberna comportauissent, In-
duciomari, Treuiri nuncijs impulsu, suos concitauerunt, subitoq; oppressis lignatoribus, magna
121 manu † ad castra oppugnanda venerunt. cum
celeriter nostri arma cepissent, vallumq; adscen-
dissent; atq; una ex parte Hispanis equitibus e-
missis, equestri praelio superiores fuissent; despera-
ta re, hostes suos ab oppugnatione reduxerunt.
tum suo more conclamauerunt, uti aliqui ex no-
stris ad colloquium prodirent; habere sese qua de
re communi dicere vellent; * quibus controuer-
122 fias minui posse sperarent. mittitur ad eos collo-
quendi causa † C. Carpineius, eques Romanus,
familiaris Q. Titurij, & Q. Iunius ex Hispania
quidam, qui iam ante, missu Caesaris, ad Ambio-
rigem ventitare consueuerat: apud quos Ambio-
rix in hunc modum locutus est: Sese pro Caesaris
" in se beneficijs plurimum ei confiteri debere, quod
" eius opera stipendio liberatus esset, quod Adua-
" ricis finitimis suis pendere consueisset; * quodque
ei &

Ambiorigis
dolus
Oratio.

ei & filius, & fratris filius ab Cesare remissi
 sent, quos Aduatici, obsidum numero missos, a-
 pud se in seruitute, & catenis tenuissent: neq; id
 quod fecerat de oppugnatione castrorū, aut iu-
 dicio aut voluntate sua fecisse, sed coactū ciuita-
 tis: suaq; esse eiusmodi imperia, ut non minus
 haberet in se iuris multitudo, quā ipse in mul-
 titudinem: ciuitati porro hanc fuisse bellican-
 sam, quod repentinæ Gallorum coniurationi re-
 sistere non potuerit: id se facile ex humilitate sua
 probare posse; quod non adeo sit imperitus rerum
 ut suis copiis populum R. se superare posse confi-
 dat: sed esse Gallia commune consilium, omni-
 bus hibernis Caesaris oppugnādis hunc esse dictū
 diem, ne qua legio alteri legioni † subsidio veni-
 re posset: non facile Gallos Gallis negare potuisse;
 præsertim cum de recuperanda communi liber-
 tate consilium initum videretur: quibus quo-
 niam pro pietate satisfecerit, habere se nunc ra-
 tionem officiū pro beneficijs Caesaris, monere, orare
 Titurium pro hospicio, ut suæ ac militum saluti
 consulat: magnam manum Germanorum con-
 ductam Rhenum transisse, hanc affore biduo:
 ipsorum esse consilium, velint ne prius quam fi-
 nitimi sentiant, educōs ex hibernis milites aut
 ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere, quo-
 rum alter millia passuum circiter L. alter paullo
 amplius † ab ijs absit: illud se polliceri, & iureius-
 rando confirmare, tutum se iter per * fines suos

„ daturum; quod cum faciat, & civitati sese con-
 „ sulere, quod hibernis leuetur, & Caesari pro eius
 „ meritis gratiam referre. Hac oratione habita,
 discedit Ambiorix. Carpineius, & Iunius, quæ
 audierant, ad legatos deferunt. illi repentina re
 perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non ta-
 men negligenda existimabant: maximeq; hac re
 permouebantur, quod civitatem ignobilem, atq;
 humilem Eburonum, sua sponte populo R bellum
 facere ausam, vix erat credendum: itaq; ad con-
 cilium rem deferunt: magnaue inter eos ex his
 tot causis controuersia orta est. L. Aurunculeius
 compluresq; tribuni mil. & primorum ordinum
 centuriones, nihil temere agendum, neque ex hi-
 bernis iniussu Caesaris discedendum, existima-
 bant: quanta suis magnas copias etiam Germa-
 norum sustineri posse, munitis hibernis, docebat:
 rem esse testimonio, quod primum hostium impe-
 tum, multis vltro vulneribus illatis, fortissime
 sustinuerint: re frumentaria non premi: interea
 & ex proximis hibernis, & à Caesare conuentu-
 ra subsidia: postremo quid esse leuius, aut tur-
 pius, quam auctore hoste, de summis rebus cape-
 re consilium? Contra ea Titurius, sero facturos
 clamitabat. cum maiores manus hostium, ad-
 iunctis Germanis conuenissent; aut cum aliquid
 calamitatis in proximis hibernis esset acceptum;
 breuem consulendi esse occasionem; Caesarem ar-
 bitrari profectum in Italiam, nec aliter Carnu-
 ses in-

Diuersa Q.
 Titurij & L.
 Aurunculeij
 consilia.

tes interficiendi Tasgetij consilium fuisse captu-
ros, neque Eburones, si ille adesset, tanta * eum
contemptione nostri ad castra venturos esse; non
hostem auctorem, sed rem spectare; subesse Rhe-
num; magno esse Germanis dolori Ariouisti mor-
tem, & superiores nostras victorias; ardere Gal-
liam, tot contumeliis acceptis, sub populi R. im-
perium redactam, superiore gloria rei militaris
extincta; postremo, quis hoc sibi persuaderet, si-
ne certa re, Ambiorigem ad eiusmodi consilium
descendisse? suam sententiam in utramque par-
tem esse tutam: si * nil sit durius, nullo cum pe-
riculo ad proximam legionem peruenturos; si
Gallia omnis cum Germanis consentiat, vnam
esse in celeritate positam salutem. Cotta quidem,
atque eorum, qui dissentirent, consilium quem
haberet exitum? in quo si non praesens periculum,
at certe longa obsidione fames esset pertimescen-
da. Hac in * utramq; partem habita disputatio-
ne, cum à Cotta, primisq; ordinibus acriter resi-
steretur, Vincite, inquit, si ita vultis, Sabinus,
& id clariore voce, ut magna pars militum ex-
audiret: neque is sum, inquit, qui gravissime ex
vobis mortis periculo terrear: * hi sapienter, si
gravius quid acciderit, abs te rationem reposcēt:
qui si per te liceat, perendino die cum proximis
hibernis coniuncti, communem cū reliquis belli
casum sustineant. * nec reiecti, & relegati longe
ab ceteris, aut ferro aut fame intereant. Con-

Sabini sen-
tentia obtri-
bet.

Ro. castris e-
gressi in iti-
nere inua-
duntur à
Gallis.

surgitur ex consilio: comprehendunt utrumque,
& orant, ne sua dissensione, & pertinacia rem in
summum periculum deducant: facilem esse rem,
seu maneat, seu proficiscantur, si modo unum
omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione
nullam se salutem perspicere. Res disputatione
ad mediam noctem perducitur. tandem dat Cot-
ta permotus manus: superat sententia Sabini:
pronunciatur, prima luce ituros: consumitur
vigiliis reliqua pars noctis, cum sua quisque mi-
les circumspiceret, quid secum portare posset, quid
ex instrumento hibernorum relinquere cogere-
tur. Omnia excogitantur, quare nec sine pericu-
lo maneatur, & languore militum, & vigiliis
periculum augeatur. prima luce sic ex castris
proficiscuntur, ut quibus esset persuasum, non ab
hoste, * sed ab homine amicissimo Ambiorige
consilium datum, longissimo agmine, magnisque
impedimentis. At hostes posteaquam ex noctur-
no fremitu, vigiliisq; de profectioe eorum sen-
serunt, collocatis insidiis, bipartito in silvis, op-
portuno atq; occulto loco, à millib. passuum cir-
citer II. Romanorum aduentum expectabant:
& cum se maior pars agminis in magnam con-
uallem demisisset, ex utraque parte eius vallibus
subito sese ostenderunt; nouissimosq; premere, &
primos prohibere adscensu, atq; * iniquissimo no-
stris loco praelium committere ceperunt. tum do-
mum Titurius, uti qui nihil ante * prouideret,
repi-

fare, cohortesque disponere:
 le, atque ut cum omnia de-
 quod plerumque; ijs accidere co-
 regno consilium capere co-
 gnasset hac posse in itinere
 in causam profectionis au-
 la in re communi saluti de-
 lis cohortandisq; militibus,
 regna militis officia presta-
 gitudinem agminis * mi-
 a obire, & quid quoquo
 † providere possent, iusse 125
 mpedimenta relinquerent,
 rent: quod consilium esi-
 rebendendum non est; tamē
 nam & nostris militibus
 ad pugnandum alacrio-
 ne summo timore, & de-
 lebatur. praeterea accidit,
 , ut vulgò milites ab si-
 quisq; eorum * carissima
 us petere, atque arripere
 e, ac fletu omnia comple-
 nsilium non defuit. nam
 ronunciari iusserant, ne
 u: illorum esse praedam, atq;
 q; Romani reliquissent: p-
 osita * existimarēs. erant
 pugnandi pares nostri: 126

Vehemens
diuturna q;
pugna.

tametsi à duce, & à fortuna deserebantur: ta-
men omnem spem salutis in virtute ponebant, &
quoties quaq; c. 113 * procurrerat, ab ea parte
magnus hostium numerus cadebat. quare ani-
maduersa, Ambiorix pronūciari iubet, vt pro-
cul tela conijciant, neu propius accedant: &
quam in partem Romani impetum fecerint, ce-
dant leuitate armorum & quotidiana exerci-
tatione nihil ijs noceri posse: rursus se ad signa re-
cipientes, insequantur. quo præcepto ab ijs dili-
gentissime obseruato, cum quapiā cohors ex orbe
excesserat, atque impetum fecerat, hostes velo-
cissime refugiebant. interim ea parte nudari ne-
cesse erat, & ab latere aperto tela recipi. rursus
cum in eum locum, vnde erant egressi, reuerti
cœperant, & ab ijs qui cesserant, & ab ijs qui
proximi steterant, circumueniebantur: sin au-
tem locum tenere vellent, neq; virtuti locus re-
linquebatur, neque à tanta multitudine conie-
127 Et a tela † à confertis vitari poterant. tamen tam
multis incōmodis conflictati, multis vulneribus
acceptis, resistebant, & magna parte diei con-
sumta, cum à prima luce ad horam IIX. pug-
naretur, nihil quod ipsis esset indignum, commit-
128 tebant. cum † T. Baluentio, qui superiore anno
primum pilum duxerat, viro forti, & magne
auctoritatis, virumque femur tragula transu-
citur. Q. Lucanius, eiusdem ordinis fortissime
pugnans, dum circumuento filio subuenit inter-
ficitur.

gatus, omnes cohortes, ordines-
 n aduersum os funda vulnera-
 motus Q. Titurius, cum procul
 uos cohortātem conspexisset, in-
 Cn. Pompeium, ad eum mittit,
 niliibusq; parcat. ille appel-
 si velit secum colloqui, licere;
 dine impetrari posse, quod ad
 vertineat; ipsi vero nihil noci-
 em se, suamq; fidem interpo-
 a saucia communicat, si vi-
 xcedant, & cum Ambiorige
 *† sperare se ab eo suam, ac 129
 petrari posse. Cotta, se ad
 urum negat, atq; in eo perse-
 s in praesentia tribunos mil.
 & primorum ordinum cen-
 et: & cum propius Ambio-
 lus arma abijcere, imperata
 faciant, imperat. interim,
 inter se agunt, longiorq; cō-
 nstituitur sermo paulatim
 citur: tum vero, suo more,
 at, atq; ululatum tollunt;
 acto, ordines perturbāt. ibi
 rificitur cum maxima par-
 in castra recipiunt, vnde
 us L. Petrosidius aquilifer,
 line hostium premeretur,

Cæsi legati
 cum on ni-
 bus fere co-
 pijs.

F.
Victor Am-
biorix Q. Ci-
cer. castra
oppugnatū
proficisci-
tur.

aquilam intra vallum proiecit; ipse pro castris fortissime pugnans occiditur.* alij agre ad noctū oppugnationem sustinēt; noctu ad vnum omnes, desperata salute, seipsi interficiūt. pauci ex praelio elapsi, incertis itineribus per siluas ad T. Labienum legatum in hiberna perueniūt; atq; eum de rebus gestis certiore faciant. Hac victoria sublati Ambiorix, statim cū equitatu in Aduaticos, qui erant eius * regno finitimi, proficiscitur; neq; diem, neq; noctem intermittit; pediatumq; se subsequi iubet. re demonstrata, Aduaticisq; cōcitatis, postero die in Nervios peruenit; hortaturq;, ne sui in perpetuum liberandi, atq; vlciscendi Romanos, pro ijs quas acceperint iniuriis, occasionem dimittant. interfectos esse legatos duos, magnamq; partem exercitus interiisse, demonstrat; nihil esse negotij, subito oppressam legionē, quæ cum Cicerone hiemet, interfici: se ad eam rem proficetur adiutorem. facile hac oratione Nervius persuadet. itaque confestim dimissis nunciis ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quàm maximas manus possunt, cogunt. & de improviso ad Ciceronis hiberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurij morte perlata.* Huic quoq; accidit, quod fuit necesse, ut nonnulli milites, q̄ lignationis, munitionisq; causa in siluas discessissent, repentino equitū aduentu interciperentur. his circumuentis, magna manu Ebu-

Nerviū, atq; horum omniū
ne oppugnare incipiunt. no
concurrunt, vallum con-
sistentatur, quod omnem
te ponebāt; atq; hanc ade-
um se fore victores confi-
Casarem confestim à Cice-
rositis præmiis, si periculif-
missi intercipiuntur. noctu
nitionis causa comporta-
xciuntur incredibili ce-
i videbātur, perficiuntur.
o maiorib. copiis coactis,
completi. à nostris eadē
liur, hoc idem deinceps
pars nocturni temporis
non agris, non vulnera
r. quæcūq; ad proximi
ent, noctu comparatur.
gnus muralium pilorū
res cō: abulantur; pin-
ttextuntur. ipse Cicero,
ne esset, ne nocturnum
ietem relinquebat: ut
c vocibus, sibi parcere
incipesq; Nerviorum,
m, causamq; amicitie
lloqui sese velle dicūt.
ue Ambiorix cum Ti-

Sed frustra.

Ob Cicero-
nis diligen-
tiam.

Quem &
iam frustra
dolo aggre-
diuntur.

Responsam
Ciceronis.

Hibernorum
Cic. obadio.

130

131

turio egerat, commemorant: omnem esse in ar-
mis Galliam: Germanos Rhenum transisse: Cæ-
saris, reliquorumq; hiberna oppugnari. addunt
etiam de Sabini morte: Ambiorigem ostentant,
fidei faciunda causa; * errare eos dicunt, si quid-
quam ab ijs præsidij sperent, qui suis rebus dis-
fidant; sese * tamen scire hoc esse in Ciceronem,
populumq; R. animo, ut nihil, nisi hiberna recu-
sent, atque hanc inueterascere consuetudinem
nolint: licere illis incolumibus per se ex hibernis
discedere, & in quascumque partes velint, sine
metu proficisci. Cicero ad hæc, vnum modo re-
spondit: Non esse consuetudinē populi R. * vllam
accipere ab hoste armato conditionem: si ab ar-
mis discedere velint, se adiutore vtantur, lega-
tosq; ad Cæsarem mittant: sperare se, pro eius in-
stitia, quæ petierint impetraturos. ab hac spe re-
pulsæ Nervij, vallo pedum X I. & fossa pedum
XV. hiberna cingunt. hæc superiorum annorum
consuetudine à nostris cognoverant; & * quosdā
de exercitu nacti captivos, ab his docebantur. sed
nulla his ferramentorū copia, quæ esset ad hunc
usum idonea, † gladijs cespites circūcidere, ma-
nibus * sagulisq; terram exhaurire cogeantur.
qua quidem ex re hominum multitudo cognosci
potuit. † nam minus horis I I I. * decem millium
passuum circuitu munitionem perfecerunt: re-
liquisq; diebus turres ad altitudinem valli sal-
tes, testudinesque quas ijdē captivi docuerāt, pa-
rare;

recaperunt: septimo oppugnationis Oppugna-
porro vento, feruentes fusili ex ar- tio.
fundis, & ferues facta iacula in ca-
Gallico stramentis erant reecta, *

ut. hæc celeriter ignem comprehen-
ti magnitudine, in omnem castro-
tulerunt. hostes maximo clamore
si paria iam atque explorata vi-
estudinesq; agere, & scalis val-
caperunt. ac tanta militum vir-
entia animi fuit, ut cum * vn-
orrerentur, maximaq; telorum
merentur, suaq; omnia impedi-
es fortunas conflagrare intelli-
o demigrandi causa de vallo de-
d pene ne respiceret quidẽ quis-
nnes acerrime fortissimeq; pu-
ostris longe gravissim^o fuit, sed
uit euenium, ut eo die maximus
vulneraretur, atq; interficere
vallo constipauerant, recessum
non dabat. Paullum quidem
, & quodã loco turri adaecta,
illum III. cohortis centuriones
loco recesserunt, suosq; omnes
i vocibusq; hostes, si introire
perunt, quorum progredi au-
x omni parte lapidibus conie-
risq; succensa est. erant in ea

Pulfionis &
Vareni cen-
turionum
insigne fa-
cinus.

legione fortissimi viri centuriones, qui iam pri-
mis ordinibus appropinquarent, T. * Pulsio, &
L. Varenius. ij perpetuas controuersias inter se ha-
bebant, * vter alteri anteferretur, omnibusque
annis de loco summis simulacris contendebant.
ex ijs Pulsio, cum acerrime ad munitiones pu-
gnaretur, Quid dubitas, inquit, Varene? * an
quem locum probanda virtutis tua expectas? hic
dies, hic dies de nostris controuersis * iudicabit.
Hae * cum dixisset, procedit extra munitiones, &
quae pars hostium confertissima visa est, in eam
erumpit. ne Varenius quidem tum vallo sese con-
tinet, sed omnium veritus existimationem, subse-
quitur, mediocri spatio relicto, Pulsio pilum in ho-
stes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem
transficit, * quo percusso, & exanimato, hunc
scutis protegunt hostes, & in illum vniuersi
tela coniiciunt, neque dant regrediendi faculta-
tem. transfigitur scutum Pulfioni, & verutum
in balteo defigitur. auertit * hic casus vaginam,
& gladium educere conantis dextram moratur
manum, impeditumque hostes circumfistunt. suc-
currit inimico illi Varenius, & laboranti subue-
nit. ad hunc se confestim a Pulfione omnis mul-
tudo conuertit. illum veruto transfixum arbi-
trantur. Varenius gladio cominus rem gerit, at-
que uno interfecto, reliquos paulum propellit.
dum cupidius instat, in locum inferiorem deie-
ctus concidit. huic rursus circumueto feri sub-
sidium

atq; ambo incolumes, compluri-
 summa cum laude sese intra mis-
 unt. sic fortuna in contentione, &
 mq; versavit, ut alter alteri ini-
 salutiq; esset; neq; diiudicari pos-
 virtute anteferendus videretur.
 dies grauior, atq; asperior oppu-
 ime, quod magna parte militum
 ibus, res ad paucitatem defenso-
 tanto crebriores litteræ, nunciq;
 ebantur: quorum pars depre-
 tu nostrorum militum cum cru-
 erat * vnus intus Neruius, no-
 co natus honesto, qui à prima
 ronem profugerat, suamq; ei fi-
 * hic seruo spe libertatis, ma-
 præmiis, ut litteras ad Cæsare
 iaculo illigatas affert; & Gal-
 ine vlla suspitione versatus, ad
 t, ab eo de periculo Ciceronis, le-
 . Caesar, acceptis litteris circiter
 tim nuncium in Bellouacos ad-
 storem mittit, cuius hiberna
 lia passuum XXV. iubet me-
 n proficisci, celeriterq; ad se ve-
 nicio Crassus. alterum ad C. Fa-
 tit, ut in Atrebatium fines
 ua sibi iter faciendum sciebat.
 si Reip commodo facere posset,

Auxilium
 imploratum
 per literas
 nunciosque
 à Czf.

Is collectis
copiis pro-
pere aduo-
lat.

cum legione ad fines Nerviorum veniat: reli-
quam partem exercitus, quod paullo aberat lon-
gius, non putat expectandam: equites circiter
C. D. ex proximis hibernis cogit. hora circiter
III. ab antecursoribus de Crassi aduentu certior
est factus. eo die millia passuum XX. progreditur.
Crassum Samabrobrinae praeficit, legionemq; ei
attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obse-
des ciuitatum, literas publicas, frumentumq; o-
mne, quod eò toleranda hiemis causa duxerat,
relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non
ita multum moratus in itinere, cum legione oc-
currit. Labienus, interitu Sabini, & cede cohor-
tum cognita, cum omnes ad eum Treuironum co-
piae venissent, veritus si ex hibernis fugae similem
profectionem fecisset, ut hostium impetum susti-
nere non posset, praesertim quos recenti victoria
effferri sciret, literas Caesari remittit, quanto cum
periculo legionem ex hibernis educaturus esset:
rem gestam in Eburonibus perscribit. docet o-
mnes peditatus, equitatusq; copias Treuironum
III. millia passuum longe ab suis castris conse-
disse. Caesar consilio eius probato, etsi opinione
III. legionum deiectus, ad II. redierat, tamen
vnum communis satis auxilium in celeritate po-
nebat: venit magnis itineribus in Nerviorum
fines: ibi ex captiuis cognoscit, quae apud Cicero-
nem gerantur, quantoq; in periculo res sit. tum
cuidam ex equitibus Gallis magnis premiis per-
suadet,

ad Ciceronem epistolam deferat. hanc
 riptam litteris mittit; ne intercepta
 ra ab hostibus consilia cognoscatur:
 ossit, monet ut tragulam cum epi-
 atum deligata, intra munitiones
 jciat. in litteris scribit, se cum le-
 ctum celeriter affore: hortatur ut
 tutem retineat. Gallus periculum
 rat praeceptum, tragulam mittit.
 rrim adhesit, neque ab nostris bi-
 rsa, tertio die à quodam milite cō-
 a ad Ciceronem deferatur. ille per-
 entu militum recitat, maximaq;
 fficit. cum fumi incendiiorū pro-
 , quæ res omnem dubitationem
 num expulit. Galli, re cognita per-
 fidionem relinquunt, ad Casarem
 contendunt. eæ erāt armatorum
 X. Cicero, data facultate, Gal-
 berticone, quem supra demonstrā-
 qui litteras ad Casarem deferat:
 er caute, diligenterq; faciat; per-
 , hostes ab se discessisse, omnemq;
 dinem cōuertisse quibus litteris
 nocte, Caesar, allatis, suorum facie
 e ad dimicandum animo confir-
 uce prima mouet castra, & cir-
 um IV. progressus, trans val-
 rium, hostium multitudinem

G.
 Galli obfi-
 dionem re-
 linquant.

conspicatur. erat magni periculi res, cum^{*} tantis copiis iniquo loco dimicare: tamen quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, æquo animo remittendum de celeritate existimabat, consedit, & quàm æquissimo loco potest, castra communit: atq; hæc etsi erāt ex gua, per se vix hominū millium *VII*. præsertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quàm maxime potest contrahit, eo consilio, ut in summā contemptionem hostibus veniat. interim speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat quo cōmodissime itinere vallem trāsire posset. eo die paruulis equestrib. præliis ad aquā factis, viriq; sese suo loco continent; Galli quod ampliores copias, quæ nondum conuenerāt, exspectabant; Cæsar si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, citra vallem ut pro castris prælio contenderet; si id efficere non posset, ut exploratis itineribus, minore cū periculo vallem riuumq; trāsiret. prima luce hostium equitatus ad castra accedit, præliumq; cum nostris equitibus committit. Cæsar consulto equites cedere, seq; in castra recipere iubet; simul ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri, portasq; obstrui, atq; in iis administrandis reb. quàm maxime concursari, & cum simulatione agi timoris iubet. quibus omnibus rebus hostes inuitati, copias transducunt, aciemq; iniquo loco constituunt: nostris vero etiam de vallo deductis, propius accedunt, &
cela

Et ad Cæsa-
rem conuer-
si cæduntur.

rela intra munitionem ex omnib. partiibus coni-
 ſciunt; praconibusq; circummiſſis, pronunciari
 iubent, ſeu quis Gallus, ſeu Romanus velit ante
 horam III. ad ſe tranſire, ſine periculo licere,
 poſt id tempus non fore poteſtatem. ac ſic noſtros
 contempſerunt: ut obſtructis in ſpeciem portis
 ſingulis ordinibus ceſſitum, * quod ea non poſſe
 inuoluptate videbantur, alij vallum manu
 ſcindere, alij fossas complere inciperent. tunc Cae-
 ſar omnibus portis eruptione facta, equitatuq;
 emiſſo, celeriter hoſtes dat in fugam, ſic ut omni-
 no pugnandi cauſa reſiſteret nemo: magnumq;
 ex his numerum occidit, atq; omnes armis exſuit.
 longius proſequi veritus, quod ſiluae paludesq;
 intercedebant: neq; etiam paruulo detrimento
 illum locum relinquere videbat: omnibus ſuis in-
 columibus copiis, eodem die ad Ciceronem per-
 uenit. inſtitutas turres, teſtudines, munitiones-
 que hoſtium admiratur: legione producta, co-
 gnoſcit non decimum quemq; eſſe relictum mili-
 tem ſine vulnere. ex his omnibus iudicat rebus,
 quanto cum periculo, & † quanta virtute, ſint
 res adminiſtratae: Ciceronem pro eius merito, le-
 gionemq; collaudat: centuriones ſigillatim, tri-
 bunoq; mil. appellat: quorum egregiam fuiſſe
 virtutem, teſtimonio Ciceronis cognouerat: de
 caſu Sabini, & Cottae, certius ex captiuis cogno-
 ſcit: poſtero die, concione habita, rem geſtam pro-
 ponit: milites conſolatur, & confirmat: quod

Ciceronem
 legionemq;
 collaudat ſo-
 laturque
 Caeſar.

133

detrimentum culpa, & temeritate legati sit acceptum, hoc æquiore animo ferendum docet; quod beneficio deorum immortalium, & virtute eorum expiato incommodo, † neq; hostibus diutina letitia, neq; ipsis longior dolor relinquatur. interim ad Labicnum per Rhemos incredibili celeritate de victoria Cæsaris fama perfertur; vicum ab hibernis Ciceronis millia passuum Labesset, eoq; post horam IX. diei Cæsar peruenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur, quo clamore significatio victoria, gratulatioq; ab Rhemis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Induciomarus qui postero die castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu pfugit, copiasq; omnes in Treuiros reducit. Cæsar Fabiū cū legione in sua remittit hiberna: ipse cum III. legionibus circum Samarobrinam trinis hibernis hiemare constituit; & quod tanti motus Gallie exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decreuit. nam illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Gallie ciuitates de bello consultabāt; nuncios, legationesq; in omnes partes dimittebant; & quid reliqui consilij caperent, atque vnde initium belli fieret, explorabant; nocturnaq; in locis desertis* consilia habebāt: neq; vllum totius hiemis tempus intercessit sine sollicitudine Cæsaris, quin aliquem de conciliis, & motu Gallorum nuncium acciperet. in his ab L. Roscio legato, quem legioni

XIII.

Secretę Gallorum con-
iurationes.

feceras, certior est factus, magnas
 pias earum civitatum, quæ Armo-
 niæ, oppugnandi sui causa convenis-
 sisse. sed nuncio allato de victoria
 fuisse, adeo ut fuga similis discessus
 Caesar, principibus cuiusque civi-
 tatis, * alias territando, cum se sci-
 re denunciaret; alias cohortando,
 em Gallia in officio tenuit: tamen
 et civitas in primis firma. & ma-
 ior autoritatis, Camarinum, quem
 regem constituerat, cuius frater
 luentem in Galliam Caesaris, cuius-
 gnum obtinuerat, interficere pu-
 onati, cum ille praesensisset, ac pro-
 d fines insculti; regno domoq; ex-
 missis ad Caesarem satisfaciundi
 um is omnem ad se senatum veni-
 to audientes non fuerunt. tantum
 barbaros valuit, esse repositos ali-
 belli inferendi, tantamq; omnino
 mutationem attulit, ut praeter
 amos, quos praecipuo semper hono-
 re, alitero pro vetere, ac perpetua
 fide; alitero, pro recentibus belli
 ulla fere fuerit civitas non susce-
 deo haud scio, mirandum ne sit,
 bus aliis de causis, cum maxime,

H.

Senonum
praecipue.

Et Treuironum.

134

quod qui virtute belli omnibus gentibus præferebatur, tantum se eius opinionis deperdidisse, * ut populi R. imperia perferrent gravissime dolerent. Treuiri vero, atque Induciomarus, totius hiemis, nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; civitates sollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem, neque tamen ulli civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, cum se bis expertos diceret, Ariovisti bello, & Tenchtherorum transitu: non esse fortunam amplius tentaturos. Hac spe lapsus Induciomarus, nihilo minus copias cogere, † exercere, à finitimis equos parare, exules, damnatosque Gallis magnis præmijs ad se allicere cepit; ac tantam sibi iam ijs rebus in Gallia auctoritatem comparauerat, ut undiq; ad eum legationes concurrerent; gratiam, atq; amicitiam publice, privatimque peterent. ubi intellexit ultro ad se venire: altera ex parte Senones, Carnutesque conscientia facinoris instigari; altera Nervios, Aduaticosque bellum Romanis parare; neque sibi voluntariorum copias de fore. si ex finibus suis progredi cepisset, armatum concilium indicit. hoc more Gallorum est initium belli, quo lege communi, omnes puberes armati convenire coguntur; & qui ex ijs * novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo concilio

cilio Cingetorigem alterius principem factionis, generum suum quem supra demonstrauimus Caesaris secutum fidem, ab eo non discessisse, hostem iudicandum curat; bonaq; eius * publicat. his rebus confectis, in concilio pronunciat, accersitum se à Senonibus, & Carnutibus, aliisque compluribus Galliae ciuitatibus, huc iter facturum per fines Rhemorum, eorumq; agros populaturum; ac prius quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: quaq; fieri velit, praecipit Labienus, cum & loci natura, † & manu munitissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat; * sed ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. itaque à Cing. & rige, atq; eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas ciuitates, equitesq; vndiq; conuocat. ijs certam diem conueniendi dicit. interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris eius vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut territandi causa, equites plerumque omnes tela intra vallum coniciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisq; opinionem, quibuscumq; poterat rebus, augebat. cum maiore in dies cōtempione Induciomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus, omnium finitimarum ciuitatum, quos accersendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custoditis intra castra continuit, ut

135

Treuiri castra Labieni oppugnant.

nulla ratione ea res enunciari, aut ad Treuiros
 perferri posset. Interim ex consuetudine quoti-
 diana Induciomarus ad castra accedit; atq; ibi
 magnam partem diei consumit, equites tela con-
 iiciunt, & magna contumelia verborum nostros
 ad pugnam euocant. nullo à nostris dato respon-
 so, ubi visum est, sub vesperum dispersi, ac dissi-
 pati discedunt. subito Labienus duabus poris
 omnem equitatum emittit, præcipit, atque in-
 terdicat, perterritis hostibus, atq; in fugam con-
 iectis, quod fore sicut accidit, videbat, omnes v-
 num peterent Induciomarum, nem quis quem-
 quam prius vulneraret, quam illum interfectum
 videret, quod mora reliquorum, illum spatium
 nactum, effugere volebat; magna proponit is qui
 occiderent præmia: summittit cohortes equi-
 bus subsidio. comprobatur hominis consilium for-
 tuna, & cum vnum omnes peterent, in ipso flu-
 minis vado deprehensus Induciomarus interfi-
 citur, caputq; eius refertur in castra. redeuntes
 equites, quos possunt consectantur, atque occi-
 dunt. Hac re cognita, omnes Eburonum, & Ner-
 niorum quæ conuenerant, copiae discedunt,
 paulloq; habuit post id factum Cæ-
 sar quietiorem Galliam.

Strategema.

Induciomari
interitus.

II CAESA-
MMENTA-
DE BELLO
allico,

ER VI.

n Galliae motum praeui-
get. B. Subitoq; subactis
ibus ac Carnutibus in
is, Menapios debellat.
T. Labienus. D. Caes.
transit. E. Interferitur
ermanorum collatio fit
q; horum describuntur
esque. F. Deinde Ger-
ad Eburones, frustra
uertitur. H. At dum per
agatur, Sicambri, non
um castra adoriuntur.
pugnatis, domum re-
r vastatis Eburonum
ue peracto, in Ita-
ndos conven-
ficiscitur.

L

Anno V.C.

701.

Ante Christum
31.

A.

Cæsar copias
ad auget.Gallia mo-
tus ingens.

136

ULTIS de causis Cæsar maiorem Galliam motum expectans, per M. Silanum, C. Antistium Regium, C. Sextium, legatos, delectum habere instituit: simul ab Cn. Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio Reip. causa maneret, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa convenire, & ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in reliquo tempore, ad opinionem Galliam excitans, tantas videri Italia facultates, ut si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore * sarciri, sed etiam maioribus adaugeri copiis posset. quod cum Pompeius & Reip. & amicitia tribuisset, celeriter cōfectio per suos delectu, III. ante exactam hiemem & constitutis, & adductis legionibus, duplicatoq; earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copiis docuit, qd populi disciplina, atq; opes possent. Interfecto Inducio maro, ut docuimus, ad eius propinquos à Trenis imperium deferitur. † illi finitimos atq; Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri non desistunt. cum ab proximis impetrare non possent, ultiores tentant, * inuentis nonnullis civitatibus, iureiurando inter se confirmat: absqueque de pecunia cauent: Ambiorigem sibi sociare, & fœdere adiungunt. Quibus reb. cognitis, Cæsar cum undiq; bellum parari videret, Nervios,

aduali-

ios, adiunētis Cisythenanis
in armis, Senones ad im-
cum Carnutibus, finiti-
lia communicare, à Tre-
s legationibus sollicitare;
ogitadum putavit. Itaq;
a, proximis IV. legioni-
so in fines Nerviorum cō-
lli aut cōvenire, aut pro
ecoris atq; hominum au-
præda militibus concessa,
tionem venire, atq; obse-
cleriter confecto negotio,
na reduxit. Concilio Gal
uerat indicto, cum reli-
nutes, Treuerosq; venis-
fectionis hoc esse arbitra-
videretur, concilium in
ransfert. confines erant
q; patrū memoriā con-
ncilio abfuisse existima-
estu pronunciata, eodem
nones proficiscitur, ma-
nit. cognito eius aduētū,
cōsiliū fuerat, iubet in o-
venire: conātibus, prius
sse Romanos nunciatur:
tunt, legatosq; , depre-
stunt: adeunt per A-

B.

Nerviorum
deditio.

Concilium.

Senones ag-
greditur
Ca. l.

Ij cum Carnutibus sese dedunt.

137

Menapij.

duos, quorum antiquitus erat in fide ciuitas. libenter Caesar petentibus Aedujs dat veniam: excusationemq; accipit: quod aestiuum tempus instantis belli, non quæstionis esse arbitrabatur. Obsidibus impetratis C. hos Aedujs custodiendos tradit: eodem Carnutes legatos, obsidesque mittunt, vsi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela: eadem ferunt responsa. peragit concilium Caesar, equitesq; imperat ciuitatibus. hac parte Gallia pacata, totus & mente, & animo in bellum Treuironum, & Ambiorigis insistit: Cauarinum cum equitatu Senonum secum proficisci iubet, ne quis aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod metuerat odio ciuitatis motus exsistat. his rebus constitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem praelio non esse concertaturum, reliqua eius consilia animo circumspiciebat. erant Menapij propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus siluisq; muniti, qui vni ex Gallia, de pace ad Casarem legatos numquam miserant. cum ijs esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treuiros venisse Germanos in amicitiam cognouerat. hæc prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello laceffendū ne desperata salute, aut se in Menapios abderet, aut cum Transrhenanis congregi cogeretur. hoc inuito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienū in Treuiros mittit, duasq; legiones ad eum proficisci iubet: ipse cum legionibus expeditis

C.
Cæsari sese
dedunt.

V. in Menapios proficiscitur. illi nulla coacta manu, loci præsidio freti, in silvas paludesq; confugiunt; suaq; eodem conferunt. Cæsar partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso quæstore, celeriterq; effectis potibus, adiit * tripartito ædificia, vicosq; incendit, magno pecoris, atq; hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapij, legatos ad eum, pacis petendæ causa mittunt. ille obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut eius legatos finibus suis recepisset. his confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, custodis loco in Menapijs relinquit; ipse in Treuiros proficiscitur. Dum hæc à Cæsare geruntur, Treuiri magnis coactis peditatus equitatusque copijs, Labienum cum vna legione, quæ in eorum finibus hiemauerat, adoriri parabant. iamq; ab eo non longius bidui via aberant, cum duas venisse legiones missu Cæsaris cognoscunt. positis castris à millibus passuum XV. auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquã dimicandi facultatem, V. cohortiũ præsidio impedimentis relicto, cum XXV. cohortibus magnosq; equitatu, contra hostem proficiscitur; & passuum intermisso spatio, castra committit. Erat inter Labienum, atq; hostem, difficili transitu flumen, ripisq; præruptis. hoc neq; ipse transire habebat in animo, neq; hostes transire.

Res ab Labieno cum Treuiris gesta.

Strategie-
ma 1.

ros existimabat. augebatur auxiliorū quotidie spes.* loquitur in concilio palam; quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas, exercitusq; fortunas in dubium nō deuocaturum, & postero die prima luce castra moturum. celeriter hæc ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitat⁹ numero nōnullos Gallicis rebus fauere natura cogeat. Labienus noctu tribunis mil. primisq; ordinibus cōuocatis, quid sui consilij sit proponit, & quo facilius hostibus timoris det suspicionem, maiore strepitu, & tumultu, quam populi R. fert cōsuetudo, castra moueri iubet. his rebus fugæ similem profectiōē efficit. hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur. vix agmen nouissimum extra munitiones processerat; cum Galli cohortati inter se, ne speratā prædam ex manibus dimitterent, longum esse perterritis Romanis, Germanorum auxilium expectare, neq; suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum, præsertim fugientem atq; impeditam adoriri non audeant, flumen transire, & iniquo loco prælium cōmittere non dubitant. quæ fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, eadem vsus simulatione itineris, placide progrediebatur. tum præmissis paulum impedimentis, atq; in tumulto quodam collocatis; Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem: hostem * impedito, atq; iniquo loco tenetis: præ-

Strategie-
ma 2.Cohortatio
militum.

lem nobis ducibus virtutem,
 Imperatori prestitistis: eum
 im cernere, existimate. simul
 merti, aciemq; dirigi iubet:
 prasidio ad impedimenta di-
 ites ad latera disponit. celeri-
 ublato pila in hostes iaciunt.
 quos fugere credebāt, infe-
 iderunt, impetum modo fer-
 ac primo concursu in fugam
 luas petiverunt: * quos La-
 sectatus, magno numero in-
 us captis, paucis post diebus
 n Germani, qui auxilio ve-
 uirorum fuga, sese domum
 is propinqui Induciomari
 ores fuerāt, comitati eos ex-
 ingetorigi quem ab initio
 demonstrauius, principa-
 ft traditum. Caesar postquā
 ros venit, duabus de causis
 stituit. quarum erat alte-
 ra se Treniris miserant: al-
 ceptum ad eos haberet. his
 ellum supra eum locū, quō
 sduxerat, facere pontem
 instituta ratione, magno
 diebus opus * efficitur: fir-
 io ad pontē relicto, ne quis

C.

Treniri prae-
 lio exupe-
 rantur.

D.

Causa ob
 quas Cæs.
 secundo Rhe-
 num transiit.

Legati ab
Vbijs missi.

138

Indicium.

Vbij vicino-
rum prodi-
tores.

Strategema.

ab ijs subito motus oriretur, reliquas copias equitatumq; transducit. Vbij qui ante obsides dederant, atq; in deditiōe venerant, purgandi sui causa ad eum legatos mittunt: qui doceant, neq; ex sua ciuitate auxilia in Treuiros missa, neque ab se fidem laesam petunt, atq; orant, vt sibi parcat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus penas pendant. † si amplius obsidum vellet, dare pollicentur. cognita Caesar causa reperit ab Suenis auxilia missa esse, Vbiorum satisfactionem accepit: aditus, viasq; in Suenos perquirat. Interim, paucis post diebus fit ab Vbijs certior, Suenos omnes in vnum locum copias cogere atque ijs nationibus quæ sub eorū sunt imperio, denunciare, vt auxilia, peditatus, equitatusq; mittant. his cognitis rebus, rem frumentariam prouidet, castris idoneum locum deligit. Vbijs imperat, vt pecora deducant, suaq; omnia ex agris in opida conferant, sperans, Barbaros, atq; imperitos homines, inopia cibariorū * adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. mandat vt crebros exploratores in Suenos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoscant. illi imperata faciunt, & * paucis dieb. intermissis, referunt, Suenos omnes, posteaquam certiores nunciij de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis, sociorumq; copiis quas coegissent, penit⁹ ad extremos fines sese recepisse: siluā esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appel-
latur

et longe introrsus pertinere, et
obiectam, Cheruscos à Suenis,
usculis, iniurijs, incursionibusq;
et initium siluæ Suenos aduen-
tū exspectare constituisse. Quo-
rum peruentum est, non alienū
illæ, Germaniaq; moribus et
rationes inter sese, proponere. In
tum in omnibus ciuitatibus
busq; sed pene etiam in sin-
tiones sunt: earumq; factio
us, qui summam auctoritatem
ere existimantur, quorum ad
mā; summa omnium rerum,
deat. * idque eius rei causa
um videtur, ne quis ex plebe
auxiliū egeret. suos enim op-
rcumueniri non patitur; ne-
vllam inter suos habet au-
m ratio est in summa totius
nes ciuitates in duas partes
esar in Galliam venit, alte-
pes erāt Aedui, alterius Se-
ninus valerēt, quod summa
es erat in Aeduis, magnæ-
ntelæ, Germanos atque A-
nixerant, eosq; ad se magnis
ibusq; perduxerāt. prælijs
tis secundis, atq; omni no-

E.
Digressio.

Gallorum
ritus moref-
que peruersi.

bilitate Aeduorum interfecta. * tantum poten-
 tia antecesserant, ut magnam partem clientium
 ab Aeduis ad se transducerent; obsidesque ab iis
 principum filios acciperent; & publice iurare
 cogerent, nihil se contra Sequanos consilij initu-
 ros, & partem finitimi agri per vim occupatam
 possiderent; Galliaque totius principatum obtine-
 rent, qua necessitate adductus Divitiacus, au-
 xilij petendi causa, Romam ad Senatum profe-
 ctus, infecta re redierat. aduentu Caesaris facta
 commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis,
 veteribus clientelis restitutis, novis per Caesarem
 comparatis; quod iis qui se ad eorum amicitiam
 aggregauerant, meliore conduione, atque imperio
 equiore se vii videbant, reliquis rebus eorum,
 gratia dignitateque amplificata, Sequani princi-
 patum dimiserant. in eorum locum Rhemi suc-
 cesserant; quos * quod adaequare apud Caesarem
 gratia intelligebatur, ii qui propter veteres ini-
 micitias nullo modo cum Aeduis coniungi pote-
 rant, se Rhemis in clientelam dicabant. hos illi
 diligenter tuebantur: ita & novam, & repente
 collectam auctoritatem tenebant. eo cum statu
 res erat, ut longe principes haberentur Aedui,
 secundum locum dignitatis Rhemi obtineret. In
 omni Gallia eorum hominum, qui in aliquo sunt
 numero, atque honore, genera sunt duo. nam
 plebs pene servorum habetur loco, * quae per se ni-
 hil * audet, & nulli adhibetur consilio. plerique
 cum

s. Plebs.

, aut magnitudine tributo-
 rentiorum premiuntur, sese in
 obilibus. in hos eadem omnia
 inis in seruos. Sed de his duo-
 rum est Druidum, alterum
 diuinis intersunt, sacrificia
 procurant. religiones inter-
 agnus adolescentium nume-
 concurrit; magnoq; ū sunt
 n fere de omnib. controuer-
 isq; constituunt; & si quod
 s, si cades facta, si de heredi-
 rouersia est, t ūdem decer-
 isq; constituunt: si quis aus
 s eorū decreto non stetit, sa-
 hac pœna apud eos est gra-
 t interdicitū, ū numero im-
 um habentior; ab ū omnes
 m, sermonemq; defugiunt,
 incommodi accipiāt: neq;
 ur, neq; honos ullus cōmu-
 nibus Druidib. præest v-
 r eos habet auctoritatem.
 reliquis excellit dignitate,
 ures pares, suffragio Drui-
 unquam etiam de princi-
 t. ū certo anni tempore in
 e regio totius Gallie me-
 t in loco consecrato. huc

2. Nobilitas.

1. Druides.

139

Summus

Druidis.

Conuentus.

Immunitas.

Disciplina.

Dogma prae-
cipuum.

2. Equites.

omnes undique, qui controuersias habent conueniunt; eorumque iudijs, decretisq; parent. Disciplina in Britania reperta atq; inde in Galliam translata esse existimatur. Et nunc qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumq; illo, discendi causa proficiscuntur. Druides à bello abesse consueuerant, neq; tributa una cū reliquis pendūt militiae vacationem, omniumq; rerū habent immunitatem; tantis excitati prae-
mijs, Et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, Et à propinquis parentibusq; mittuntur: magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. itaque nonnulli annos videnos in disciplina permanent, neque fas esse existimant ea litteris mandare, cū in reliquis fere rebus, publicis, priuatisque rationibus Graecis litteris utantur. id mihi duabus de causis instituisse videtur; quod neque in vulgus disciplinam efferri velint, neq; eos, qui discunt, litteris confisos, minus memoriae studere: quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant. in primis hoc volunt persuadere, Non interire animas, sed ab alijs posse morsem transire ad alios, atq; hoc maxime ad virtutem excitari putāt, metu mortis neglecto. multa praeterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi, ac terrarum magnitudine, de rerū natura, de deorū immortalium vi, ac potestate disputant, Et iuuentuti transdunt. Alium genus est

est usus, atque aliquod bel-
l ante Caesaris aduentum fe-
re solebat, vii aut ipsi inu-
llatas propulsarēi omnes in-
ue eorum, ut quique est ge-
lissimus, ita plurimos circū
que habet. hanc vnam gra-
nouerunt. † Natio est om-
nodum dedita religionibus,
a, qui sunt affecti grauiori-
pralijs, periculisq; versan-
s homines immolant aut se
*, administrisq; ad ea sa-
ūtur; quod pro vita homi-
posse deorum immortalium
rantur; publ. ceq; eiusdem
tia sacrificia. alij immani-
ra habēt; quorum contex-
t viuis hominib. complent;
cumuenti flamma exani-
licia eorum, qui in furio,*
qua noxa sint comprehensi-
libus esse arbitrantur. sed
deficit etiam ad innocen-
dunt. deū maxime Mer-
sunt plurima simulacra:
rem artium ferunt. hunc
ducem; hunc ad quæstus
; habere vim maximam

Origo Gal-
lorum, inde-
que ortę nō-
nullę con-
suetudines.

arbitrantur. post hunc, Apollinem, & Martem,
& Iouem, & Mineruam. de his eandem fere,
quam reliquę gentes, habent opinionem; Apolli-
nem, morbos depellere; Mineruam, operum atq;
artificiorum initia transdere, Ioue aperiri
coelestium tenere; Martem, bella regere. huic,
cum praelio dimicare constituerunt, ea quę bello
ceperunt, plerumq; deuouēt; quę superauerint,
animalia capta immolant; reliquasq; res in v-
num locum conferunt, multis in ciuitatibus ha-
rum rerū exstructos * cumulos locis consecratis
conspicari licet. neque sępe accidit, vt neglecta
quispiam religione, aut capta apud se occultare,
aut posita tollere auderet: grauissimumq; ei rei
supplicium cum cruciatu constitutum est. Galli
se omnes ab Dite patre pgnatos prędicant: idq;
ab Druidibus proditum dicunt. ob eam causam
spatia omnis temporis, non numero dierum, sed
noctium finiūt; & dies natales, & mensium, &
annorum initia sic obseruant, vt nocte dies sub-
sequatur. in reliquis vitę institutis hoc fere ab
reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum a-
doleuerint, vt munus militię sustinere possint,
palam ad se adire non patiātur; filiumq; in pue-
riti etate in publico, in conspectu patris assistere
turpe ducunt. viri quantas pecunias ab vxorib.
dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, æ-
stimatione facta, cum dotibus communicant.
huius omnis pecunię cōiunctim ratio habetur,
fru-

ur. vter eorum vitę superarit,
sq; cum fratrib. superiorum
i. viri in uxores, sicuti in libe-
rent potestatem; & cum pa-
trio loco natus decessit, eius
unt; & de morte, si res in su-
e uxoribus in servilem ma-
abent; & si compertum est,
ormentis excruciatas inter-
pro cultu Gallorum magni-
aniaq; quę vinis cordi suis
nem inferunt etiam anima-
hanc memoriam, servi, &
electos esse constabat, iustis
vna cremabantur. quę ciui-
m Remp. administrare exi-
gibus* sancitum, si quis
rumore aut fama acce-
um deferat, neue cum quo
sape homines temerarios,
rumoribus terreri, & ad
e summis rebus consilium
agistratus, quę visa sunt,
x vsu iudicauerint, mul-
epublica nisi per conciliū
ERMAN multum ab
runt. nam neque Druides
inis præsint; neq; sacrifi-
ero eos solos ducunt, quos

142

P.

Germanorū
mores cum
Gallicis col-
lati.

cernunt, & quorum opibus aperte iuvantur, So-
lem, & Vulcanum & Lunam: reliquos ne fama
quidem acceperunt. vita omnis in venationibus,
atque in studiis rei militaris consistit: ab parvu-
lis duritiei, ac labori student. qui diutissime im-
puberes permanserunt, maximam inter suos fe-
runt laudem: * hoc ali staturam, ali hoc vires,
neruo: que confirmari putant: intra annum ve-
ro XX. feminae notitiam habuisse, in turpissimis
habet rebus: cuius rei nulla est occultatio; quod
& promiscue in fluminib. perluuntur, & pelli-
bus, aut parvis rhenorum tegumentis utuntur,
magna corporis parte nuda. Agricultura non
student; maiorq; pars victus eorum in lacte, &
caseo, & carne consistit, neque quisquam agri
modum certum, aut fines proprios habet; sed ma-
gistratus, ac principes in annos singulos gentib.
cognitionibusq; hominum, * qui una coierunt,
quantum * eis, & quo loco visum est, attribunt
agri, atque anno post alio transire cogunt. eius
rei multas afferunt causas; ne assidua consuetu-
dine capti, studium belli gerendi agricultura com-
mutent; ne latos fines parare studeant, potentio-
resq; humiliores possessionibus expellant; ne accu-
rati, ad frigora, atq; aestus vitandos edificent;
ne qua oriatur pecuniae cupiditas; qua ex re fa-
ctiones, dissensionesq; nascuntur, ut animi equi-
tate plebem contineant, cum suas quisque opes
cum potentissimis aequari videat. Civitatibus
maxi-

† quam latissimis circum se
 solitudines habere. hoc proprium
 est, expulsos agris finitimos ce-
 quam prope se audere consiste-
 re tutiores arbitrantur, repen-
 timore sublato. cum bellum ci-
 defendit, aut infert: magistra-
 asint, ut vitæ, necisq; habeant
 ntur. in pace nullus communis
 principes regionum, atq; pa-
 is dicunt, controuersiasq; mi-
 nullam habent infamiam, quæ Latrocinio-
 civitatis fiunt. atq; ea iuuen- rum impuni-
 desidia * minanda causa fie- tas.
 bi quis ex principibus in con-
 fore, * qui sequi velint, pro-
 unt i, qui & causam, & ho-
 umq; auxilium pollicentur:
 e collaudantur: qui ex iis se-
 ertorum, ac proditorum nu-
 niumque rerum iis postea fi-
 tes violare, fas non putant:
 ad eos venerunt ab iniuria
 i; habent; iis omnium domus
 unicatur. ac fuit antea ter. - Coloniæ Gal
 Galli virtute superarent, * licæ in Ger-
 ent, ac propter hominū mul- mania olim
 nopiam, trans Rhenum colo- deduxit.
 ue ea, quæ fertilissima sunt,

144

Mutatio.

Hercynia
silua.

145

Ferarum in
ea c. c.
stiū genera.
Bos vni-
cornis.

Germaniæ loca circum Hercyniam, siluam, quæ
 Eratostheni, & quibusdam Græcis fama notam
 esse video, quam illi Orciniam appellanti *
 vulgo Tectosages occuparunt, atq; ibi consede-
 runt. quæ gens ad hoc tēpus ijs sedibus se cōtinet,
 summamq; habet iustitiæ, & bellicæ laudis opi-
 nionem. nunc, * quod in eadem inopia egestate,
 patientiaq; Germani permanent, eodem victu,
 & cultu corporis vtuntur: Gallis autē propin-
 quitas, & transmarinarū rerum notitia, multa
 ad copiam, atq; vsus largitur; paulatim assue-
 facti superari, multisq; victi prælijs, ne se quidē
 ipsi cum illis viri ut cōparant. Huius Hercyniæ
 siluæ, quæ suprā demonstrata est, latitudo IX.
 dierum iter expedito patet: nō enim aliter finiri
 potest, neq; mensuras itinerum noverunt. oritur
 ab Helueticorum, & Nemetum, & Rauracorum
 finibus, rectaque fluminis Danubiū regione per-
 tinet ad fines Dacorum, & Anartum. hinc
 se flectit sinistrorsus, diuersis à flumine regioni-
 bus, multarumque gentium fines propter ma-
 gnitudinem attingit. neque quisquam est huius
 Germaniæ, † qui se aut audisse, aut adisse ad ini-
 tium eius siluæ dicat, cum diuini iter LX. pro-
 cesserit, aut quo ex loco oriatur, acceperis multa
 in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquæ
 in locis visa * non sint: ex quibus quæ maxime
 differant ab cæteris, & memoriæ prodenda * vi-
 deantur, hæc sunt. Est bos cervi figura cunctis
 mediis

mediis

media fronte inter aures unū cornu existit excel-
 sus; magisq; directum his, quæ nobis nota sunt
 cornib. ab eius summo sicut palmæ, ramiq; late
 diffunduntur. * eadem est femina, marisq; natu-
 ra, * eadem forma, magnitudoq; cornuum. Sunt
 item quæ appellantur Alces: harū est consimilis
 capris figura, & varietas pellium, sed magnitu-
 dine paullo antecedunt: mutilæq; * sunt cornib;
 & crura sine nodis, articulisq; habet, neq; quie-
 tis causa procumbunt; neq; si quo afflictæ casis
 conciderint, erigere sese, * aut subleuare possunt.
 his sunt arbores pro cubilib: ad eas se applicāt.
 atq; ita paululum modo * reclinatæ, quietem ca-
 piunt: quarū ex vestigijs * cum est animaduer-
 sum à venatoribus, quò se recipere cōsueuerint,
 omnes eo loco, aut à radicibus subruunt, aut *
 abscidunt arbores tantum, ut summa species ea-
 rum stantiū relinquatur. huc cum se consuetu-
 dine reclinauerint, in firmas arbores pondere
 affligunt, atque unā ipsæ concidunt Tertium est
 genus eorum, qui Vri appellantur. ij sunt magni Vri
 tudine paullo infra elephantos; specie, & colore,
 & figura tauri. magna vis * est eorum, & ma-
 gna velocitas neque homini, neq; feræ, quam *
 conspexerunt, parcunt. hos studiose foueis captos
 interficiunt. hoc se labore durant adolescentes,
 atque hoc genere venationis exercent; & qui
 plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicū
 cornibus, quæ sint testimonio, maximam ferunt

Caesar frustra
tentatis Sue-
uis in Galliā
revertitur.

laudem sed assuescere ad homines, & mansuesce-
ri, ne paruuli quidem excepti possunt. amplitudo
cornuum, & figura & species multum à nostro-
rum boum cornibus differt. hæc studiose conqui-
sta ab labris argento circumcludunt; atq; in am-
plissimis epulis pro poculis vtiuntur. Caesar post-
quam per Vbios exploratores comperit, Sueuos
sese in siluas recepisse; inopiam frumenti veritus,
quod, ut supra demonstrauimus, minime omnes
Germani agricultura student, cōstituit non pro-
gredi longius: sed ne omnino metum reditus sui
Barbaris tolleretur, atque ut eorum auxilia tarda-
ret, reducto exercitu partē vltimam pontis, que
ripas Vbiorum contingebat in longitudinem pe-
dum CC. * rescindit, atq; in extremo ponte tur-
rim tabulatorum IV. constituit, præsidiumq; co-
hortium XII. pontis tuendi causa ponit; magnis-
que eum locum munitionibus firmat. ei loco præ-
sidioq; C. Volcatium Tullum adolescentem præ-
fecit: ipse cum maturescere frumenta inciperent,
† ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduen-
nam siluam, quæ est totius Galliæ maxima atque
ab ripis Rheni, finibusq; Treuirorum ad Neruios
pertinet millibusq; amplius D. in longitudinem
patet, L. Minucium Basilium cum omni equi-
tatu præmittit, si quid celeritate itineris, atque
opportunitate temporis proficere possit, monet, ut
ignes fieri in castris prohibeat, ne qua eius aduen-
tus procul significatio fiat: sese confestim subse-
qui

147
Ambiorigi
bellum in-
fert.

us, ut imperatum est, facit cele-
 omnium opinionem confecto iis-
 gris inopinantes deprehendit; eo-
 ipsum Ambiorigem contendit,
 paucis equitibus esse dicebatur.
 omnibus rebus, cum in re mili-
 ft. nam magno accidit casu, ut
 m, † atque etiam imparatum
 eius aduentus ab hominib. vi-
 t, ac nuncijs afferretur. sic ma-
 omni militari instrumēto, quod
 erepro, rhedis, equisque com-
 ffugere * mortem. sed hoc quo-
 uod aedificio, circumdato silua,
 icilia Gallorum, qui vitandi
 nque silvarum, ac fluminum
 ates) comites familiaresque
 o equitū nostrorum vim paul-
 . ut pugnantes, illum in e-
 suis inculit: fugientem silue
 beundum periculum, & ad
 m fortuna valuit. † Ambio-
 iudicio non conduxerit, quod
 non existimauerit; an tem-
 epentino equitum aduentu *
 um reliquum exercitum sub-
 ium est. sed certe clam dimis-
 , sibi quemque consulere ius-
 Arcuennam siluam, pars in

148

Ambiorix pe-
ne captus est
fugit.

150

Catuvulcius in-
teritus.

continentes paludes profugit. qui proximi Oceano fuerunt, in^{*} insulis sese occultauerunt, quas aestus efficere consueverunt. multi ex suis finibus egressi, se suaq; omnia alienissimis crediderunt. Catuvulcus rex dimidia partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, etate iam confectus, cum laborem aut belli aut fuga ferre non posset, omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilij auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaque copia est, se exanimavit. Segni, Condrusi que, ex gente, & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Treveri que, legatos ad Caesarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve, omnium Germanorum, qui essent circa Rhenum causam esse unam indicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Caesar, explorata re quaestione captiuorum, si qui ad eos Eburones ex fuga conuenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violaturum negavit. tum copiis in tres partes distributis, impedimenta omnium legionum † ad Vatuam contulit; id castelli nomen est. hoc fere est in medijs Eburonum finibus, ubi Titurius, atq; Aurunculeius, hiemadi causa confederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat Caesar, tum qd superioris anni munitiones integrae manebant, ut militum laborem subleuaret. praesidio impedimentis legionem XIV. reliquit,

III. quas proxime conscri-
xerat. ei legioni castrisq; Q.
praefecit, ducentosq; equites
exercitum, T. Labienum cum
ceanum versus in eas par-
tingunt, proficisci iubet: C.
i legionum numero ad eam
aticis adiacet, depopulan-
m reliquis * tribus ad flu-
luit in Mosam, extremasq;
constituit: quò cum paucis
mbiorigem audiebat. dis-
se reuersurum, cõfirmat:
ni, quæ in praesidio relin-
nendum sciebat: Labienũ,
tur, si Reip. commodo fa-
m reuertantur; ut rursus
exploratisq; hostium ra-
n belli capere possint. erat,
mus, manus certa nulla,
lum, quod se armis defen-
tes dispersa multitudo: v-
ita, † aut locus siluestris,
m praesidiũ, aut salutis ali-
at. hæc * loca vicinitatib.
res diligentiam require-
rcitus tuenda, (nullum
perterritis, * ac dispersis,
d in singulis militib. cons-

Cæs. copias
partitus.

G.
Difficilis E-
buronum
expugnatio.

seruandis ; quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multos longius euocabat; ac silvæ incertis, occultisque itineribus confertos adire prohibebant. si negotium confici, stirpemq; hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendæ plures manus, diducendique erant milites. si continere ad signa manipulos vellet, ut instituta ratio, & consuetudo exercitus R. postulabat, locus * ipse erat præsidio Barbaris, neque ex occulto insidiandi, & dispersos circumueniendi singulis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus, quantum diligentia provideri poterat, providebatur: ut potius in nocendo aliqui omitteretur, et omnium animi ad vlciscendum ardebant, quam cum aliquo detrimento militum noceretur. * Caesar ad finitimas ciuitates nuncios dimittit, omnes euocat spe prædæ, ad diripiendos Eburones
 153 ut potius in siluis Gallorum vita,† quam legionariorum periclitaretur; simul ut magna multitudine circumfusa pro tali facinore, stirps ac nomen ciuitatis tollatur. magnus undique numerus celeriter conuenit. hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur, diesque appetebat VII. quem ad diem Caesar, ad impedimenta, legionemque reuerti constituerat. hic quantum in bello fortuna possit, & quantos afferat casus, cognosci potuit. dissipatis, ac perterritis hostibus, ut demonstrauimus, manus erat nulla, quæ paruum modo

Strategema.

LIBER VI.

185

causam afferret. trans Rhenum ad Germani ad
 ruenit fama, diripi Eburones, atq; diripiendos
 ad prædam euocari. cogunt equitum Eburones
 umbri, qui sunt proximi Rheno, à confluunt.
 us ex fuga Tenctheros, atq; Vsi-
 timus: transientes Rhenum nau-
 i, XXX. millibus passuum infra
 i ponitur * imperfectus, præsi-
 are relictum, primos Eburonũ fi-
 ultos ex fuga dispersos excipiunt,
 numero, cuius sunt cupidissimi
 tur. inuitati præda longius proce-
 alius, in bello, latrocinusq; natos,
 tur: quibus in locis sit Caesar, ex
 at: profectum longius reperiunt,
 tum discessisse cognoscunt. atque Indiciu.
 , Quid uos, inquit, hanc mise-
 sectamini prædam, quibus iam
 tissimi? III. horis ad Vatuca
 nec omnes suas fortunas exerci-
 contulit: præsidij tantum est,
 idem cingi possit, neque quis-
 a munitiones audeat. Oblata
 uam nacti erant prædam in oc-
 ipsi ad Vatuca contendunt,
 uis hæc indicio cognouerant.
 omnes superiores dies præceptis
 ligentia milites in castris con-
 alonem * quidem quemquam

Castra Ro.
 de impro-
 so aggre-
 tur Germa-
 ni.

extra munitionem egredi passus esset, VII. die diffidens, Caesarem de numero dierum fidem servaturum, quod longius eum progressum audiebat, neq; vlla de eius reditu fama afferebatur, simul eorū permotus vocibus, qui illius patientiam, pene obsessionem appellabant, siquidem ex castris egredi non liceret; nullū eiusmodi casum expectans, quo IX. oppositis legionibus, maximq; equitatu, dispersis, ac pene deletis hostib⁹, in millibus passuum III. offendi posset; V. cohortes frumentatū in proximas segetes misit, quas inter, & castra, vnus omnino collis intererat. complures erant in* castris ex legionibus agri relictī: ex quibus qui hoc spatio dierū conualuerant, circiter CCC. sub vexillo * vnā mittuntur: magna praeterea multitudo calonū, magna * vis iumentorum, in castris subsederat, facta potestate, sequitur. hoc ipso tēpore, & casu Germani equites interueniunt, * protinusq; eodem illo, quo venerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumpere conantur. nec prius sunt visi obiectis ab ea parte siluis, quā castris appropinquarent, vsque eo, vt qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui nō haberent facultatem. inopinantes nostri re noua perturbantur: ac vix primum impetum cohors in statione sustinet. circūfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent: agre nostri portas tūctur, reliquos aditus locus ipse per se, munioq;

Trepidant.
Rom.

totus trepidatur castris, atq;
tumultus quærit: neq; qua
quam in partem quisq; cõ-
lus iam capta castra pronun-
tatu, atq; Imperatore, victõ-
concedit; pleriq; novas sibi
ut; Colla q; & Titurij cala-
m* occiderint castello, ante
more omnibus perterritis,
arbaris, ut ex captivo au-
ntus præsidium. perumpere
hortantur, ne tantam for-
ttant. erat ager* in præsi-
Baculus, qui primum pi-
uxerat, cuius mentionem
mus; * ac diem iam V. cibo
æ, ac omnium salutis, in-
prodit: videt imminere
sse rem discrimine: capit
e in porta consistit. * se-
nes eius cohortis, quæ in
prælium una sustinent.
u, gravibus acceptis vul-
per manus tractus, ser- 154
posito: reliqui sese confir-
titionibus consistere au-
rum præbeant. interim
milites nostri clamorem
equites; quanto res sit

155
Prælium ex-
tra munitio-
nes commif-
fum cū Ger-
manis.

in periculo cognoscunt. hic vero nulla munitio est
quæ perterritos recipiat. modo conscripti, atque
usus militaris imperiti ad tribunal mil. cen-
turionesq; ora conuertunt: quid ab his præcipia-
tur expectant. nemo est tam fortis, † qui non
rei nouitate perturbetur. Barbari signa procul
conspicati, ab oppugnatione desistunt, redisse pri-
mo legiones credunt, quas longius discessisse ex
captiuis cognouerant. postea despecta paucitate,
ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones
in proximum tumultum procurrunt. hinc celeri-
ter deiecti, se in signa manipulosque conijciunt.
eo magis timidos perterrent milites. alij cuneo
facto, vt celeriter* perumpant censent; quo-
niam tam propinqua sint castra: Et si pars ali-
qua circumuenta ceciderit, ac reliquos seruari pos-
se confidunt: alij vt in iugo consistant, atque eun-
dem omnes ferant casum. hoc veteres non probant
milites, quos sub vexillo vnâ profectos docuimus:
itaque inter se cohortati, duce C. Trebonio, Equi-
te R qui eis erat præpositus, per medios hostes per-
rumpunt, incolumesque ad vnum in castra per-
ueniunt omnes: hos subsecuti calones, equitesq;
eodem impetu milicium virtute seruantur. atq;
qui in iugo* constiterant, nullo etiam nunc usu
rei militaris percepto, neque in eo quod proba-
uerant, consilio permanere, vt se loco superiore
defenderent, neq; eam quam profuisse alijs vim,
celeritatemque viderant, imitari potuerunt; sed
se in-

conati iniquum in locum de- Clades ab
ones quorum nonnulli ex in Ro. accepta-

is reliquorum legionū, causa
res erant ordines huius legio-
nte partem rei militaris lau-
rtissime pugnantes concide-
horum virtute summois

in incolumis in castra perue-
circumuenta, perijt. Ger
ignatione castrorum, quod
in munitionibus videbant,
in silvis deposuerant, trans
ent. ac tantus fuit * etiam

terror, ut ea nocte, cum
um equitatu ad castra ve-
berent, adesse cum incolu-

sic * omnium animos ti-
ut pene alienata * mente,

* equitatum se ex fuga
incolumi exercitu, Ger-
uros fuisse contenderent.

aduentus sustulit. Reuer-
on ignarus, unum quod
præsidio essent emissa,

quidem casu locum relin-
ortunam in repentino ho-

le indicavit, multo etiam
b ipso vallo portisque ca-
tissent. quarum omnium

I.
Germanorū
reditus in pa-
triam.

156

157

158

inixoris.

Caes. agros
Eburonum
devastat.

rerum maxime admirandum videbatur quod Germani qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigi fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimū Ambiorigi beneficium obtulerant. Caesar ad vexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus, in omnes partes dimittit omnes, viciatq; omnia aedificia quae quisq; conspexerat incendebantur. praeda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum à tanta multitudine iumentorum, atq; hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant: ut si qui etiam in praesentia se occultaissent, tamen is deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundū videretur. ac saepe in eum locum ventum est, tanto in omnes partes diuiso equitatu, ut nō modo visum ab se Amborigē in fuga * circumspicerent captiui, sed nec plane etiam abesse ex conspectu contenderent; ut spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summā à Caesare gratiam inituros putarent, pene naturam studio vincerent; semperque paullum ad summam felicitatem defuisse videretur; atque ille latebris, ac siluis, aut salibus se eriperet; & noctu occultatus, alias regiones, partesq; peteret, non maiore equitum praesidio, quam IV. quibus solis vitam suam committere audebat. tali modo vastatis regionibus exercitum Caesar, duarum cohortium damno, † Durocortum Rhemorum reducit;

VI.

191

Concilium

Acco ma-
iestatis da-
mnatur.

K.
Hiberna.

in eum locum Gallia indicto
nonum & Carnutum qua-
tuit; & de Accone qui prin-
cipat, grauiore sententia pro-
uorum supplicium sumpsit.
eriti, profugerunt: quibus
interdixisset, II. legiones
II. in Lingonibus, VI. re-
nibus Agendici in hibernis.
que exercitui promiso, ut
ad conuentus agendos

I CAE S A- M M E N T A- D E B E L L O Illico,

R. VII.

gentes de recuperan-
nt: ducemque eligunt
eduum. B. Cæs. de im-
uadit. Boijs subsidio
u Genabū & Nouio-
c. Galli minus firmis
is, Auarico quod ob-
m iniiciunt. D. Inter-

ea Vercingetorix proditionis apud suos in-
 simulatus, sese purgat. e. Auaricum aliquan-
 diu probe defensum, vi expugnatur. f. Ae-
 duorum turbæ Cæsarem à bello auocāt. g.
 Iis compositis ad Gergouiam cum exercitu
 proficiscitur. h. Dum ad eam bellum gerit,
 iterum in Aeduis turbę. i. Romani trinis ad
 Gergouiam hostium castris occupatis, au-
 dius opidum inuadētes, magna cum clade
 repelluntur. k. Desperata expugnatione in
 Aeduos castra mouet Cæsar. l. Labienus
 re apud Parisios pspere gesta, se ipsi coniū-
 git. m. Omnes Galli (perpaucis exceptis) e-
 xemplo Aeduorū deficiūt. n. In Sequanos i-
 ter facientē Cæsarem duce Vercingetorige
 adgressi cæduntur o. Ille ad Alesiā vsq; in-
 secutus, opidum ipsosque circumuallat. p.
 Galli conuocatis auxilijs socios obsidione
 liberare conati prorsus profligātur. q. Ale-
 sia & Vercingetorix deduntur. Vt & Aedui
 compluresque alij.

Anno V. C.
 702.

Ante Chri-
 stum 50.

Cæs. in Gal-
 lia citeriore
 Illiricoque
 conuentus
 peragit.

*Vieta Gallia, Cæsar, vt constitue-
 rat, in Italiam ad conuentus pera-
 gendos proficiscitur. vbi cognoscit de
 P. Clodij cæde; de Senatusque con-
 sulto certior factus, vt omnes Italiae iuniores con-
 iurarent, delectum tota provincia habere insti-
 tuit. ea res in Galliam Transalpinam celeriter
 perfe-*

ipfi, & affingunt rumoribus
ere videbatur, retineri vrba
eq; in tantis diffensionibus
posse. hac impulsu occasione,
li R. imperio subiectos dole-

Rerum ve-
banarum
flatus.
Rumor
falsus.

A.

e audacius de bello consilia
Etis inter se principes Galliae
, ac remotis locis, quern-
; hunc casum ad ipsos * re-
ant; miserantur communē
nibus pollicitationibus ac
ui belli * initium faciant,

Gallorum
lera nimis
de liberta-
te recupe-
randa agi-
tata consi-
lia.

Galliam in libertatē vin-
is rationem habendam es-
eorum clandestina consilia
b exercitu intercludatur:
ue legiones, absente Impe-
rnis egredi; neque Impe-
legiones peruenire possit:
re interfici, quā nō ve-
bertatemque, † quā a

Carnutes
primi arma
sumunt.

recuperare. His rebus a-
nutes, se nullū periculū,
t, recusare; * principesq;
icturos pollicentur; &
le obsidibus cauere inter
eratur, vi iureiurando
collatis militaribus sig-
m grauiſſima cerimonia

continetur, ne facto initio belli, à reliquis deserantur. tunc collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto, ab concilio disceditur. ubi ea dies venit, Carnutes Cotuato, & Concioduno ducibus, desperatis hominibus, Genabim dato signo concurrunt; civesque Romanos, qui negociandi causa ibi constiterant, in ijs C. Fusium Cottam, honestum Equitem Romanum, qui rei frumentariae, iussu Caesaris praeerat, interficiunt; bonaque eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliae ciuitates fama perfertur. nam ubi maior atque illustrior incidit res clamore per agros, regionesque significant; hinc alij deinceps excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit. nam quae Genabi oriente Sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Aruernorum audita sunt: quod spatium est millium passuum* circiter CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix Celtilli filius, Aruernus, summae potèciae adolescens, cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat, & ob eam causam, quod regnum appetebat, ab ciuitate erat interfectus. convocatis suis clientibus, facile eos incendit. cognito eius consilio, ad arma concurritur, ab Gobannione, patre suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex opido Gergonia, non tamen* desistit; atque in agris habet detectum egentium, ac perditorum. hac coacta

Aruerni sequuntur.

uoscumque adit ex ciuitate, in
perducit. hortatur, ut com-
causa, arma capiant: magnisq;
uersarios suos à quibus paullo
expellit ex ciuitate; Rex ab suis
it quoque uers^o legationes, ob-
maneant. celeriter sibi Senones
, Cardurcos, Turones, Auler-
ides, reliquosq; omnes, qui
ut, adiungit: omnium consen-
r imperium, quæ oblata pote-
ciuitatibus obsides imperat,
militū celeriter ad se adduci
tantum quæq; ciuitas domi-
nis efficiat, constituit. in pri-
t: summa diligentia summā
addit: magnitudine supplicij
m maiore commisso delicto,
tormentis necat: leuiore de-
tis, aut singulis effossis occu-
t sint reliquis documēto, &
terterreant alios. His suppli-
exercitu, Lucterij Cadurcū,
cia, cum parte copiarum, in-
e in Bituriges proficiscitur.
ges ad Aeduos, & quorū e-
tūt subsidij rogatū, quo fa-
finere possint. Aedui de cō-
esar ad exercitū reliquerat

Vercingeto-
rix Rex ap-
pellatus plu-
res nationes
sibi conci-
liat.

Bituriges
adit.

Sibiq; con-
iungit.

Cæsar Nar-
bonem pro-
ficilicetur.

copias equitatus, peditatusq; subsidio Biturigi-
bus mittunt: qui cū ad flumen Ligerim venisset
quod Bituriges ab Aeduīs diuidit, paucos dies
ibi morati, neque flumen transire ausi, domum
reuertunt: legatisque nostris renunciant, se Bi-
turigum perfidiam veritos, reuertisse: quibus id
consilij fuisse cognouerint, ut si flumē transissent,
vna ex parte ipsi, altera Aruerni se circumstite-
rent. id ea ne de causa, quam legatis pronuncia-
rūt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil no-
bis constat, nō videtur pro certo esse ponendum.
Bituriges eorū discessu statim se cum * Aruernis
coniungunt. His rebus in Italiam Cæsari nun-
ciatis, cum iam ille virtute Cn. Pompeij urbanas
res commodiorem in statum peruenisse intellige-
ret, in Transalpinam Galliam profectus est. eō
cum venisset, magna difficultate afficiebatur,
qua ratione ad exercitum peruenire posset. nam
si legiones in prouinciam accerseret, se absente in
itinere praelio dimicaturas intelligebat. si ipse ad
exercitū contenderet, ne ijs quidem, qui eo tem-
pore * pacati viderentur, suam salutem recte
cōmitti videbat. interim Lufterius Cadurcus
in Ruthenos missus, eam ciuitatē Aruernis con-
ciliat: progressus in Nitiobriges, & Gabalos, ab
virisq; obsides accipit; & magna coacta manu,
in prouinciam Narbonem versus, eruptionem
facere contendit. qua re nunciata, Cæsar omni-
bus consilijs anteuertendū existimauit ut Nar-
bonem

tur. eò cum venisset, timentes
 in Ruthenis, Prouincialibus,
 Tolosatibus, circumq; Nar-
 ant hostibus finitima consti-
 um ex prouincia supplemen-
 lia adduxerat, in Heluios,
 um contingunt cōuenire in-
 ratis, represso iam Lucterio,
 are intra præsidia periculo-
 uos proficiscitur: etsi mons
 ernos ab Heluiis discludit,
 , altissima niue iter impe-
 ta niue V I. in altitudinem
 patefactis, summo * mili-
 Aruernorū peruenit. qui-
 tibus, quod se Gebēna, ut
 abant, ac ne singulari qui
 eo tempore anni semitæ
 imperat, ut quā latissi-
 , & quā maximum ho-
 nt. Celeriter hæc fama, ac
 rigem perferuntur: quem
 erni circumstant. atque
 nis cōsulat, neu se ab ho-
 r; præsertim cū videat o-
 clatum: quorum ille pre-
 ex Biturigibus mouet in-
 : Caesar biduum in ijs locis
 Vercingetorige vsu ven-

B.

Pulsi. que
 hostibus,
 Aruernos
 inopinantes
 aggreditur.

162
Celeritas
Cæsaris.

tura, opinione * præceperat, per causam supple-
menti equitatusq; cogendi, ab exercitu discedit;
Brutū adolescentem ijs copijs præficit: hunc mo-
net, vt in omnes partes equites quam latissime
peruagentur: daturū se operam, ne longius tri-
duo ab castris absit. † his cōstitutis rebus, omni-
bus suis inopinantibus, quam maximis potest i-
tineribus Viennā peruenit. ibi nactus recentem
equitatum, quem multis ante diebus eō præmi-
serat, neq; diurno, neque nocturno itinere inter-
misso, per fines Aeduorum in Ligones contendit;
vbi II. legiones hiemabant; vt si quid etiam de
sua salute ab Aeduis iniretur consilij, celeritate
præcurreret. eō cum peruenisset, ad reliquas le-
giones mittit, priusq; in vnum locū omnes cogit
quā de eius aduētū Aruernis * nunciari pos-
set. hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bitu-
riges exercitū reducit, atq; inde profectus Ger-
gouiam, Boiorum oppidum, * quos ibi Heluetico
prælio victos, Cæsar collocauerat, Aeduisq; at-
tribuerat, oppugnare instituit. magnā hac res
Cæsari difficultatē ad consilium capiendum affe-
rebat, si reliquam partem hiemis vno in loco le-
giones cōtineret, ne stipendiarijs Aeduorum ex-
pugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum
in eo amicis præsidium videretur positū esse; sin
maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumen-
taria duris sub vectationibus laboraret. præstare
visum est tamen, omnes difficultates perpei, quā
tantis

a accepta, omnium suorum vo-
 e. itaq; cohortatus Aeduos de Boijs subfi-
 meatu, praemittit ad Boios, qui dio venire
 doceant, hortenturq; , ut in fide cogitur.
 ostium impetum magno animo
 us Agendici legionibus atque
 ius exercitus relictis, ad Boios
 ro die cum ad opidum Senonũ
 venisset, ne quem post se hostem
 xpeditiore re frumẽtaria vte-
 instituit, * idq; biduo circum-
 missis ex opido legatis de dedi-
 ri, iumenta pducı, D C. ob si-
 qui conficeret, C. Trebonium
 ipse ut quam primũ iter fa-
 Carautum proficis itur; qui
 nuncio de oppugnatione Vel-
 ingius eam rem ductũ iri ex-
 Genabi tuendi causa, quod
 arabant. huc biduo * Caesar
 is ante opidũ positus, diei tem-
 sterũ oppugnationem differt;
 vlti sint, militibus imperas;
 abin pons fluminis Ligeris *
 ne noctu ex opido * profu-
 in armis excubare iubet. Ge-
 te mediam noctem silentio ex-
 ien transire ceperunt. qua
 nunciata, Caesar legiones,

Vellauno-
 dunum ex
 itinere oc-
 cupat.

Genabum
 indeam.

Noviodu-
nenses sese
dedunt.

quas expeditas esse iusserat, portis incēsis, intro-
mittit; atq; opido potitur, per paucis ex hostium
numero desideratis, quin cuncti caperētur, quod
pontis, atque itinerum* angustiae multitudini
fugam intercluserant. Opidum diripit, atq; in-
cendit, praeda militibus donat, exercitum Li-
gerim transducit, atq; in Biturigum fines per-
uenit. Vercingetorix, ubi de Caesaris aduentu
cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam
Caesari proficiscitur. ille opidum Biturigum, po-
situm in via, Noviodunum oppugnare institue-
rat. quo ex opido, cum legati ad eum venissent
oratum, ut sibi ignosceret, luæq; vitæ consuleret;
ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraq;
erat consecutus, arma proferri, equos produci,
obsides dari iubet. parte iam obsidium transdita,
cum reliqua administrarentur, centurionibus,
& paucis militibus intromissis, qui arma iumē-
taque conquirerent, equitatus hostium procul
visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesse-
rat: quem simulatq; opidani conspexerunt, at-
que in spem auxilij venerunt; clamore sublato,
arma capere, portas claudere, murum complere
caperunt. Centuriones in opido, cum ex signifi-
catione Gallorum noui aliquid ab ijs iniri cōsi-
lij intellexissent, gladijs districtis portas occupa-
uerūt, suosq; omnes incolumes receperūt. Caesar
ex castris equitatum educi iubet,* praeliumque
equestre committit: laborantibus iam suis, Ger-
manos

citer CD. submittit: quos ab
re instituerat. eorum impetū
potuerunt, atque in fugam
missis, sese ad agmē receperunt:
rursus opidani perterriti, cō-
mum opera plebem concitatam
cesarem perduxerunt seseq; ei
s rebus confectis, Caesar ad
i, quod erat maximum, mu-
bus Biturigum, atque agri
profectus est, quod eo oppido
turigum se in potestatem re-
t Vercingetorix, tot conti-
launoduni, Genabi Nouio
l concilium conuocat. docet
e bellū gerendū, atq; antea
modis huic rei studendum.
meatū Romani prohibean
d equitatu ipsi abundant:
e subleuentur, pabulū se-
iō dispersos hostēs ex adifi-
uotidie ab equitibus de-
lutis causa, rei familiaris
vicos atque adificia incē-
à Boia quoquo versus, †
idire posse videantur: ha-
suppetere, quod quorū
ur, eorum opibus suble-
napiam non laturos, aut

Vercingeto-
rix conciliū
conupcat.

C.
Urbes Bitu-
rigum com-
plures incē-
duntur.

Biturigum
deprecatio
pro Auarico.

magno cum periculo longius à castris progressio-
ros, neq; interesse, ipsos ne interficiant, impedi-
mentisve exuant, quibus amissis bellum geri
non possit: præterea, opida incendi oportere, quæ
non munitione, & loci natura ab omni sint pe-
riculo tuta: neu suis sint ad detrectandum mili-
tiam receptacula, neu Romanis proposita, ad co-
piam commeatus prædamque tollendam. hæc si
grauia aut acerba videantur, multo illa gra-
uius æstimari debere, liberos, coniuges, in ser-
uitutem abstrahi, ipsos interfici; quæ sit necesse
accidere victis. Omnium consensu hæc sententia
probata, vno die amplius XX. vrbes Biturigum
incenduntur. * idem fit in reliquis ciuitatibus.
in omnibus partibus incendia conspiciuntur:
quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant,
tamen hoc sibi solatiū proponebant, quod se pro-
pe explorata victoria, celeriter amissa recupe-
ratos confidebant. * deliberatur de Auari-
co in communi concilio, incendi placeret, an de-
fendi procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bi-
turiges, ne pulcherrimā prope totius Gallie vr-
bem, quæ & præsidio, & ornamento sit ciuitati,
suis manibus succendere cogerentur: facile se lo-
ci natura defensuros dicunt, quod prope ex omni-
bus partibus flumine, & palude circumdata
vnum habeat, & per angustum aditum datur,
petentibus venia, dissuadente primo Vereinge-
sorige, post concedente, & precibus ipsorum, &
miseri-

vulgi. defensores idonei opido deli-
cingetorix minoribus Casarem iti-
quitur, & locum castris deligit, pa-
q; raunitū, ab Anarico longe mil-
P. ibi per certos exploratores in-
tempora, quæ ad Anaricum age-
ebat; & quid fieri vellet, impera-
bras pabulationes, frumentatio-
bat; dispersosq; enim longius ne-
rent adoriebatur, magnoque in-
bat: etsi quantum ratione pro-
ib nostris occurrebatur, ut incer-
diuersisq; itineribus iretur. ca-
rem opidi positus, Caesar quæ in-
ne, & palude aditum, ut supra
m habebat, aggerem apparare,
res duas constituere cepit: nam
ci natura prohibebat: * de re
aique Aeduos adhortari non
eri, quod nullo studio agebāt,
uabant; alteri non magnis fa-
uitas erat exigua, & infirma,
luerūt, consumpserunt. * sum-
i frumentaria aff. ēto exercitu,
i, indiligentia Aeduum, in-
a, usque eo, ut complures dies
caruerint, & pecore ē lon-
cis adacto, extremam fa-
nulla tamen vox est ab ijs

Id Cæ
obfidet.

Rei frumen-
taria diffi-
cultas in ca-
stris Ro.

audita populi R. maiestate, & superioribus victorijs indigna. quin etiam Caesar, cum in * opere singulas legiones appellaret, & si acerbius inopiā ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; vniuersi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se complures annos, illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, numquam * infecta re discederent; hoc se ignominiae laturus loco, si inceptam oppugnationem reliquissent: praestare, omnes perferre acerbitates, quā non ciuibus R. qui Genabi perfidia Gallorū interissent, parentarent. haec eadē centurionibus, tribunisque mil. mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur. Cū iam muro appropinquaissent turres, ex captiuis Caesar cognouit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra mouisse propius Auaricum, atq; ipsum cum equitatu, expeditisq; , qui inter equites praeliari consueissent, † insidiarum causa eo profectum; quō nostros postero die pabulum venturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane peruenit. illi celeriter per exploratores aduentu Caesaris cognito, carros, impedimentaue sua, in artiores siluas abdidērunt, copias omnes, in loco edito atque aperto instruxerunt. qua re nunciata, Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit. Collis erat leniter ab infimo accliuus: hunc ex omnibus ferē partibus palus difficilis, atque impedita cingebat, non latior pedibus

164
Contra hostes ducit
Caesar.

se colle, interruptis pontib. Galli
ontinebant, generatimq; distributi
omnia vada, ac saltus eius paludis
obtenebant, sic animo parati, ut
Romani percurrere conarētur,
emerent ex loco superiore: ut qui
loci viderent, paratos prope a-
dimicandū existimarent; qui ini-
tationis perspicerent, inani simu-
lentare cognoscerent indignantes
* quod conspectum suum hostes
antulo spatio interiecto, & signū
es, edocet, quanto detrimento, &
ortium morte, necesse * esset con-
quos cum sic animo paratos vi-
pro sua laude periculum recu-
iniquitatis cōdemnari debere,
sua salute habeat cariorem. sic
s, eodem die reducit in castra;
oppugnationem opidi pertine-
re instituit. Vercingetorix, cum
proditionis insinuat, quod
manos movisset, quod cū omni
set, quod sine imperio tantas
quod eius discessu Romani tā-
& celeritate venissent, † non
u, aut sine consilio accidere po-
m Gallie malle Caesaris con-
habere beneficio. Tali modo

Prælium ob
loci iniquita-
tem dissua-
det cupidis
militibus
eosque re-
ducit.

165

Vercinge-
torix proditi-
onis accu-
satur.

166

Excusat
sele.

accusatus, ad hac respondit: Quod castra mo-
uisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortan-
tibus: Quod propius Romanos accessisset, persuasum
loci opportunitate, qui se ipsum munitione
defenderet: Equitum vero operam neque in loco
palustri desiderari debuisse, & illic* fuisse
utile, quò sint profecti: Summā imperij se consulto
nullo* discedentem tradidisse, ne is multitudinis
studio ad dimicandum impelleretur: cui rei,
propter animi molliem studere omnes videret,
quod diutius laborem ferre non possent: Romani
si casu interuenerint, fortuna; si alicuius
iudicio vocati, huic habendam gratiam, quod
& paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere,
& virtutem despicere potuerint; qui dimicare
non ausi, turpiter se in castra receperint: imperium
se à Cesare per proditionem nullum desiderare,
quod habere victoria posset, quæ iam esset
sibi, ac omnibus Gallis explorata: quin etiam
ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere,
quam ab se salutem accipere viderentur: quod
ut intelligatis, inquit, sincere à me pronuntiari,
audite Romanos milites. producit seruos,
quos in pabulatione paucis antè diebus ex-
ceperat, & fame vinculisq; excruciauerat. ò iam
antè edocti, quæ interrogati pronuntiarent, milites
se esse legionarios dicunt: fame, & inopia adductos,
clam ex castris exisse, si quid frumenti, aut pecoris
in agris reperire possent: simili omnē exerci-

nec iam vires sufficere
 eris laborem posse: ita-
 n, si nihil in oppugna-
 uo exercitum * dedu-
 ercingetorix, beneficia
 n simulatis: cuius ope-
 atis exercitum victo-
 tum videtis: † quem
 ntem, ne qua ciuitas

167

provisum est. Con-
 suo more armis con-

Absoluitur.

consueuerunt, cuius
 mum esse Verci ge-
 us fide dubitandum,
 administrari posse
 um delecta ex omni-

mittantur: nec solis
 tem committendam
 uidum retinuisent,

ntelligebant. Sin-
 tuti consilia cuius-
 bant, ut est summa

imitanda, atq; effi-
 untur aptissimū. nā

quas cum destina-
 educebant, & ag-

eo scientius, quod
 e, atq; omne genus

sitatum est. totum

Præsidium
 Auarico in-
 iectum

E.

Obsessorum
 industria &
 virtus.

Murorum
Gallicorum
forma.

autem murum ex omni parte turribus contabu-
lauerant, atque has corijs intexerant. tum cre-
bris diurnis nocturnisque eruptionibus, aut agge-
ri ignem inferebant, aut milites occupatos in o-
pere adoriebantur; & nostrarum turrium alti-
tudinem, quantum has quotidianus agger ex-
presserat, commissis suarum turrium malis, ad-
equabant; & * apertos cuniculos præusta, & præ-
acuta materia, & pice feruescens, & maximi
ponderis saxis morabantur, manibusque appro-
pinquare prohibebant. Muri autem omnes Gal-
lici hac fere forma sunt. Trabes directæ, perpe-
tue, in longitudinem paribus intervallis distan-
tes, inter se binos pedes in solo collocantur. * ea re-
iunguntur extrorsus, & multo aggere vestiun-
tur. * ea autem quæ diximus intervalla grandi-
bus in fronte saxis effarciuntur. ipsæ collocatis, &
* coagmentatis, aliis insuper ordo adijcitur, ut
idem illud intervallum servetur, neque inter se cō-
tingant trabes, sed paribus intermissis spatiis, sin-
gulæ singulis saxis interiectis, arte cōtineantur:
sic deinceps omne opus * conexitur, dum iusta
muri altitudo expleatur. hoc enim in speciem
varietatemque opus deforme non est, alternis
trabibus ac saxis, quæ rectis lineis suos ordines
servant. tum ad utilitatem & defensionem ur-
bium summam habet opportunitatem, quod &
ab incendio lapis, & ab ariete materia defendis,
quæ perpetuis trabibus pedes quadraginta præ-
stet.

que introrsus reuincta, neq; perrumpi, neq; di-
strahi potest. [¶] is tot rebus impedita oppugnatio-
ne, [†] milites cum toto tempore, frigore, & assi-
duis imbribus * transderentur, tamen continen-
ti labore omnia hæc * superauerant, & diebus
XXV. aggerem latum pedes CCCXXX. altum
pedes LXXX. exstruxerunt cum is murum ho-
stium pene contingeret, & * Caesar ad opus con-
suetudine excubaret, militesq; cohortatur, ne
quod omnino tempus ab opere intermitteretur,
paullo ante III. vigiliam est animaduersum fu-
mare aggerem, quem cuniculo hostes succende-
rant. eodemq; tempore toto muro clamore subla-
to duabus portis ab utroque latore turrium e-
ruptio fiebat. alij faces, atque aridam materiem
de muro in aggerem eminus iaciebant; picem, re-
liquasq; res, quibus ignis excitari potest, funde-
bant; ut quò primum curreretur, aut cui rei fer-
retur auxilium, vix ratio iniri posset tamen quod
instituto Caesaris duæ semper legiones pro ca-
stris excubabant, * duæq; partitis temporibus in
opere erant, celeriter factum est, ut alij eruptio-
nib. resisterent, alij turres reducerent, aggeremq;
interficerent, omnis verò ex castris multitudo
ad restringendum * concurreret. cum in omni-
bus locis, consumpta iam reliqua parte noctis
pugnaretur, semperq; hostibus spes victoriæ re-
dintegraretur, eo magis qd̄ deustos pluteos tur-
rium videbant, nec facile adire apertos ad auxi-

liandum animaduvertebant, semperq; ipsi recen-
 tes defessis succederent, omnemq; Gallia salutē
 in illo vestigio temporis positam arbitrarentur;
 accidit inspestantibus nobis, quod dignum me-
 169 moria visum,* prætermittendū non existimavi-
 mus. † Quidam ante portam opidi Gallus, per
 manus seui ac picis transditas glebas in ignem à
 regione turris proijciebat. scorpione ab latere
 dextro transiectus, exanimatusq; concidit. hunc
 ex proximis vnus iacentem transgressus, eodem
 illo munereungebatur: eadē ratione idē scor-
 pionis exanimato altero, successit tertius, & ter-
 tio quartus: nec ille prius est à propugnatorib.
 vacuus relictus locus; quàm restricto aggerē,
 atq; omni parte submotis hostibus, finis eī pu-
 gnandi factus. Omnia experti Galli, quod res
 nulla successerat, postero die consilium ceperūt,
 ex opido profugere, hortante & iubente Vercin-
 getorige, id silentio noctis conati, non magna ia-
 ctura suorum sese effecturos sperabant: propterea
 quod neq; longe ab opido castra Vercingetorigis
 aberant; & palus quæ perpetua intercedebat.
 Romanos ad insequendum tardabat, iamq; hos
 facere noctu apparabant, cum matresfamilias
 repente in publicum* procurrerunt, flentesque
 proiectæ ad pedes suorum, omnibus precibus pe-
 tierunt ne se & communes liberos hostibus ad
 supplicium dederent, quos ad capiendam jugam
 uentura, & virium infirmitas impediret. ubi cor
 peritura

Qua repres-
 sa, de opido
 deferendo
 deliberant.

unt, quod plerumq; in
 ericordiam nō recipit,
 de fuga Romanis cæ-
 iiii Galli, ne ab equi-
 occuparentur, consilio
 ar promotā turri, † 170
 acere instituerat, ma-
 ilem hanc ad capien-
 arbitratu est, quod
 in muro dispositas vī-
 in opere versari ius-
 dit. Regiones intra
 cohortatus, ut ali-
 s fructum victoriæ
 urum adscendissent
 q; signum dedit. illi
 uelauerunt, mu-
 Hostes re noua per-
 cti, in foro ac locis
 titerunt; hoc ani-
 am contra venire-
 cent. vbi neminem
 e, sed toto vndiq;
 veriti ne omnino
 rmis, † ultimas o- 172
 etuerunt: parsq;
 m se ipsi pereme-
 sa portis, ab equi-
 isquā, qui prædæ

E.

Auarici ex-
 pugnatio.

171

172

Strategema
Vercinget-
origis.

173

174

studeret. sic & Genabensi caede & labore operis incitati, non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XL. millium, vix DCCC. qui primo clamore audito, se ex opido * eiecerāt, incolumes ad Vercingetorigem perueniunt. quos ille multa iam nocte, † silentio ex fuga excepit, veritus ne quā in castris ex eorum concursu, & misericordia vulgi seditio oriretur; ut procul in via dispositis familiaribus suis, principibusq; ciuitatu, disparandos, deducendosq; ad suos curaret, quæ cuiq; ciuitati pars castrorum ab initio obuenerat. postero die concilio conuocato, consolatus, * cohortatusq; est, ne se admodum animo demitterent, * neue perturbarentur incommodo: non virtute, † neque acie vicisse Romanos, sed artificio quodam, & scientia oppugnationis; cui⁹ rei fuerint ipsi imperiti: errare si qui in bello omnes* secūdos rerū euentus expectent: sibi numquam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum; & nimia obsequentia reliquorum, uti hoc incommodum * acciperetur: id tamen se celeriter maioribus commodis sanaturum: nam quæ ab reliquis Gallis ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiuncturum; atq; vnum consiliū totius Galliae effecturum; cuius cōsensu ne orbis quidem terrarū possit obistere: idq; se prope iam effectum habere: in-

te, ab iis cōmunis salutis cau-
tra munire instituerent, quo
pentinos impetus * sustinere
atio non ingrata Gallis, ma-
io non defecerat, tanto acce-
; se in occultum ab diderat,
ltitudinis fugerat. plusque
presentire existimabatur,
nō incendendum Auaricū,
uerat. itaq; ut reliquorum
se auctoritatem minuant:
dignitas, incommodo ac-
ur. simul in spē veniebant,
reliquis adiungendis ciui-
tempore Galli castra mu-
fic sunt animo consternati,
s, † ut omnia quæ impera
perferenda existimarent,
llicitus, Vercingetorix a-
liquas ciuitates adiunge-
ipes* donis pollicitationi-
rei idoneos homines deli-
tut oratione subdola, aut
i posset. qui Auarico ex-
mandos vestiendosq; cu-
copiæ redintegrarentur,
am militum ciuitatibus
em in castra adduci ve-
quorū erat permagnus

175

Sedulitas
eorum.

nuncius in Gallia, conquiri, & ad se mitti iubet, his rebus celeriter, id quod Auarici deperierat, expletur. interim Thentomatus, Olloniconis filius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum peruenit. Caesar Auarici complures dies commoratus, * summamq; ibi copiam frumenti, & reliqui commeatus nactus, exercitum ex labore atq; inopia refecit. iam prope hieme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur; & ad hostem proficisci constituisset, siue eum ex paludibus, siluisq; elicere, siue obsidione premere posset; legati ad eum principes Aeduorum veniunt, orati ut maxime necessario tempore ciuitati subueniat: summo esse in periculo rem; quod cum singuli magistratus antiquitus creari, atq; regiam potestatem annum obtinere consueissent; duo magistratum gerant, & se vterq; eorum legibus creatum esse dicat: horum esse alterum Conuictolitanem florentem & illustrem adolescentem: alterum Cotum, antiquissima familia natum atq; ipsum hominem summæ potentie, & magnæ cognationis, cuius frater Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit: ciuitatem omnem esse in armis: diuisum senatum, diuisum populum, suas cuiusque eorum clientelas. quod si diutius alatur controuersia, fore ut pars cum ciuitate

F.
Aeduorum
legati ad
Cæs.

parte configat: id ne accidat, positum in eius diligencia, atque auctoritate. Caesar, etsi à bello, atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat; tamen non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consueverent; ne tanta et tam coniuncta populo R. ciuitas, quam ipse semper aluisset, omnibusq; reb^{us} ornasset, ad vim atque ad arma descenderet; atque ea pars quæ minus sibi^{*} confideret, auxilia à Vercingetorige accerferet; huic rei præuertendum existimauit; et quod legibus Aeduorum, ijs qui summæ magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret; ne quid de iure aut legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Aeduos proficisci statuit, et senatumq; omnem, et quos inter controuersia esset, etiam ad se euocauit. Cum propè omnis ciuitas eò conuenisset, docereturq; paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem à fratre renunciatum, cum leges, duos ex una familia, vno utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent, totum magistratum deponere coëgit; Conuictolitanem, qui per sacerdotes, more ciuitatis, intermissis magistratibus esset creatus, potestatem obtinere iussit. hoc decreto interpositio, cohortatus Aeduos, ut controuersiarum,^{*} ac dissensionū obliuiscerentur, atq; omnibus omissis his rebus, huic bello seruirent, et eaq; quæ meruissent, præmia ab se denicta Gallia ex-

Curis à bello se auocari passus ad Aeduos profectus sit.

176
Sophisma
politicum
quo Aeduorum discordia est composita.

G.
 Caesar bel-
 lum redin-
 tegrat.

spectarent, equitatumque omnem, & peditum
 millia X. sibi celeriter mitteret, quæ in praesidijs
 rei frumentaria causa disponderet, exercitum in
 duas partes diuisit, I V. legiones in Senones, Pa-
 risiosque; Labieno ducendas dedit; V I. ipse in Ar-
 uernos, ad opidum Gergoniam secundum flumen
 Elauer duxit; equitatus partem illi attribuit,
 partem sibi reliquit. qua re cognita, Vercingeto-
 rix, omnibus interruptis eius fluminis pontibus,
 ab altera Elaueris parte iter facere cepit; * cum
 uterque virique esset exercitui in conspectu, fere-
 que e regione castris castra poneret: dispositis ex-
 ploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias
 178 transducerent. † erat in magnis Caesaris difficul-
 tatibus res, ne maiorem aestatis partem flumine
 impediretur; quod non fere ante autumnum E-
 lauer vado transiri soleat. itaque ne id accide-
 ret, siluestri loco castris positus, e regione vnius
 eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos
 179 curauerat, † postridie cum I I. legionibus occul-
 to restitit; reliquas copias, cum omnibus impedi-
 mentis, ut consueuerat misit, demptis quaris
 quibusque cohortibus, vii numerus legionum
 constare videretur, ijs quam longissime possent,*
 progredi iussis; cum iam ex diei tempore coniectu-
 ram * caperet, in castra peruentum; iisdem subli-
 cis, quarum pars inferior integra remanebat
 pontem reficere cepit. celeriter effecto opere, le-
 gionibusque; * transductis, & loco castris idoneo
 deletto,

reuocauit. Vercingeto-
a suam voluntatem dimi-
tinerib. antecessit. Caesar
is Gergoniam peruenit;
leui facto, perspecto vr-
altissimo monte, omnes
de expugnatione despe-
prius agendum consti-
nariam expedisset. At
ro opido in monte posi-
se interuallis, separatim
opias collocauerat; atq;
occupatis, qua despici
em præbebat principes
sibi ad consilium ca-
ma luce ad se quotidie
uid communicandum,
videretur: neque vl-
bat, quin equestri præ-
uid in quoquo esset a-
periclitaretur. Erat è
is radicib. mōtis egre-
ni parte circumcisus:
aqua magna parte,
hibituri hostes vide-
ab ijs nō nimis firmo
octis, Caesar ex castris
fidium ex opido ve-
potius loco, duas ibi

Res ad Ger-
goniam
gesta.

180

legiones collocavit, fossamq; duplicē duodenum pedum à maioribus castris ad minora perduxit:

Interim no-
uæ res exci-
tata apud
Aduos.

* ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commeari possent. Dum hæc ad Gergoniam geruntur, Conuictolitanis Aeduus, cui magistratum adiudicatum à Cesare demonstrauimus sollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur: quorū erat princeps Litauicus, atque eius fratres, amplissima familia nati adolescentes. † cum ijs primam communicat, hortaturq; eos ut se liberos, & imperio natos meminerint: vnam esse Aeduorum ciuitatem, quæ certissimam Gallie victoriam distineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua transducta locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse nonnullo se Caesaris beneficio affectum, sic tamen ut iustissimam apud eum causam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere. cur enim potius Aedu de suo iure, & de legibus † ad Caesarem discepturi, quā Romani, ad Aduos veniant? celeriter adolescentibus & ratione magistratus, & præmio deductis, cum se vel principes eius consilij fore profiterentur ratio perficiendi querebatur: quod ciuitatē temere ad suscipiendum bellum adduci posse, non confidebant, placuit ut Litauicus decē illis milibus, quæ Cesari ad bellum mitterentur præficeretur, atq; ea ducenda curaret, fratresq; eius ad Caesarem præcurrerent. reliqua quæ ratione
agi pla-

181

182

Litauici
fraude a-
uentunt

itunt. Litauicus, accepto exer-
passuum circiter XXX. ab Ger-
uocatis subito militibus, lacry
iscimur, inquit, milites? omnis
nobilitas omnis interijt: prin-
redorix, & Viridumarus, in-
is, ab Romanis † indicta cau-
hoc ab ijs cognoscite, qui ex
ut. nam ego patribus, atque
meis interfectis, dolore pro-
ant, pronunciare. producun-
era: quæ dici vellet: atq; ea-
is pronunciauerat, multitu-
mnes equites Aeduorum in-
icuti cum Aruernis diceren-
ultitudinem milium occul-
ia cæde * profugisse. concla-
uicium obsecrâ, ut sibi con-
nquit ille, consilij sit res, ac
Gergouiam contendere, &
t coniungere. an dubitamus,
e admissio, Romani * iam ad
currant? proinde, si quid
sequamur eorum mortem,
erierunt; atq; hos latrones
cipes Rom. qui eius præsi-
* continuo magnum nu-
ameatusque diripit, ipsos
interfici: nuncios tota

ea quæ Cæ-
sari mittun-
tur auxilia.

cc

cc

cc

182

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

Indicium.

ciuitate Aeduorum dimittit: in eodem mendo-
 cio, de eade equitum, & principum permanet:
 hortatur ut simili ratione, atq; ipse fecerit, suas
 iniurias persequatur. Eporedorix Aeduus, sum-
 mo loco natus adolescens, & summæ domi poten-
 tiæ, & vna Viridumarus, pari ætate, & gratia,
 sed genere dispari, quæ Cæsar ab Diuitiaco trans-
 ditum, ex humili loco ad summam dignita-
 tem perduxerat, in equitum numero conuene-
 rant, nominatim ab eo euocati. his erat inter se
 de principatu contentio; & in illa magistratum
 controuersia, alter pro Conuictolitane, alter pro
 Coto summis opibus pugnauerat. ex ijs Eporedo-
 rix, cognito Litauici consilio, media fere nocte
 rem ad Cæsarem defert; orat ne patiatur ciuita-
 tem prauis adolescentium consiliis, ab amicitia
 populi R. deficere: quod futurum prouideat,* si
 se tot hominum millia cum hostibus coniunxe-
 rint, quorum salutem neq; propinqui negligere,
 neq; ciuitas leui mome-^{to} aestimare posset. ma-
 gna affectus sollicitudine hoc nūcio Cæsar, quod
 semper Aeduorū ciuitati præcipue indulserat,
 nulla interposita dubitatione, legiones expeditas
 IV. equitatumque omnem ex castris educit nec
 fuit spatium tali tempore ad contrahenda ca-
 stra; quod res in celeritate posita* esse videba-
 tur. C. Fabium legatum, cum legionibus II. ca-
 stris præsidio relinquit. fratres Litauici, cum
 comprehendi iussisset, paullo ante reperit ad ho-
 stes*

atus milites, ne necessario
permoucantur; cupidissi-
sus millia passuum XXV.
picator, immisso equita-
atque impetu: interdum
quam interficiant. E-
narum, quos illi interfe-
equites versare, suosq;
itis, & Litauici fraude
tendere, & deditionem
armis mortem deprecari
suis clientibus, quibus
etiam in extrema for-
Gergoniā profugit. Cæ-
Aeduarum missis, qui
diceret, quos iure belli
sq; horis noctis exerci-
ra ad Gergoniā mouit
à Fabio missi, quanto
onunt: summis copijs
rāt: cum crebro inte-
strosq; assiduo labore
ter magnitudinem ca-
dem in vallo perma-
ttarium, † atq; omnis
lneratos: ad hac susti-
rmenta: Fabium dis-
portis obstruere cete-
& se in posterū diens

Delectio.

Litauici
fuga.

Castrorum
oppugnatio.

185

Aduorum
ciuitas ni-
hilominus
rebellat.

similem ad *casum parare. ijs rebus cognitis, Cae-
sar, summo studio militum, ante ortum solis in
castra peruenit. Dum haec ad Gergoniam gerun-
tur, Aedui, † primis nunciis à Litauico acceptis
nullum sibi ad cognoscendum spatiū relinquūt.
impellit alios auaritia, alios iracundia, & teme-
ritas, quae maxime illi hominum generi est inna-
ta, ut leuem auditionem habeat pro re comper-
ta. bona ciuium Romanorum diripiunt, caedes
faciunt, in seruitutem abstrahunt. adiungat rem
proclinatam Conuictolitanis, plebemq; ad furo-
rem impellit, ut facinore admissio, ad salutem
reuertere pudeat. M. Aristium tribunum mil. iter
ad legionem facientem, fide data, ex opido Ca-
uillono educunt: idem facere cogunt eos, qui ne-
gotiandi causa ibi constiterant. hos continuo in
itinere adorti, omnibus impedimentis exsuunt;
repugnantes diem noctemque obsident: multis
viriq; se interfectis, * maiorem multitudinem
ad arma concitant. interim nuncio allato, omnes
eorum milites in potestate Caesaris teneri concur-
runt ad Aristium: nihil publico factum cōsilio;
demonstrant: quæstionem de bonis direptis de-
cernunt: Litauici, fratrumq; bona publicani: le-
gatos ad Caesarem sui purgandi gratia, mittunt:
haec faciunt recuperandorum suorum causa sed
contaminati facinore, & capiti compendio ex di-
reptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat,*
& timore panæ exterriti, consilia clam de bello
inire

atesque reliquas legatio-
tamen si Caesar intellige-
t me potest, legatos appet-
etiam, lenitatemq; vult
iudicare, neque de sua in-
eminuere. ipse maiorem
us, ne ab omnibus civita-
nsilia inibat, quemad-
deret, ac rursus omnem
profectione nata à timo-
re videretur. hac cogi-
tulas bene rei gerenda-
ra, operis perspicendi
tit collem, qui ab ho-
minib; qui superio-
line cerni poterat. ad-
s causam, quorū ma-
erus confluebat. con-
um ipse Caesar per ex-
esse eius iugi prope
angustum qua esset
lit: vehementer huic
ter sentire, vno colle
Verum amisissent,
que omni exitu, et
ntur: ad hunc mu-
getorige euocator.
implures equitū*
mperat, ut paula

Caesar inter-
ea ad Ger-
gouiam rein-
gnauiter
gerit.

tumultuosius omnibus in locis peruagarentur:†
prima luce magnum numerum impedimento-
rum ex castris detrahi, milionesq; cum cassidi-
bus, equitum specie, ac simulatione, collibus cir-
cumuehi iubet. his paucos addit equites, qui la-
tius ostentationis causa vagarentur. longo cir-
cuitu easdem omnes iubet petere regiones. hæc
procul ex opido videbantur, ut erat a Gergonia
despectus in castra: neq; tanto spatio, ceri quid
esset explorari poterat. legionem vnā eodem
iugo mittit, & paululum progressam inferiore lo-
co constituit. siluisq; occultat. augetur Gallis su-
spicio, atq; omnes illō munitionum copiae trans-
ducuntur. vacua castra hostium Cæsar conspi-
catus, relictis insignibus suorum, occultatisq; si-
gnis militaribus, raros milites, ne ex opido ani-
maduerterentur, ex maioribus castris in minora
transducit: legatisq;, quos singulis legionib. præ-
fecerat, quid fieri vellet ostendit: in primis mo-
net, ut contineant milites, ne studio pugnandi,
aut spe prædæ longius progrediantur: quid ini-
quitas loci habeat incomodi proponit: hoc vna ce-
leritate posse vitari: occasionis esse rem, non præ-
lij his rebus expositis, signum dat, & ab dextera
parte alio adscensu eodem* tempore Aeduos mit-
tit. Opidi murus ab planicie, atq; initio adscen-
sus, recta regione, si nullus anfractus interce-
deret, CCC. passus aberat. quidquid huic
circuitus ad molliendum cliuū accesserat, id
spatium

at. à medio fere colle in
 montis ferebat, ex gran-
 murum, qui nostrorum
 luxerant Galli; atq; in-
 cino relicto, superiorem
 urū opidi densissimis ca-
 tes signo dato, celeriter
 unt, * eamq; transgressi,
 ac tanta fuit in capien-
 entomatus, rex Nitio-
 aculo oppressus, ut me-
 iore corporis parte nu-
 ix se ex manibus præ-
 t. consecutus id, quod
 receptui cani iussit. *
 m erat concionatus, si-
 um milites legionum,
 quod satis magna val
 ribus militum, le-
 rceptum retineban-
 oria, & hostium fu-
 secundis præliis, nihil
 bant, quod non vir-
 e prius finem sequen-
 di, portisq; appropin
 ibus vrbis partibus,
 erant, repentino in-
 intra portas esse exi-
 runt. † Matres fa-

Trinis ho-
 stium castris
 ponitur.

188

Qua re tet-
 tit multi ex
 opido pro-
 fugians.

189

miliās de muro vestem argentumq; iactabant;
 & pectore nudo prominētes, passis manibus ob-
 testabantur Romanos, ut sibi parcerent; neu si-
 cut Auarici fecissent, ne mulieribus quidem, at-
 que infantibus abstinerent. nonnulla de muris
 per manus demissae, sese militibus transdebant.
 L. Fabius centurio legionis IIX. quem inter suos
 eo die dixisse constabat, excitari se Auaricensi-
 bus premijs, neque commissurum, ut prius quis-
 quam murū ascenderet, tres suos nactus mani-
 pulares, atq; ab ijs subleuatus, murū adscendit.
 eos ipse rursus singulos exceptās, in murum ex-
 sulit. interim ij qui ad alteram partem opidi, ut
 suprā demonstravimus, munitionis causa con-
 venerant, primo exaudito clamore, inde etiam
 crebris nuncijs incitati, opidum ab Romanis te-
 neri, praemissis equitibus magno concursu eo con-
 tenderunt. eorum ut quisque primus venerat,
 sub muro consistebat, suorumq; pugnantiū nu-
 merum augebat. quorū cum magna multitudo
 cōvenisset, matres familiās, quae paullo ante Ro-
 manis de muro manus tendebāt, suos obtestari,
 & more Gallico, passum capillum ostentare, li-
 berosque in conspectum proferre ceperunt erat
 An de id in- nadūt Rom. Romanis nec loco, nec numero equa contentio:
 simul, & cursu & spatio pugnae, defatigati, non
 facile recuentes atque integros sustinebant. Caesar
 cū iniquo loco pugnari, hostiumq; augeri copias
 videret, praemetuens suis, ad T. Sextium legatū,
 quem

tris praesidio reliquerat
 astris celeriter educeret,
 dextro latere hostiū con-
 pulsos loco vidisset, quo
 querentur terreret. ipse
 ione progressus, ubi con-
 spectabat. cum acer-
 r; hostes loco, & nu-
 lerent: subito sunt Ae-
 aperto; quos Caesar ab
 , manus * distinende
 ne armorum vehemē-
 ac tamen si dextris hie
 bantur, quod insigne
 tamē id ipsum sui fal-
 ibus factum existima-
 bitur centurio, qui que Sed pluribus
 , circumuenti atque amissis re-
 tantur. M. Petreius, peruntur.
 um portas exscinde-
 re oppressus, * ac sibi
 ibus acceptis, mani-
 uti erāt, Quoniam,
 uare nō possum, ve-
 spiciam, quos cupidi
 iculum deduxi. vos
 ite. simul * irrupit
 perfectis, reliquos &
 conantibus anxi-

**Cæs. milites
pro concio-
ne increpat
solaturque.**

liari suis, Frustra, inquit, mea viæ subueniri
conamini, quem iam sanguis, viresq; deficiunt.
proinde hinc abiit, dum est facultas, vosq; ad le-
gionem recipite. ita pugnans post paulum conci-
dit, ac suis saluti fuit. nostri cum undique pre-
merentur, XLVI. centurionibus amissis, deiecti
sunt loco. sed intolerantius Gallos insequentes le-
gio X. tardauit, quæ pro subsidio paullo equiore
loco constiterat. hæc rursus XIII. legionis cohor-
tes exceperunt; quæ ex castris minoribus educæ,
cum T. Sextio legato ceperat locum superiorem.
legiones, ubi primùm planiciem attigerunt, in-
festis contra hostes signis constituerunt. Vercinge-
torix ab radicibus collis suos intra munitiones
reduxit. eo die milites sunt paullo minus DCC.
desiderati. postero die Cæsar, concione aduocata,
temeritatem, cupiditatemq; militum reprehen-
dit; quod sibi ipsi iudicauisset, quò procedendū,
aut quid agendum videretur, neque signo reci-
piendi dato constitissent, neq; à tribunis mil. le-
gatisq; retineri potuissent: exposuit quid ini-
quitas loci posset, quid ipse ad Auaricum* sen-
sisset, cum sine duce, &* sine equitatu deprehen-
sis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne
paruum modo detrimentum in contentione pro-
pter iniquitatem loci* acciperet: quanto pereco-
rum animi magnitudinem admiraretur,* quos
non castrorum munitiones, non altitudo montis,
non murus opidi tardare potuisset, tanto pere li-
centiam,

reprehendere, quod plus
 de victoria atque exitu
 erant: † nec minus * se in
 continentiam, quam vir-
 gnitudinem desiderare.
 ad extremum oratione
 e ob hanc causam animo
 od iniquitas loci attulis
 buerent, eadem de pro-
 te senserat, legiones ex
 loneo loco constituit. cū
 us in æquum locum de-
 stri praelio, atque * eo
 tum reduxit. cum hoc
 atis ad Gallicam osten-
 litumq; animas confir
 us, in Aeduos castra
 cutis hostibus, III. die
 m refecit, atq; exerci-
 umaro, atq; Eporedor-
 scit, cum omni equi-
 los Aeduos profectū:
 e ad confirmādam ci-
 us perfidiam Aeduo-
 bebat, atque horum
 ionem ciuitatis existi-
 eos non censuit; † ne
 etur, aut dare iimo-
 scedensib. his breui-

K

In Aeduos
 castra mo-
 uet.

191

192

ter sua in Aeduos merita exposuit, quos & quā
 humiles accepisset, * compulsos in opida, multa-
 tos agris, omnibus ereptis * secijs, imposito stipen-
 dio, obsidibus summa cum contumelia extortis,
 193 & quam † in fortunam, quamq; in amplitudi-
 nem deduxisset, ut non solum in pristinum sta-
 tum redissent, sed omnium temporum dignita-
 tem, & gratiam antecessisse viderentur. his da-
 tis mandatis, eos ab * se dimisit. Noniodunum
 erat opidum Aeduorum, ad ripas Ligeris oppor-
 tuno loco positum. huc Caesar omnes obsides Gal-
 liae, frumentum, pecuniam publicam, suorum at-
 que exercitus impedimentorum magnam partem
 contulerat: huc magnum numerum equorum,
 huius belli causa in Italia, atq; Hispania coem-
 ptorum miserat. eò cum Eporedorix, Virduma-
 rusq; venissent, & de statu civitatis cognovisset,
 Litauicum Bibracte ab Aedujs receptum, quod
 est opidū apud eos maximae auctoritatis, Consi-
 etolitanem magistratum, magnamque partem
 senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercinge-
 zorigem, de pace & amicitia concilianda publice
 missos, non praetermittendum tantum cōmodum
 existimauerunt. itaq; interfectis Nonioduni cu-
 stodibus, quiq; eò negotiandi, aut itineris causa
 conuenerant, pecuniam atq; equos inter se par-
 titi sunt; obsides civitatum Bibracte ad magi-
 stratum deducendos curauerunt; opidum quod
 ab se teneri non posse indicabāt, ne* cui esset vsui
 Romanis

unt; frumenti, quod subito po-
uerunt; reliquum flumine,
ruperunt; ipsi ex finitimis re-
gere, praesidia, custodiasq; ad-
nere, equitatumq; omnib. lo-
ris causa ostentare caperunt;
tria Romanos excludere, aut 194

provincia expellere possent
tum eos adiunabat, quod Li-
at, ut omnino vado transiri
quibus rebus cognitis, Caesar Cæsar. celerri-
ensuit, si esset in perficiendis me Ligerim
dum, ut prius quam essent transit.

etæ dimicaret. nam ut com-
in Provinciam conuerteret,
necessario faciendum existi- 195

, atq; indignitas rei & op-
na, viarumque difficultas
time quod* adiungi Labie-
us, quas vnâ miserat, vehe-
; admodum magnis diur-
tineribus confectis, contra
Ligerim peruenit; vadoq;
ro rei necessitate, opportu-
atq; humeri ad sustinenda
sse possent, disposito equi-
s refringeret, atque hosti-
perturbatis, incolumē ex-
mentumq; in agris, & co-

Labienu
inrerea in
Parisiis bel-
lum gerit.

196

piam pecoris nactus, repleto ijs rebus exercitu,
iter in Senones facere instituit. Dum hæc apud
Casarem geruntur, Labienus eo supplemento,
quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici,
ut esset impedimentis præsidio, cum IV. legioni-
bus Lutetiam proficiscitur. † id est opidum Pa-
risiorum positum in insula fluminis Sequanæ.
cuius aduentu ab hostib. cognito, magnæ ex fini-
timis ciuitatibus copiæ conuenerunt. summa im-
perij transditur Camulogeno Aulerco, qui propè
confectus ætate, tamen propter singularem scien-
tiam rei militaris, ad eum est honorem euoca-
tus. is cum animaduertisset, perpetuam esse pa-
ludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum
omnem locum magnopere impediret, hic conse-
dit; nostrosq; transitu prohibere instituit. Labie-
nus primo vineas agere, cratibus, atque aggere
paludem explere, atque iter munire conabatur.
postquam id difficilius consieri animaduertit,
silentio è castris III. vigilia egressus, eodem quò
venerat itinere Melodunum peruenit. id est opi-
dum Senonum in insula Sequanæ positum, ut
paullo antè Lutetiam diximus. deprehensis na-
uibus circiter L. celeriterq; coniunctis, atque eo
militibus * impositis, & rei nouitate perterritis
opidanis, quorum magna pars erat ad bellum
euocata, sine contentione opido potitur. refecto
ponte, quem superioribus diebus hostes rescide-
rant, exercitum transducit, & secundo flumine
ad Lu-

re capit. hostes re cognita
 * profugerant, Lutetiam
 pidi rescindi iubent. ipse
 Sequanae, è regione Lu-
 tra confidunt. iam Caesar
 diebatur: iam de Aeduo
 do Galliae motu rumo-
 in colloquijs, interclu-
 esarem, inopia frumenti
 contendisse confirma-
 defectione Aeduorum
 infideles, manus cogere,
 tre caperunt. Tum La-
 nutatione, longe aliud
 , atque antea senserat
 quid acquireret, prae-
 et incolumem exerciti-
 gitabat. namq; altera
 uitas in Gallia maxi-
 utis instabant: alte-
 atque instructio exer-
 raesidio, atq; impedi-
 um flumē distinebat.
 is obiectis, ab animi
 videbat. itaque sub
 o, cohortatus, vicia
 lustricq; administra-
 o deduxerat, singu-
 lant, & prima con-

Ad elicien-
 dos hostes
 consilium
 adinuenit.

fecta vigilia, IV. millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibiq; se expectari iubet. V. cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris praesidio relinquit: V. eiusdem legionis reliquis de media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flumine magni tumultus proficisci imperat. coquirat etiam lintres has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. ipse post paullo, silentio egres- sus cum III. legionibus, eum locum peti, quo naues appelli iusserat. eo cum esset ventis explo- ratores hostium, ut* omni fluminis parte erant dispositi inopinantes, quod magna subito erat co- orta tempestas, ab nostris opprimuntur, exercitus equitatusq; equitibus Romanis administranti- bus, quos ei negotio praefecerat, celeriter trans- mittitur. vno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum praeter consue- tudinem tumultuari, & magnum ire agmen ad- uerso flumine, sonitumq; remorum in eadem par- te exaudiri, & paullo infra milites nauib. trans- portari. quibus rebus auditis, quod existima- bant tribus locis transire legiones, atq; omnes* perturbatos defectione Aeduorum fugam para- re, suas quoq; copias in tres partes distribuerunt. nam* & praesidio e regione castrorum relicto, & parua manu Metiosedum versus missa, quae iam tum* progredere tur, quantum naues processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima
luce

rant transportati, & hosti-
 abienus milites cohorta-
 tus, & tot secundissimo-
 riā tenerent, atque ipsum
 saepenumero hostes supe-
 rent; dat signum prælii.
 tero cornu, ubi VII. legio
 tur, atq; in fugam con-
 tem locum XII. legio te-
 s hostium transfixi pitis
 ime reliqui resistebant,
 uge quisquam ipse dux
 is aderat, atque eos co-
 iam nūc exitu victoriæ
 is esset nunciatū, quæ
 r, post tergum hostium
 naq; intulerunt. ne co-
 m loco cessit, circum-
 nt, eandem fortunam
 ui præsidio contra *
 , cum prælium com-
 suis ierunt, colle-
 rorum militum, vi- 197
 re potuerunt. sic cum
 quos non silua mon-
 sunt interfecti. hos
 reuertitur Agendi-
 us exercitus relicta
 ad Casarem perue-

lisq; ex vo-
 to repressis
 ad Casarem
 properat.

M.
Confilia
Gallorum.

Concilium.
198

nit. Defectione Aeduorum cognita, bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas ciuitates nituntur: nacti obsides, quos Cæsar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant. petunt à Vercingetorige Aedui, ut ad se veniat, rationesq; belli gerendi communicet. re impetrata, contendunt, ut ipsis summa imperij transdatur: & re in controuersiam deducta, totius Galliae concilium Bibraſte indicitur, † eodem conueniunt undique frequentes multitudines. suffragijs res permittitur. ad vnum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem. ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treuiri abfuerant; illi quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treuiri quod aberant longius, & ab Germanis premebantur: quæ fuit causa, quare * toto abessent bello, & neutris auxilia mitterent. magno dolore Adui * ferunt se deiectos principatu. queruntur fortunæ commutationem; & Cæsaris indulgentiam in se requirunt; neq; tamen suscepto bello, suum consilium ab reliquis separare audent. inuiti summa spei adolescentes, Eporedorix, & Viridumarus, Vercingetorigi parent. ille imperat reliquis ciuitatibus obsides. denique ei rei constituit diem: huc omnes equites, XV. millia numero, celeriter conuenire iubet. peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum;

turum; sed quoniam abū-
 esse factu, frumentationi-
 ; Romanos phibere: a quo
 umenta corrumpant, a di-
 i familiaris iactura, per-
 tatemq; se * consequi vi-
 bus, Aeduis, Segusianis.
 prouincia, X. millia pe-
 dit equites D C C C. his
 origis, bellumq; * inferre
 a ex parte Gabalos, pro-
 rū in Heluios, item Ru-
 res Volgarum, * Aremi-
 uitit: hic nihilominus
 ionibusque A'lobroges
 s nondum à superiore
 orum principibus pecu-
 riam totius prouinciæ
 casus prouisa erāt præ-
 & viginti, quæ ex ipsa
 sare legato ad omnes
 cū sua sponte cum fini
 tier, & C. Valerio Do
 ncipe ciuitatis, com-
 intra opida murosq; bella.
 crebris ad Rhodanū
 am cura, & diligen-
 quod hostes equita- Germani-
 & interclusis omni- cum equi-

tatum con-
scribit Cæ-
sar.

199

N.
In Sequa-
nos profici-
scitur

200

bus itineribus, nulla re ex Prouincia, atque Ita-
lia subleuari poterat, trans Rhenum in Germa-
niam mittit ad eas ciuitates, quas superioribus
annis pacauerat: equitesq; ab his accersit, & le-
uis armaturæ pedites, qui inter eos præliari con-
sueuerant. Eorum aduentis, quod minus idoneis
equis utebantur, † à tribunis mil. reliquisque
equitibus Romanis, atque euocatis equos sumit,
Germanisq; distribuit. Interea dum hæc gerun-
tur, hostium copiae ex Aruernis, equitesque qui
toti Galliae erant imperati, conueniunt. magno
horum coactō numero, cum Cæsar in Sequanos
per extremos Lingonum fines iter faceret, quo fa-
cilius subsidium prouinciae ferri posset, circiter
millia passuum X. ab Romanis trinis castris Ver-
cingetorix consedit; * conuocatisq; ad concilium
præfectis equitum, venisse tempus victoriae de-
monstrat: fugere in Prouinciam Romanos, Gal-
liaq; excedere: id sibi ad præsentem obtinendam
libertatem satis esse: ad reliqui temporis pacem
atque otium, parum profici. maioribus enim co-
actis copijs reuersuros, neque finem belli factu-
ros, proinde agmine impeditos adorianantur. si pe-
dites suis auxilium ferant, atq; in eo morentur,
iter facere non posse: sin † id quod magis futurū
confidebat, relictis impedimentis, suæ salutis con-
sulant; & usu rerum necessariarum, & dignita-
te spoliatum iri: nam de equitib. hostium, quin
nemo eorū progredi modo extra agmen audeat,
ne ipsos

ne ipsos quidem debere dubitare: id quo maiore
 faciant animo, copias se omnes pro castris habi-
 turum, & terrori hostibus futurum. conclamant
 equites, sanctissimo iureiurando confirmari oportere; ne recto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen perequitasse: probata re, atq; omnibus ad* iusiurandum adaectis, postero die in tres partes distributo equitatu, duæ se acies à duobus laterib. ostendunt: una à primo agmine iter impedire capit. qua re nunciata, Cæsar suum quoq; equitatum, tripartito diuisum, ire contra hostem iubet.† pugnatur una omnib. in partibus: * consistit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur, si qua in parte nostri laborare, aut grauius premi videbantur, eò signa inferri Cæsar, aciemq; * conuerti iubebat. quæ res & hostes ad insequendum tardabat, & nostros spe auxilij confirmabat. tandem Germani ab dextro latere, summum iugum naecti, hostes loco depellunt, fugientes vsq; ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestrib. copijs confederat persequuntur, * compluresque interficiunt. qua re animaduersa, reliqui ne circumuenirentur veriti, se fugæ mandant. omnibus locis fit cades. tres nobilissimi Aedui capti ad Cæsarem perducuntur: Cotus, præfectus equitum, qui controuersiam cum Victolitanis proximis comitijs habuerat; & Canarillus, qui post defectionem Litauici, pede-

In itinere
 cum hosti-
 bus con-
 Rigit.

201

Eosq; cadit.

sribus copijs præfuerat; & Eporedorix, quo
 duce ante aduentū Cæsaris, Aedui cū Sequanis
 bello contenderant. fugato omni equitatu, Ver-
 cingetorix copias suas, ut pro castris collocauerat
 202 reduxit; * protinusq; Alexiam, † quod est opi-
 dum Mandubiorum, iter facere cepit; celeriter-
 que impedimēta ex castris educi, & se subsequi
 iussit. Cæsar, impedimentis in proximum collem
 deductis, * duabusq; legionib. præsidio relictis,
 sequutus, quātum diei tempus est, passuum cir-
 citer III. millibus hostium ex nouissimo agmine
 interfectis, altero die ad Alexiam castra fecit.
 prospecto vrbs situ. porterritisq; hostibus, quod
 equitatu, † qua * maxima parte exercitus con-
 fidebant, erant pulsi; adhortatus ad laborem mi-
 lites, Alexiam circumvallare instituit. † ipsam
 203 erat opidum in colle summo, admodum edito lo-
 co, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur.
 cuius collis radices, duo duabus ex partibus
 flumina subuebant. ante id opidum planities
 circiter millia passuum III. in longitudinem pa-
 tebat. reliquis ex omnibus partibus colles, * me-
 diocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio
 opidum cingebant. sub muro, quæ pars collis ad
 Orientem spectabat, hunc omnem locum copie
 Gallorum compluerant; fossamq; & materiam
 sex in altitudinem pedum produxerat. eius mu-
 nitionis, quæ ab Romanis instituebatur, circui-
 tus X I. passuum senebat. castra opportu-
 nis lo-

G.
 Usque ad A-
 lexiam infe-
 quitur.

203
 Alexia situs.

Id opidum
 Cæsar obsidet.

nis locis erant posita; ibiq; castella XXIII. fa-
 cta, in quibus castellis interdum stationes* dispo-
 nebantur, ne qua subito* irruptio fieret. hæc ea-
 de noctu excubitoribus, ac firmis præsijs tene-
 bantur. opere instituto, fit equestre prælium in ea
 planicie, quam intermissam collibus III milliū
 passuum in longitudinem patere, supra demon-
 strauimus. summa vi ab utrisque contenditur.
 laborantibus nostris. Cæsar Germanos submittit,
 legionesque pro castris constituit, ne qua subito
 irruptio ab hostium pediatu fiat præsidio legio-
 num addito, nostris* animus augetur: hostes in
 fugam coniecti, se ipsi multitudine impediunt,
 atque angustioribus portis relictis* coarctantur.
 Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Germani
 fit magna cædes: nonnulli relictis equis, fossam equestri cer-
 transire, & maceriam transcendere conantur. tamine vi-
 paululum legiones Cæsar, quas pro vallo constitu- ctores.
 erat promoueri iubet.* nō minus qui intra mu-
 nitiones erant Galli perturbantur: veniri ad se
 confestim existimantes, ad arma conclamant.
 nonnulli perterriti in opidum irruunt. Ver-
 cingetorix iubet portas claudi, ne castra nuden-
 tur. multis interfectis, cōpluribus equis captis,
 Germani sese recipiunt: Vercingetorix prius quā Vercingeto-
 munitiones ab Romanis perficiantur, consilium rigis cōsilia.
 capit omnē à se equitatum noctu dimittere. dis-
 cedentibus mandat, ut suam quisq; eorum ciui-
 tatem adeat, omnesque qui per ætatem arma

ferre possint, ad bellum cogant: sua in illōs merita proponit; obtestaturq; , ut suae salutis rationem habeant; ne se de communi libertate opime meritū in cruciatū hostibus dedant: * qui si indiligentiores fuerint, millia hominū LXXX. deleta secum interitura demonstrat: * ratione inita, frumentum se exiguae dierum XXX. habere, sed paullo etiam longius tolerare posse pariendo. his datis mandatis, quae erant * nostrum opus intermissum, secunda vigilia silentio equitatum * dimittit; frumentum omne ad se ferri iubet; capitis pœnam ijs, qui non paruerint constituit; pecus, cuius magna erat ab Mandubijs compulsa copia, viritim distribuit, frumentum parce, & paulatim metiri instituit; copias omnes, quas pro opido collocauerat in opido recipit, his rationibus auxilia Galliae expectare, & bellum administrare parat quibus rebus cognitis ex pfugis, & captiuis, Caesar hæc genera munitionis * instituit. fossam pedum XX. latam directis lateribus duxit; ut eius solum tantundem pateret, quantum summa labra distabant. reliquas omnes munitiones † ab ea fossa pedib. C D. reduxit: id hoc consilio, quoniam tantum esset * necessario spatium complexus, ne facile totum opus militum corona cingeretur; ne de improviso, aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret, aut interdum tela in nostros operidestinatos concutere possent. hoc intermisso spatio, duas fossas,

Cet validis
munitioni-
bus hostem
circumual-
lar.

as, eadem altitudine perdis-
m campestribus, ac demissis
deriuata compleuit. post
um XII. pedum extruxit.
ediecit, grandib. ceruis, e-
ssuras pluteorū, atq; ag-
hostiū tardarent. & turres
quæ pedes LXXX. inter se-
ore, & materiari, & fru-
itiones fieri necesse, dimi-
tōgius ab castris progre-
quam opera nostra Galli
ex opido pluribus portis
ntur. quare ad hæc rur-
sar putauit, quo minore
nes defendi possent. ita-
haud admodum firmis
rum delibratis, atque
petuæ fossæ, quinos pe-
lli stipites dimissi, & ab
li possent ab ramis emi-
ines coniuncti inter se,
trauerāt. se ipsi acutis-
os Cippos appellabant.
in quincuncē disposi-
linō pedū fodiebātur,
summū fastigio. † huc 208
rassitudine, ab sum-
māiebātur; ita ut non

amplius IV. digitis ex terra eminerent, simul
cōfirmandi, & stabiliēdi causa, singulis ab infi-
mo solo pedes terra * exculcabātur: reliqua pars
scrobis ad occultandas insidias viminibus, ac *
virgultis integebatur huius generis octōni ordi-
nes * ducti, ternos inter se pedes distabant, id ex
similitudine floris lilium appellabant. ante hac

206

taleæ pedem longæ† ferreis hamis infixis totæ in
terram infodiebantur; medio~~ribus~~ ibusq; intermis-
sis spatijs, omnibus locis differebantur, quos Si-
mulos nominabat. His rebus perfectis, regiones
secutus, quā potuit aquisissimas, pro loci natura
XIV. millia passuū complexus, * pares eiusdem
generis munitiones, diuersas ab his, contra exte-
riorem hostem perfecit, ut ne magna quidem
multitudine, si * ita accidat, eius discessu muni-
tionum præsidia circumfundi possent, * ne cū
periculo ex castris egredi cogerentur: dierum
XXX. pabulum, frumentumq; habere omnes
conuectum iubet. Dum hac ad Alexiam gerun-
tur, Galli cōcilio principum indicto, nō * omnes

P.
Galli copias
vndiq; con-
uocant.

207

nec† frumenti rationem habere possent, impe-
rant Aeduis, atq; eorum clientibus, Segusianis,
Ambuareis, Aulercis, Brannonicibus, Branno-
nijs millia XXXV. parem numerum Auernis,
adiun-

adiunctis Helenetis, Cardurcis, Gaballis, Velauis, qui sub imperio Aruernorum esse consueverunt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, †
 Xanthonibus, Ruthenis, Carnutibus XXII. millia, Bellouacis X. totidem Lemonicibus, octona Pictonibus, & Turonis, & Parisiis, & Heluetijs; Senonibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, Nitiobrogib⁹ quinamillia; Aulercis, Cenomanis totidem; Atrebatibus IV. millia, Bellocassis, Lexouijs, Aulercis, Eburonibus, terna; Rauracis, & Boijs XXX; vniuersis ciuitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæq; eorum consuetudine Armorica appellantur, quo sunt in numero † Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Osissimi, Lemouices, Vneli, sena. ex his Bellouaci suum numerum nō
 * contulerunt; quod se suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos* dicerent, neque cuiusquam imperio obtemperaturos, rogati tamen à Commio, pro eius hospitio II. * millia miserunt. huius opera Commij, ita vt antea demonstrauimus, fideli atque vtili superioribus annis erat vsus in Britannia Cæsar: pro quibus meritis ciuitatem eius immunem esse iusserat; iura,* legesque reddiderat; atque ipsi Morinos attribuerat. tanta tamen vniuersæ Galliæ consensus fuit libertatis vindicandæ, & pristinae belli laudis recuperandæ, vt neq; beneficijs, neque amicitia memoria mouerentur: omnesq; & ani-

208

209

210
Cum ijs ad
Alexiā pro-
ficiscuntur.

Critognati
crudele cō-
siliū.

mo, & opibus in id bellum incumberent, coactis
equitū IIX. millibus, & peditū circiter CCXL.
hæc in Aeduorū finibus recensebantur; nume-
rusq; inibat: præfecti constituebantur. Com-
mio Atrebatī, Viridomaro, & Eporedorigi Ae-
duis, Vergasillauno Aruernō, cōsobrino Vercin-
getorigis, summa imperij transdatur. ijs delecti
ex ciuitatibus attribuuntur, quorū consilio bel-
lum administraretur. omnes alacres, & fide-
ciæ pleni, ad Alexiā proficiscuntur. nec erat
omnium quisquam, qui ad spectum modo tantæ
multitudinis sustineri posse arbitraretur, præser-
tim ancipiti prælio; cum ex opido eruptione pu-
gnaretur, & foris tantæ copię equitatus, pedita-
tusq; cernerentur. at ijs qui Alexiæ obsideban-
tur, præterita die qua suorum auxilia expecta-
uerant, consumpto omni frumento, inscī quid in
Aeduis gereretur, cōcilio coacto, de exitu fortu-
narum suarum consultabant. ac varijs dictis
sententijs, quarum pars deditiōem; pars dum
vires suppeterēt, eruptionem censebant; nō præ-
tereunda videtur oratio Critognati, propter eius
singularem, ac nefariam crudelitatem, hic sum-
mo in Aruernis * natus loco, & magnæ habitus
» auctoritatis, Nihil, inquit, de eorum sententiā
» dicturus sum, qui turpissimā seruitutē deditiō-
» nis nomine appellant, neq; hos habendos ciniū
» loco neq; ad consiliū adhibendos censeo. cum ijs
» mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum
is cor

vestram cōsensu pristinae re-
 oria videtur. Animi est illa
 is, inopiam paulisper ferre
 o mori offerant, facilius re-
 si dolorem. patienter ferant.
 niam probarem; nam apud
 potest; si nullam prater-
 acturam fieri viderem, sed
 omnem Galliam respicia-
 m auxilium concitauimus.
 s. LXXX. vno loco inter-
 sanguineisq; nostris, animi
 ne in ipsis cadauerib. prae-
 x? nolite hos vestro auxi-
 e salutis causa suum peri-
 nec stultitia, ac temerita-
 litate animi, omnem Gal-
 petuae seruituti* addice-
 on venerint, de eorum si-
 tis? quid ergo* Romanos
 nitionib.* animi ne cau-
 tatis? Si illorum nuncijs
 , omni aditu praesepto,*
 propinquare eorum ad
 exterriti, diem noctemq;
 uid ergo mei consilij est?
 res nequaquam pari bel-
 imque fecerunt; qui in
 mili inopia subacti, co-

„ rum corporibus, qui etate inuitiles ad bellū vi-
 „ debantur, vitam tolerauerunt, neq; se hostibus
 „ transdiderunt. cuius rei exemplum si non habe-
 „ remus, tamen libertatis causa institui, & poste-
 „ ris prodi pulcherimū iudicarem. nam quid huic
 „ simile bello fuit? depopulata Ga'llia, magna; il-
 „ lata calamitate, Cimbri finibus nostris aliquan-
 „ do excesserunt, atq; alias terras petierunt, iura,
 „ leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Roma-
 „ ni vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi
 „ inuidia adducti, quos fama nobiles, potentesq;
 „ bello cognouerunt, horū in agris, ciuitatibusq;
 „ considerare, atque his aeternam iniungere seruitu-
 „ tem? neq; enim v̄mquam alia conditione bella
 „ gesserunt. quod si ea quæ in longinquis nationi-
 „ bus geruntur, ignoratis; respicite finitimā Gal-
 „ liam, quæ in prouinciā redacta, iure, & legibus
 „ commutatis, securibus subiecta, perpetua pre-
 „ mitur seruitute. Sententijs dictis, constituunt,
 „ vt qui valetudine, aut etate inuitiles sunt bello,
 „ opido excedant; atq; omnia prius experiantur;
 „ quam ad Critognati sententiam descendant; *
 „ illo tamen potius vtendum consilio, si res cogas,
 „ atq; auxilia morētur, quā deditiois, aut pa-
 „ cis iubeundam conditionem. Mandubij qui eos
 „ opido receperant, cum liberis, atq; vxorib. exire
 „ coguntur. ij cum ad munitiones Romanorum ac-
 „ cessissent, flentes, omnibus precibus orabant, vt se
 „ in seruitutem receptos cibo iuuarent. * hos Cæ-
 „ sar,

Non tamen
 omnino se-
 curum.

allo custodijs recipi phibebat.
 & reliqui duces, quibus sum-
 a erat, cum omnibus copijs ad-
 nt, & colle exteriori occupa-
 passibus à nostris munitioni-
 tero die equitatu ex castris
 planiciē, quam in longitu-
 assuum patere demonstraui-
 tresque copias, paulum ab
 cis superioribus cōstituunt. Munitiones
 Caesaris vn-
 dique oppu-
 gnantur.
 ia despectus in campum. cō-
 s visis, fit gratulatio inter
 animi ad læticiam excitā-
 s copijs, ante opidum consi-
 fossam cratibus * integunt,
 seq; ad eruptionem, atque
 nt. Caesar omni exercitu ad
 unitionum disposito, ut si
 isq; locum teneat, & no-
 ris educi, & prælium com-
 nibus castris, quæ summū
 nt, despectus; atq; omnium
 i pugnae euentum exspe-
 nites, raros sagittarios, ex-
 urq; interiecerāt, qui suis
 currebant; & nostrorum
 tinerent ab his complures
 i, praelio excedebant. cum
 es, Galli considerent, &

Sed strenue
defensa.

212

Iterum vali-
dus oppu-
gnata.

nostros premi multitudine viderent; ex omnibus
partibus, & ii qui munitionibus continebantur,
& ii qui ad auxilium conuenerant, clamore, &
ululatu suorum animos confirmabant. quod in
conspectu omnium res gerebatur, neq; recte aut
turpiter factum celari poterat; utrosque & lau-
dis cupiditas, & timor ignominiae ad virtutem
excitabat, cum à meridie prope ad solis occasum
dubia victoria pugnaretur. Germani una in
parte confertis turmis in hostes impetum fece-
runt,† eosque protulerunt. quibus in fugā con-
iectis, sagittarij circumuenti, interfectiq; sunt.
item ex reliquis partibus nostri cedentes usq; ad
* castra insecuti, sui colligendi facultatem non
dederunt. at ii qui ab Alexia processerant, ma-
sti, prope victoria desperata, se in opidū recepe-
runt. vno die intermisso, Galli, atq; hoc spatio,
magno cratium, scalarum, harpagonum nume-
ro effecto, media nocte silentio ex castris egressi,
ad campestres munitiones accedunt, subito cla-
more sublato, qua significatione, qui in opido
obsidebantur, de suo aduentu cognoscere possent,
crates proijcere, fundis, sagittis, lapidib. nostros
de vallo deturbare, reliquaue quae ad oppugna-
tionem pertinent administrare, eodem tempore,
clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercin-
getorix, atq; ex opido educit nostri ut superiorib.
* diebus suis cuiq; erat loc⁹ attributus, ad mu-
nitiones accedunt; fundis liberalibus, sudibusq;
quas

LIBER VII.

751

bere disposuerant, ac glandibus Gallos
 t. prospectu tenebris adempto, multa
 vulnera accipiuntur, complura tormen-
 tiuntur. At M. Antonius, & C. Tre-
 patius quibus ea partes ad defendendum
 erant, qua ex parte premi nostros intellexe-
 rint, illo ex ulterioribus castellis deductos
 erant. dum longius ab munitione abe-
 rant, multitudine telorum proficiebant:
 propius successerunt, * aut se ipsi sti-
 nantes induebant, aut in scrobes * de-
 cidiebantur, aut ex vallo & turribus
 pilis muralibus interibant: multis
 lateribus acceptis, nulla munitione
 in lux appareret; veriti ne ab latere
 interioribus castris eruptione circum-
 se ad suos receperunt. at interiores,
 à Vercingetorige ad eruptionem
 erant, proferunt, priores fossas ex-
 in ijs rebus administrandis mora-
 tis esse cognouerunt, quā muni-
 opinquarent: ita re infecta in opi-
 unt. Bis magno cum detrimen-
 ti, quid agant consulunt: locorum
 ni: ab his superiorum castrorum
 nesq; cognoscunt. erat à Septem-
 quem quia propter magnitudi-
 opere circumplecti non potue-
 cessario pene iniquo loco, & se-

Nulla uenit
 fructu.

niter declinui, castra fecerunt. hæc C. Antistius Reginus, & C. Caninius Rebilus, legati, cum I I. legionibus obtinebant. cognitis per exploratores regionibus, duces hostium LX. millia ex omni numero deligunt earum ciuitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant: quid quoque pacto agi placeat, occulte inter se constituunt: adeundi tempus definiunt, cum meridies esse videatur. ijs copijs Vergasillaunum Aruernum, & num ex I V. ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. ille ex castris prima vigilia egres-
sus, prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultauit, militesque ex nocturno labore sese reficere iussit: cum iam meridies appropinquare videretur, ad ea castra quæ suprâ demonstraui-
mus contendit; eodemque tempore equitatus ad cæpestres munitiones accedere, & reliquæ copię sese pro castris ostendere cæperunt. Vercingetorix ex arce Alexiæ suos conspicatus, ex opido egreditur; è castris longurios, musculos, falces, reliqua-
que, quæ eruptionis causa parauerat præferi. pu-
gnatur vno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur. * quæ minime visa pars firma esset, huc cõcurritur. Romanorum manus tantis munitionib⁹ distinctetur, nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos nostros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod
213 suum periculum† in aliena vident virtute con-
sistere. omnia enim plerumque, quæ absunt ve-
hemen-

Tertiū ma-
gno impetu
oppugnant
Galli.

num mentes perturbant. Caesar
 naclus, quid quaque in parte
 laborantibus submitti, viris-
 currit: unum illud esse tempus
 xime contendere conueniat. Galli
 munitiones, de omni salute de-
 rem obtinuerint, finem labo-
 reant. maxime ad superiores
 tur, quo Vergasillaunū mis-
 nus. exiguum loci ad declivi-
 magnum habet momentum.
 , alij testudine facta subeunt,
 n integri succedunt. Agger ab
 tionem coniectus, & ascen-
 quæ in terrâ occultauerant
 ec iam arma nostris, nec vi-
 bus cognitis, Caesar Labienum
 subsidio laborantibus mit-
 tinere nō possit, deductis co-
 e pugnaret; id nisi necessario
 reliquos: cohortatur, ne La-
 mnium superiorum dimica-
 eo die, atque hora docet cōsi-
 eratis capestribus locis pro-
 munitionum, † loca præru-
 int. huc ea quæ parauerant
 line telorū ex turribus pro-
 t; † aggere, & cratibus, adi-
 bus vallum ac loricam re-

Vndique
 trepidatur

214

215

scindunt * Caesar mittit primo Brutum adole-
 scentem cum * cohortib. VI. post cum alijs VII.
 Fabium legatum: postremo ipse, cum vehemen-
 tius pugnaretur, integros subsidio adducit. resti-
 tuto praelio, ac repulsis hostibus, eo quo Labienus
 miserat contendit, cohortes IV. ex proximo ca-
 stello educit: equitum se * partem sequi, partem
 circumire exteriores munitiones; & ab tergo ho-
 stes adoriri iubet. Labienus, postquam neque ag-
 geres, neque fossae vim hostium sustinere pote-
 rant, coactis * una de quadraginta cohortibus,
 quas ex proximis praesidijs deductas fors obtulit,
 Caesarem per nuncios facit certiore, quid fa-
 ciendum existimet. accelerat Caesar, ut praelio in-
 terfit. eius aduentus ex colore vestitus cognito,
 quo insigni in praelijs uti consueverat, turmisq;
 equitum, & cohortibus visis, quas se sequi iusse-
 rat, ut de locis superioribus haec * declivia, & de-
 nexa, cernebantur, hostes committunt praelium.
 utrimq; clamore sublato, † excipitur rursus ex
 vallo, atq; omnibus munitionibus, clamor. ro-
 stri, emissis pilis, gladijs rem gerunt. repente post
 tergum equitatus cernitur: cohortes aliae appro-
 pinquant: hostes terga vertunt: fugientib. equi-
 tes occurrunt: fit magna caedes. Sedulius dux,
 & princeps Lemonicum occiditur: Vergasilla u-
 nus Aruernus viuis in fuga comprehenditur: si-
 gna militaria LXXIV. ad Caesarem referun-
 tur. pauci, ex tanto numero, se incolumes in ca-
 stra re-

217

Tandem re-
 pulsi fugati-
 que Galli.

LIBER VII.

155

conspicati ex opido eadem, & fu-
perata salute, copias à munitione
protinus, hac re audita, ex-
iga. quod nisi crebris subsidijs,
ore milites fuissent defessi, o-
pia deleri potuissent. de media
itatus nouissimū agmen conse-
merus capitur. atque inter-
fuga in ciuitates discedit. po-
torix, concilio conuocato, id se
non suarum necessitatum, sed
is causa, demonstrat. & quo-
dendum, ad viramq; rem se-
rie sua Romanis satisfacere,
velint. Mittuntur de his re-
i. iubet arma transdi, prin-
n munitione pro castris con-
ciuntur. Percingetorix de-
tur. reseruatis Aeduis, atq;
uitates recuperare posset, ex
to exercitui capita singula,
bit. his rebus confectis, in
ciuitatem recipit. eo legati
quæ imperaret, se facturos
nagnum numerū obsidum:
itit: captiuorum circiter
ruernisq; reddit: T. Labie-
us, & equitatu in Sequa-
nic M. Sempronium Ru-

Qui ad Ale-
xiam sese
dedunt.

Idem Aedui
faciunt &
alij plures.

Hiberna.

tilum attribuit: C. Fabium, & L. Minucium
 Basilium cum II. legionibus in Rhemis collocat,
 ne quam à finitimis Bellouacis calamitatem ac-
 cipiant: C. Antistium Reginum in Ambibare-
 tos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninum Rebi-
 lum in Ruthenos cum singulis legionibus mitti:
 Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabi-
 loni, & Matisconæ in Aeduis ad Ararim, rei pu-
 blicæ causæ, collocat: ipse Bibracte hiemare
 constituit.† huius anni rebus cognitis, Ro-
 mæ dierum XX. supplicatio
 indicitur.

218
 Supplicatio.

†A. HIRTII PANSÆ,
 VEL, OPII, COM-
 MENTARIORVM DE
 Bello Gallico,

LIBER. IIX.

A. Hirtij de continuandis Cæsaris com-
 mentarijs institutum. B. Galli bella reno-
 uant. C. Cæsar vastatis Biturigum & Car-
 nutum agris, Bellouacos ac plerosq; alios
 aliquot prælijs subigit. D. Nouum interea
 à Pictonib. Carnutibus & Armoricis mo-
 tū bellum, ab C. Fabio Legato conficitur.
 E. Caninius legat⁹ Lucterij Cadarci & Dra-
 petis

opias profligat. atq; hunc
Caninio iunctus Vxello-
G. Commio Atrebatie-
cto, venia data. H. Pacata
Cæsar ultro citroq; com-
gulas disponit. Cōtrariæ
homines Romæ consilia
neunt.

T V S assiduus tuis vocibus,
um quotidiana mea recusa-
difficultatis excusationem,
tia videretur deprecationē
rem suscepit Cæsaris nostri
gestarū Galliae non com-
is, atq; insequentibus eius
ouissimeque imperfecta ab
riæ confeci, vsque ad exi-
dissensionis, cuius finem
vitæ Cæsaris. quos vtinam
t, quam inuitus suscepe-
cilius caream stultitiæ, at-
e, qui me* medium inter-
tis. constat enim inter o-
se ab alijs esse perfectum,
tia Commentariorum su-
ne scientia tantarum*
ribus deesset: adeoq; pro
o, vt præcepta, nō præbi-

A.

Hirtij prefa-
tio ad Bal-
bum.

ta facultas scriptoribus videatur. cuius tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est admiratio. ceteri enim, quam bene, atque emendate; nos etiam quam facile, atque celeriter eos * perferit, scimus.

Erat autem in Cesare cum facultas, atque elegantia summa scribendi, tum verissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino, atque Africano bello interesssem. quæ bella quanquam ex parte nobis Caesaris * sermone sint nota: tamen aliter audimus ea, quæ rerum novitate, aut admiratione nos capiunt, aliter quæ pro testimonio sumus dicturi. sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Cesare cõferar. hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me iudici cuiusquæ existimem posse cum Cesare comparari. Vale.

Anno V. C.

703

Ante Christum 49.

B.

Galli complures bellum renovant.

OMNI Gallia devicta, Caesar cum à superiore æstate nullum bellandi tempus intermisisset, militesque hibernorum quiete reficere à tantis laboribus vellet, complures eodem tempore civitates renovare belli consilia nunciabantur, coniurationesque facere. cuius rei verisimilis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque, vlla multitudine in unum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diversa bella complures eodem tempore intulissent civitates, satis auxilij, aut spatij, aut copiarum, habiturum exercitum

ad omnia persequenda: nō esse au-
 titati sortem incommodi recusari-
 ora reliquæ possent se vindicare in
 e ne opinio Gallorum confirmare
 Antonium quæstorē suis præfecit
 equitatus præsidio, pridie Kal. 220
 ido Bibraetæ profiscitur ad le-
 am non longe à finib. Aeduorum
 finibus Biturigum, eiq; adiūgit
 æ proxima fuerat. binis cohorti-
 bus tuenda relictis, reliquū e-
 osissimos agros Biturigū inducit:
 nes, & complura opida haberēt,
 ibernis non * poterāt contineri,
 arent, coniurationesq; facerēt.
 in Cæsaris, accidit, quod impe-
 uit necesse, vt, sine timore vllō,
 us ab equitatu opprimerentur,
 in opida possent. namq; etiam
 ersionis signum hostium, quod
 ū intelligi consuevit, Cæsaris
 ublatum: ne aut copia pabu-
 ngius progredi vellet, defice-
 endis terrerentur. multis ho-
 perterriti Bituriges qui pri-
 gere potuerant Romanorum,
 tes, aut priuatis hospitij confu-
 filiorū, confugerant frustra.
 itineribus omnibus locis oc-

C.

Cæf. agros
 Biturigum
 depopula-
 tur

currit; nec dat ulli civitati spatium de aliena potius, quam de domestica salute cogitandi. quae celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes, terrore ad conditiones pacis adducebat, tali conditione proposita, Bituriges, cum sibi viderent clementia Caesaris reditum patere, in eius amicitiam, finitimasque civitates sine ulla pena dedisse obsides, atque in fidem receptas esse, idem fecerunt. Caesar militibus pro tanto labore, ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis studiosissime permanserant in labore, ducenos sestertios, ceturionibus II. millia nummum praedae nomine condonanda pollicetur: legionibusque in hiberna remissis, ipse se recepit die XL. Bibracte. ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium peticum contra Carnutes; quos intulisse bellum sibi querebantur. qua re cognita, cum non amplius X. & I. X. dies in hibernis esset commoratus, legiones XIV. & VI. ex hibernis ab Ara-re eduxit: quas ibi collocatas, explicanda rei frumentariae causa superiore commentario demonstratum est. ita cum II. legionibus, ad persequendos Carnutes, proficiscitur. cum fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis, opidisque quae soleranda hiemis causa, constitutis repente exiguis ad necessitatem adificijs, incolebant, (nuper enim denicti complura opida dimiserant) dispersi profugiunt.

**Carnutes
persequi-
tur.**

erumpentes, eo maxime tempore,
 tempestates cum subire milites nollet,
 nutum Genabo castra ponit, atque
 in Gallorum,* partim coniectis ce-
 ntis, quæ tentoriorum integendo-
 rant inadificata, milites contegit.
 & auxilarios pedites in omnes
 quascumq; petisse dicebantur ho-
 a. nam plerumque magna præda
 uertuntur. oppressi Carnutes hie-
 , terrore periculi, cum tectis ex-
 diutius consistere auderent, nec
 dio tempestatibus durissimis tegi
 , magna parte amissa suorum, dis-
 imas ciuitates. Caesar, tempore
 , cum satis haberet, cōuenientes
 ne quod initium belli nascere-
 in ratione esset, exploratum ha-
 astiuorum nullum summū bel-
 i; C. Trebonium cum II. legio-
 m habebat, in hibernis Genabi
 ū crebris legationibus Rhemo-
 bellouacos, qui belli gloria Gal-
 que præstabant, finitimasq; ijs
 rbeo Bellouaco, & Commio A-
 m comparare, atque in vnum
 mni multitudine in fines Suef-
 erant attributi, facerent im-
 nere autem non tantum ad di-

Bellum con-
 tra Belloua-
 cos mouet.

gnitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem, socios optime de repub. meritos accipere; legionem ex hibernis euocat, rursus X I. litteras autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueffionū legiones I I. quas habebat, adduceret; alteramq; ex duab. à T. Labieno accersit. ita, quantum hibernorum opportunitas, belliq; ratio postulabat, perpetuo suo labore, inuicem legionib. expeditionum onus iniungebat. his copiis coactis ad Bellouacos proficiscitur, castrisq; in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes, ad aliquos excipiendo, ex quibus hostium consilia cognosceret. equites, officio functi, renunciant paucos in aedificiis esse inuentos; atque hos, non qui agrorum incolendorum causa remansissent, (namque esse undique diligēter demigratum) sed qui speculari gratia essent remissi. à quibus cum quæreretur, Caesar, quo loco multitudo esset Bellouacorum, quodque esset consilium eorum, inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre possent, in vnum locum conuenisse,* itemque Ambianos, Auler-
 221 cos, Caletes, † Velliocassos, Atrebates locum castris* excelsum, impedita circumdatum palude, delegisse; omnia impedimenta in vltiores siluas contulisse; complures esse principes belli auctores. sed multitudinē maxime Corbeo obtemperare, quod ei summo odio esset nomē populi R. intellexissent: paucis ante diebus, ex his castris
 Com-

Eorum consilia explorat.

cessisse ad auxilia Germanorum
orum & vicinitas propinqua, &
infinita: constituisse autem Bel-
principum consensu, summa ple-
† ut si diceretur Caesar cum III. 222
ire, offerrent se ad dimicandum;
durior postea conditione, cum
certare cogerentur: sin maio-
ceret, in eo loco permanerent,
pabulatione autem, quæ pro-
cum exigua, tum dissecta es-
tatione, & reliquo comineatu
bere Romanos. quæ Caesar cum
lurimis * cognovisset; atq; ea,
ur, consilia plena prudentiæ,
itate Barbarorum remota esse
is rebus inserviendum statuit,
is, contempta suorum paucita-
iem. singularis enim virtutis
es VII. IIX. & IX. habe-
delectæq; inuentutis XI. quæ
lio functa; tamen, collatione
is eandem vetustatis, & vir-
onem. itaq; consilio advoca-
se essent delata, omnibus ex-
titudinis confirmat: si forte
m numero posset elicere ad di-
is ordinem ita constituit; ut
ante omnia iret impedire

Castra egre-
gie munit.

223

224

ta, deinde omnium impedimentorum agmen,
(quod tamen erat mediocre, ut in expeditioni-
bus esse consuevit) cogeret XI. ne maioris mul-
titudinis species accidere hostibus posset, quam
ipsi depoposcissent, hac ratione pene quadrato a-
gmine instructo, in conspectum hostium celerius
opinionem eorum, exercitum adducit, * quas legio-
nes repente, instructas velut in acie certo gradu
accedere Galli cum viderent, quorum erant ad
Caesarem plenae fiduciae consilia perlata, sine cer-
taminis periculo, sine subito aduentu, seu exspe-
ctatione nostri consilij, copias instruunt pro ca-
stris, nec loco superiore decedunt. Caesar, etsi di-
micare optauerat, tamen, admiratus tantam
multitudinem hostium, vallo intermissa, magis
in altitudinem depressa, quam late patente, ca-
stra castris hostium confert. hac imperat valle
pedum XII. muniti[†] coronisque pro hac ratio-
ne eius altitudinis inaedificari; fossam duplicem,
pedum quinum denum, lateribus directis, depri-
mi; turres crebras excitari, in altitudinem III.
tabulatorum, pontibus transiectis, constratisq;
coniungi; quorum frontes viminea lorica mu-
nirentur, * ut hostis à duplici propugnatorum
ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus,
quo^{*} tutior altitudine esset, hoc audacius, lon-
giusq; tela promitteret; [†] alter, quo propior ho-
stem in vallo collocatus esset, ponte ab incidenti-
bus belli tegeretur. portis fores, altioresq; turres
impe-

us munitionis duplex erat confi-
 operum magnitudinem, & ti-
 sperabat fiduciam Barbaris alla-
 pabulatum, frumentatumq; lō-
 iscendū, parvis copiis castra mu-
 lebat posse defendi. interim, cre-
 mque procurrentibus, inter bina
 teriecta, contendebatur: quam
 nonnunquam aut nostra auxi-
 n, Germanorumq; transibant:
 nsequebantur,† aut vicissim ho- 226
 gressi, nostros longius submoue-
 autem quotidianis pabulatio-
 accidere erat necesse, cum varis,
 ficys pabulum * cōquireretur) Pabulatores
 is dispersi pabulatores circum- Ro. saepe in-
 res etsi mediocre detrimentum tercepti.
 servorum nostris afferebat, ta-
 tiones incitabat Barbarorum,
 id Commius, quem profectum
 anorum accersenda dixeram,
 nerat: qui tamen si numero non
 ingenis, tamen Germanorum
 inflabatur. Cæsar, cum anim-
 complures dies castris palude,
 unitis se tenere: neque oppu-
 t, sine dimicatione perniciofa,
 onibus claudi, nisi a minore
 ras ad Trebonium mittit, vs

quam celerrime posset, legionem XIII. quæcū
 T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, ac-
 cerferet; atq; ita cum III. legionibus magnis in-
 neribus ad se veniret: ipse equites inuicem Rhe-
 morum, ac Lingonū, reliquarumq; ciuitatum,
 226 quorum magnum numerum euocauerat, præ-
 sidio pabulationibus mittit, qui subitas hostium
 incursiones sustinerent. quod cum quotidie fie-
 ret, ac iam consuetudine diligentia minueretur,
 (quod plerumque accidit diuturnitate) Bello-
 uaci delecta* manu peditum, cognitis stationi-
 bus quotidianis equitum nostrorū, siluestribus
 locis insidias disponunt; eodemq; equites postero
 die mittunt, qui primum elicerent nostros in in-
 sidias, deinde circūuentos aggredierentur. cuius
 mali sors incidit Rhemis, quibus illa dies fun-
 gendi muneris obuenerat. namq; n̄ cum repente
 hostium equites animaduertissent; ac numero
 superiores paucitatem contempsissent, cupidius
 insecuti à peditibus vndique sunt circumdati
 quo factō perturbati, celerius, quam consuetudo
 fert equestri præliū, se receperunt amisso Verti-
 sco, principe ciuitatis, præfecto equitū: qui cum
 vix equo propter ætatem posset vti, tamen con-
 suetudine Gallorum neq; ætatis excusatione in-
 suscipienda præfectura vsus erat, neq; dimica-
 ri sine se voluerat. inflantur, atq; incitantur ho-
 stium animi secūdo prælio, principe & præfecto
 Rhemorum interfecto. nostri detrimento admo-
 nentur,

Rhemorum
 equitum in-
 felix pugna.

nentur, diligentius exploratis locis stationes dis-
 ponere, ac moderatius cedentem insequi hostem.
 non intermittuntur interim quotidiana praelia
 in conspectu virorumque castrorum, quæ ad
 rada, transitusque fiebant paludis. qua conten-
 tione Germani, quos propterea Cæsar transduxe-
 rat Rhenum, ut equitibus. * interpositi praeliaren-
 tur, cum constantius vniuersi paludem transis-
 sent, paucisque resistentibus interfectis, pertinacius
 reliquam multitudinem essent insecuti, perterri-
 ti non solum illi qui aut cominus opprimebantur,
 aut eminus vulnerabantur; sed etiam, qui lon-
 gius subsidiari consueuerant, turpiter fugerunt;
 nec prius finem fugæ fecerunt, sæpe amissis supe-
 rioribus locis, quam se aut in castra suorum reci-
 perent; aut non * nulli, pudore coacti, longius
 profugerent. quorum periculo sic omnes copiae sunt
 perturbatae, ut vix iudicari posset, utrum secun-
 dis, minimisque rebus insolentiores; an aduersis,
 mediocribusque timidiore essent. Compluribus
 diebus iisdem in castris consumptis, cum propius
 accessisse legiones, & C. Trebonium legatum co-
 gnouissent; duces Bellouacorum, veriti similem
 obsessionem Alexiæ, noctu dimittunt eos, quos
 aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes
 habebant, unaque reliqua impedimenta: quorum
 perturbatum, & confusum dum explicant agmen,
 (magna enim multitudo carrorum & iam ex-
 peditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce, * co-

Bellouaci
 abitura
 parant.

Cæsar insequitur.

**Strategemate Bello-
uaci elabun-
tur.**

p̄s armatorum, castrorum vias instruunt, ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmē impedimentorum suorum processisset. At Cæsar neque resistentes tanto collis adscensu laceffendos iudicabat; neque non vsque eo legiones admouendas, vt discere ex eo loco sine periculo Barbari militibus instantibus non possent: ita, cum paludem impeditam à castris castra diuidere, quæ transeundi difficultas celeritatē insequendi tardare posset; atque id iugum, quod trans paludem, pene ad hostium castra pertineret, mediocri valle à castris eorum intercisum animaduerneret; pontibus palude constricta, legiones transducit; celeriterque in summam planiciem iugi peruenit; quæ declini fastigio duobus ab lateribus munebatur. ibi legionibus instructis ad vltimum iugum peruenit: aciemque eo loco constituit, vnde tormento missa tela in hostium cuneos coniici possent. Barbari, confisi loci natura, cum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem* conarentur, paulatimq; copias distributas dimittere nō auderent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt. quorum pertinacia cognita, Cæsar, XX cohortibus instructis, castrisq; eo loco metatus, muniri iubet castra* absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collocat: equites frenatis equis in stationibus disponit. Bellouaci, cum Romanos ad insequendū paratos viderent, neq; pernoctare, neq; diutius

diutius permanere sine cibarijs eodem loco pos-
 sent, tale consilium sui recipiendi inierunt. † 227
 Fasces, ubi confederant (nam in acie sedere Gal-
 los consueſſe, superioribus cōmentarijs declara-
 tum est) per manus stramentorum, ac virgulis-
 rum, quorum summa erat in castris copia, inter
 se transditos, ante aciē collocauerunt, extremoq;
 tempore diei signo pronūciato, vno tempore in-
 cenderunt. ita continens flamma copias omnes
 repente † a conspectu texit Romanorum: quod 228
 ubi accidit, Barbari vehementissimo cursu fu-
 gerunt. Caesar, etsi discessum hostium animad-
 uertere non poterat, incendijs oppositis; tamen, id
 consilium cum fugæ causa initium suspicaretur,
 legiones promouet; & turmas mittit ad insequē-
 dum: ipse, veritus insidias, ne forte in eodem *
 loco subsistere hostis, atque elicere nostros in locū
 conaremur iniquum, tardius procedit. Equites,
 cum intrare * fumum, & flammam densissimā
 timerent; ac, si qui cupidius intrauerant, † vix 229
 suorum ipsi priores partes aduerterent; equorū
 insidias veriti, liberā facultatem sui recipiendi
 Bellouacis dederunt. ita fuga timoris simul, cal-
 liduatisque plena, sine vllō detrimento, millia
 non amplius x. progressi hostes, munitissimo loco
 castra poluerunt. inde, cū sepe in insidijs equi-
 tes, peditesq; disponerent, magna detrimenta Ro-
 manis in pabulationibus inferebant. quod cum
 crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit

Insidias Ro-
 manis stru-
 unt.

Cæsar, Corbeum, Bellouacorum ducem fortissimorum millia VI. peditum delegisse, equitesq; ex omni numero ∞, quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti, ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. quo cognito consilio, Cæsar, legiones plures, quam solebat, educit; equitatumque qua consuetudine pabulatoribus mittere, præsidio consueuerat, præmittit: huic interponit præsidia levis armaturæ: ipse cum legionibus quam potest maxime appropinquat. Hostes in insidiis dispositi, cum sibi delegissent, campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus ∞.* siluis undiq; impeditißimu, aut altissimo flumine, velut indagine, munitum hunc insidiis circumdederunt nostri. Explorato hostium consilio ad præliandum animo, atque armis parati, cum, subsequenter legionibus, nullam dimicationem recusarent, turmatim in eum locum deuenerunt. quorum aduentu cum sibi Corbeus oblatam occasionem rei gerendæ existimaret,[†] primus cum paucis se ostendit, atq; in proximas turmas impetum facit. nostri constanter impetum sustinent insidiatorum, neq; plures in vnum locum conueniunt; quod plerumq; equestribus præliis * cum propter aliquem timorem accidit, * cum multitudine ipsorum detrimentum accipitur. cum dispositis turmis inuicem vari præliantur, neq; ab lateribus circumueniri suos

pasc-

Sed ex ipsæ
insidijs cir-
cundatz.

230

rumpunt ceteri, Corbeo praeliante,
magna contentione diuersum præ-
cum diutius pari Marte iniretur;
silus instructa multitudo procedit
nostros cogit cedere equites: qui-
ubueniunt levis armaturæ pedites,
ones missos docui; turmisq; nostro
i, constanter praeliantur. pugna-
a pari contentione: deinde, ut ra-
prælii, qui sustinuerat primos im-
m, hoc ipso sunt superiores, quod
diantibus imprudentes acceperat
accedunt propius interim legio-
dem tempore & nostris & hosti-
runtur, imperatorem instructis
are cognita, præsidio cohortium
cerrime praeliantur; ne, si tar-
nt, victoriæ gloriam communi-
b. viderentur. Hostes concidunt
rib. diuersis fugā querunt, ne-
i, quibus difficultatibus locorū
e voluerant, ipsi * teneban-
* perculsiq; maiore parte amis-
o fors tulerat, confugiunt: par
partim flumine; qui tamen in
ter insequentiis conficiuntur:
a calamitate victus Corbeus,
luasq; petere, haud inuitanti-
itione, potuit adduci, quin, for

Et princeps
ipsorum vna
cum manu
insidiatrice
casus.

Reliqui
territi se
dedunt.

221

tissime praeliando, compluresq; vulnerando, cogeret elatos iracundia victores in se tela conijcere. Tali modo re gesta, recentibus praelij vestigijs, ingressus Caesar, cum victos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde* abesse plus minus I I X. millibus passuum dicebatur, tamen si flumine impeditum transitum videbat; tamen, exercitu transducto, progreditur. at Bellouaci, reliquæq; ciuitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui silvarum beneficio casum euitauerant, † omnibus aduersis cognita calamitate, interfecto Corbeo, amisso equitatu, & fortissimis peditibus, cum aduentare Romanos existimarent, consilio repente cantu tubarum conuocato, * conclamant, ut legati, obsidesq; ad Casarem mittantur. hoc omnibus probato consilio, Commius Atrebas ad eos perfugit Germanos, à quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. cæteri è vestigio mittunt ad Casarem legatos, petuntque, ut ea pœna sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia, atque humanitate, numquam profecto esset illaturus: afflictas opes equestri praelio Bellouacorum esse: delictorum peditum multa millia interijisse, vix refugisse nuncios cadis; tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellouacos eo praelio commodum esse confessor; quod Corbens, auctor belli, concitator muli-

multitudinis, esset interfectus: numquam enim
 senatum tantum in ciuitate, illo uiuo, quantum
 imperita plebem potuisse. Hac orantibus legatis
 commemorat Caesar, eodem tempore superiore
 anno Bellouacos, ceterasq; Galliae ciuitates, sus-
 tepisse bellum; pertinacissime hoc ex omnibus in
 sententia permanuisse, neq; ad sanitatem reliquo-
 rum deditione esse perductos: scire atq; intellige-
 re se causam peccati facillime mortuis delegari:
 neminem vero tantum pollere, ut inuicis princi-
 pibus, resistente senatu, omnib. bonis repugnan-
 tibus, infirma manu plebis bellum concitare, &
 gerere posset: sed tamen se contentum fore ea pena,
 quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti, le-
 gati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt,
 concurrunt reliquarum ciuitatum legati, quae
 Bellouacorum speculabantur euentum. obsides
 dant: imperata faciunt, excepto Commio, quem
 timor cohibebat, cuiusquam fidei suam commit-
 tere salutem. nam superiore anno T. Labienus,
 Caesare in Gallia citeriore ius dicente, cum Com-
 mium comperisset sollicitare ciuitates, & coniu-
 rationem contra Caesarem facere; infidelitatem
 eius sine ulla perfidia iudicauit comprimi posse:
 quem quia non arbitrabatur vocatum in castra
 venturum, ne tenendo cautiorem faceret, C.
 Volusenum Quadratum misit, qui eum per si-
 mulationem colloquij, curaret interficiendum.
 ad eam rem delectos transdidit centuriones. cum

Solo excepto
 Commio.

in colloquium ventum esset, & ut conuenerat, manum Commij Volasenus arripuisset; cenurio, [†] velut insueta re permotus, celeriter à familiarib. prohibitus Commij, conficere hominem non potuit; grauitè tamen primo ictu gladio caput percussit. cum utrimq; gladij districti essent; non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero vulnere Commium credebant affectum; Gallorum, quod insidijs cognitis, plura, quam videbant, extimescebant. quo facto statuisse Commium dicebatur, numquam in cōspectum cuiusquam Romani venire. Bellicosissimis gentibus deuictis, Caesar, cum videret nullam iam esse ciuitatem, * quæ bellum pararet, quo sibi resisteret, sed nō nullos ex opidis demigrare, ex agris effugere, ad præsens imperium euitandum, plures in partes exercitum dimittere constituit: M. Antonium quæstorem, cum legione XI. sibi coniungit: C. Fabium legatum, cum cohortibus XXV. mittit in diuersissimam partem Galliæ; quod ibi quasdam ciuitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, [†] qui in illis regionibus præerat, satis firmas II. legiones habere existimabat. T. Labienum ad se euocat: legionemque XII. quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias cinium Romanorum tuendas; ne quod simile incommmodum * accideret de incursione Barbarorum, ac

supra-

Cæs. in varias partes copias paratur.

LIBER VIII.

275

estate Tergestinis accidisset; quia repē-
 cinio, atq; impetu incolæ illorum erāt Ipse Ambio-
 se ad devastandos, depopulandosq; si- rigis fines
 origo proficiscitur: quem perterritū, devastat.
 tem cum redigi posse in suam potesta-
 tē, † proximum suæ dignitati esse 234
 leo fines eius vastare civib. ædificijs,
 dio suorum Ambiorix, si quos fortu-
 liquos, nullum reditum propter tan-
 tes haberet in civitatem. cum in
 partium Ambiorigis aut legiones,
 limisisset, atq; omnia cædibus, incen-
 vastasset; magno numero hominū
 capto, Labienum cum II. legioni-
 ros mittit; quorum civitas, propter
 civitatem, quotidianis exercitata
 feritate, non multum à Germa-
 neq; imperata umquam, nisi ex-
 faciebat. Interim C. Caninius le-
 agnam multitudinem convenisse
 Pictonū, litteris, nuncijsq; Du-
 qui perpetuo in amicitia Roma
 erat, quod pars quædam civita-
 t, ad opidum Lemonicum con-
 aduentaret; atq; ex captivis cer-
 multis hominū millibus, Dum-
 m, Duracium clausum, Lemo-
 i: neque infirmas legiones ho-
 re auderet, castra munio loco

D.

Interim no-
 uum in Pi-
 ctionibus
 bellum.

Quod C. Fabij legati
virtute con-
fectum.

posuit. Dumnacus cum appropinquare Caniniū cognouisset, copiis omnibus ad legiones cōuersis, castra Romanorū oppugnare instituit. cum complures dies in oppugnatione consumpsisset; & magno suorum detrimento, nullam partem munitionū conuellere potuisset; rursus ad obsidendum Lemonicum redit. * Eodem tempore C. Fabius legatus cōplures ciuitates in fidem recipit, obsidibus firmat, litterisq; C. Caniniū certior fit, quæ in Piētōnibus gerātur. quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duracio ferendū. at Dumnacus, aduentu Fabij cognito, desperata salute, si tempore eodem coactus esset & Romanum, & externū sustinere hostem, & respicere, ac timere opidanos; repente eo ex loco cum copiis recedit, nec ne satis tutum fore arbitratur, nisi flumen Ligerim, quod erat ponte, propter magnitudinem, * constratum, copias transduxisset. Fabius, etsi nondum in conspectum venerat * hostium, neque se cum Caninio coniunxerat, tamen, doctus ab ijs, qui * locorum nouerant naturam, potissimum credidit, hostes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. itaq; cum copiis ad eundem pontem contendit, equitatumq; tantum procedere ante agmen imperat legionū, quantum cum processisset, sine defatigatione equorum in eadem se recipere castra. Consequuntur equites nostri, ut erat praeceptum, inuaduntq; Dumnaci agmen, & fugientes, perterritosq;

arcinis in itinere aggressi, magna
interfectis, potiuntur. itaq; re bene
unt in castra. insequenti nocte Fa-
remittit, sic paratos, ut conflige-
ne agmen morarentur, dum con- 235
cui⁹ praeceptis ut res gereretur,
rus, praefectus equitum, singu- 236
& prudentia vir suos hortatur,
um consecutus turmas partim
onit, partim equitum praelium
fit audacius equitatus hostium
peditibus, qui toto agmine sub-
us suis contra nostros ferunt au-
m acri certamine. namque no-
ridie, superatisq; hostibus, cum
emississent, & pudore cedere,
r se conficiendi praelij, fortissime
antur, hostesq; nihil amplius
um credentes, ut pridie cogno-
quitatus nostri nacti occasio-
um aliquandiu summa con-
ur, Dumnacus instruit aciem
tibus inuicem praesidio, tum
giones in conspectum hostium
is percussa Barbarorum tur-
ies hostium, perturbato im-
ine, magno clamore, discur-
mandant. At nostri equites,
resistentibus fortissime cora-

S.
Caninius le-
gatus Dra-
petem Lute-
riumq; infe-
quitur.

237
Fabius vero
Carnutes &
Aremoticos.

flixerant, laetitia victoria elati, magno undique
 clamore sublato, cedentibus circumfusi, quan-
 tum equorum vires ad persequendum dextraq;
 ad cadendum valent, tantum eo praelio interfi-
 ciunt. itaque amplius millibus XII. aut arma-
 torum, aut eorum qui timore arma proiecerant,
 interfectis, omnis multitudo capitur impedi-
 mentorum, qua ex fuga, cum constaret, Drape-
 tem Senonem, (qui, ut primum defecerat Gal-
 lia, collectis undique perditis hominibus seruis
 ad libertatem vocatis, * exsulibus omnium civi-
 tatum accitis, receptis latronibus, impedimen-
 ta, & commeatus Romanorum intercepta) non
 amplius hominum II. millibus ex fuga collectis,
 provinciam petere, vnaq; consilium cum eo Lu-
 terium Cadurcum cepisse, quem in superiore
 Commentario, prima defectione Galliae facere
 in provinciam impetum voluisse, cognitum est;
 Caninius legatus, cum legionibus II. ad eos per-
 sequendos contendit, ne de timore, aut detrimen-
 to provinciae, magna infamia, perditorum homi-
 num latrocinij, caperetur. C. Fabius cum reli-
 quo exercitu in Carnutes, † reliquasq; proficis-
 citur civitates, quarum ex praelio, quod cum Dum-
 naco fecerat, copias esse accitas sciebat. non enim
 dubitabat, quin recenti calamitate submissiores
 essent futurae; dato vero spatio, ac tempore, eo-
 dem instante Dumnaco, possent concitari. qua
 in re summa felicitas, ceterisq; in recipiendis
 omnia.

labium consequitur. nam Carnu-
 vexati, nunquam pacis fecerant
 itis obsidibus, veniunt in deditio-
 ciuitates, posita in ultimis Galliae
 coniuncta, quae Armoricae appel-
 latur adducta Carnutum, aduen-
 tumque, imperata sine mora fa-
 us, suis finibus expulsus, errans,
 extremas Galliae regiones petere
 Drapes, unaque; Luterius, cum le-
 ni; adesse cognosceret, nec se sine
 persequente exercitu putarent
 intrare posse; * nec iam liberam
 nandi; facultatem haberent,
 ris Cadurcorum. ibi cum Lute-
 ius quondam, integris rebus,
 t; semperque; auctor nominum con-
 n apud Barbaros auctoritatem
 Vxellodunum, quod in cliente-
 tura loci egregie munitum, oc-
 petis copiam, opidanosque; sibi con-
 onfestum C. Caninius venisset,
 omnes opidi partes praeiunctis
 nitas, quo defendente nullo,
 scendere esset difficile; magna
 ta opidanorum videret, quae se
 abstrahere conaretur, effugere
 u, sed ne legiones quidem pos-
 sessoribus dimissis, trina * excel-

Res ad Vxel-
 lodunum
 gesta.

fiffimo loco castra fecit, à quib. paulatim, quan-
 tum copia pariebatur, vallum in opidi circum-
 ducere instituit. quod cum animaduerneret opi-
 dani, miserrimaque Alexia memoria solliciti,
 similem casum obsessionis vererentur, maxime-
 que ex omnib. Luterius, qui fortunæ illius peri-
 culum fecerat, moneret, rationem frumenti esse
 habendam, constituunt omnium consensu, parie-
 ibi relicta copiarum, ipsi cū expeditis ad impor-
 tandum frumentum proficisci. eo consilio proba-
 to, proxima nocte, II. millibus armatorum reli-
 ctis, reliquos ex opido Drapes, & Luterius, edu-
 cunt: ū paucos dies morati, ex finibus Cadurco-
 rum, qui partim re frumentaria subleuare eos
 cupiebāt, partim prohibere, quo minus sumerēt,
 non poterant, magnum numerum frumenti com-
 parant. nonnunquam autem expeditionibus no-
 cturnis castella nostrorum adoriuntur. quam ob
 causam C. Caninius toto opido munitiones cir-
 cumdare conatur, ne aut opus effectum tueri nō
 possit, aut plurimis in locis infirma disponat præ-
 sidia magna copia frumenti comparata, * confi-
 dunt Drapes, & Luterius non longius ab opido
 X. millibus passuum, unde paulatim frumentū
 in opidum supportarent: ipsi inter se prouincias
 partiuntur. Drapes castris præsidio cum parte
 copiarum restitit. Luterius agmen iumentorum
 ad opidum * adducit: dispositis ibi præsijs, ho-
 ra noctis circiter X. siluestribus angustisq; iti-
 neribus

Caninius
 Luterium
 fugat.

LIBER VIII.

231

frumentum importare in opidum insti-
 torum strepitum vigiles castrorum cum
 t; exploratoresq; missi. quæ agerentur,
 assent; Caninius celeriter cum cohorti-
 atis ex proximis castellis, in frumenta-
 ipsam lucem impetum fecit. ÿ repentino
 terrui, diffugiunt ad sua præsidia: quæ
 viderunt, acrius contra armatos inci-
 nem ex eo numero viuum capi patiun-
 fugit inde cum paucis Luterius, nec se 238
 castra. re bene gesta, Caninius ex ca-
 perit, partem copiarum cum Drapete
 ris * intra millia passuum X. quare
 ribus cognita, cum intelligeret, fugato
 b, perterritos reliquos facile opprimi
 a felicitatis esse arbitrabatur, nemi-
 de refugisse in castra, qui de accepta
 nuncium Drapeti perferret. sed cum
 do periculum nullum videret, equi-
 m, Germanosq; pedites summæ ve-
 nes ad castra hostium præmittit. † 239
 n vnâ intra castra distribuit; alie-
 xpeditâ ducit. cum propius hostem
 b exploratoribus quos præmiserat,
 tra eorum, vt Barbarorum feri con-
 tis locis superioribus, ad ripas flu-
 missa. † ac Germanos, equitesque 240
 us omnibus de improviso* aduolaf-
 a commisisse qua re cognita, legio-

Drapetem
capit & opi-
dum obfi-
det.

nem armatam instructamque adducit. ita repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. quod ubi accidit, Germani, equitesque, signis legionis visis, vehementissime praeliantur. confestim omnes cohortes undique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna præda potiuntur. capitur ipse eo prælio Drapes. Caninius, felicissime re gesta, sine ullo penè militis vulnere, ad obsidendos opidanos reuertitur; externoque hoste deleta, cuius timore augere præsidia, & munitione opidanos* circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari. venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius, partemque opidi sumit ad obsidendum. Cæsar interim M. Antonium quaestorem* cum cohortibus XV. in Bellouacis reliquit, ne qua rursus nouorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur: ipse reliquas ciuitates adit, obsides plures imperat, timētes omnium animos* consolatione sanat. Cum in Carnutes venisset, quorum consilio in ciuitate superiore Cōmentario Cæsar exposuit initium belli esse ortum, quod præcipue eos, propter conscientiam facti, timere animaduvertebat, quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem sceleris ipsius, & concitatorē belli* Guturuatum ad supplicium deposcit. qui etsi ne ciuibz quidem suis se committebat, tamen celeriter, omnium cura quaesita, in castra* perducitur. cogitur in ei^{us} sup-
plicium

contra naturam suam, maximo mi-
 nsu, qui omnia pericula, & detri-
 à Gurgurato accepta referebant,
 heribus exanimatum corpus securi
 crebris litteris Carinij sit certior,
 e, & Luterio gesta essent, quoque
 rmanerent opidani, quorum etsi
 contemnebat, tamen pertinaciam
 esse afficiendam indicabat; ne-
 lia non vires * sibi defuisse ad re-
 manis, sed constantiam, putaret;
 plo ceteræ ciuitates, locorum op-
 tæ, se vindicare in libertatem;
 Gallis notum esse sciret, reliquam
 tem suæ provinciae; quam si susti-
 , nullum ultra periculum vere-
 Q. Calenum legatum cum legio-
 quit, qui iustis itineribus se sub-
 e cum omni equitatu, quam po-
 d Caninium contendit. cum con-
 tem omnium, Caesar Vxellodu-
 opidumque operibus clausum
 : neque ab oppugnatione recedi-
 litione posse; magna autem co-
 undare opidanos, ex perfugis
 ua prohibere hostem tentare
 simam vallem diuidebat, quæ
 tem cingebat, in quo posuim
 vudique opidum Vxellodu-

F.

Eodem ac-
currit Cæsar.

num. hoc auertere loci natura * prohibebat. sic enim imis radicib. montis ferebatur, ut nullam in partem, depressis fossis; deriuari posset. Erat autē opidanis difficilis, & præruptius eò descensus; ut prohibentibus nostris, sine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire flumen, neq; arduo se recipere possent adscensu. quæ difficultate eorum cognita, Cæsar, sagittariis, funditoribusque dispositis, tormētis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collocatis, aqua fluminis prohibebat opidos, quorum omnis postea multitudo aquatum vnum in locum conueniebat.

241
Fontis vnici
vsu opida-
nos priuare
tentat.

† sub ipsius enim oppidi murū magnus fons prorumpēbat, ab ea * parte, quæ fere pedum CCC. interuallo fluminis circuitu vacabat. hoc fonte prohiberi posse opidos cum optarent reliqui, Cæsar vnus videret; non sine magno periculo, è regione eius, vineas agere aduersus montem, & aggeres struere capit, magno cum labore, & cō-
242 tinua dimicatione. † opidani enim loco superiore decurrunt, & eminus sine periculo præliantur; multosque pertinaciter succedentes vulnerant. non deterrētur tamen milites nostri vineas proferre, & labore, atque operibus locorum vincere difficultates. † eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput fontis, quod genus operis sine vllō periculo, & sine suspitione hostium facere licebat. exstruitur agger in altitudinem pedum IX. collocatur in eo turris X. tabulatorum, non
quidem

quidem quæ manibus æquaretur, (id enim nul-
 lis operibus effici poterat) † sed quæ superare 244
 fontis fastigium posset. ex ea cum tela tormen-
 tis iacerentur ad fontis aditus; nec sine periculo
 possent aquari opidani; non tantum pecora, at-
 que iumenta, sed etiam magna hominum mul-
 tudo siti consumebatur. quo malo perterriti
 opidani, cupas seuo, pice, scandulis complent, eas
 ardenies in opera prouoluunt. eodem tempore
 acerrime præliantur, † ut ab incendio restin- 245
 guendo dimicationis periculo deterreant Roma-
 nos. magna repenit in ipsis operibus flamma*
 existit. quacumque enim per locum præcipitem
 missa erant, ea vineis & aggere suppressa com-
 prehendebant id ipsum, quod morabatur. Mili-
 tes contra nostri, quanquam periculoso genere
 prælii, locoq; iniquo premebantur, † tamen om- 246
 nia paratissimo sustinebant animo. res enim gere-
 batur & excelsio loco, & in cōspectu exercitus no-
 stri: magnusq; utrimq; clamor oriebatur. † ita 247
 ut quisque poterat maxime insignis, quo notior,
 testatiorque virius eius esset telis hostium flam-
 maque se offerebat. Caesar, cum complures suos
 vulnerari videret, ex omnibus opidi paribus
 cohortes montem adscendere, & simulationem
 manium occupandorum, clamorem undiq; iu-
 ber tollere. quo facio perterriti opidani, cum,
 quid ageretur in locis reliquis, * essent ignari,
 vocant ab oppugnandis operibus armatos, mi-

Tandem a-
uersus fontis
venis opi-
dum dedi-
tur.

248

249

risq; disponunt. ita nostri, sine praelij facto, cele-
riter opera flamma comprehensa partim restin-
guunt, partim interscindunt.† cum pertinaciter
resisterent opidani, magna etiam parte suorum
siti amissa, in sententia permanebant. ad po-
stremum cuniculis venæ fontis intercisa sunt,
atque auersæ. quo facto repente fons perennis
exhaustus, tantam attulit opidanis salutis de-
spirationem, ut id non hominum consilio, sed
Deorum voluntate factum putarent. itaque
necessitate coacti, se transdiderunt. Cæsar, cum
suam lenitatem cognitam omnibus sciret neque
vereretur, ne quid crudelitate naturæ videre-
tur asperius fecisse, neque exitum consiliorum
suorum animaduerneret, si tali ratione diuersis
in locis, * plures rebellare capiissent, exemplo sup-
plicij deterrendos reliquos existimauit. itaque
omnibus, qui arma tulerant, † manus præcidit,
vitamque concessit; quo testatior esset pœna im-
proborum. Drapes quem captum esse à Caninio
docui, siue * indignatione, & dolore vincula-
rum, siue timore grauioris supplicij, paucis die-
bus sese cibo abstinuit, atque ita interiit. Eodem
tempore Luterius, quē profugisse ex praelio scri-
psi, cum in potestatem venisset Epasnaeti Aruer-
ni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei
se committebat, quod nusquam diutius sine * pe-
riculo commoraturus videbatur, cum sibi con-
scius esset, quam inimicū deberet Cæsare habere)
hunc

Auernus, amicissimus populi
 e vlla vinētū ad Caesarem du-
 rim in Treuiris equestre pra-
 t; compluribusq; Treuiris in-
 anis,† qui nullis aduersus Ro 250
 egabant, principes eorum vi-
 potestatem; atque in ijs sus-
 & * virtutis, & generis sum-
 abebat, solusq; ex Aeduis ad-
 rat in armis. Ea re cognita,
 bus partibus Gallia bene res
 caretq; superioribus astiuis
 & subactam esse, * Aquita-
 adisset, sed per P. Crassum
 icisset, cum II. legionibus
 ofectus, vbi extremum tem-
 orum. quam rem, sicut ca-
 rē; confecit, namq; omnes
 legatos ad eum miserunt,
 quibus rebus gestis, ipse
 Narbonem profectus est,
 in hiberna deduxit, IV. le-
 uit cū M. Antonio, & C.
 io, & Q. Tullio legatis, * Pacatis re-
 bus Cae. le-
 giones per
 omnem Gal-
 liam dispo-
 nit.
 orū in omni Gallia sum-
 ebat; II. in Treuiris ad fi-
 e omnem regionem con-
 erent; I. I. reliquas in
 age ab Auernis, ne qua

pars Galliae vacua ab exercitu esset. paucos dies ipse in provincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percurrisset; publicas controuersias cognouisset; bene meritis * premia tribuisset, (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, * quali quisque animo in remp. fuisset totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate, atque auxiliis provinciae illius) his rebus confectus, ad legiones in Belgium se recipit, hiberna-
 uique; Nemetocennae ibi cognoscit, Commium Atrebatem praelio cum equitatu suo contendisse. nam cum Antonius in hiberna venisset; ciuitasque; Atrebatum in officio maneret; Commius, qui post illam vulnerationem, quam * supra commemorauimus, semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consueisset, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum, duxque deesset, * parente Romanis ciuitate, cum suis equitibus se suosque; latrociniis aiebat, infestisque; itineribus com meatus complures, qui comporiabantur in hiberna Romanorum, * intercipiebat. erat attributus Antonio praefectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam virtutem, quae singularis in eo erat, magnum odium Commij adiungebat quo libentius id faceret, quod imperabatur itaque dispositis insidiis, sapientius eius equites aggressus, secunda praelia faciebat. nouissime, cum re-
 heimen-

251
 G.
 Praelium e-
 questre cum
 Commio
 Atrebate.

etur, ac Volusenus ipsius
 cupiditate pertinacius eum
 esset; † ille autem fuga ve- 252
 ngius produxisset, repen-
 cat fidem, atq; auxilium,
 dia interposita, pateren-
 sue equo, se à cæteris in-
 efecum. faciunt idem*
 cosq; nostros conuertit,
 minus incensum calcari-
 Quadrati, lanceaque*
 us magnis virib. trans-
 non dubitant nostri re-
 pellere. quod ubi ac- 253
 magno nostrorum im-
 & partim in fuga pro-
 untur. quod ubi ma-
 * euitavit, graviter
 ita periculum aditu-
 castra. Commius au-
 sue magna parte a-
 ntonium mittit, seq;
 serit, & ea facturū,
 datis firmat: unum
 edatur, ne in conspe-
 mani.* quam postu-
 licaret ab iusto nasci
 t, obsides accepit.
 m annorum singu-

254
Anno V. C.

703
Ante Chri-
stum 49.

H.
Cæs. in Cis-
alpinam Gal-
liam profi-
citur.

los Commentarios fecisse: quod ego non existi-
maui mihi esse faciendum: propterea quod inse-
quens annus † L. Paulo, & C. Marcello Cos.
nullas habet Gallia magnopere res gestas. Ne
quis tamen ignoraret, quib. in locis Caesar, exer-
citusque eo tempore fuissent, pauca scribenda,
coniungendaque huic Commentario statui.

255 C A E S A R, cum in Belgio hiemaret, unum
illud propositum habebat, continere in amicitia
ciuitates, nulli spem, aut causam dare arma-
rum. nihil enim minus volebat, † quam sub dis-
cessu suo necessitatem sibi aliquam imponi belli
gerendi, ne cum exercitum deducturus esset, bel-
lum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia
libenter sine presenti periculo susciperet. itaque,
honorifice ciuitates appellando, principes maxi-
mis premiis afficiendo, nulla onera noua* impo-
nendo, defessam tot aduersis praelijs Galliam, con-
ditione parendi meliore, facile in pace continuit.
ipse hibernis peractis, contra consuetudinem in
Italiam quam maximis itineribus est profectus,
ut municipia, & colonias appellaret, quibus M.
Antonij, quaestoris sui, commendaret sacerdotij
petitionem † contendebat enim gratia, cum
libenter pro homine sibi coniunctissimo, quem
paullo ante praemiseras ad petitionem, tum acri-
ter contra factionem, & potentiam paucorum,
qui M. Antonij repulsa, Caesaris intercedentis
conuellere gratiam cupiebant. hunc etsi augu-
rem

256

quam Italiam attingeret, in
tamen non minus iustam sibi
colonias adeundi existi-
as ageret, quod frequentiam,
Antonio præstitissent,† si-
orem suum insequentis anni
one, propterea quod insolen-
riarentur, L. Lentulum &
reatos, qui omnem honorem
tris exspoliarent; ereptum
um, cum is multo plus gra-
sser, quod sibi cōiunctus &
cessitudine legationis esset.
aduentus ab omnibus mu-
credibili honore, atq; amo-
veniebat ab illo vniuersæ
nebatur quod ad orna-
um, locorumq; omnium,
excogitari *posset. cum li-
obuiam procedebat. ho-
olabantur: triclinijs stra-
upabantur, ut vel exspe-
itia percipi posset. tanta
d opulentiores, cupiditas
n omnes regiones Gallie
risset, summa celeritate
iam redijt; legionibusq;
fines Treuirorum euoca-
ue exercitum lustravit.

257

Redit ad ex-
ercitum.

T. Labienum Galliae Togatae praeficit, quo maiore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. ipse tantum itinerum faciebat. quantum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem existimabat. ibi quanquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum consilijs, ut interposita senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. indicabat enim, liberis sententijs patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. nam C. Curio, tribunus pl. cum Caesaris causam, dignitatemque defendendam suscepisset. saepe erat senatui pollicitus, si quem timor armorum Caesaris laderet; & quoniam Pompeij dominatio, atque arma, non minimum terrorem foro inferrent, discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret, [†] fere eo facto liberam, & sui iuris civitatem. neque hoc tantum pollicitus est; [†] sed etiam per se discessionem facere cepit. [†] quod ne fieret, consules, amicique Pompeij ^{*} insserunt, [†] atque ita rem moderando, discessurum magnum hoc testimonium senatus erat uniuersi, conueniensque superiori facto, nam Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Caesaris dignitatem, contra legem Pompeij, & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum de Caesaris provincijs, sententijsque dictis, discessionem

Marcelli interea contrariaeque factionis hominum Romae ad-

illo, qui sibi omnem digni- uersus ipsam
 tia quærebat, senatus fre- agitata con-
 ansit. quibus non frange- filia.

um Caesaris, admoneban-
 et necessitudines, quibus
 hare, quod ipsi constituis-
 et ad bellum Parthicum
 io, altera à C. Cesare
 ure hæc duæ legiones uni
 m Cn. Pompeius legio-
 esarem miserat, † con- 262

ntia, Cesari eam tan-
 t. Caesar tamen, † cum 263
 um se exspoliari nemi-

peio legionem remisit,
 am in Gallia citeriore
 transdi. in eius locum
 mittit, quæ præsidia
 lijs XV. deducebatur:
 per hiberna; C. Tre- 264
 V. in Belgio collocat;

Aednos deducit. sic
 m fore Galliam, si
 tus; * & Aedui quo-
 , exercitibus consi-
 fectus est. quo cum
 tarcellum consulem
 uæ ex S. C. deberent
 Cn. Pompeio trans-

ditas, atque in Italia retentas esse. hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur: tamen Cæsar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur, iure potius disceptandi, quàm belli gerendi.

**C. IVLII CAESARIS COMMENTA-
RIORVM DE BELLO
Ciuili,**

LIBER I.

A. Causæ & origo ciuilis belli. B. Cæsar totam Italiam fauore municipiorum celeriter occupat. C. Pompeium Brundisij obsidet. ille tamen elabitur. opidum deditur. D. Eiecti ab Cæsarianis è Sardinia Cotta, è Sicilia Cato. E. Cæsar ad urbem proficiscitur. sed infectis ijs quæ agere destinauerat, in Galliam vltiorem cõtendit. F. Massiliam terra mariq; obsessurus, Fabium legatum in Hispaniam præmittit. G. Mox relictis ad Massiliam C. Trebonio & D. Bruto ipse subsequitur, ac cum Afranio & Petreio bellum ad Ilerdam gerit. H. Subita coorta tempestate, fractis pontibus inter duo flumina

omnes nihilominus angu-
 Interea prēlio nauali vin-
 es. K. Cēsar ex eo tempo-
 Hispania gerit. L. Eun-
 tes passim insequitur &
 ulatione prohibet. M.
 os ad deditiōē cogit.

s à Fabio C. Cēsaris consu-
 dditis, egre ab ijs impetra-
 , summa tribunorum pl.
 one, vt in senatu recitaren
 vero ex literis ad senatum
 non potuit. † Referunt
 tate. L. Lentulus consul se-
 i defuturum pollicetur, si
 ntentias dicere velint: sin
 que eius gratiam sequan-
 cerint temporibus, se sibi
 ; senatus auctoritati ob-
 se quoq; ad Cēsaris gra-
 ceptum. In eandem sen-
 : Pompeio esse in animo,
 us sequatur; sin cundē-
 quidquā eius auxiliū, se
 is. † Hec Scipionis oratio,
 bebatur, Pompeiusque
 mpeij mitti videbatur.

Anno V. C.

704.

Ante Chri-

stum 48.

265

A.

Senatus con-
 sultationes
 super causa
 Cēsaris.

266

dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus, ingressus, in eam orationem, non oportere ante de^a rep. ad senatum referri, quam delectus tota Italia habitus, & exercitus conscripti essent; quo praesidio, tuto, & libere, senatus, quae vellet, decernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat, ut Pompeius in suas provincias proficisceretur; ne qua esset armorum causa: timere Caesarem abrepus ab eo II. legionibus, ne ad eius periculum reservare, & retinere eas ad urbem Pompeius videretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, sequebatur. ij omnes, conuicio L. Lentuli consulis correpti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pronuntiaturum se omnino negavit. Marcellus, perterritus conuiciis, a sua sententia discessit. sic vocibus consulis, terrore praesentis exercitus, minis amicorum Pompeii, plerique compulsi, inuicti, & coacti, Scipionis sententiam sequuntur; ut ante certam diem Caesar exercitum dimittat; si non faciat, eum aduersus remp. facturum videri.*

Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribuni pl. Refertur confestim de intercessione tribunorum. dicuntur sententiae graues. ut quisque acerbissime, crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Caesaris collaudatur: misso ad vesperam senatu, omnes, qui sunt eius ordinis, a Pompeio euocantur. † laudat Pompeius, atque in posterum confirmat, segniores castigat, atque incitat.

multi

Intercedunt
pro Cæs. Tr.
pl. sed frustra.

ex veteribus Pompeij exercitibus,
um, atq; ordinum, euocantur; multi
gionibus, quæ sunt tradita à Cæsa-
tur. completur vrbs ad ius comitio
os pleb. C. Curio euocat. omnes ami-
necessarij Pompeij, atq; eorum, qui
citas cum Cæsare gerebant, cogun-
n: quorum vocibus, & concursu
rmiores, dubij confirmantur; pleris-
e potestas decernendi eripitur. pol-
Censor, sese iturum ad Cæsarem;
prætor, qui de his rebus eum do-
ad eam rem conficiendam spatij
ntur etiam à nonnullis sententiæ,
sarem mittantur; qui volunta-
proponant. omnib. his resistitur;
io consulis, Scipionis, Catonis op-
m veteres inimiciæ Cæsaris in-
epulsa. Lentulus, æris alieni ma-
e exercitus, ac prouinciarum, &
dorum largitionibus mouetur:
re Syllam, inter suos gloriatur,
imperij redeat. Scipionem ea-
iæ, atque exercituum impellit;
stidine, partiturum cum Pom-
simul iudiciorum merus, adula-
atio sui, & potentium, qui in
cum plurimum pollebant. ipse
miciis Cæsaris incitatus, quod

Pomp. à Cz-
sare auerti-
tur.

neminem dignitate secum exæquari volebat, totum se ab eius amicitia auerterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat; [†] quorū
 269 ipse maximam partem illo affinitatis tempore adiunxerat Cæsari, simul infamia II. legionum permotus, quas ab itinere Asia, Syriaq; ad suam potentiam, dominatumq; conuerterat, rem ad arma deduci studebat. His de causis aguntur omnia raptim, atq; turbate; neq; docendi Cæsaris propinquis eius spatium datur; nec tribunus pl. sui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, * facultas tribuitur; sed de sua salute die VII. cogitare coguntur; q; illi tribulentissimi superioribus temporibus tribuni pl. III. denique mense suarum actionum respicere, ac iurare consueuerant, decurritur ad illud extremum, atque ultimum S. C. quo, nisi pene in ipso urbis incendio, atq; desperatione * omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum
 270 est; dent operam consules, prætores, tribuni pl. [†] quiq; * procōsules sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. * Hæc S. C. perscribuntur ad VII. Id. Ianuarij. itaque V. primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatū inijt Lentulus, biduo excepto comitiali, & de imperio Cæsaris, & de amplissimis viris tribunis pl. gravissime acerbissimeq; decernitur. profugiant statim ex urbe tribuni pl. seseq; ad Cæsarem con-

eo tempore erat Ravennæ, ex- Confugiunt
lenissimis postulatis responsa: ad Cæsarem
tate res ad omniū deduci pos- Tribuni.

bus habetur senatus extra ur-
adem illa, quæ per Scipionem
natus virtutem constantiam-
as suas exponit; legiones ha-
præterea cognitum comper-
se animo in Cæsarem milites,
deri, ut eum defendant, aut
de reliquis rebus ad senatū
lia delectus habeatur; Fati-
† Mauritaniam* mittatur:

271

io Pompeio detur. Refertur
ut socius sit, atq; amicus.*
urum se in præsentia negat.
philippus tribunus pleb. De
perscribuntur. Provinciæ

r; duæ consulares, reliquæ
uenit Syria, L. Domitio Gal
Marcellus privato consilio

272

orum sortes deiciuntur. in
rætores mittuntur. neque
rioribus annis acciderat,
ad populum referatur: †

273

incupacis, exeunt. Consu-
pus acciderat numquam,
r, lictoresque habent in
ualim, contra omnia ve-

Cæsar sui &
Tribb. pl. de
fensionem
milites ex-
citat.

tustatis exempla tota Italia delectus habentur;
arma imperantur; pecunia à municipiis exigun-
tur, & è Fanis tolluntur; omnia diuina, & hu-
mana iura permiscētur. Quibus rebus cognitis,
Cæsar apud milites concionatur: omnium tem-
porum iniurias inimicorum in se commemorat;
274 „ à quibus* & inductum, & deprauatū Pompeiū
queritur, inuidia, atq; obtrectatione laudis suæ,
275 „ cuius ipse honori, & dignitati semper fauerit,
adiutorque fuerit. nouum in Rep. introductum
exēplum queritur, ut tribunitia intercessio ar-
274 „ mis notaretur, atque opprimeretur,† quæ supe-
rioribus annis armis esset restituta. Syllam, nu-
data omnibus rebus tribunitia potestate, tamen
275 „ intercessionem liberam reliquisse; Pompeium,†
qui amissa restituisse videatur, bona etiam, quæ
ante habuerat, ademisse: quotiescunque sit de-
cretum, darēt magistratus operam, ne quid resp.
detrimenti caperet, qua voce, & quo S. C. popu-
lus R. ad arma sit vocatus; factum in pernicio-
sis legibus, in vi Tribunitia, in secessione populi,
templis, locisq; editioribus occupatis: (atq; hæc
superioris ætatis exempla expiata Saturnini, at-
que Gracchorum* casibus docet) quarum rerū
illo tempore nihil factum, * ne cogitatum qui-
dem. nulla lex promulgata, non cum populo agi
cœptum, nulla secessio facta. hortatur, cuius Im-
peratoris ductu IX. annis remp. felicissime gesse-
rint, plurimaq; prælia secunda fecerint, omnem
Galliam,

Galliam Germaniamq; pacauerint, ut eius estimationem dignitatemque ab inimicis defendant. Conelamant legionis XIII. quæ * aderat, milites, (hanc enim initio tumultus euocauerat: reliquæ nondum conuenerant) sese paratos esse, Imperatoris sui, Tribunorumq; pl. iniurias defendere. Cognita militum voluntate, Ariminum ea legione proficiscitur, ibiq; Tribunos pl. qui ad eum confugerant, conuenit: reliquas legiones ex hibernis euocat, & subsequi iubet. Eò L. Caesar adolescens venit: cuius pater Caesaris erat legatus. is reliquo sermone confectò, cuius rei causa venerat, habere se à Pompeio ad eum privati officij mandata demonstrat: velle Pompeium, se Cesari purgatum, ne ea quæ reip. causa egerit, in suam contumeliam vertat: † semper se reip. commoda privatis necessitudinibus habuisse potiora, Casarem quoq; pro sua dignitate debere & studium, & iracundiam suam reip. dimittere, neque adeo grauer irasci inimicis, ne cum illis nocere se speret, reip. noceat. pauca eiusdem generis addit, cum excusatione Pompeij coniuncta. Eadem fere, atq; eisdem de rebus prætor Roscius agit cum Cesare, sibiq; Pompeium commemorasse demonstrat. quæ res etsi nihil ad leuandas iniurias pertinere videbantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea quæ vellet, ad eum perferrètur, petit ab utroque, quoniam Pompeij mandata ad se deuulerint, ne grauentur

B.

Arimini cum
legatis Pom-
peij collo-
quitur.

- sua quoq; ad eum postulata deferre, si paruo labore magnas controuersias tollere, atq; omnem
- 277 Italiam metu liberare* possent: † sibi semper reip. primam fuisse dignitatem, vitamq; potiorem; doluisse se, quod populi R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur, ereptoque semestri imperio, in urbem retraheretur, cuius absentis rationem haberi proximis comitijs populi iussisset; tamen hanc honoris iacturam sui, reip. causa æquo animo tulisse: cum literas ad senatum miserit, ut omnes ab exercitiis discederent, ne id quidem impetrauisse: tota Italia delectus haberi, retineri legiones II. quæ ab se, simulatione Parthici belli, sint adductæ: ciuitatem esse in armis: quoniam hæc omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere? sed tamen ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati reip. causa: † proficiscatur Pompeius in suas prouincias; * ipse exercitus dimittantur; discedant in Italia omnes ab armis; metus è ciuitate tollatur; libera comitia, atque omnis resp. Senatui populoq; R. permittatur: hæc quo facilius, certisq; conditionib. fiant, & iureiurando sanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiat accedere: fore ut per colloquia omnes controuersie componantur. Acceptis mandatis, Roscius cum
- 278 Legati viro L. Casare Capuam peruenit; ibiq; Consules, Pompeiumq; inuenit, postulata Caesaris renunciat. Illi re deliberata, respondent, scriptaq; ad eum
- man-

Legati viro
eiusq; com-
meant.

os remittunt: quorum hæc erat
 in Galliam reuerteretur, Arimi-
 exercitus dimitteret: quæ si fecis-
 in Hispanias iturum. interea,
 data, Casarem facturum, quæ
 n intermissuros Consules, Pom-
 s. Erat iniqua cōditio, postulare,
 no excederet, atq; in prouinciam
 sum & prouincias, & legiones
 exercitum Casaris velle dimitti,
 polliceri, se in prouinciam itu-
 rem diem iturus sit, definire: ut
 cōsulatu, Pompeius profectus
 men mendacij religione obsiri- **Cæf. complu**
 mpus vero colloquio non dare, **ra a unici-**
 polliceri, magnam pacis despe- **pia occupat.**
 t. itaque ab Arimino M. An-
 rtibus V. Arretium mittit: † 279
 I I. legionibus subsistit, ibiq;
 stituit: Pisaurum, Fanum,
 cohortibus occupat. Interea
 ium Thermum prætorem co-
 pidum munire, omniumq;ue
 imam erga se voluntatem,
 cohortibus quas Pisauri, &
 nittit. cuius aduēu cognito,
 oluntati Thermus, cohortes
 ro fugit: milites in itinere ab
 ū reuertitur: Curio, omnino

summa voluntate, Tigneum recipit. Quibus re-
 bus cognitis, confusus municipiorum voluntati-
 bus Caesar, cohortes legionis XIII. ex praesidijs
 deducit, Auximumq; proficiscitur: quod opidū
 280 † Aetius, cohortibus introductis, tenebat, dele-
 ctumque toto Piceno, circummissis senatoribus,
 habebat. Adventu Caesaris cognito, Decuriones
 Auximi ad Aetium Varum frequentes conue-
 niunt: docent, sui iudicii rem non esse; neque se,
 neque reliquos municipes pati posse, C. Caesarem
 imperatorem bene de Repub. meris tantis re-
 bus gestis, opido, mœnibusq; prohiberi: proinde
 habeat rationē posteritatis, & periculi sui. Quo-
 rum oratione permotus Aetius Varus, praesidiū,
 quod introduxerat, ex opido educit, & profugit.
 hunc ex primo ordine pauci Caesaris consecuti
 milites, consistere * cogunt: commissoque praelio,
 deseritur à suis Varus: nonnulla pars militum
 domum discedit: reliqui ad Caesarem perveniunt:
 atq; una cum ijs deprehensus L. Pupius, primi-
 pili centurio, adducitur, qui hunc eundem ordi-
 nem in exercitu Cn. Pompeij antea duxerat. At
 Caesar milites Aetianos collaudat, Pupium di-
 mittit, Auximatibus agit gratias, seque eorum
 facti memorē fore pollicetur. Quibus rebus Ro-
 mam nunciatis, tantus repente terror inuast, ut
 cum Lentulus * consul ad aperiendum ararium
 venisset, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferen-
 da, n. protinus, aperto sanctiore arario, ex vr-
 be pro-

Profugiunt
 ex vrbe con-
 sules.

Caesar enim aduentare iam iam-
 mites, falso nunciabantur. hūc
 & pleriq; magistratus conse-
 mpeius pridie eius diei ex vrbe
 legiones habebat, quas à Cæsa-
 ulia, hibernorum causa dispo-
 ntra urbem intermittuntur,
 tutum esse omnibus videtur,
 confirmant, & colligunt; de-
 m, qui lege Iulia Capuam de-
 instituit gladiatoresq; quos
 bebat, in forum productos,
 firmat, atq; ijs equos attri-
 ssit: quos postea, monitus à
 ium iudicio reprehendeba-
 ares conuentus Campaniæ,
 ibuit. Auximo Cæsar pro-
 m Picenum percurrit. cum
 ræfectura libentissimis ani-
 erciturq; eius omnibus re-
 Cingulo, quod opidum La-
 naq; pecunia exædificauit;
 nt; quæq; imperauit, sese
 ollicetur. Milites imperat:
 XII. Cæsarem consequi-
 tum Picenū proficiscitur.
 inther X. cohortibus tene-
 tu cognito, profugit ex o-
 abducere conatus, à ma-

Cæsar omnem
 agrum Pice-
 num percur-
 rit.

gna parte militum deseritur. relictis in itinere
 cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, missum
 à Pompeio in Agrum Picenū, confirmandorum
 hominum causa: à quo factus Vibullius cersior,
 quæ res in Piceno gereretur, milites ab eo accipit:
 ipsum dimittit. item ex finitimis regionibus, quas
 potest contrahit cohortes, ex delectibus Pompe-
 281 ianis: † in ijs Camerino* fugientem Vclilem
 Hirum, cum VI. cohortibus, quas ibi in præsidio
 habuerat, excipit. quibus coactis, XIII. efficit:
 eum ijs ad Domitium Ahenobarbum Corfinium
 magnis itineribus peruenit; Casaremque adesse
 eum legionibus II. nunciat. Domitius per se cir-
 citer XX. cohortes ex Alba, & Marfis, & Pelig-
 nis, & finitimis ab regionibus coegerat. Recepio
 Asculo, expulsoque Lentulo, Caesar conqueri mi-
 lites, qui ab ea discesserant, delectumque institui
 iubet: ipse vnum diem ibi, rei frumentaria cau-
 sa moratus, Corfinium contendit. eò cum venisset,
 cohortes V. præmissæ à Domitio ex opido, pontem
 fluminis interrumpabant, qui erat ab opido mil-
 lia* passuum, circiter III. ibi cum antecursoribus
 Caesaris prælio commissio, celeriter Domitiani, à
 ponte repulsi, se in opidum receperunt, Caesar, le-
 gionibus transductis, ad opidum constitit, iux-
 taque murum castra posuit. Recognita, Domi-
 tius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum,
 magno proposito premio, cum litteris mittit, qui
 petant, atque orent, ut sibi subueniant.

Corfinium
 contendit.

rcibus, & locorū angustijs fa-
 cisse, frumentoq; prohiberi: quod
 ortesq; amplius XXX. magnū
 enatorum. atque equitum Ro-
 culum esse venturum. interim,
 ormenta in muris disponit: cer-
 tes ad custodiam vrbis attri-
 consione agros ex suis posses-
 r, + quaterna in singulos in-
 arte centurionibus, evocatis-
 ri nunciatur, Sulmonenses,
 io VII. millium intervallo
 facere, quæ vellet. sed à Q. *
 & Actio Peligno prohiberi,
 cohortium præsidio tenebat.
 ium cum legionibus IIX.
 onenses, simul atque nostra
 is aperuerunt; vniuersiq;ue
 s obuiam gratulantes An-
 retius & Auctius de mu-
 us ad Antonium deductus
 nitteretur. Antonius cum
 eodem die, quo profectus
 er eas cohortes cum exer-
 Actiumque incolumen di-
 mis diebus castra magnis
 finitimis municipijs fru-
 reliquasq; copias exspe-
 o legio IIX. ad eū venit,

Sulmonēses
 Caesaris par-
 tes ultro se-
 quuntur.

283
 Cæs. Corfi-
 nium obfi-
 det.
 Strategema
 Domitij.
 Fugæ confi-
 lium.

284

cohortesq; ex nouis Gallia delectibus XXI. e-
 quitesq; à rege Norico circiter CCC. quorum
 adueniunt altera castra ad alteram opidi partem
 ponit. his castris Curionem præfecit: reliquis die-
 bus opidum vallo, † castellisque circummunire
 instituit. cuius operis maxima parte effecta, co-
 dem fere tempore missi ad Pompeium reuertun-
 tur. Literis perlectis, Domitius dissimulans, in
 concilio pronūciat, Pompeium celeriter subsidio
 venturum, hortaturque eos, ne animo deficiant,
 quaque vsui ad defendendum opidum sunt, pa-
 rent. ipse arcanò cum paucis familiaribus suis
 colloquitur, consiliumq; fugere capere * consti-
 tuit. Cùm vultus Domitij cum oratione non con-
 sentiret, atque omnia trepidantius, timidiusque
 ageret, quam superiorib. diebus consueisset, mul-
 tumq; cum suis, † consultandi causa, secretò, præ-
 ter consuetudinem colloqueretur, concilia, con-
 uentusq; hominū fugeret; res diutius regi dissi-
 mulariq; nō potuit. Pompeius enim rescripserat,
 sese rem in summum periculum deducturū non
 esse; neq; suo consilio, aut voluntate Domitium
 se in opidum Corfinium cōtulisse: proinde si qua
 facultas fuisset, ad se cū omnibus copijs veniret.
 id ne fieri posset, obsidione, atq; opidi circum-
 munitione fiebat. Diuulgato Domitij consilio,
 milites, qui erant Corfinij, * prima vespere seces-
 sione faciunt: atq; ita inter se per tribunos mil-
 centurionesq;, atq; honestissimos sui generis, col-
 loquan-

loquuntur; obsideri se à Cesare opera munitionesq; prope esse perfectas; ducē suum Domitiū, cuius spē, atq; fiducia permanserint, proiectis omnibus, fugę consilium capere; debere se suę salutis rationem habere. Ab his primo Marfi dissentire incipiunt. eamq; opidi partem, quę munitissima videretur, occupant: tantaq; inter eos dissensio exstitit, ut manum conferere, atq; armis dimicare conarentur. post paullo tamē, internūcijs ultro citroq; missis, quę ignorabant, de L. Domitiij fuga cognoscunt: itaq; omnes vno consilio Domitium productū in publicum circumstant, & custodiunt; legatosq; ex suo numero ad Cesarem mittunt; sese paratos esse portas aperire, quęque imperaverit, facere & L. Domitium vivum in eius potestatem transdere. Quibus rebus cognitis, Caesar, etsi magni interesse arbitrabatur, quamprimum opido potiri, cohortesq; ad se in castra transducere, ne qua aut largitionibus aut animi confirmatione, aut falsis, nuncijs, commutatio fieret voluntatis; quod saepe in bello parvis momentis magni casus intercederent; tamen veritus ne militum introitu, & nocturni temporis licentia opidum diriperetur eos qui venerant, collaudat, atque in opidum dimittit; portas, murosq; asservari iubet: ipse ijs operibus, quę facere instituerat, milites disponit, non certis spatijs intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis vigilijs, statio-

Milites opidum & duces Cesari dedunt.

nibusq; ut contingant inter se, atq; omnem mil-
 itationem * expleant: tribunos mil. & praefectos
 circummittit; atque hortatur, non solum ab e-
 ruptionibus caueant. sed etiam singulorum ho-
 285 minum occultos exitus asseruent. † neque eorum
 tam remisso ac languido animo quisquam omni-
 um fuit, qui ea nocte conquieverit. tanta erat
 286 summa rerum expectatio, † ut nullus in aliam
 partem mente atq; animo traheretur, quid ipsis
 Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo,
 quid reliquis accideret, qui quosq; euentus ex-
 ciperet. quarta vigilia circiter Lentulus Spin-
 ther de muro cum vigilijs, custodibusq; nostris
 colloquitur, velle, si sibi fiat potestas, Caesarem
 conuenire. facta potestate, ex opido mittitur, ne-
 que ab eo prius Domitiani milites discedunt, quā
 in conspectū Caesaris deducatur. cum eo de salute
 sua agit, atque obsecrat, sibi ut parcat; vete-
 remque amicitiam commemorat; Caesarisque in
 se beneficia exponit, quæ erant maxima: quod
 per eum in collegium pontificum venerat, quod
 provinciam Hispaniam ex prætura habuerat,
 quod in petitione * consulatus ab eo erat subleua-
 tus. Cuius orationem Caesar interpellat: se non
 287 maleficij causa ex provincia egressum, sed vii se
 à contumelijs inimicorū defenderet; † ut tribu-
 nos plebe ex ciuitate expulsos, ad suam digni-
 tatem restitueret, ut se & populum R. paucorum
 factione oppressum, in libertatem vindicaret.
 Cuius

Lentuli de-
 precatio.

Caesaris re-
 sponsum.

Cuius oratione confirmatus Lentulus, ut in opidum reuerti liceat, petit; quod de sua salute impetrauerit, fore etiam reliquis ad suam spem solatio: adeo esse perterritos nonnullos, ut suæ vitæ durius consulere cogantur. facta potestate, dimittit. Cæsar ubi illuxit, omnes senatores senatorumq; liberos tribunos mil. equitesq; Romanos ad se produci iubet. † erant senatorij ordinis L. 228
 Domitius, & P. Lætulus Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quaestor, L. Rubrius, præterea filius Domitiij, alijq; complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & decurionum, quos ex municipijs Domitius euocauerat. hos omnes productos à contumelijs militum, conuicijsque prohibet: pauca apud eos loquitur; quod sibi aperte eorum gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficijs dimittit omnes incolumes. HSL X.* quod aurum adduxerat Domitius, atq; in publicam deposuerat, allatum ad se ab II. viris Corfiniensibus, Domitio reddit; ne continentior vita hominum, quam in pecunia fuisse videatur: etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamque à Pompeio in stipendium. Milites Domitiano sacramentum apud se dicere iubet: atq; eo die castra mouet: iustumq; iter conficit, VII. omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorum, † Ferentinorum, Larinatum in Apuliam peruenit. Pompeius, ijs rebus cognitis, quæ

Quotquot
 ducedere
 volunt inco-
 lumes di-
 mittit.

C.
Pompeius
Brundisium
secedit.

erant ad Corfinium gesta, Luceria proficiscitur
Carnusium, atq; inde Brundisium: copias vn-
diq; omnes ex novis delectibus ad se cogi iubet,
seruos, pastores armat; atq; his equos attribuit:
ex ijs circiter CCC. equites conficit. L. Manlius
prætor Alba cum cohortibus VI. profugit: Ru-
tilius Lupus prætor Tarracina cum III. quæ pro
eul equitatum Cæsaris conspiciatæ, cui præerat
Biuius Curius, relicto prætore, signa ad Curium
transferunt, atq; ad eum transeunt. item reli-
quis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæ-
saris, aliæ in equites, incidunt. reducitur ad * eum
deprehensus ex itinere Cn. Magius Cremona,
præfectus fabrum Cn. Pompeij: quem Cæsar ad
eum remittit cum mandatis; quoniam ad id
tempus facultas colloquendi non fuerit, atq; ad
se Brundisium sit venturus, interesse Reip. &
290 communis salutis, se cum Pompeio colloqui; ne-
que vero idem perfici longo itineris spatio, cum
per alios conditiones ferantur, ac si coram de omni-
bus conditionibus disceptetur. His datis man-
datis, Brundisium cum legionibus VI. perue-
nit, * veteranis IV. reliquis, quas ex nouo dele-
ctis confecerat, atque in itinere complenerat.
Domitianas enim cohortes protinus à Corfinio
in Siciliam miserat. reperit consules Dyrrachium
profectos cum magna parte exercitus, Pompeium
remanere Brundisij cum cohortibus XX. neque
certum inueniri poterat, obtinendine causa Brun-
disij

Cæsiplum
insequitur.

dussit ibi remansisset, quo facilius omne Hadria-
 ticum mare, extremis Italiae partibus regioni-
 busque Græciæ, in potestatem haberet, atque ex
 utraq; parte bellum administrare posset, an in-
 opia navium ibi restitisset: veritusque ne Itali-
 am ille dimittendam non existimaret, exitus,
 administrationesq; Brundisini portus impedire
 instituit: quorum operum hæc erat ratio. Quæ
 fauces erant angustissimæ portus, * molem atq;
 aggerem ab utraq; parte littoris iaciebat, quod
 his locis erat mare vadosum. longius progressus,
 cum agger altiore aqua contineri non posset, ra-
 tes duplices, quoquo versus pedum XXX è re-
 gione molis collocabat. has quaternis anchoris
 ex quattuor angulis distinebat, ne fluctibus mo-
 uerentur. his perfectis, collocatisque, alias dein-
 cepti pari magnitudine rates iungebat; has terra
 atq; aggere contegebat, ne aditus, atque incur-
 sus ad defendendum impediretur: à fronte atq;
 ab utroque latere cratibus, ac pluteis protege-
 bat, in quarta quaque earum turres binorum
 tabulatorum excitabat, quo commodius ab im-
 petu navium, incendijsque defenderet. Contra
 hæc Pompeius naues magnas onerarias, quas in
 portu Brundisino deprehenderat, adornabat. ibi
 turres cum ternis tabulat. erigebat, easq; multis
 tormētis, & omni genere telorum completas, ad
 opera Caesaris appelebat, ut rates perrumperet,
 atque opera disturbaret. sic quotidie utrimque

Fauces Brun-
 dufini por-
 tus occlude-
 re instituit.

291
 Pacis tamen
 conditiones
 interim non
 dimittit.

eminus fundis, sagittis, [†] reliquisque telis, pug-
 nabatur. Atque hæc i. a. Cesar administrabat,
 ut conditiones pacis dimittendas non existima-
 ret. ac tametsi magnopere admirabatur, Magiū,
 quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad
 se non remitti; atq; ea res sæpe tentata, etsi im-
 petus eius, consiliaque tardabat; tamen omnibus
 rebus in eo perseverandum putabat; itaq; Ca-
 ninium Rebilum, legatum familiarem necessa-
 riumque Scribonij Libonis, mittit ad eum collo-
 quij causa: mandat. ut Libonem de concilianda
 pace hortetur, in primis ut ipse cū Pompeio col-
 loqueretur, postulat: magnopere sese confidere
 demonstrat, si eius rei sit potestas facia, fore ut
 æquis conditionibus ab armis discedatur: cuius
 rei magnam partem laudis, atque existimatio-
 nis ad Libonem peruenturam, si illo auctore, at-
 que agente, ab armis sit discessum. Libo à collo-
 quio Caninij digressus, ad Pompeium proficisci-
 tur: paullo post renunciat, quod consules absint,
 292 [†] nihil sine illis de compositione agi posse. ita sæ-
 pius rem frustra tentatam Cesar aliquando di-
 mittendam sibi iudicabat, & de bello agendum.
 Prope dimidia parte operis à Cesare effecta, die-
 busque in ea re consumptis IX. naues à con-
 sulibus * Dyrrachio remissæ, quæ priorem par-
 tem exercitus eo deportauerant, Brundisium
 reuertuntur. Pompeius sine operibus Cesaris per-
 motus, sine etiam quod ab initio Italia excede-
 re con-

Elabitur
 Brundisio
 Pompeius.

re constituerat, aduentu navium profectiorem
parari incipit: & quo facilius impetum Caesaris
tardaret, ne sub ipsa profectiione milites opidum
irrumperent, portas obstruit, vicos plateasque
inadificat, fossas transversas vijs perducit, at-
que ibi sudes, stipitesque præacutos defigit. hæc
leuibus cratibus, terraque inaquat. aditus au-
tem, atque itinera duo, quæ extra murum ad
portum ferebant, maximis defixis trabibus,
atque eis præacutis præsepit. his paratis rebus,
milites silentio naues conscendere iubet; expedi-
tos autem ex euocatis sagittarijs, funditoribusq;
raros in muro, turribusque disponit; hoc certo
signo renocare constituit, cum omnes milites na-
ues conscendissent; atq; ijs expedito loco actua-
ria nauigia relinquit. Brundusini, Pompeiano-
rum militum iniurijs, atque ipsius Pompeij con-
tumelijs permoti, Caesaris rebus fauebant. ita-
que, cognita Pompeij profectiione, concursantib.
illis, atque in ea re occupatis, vulgo ex tectis
significabant. per quos re cognita, Caesar scalas
parari, militesque armari iubet, ne quam rei
gerendæ facultatem dimittat. Pompeius sub no-
ctem naues soluit. qui erant in muro custodiæ
causa collocati, eo signo, quod conuenerat, reuo-
cantur, notis itinerib. ad naues decurrunt. mili-
tes, positis scalis, muros ascendunt; sed moniti
à Brundusinis, ut vallū cecum fossasq; caueant,
subsistunt; & longo itinere ab ijs circumducti,

Brundusinis
Caesari se
dedunt.

293

ad portum perueniunt, duasq; naues cum militibus, quæ ad moles Caesaris adhaeserant, scaphis
 lincibusq; deprehendunt;† deprehensasq; exci-
 piunt. Caesar etsi ad spem conficiendi negotij*
 maxime probabat, coactis nauibus, mare transi-
 re, & Pompeium sequi, prius quàm ille sese trans-
 marinis auxilijs confirmaret, tamen rei eius mo-
 ram, temporisq; * longinquitatē, timebat, quod
 omnibus coactis nauibus, Pompeius præsentem
 facultatem insequendi sui ademerat. Relinque-
 batur, vt ex longinquioribus regionibus Galliæ,
 Piceniq;, & à freto naues essent expectandæ: sed
 id * propter anni tempus, longum, atq; impedi-
 tum videbatur. interea veterem exercitū, duas
 Hispanias confirmari, quarum altera erat ma-
 ximis beneficij Pompeij deuincta, auxilia, equi-
 tatum parari; Galliam, Italiamq; tentari se ab-
 sente nolebat. itaque in præsentia Pompeij in-
 sequendi rationem omittit: in Hispaniam profici-
 sci constituit: II. viris municipiorum omnium
 imperat, vt naues conquirant, Brundisiumq;
 deducendas curent. mittit in Sardiniam cum le-
 gione vna Valerium legatum, in Siciliam Curi-
 onem * proprætorem cū legionibus III. eundem
 cum Siciliam recepisset, protinus in Africam
 transducere exercitum iubet. Sardiniam obti-
 nebat M. Cotta, Siciliam M. Cato. Africam sor-
 te Tubero obtinere debebat. Caralitani, simul*
 ad, e Valerium mitti audierunt, nondum profe-
 Ho ex

D.
 Cæs. per le-
 gatos Sardi-
 niam & Si-
 ciliam oc-
 cupat.

Eo ex Italia, sua sponte ex opido Cottam eici-
 unt. ille perterritus; quod omnem provinciam
 consentire* intelligeret, ex Sardinia in Africam
 profugit. Caro in Sicilia naues longas veteres
 reficiebat. nouas ciuitatibus imperabat: * hac
 magno studio agebat: in Lucanis, Bruttiiq; per
 legatos suos ciuium R. delectus habebat: equi-
 tum peditumq; certum numerum* à ciuitati-
 bus Siciliae exigebat. Quibus rebus pene perfe-
 ctis, aduentu Curionis cognito, queritur in con-
 cione. sese proiectum, ac proditum à Cn. Pompe-
 io; qui omnibus rebus* imparatissimus, non ne-
 cessarium bellum suscepisset; & ab se, reliquisq;
 in Senatu interrogatus, omnia sibi esse ad bellū
 apta, ac parata confirmauisset. Hac in concione
 questus ex provincia fugit. Nacti vacuas ab im-
 perijs, Sardiniam Valerius Curio Siciliam cum
 exercitibus eò perueniunt. Tubero, cum in Afri-
 cam venisset, inuenit in provincia cum imperio
 Actium Varum, qui ad Auximum, vt supra
 demonstrauimus, amissis cohortibus, protinus ex
 fuga in Africam peruenerat; atq; eam sua spon-
 te vacuam occupauerat; delectūq; habuit, I I.
 legiones effecerat, hominum & locorum nouicia,
 & rsu eius provinciae nactus aditus ad ea conā-
 da, quod paucis ante annis ex prætura eam pro-
 uinciam obtinuerat. † hic venientem Viciam 294
 cum nauibus Tuberonem portu, atq; opido pro-
 hibet, neque affectum valetudine, filium expone

R.
Ipse ad urbē
proficiscitur
Senatumq;
cogit.

re in terram patitur; sed sublatis anchoris, ex-
dere eo loco cogit. His rebus confectis, Caesar, ut
reliquum tempus à labore intermitteretur, mili-
tes in proxima municipia deducit: ipse ad vr-
bem proficiscitur. Coactō Senatu, iniurias ini-
micorum commemorat. docet se nullum extraor-
dinarium honorem appetisse, sed expectato le-
gitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum,
quod omnibus ciuibus pateret: latum ab * X.
Tribunis pleb. contradicentibus inimicis, * Ca-
zone vero acerrime repugnante, & pristina con-
suetudine dicendi mora dies extrahente, ut sui
ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio:
qui si improbasset, * cur fieri passus esset? sin pro-
basset, cur se vii populi * beneficio prohibuisset?
patientiam proponit suam, cum de exercitiis
dimittendis ultra postulauisset; in quo iacturā
dignitatis, atque honoris ipse facturus esset, acer-
bitatem inimicorum docet, qui quod ab altero
postularent, in se recusarent, atque omnia per-
misceri mallerent, quam imperium exercitusque
dimittere. iniuriam in eripiendis legionibus præ-
dicat, crudelitatem, & insolentiam in circumscri-
bendis trib. pl. condiciones à se latas, & expeuita
colloquia & denegata, commemorat. pro qui-
bus rebus orat, ac postulat, Rempublicam susci-
pian, atque vnā secum administrarent. sin timore
defugiant, illis se * oneri non futurum, & per se
Rempublicam administraturū. legatos ad Pom-
peium

peium, de compositione mitti oportere: neque se reformidare, quod in Senatu paullo ante Pompeius dixisset, ad quos legati mitterentur, ijs auctoritatem attribuit, timoremque eorum, qui mitterent significari: tenuis, atque infirmi hanc animi videri: † se vero, ut operibus ante studuerit, sic iustitia, & equitate, velle superare. Probat rem Senatus de mittendis legatis: sed qui mitterentur, non reperiiebantur; maximeq; timoris causa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens, ab urbe in Senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romam remansissent, & qui in castris Caesaris fuissent. sic iriduum disputationibus, excusationibusq; extrahitur. subiicitur etiā L. Metellus Tribunus pl. ab inimicis Caesaris, qui hanc rem distrahatur, reliquasq; res, quascumque agere instituerat, impediat. cuius cognito consilio, Caesar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis ijs quae agere destinaverat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam peruenit. quò cum venisset, cognoscit * missum in Hispaniam à Pompeio Vibullium Rufum, quē paucis diebus ante, Corfinij captiū ipse dimiserat: profectū item Domitium ad occupandum Massiliam navib. aëtuarijs II. * † quas Sicilia, & in Cosano à privatis coactas servis, * liberis colonis suis cōplenerat: praemissos etiā legatos Massilienses domū nobiles adolescentes; quas

Inde in ulteriorem Galliam contendit.

ab vrbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne
 noua Caesaris officia veterum suorum beneficio-
 rum in eos memoriam expellerent. Quibus man-
 datis acceptis, Massilienses portas Caesari clause-
 rant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum
 fide antiquitus erant, montesq; supra Massiliam
 incolebant, ad se vocauerant: frumentum ex fi-
 nitimis regionibus, atq; ex omnibus castellis, in
 urbem conuexerant: armorum officinas in vrbe
 instiuerant: muros, * classem, portas reficiebāt.
 Euocat ad se Caesar Massiliensium XV. primos:
 cum his agit, ne initium * inferendi belli à Mas-
 siliensibus oriaur: debere eos Italiae totius au-
 thoritatem sequi potius, quam vnius hominis
 voluntati obtemperare. reliqua, quae ad eorum
 sanandas mentes pertinere arbitrabatur, com-
 memorat. Cuius orationem domum legati refe-
 runt; atque ex auctoritate hac Caesari renun-
 ciant: intelligere se diuisum esse populum R. in
 partes duas: neque sui iudicij, neque suarum esse
 virium discernere, vira pars iustiore habeat
 causam: principes vero esse earum partium, Cn.
 Pompeium, & C. Caesarem, patronos ciuitatis;
 quorum alter * agros Volgarum, Arecomicorū,
 & Heluiorum publice ijs concesserit; alter bello
 victas Gallias attribuerit, vectigaliaque auxe-
 rit: quare paribus eorū beneficijs parem se quo-
 que voluntatem tribuere debere, & neutrum
 eorum contra alterum iuuare, aut vrbe aut por-
 tibus

Massilia Pō-
peio palam
tauet.

F.
Eam obsidet
Cæsar.

Fabium le-
gatum in Hi-
spaniā cum
copijs præ-
mittit.

tibus recipere. Hæc dum inter eos aguntur, Do-
mitius navibus Massiliam peruenit; atq; ab ijs
receptus, urbi præficitur. Summa ei belli admi-
nistrandi permittitur. eius imperio classem quo-
quoversus dimittunt: onerarias naues, quas ubi
que possunt, deprehendunt, atq; in portum deducunt;
earum clavis, aut materia, atque arma-
mentis instructis ad reliquas armadas, reficien-
dasq; utuntur: frumenti quod inuentum est, in
publicum conferunt.* reliquas merces, commea-
tusq; ad obsidionem urbis, si accidat, reseruāt.
Quibus iniurijs permotus Cæsar, legiones III.
Massiliam adducit: turres vineasq; ad oppugna-
tionem urbis agere, naues longas Arelate nume-
ro xij. facere instituit. quibus effectis armatisq;
diebus xxx. à qua die materia caesa est, addu-
ctisque Massiliam, his D. Brutum præfecit: C.
Trebonium legatū ad oppugnationem Massiliæ
relinquit. Dum hæc parat, atque administrat,
C. Fabium legatum cum legionibus III. quas
Narbone, circumque ea loca, hiemandi causa
disposuerat in Hispaniam præmittit; celeriter-
que Pyrenæos saltus occupari iubet, qui eo tem-
pore ab L. Afranio legato præsidijs tenebantur:
legiones rel. quas, quæ longius hiemabāt, subse-
qui iubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita
celeritate, præsidium ex saltu deiecit, magnis que
inimeribus ad exercitum Afraniū contendit. Ad-
uentu Vibullij Rusi, quem à Pompeio missum in

Hispaniam demonstratum est, Afranius, & Petreius, & Varro, legati Pompei, quorum unus III. legionibus Hispaniam Citeriorem, alter à saltu Castulonensi ad Anam II. legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur; ut Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur; Varro cum iis, quas habebat legionibus, omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. his rebus constitutis, equites, auxiliaque totius Lusitaniae à Petreio, † Celiiberis, Cantabris, Barbarisque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium pervenit. * constituunt communi consilio, bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii III. Petreii II. praeterea scutati citerioris provinciae, & cetratae ulterioris Hispaniae cohortes circiter DCCC. equitum utriusque provinciae circiter V. millia. Caesar legiones in Hispaniam praemisit, ad VI. millia auxilia peditum, equitum III. millia, quae omnibus superioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum. † quem ipse petiverat, nominatim ex omnibus civitatibus, nobilissimo, & fortissimo quoque * evocato. hinc optimi generis hominum ex Aquitanis, montanisque, * qui Galliam provinciam attingunt.

gunt. Audieras Pompeium per Mauritaniā cum legionibus iter in Hispaniam facere, confestimq; esse venturum simul à tribunis mil. centurionibusq; mutuas pecunias sumpsit, has exercitui distribuit, quo facto, duas res cōsecutus est, q̄ pignore animos centurionum deminxit, & largitione redemit militum voluntates. Fabius finitimarum civitatum animos literis, nuncijsque tentabat. in Sic ore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum IV. his pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quæ citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de causa, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroque inter se equestribus prælijs contendeant. huc cum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus præsidio proprio legiones Fabianæ II. flumen transissent; impedimenta que, & omnis equitatus sequeretur;† subito, vi iumentorum, & aquæ magnitudine, pons est interruptus, & reliqua multitudo equitum interclusa. quo cognito à Petreio, & Afranio ex aggere, atque cratibus, quæ flumine ferobantur; celeriter ponte Afranius, quem opido castrisque coniunctum habebat, legiones IV. equitatumque omnem transiecit, duabusq; Fabianis occurrit legionibus. cuius aduentu nūciato, L. Plancus, qui legionibus præerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem, diversamq; aciem in duas par-

Fabij res in
Hispania ge
næ.

299

G.
Cæs. in castra
Fabij perue-
nit.

res constituit, ne ab equitatu circūueniri posset. ita congressus impari numero, magnos impetus legionum * equitatusq; sustinet. Commisso ab equitibus prælio, signa II. legionum procul ab utrisque conspiciuntur; quas C. Fabius ulteriore pōte subsidio nostris miserat; suspicatus fore id, quod accidit, ut duces aduersariorum occasione, & beneficio fortunæ ad nostros opprimēdos uerentur: quarum aduentu prælium dirimitur, ac suas uterq; legiones reducit in castra. Eo biduo Caesar cū equitibus D C C C C. quos sibi præsidio reliquerat, in castra peruenit. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, pene erat reffectus, hunc noctu perfici iussit. Ipse cognita locorum natura, ponti, castrisq; præsidio V I. cohortes reliquit, atque omnia impedimenta: & postero die omnibus copijs, triplici instructa acie, ad Ilerdā proficiscitur: & sub castris Afranij * constituit: & ibi paulisper sub armis moratus, facit equo loco pugnandi potestatem. potestate facta, Afranius copias educit & in medio colle sub castris * constituit. Caesar ubi cognouit per Afranium stare, quo minus prælio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus C. D. castra facere * constituit: & ne in opere faciendo milites repentino hostiū incursum exterrerentur, atq; opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri necesse erat, sed à fronte contra hostem pedum & V. fossam fieri iussit. pri-

fit. prima, & secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat. post* hos opus in occulto acies tertia faciebat: sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri. sub vesperum Caesar intra hanc fossam legiones reducit, atq; ibi sub armis proxima nocte cōquiescit. postero die omnem exercitū intra fossam cōtinet: & quod longius erat agger petendus, in præsentia similem rationem operis instituit: singulaq; latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda: * fossasq; ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit.

Afranius, Petreiusq;, terrendi causa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt; & praelio lacessunt. neq; iccirco Caesar opus intermittit: confisus praesidio legionum III. & munitione fossæ. illi non diu cōmorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducunt. III. die Caesar vallo castra communit: reliquas cohortes, quas in superioribus castris reliquerat, impedimentaue ad se transduci iubet. * erat in opido Ilerda. & proximo colle, ubi castra Petreius, atque Afranius habebant, planicies circiter passuum CCC. atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paulo editior: quem si occupasset Caesar, & cōmunisset, ab opido & ponte, & comineatu omni, quem in opidum consulerant, se interclusurū, aduer-

Bellum ad
Merdam cum
Pompeianis
gerit.

300

sarios confidebat. hoc sperans, legiones III. ex ca-
stris educit: acieq; in locis idoneis instructa, r-
nius legionis antesignanos praecurrere, atq; oc-
cupare eum tumulum, iubet. qua re cognita, ce-
leriter quae in statione pro castris erant Afranii
cohortes, breuiore itinere ad eundem occupandum
locum mittuntur. contenditur praelio, & quod
prius in tumulum Afraniani venerant, nostri re-
pelluntur, † atq; alij summissis praesidiis, terga
vertere; seq; ad signa* legionum recipere, cogun-
tur. genus erat pugnae militum illorum, ut magno
impetu primo procurrerent, audacter locum cape-
rent, ordines suos non magnopere seruaret, rari,
dispersiq; pugnarent; si premerantur, pedem re-
ferre, & loco excedere, non turpe existimarent,
cum Lusitanis, reliquisq; Barbaris genere quo-
dam pugnae assuefacti; quod fere fit, quib. quis-
que in locis miles inueterauerit, uti* multum
earum regionum consuetudine moueatur. hac
tamen ratio nostros perturbat, insuetos huius ge-
neris pugnae. circumiri enim sese ab aperto lais-
re procurrentib. singulis, arbitrabantur: ipsi au-
tem suos ordines seruare, neq; ab signis discedere,
neq; sine graui causa eum locum, quem ceperant,
dimitti censuerant oportere. itaque, perturbatis
antesignanis, legio, quae in eo cornu constiterat,
locum non tenuit, atque in proximum collem sese
recepit. Caesar, pene omni acie perterrita, quod
prae ter opinionem consuetudinemq; acciderat, co-
hortia.

hortatus suos legionem IX. subsidio ducit: hostem insolentem atque acriter nostros insequen-
 tem suppressi, rursusq; terga vertere, seque ad
 opidum Ilerdam recipere, & sub muro consistere
 cogit. sed IX. legionis milites elati studio, dum
 sarcire acceptum detrimentum volunt, temere
 insecuti* fugientes, in locum iniquum progre-
 diuntur, & sub montem, in quo erat opidum po-
 situm, succedunt. hinc se recipere cum vellent,
 rursus illi ex loco superiore nostros premebant.
 praeceptus locus erat, utraq; ex parte directus;
 ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instru-
 ctæ cohortes eum locum explerent, & neq; subsidia
 à lateribus summitti, neque equites laboranti-
 bus usui esse possent: ab* opido autem declivi fa-
 stigio vergebat, in longitudinem passuum circiter
 CD. hac nostris erat receptus; quod eò incitati
 studio, inconsultius processerant. hoc pugnabatur
 loco, & propter angustias iniquo, & quod sub
 ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum fru-
 stra telum in eos mitteretur, tamen virtute, &
 patientia nitebatur, atq; omnia vulnera sustine-
 bant. Augebantur illis copiae; atq; ex castris co-
 hortēs per opidum crebro summittebantur; ut in-
 tegri defessis succederent. hoc idē Caesar facere co-
 gebatur: ut summissis in eundem locum cohortibus,
 defessos reciperet.* hoc cum esset modo pugnatum co-
 tinenter horis V. nostriq; gravius à multitudine
 premeretur, consumptis omnib. telis gladijs distri-

Etis, impetum aduersum montem in cohortes faciunt; paucisq; deiectis, reliquos sese conuertere cogunt summotis sub murum cohortibus, ac nulla parte propter terrorem in opidum compulsi, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi deiectis, atque inferioribus locis constitit, tamē in summum iugum virtute connititur, atq; inter duas acies perequitan; commodiorem, ac tutiorem nostris receptum dat. ita vario certamine pugnatum est. nostri in primo congressu circiter LXX. ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo hastato legionis XIV. qui propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat, vulnerantur amplius D. C. Ex Afranianis * interficiuntur T. Cecilius, primipili centurio, & præter eum, centuriones IV. milites amplius CC. sed hæc eius diei præferretur opinio, ut se utrique superiores discessisse existimarent; Afraniani, quod cum esse omnium iudicio inferiores viderentur, † cominus tamen diu stentissent, & nostrorum impetum sustinuissent, & initio locum, tumultumque tenuissent, quæ causa pugnandi fuerat; & nostros primo congressu terga vertere coëgissent; nostri autem, quod iniquo loco, atque impari congressi * numero, V. horis prælium sustinuissent, quod montem gladijs districtis adscēdissent, quod ex loco superiore terga vertere aduersarios coëgissent, atque in opidum compu-

compulissent. illi eum tumulum, pro quo pug-
 natum est, magnis operibus munierunt, prae-
 diumq; ibi posuerunt. Accidit etiam repentinum
 incommodum biduo, quo haec gesta sunt. tanta
 enim tempestas * cooritur, ut nunquam illis lo-
 cis maiores aquas fuisse constaret. tum autem ex
 omnibus montibus † nix profluit, ac summas ri-
 pas fluminis superauit; pontesq; ambos, quos C.
 Fabius fecerat, vno die interrupit. quae res ma-
 gnas difficultates exercitui Caesaris attulit. Ca-
 stra enim, ut supra demonstratum est, cum es-
 sent inter flumina duo, Sicorim, & Cingam spa-
 tio millium XXX. neutrum horum transiri po-
 terat; necessarioque omnes his angustiis contine-
 bantur: neq; ciuitates, quae ad Caesaris amicitia
 accesserant, frumentum supportare; neque ij, qui
 pabulatum longius * progressi erant, interclusi
 fluminibus reuerti; neque maximi comitatus,
 qui ex Italia Galliaq; veniebant, in castra per-
 uenire poterant. † tempus erat difficillimum, quo
 neq; frumenta in hibernis erant, neq; multum
 à maturitate aberant: ac ciuitates exinanitae,
 quod Afranius pene omne frumentum ante Ce-
 saris aduentum Ilerdam conuexerat; reliqui si
 quid fuerat, Caesar superioribus diebus consum-
 pserat: pecora, quod secundum poterat esse inopiae
 subsidium, propter bellum finitimae ciuitates lon-
 gius remouerant: qui erant pabulandi, aut fru-
 mentandi causa progressi, hos leuis * armaturae

Cæs. in sum-
 mas redigi-
 tur angu-
 stias.

302

303

Lusitani, peritiq; earum regionum cetrati citioris Hispaniae conſectabatur, quibus erat procline, transnare flumen; quod consuetudo eorū omnium est, ut sine vtribus ad exercitum non eant. At exercitus Afranij omnium rerū abundabat copia. multum erat frumentū prouisum, & conſectum superioribus temporibus: multū ex omni provincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. harum rerum omnium facultates sine vllō periculo Pōs Ilerdē praebebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Caesar adire non poterat. ea permanserunt aquae dies complures. conatus est Caesar reficere pontes: sed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam dispositae cohortes aduersariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere, erat facile, tū ipsius fluminis natura, atque aquae magnitudine, tum quod ex totis ripis in vnum atque angustum locum tela iaciebantur; atq; erat difficile eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela vitare. Nunciatur Afranio, 304 magnos comitatus,† qui iter habebant ad Caesarem, ad flumen conſtitisse. venerant eo sagittarij ex Ruthenis, equites ex Gallia cum multis carris, magnisq; impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. erant praeterea cuiusq; generis hominū millia circiter V I. cum seruis liberisq;: sed nullus ordo, nullum imperiū certum, cū suū quisq; consilio vteretur, atque omnes sine timore iter face.

Etiam impediti comitatus qui ad eum veniebant.

facerent,* vñ superiorum temporum, atque iti-
 nerum licentia. Erant complures honesti adole-
 scentes, senatorum filij, & equestri ordinis: erāt
 legationes ciuitatum: erant legati Caesaris. hos
 omnes flumina continebant, ad hos opprimendos
 cum omni equitatu, tribusq; legionibus Asra-
 nius de nocte proficiscitur, imprudentesq; ante
 missis equitibus aggreditur. celeriter* tamen se-
 se Galli equites expediunt, praeliumq; commit-
 tunt. hi dum pari certamine res geri potuit, ma-
 gnum hostium numerum pauci sustinere; sed
 vbi signa legionum appropinquare ceperunt,
 paucis amissis, sese in montes proximos conferunt.
 hoc pugnae tempus magnum attulit nostris ad sa-
 lutem momentum; nacli enim spatium, se in lo-
 ca superiora receperunt. desiderati sunt eo die
 sagittarij circiter CC. equites pauci, calonum,
 atque impedimentorum non magnus numerus.
 his* tamen omnibus annona creuit: quæ fere Maxima re-
 res inopia non solum presentis, sed etiam futuri rum omniū
 temporis timore ingrauescere consuevit. iamque inopia in e-
 ad denarios L. in singulos modios annona perue- ius castris
 nerat, & militum vires inopia frumenti dimi-
 nuerat; atque incommoda in dies augebantur;
 & tam paucis diebus magna erat rerum facta
 commutatio, ac se fortuna inclinauerat, ut no-
 stri magna inopia necessariarum rerum confli-
 ctarentur; illi omnibus abundarent rebus, supe-
 rioresq; haberentur. Caesar ijs ciuitatibus, quæ

ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat
 frumenti copia, pecus imperabat; calones ad lon-
 ginquiores ciuitates dimittebat: ipse presentem
 inopiam, quib. poterat subsidij, tutabatur. Hec
 Afranius, Petreiusq; & eorū amici, * pleniora
 etiam, atque vberiora, Romam ad suos perscri-
 bebant. multa rumor fingeat: ut pene bellum
 confectum videretur. Quibus literis, nuncijsq;
 305 Romam perlatis, † magni domum concursus ad
 Afranium; magnæ gratulationes fiebant. multi
 ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alij
 ut principes talem nunciū attulisse; alij ne euen-
 tum belli expectasse, aut ex omnibus nouissimi
 venisse viderentur. Cum in his angustiis res es-
 set; atque omnes viæ ab * Afranianis militibus,
 equitibusq; obsiderentur; nec pontes perfici pos-
 sent: imperat militibus Cæsar, ut naues faciant,
 cuius generis eum superioribus annis usus Bri-
 tannia docuerat. * carinae primum, ac statumina
 ex leui materia fiebant: reliquū corpus nauium
 viminibus contextum, corijs integebatur. has
 perfectas carris iunctis deuehit noctu millia pas-
 suum à castris XXII. militesq; his nauibus flu-
 men transportat; continentemque ripæ collem
 improviso occupat. hunc celeriter, priusquā ab
 aduersarijs sentiat, * communis huc legionem
 309 postea transducit; atque ex utraq; parte † pon-
 tem institutum perficit, biduo ita * com meatus,
 & qui frumenti causa processerāt, iusto ad se re-
 cipit,

Ex omnibus
 tamen angu-
 stijs sese ex-
 tricat.

cipit, & rem frumentariam expedire incipit.
 Eodem die equitum magnam partem flumen
 transiecit qui inopinantes pabulatores, & sine
 ullo dissipatos timore aggressi, quam maximum
 numerum iumentorum, atq; hominum, inter-
 ciipiunt: cohortibusq; * cetratis subsidio missis,
 scienter in duas partes sese distribuunt, † alij ut 3
 prædæ subsidio sint; alij ut venientibus resistent,
 atque eos propellant: vnamque cohortem, quæ
 temere ante ceteras extra aciem procurrerat, se-
 clusam à reliquis circumueniunt, atq; interfi-
 ciunt; incolumesque cum magna præda eodem
 ponte in castra reuertuntur. Dum hæc ad Iler-
 dam geruntur, Massilienses, vsi L. Domitij consi-
 lio, naues longas expediunt, numero XVII qua-
 rum erant X l. tectæ. multa his minora nauigia
 addunt; ut ipsa multitudine nostra classis ter-
 reatur: magnum numerum sagittariorum, ma-
 gnum Albicorum, de quibus supra demonstra-
 tum est, imponunt: atque hos præmijs, pollicita-
 tionibusq; incitant. certas sibi deposcit naues Do-
 mitius, atq; has colonis, pastoribusque, quos se-
 cum adduxerat, complet. sic omnibus rebus in-
 structa classe, magna fiducia ad nostras naues
 procedunt, quibus præerat D. Brutus. hæ ad in-
 sulam, quæ est contra Massiliã, stationes obtine-
 bant. erat multo inferior numero navium Bru-
 tus: sed delectos ex omnibus legionibus fortissi-
 mos viros antesignanos, ceteriones Cæsar ei classis

I.

Interim le-
 gati ipsius
 prælio naua-
 li ad Massi-
 liam victo-
 res.

attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant.
 ij manus ferreas; atq; harpagones parauerant;
 magnoque numero pilorum, tragularum, reli-
 quorumque telorum, se instruxerant. ita cogni-
 to hostium aduentu, suas naues ex * portu edu-
 cunt, cum Massiliensibus confligunt. pugnam
 vtriusque est fortissima, atque acerrime: neque
 multum Albici nostris virtute cedebant, homi-
 nes asperi & montani, * exercitati in armis: at-
 que ij, modo digressi à Massiliensibus, recentem
 eorum pollicitationem animis continebant; pa-
 storesq; indomiti, spe libertatis excitati, sub ocu-
 lis domini suam probare operam studebant. ipsi
 Massilienses; & celeritate nauium, & scientia
 gubernatorum confisi, nostros eludebant, impe-
 tusque eorum excipiebant: † & * quod licebat
 latiore spatio, producta longius acie circumue-
 nire nostros, aut pluribus nauibus adoriri singu-
 las, aut remos trarscurrētes detergere, si possent,
 contendebant: cum propius erat necessario ven-
 tum ab scientia gubernatorum, atque artificij,
 ad virtutem montanorum confugiebāt. Nostris
 quod minus exercitatis remigibus, minusque
 peritis gubernatorib. utebantur; qui repente ex
 onerariis nauibus erāt producti, neq; dum etiā
 vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam
 grauitate, & tarditate nauium impediabantur.
 factæ enim subito ex humida materia, non eun-
 dem vsu celeritatis * habebant. itaq; dum lo-

tus ceminus pugnandi daretur, equo animo singulas binis navibus obijciebant: atq; iniecta manu ferrea, & retenta utraque naue, diuersi pugnabant, atq; in hostium naues transcendebant; & magno numero * Albicorum, & pastorum interfecto, partem navium deprimunt; nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naues Massiliensium cum ijs, quae sunt captae, intereunt I X. † Hoc primum * Caesar ad Ilerdam nunciatur. simul, perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. illi perterriti viriute equitum, minus libere, minus audacter vagabatur. alias non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius perbulabantur: alias longiore circuitu, custodias, stationesq; equitum vitabant, aut aliquò accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, proiectis sarcinis, fugiebant: postremo * etiam plures intermittere dies, & praeter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari. interim Oscenses & Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contribusi, mittunt ad eum legatos * seseq; imperata facturos pollicentur. † 310
 hos Tarraconenses, & Lacetani, & Ausetani, † 311
 & paucis post diebus Illurgauonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. petit ab his omnibus, ut se frumento iuuent. pollicentur, atq; omnibus undiq; conquisitis iumentis; in castra deportant. transit etiam cohors Illurgauonen-

309

* praelium

K.

Caesaris res
 in Hispania
 mutata in
 melius.

Afraniana
in peius.

sis ad eum cognito ciuitatis consilio, & signa ex statione transfert. magna celeriter fit commutatio rerum, perfectio pontis: magnis V. ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxilijs legionum, quæ cum Pompeio per Mauritaniam venire dicebatur, multe longinquiores ciuitates ab Afranio desciscunt, & Caesaris amicitiam sequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorum, Caesar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum fossas pedum x x x. in altitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris auerteret, vadumque in eo flumine efficeret. his pene effectis, magnum in timorem Afranius, Petreiusque perueniunt, ne omnino frumento, pabuloque intercluderentur; quod multum Caesar equitatu valebat: itaque constituunt ipsi, locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrarijs generibus, quæ superiore bello cum L. Sertorio steterant, ciuitates victæ nomē, atque imperium absentis timebant: quæ in amicitia * manserant Pompeij, magnis affectæ beneficijs eum diligebant; Caesaris autem in Barbaris erat nomē obscurius, hinc magnos equitatus, magnæque auxilia expectabant, * & suis locis bellum in hiemen ducere cogitabant. Hoc initio consilio, toto flumine Ibero naues conquirere, &

† Octogesim adduci iubent. id erat opidum pos-
 situm ad Iberū, milliaq; passuum à castris abe-
 rat: xx ad eum locum fluminis, nauibus iunctis
 pontem imperant fieri: legionesq; I I. flumen Si-
 corim transducunt: castraq; muniunt vallo pe-
 dum XII. qua re per exploratores cognita, sum-
 mo labore militum Caesar continuato diem no-
 temque opere in flumine auertendo, † huc iam
 rem duxerat, ut equites, etsi difficulter, atque
 egre fiebat, possent tamen, atq; auderent flumen
 transire; pedites vero tantum* modo humeris,
 ac summo pectore, exstarent, ut tum altitudine
 aque, tum etiam rapiditate fluminis ad trans-
 eundum impediretur. sed tamē eodem fere tem-
 pore pons in Ibero prope effectus nunciabatur;
 & in Sicori vadū reperiēbatur. Iam vero eo ma-
 gis illi maturandum iter existimabant. Itaque,
 I I. auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præsidio reli-
 ctis omnib. copijs Sicorim transeunt, & cum I I.
 legionibus, quas superiorib. diebus transduxe-
 rant, castra coniungunt. Relinquebatur Cæsari
 nihil nisi uti equitatu agmen aduersariorum
 male haberet, & carperet. Pons enim ipsius ma-
 gnum circuitum habebat, ut multo breuiore iti-
 nere illi ad Iberum peruenire possent. equites, ab
 eo missi, flumen transeunt; & cum de tertia vi-
 gilia Petreius, atque Afranius castra mouissent,
 repente sese ad nouissimum agmen ostendunt, &
 magna multitudine circumfusa, morari, atque

Afranium &
 Petreium
 recedentes
 Caesar in-
 sequitur.

iter impedire incipiunt. Prima luce, ex superiorib. locis quæ Caesaris castris erant coniuncta, cernebatur, equitatus nostri prælio nouissimos illorum premi vehementer, ac nonnunquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi, alias inferri signa, & vniuersarum cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus cōuersos insequi: totis vero castris milites * circulari, & dolere, hostem ex manibus dimitti, bellum necessarium longius duci: centuriones, tribunosque militum adire, atque obsecrare, ut per eos Caesar certior fieret, ne labori suo, neu periculo parceret: paratos esse sese posse, & audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus. quorum studio, & vocibus excitatus Caesar, eisi timebat tanta magnitudinis flumini exercitum obijcere; conandum tamen, atque experiendum iudicat. itaque infirmiores milites ex omnibus centurijs deligi iubet. quorum aut animus, aut vires videbatur sustinere nō posse. hos cum legione vna præsidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit: magnosque numero iumentorum in flumine supra, atque infra constituto, transducit exercitum. pauci ex his militibus, ut fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur, ac subleuantur: interijt tamen nemo transducto incolumi exercitu, copias instruit, triplicemque aciem ducere incipit. ac tantum fuit in militibus studium, ut millium *¶* I. ad iter adueto ad vadum circuiu, magna.

magnaq; fluminis mora interpolita, eos qui de
 terlia vigilia exissent, ante horam diei x. conse-
 querentur. quos ubi Afranius procul visos cum
 Petreio conspexit, noua re perterritus locis supe-
 rioribus constitit, aciemque instruit. Caesar in
 campis exercitum reficit, ne defessum praelio ob-
 iiciat. rursus conantes progredi insequitur, &
 moratur. illi necessario maturius, quam consti-
 uerant, castra ponunt. (suberant enim montes,
 atque à millibus passuum v. itinera difficilia,
 atque angusta excipiebant, hos intra montes se
 recipiebant, ut equitatum effugerent Caesaris,
 praesidiisq; in angustiis collocatis, exercitum iti-
 nere prohiberent, ipsi sine periculo, ac timore, Ibe-
 rum copias transducerent, quod fuit illis conan-
 dum, atque omni oratione efficiendum) & to-
 tius diei pugna, atque itineris labore defessi, rem
 in posterum diem distulerunt. Caesar quoque in
 proximo colle castra ponit. media circiter nocte
 ijs, qui adaquandi causa, longius à castris pro-
 cesserant, ab equitibus correptis, fit ab his * cer-
 tior Caesar, duces aduersariorum silentio copias
 castris educere. Quo cognito, signum dari iubet,
 & vasa militari more conclamari. illi exaudito
 clamore veriti ne noctu, impediti, sub onere con-
 fligere cogerentur, aut ne ab equitatu Caesaris
 in angustiis tenerentur, iter supprimunt, co-
 piasque in castris continent. postero die Petreius
 cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca

Illi Caesare
 appropin-
 quante pau-
 lum subsi-
 stunt.

314

proficiscitur. hoc idem fit ex castris Caesaris. *
 mittitur L. Decidius Saxo, cum paucis, * qui loci
 naturam perspiciat. vterq; idem suis renunciat:
 V. millia passuum proxima intercedere itineris
 campestris, inde excipere loca aspera, & mōtus-
 sa: qui prior has angustias occupauerit, ab hoc
 hostem prohiberi, nihil esse negotij. Disputatur
 in concilio à Petreio, & Afranio, & temp⁹ profe-
 ctionis quæritur. pleriq; censebant, ut noctu iter
 facerent: posse prius ad angustias venire, quam
 sentirentur. alij, quod pridie noctu conclamatum
 esset in castris Caesaris, * argumenti sumebant lo-
 co, non posse clam exiri, circumfundi noctu equi-
 tatum Caesaris, atque omnia loca, atque itinera
 obsideri: nocturnaq; prælia esse vitanda, quod
 perterritus miles in civili dissensione timori ma-
 gis, quam religioni, consulere consueverit: * at
 lucem multum per se pudorem omnium oculis,
 multum etiam tribunorū mil. & centurionum
 præsentia afferre, quibus rebus coerceri milites,
 & in officio contineri soleant: quare omni ratio-
 ne esse interdum perumpendum: etsi aliquo acce-
 pto detrimento; tamen summa exercitus salua,
 locum quem petant, capi posse. Hac* vicit in con-
 cilio sententia; & prima luce postridie consti-
 tuunt proficisci. Caesar exploratis regionibus, al-
 bente cælo, omnes copias castris educit, magnaq;
 circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. *
 namq; itinera, quæ ad Iberum, atq; Octogesam
 pertine-

Caes. Arate-
 gema.

315

perinebant, castris hostium oppositis tenebantur; ipsi erant transcendendæ valles maximæ, ac difficillimæ, saxa multis locis* prærupta iter impediabant. * ut arma per manus necessario * transfereretur, militesq; inermes subleuatiq; alij ab alijs magnam partem * itineris conficerent. sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, & frumento prohibere potuissent. Ac primo Afraniani milites, visendi causa, Leti ex castris procurrebant, contumeliosique vocibus prosequerantur, necessarij victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reuerii. erat enim iter à proposito diuersum, contrariamque in partem iri videbatur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent. multumq; eorum opinionem adiuuabat, quod sine iumentis, impedimentisq; ad iter profectos videbant, ut non posse diutius inopiam sustinere, consideret. sed ubi paulatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt, iamque primos superare regionem castrorum aduerterunt, nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin, statim castris exeundum, atq; occurrendum, putaret. Conclamatur ad arma, atque omnes copie, paucis præsidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere, contendunt. Erat in celeritate omne* positum certamen, viri prius angustias, montesq; occuparent:

Afraniij an-
tistrateges-
ma.

sed exercitum Caesaris viarum difficultates tar-
dabant; Afranii copias equitatus Caesaris inse-
quens morabatur. res tamen ab Afranianis hinc
erat necessario deducta, ut si priores motes, quos
petebant attingissent, ipsi periculum vitarent, *
impedimenta totius exercitus, cohortesque, in
castris relictas, servare non possent, quibus inter-
clusis exercitu Caesaris, auxilium ferri nulla ra-
tione poterat: confecit prior iter Caesar, atque ex
magnis rupibus naetus planiciem, in hac con-
tra hostem aciem instruit. Afranius cum ab e-
quitatu novissimum agmen premeretur, &
ante se hostem videret, collem quendam naetus,
ibi constitit. ex eo loco IV. cetratorum cohortes
in montem, qui erat in conspectu omnium * ex-
celsissimus, mittit. hunc magno cursu * concitato,
iubet occupare; eo consilio, uti ipse eodem omni-
bus copiis contenderet, & mutato itinere, iugis
Octogesam perueniret. hunc cum obliquo itinere
cetrati peterent, conspiciatus equitatus Caesaris,
in cohortes impetum facit: nec minimam par-
tem temporis equitum vim cetrati sustinere po-
tuerunt, omnesque ab his circumuenci, in con-
spectu utriusque exercitus interficiuntur. erat
ocasio bene gerendae rei, neque vero id Caesarem
fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento,
perterritum exercitum sustinere non posse, prae-
sertim circumdatum undique equitatu, cum in
loco aequo atque aperto, confugeretur. idque ex
omni-

omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrerant legati, centuriones tribuniq; mil. ne dubitaret praelium committere; omnium esse militum paratissimos animos; Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse, quod suis non subvenissent, quod de colle non recederent, quod vix equitum incursus sustinerent, collatisque in unum locum signis confecti, neq; ordines, neque signa servarent: quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset. Caesar in eam spem venerat, se sine pugna & sine vulnere suorum, rem conficere posse; quod re frumentaria adversarios interclusisset. cur etiam secundo praelio, aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de se milites? cur deniq; fortunam periclitaretur? praesertim cum non minus esset imperatoris, consilio superare, quam gladio. movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat: quibus salvis atque incolumibus, rem obtinere malebat. † hoc consilium Caesaris à plerisque non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur; quoniam talis occasio victoriae dimitteretur, etiam cum vellet Caesar, sese non esse pugnaturos: ille in sua sententia perseverat; & paulum ex eo loco digreditur, ut timorem adversariis minuatur. Pestreius, atque Afranius, oblata facultate, in ca-

Caes. contra
suorum opi-
nionem pre-
lio rem com-
mittere non
vult.

stra sese referunt. Caesar praesidijs montibus dispo-
 sitis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam
 proxime potest hostium castris castra communit.
 Postero die duces aduersariorum perturbati, quod
 * omnem rei frumentaria, fluminisq; Iberi spem
 amiserant, de reliquis rebus consultabant. erat
 vnum iter, Ilerdam si reuerti vellent; alterum,
 318 si Tarraconem peterent.† Hæc consultantibus eis
 nunciatur, aquatores ab equitatu premi nostro:
 qua re cognita, crebras stationes disponunt equi-
 tum, & cohortium alariarum; legionariasq; in-
 terijciunt cohortes, vallumq; ex castris ad aquam
 ducere incipiunt; vt intra munitionem & sine
 timore & sine stationibus aquari possent. id opus
 inter se Petreius atq; Afranius partiuntur: ipsiq;
 perficiendi operis causa, longius progrediuntur.
 quorum discessu libera nacti milites colloquio-
 rum facultatem, vulgo procedunt; & quem ple-
 319 risq; in castris notum, aut municipem habebat,†
 conquirat atq; vocat. primum agunt gratias o-
 mnes omnib; quod sibi perterritis pridie peper-
 cissent; eorum se beneficio viuere: deinde impe-
 ratoris fidem quaerunt, recte ne se illi sint comis-
 320 suri; & quod non ab initio fecerint,† armaque
 cum hominibus necessarijs, & consanguineis co-
 zulerint, conqueruntur. His promouati sermoni-
 bus, fidem ab imperatore de Petreij, & Afranij
 vita petunt, ne * quod in se scelus concepisse, neu
 suos prodidisse videantur. quibus confirmatis re-
 bus se

Inducia in-
 ter exercitus
 quodam mo-
 do tacita.

buisse statim signa translaturus confirmant; le-
 gatosq; de pace primorum ordinum centuriones
 ad Casarem mittunt. Interim alij suos in ca-
 strainuitandi causa adducunt; alij ab suis ad-
 ducuntur, adeo ut vna castra iam facta ex binis
 viderentur. compluresque tribuni militum, &
 centuriones ad Casarem veniunt, seque ei com-
 mendant. hoc idem fit à principibus Hispania;
 quos illi euocauerant, & secum in castris habe-
 bant obsidum loco. ij suos notos hospitesque quæ-
 rebant, per quem quisque eorum aditum com-
 mendationis haberet ad Casarem. Afranij etiam
 filius adolescens, de sua & parentis sui salute,
 cum Casare, per Sulpicium legatum agebat. erant
 plena letitia, & gratulatione omnia eorum, qui
 tanta pericula vitasse, & eorum, qui sine vulne-
 re tantas res confecisse videbantur. magnumq;
 fructuum suæ pristinae lenitatis omnium iudicio
 Caesar ferebat; consiliumq; eius à cunctis proba-
 batur. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab in-
 stituto opere discedit, seq; in castra recipit; sic pa-
 ratus, ut videbatur, ut quicumq; accidisset ca-
 sus, hunc quieto, & equo animo ferret. Petreius
 vero non deseris sese, armat familiam; cum hac,
 & prætoria cohorte cetratorum, barbarisque e-
 quitibus paucis beneficiarijs suis, quos suæ custo-
 diae causa habere cōsueverat, improniso ad val-
 lum* aduolat; colloquia militum interrumpit;
 nostros repellit ab castris; quos deprehendit; in-

Petreij faci-
 nore inter-
 rupta.

interficit. reliqui coeunt inter se. & repentino peri-
 culo exterriti, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq;
 dstringunt, atque ita se à cetratis, equitibus-
 que defendunt, castrorum propinquitate confi-
 si; seque in castra recipiunt & ab ijs cohortibus,
 quæ erant in statione ad portas defenduntur.
 Quibus rebus confectis, flens Petreius manipu-
 los circuit; militesq; appellat; ne se neu Pom-
 peium absentem, imperatorem suum, aduersa-
 riy ad supplicium transferant, obsecrat. fit celeriter
 concursus in prætorium. Postulant, ut iurent o-
 mnes, se exercitum, ducesq; non deserturos, ne-
 que prodituros, neque sibi separatim à reliquis
 consilium capturos. Princeps in hæc verba iu-
 rat: ipse ad idem iusiurandum adigit Afranium.
 subsequuntur Tribuni militum centurionesq;
 centuriatim producti milites idem iurant: edi-
 cunt, penes quem quisque sit miles Cesaris,
 ut producat. productos palam in prætorio in-
 321 terficiunt. † sed plerique, quos ceperant, celant,
 noctuque per vallum emittunt. sic terror obla-
 322 tus à ducibus, crudelitas in supplicio, † vana
 religio iusiurandi, spem præsentis deditio-
 nis sustulit, mentesque militum conuertit, & rem
 ad pristinam belli rationem redegit. Cesar mili-
 tes aduersariorum, qui in castra per tempus col-
 loqui venerant, summa diligentia conqueri, &
 remitti, iubet. sed ex numero Tribunorum mi-
 litum, centurionumque nonnulli sua voluntate
 apud

apud eum remanserunt: quos ille postea* magno
 in honore habuit: † centuriones, ampliorisque
 ordinis equites Romanos in Tribuniciū resti-
 tuit honorem. Premebantur Afraniani pabula
 nione; aquabantur ægre; frumenti copiam legio-
 narij* nonnulli habebant, quod dierum XXII.
 ab Ilerda frumentum iussi erant, efferre. Cetrati,
 auxiliaresq; nullam, quorum erant & faculta-
 tes ad parandum exiguae, & corpora insueta ad
 onera portanda. itaque magnus eorum quotidie
 numerus ad Casarem perfugiebat. In his erat
 angustij res: sed* ex propositis consilijs duobus
 explicitius videbatur, * ad Ilerdam reuerti:
 quod ibi paululum frumenti reliquerant. ibi se
 reliquum consilium* expleturos confidebant.
 Tarraco aberat longius: quo spatium plures rem
 posse casus recipere intelligebant. hoc probato
 consilio, ex castris proficiscuntur. Caesar, equita-
 tu præmisso, qui nouissimum agmen carperet,
 atq; impediret, ipse cum legionib. subsequitur.
 nullum intercedebat tempus, quin extremi cum
 equitibus præliarentur. Genus erat hoc pugnae.
 Expeditæ cohortes nouissimum agmen claud-
 ebant: pluresq; in locis campestribus subsistebant.
 si mons erat adscendendus, facile ipsa loci natu-
 ra periculū* repellebat: quod ex locis superiori-
 bus, qui antecesserant, suos adscendentes prose-
 gebant. cum vallis, aut loc⁹ decliuis suberat; neq;
 ij qui antecesserant, morantibus opem ferre pote-

323

Afraniani
 Ilerdam re-
 uerti parat.

In itinere ab
 equitatu
 Caesaris la-
 cessiti.

- 325 rant;† equites vero ex loco superiore in* aduer-
sarios tela conijciebant: tum magno erat in peri-
culo* res; tum inquirebant, ut cum eiusmodi
esset locis appropinquatum, legionum signa con-
sistere iuberent, magnoq; impetu equitatum re-
pelleret, eo summo, repente incitato cursu sese
in valles vniuersi demitterent, atque ita trans-
gressi, rursus in locis superioribus consisterent.
nam tantum ab equitum suorum auxilijs abe-
rant, quorum numerum habebant magnum, ut
ex superiorib. perterritos praelijs, in medium re-
ciperent agmen, ultroque eos tueretur: quorum
nulli ex itinere excedere licebat. quin ab equita-
tu Caesaris exciperetur. tali dum pugnatur modo,
326 † lente, ac paulatim proceditur, crebroq; ut sint
auxilio suis, subsistunt, ut tum accidit. millia e-
nim progressi IV. vehementiusq; peragitati ab
equitatu, montem excelsum capiunt: ibiq; una
fronte contra hostem castra muniunt, neque iu-
mentis onera deponunt. ubi Caesaris castra posi-
ta, tabernaculaq; constituta, & dimissos equites
pabulandi causa animaduertere; sese subito pro-
ripiunt hora circiter VI. eiusdem diei; & spem
nacti morae, discessu nostrorum equitum, iter fa-
cere incipiunt. † qua re animaduersa, Caesar, re-
lictis ijs*munitionib⁹, subsequitur; praesidio im-
pedimentis paucas cohortes relinquit: hora X.
subsequi pabulatores, equitesq; reuocari iubet.
227 celeriter equitatus ad quotidianum itineris offi-
cium

ciam reuertitur. pugnatur acriter ad nouissimū agmen, adeò ut pene terga conuertant: compluresq; milites, etiam nonnulli centuriones, * interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque vniuersum imminebat. Tum vero, neque ad explorandum idoneum locum castris, neq; ad progrediendum data facultate, consistunt: necessario; & procul ab aqua, & natura iniquo loco, castra ponunt. sed iisdem de causis Cæsar, quæ supra sunt demonstrata, * prælio non laceffit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent ad insequendum omnes, siue noctu, siue interdiu erumperent. † illi animaduerso vitio castrorum, tota nocte munitiones proferunt, castraq; castris conuertunt. hoc idem postero die à prima luce faciunt, totumq; in ea re diem consumunt. sed quantum opere processerant, & castra protulerant, tanto aberant ab aqua longius, & præsentis malo alijs malis remedia dabantur. prima nocte, aquandi causa nemo egreditur ex castris. proximo die, præsidio in castris relicto, vniuersas ad aquam copias educunt; pabulatum mittitur nemo. his eos supplices malis Cæsar necessariam subire deditiōem, quam prælio decertare, malebat; conatur tamen eos vallo, fossaq; circumuenire; ut quam maximè repentinas eorum eruptiones demoreretur: quo necessario descensuros existimabat. illi, & inopia pabuli adducti, † & quo essent ad id expeditiores, omnia

M.

Tandem
consistere
coguntur.

328

Cæsar. vallo &
fossa eos cir-
cumuenire
parat.

329

sarcinaria iumenta interfici iubent. in his operi-
 bus, consilijsque biduum consumitur. Tercio die
 magna iam pars operis Caesaris processerat. Illi
 impediendae rei quae munitionis causa fiebat, ho-
 ra circiter IIX. signo dato, legiones educunt, a-
 ciemq; sub castris instruunt. Caesar ab opere le-
 giones reuocat, equitatum omnem cōuenire iu-
 bet, aciem instruit. contra opinionem enim mi-
 litum, famamq; omnium, videri praelio diffugis-
 se, magnum detrimentum afferebat. sed eisdem
 de causis, quae sunt cognitae, quo minus dimicare
 vellet mouebatur; atque hoc etiam magis, quod
 spatij breuitas, etiam in fugam coniectis aduer-
 sarijs, non multum ad summam victoriam iuuare
 poterat. non enim amplius pedum millibus II.
 ab castris castra distabant. hinc duas partes acies
 occupabant, tertia vacabat, ad incursum, atque
 impetum militum relicta. si praelium committere-
 tur, propinquitas castrorum celerem superatis
 ex fuga receptum dabat. Hac de causa constitu-
 erat signa inferentibus resistere. prior praelio non
 laceessere.† Acies erat: Afraniana duplex: legio V.
 330 & III. in subsidijs locum alariae cohortis obtine-
 bat: Caesaris triplex: sed primam aciem quater-
 nae cohortes ex V. legione tenebant: has subsidia-
 ria terna, & rursus ab eadem, suae cuiusq; le-
 gionis, subsequerentur: sagittarij, funditoresq;
 media continebantur acie: equitatus latera cin-
 gebat. Tali instructa acie, tenere uterque pro-
 positum

positum videbatur; Caesar ut nisi coactus præ-
 lium non committeret; ille ut opera Caesaris im-
 pediret, producitur tamen res aciesque ad solis
 occasum continentur: inde utrique in castra dis-
 cedunt. Postero die munitiones institutas Caesar
 parat perficere; illi vadum fluminis Sicoris ten-
 tare si transire possent. Quare animaduversa, Ce-
 sar Germanos levis armaturæ equitumque par-
 tem flumen transiit, crebrasque in ripis custo-
 dias disponit. tandem omnib. rebus obsessi, quar-
 tum iam diem sine pabulo retentis iumentis, †
 aquæ, ligni, & frumenti inopia, colloquium pa-
 tunt, & id si fieri possit, semoto à militibus loco.
 ubi id à Casare negatum, & palam si colloqui
 vellent, concessum est; datur obsidis loco Casari
 filius Afranii. venit in eum locum, † quem
 Caesar deligit. audiente utraque exercitu, loqui-
 tur Afranius: Non esse* aut ipsis, aut militibus
 succensendum, quod fidem erga Imperatorem
 suum Cn. Pompeium conseruare voluerint: sed
 satis iam fecisse officio, satisque supplicij tulisse,
 perpeßos omnium rerum inopiam: nunc vero, pe-
 nè ut feminas circummunitos, prohiberi aqua,
 prohiberi ingressu, neque corpore dolorem, ne-
 que animo ignominiam ferre posse: itaque se
 victos confiteri: orare, atque obsecrare, si
 quis locus misericordiæ relinquatur, ne ad ult-
 imum supplicium progredi necesse habeant.
 Hec quam potest demississime, atque* sub-

Illi despera-
 tis rebus col-
 loquium im-
 petrant.

331

332

iectissime, exponit. Ad ea Caesar respondit: Nulli
 omnium has partes, vel querimonia, vel misera-
 tionis, minus convenisse: reliquos enim omnes
 suum officium praestitisse; se qui etiam bona con-
 ditione, & loco, & tempore a quo confingere no-
 luerit, ut quam integerrima essent ad pacem o-
 mnia, exercitum suum, qui iniuria etiam acce-
 333 pta, suisq; interfectis,† quos in sua potestate
 habuit, conservavit, & texit; illius denique
 exercitus milites, qui per se de concilianda pace
 egerint; qua in re omnium suorum vita consu-
 lendum putarunt: sic omnium ordinum partes
 in misericordia constituisse: ipsos duces à pace ab-
 horruisse: eos neq; colloqui, neq; induciari in-
 tra servasse, & homines imperitos, & per collo-
 quium deceptos crudelissime interfecisse. Acci-
 disse igitur his, quod plerumque hominibus ni-
 mia pertinacia, atq; arrogantia accidere solet,
 uti eò recurrant, & id cupidissime petant, quod
 paullo ante contempserint: neq; nunc se illorum
 humilitate, neq; aliqua temporis opportunitate
 postulare, quibus rebus augeantur opes suae, sed
 eos exercitus, quos contra se multos iam annos
 aluerint, velle dimitti: neq; enim VI. legiones
 alia de causa missas in Hispaniam, septimamq;
 ibi cōscriptam, neq; tot tantasq; classes paratas,
 neq; summissos duces rei militaris peritos: nihil
 horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum
 provinciae prouisum, quæ propter diuturnitatē
 paci,

pacis nullum auxilium desiderarit: omnia hæc
 iam pridem contra se parari: in se noui generis
 imperia constitui: ut idem ad portas urbanis
 præsideat rebus, & duas bellicosissimas provin-
 cias absens tot annos obtineat: in se iura magi-
 stratum commutari, ne ex prætura, & consu-
 latu, ut semper, sed per paucos probati, & electi
 in provincias mittantur: in se ætatis excusatio-
 nem nihil valere, quod superiorib. bellis proba-
 ti ad obtinendos exercitus euocentur: in se vno
 non seruari, quod sit omnibus datum semper im-
 peratoribus, ut rebus feliciter gestis, aut cum ho-
 nore aliquo, aut certe sine ignominia, domum re-
 uertantur, exercitumq; dimittant. Quæ tamen
 omnia & se tulisse patienter, & esse laturum:
 neque nunc id agere, ut ab illis abductum ex-
 ercitus teneat ipse, quod tamen sibi difficile non
 sit; sed ne illi habeant, quo contra se uti possint:
 proinde ut esset dictum, provinciis excederent,
 exercitumq; dimitterent: si id sit factum nocitu-
 rum se nemini: hanc vnam atq; extremam pacis
 esse condicionem. Id vero militibus fuit pergra-
 tum & iucundum, ut ex ipsa significatione po-
 tuit cognosci; ut qui aliquid victi incommodi ex-
 spectauissent, ultro * inde præmium missionis
 ferrent. nam cum de loco, & tempore eius rei cō-
 trouersia inferretur, & voce & manibus uni-
 uersi ex vallo ubi constiterant, significare cæpe-
 runt, ut statim dimitterentur, neq; * omni in-

Afranij &
 Petreij eo-
 pix dimit-
 tuntur.

verposita fide, firmū esse posse, si in aliud tempus
 differretur. paucis cum esset in utramq; partem
 urbis disputatum; res huc deducitur, ut qui
 habeāt domicilium, aut possessiones in Hispania
 statim; reliqui, ad Varrum flumen dimittantur:
 ne * quod eis noceatur, neue quis iniustus sacra-
 mento * cogatur à Cesare, canetur. Caesar ex eo
 tempore, dum ad flumen Varum veniat, se
 frumentum daturum pollicetur: addit etiam, ut
 * quid quisq; eorum in bello amiserit, quæ sint
 penes milites suos, ijs qui amiserint * restitu-
 335 tur: militibus æqua facta æstimatione, † pecu-
 niam pro ijs rebus soluit, quas cumq; postea con-
 trouersias inter se milites habuerant sua sponte
 336 ad Caesarem † introduxerunt. Petreius atque
 Afranius cum stipendium ab legionibus, pene
 seditione facta, flagitarentur, cuius illi diem nō-
 337 dum venisse dicerent; † Caesar ut cognosceret, po-
 stulatum est; eoq; utriq; quod statuit, contenti
 fuerūt. Parte circiter tertia exercit⁹ eo biduo di-
 missa, II. legiones suas antecedere, reliquas sub-
 sequi iussit; ut non longo inter se spatio castra fa-
 338 cerent. † eiq; negotio Q. Fusium Calenum lega-
 tum præfecit. hoc eius præscripto ex Hispania
 ad Varum flumen est iter factum; at-
 que ibi reliqua pars exercitus
 dimissa est.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTA-
RIORVM DE BELLO
Ciuili;

LIBER II.

A. Massiliæ vndiq; arctius obseſſe, subſi-
dio cum claſſe aduenit L. Naſidius: coniu-
ſtaq; ſue claſſi oppidana, præliū infelicitè
cum Cæſariana cōmittit. B. Trebonius in-
auditæ molis machinas ad opidū exſtruit.
C. Quibus incolæ territi inducias petunt,
obtentas ipſi violantes, ſubita eruptione
opera Trebonij diſijciūt. Iis tamen ſumma
feſtinatione reſectis, denuo de deditiōe
agunt. D. Interim in Hiſpania vltiore M.
Varro bellū dum apparat, ab omnib. pene
deſertus in poteſtatē Cæſaris peruenit, vti
etiam Maſſiliēſes. E. Curio in Africa primo
res proſpere gerit. F. Poſt temerarie prælio
deceſſans cum vniuerſo exercitu cæditur.

VM hæc in Hiſpania geruntur, C.
Trebonius legatus, qui ad oppugna-
tionem Maſſiliæ relictus erat, dua-
bus ex paribus aggerem, vineas, lata.

A.
Maſſilia ab
C Trebonio
circumual-
lata.

turresq; ad opidū agere instituit. vna erat proxima portui, naualibusq; altera ad partem, quæ est aditus ex * Gallia atque Hispania ad id mare, quod * adigit ad ostium Rhodani. Massilia enim fere ex III. opidi partibus mari alluitur, reliqua quarta est, quæ aditum habet à terra huius quoq; spatij pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & valle altissima munita, longam, & difficilem habet oppugnationem, ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum, atque hominum multitudinem ex omni provincia vocat: vimina, materiamque comportari iubet. quibus * comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX. extruit. sed tanti erant antiquitus in opido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaq; multitudo tormentorum, ut eorum vim nulla contextæ viminibus vineæ sustinere possent. Asseres enim pedum XII. cuspidibus præfixi, atq; hi maximis balistis missis, per IV. ordines cratium in terra defigebantur. itaq; * pedalibus lignis coniunctis inier se, porticus integebatur; atq; * hæc agger inter manus proferebatur. antecedebat testudo pedum LX. æquandi loci causa facta; ite ex fortissimis lignis, euoluta omnib. rebus, quibus ignis iactus, & lapides defendi possent. sed magnitudo operum, altitudo muri atq; turris, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. crebræ tamen per Albicos eruptiones

priones fiebāt ex opido; ignesq; aggeri, & turribus inferebantur, quæ facile nostri repellebant milites; magnis vltro illatis detrimentis, eos qui eruptionem fecerant, in opidum reijciebant. Interim L. Nasidius, ab Cn. Pompeio cum classe navium XVI. in quibus prucæ erant ætate L. Domitio, Massiliensibusq; subsidio missis, freto Sicilia, imprudente, atq; inopināte Curione prouehitur: appulsisq; Messanæ nauibus, atq; inde, propter repentinum terrorem principum, ac Senatus fuga facta, ex* naualib. eorum vnā deducit. Ilac adiuncta ad reliquas naues, cursum Massiliam versus perficit; præmissaq; clam nauicula Domitium, Massiliensesq; de suo aduētu certiores facit; eosq; magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe additis suis auxilijs, confligant. Massilienses post superius incommodum veteres ad eundem numerum ex naualib⁹ productas naues refecerant, summaq; industria armauerant, (remigum gubernatorumq; magna copia suppetebat) piscatoriasq; adiecerant, atq; contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges iuti; tormentisq; compleuerant. Tali modo instructi classe omnium* seniorum, matrum familie, virginum precibus, & fletu excitati ut extremo tempore ciuitati subuenirent, nō minore animo, ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues conscendunt. Communi enim fit vitio nature, ut inuisis latitantibus, atque incognitis

L. Nasidius
cum class:
Massiliensi-
bus auxilio
aduenit.

rebus magis confidamus, vehementiusq; extor-
reamur, ut tum accidit. aduentus enim L. Na-
sidi summa spe, & voluntate civitatem comple-
nerat. nacti idoneum ventum, ex portu exeunt,
& Taurenta, quod est castellum Massiliensium,
& Nasidium perveniunt, ibiq; naves expediunt:
rursusq; se ad consi gendum animo confirmant;
& consilia communicant. dextra pars Massilien-
sibus attribuitur, sinistra Nasidio. eodem Bru-
tus contendit, aucto navium numero. nam* ad
eas quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem, ca-
ptivæ Massiliensium accesserant VI. has superio-
ribus refecerat diebus atq; omnib. rebus instru-
xerat. itaq; suos cohortat⁹, quos integros supera-
nissent, ut victos contemnerent, plenus spei bonæ
atque animi, adversus eos proficiscitur. facile e-
rat, ex castris C. Trebonij atque omnibus supe-
rioribus locis prospicere in urbem, ut omnis in-
ventus, quæ in opido remanserat, omnesq; supe-
rioris ætatis, cum liberis atque vxoribus, * pu-
blicisq; custodijs, aut ex muro ad cælum manus
tenderent, aut templa Deorum immortalium a-
dirent, & ante simulacra proiecti victoriam ab
Dijs exposcerent. neque erat quisquam omnium,
qui non in eius diei casu suarum omnium fortu-
narum eventum consistere existimaret. nam &
honesti ex iuventus, & cuiusq; ætatis amplis-
simi nominatim evocati, atque obsecrati na-
ves conscenderant; ut si quid adversi accidisset
ne ad

ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent; si superauissent, vel domesticis opibus, vel externis auxilijs de salute urbis confiderent. Commisso praelio, Massiliensibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum praeceptorum, quæ paullo ante ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri* viderentur; & quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo se reliquorum ciuium fatum antecedere existimarent, quibus urbe capta, eadem esset belli fortuna patienda: * deductisq; nostris paullatim nauibus, & artificio gubernatorum mobilitati nauium locus dabatur; & si quando nostri facultatem nacti, ferreis iniectis manibus, nauem religauerant, vndiq; suis laborantibus succurrebant. Neque vero coniuncti Albici cominus pugnae deficiebant: neque multum cedebant virtute nostris. simul ex minoribus nauibus magna vis eminus missa telorum, multa nostris de improviso imprudentibus, atque impeditis vulnera inferebant. conspicataq; naues triremes I. nauem C. Bruti,† quæ ex signo facile* agnosci poterat, II. ex partibus sese in eam incitauerant: sed* tantum, re prouisa, Brutus celeritate nauis enisus est, ut paruo momento antecederet. illæ adeò grauiter inter se incitatae, conflixerunt, ut vehementissime utraq; em

Prælium na-
uale com-
mittitur.

339

Victa classe
Massiliensi
Nasidiana
profugit.

concurſu laborarēt; altera vero, perfractō roſtro
ſola collabefieret. quare animaduērſa, quæ pro-
ximæ ei loco ex Bruti claſſe * naues erant, in eas
impeditas impetum faciunt, celeriterq̃ue ambas
deprimunt. Sed Naſidiana naues nulli uſui fue-
runt, celeriterq̃; pugna exceſſerūt. non enim hæc
* aut conſpectus patria, aut propinquorum præ-
cepta ad extremum vitæ periculum adire coge-
bant. itaque * ex eo numero nauium nulla deſi-
derata eſt: ex Maſſilienſium claſſe V. ſunt de-
preſſæ, IV. captæ, I. cum Naſidianis profugit,
quæ omnes Citeriorem Hiſpaniam petiuerunt. at
ex reliquis vna præmiſſa Maſſiliam, huius nun-
cij perferendi gratia, cum iam appropinquaret
vrbi, omnis ſeſe multitudo ad cognoscendum ef-
fudit: ac * re cognita, tantus luſtus excepit, ut
vrbs ab hoſtib. capta eodem veſtigio videretur:
Maſſilienſes tamē nihilo ſegnius ad deſenſionem
vrbis reliqua apparare ceperunt. Eſt animad-
uerſum ab legionarijs, qui dexterā partem ope-
ris adminiſtrabant, ex crebris hoſtium erupcio-
nib⁹ magno ſibi eſſe præſidio poſſe. ſi pro caſtello,
ac receptacula, turrim ex latere ſub muro feciſ-
ſent, quam primo ad repentinos incurſus humi-
lem, paruaq̃; fecerant huc ſe referebant: hinc
ſi qua maior oppreſſerat vis propugnabant: hinc
ad repellendum & proſequendū hoſtem procur-
rebāt. patebat hæc * quoquo uerſus pedes XXX.
ſed parietum craſſitudo pedum V. poſtea vero ut
eſt re-

est rerum omnium magister usus hominum adhibita solertia, inuentum est magno esse usui posse si hæc esset in altitudine turris elata. id hac ratione perfectum est. ubi turris altitudo perdis-
 elata est ad contabulationem; eamque in parietes in-
 struxerunt, ita ut capita signorum extrema pa-
 rietem structura tegerentur; ne quid emitteret,
 ubi ignis hostium adharesceret. hanc insuper con-
 tignationem, quantum tectum plutei, ac vinea-
 rum passum est, laterculo adstruxerunt: supraque
 eum locumigna transuersa iniecerunt, non lon-
 ge ab extremis parietibus, quibus suspenderent
 eam contignationem, quæ turri tegumento esset
 futura: supraque eaigna directo transuersas
 trabes iniecerunt,* easque asscribis religauerunt:
 has trabes paullo longiores, atque eminentiores,
 qui extremi parietes erant, effecerunt: ut esset
 ubi tegumenta perpendere possent, ad defendendos
 ictus, ac repellendos,* dum inter eam contigna-
 tionem parietes exstruerentur: eamque conta-
 bulationem summam lateribus, lutoque construa-
 uerunt; ne quid ignis* hostium nocere posset: cen-
 tonesque insuper iniecerunt, ne aut tela tormētis
 missa, tabulationem perfringerent, aut saxa ex
 catapultis latericium discuterent. storias autem
 ex funibus anchorarijs tres in longitudinem pa-
 rietum turris, latas IV. pedes fecerunt: easque ex
 III. partibus, quæ ad hostes vergebant, eminen-
 tibus trabibus circum turrem praepedientes reli-

Miri operis
 machinæ ad
 Massiliam.

gauerunt quod vnum genus tegumenti alij lo-
sis erant experti nullo telo, neque tormento
transfieri posse. vbi vero ea pars turris, qua erat
perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu
hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: tur-
ris tectum per seipsum prehensionibus ex coni-
gnatione prima suspendere, ac tollere ceperunt:
vbi quantum storearum demissio patiebatur,
tantum eleuabant. Intra hac tegumenta abdiiti,
atque muniti, parietes lateribus exstruebant:
rursusq; alia prehensione ad edificandum sibi
locum expediebant: vbi tempus aliterius contabu-
lationis videbatur, tigna item vt primo tecta,
extremis lateribus instruebant: exque ea con-
ignatione rursus summam contabulationem,
storeasq; eleuabant. ita tuto ac sine vlllo vulnere,
ac periculo V. I. tabulata exstruxerunt: fenestras-
que quibus in locis visum est, ad tormenta mit-
tenda instruendo reliquerunt. vbi ex ea turri
qua circum essent opera tueri se posse confisi sunt;
musculum pedum LX. longum, ex materia bi-
pedali, quem * a turri latericia ad hostium tur-
rem, murumque * perducerent, facere institue-
runt: cuius musculi haec erat forma. Dua pri-
mum trabes in solo aequae longae, distantes inter se
pedes IV. collocantur: inque eis columnella pe-
dum in altitudinem V. defigitur. has inter se ca-
preolis molli fastigio coniungunt, vbi tigna, quae
musculi regendi causa ponant, collocentur. eo su-
per tigna

perigna bipedalia iniiciunt; eaque laminis, clavisque religant: ad * extremum musculi tecti, trabesque extremas, quadratas * regulas, IV. patentes digito defigunt; quæ lateres qui super * musculo struantur, contineant. * ita fastigiato, atque ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatae, lateribus, lutoque musculus, ut ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus esset, contegatur supra lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. Coria autem ne rursus igni, ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. hoc opus omne, sectum vineis, ad ipsam turrim perficiunt, subitoque inopinantibus hostibus, machinatione navalī, phalangis subiectis, ad turrim hostium admovent, ut edificio iungatur. Quo malo perterriti subito opidani, saxa quam maxima possunt vectibus promouent, præcipitataque muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materiae sustinet; & quidquid incidit, † fastigio musculi delabitur. Id ubi vident, mutant consilium: cupas, tædæ, ac pice refertas incedunt; eaque de muro in musculum deuoluunt inuolutæ labuntur; delapsæ, ab lateribus, longurijs, furcisque ab opere remouentur. interim sub musculo milites vectib. infima saxa turris hostiū, quib. fundamentū consistebatur, cōuellunt. Muscul⁹ ex turri latericia à nostris, telis, tormētisque defenditur: † hostesque ex muro, ac turrib. submoventur: nō datur libe-

C.
Territi ope-
rum magni-
tudine Mas-
silienses, in-
ducias petūt
& obtinent.

ra muri defendendi facultas. Compluribus iam
lapidib. ex ea, quæ suberat, turri subductis, re-
pentina ruina pars eius turris concidit. pars reli-
qua consequēs procumbebat. Tum hostes, turris
repentina ruina commoti, inopinatio malo tur-
bati, Deorum ira perculsi, urbis direptione per-
territi, inermes cum infulis sese porta foras uni-
uersi proripiūt; ad legatos, atq; exercitum sup-
plices manus tēdunt. Quæ noua re oblata, omnis
administratio belli consistit: militesq; auersi à
prælio ad studium audiendi, & cognoscendi fe-
runtur. ubi hostes ad legatos, exercitumq; per-
uenerunt, vniuersi se ad pedes proyiciunt: orant
ut aduentus Caesaris expectetur; captam suam
urbem videre, opera perfectæ, turrē subruam:
itaq; à defensione desistere; nullam exoriri morā
posse, quo minus cum venisset, si imperata non
facerent, ad nutum è vestigio diriperentur. do-
cent, si omnino turris concidisset, non posse mili-
tes contineri, quin spe prædæ in urbem irrumpe-
rent, urbemq; delerent. hæc atque eiusdem gene-
ris complura, ut ab hominibus doctis, magna cū
misericordia fletuq; pronūciātur. Quibus reb.
commoti legati, milites ex opere deducunt, oppu-
gnatione desistunt operibus custodias relinquūt.
Induitarū quodā genere misericordia facta, ad-
uentus Caesaris expectatur: nullū ex muro, nullū
à nostris mittitur telum: ut re cōfecta, omnes cu-
rā, & diligentia remittūt. Caesar enim per literas
Trebonio

Trebonio magnopere mandauerat, ne per vim opidum expugnari pateretur; ne graui⁹ permoti milites, & defectionis odio, & contempione sui, & diutino labore, omnes pueres interficerent. quod se facturos minabantur: egregiè; tunc sunt retenti, quin opidum irrumperent: grauiusque eam rem * pertulerunt, quod stetisse per Trebonium, quo minus opido potiretur videbatur. At hostes sine fide temporis, atque occasionem fraudis, ac doli quaerunt.† Interiectis aliquot diebus, nostris languentibus, atque animo remissis, subito meridiano tempore, cum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quiescentem se dedisset, arma vero omnia reposita, * coniecta quoque essent * portis se foras erumpunt, secundo, magnoque vento ignem operibus inferunt. hunc sic distulit ventus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormenta quoque flammam * conciperent, & prius haec omnia consumerentur, quam quemadmodum accidisset, animaduerti posset. Nostri repentina fortuna permoti, arma quae possunt, arripiunt. alij ex castris sese incitant. sit in hostes impetus eorum: sed muro sagittis, tormentis quoque fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt, ibique musculum, turrinamque latericiam libere incendunt. ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis interijt. Tentauerunt hoc idem Massilienses. postero die eandem nocti tempestatem, maiori

342

Sed violata fide erumpentes, machinas disciunt.

343

Quæ tamen
breui mili-
tum studio
refectæ.

344

cum fiducia ad alteram turrem, aggeremq; eru-
ptione pugnauerunt, multumq; ignem intule-
runt. † sed ut superioris temporis contentionem
nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu
admoniti, omnia ad defensionem parauerant.
itaq; multis interfectis, reliquos, infectare, in-
opidum repulerunt. Trebonius ea, quæ sunt a-
missa, multo maiore studio militum administra-
re, & reficere instituit. nam ubi tantos suos la-
bores, & apparatus, nec male cecidisse viderunt,
inducijsq; per scelus violatis, suam virtutem ir-
risui fore perdoluerunt, quod unde agger omni-
no comportari posset, nihil erat reliquum, † o-
mnibus arboribus longe, lateq; in finibus Massi-
liensium excisis, coniectis, * aggerem noui gene-
ris, atq; inauditum ex lateritijs duobus muris,
senum pedum crassitudine, atque eorum muro-
rum contignationem facere instituerunt, æqua
fere latitudine, atque ille congestus ex materia
fuerat agger: ubi autem spatium inter muros,
aut imbecillitas materiae postulare videretur, pi-
la interponuntur, transuersaria tigna inijciun-
tur, quæ firmamento esse possint & * quidquid
est contignatum, cratibus consternitur, crates q;
luto integuntur. Sub tecto miles dextera, ac sini-
stra muro tectus, aduersus plutei * obiectum, operi
quæcumq; vsui sunt, sine periculo supponat ce-
leriter res administratur: diuturni laboris deiri-
mentum solertia, & virtute militum breui re-
concin-

conciannatur. Portæ quibus locis videtur, eru-
 ptonis causa in muro relinquuntur quod ubi
 hostes viderunt, ea quæ diu, longoq; spatio reficere
 non posse sperassent, paucorum dierum opera, et
 labore ita refecta, ut nullius perfidia, neq; eru-
 ptione locus esset; neque quidquam omnino re-
 lineretur quo aut vi militibus, aut igni ope-
 ribus noceri posset; eodemq; exemplo sentiant to-
 tam urbem, qua sit aditus, ab terra, muro, tur-
 ribusque circumiri posse; sic, ut ipsis consistendis
 in suis munitionibus locus non esset;† cum penè
 edificata in muris ab exercitu nostro mania vi-
 derentur;* ac tela manu conijcerentur; suorum-
 que tormentorum usum quibus ipsi magna spe-
 ravissent, spatio propinquitatis interire; parsq;
 conditione è muro, ac turribus bellandi data,
 virtute se nostris adæquare non posse intelligant;
 ad easdem deditionis condiciones recurrunt. M.
 Varro in ulteriore Hispania, initio, cognitis ijs
 reb. quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompeia-
 nis rebus amicissime de Cæsare loquebatur: præ-
 occupatum sese legatione, ab Cn. Pompeio tene-
 ri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi
 nihilo minorem cum Cæsare intercedere: neque
 se ignorare, quod esset officium legati, qui fidu-
 ciariam operam obtineret, quæ vires suæ, quæ
 voluntas erga Cæsarem totius provincie.† Hæc
 omnibus referebat sermonibus; neq; se in ullam
 partem monebat. postea vero, cum Cæsarem ad

345

D.

Interim M.
 Varro in ul-
 teriore Hi-
 spania bel-
 lum apparat.

346

Massiliam * detineri cognouit, copias *Petrey* cū
 exercitu *Afraniy* esse coniunctas, magna auxilia
 conuenisse, magna esse in spe, atq; exspectatione,
 & consentire omnem Citeriorem Prouinciam,
 quæque postea acciderāt, de * angustius ad *Iler-*
dam rei frumentaria accepit; atque hæc ad eum
 latius, atq; inflatus *Afranius* perscribebat, se
 quoque ad motum fortunæ mouere cepit; dele-
 ctum habuit tota prouincia; legionibus comple-
 tis I I. cohortes circiter X X X. alarias addidit;
 frumenti magnum numerum coegit, quod *Mas-*
siliensibus, item * quod *Afranio*, *Petrey*q; mit-
 teret; naues longas X. *Gaditanis*, ut facerent, im-
 perauit; complure: * præterea * *Hospitali* facien-
 das curauit: pecuniam omnem, omniaq; orna-
 menta ex fano *Herculis* in opidum *Gades* contu-
 lit, eo V I. cohortes, præsidij causa ex prouincia
 misit: *Caium*q; *Gallonium*, equitem Romanū,
 familiarem *Domitij*, qui eò procuranda heredi-
 tatis causa, venerat, missus à *Domitio*, opido
Gadibus præfecit: arma omnia priuata, & pu-
 blica, in domum *Gallonij* contulit: * ipse habuit
 graues in *Cæsarem* conciones: sæpe ex tribunali
 prædicauit, aduersa *Cæsarem* prælia fecisse, ma-
 gnum numerum ab eo militum ad *Afranium*
 perfugisse: † hæc se certis nuncijs, certis auctorib.
 comperisse. * Quibus rebus perterritis ciuib.
 Romanis eius prouinciæ, sibi ad Remp. admini-
 strandam. H S. C X C. millia, & argenti pondo
 X X. mil-

XX millia tritici modios CXX. millia pollice-
 ri cogit. † quas Cæsari esse amicas ciuitates ar- 348
 bitrabatur, ijs grauiora onera iniungebat: qui
 verba atque orationem aduersus Remp. habuis-
 sent, eorum bona in publicum addicebat; prae-
 diaq; eò deducebat, & iudicia priuatos redde-
 bat: provinciã omnem in sua & Pompeij verba
 per iusiurandũ adigebat. Cognitis ijs rebus, quæ
 sunt gestæ in Citeriore Hispania, parabat bellũ.
 Ratio autem hæc erat belli, vt * secum II. legio-
 nes Gadis conferret, naues frumentumq; omne
 ibi contineret. provinciam enim omnem Cæsaris
 reb⁹ fauere cognouerat. in insula, frumen: o, na-
 uibusq; comparatis, bellum duci, nõ difficile ex-
 istimabat. Cæsar, etsi multis necessarijsq; rebus
 in Italiam renocabatur, tamen constituerat nul-
 lam partem belli in Hispanijs relinquere; quod
 magna esse Pompeij beneficia, & magnas clien-
 telas in citeriore provincia sciebat. itaq; duabus
 legionibus missis in vltiorem Hispaniam cum
 Q. Cassio Tribuno pl. ipse cum equitibus D. C.
 magnis iuineribus progreditur; edictumq; præ-
 mittit ad quam diem magistratus, principesque
 omnium ciuitatum sibi esse præstò Cordubæ vel-
 let. quo edicto tota provincia* perũulgato, nul-
 la fuit ciuitas, quin ad id tempus partẽ Senatus
 Cordubam * mitteret; nullusq; ciuis Romanus
 paullo notior, quin ad* diem conueniret. simul
 *ipse Cordubæ conuentus per se portas Varroni

Cæs. provin-
 cialium ani-
 mos sibi con-
 ciliat.

clausis; custodias, vigiliasq; in muro, turribusq;
 disposuit cohortes II. quæ colonice appellabatur,
 eum eò casu venissent, tuendi opidi causa apud
 se retinuit. Iisdem diebus Carmonenses, quæ est
 longe firmissima totius provincie civitas, dedu-
 ctis III. in arcem opidi cohortibus à Varrone
 præsidio, per se cohortes eiecit, portasque præ-
 clusit. Hoc verò magis properare Varro, ut cum
 legionibus quamprimum Gades contenderet:
 ne itinere, aut transiectu intercluderent. * tan-
 ta, ac iam secunda in Cæsarem voluntas provin-
 cia reperiebatur. Progresso ei paullo longius lit-
 teræ à Gadibus redduntur; simul atque cogni-
 tum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gaditanos
 principes cum Tribunis cohortium, quæ essent
 ibi in præsidio, ut Gallonium ex opido expelle-
 rent, urbem, insulamq; Cæsari servarent. Hoc
 invito consilio, denunciauisse Gallonio, ut sua
 ponte, dum sine periculo liceret, excederet Ga-
 dibus; si id non fecisset, sibi consilium capturas.
 Hoc timore adductum Gallonium Gadibus ex-
 cessisse. His cognitis rebus, altera ex II. legioni-
 bus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Var-
 ronis, adstante, & inspectante ipso, signa sustu-
 lit, seseque Hispalim recepit, atque in foro, &
 Porticibus sine maleficio consedit. quod factum
 adeo eius consentus ciues Romani comprobave-
 runt, ut domum ad se quisque hospitio cupidif-
 sine reciperet. Quibus rebus perterritus Varro,
 † cum

Varro ab su-
 is desertus se
 & exercitū
 Calcei de-
 dit.

* cum itinere conuerso, sese * Ilipam Italicam 349
uenturum promississet, certior à suis factus est,
præclusas esse portas. Tum uero, omni interclu-
sus itinere, ad Cæsarem mittit, paratum se esse,
legionem, cui iusserit, transdere. Ille ad eum
Sex. Cæsarem mittit, atque huic transdi iubet.
Transdita legione, Varro Cordubam ad Cæsa-
rem venit: relatis ad eum publicis rationibus
cum fide, quod penes eum est pecunie, transdit;
& * quod ubique habeat frumenti, ac nauium
ostendit. Cæsar habita concione Cordubæ, om-
nibus generatim gratias agit; ciuibus Roma-
nis, quod opidam in sua potestate studuissent
habere; Hispanis, quod præsidia expulissent,
Gadiuanis, quod conatus aduersariorum in fre-
gissent, seseque in libertatem vindicassent; tri-
bunis mil. centurionibusq; qui eo præsidij cau-
sa venerant, quod eorum consilia sua virtute
confirmassent; pecunias * quas erant in publicis
Varroni ciues Romani polliciti, remittit; bona
restituit ijs, quos liberius locutos hanc pœnam
tulisse cognouerat, tributis quibusdam publicis
priuatisque præmijs: reliquos in posterum bona
spe complet; biduumq; Cordubæ commoratus,
Gades proficiscitur; pecunias, monumentaque
quæ ex Fano Herculis collocata erant in priuatâ
domum, referri in templum iubet, provincia
Q. Cassium præficit, huic IV. legiones attri-
buit: ipse ijs nauibus, quas M. Varro quasque

Massilienses
ad summam
reducti ino-
piam Caesari
Dictatori se
dedunt.

350

Gaditani iussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi totius fere Citerioris prouinciae legationes Caesaris aduentum exspectabant. Eadem ratione priuatim, ac publice quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit, pedibusq; Narbonem, atq; inde Massiliam peruenit; ibi legem de dictatore latam, seseq; dictatorem dictum à M. Lepido praetore cognoscit. Massilienses omnibus defessi malis, rei frumentariae ad summam inopiam adducti, bis praelio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusione, & * mutatione victus, (panico enim vetere, atque hordeo corrupto omnes alebatur: quod ad huiusmodi casus antiquitus paratum,† in publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna parte muri, auxilijs prouinciarum, & exercituum desperatis, quos in Caesaris potestatem venisse cognouerant, sese dedere sine fraude constituunt. sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, nauibus III. comparatis, ex quibus II. familiaribus suis attribuerat, vnam ipse conscenderat, naclus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspiciatæ naues, quæ missu Bruti, consuetudine quotidiana, ad portum excubabant, sublatiis anchoris sequi caperunt. ex ijs vnum ipsius nauigium cōtendit, & fugere perseuerauit, auxilioq; tempestatis ex conspectu abiit: duo * per-

territa concursu nostrarum nauium, sese in portum receperunt. Massilienses arma tormentaq; ex opido, ut est imperatum, proferunt: naues ex portu, naualibusq; educunt: pecuniam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, Cæsar magis esset pro nomine, & vetustate, quam pro meritis in se ciuitatis, conseruans, II. ibi legiones præsidio relinquit, ceteras in Italiam mittit: ipse ad urbem proficiscitur. Iisdem temporibus C. Curio in Africam profectus ex Sicilia, † & iam ab initio copias P. Atij Vari despiciens, II. legiones ex IV. quas à Cæsare acceperat, & D. equites transportabat: biduoque & noctibus III. nauigatione consumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilæcia. Hic locus abest à Clupeis passuum * XXII. millia, habetque non incommodam æstate stationem, & duobus eminentibus promontoriis continetur. Huius aduentum L. Cæsar filius cum X. longis nauibus ad Clupeam præstolans. (quas naues, Uticæ ex prædonum bello subductas, P. Atius reficiendas, huius bellis causa curauerat)* veritusque nauium multitudinem, ex alto refugerat, appulsaque ad proximum litus trireme constrata, & in litore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Id opidum C. Considius Longus, vnius legionis præsidio, tuebatur. reliquæ Cæsaris naues eius fuga Adrumetum se receperunt. Hunc * secutus M. Rufus Quæstor nauibus XII. quas præsidio onem-

351

E.

C. Curio in
Africam cū
copijs appel-
lit.

Ad Vticam
bellū gerit.

varijs nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, post-
quam relictam in littore nauem conspexit, *
hanc Remulco abstraxit: ipse ad Curionem cum
classe redit. Curio Marcum Vticam nauibus
præmittit: ipse eodem cum exercitu proficisci-
tur: biduiq; iter progressus, ad flumen Bagradā
352 * peruenit: † C. Caninium Rebilū legatum cum
legionibus relinquit: ipse cum equitatu * ante-
cedit ad castra exploranda Corneliana, quod is
locus peridoneus castris habebatur. Id autem
est iugum directum, eminens in mare, viraque
ex parte præruptum, atque asperum, sed paullo
tamen leniore fastigio ab ea parte, quæ ad Vti-
cam vergit. 353 abest directo itinere ab Vtica †
paullo amplius passus ∞ sed hoc itinere est
fons, quo mare succedit longius, lateq; is locus re-
stagnat: quem si quis vitare voluerit, V I. mil-
lium circuitu in opidum perueniet. Hoc explo-
rato loco, Curio castra Vari conspicit, muro opi-
doque coniuncta ad portam, quæ appellatur Bel-
lica, admodum munita natura loci, una ex par-
te ipso opido Vtica, altera theatro, quod est ante
opidum, substructionibus eius operis maximis,
aditu ad castra difficili, & angusto. simul anim-
aduertit, multa undiq; portari atq; agi plenissi-
mis viis, quæ repentini tumuli⁹ timore, ex agris
in urbem conferebantur. Huc equitatu mittit,
ut diriperet, atq; haberet loco prædæ. eodemque
tempore his rebus subsidio D C. equites Numidæ
ex opi-

ex opido, peditesq; C. D. mittuntur à Varo; quos auxilij causa rex Iuba paucis diebus ante Vticam miserat. huic & paternum hospitium cum Pompeio, & simulas cum Curione intercedebant; quod tribunus pl. legem promulgauerat, qua lege regnum Iuba publicauerat. Concurrunt equites inter se. neque vero primum impetum nostrorum Numida ferre potuerunt: sed in terfectis circiter CXX. reliqui se in castra ad opidum receperunt. Interim aduentu longarum nauium, Curio pronunciari onerariis nauibus iubet, quæ stabant ad Vticam numero circiter CC. se in hostium habiturum loco, qui non è vestigio ad castra Cornelianæ vela* duxisset. Qua pronuntiatione facta, temporis puncto, sublati anchoris, omnes Vticam relinquunt, & quò imperatum est, transeunt. quæ res omnium rerum copia complens exercitum. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque vniuersi exercitus conclamatione Imperator appellatur: postero die Vticam exercitum ducit, & prope opidum castra ponit. nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nuntiāt, magna auxilia equitum, peditumq; ab rege missa, Vticam venire. eodemq; tempore vis magna pulueris cernebatur, & vestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Nouitate rei Curio permotus, præmittit equites, qui primum impetum sustineant, ac morentur: ipse celeriter,

Imperator
ab exercitu
appellatur.

ab opere deductis legionibus, aciem instruit: equitesque committunt praelium: & prius, quam plane legiones explicari, & consistere possent; tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & sine timore iter fecerant, in fugam se coniiciunt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per litora celeriter in opidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt. Proxima nocte centuriones Marsi II. ex castris Curionis, cum manipularibus suis XXII. ad Atium Varum perfugiunt. ò seu vere, quam* habuerant, opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt: (nam quæ volumus & credim⁹ libenter; & quæ sentimus ipsi reliquos sentire speramus) confirmant quidem certe, totius exercitus animos alienos esse à Curione; maxime opus esse, in conspectum exercitum venire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit. facit idem Curio: atq; vna valle non magna interiecta, suas vterque copias instruit. Erat in exercitu Vari Sex. Quinctilius Varus; quem fuisse Corfinij, supra demonstratum est. Hic dimissus à Cæsare, in Africam venerat: legionesque eas transduxerat* Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæsar; adeo ut paucis mutatis centurionibus, òdem ordines manipuli que constarent. hanc nactus appellationis causam Quinctilius circumire aciem

Curio-

Curionis, atque obsecrare milites capit, † ne* 354
 primam sacramenti, quod apud Domitium, at-
 que apud se Quaestorem dixissent, memoriā de-
 ponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadē
 essent vñ fortuna eademq; in obsidione perpressi,
 neu pro ijs, pugnarent, † a quib. in contumeliam 355
 perfugæ appellarentur. His pauca ad spem largi-
 tionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se atque
 Atium secuti essent, expectare deberent. Hac
 habita oratione, nullam in partem ab exercitu
 Curionis fit significatio: atque ita suas vterque
 copias reducit. * At in castris Curionis magnus
 omnium incescit timor. nam is varijs hominum
 sermonibus celeriter augetur. vnusquisq; enim*
 opiniones fingeat, & ad id quod ab alio audie-
 rat, sui aliquid timoris addebat. hoc vbi vno
 auctore ad plures permanauerat,* atq; alius alijs
 transdiderat, plures auctores eius rei videban-
 tur. Ciuile bellum; † genus hominū, quod liceret 356
 libere facere, & sequi quod vellent; legiones eæ
 quæ paullo antè apud aduersarios fuerant, (nā
 etiā Caesaris beneficium mutauerat consuetu-
 do) quæ offerrentur; municipia etiam diuersis
 partibus coniuncta. neque enim ex Marsis, Pe-
 lignisq; veniebant, vt qui superiore nocte con-
 tabernijs, cōmilionesq; nonnulli grauiores ser-
 mones militum vulgo durius accipiebant. non-
 nulla etiam ab ijs qui diligentiores videri vole-
 bant, fingeantur. quibus de causis concilio con-

Timor in ca-
 stris Curio-
 nis.

Ipso Curio
ne intrepido.

vocato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiae, quae conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda censerent, quod* huiusmodi militum consilijs otium maxime contrarium esse arbitrabantur. postremo prestare dicebant,* & per virtutem in pugna belli fortunam experiri: quam desertos & circumventos à suis, gravissimum supplicium pati. porro erant qui censerent de tertia vigilia in castra Cornelianam recedendum; ut* maiore spatio temporis interiecto, militum moribus sanarentur; simul si quid gravius accidisset, magna multitudine navium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur. Curio utrumque improbens consilium, quantum alteri sententiae deesset animi, tantum alteri superesse dicebat: hos turpissima fuga rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim inquit, fiducia, & opere, & natura loci munitissima castra expugnari* posse confidimus? aut* vero quid proficimus, si accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non &* felicitas rerum gestarum, exercitus benevolentiam imperatoribus, & res adversae odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet, nisi turpem fugam & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi, neque improbos scire, se cimeri: quod illis licentiam timor augeat, nostris

nostris studia deminuat. Quod si iam, inquit,
 hac explorata habemus, quæ de exercitus aliena-
 tione dicuntur: quæ quidem ego aut omnino fal-
 sa, aut certe minora opinione esse confido: quanto
 hac dissimulare, & occultare, quàm per nos cõ-
 firmari præstat? an non vii corporis vulnera, ita
 exercitus incommoda sunt regenda, ne spem ad-
 uersariis augeamus? at etiam ut media nocte
 proficiscamur addunt: † quò maiorem credo, li- 358
 centiam habeant, qui peccare conentur. namq;
 huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur:
 quibus rebus nox maxime aduersaria est. Qua-
 re neq; tanti sum animi, ut sine spe castra oppu-
 gnanda censeam, neq; tanti timoris, ut ipse defi-
 ciam: atq; omnia prius experienda arbitror, ma-
 gnaq; ex parte iam me vna vobiscum de re iudi-
 cium facturum confido. Dimisso concilio, concio-
 nem aduocat militum. commemorat quo sit eo-
 rum vsus studio ad Corfinium Caesar: ut magnā
 partem Italia, beneficio atq; auctoritate eorum
 suam fecerit. Vos enim, vestrumq; factū, inquit.
 omnia deinceps municipia sunt secuta, neq; sine
 causa & Caesar amicissime de vobis, & illi gra-
 uissime iudicauerūt. Pompeius enim, nullo præ-
 lio pulsus, vestri facti præiudicio demotus, Ita-
 lia excessit: Caesar me, quem sibi carissimum ha-
 buit, † prouinciamque Siciliam, atque Afri-
 cam, sine quibus urbem, atq; Italiam tueri non
 potest, vestrae fidei commisit. Adsumt, qui vos

Concio eius
 ad milites.

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

359.

hortentur, ut à nobis desciscatis. quid enim est
illis optatius, quam vno tempore & nos circum-
uenire, & vos nefario scelere obstringere? aut
quid irati grauius de vobis sentire possunt, quàm
ut eos prodatis, qui se vobis omnia debere iudi-
cant? & in eorum potestatem veniatis, qui se
per vos perijisse existimant? an vero in Hispania
res gestas Caesaris non audistis? duos pulsos exer-
citus? duos superatos duces? duas receptas pro-
vincias? Hæc acta diebus XL. quibus in conspe-
ctu aduersariorum venerit Caesar. an qui inco-
lumes resistere non potuerunt, perditum resistant?
vos autem, * incerta victoria, Casarem secuti,
dijudicata iam belli fortuna, victum*sequami-
ni? cum vestri officij præmia percipere debeatis.
Desertos enim se, ac proditos à vobis dicunt, &
prioris sacramenti mentionem faciunt. Vos ne
vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit?
nonne extremam pati fortunam paratos proiecit
* ille? non sibi, clam vobis, salutem fuga petiuit?
* non proditi per illum, Caesaris beneficio estis
conseruati? Sacramento quidem vos tenere qui
potuit? cum proiectis fascibus, & deposito impe-
rio, priuatus, & captus, ipse in alienam venisset
potestatem. Relinquitur noua religio, ut eo ne-
glecto sacramento, quo* nunc tenemini, respicia-
tis * illud, quod deditioe ducis, & capitis de-
minutione sublatum est. At credo, si Casarem
probaris, in me offenditis: qui de meis in vos me-
ritis

ritis prædicaturus non sum; quæ sunt adhuc & mea voluntate, & vestra expectatione leuiores. sed tamen sui laboris milites semper, euentu belli præmia petiuerunt: qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamq; cur præteream? An pœnitet vos, quod saluum, atq; incolumem exercitum, nulla omnino naue desiderata, transduxerim? quod classem hostium primo impetu adueniens profligauerim? quod bis per biduum equestri prælio superauerim? quod ex portu, sinuq; aduersariorum C. C. naues onerarias adduxerim: eoq; illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neq; nauibus commeatu iuuari possint: Hac vos fortuna, atq; his ducibus repudiatis, * Corfiniensem ignominiam, * an Italiae fugam, an Hispaniarum deditionem, * an Africi belli præiudicia, sequimini? Equidem me Caesaris militem dici volui: vos me imperatoris nomine appellauistis. Cuius si vos pœnitet, vestrum vobis beneficium * remitto, * mihi meum restituite nomen; ne ad consuetudinem honorem dedisse videamini. Qua oratione * permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant, ut magno cum * dolore infidelitatis suspicionem sustinere viderentur. discedentem vero ex concione, vniuersi cohortantur, magno sit animo, neu dubitet prælium committere, & suam fidem, virtutemq; experiri. Quo facto com-

Pacatos ora-
tione mili-
tes in aciem
educit.

- 360 *mutata omnium * voluntate, & opinione, † con-
sensu suo constituit Curio, cum primum sit* da-
ta potestas, praelio rem committere. Postero die
productos loco eodem quo superioribus diebus
constiterat, in acie collocat. ne Varus quidem
Atius dubitat copias producere, siue sollicitandi
milites, siue aequo loco, dimicandi detur occasio,
ne facultatem praetermittat. Erat vallis inter
duas acies, ut supra demonstratum est, non ita
magno, aut difficili, & arduo adscensu. hanc v-
terque, si aduersariorum copia transire conaven-
tur, expectabat, † quò aequiore loco praeliū com-
mitteretur. simul à sinistro cornu P. Acij equi-
tatus omnis, & una levis armatura interiecti
361 complures, cum se in vallem demitterent, cerne-
bantur. ad eos Curio equitatum, & duas Mar-
rucinorum cohortes mittit: quorum primū im-
petum equites hostium non iulerunt, sed admis-
sis equis, ad suos refugerunt: relictī ab ijs, qui v-
na procurrerant, levis armatura, circumuenie-
bantur, atq; interficiebantur ab nostris. Huc tota
Vari conuersa acies, suos fugere, & concidi vide-
bat. Tum Rebilus, legatus Caesaris, quem Curio
secum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere
usum in re militari sciebat, Perterritū, inquit,
hostem vides, Curio: quid dubitas vii temporis
opportunitate? Ille vnum elocutus, ut memoria
teneret milites ea, quæ pridie sibi confirmassent,
sequi sese iubet, & praecurrit ante omnes: adeo-
que*

que erat impedita vallis, ut in adscensu, nisi
 subleuati à suis, primi non facile eniterentur. † 362
 sed præoccupatis animis Atianorum militum ti- Hostem cæ-
 more, & fuga, & cæde suorum, nihil de resisten- dit fugatq.
 do cogitabant, omnesque iam se ab equitatu cir- 363
 cumueniri arbitrabantur. itaque prius † quam
 telum* abiici posset, aut nostri propius accede-
 rent, omnis Vari acies terga vertit, seque in ca-
 stra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus quidā
 ex infimis ordinibus de exercitu Curionis, pri-
 mum agmen fugientium consecutus, magna vo-
 ce Varum nomine appellans requirebat, uti v-
 nus* esse ex eius militibus, & monere aliquid
 velle, ac dicere videretur. ubi ille sæpius appel-
 latus, adspexit, ac restitit. & quis esset, aut quid
 vellet quæsiuit; humerum apertum gladio appe-
 nit: paululumq; abfuit, quin Varum interficeret.
 quod ille periculū, sublato ad eius conatū scuto,
 vitauit. Fabius à proximis militibus circum-
 nentus interficitur, † ac fugientium multitudi- 364
 ne, ac turba portæ castrorum occupantur, at-
 que* iter impeditur, pluresq; in eo loco sine vul-
 nere, quam in prælio, aut fuga intereunt. neque
 multum abfuit, quin etiam castris expelleren-
 tur: ac nonnulli protinus eodem cursu in opidū
 contenderunt.* sed cum loci natura, cum muni-
 tio castrorum adiuta prohibebat: quod ad præ-
 liū egressi Curionis milites, ijs rebus indigebant,
 quæ ad oppugnationē castrorum erāt vsuæ. itaq;

365 Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus
 præter Fabiū incolumibus, † ex numero aduer-
 sariorum circiter D C. interfectis, atque vulne-
 ratis: qui omnes discessu Curionis, multiq; præ-
 terea, per simulationem vulnerum, ex castris in
 opidum, propter timorem sese recipiunt. Quare
 animaduversa, Varus, & terrore exercitus cogni-
 to, buccinatores in castris, & paucis ad speciem
 tabernaculis relictis, de tertia vigilia silentio
 exercitum in opidum reducit. Postero die Curio
 Viicam obsidere, & vallo circummunire insti-
 tuit. Erat in opido multitudo insolens belli, * diu
 turnitate otij: Viicenses pro quibusdam Caesaris
 in se beneficijs, illi amicissimi. conuentus, qui ex
 varijs generibus constaret, terrore ex superioribus
 prælijs magnus, itaq; de deditione omnes palam
 loquebantur, & cum P. Atio agebant, ne sua
 pertinacia omnium fortunas perturbare vellet.
 Hæc cum ageretur, nunciij præmissi ab rege Iuba
 venerunt, qui illum cum magnis copijs adesse di-
 cerent. & de custodia, ac defensione urbis horta-
 rentur. quæ res eorū perterritos animos confir-
 mauit. Nunciabantur hæc eadem Curioni, sed
 aliquandiu fides fieri non poterat. tantam habe-
 bat suarum rerum fiduciam. Iamq; Caesaris in
 Hispania res secundæ in Africam nuncijs, ac li-
 teris perferebantur. quibus omnibus rebus sub-
 latus, nihil contra se Regem * ausurum existi-
 mabat. sed ubi certis auctoribus comperit, mi-
 nus V.

Subsidia Vi-
 censis ab
 Rege Iuba
 missa.

nus v. & xx. millibus longe ab *Vtica* eius copias
 abesse; relictis munitionibus, sese in castra *Corneliana* recepit. huc frumentum comportare, ca-
 stra munire, materiam conferre cepit, statim-
 que in *Siciliam* misit, vii II. legiones reliquis-
 que equitatus ad se mitteretur. castra erant ad
 bellum ducendum aptissima, natura, & loci mu-
 nitione, & moris propinquitate, & aquæ & sa-
 lis copia: cuius magna vis iam ex proximis erat
 salinis eo congesta, non materia multitudine ar-
 borum, non frumentum, cuius erant plenissimi
 agri, deficere poterat. itaque, suorum omnium
 consensu, *Curio* reliquas copias expectare, &
 bellum ducere, parabat. His constitutis rebus,
 probatisq; consiliis, ex perfugis quibusdam opi-
 danis audit, *Iubam*, reuocatum finitimo bello, &
 controuersis *Lepitanorum*, restitisse in regno; *Sa-*
buram, eius præfectum, cum mediocribus copijs
 missum, *Vticæ* appropinquare: his auctorib⁹ te-
 mere credens consilium commutat, & prælio rem
 committere constituit. multum ad hanc rem pro-
 bandam adiuvat adolescētia, magnitudo animi,
 superioris temporis prouentus, fiducia rei bene
 gerendæ. His rebus impulsus, equitatum om-
 nem prima nocte ad castra hostium mittit ad
 flumen *Bagradam*, quibus præerat *Sabura*, de
 quo ante erat auditum. Sed rex cum omnibus
 copijs insequēbatur, & VI. millium passuum
 intervallo à *Sabura* confederat. Equites missi,

Strategema.

Curionis ni-
 mia temera-
 riaq; credu-
 litas.

nocte iter conficiunt: imprudentes atq; inopinantes hostes aggrediuntur. Numida enim quadam barbara consuetudine, nullis ordinibus passim confederant. hos oppressos somno, & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. quo facto ad Curionem equites reuertuntur, captiuosque ad eum reducunt. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus V. castris praesidio relictis. Progressus millia passuum VI. equites conuenit; rem gestam cognouit; ex captiuis querit, quis castris ad Bagradam praesit; respondens, Saburam; reliqua studio itineris conficiendi, quare praetermittit; proximaq; respiciens signa, Videtis ne, inquit, milites captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, † quae paucis equitibus praesistere non potuerant. proinde ad praedam, ad gloriam properate; ut iam de praemijs vestris, & de referenda gratia cogitare incipiamus. Erant per se magna, quae gesserant equites, praesertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. haec tamen ab ipsis inflatus commemorabantur, ut de suis homines laudibus* libenter praedicant. multa praeterea spolia praeferebantur. capti homines, equitesque producebantur: ut quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. ita spei Curionis militum studia non decrant. Equites sequi

Qua deceptus
pius in hostem ducit.

tes sequi iubet; sese iterq; accelerat, ut quam maxime ex fuga perterritos adoriri posset. † At illi itinere totius noctis confecto, subsequi non poterant: atq; alij alio loco resistebant ne hac quidem res Curionem * ad spem morabatur. Iuba certior factus à Sabura de nocturno praelio, II. millia Hispanorum & Gallorum equitum, * quos suæ custodiæ causa, circum se habere consueverat, & peditum eam partem, cui maxime cōfidebat, Sabura submittit: ipse cum reliquis copijs, elephā- inq; XL. lētijs subsequitur, s: spicatijs præmissis equitibus, ipsum affore Curionem Sabura copias peditū, peditumq; instruit: atq; his imperat, ut simulatione timoris, paulatim cedant, ac pedem referant: sese cum opus esset, signū praelij daturū; & quod rem postulare cognouisset, imperaturum. Curio ad superiorē spem addita præsens tēporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. Quibus ex locis cū longius esse progressus, confecto iam labore exercitu, XVI. millium spatio consistit. dat signum suis Sabura, aciem constituit, & circuire ordines, atque hortari, incipit: sed peditatu duntaxat procul ad speciem vititur, equites in aciem mittit. Non deest negotio Curio suosque hortatur, ut spem omnem in virtute reponant. nec militibus quidem, ut defessis, neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studium ad pugnandam, virtusque dēerat. sed

Praeliumque
infelicitè
committit.

is numero CC. (reliqui in itinere subsisterant)
 quamcumque in partem impetum fecerant, ho-
 stes loco cedere cogeant: sed neque longius su-
 gientes prosequi, nec vehementius equos incitare
 poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu
 circumire aciem nostram, & aduersos proterere
 incipit. Cum cohortes ex acie procurrissent, Nu-
 mida integri celeritate impetum nostrorum effu-
 giebant, rursusque ad ordines suos se recipientes,
 circumibant, & ab acie excludebant. sic neque
 in loco manere, ordinesque seruare, neque procur-
 rere, & casum subire, tutum videbatur. Ho-
 stium copia, summis ab rege auxiliis, crebro au-
 gebantur. nostros vires lassitudine deficiebant.
 simulque qui vulnera acceperant, neque acie ex-
 cedere, neque in locum tutum referri poterant;
 quod tota acies equitatu hostium circumdata
 renebatur. hi de sua salute desperantes, ut extre-
 mo vite tempore homines facere consueverunt,
 aut suam mortem miserabantur, aut parentes
 suos commendabant, si quos ex eo periculo fortu-
 na seruare potuisset. plena erant omnia timoris,
 & luctus. Curio ubi perterritis omnibus, neque
 cohortationes suas, neque preces audiri intelligit,
 382. † unum, ut in reliquis rebus, spem reliquam sa-
 lutis esse arbitratus, proximos colles capere uni-
 versos, atque eo inferri signa iubet. hos quoque
 praecipue missus à Sabura equitatus. cum ve-
 ro ad summam desperationem nostri perveniunt,
 & par-

Et partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius praefectus equitum, cum paucis equitibus circumstans, ut fuga salutem petat, atque in castra contendat: Et se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio numquam amisso exercitu, quem à Caesare fidei suae commissum acceperat, se in eius conspectum reuersurum confirmat; atque ita praelians interficitur. Equites perpauci ex praelio se recipiunt. sed ii quos ad nouissimum agmen, equorum reficiendorum causa substituisse demonstratum est. fuga totius exercitus procul animaduersa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad unum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus quaestor, in castris relictus à Curione, cohortatur suos, ne animo deficiant. Illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam nauibus reportentur. pollicetur, magistrisque imperat nauium, ut primo vespere omnes scaphas ad litus appulsas habeant. sed tantus fuit omnium terror, ut alij adesse copias Iubae dicerent, alij cum legionibus instare Varum, iamque se puluerem venientem cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alij classem hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. qui in classe erant, proficisci properabant. horum fuga nauium onerariarum magistros incitabat. pauci lenunculi ad officium, imperiumque conueniebant. sed

Curio fortiter occubuit.

Reliquae aut in Sicilia reuertuntur aut hosti se dedunt.

tanta erat, completis lictoribus, contentio, qui
 potissimum ex magno numero conscenderent; ut
 multitudine, atque oneri nonnulli deprimeren-
 tur, reliqui hoc tempore propius adire tardaren-
 tur. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, pa-
 tresque familiae, qui aut gratia, aut misericordia
 valerent, aut naues adnare possent, recepiti, in
 Siciliam incolumes pervenirent. reliquae copiae
 missis ad Varum * noctu, legatorum numero,
 centurionibus, sese ei dediderunt. quorum cohor-
 tes militum Iuba postero die ante opidum conspi-
 catus, suam esse praedicant praedam, magnam
 partem eorum interfici iussit: paucos electos in
 regnum remisit; cum Varus suam fidem ab eo
 laedi quaereretur, neque resistere auderet: ipse
 equo in opidum vectus, prosequentibus complu-
 ribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sul-
 picius, & Licinius Damasippus, paucis diebus,
 quae fieri vellet, V. * e constituit, atque impe-
 ranit: † diebusque aequae post paucis se
 in regnum cum omnibus
 copiis recepit.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTA-
RIORVM DE BELLO
Ciuii,

LIBER III.

A. Cæsar rebus Urbanis ordinatis, in Cæraunios traiecit. B. Salonas, Orcium, Apolloniam, aliasq; ciuitates occupat. C. Pompeius Dyrrachium se recipit. Bibulus moritur. Colloquia sæpius iterata de pace, semper turbantur. Motus in vrbe sedatur. D. Libo Brundusinum portum frustra aliquandiu obsidet. Antonius & Calenus cum subsidijs ex Italia aduenientes Cæsari iunguntur. E. Scipionis in Syria tyrannides; atq; in Macedonia & Thessalia res gestæ. F. Pompeius à Cæsare ad Dyrrachium obsessus. crebræ istic, variaque fortuna, velitationes. G. Duplici clade affectus Cæsar, ab obsidione exercitum reducit. H. In Thessalam Pompeium elicit. I. Pugnandi facultatem nactus Pompeium fundit. Lælius interea Brundisinum portum obsidet; & Cassius classes Cæsaris in Sicilia incendit. K. Pompeius in Aegypto ab Achilla & Septimio interficitur.

L. Cæsar Alexandriam vsq; cum insecutus
nouo ibi bello intricatur.

Anno V. C.

705.

Ante Chri-
stum 47.

A.

Cæsar in
constituen-
dis rebus vr-
banis diligē-
tia.

370

DICTATORE habente comitia
Cæsare, consules creantur Iulius
Cæsar, & P. Seruilius. is enim erat
annus, quo per leges ei consulē fie-
ri liceret. His rebus confectis, cum fides tota Ita-
lia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solue-
rentur, constituit, ut arbitri darētur, per eos fie-
rent æstimationes possessionū, & rerum, quanti-
quæq; earum ante bellum fuissent, atq; eæ cre-
ditoribus transderentur. hoc & ad timorem no-
uarū tabularum tollendum, minuendumq; qui
fere bella, & civiles dissensiones sequi cōsuevit,
& ad debitorum tuendam existimationem, esse
aptissimum existimauit. item prætoribus, tribu-
nisque pl. rogationes ad populū ferentibus, non
nullos ambitus Pompeia lege damnatos. † illis
temporibus, quibus in vrbe præsidia legionum
Pompeius habuerat, quæ iudicia alijs audienti-
bus iudicibus, alijs sententiam ferentibus, singu-
lis diebus erant perfectæ, in integrum restituit;
qui se illi initio civilis belli obtulerāt, si sua ope-
ra in bello uti vellet, perinde æstimans, ac si usus
esset, quoniam sui fecissent potestatem; statuerat
enim, hoc prius iudicio populi debere restitui,
quàm suo beneficio videri receptos, ne * aut in-
gratus in referenda gratia, aut arrogans in præ-
ripien-

ripiendo populi beneficio videretur. His rebus,
 & ferijs Latinis, comitiisq; omnibus perficiun-
 di XI. dies tribuit, dictaturaq; se abdicat, & ab
 vrbe proficiscitur, Brundisiumq; peruenit: eo
 legiones XII. equitatum omnem venire iusse-
 rat, sed tantum nauium reperit, vt anguste XV.
 millia legionariorum militum, & D. equites
 transportare possent. hoc vnum inopia nauium,
 Cesari ad conficiendi belli celeritatem defuit.
 atq; eae copiae ipsae hoc infrequentiores imponun-
 tur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant;
 longumq; iter ex Hispania magnum numerum
 deminuerat; & grauis autumnus in Apulia cir-
 cumq; Brundisium, ex saluberrimis Galliae, &
 Hispaniae regionibus, omnem exercitum valetu-
 dine tentauerat. Pompeius, † anni spatium ad
 comparandas copias nactus, quod vacuum à
 bello, atque ab hoste otiosum fuerat magnam ex
 Asia, Cycladibusque insulis, Corcyra; Athenis,
 Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoenice, & Ae-
 gypto classem coegerat; magnam omnibus lo-
 cis * aedificandam curauerat; magnam impera-
 tã Asiae, Syriae, * regionibusq; omnibus, & dy-
 nastis, & tetrarchis, & liberis Achaiae populis
 pecuniam exegerat; magnam societatem earum
 prouinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numera-
 re coegerat. Legiones effecerat Ciuium Romano-
 rum I X. V. ex Italia, quas transduxerat; vnã
 ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus,

371
 Copiarum
 Pompeij in-
 gens magni-
 tudo.

gemellam appellabat; vnam ex Creta, & Macedonia ex veteranis militibus, qui dimissi à superioribus imperatoribus, in ijs provincijs considerant; II. ex Asia, quas Lentulus consul* scribendas curauerat. Præterea magnū numerum ex Thessalia, Bæotia, Achaia, Epiroque supplementi nomine, in legiones distribuerat. His Antonianos milites admiscuerat. Præter has expectabat cum Scipione ex Syria legiones II. sagittarios ex Creta, Lacedæmone, Ponto, atque Syria, reliquisque ciuitatibus II. millia numero habebat funditorum cohortes VI. mercenarias II. equites VII. millia: ex quibus DC. Gallos Dejotarius adduxerat, D. Ariobarzanes ex Cappadocia ad eundem numerū Cotus ex Thracia dederat, 372 &† Sasalem filium miserat. Ex Macedonia C. erant, quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute. D. ex Gabinianis Alexandria, Gallos, Germanosq; quos ibi A. Gabinius presidij causa apud regem Ptolemæū relquerat, Pompeius filius cum classe adduxerat; DCCC. quos ex seruis suis pastorumque suorum coegerat; CCC. 373 Tarcundarius, Castor, & Donilaus,† ex Gallogræcia dederant. horum alter vna venerat, alter filium miserat.* CC ex Syria à Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompeius tribuit, missi erant in his pleriq; hippotoxotæ. Huc Dardanos, Bessos, partim mercenarios, partim imperio, aut gratia comparatos, item Macedo-

nat, Th Salos, & reliquarum gentium, & ci-
 uitatum, adiecerat; atque eum, quem supra de-
 monstrauimus, numerum expleuerat. Frumenti
 vim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto,
 Creta, Cyrenis, reliquisque regionibus compara-
 uerat. hiemare Dyrrachio, Apollonia, omnibus-
 que opidis maritimis constituerat, ut mare Cæ-
 sarem transire prohiberet: ³⁷⁴ eius rei causa omni
 in ora maritima classem disposuerat. præerat
 Aegyptiis nauibus Pompeius filius; Asiaticis,
 D. Lelius, & C. Triarius; Syriacis, C. Cassius;
 Rhodijs, C. Marcellus, cum C. Pomponio; Ly-
 burnicæ, atque Achaicæ classi, Scribonius
 Libo, & M. Octavius: toti tamen officio ma-
 ritimo M. Bibulus præpositus cuncta admini-
 strabat: ad hunc summa imperij respiciebat.
 Cæsar, ut Brundisium venit, concionatus apud
 milites, quoniam prope ad finem laborum,
 ac periculorum esset peruentum, æquo animo
 mancipia, atque impedimenta in Italia relin-
 querent; ipsi expediti naues conscenderent, quo
 maior numerus militum posset imponi; omnia-
 que ex victoria, & ex sua liberalitate spera-
 rent; conclamantibus omnibus, imperaret, quod
 vellet; quodcumque imperauisset, se æquo animo
 esse facturos; pridie Non. Ian. naues soluit, im-
 positis, ut supra demonstratum est, legionibus
 VII postridie terrâ attigit Cerauniorû. saxa in-
 ter & alia loca periculosa quietâ nactus stationē.

Cæf. in Ce-
 raunios traj-
 cit.

375
Orz mariti-
ma à Pom-
peianis clas-
sibus obsef-
sa.

Et portus omnes timens, quos teneri ab aduersa-
rijs arbitrabatur, ad eum locum qui appellatur
Pharsalus, omnibus nauibus ad vnā incolu-
mibus, milites exposuit. † Erat Orici Lucretius
Hispius, Et Minucius Rufus cum Asiaticis na-
uibus XII. quibus iussu D. Lelii præerant; M.
Bibulus cum nauibus C. X. Corcyrae. sed * neq; i
sibi confisi, ex portu prodire sunt ausi; cum Cæ-
sar omnino * XII. naues longas præsidio duxisset;
in quibus * erat Et ipse: neq; illi Bibulus, im-
peditis nauibus, dispersisq; remigib⁹, satis ma-
ture occurrit: quod prius ad continentem visus
est Cæsar, quam de eius aduentu fama omnino
in eas regiones perferretur. Expositis militibus,
naues eadem nocte Brundisium, à Cæsare remitti
tur; vt reliquæ legiones, equitatusq; transpor-
tari possent. Huic * officio præpositus erat Fuscus
Calenus, legatus, qui celeritatem in transportan-
dis legionibus adhiberet. sed serius à terra proue-
ntes naues, neq; vsa nocturna aura, in redeundo
offenderunt. Bibulus enim, Corcyrae certior factus
de aduentu Cæsaris, sperans se alicui parti onu-
starum nauium occurrere posse inanibus occurrit;
376 Et nactus circiter XXX. † in eas diligentia sua,
ac doloris iracundia erupit, omnesq; incendit; eo-
demque igne nautas, dominosque nauium inter-
fecit, magnitudine paenæ reliquos deterrere spe-
rās. Hoc confecto negotio, à Salonis ad Orici por-
tum stationes, litoraq; omnia longe lateq; classi-
bus co-

bus occupavit: custodiisq; diligentius dispositis,
 ipse gravissima hieme in navibus excubabat, ne-
 que ullum laborem, aut munus despiciens, neq;
 subsidium expectant,† si in Caesaris * conspectu 377
 veniret. Sed post discessum Lyburnarum, ex Illy-
 rico M. Octavius cum iis quas habebat, navibus,
 Salonas pervenit;† ibique concitatis Dalmatis, 378
 reliquisq; Barbaris, Hissom à Caesaris amicitia
 auerit: conuentum Salonis cum neque pollicita-
 tionibus, neque denunciatione periculi permoue-
 re posset, op. dum oppugnare instituit. est autem
 opidum & loci natura, & colle munitum. sed
 celeriter ciues Romani, ligneis effectis turribus,
 † sese munierunt: cum essent infirmi ad resi- 379
 stendum, propter paucitatem hominum, crebris
 confectis vulneribus, ad extremum auxilium de-
 scenderunt: seruoq; omnes puberes liberauerunt:
 & praefectis omnium mulierum crinibus, tor-
 menta effecerunt. Quorum cognita sententia,
 Octavius quinque castris opidum circumdedit;
 atque vno tempore obsidione, & oppugnationi
 bus eos premere cepit. Illi omnia perpeti parati,
 maximè * re frumentaria laborabant. * qua de
 re missis ad Casarem legatis, auxilium ab eo pe-
 tebant; reliqua vi poterant, per se incommoda
 sustinebant: & longo interposito spatio, cum diu-
 turnitas oppugnationis negligetiores Octavia-
 nos effecisset, nacti occasionem meridiani tempo-
 ris, discessis eorum pueris, mulieribusq; in muro

B.
 Salonenses
 sese ab Octa-
 uij obsidio-
 ne fortiter
 liberant.

dispositis, ne quid quotidiana consuetudinis desideraretur, ipsi manufacta, cum ijs quos nuper manumissos liberauerant, in proxima Octavii castra irruerunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua omnibusque eos castris expulerunt; & magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octavianum in naues confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamque hiems appropinquabat; & tantis detrimentis receptis, Octavius desperata oppugnatione opidi Dyrrachium sese ad Pompeium recepit.

380 * Demonstratum est, L. Vibullium Rufum, Pompeii praefectum, bis in potestatem pervenisse Caesaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corsinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficijs Caesar indicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hac summa mandatorum; debere virumque pertinacia finem facere, & ab armis discedere, neque amplius * fortunam periclitari, satis esse magna virumque incommoda accepta; quae pro disciplina, & praeceptis habere possent, ut reliquos casus timerent. illum ab Italia expulsam, amissa Sicilia & Sardinia, duabusque Hispanijs, & cohortibus in Italia, atque Hispania civium Romanorum C. atque XXX.

381 » se morte Curionis, & detrimento, Africani exercitus

Caesaris ad
Pompeium
de pace mandata.

Postulata Caesaris.

citus tanto, militumque deditio ad Corcyram:
 proinde sibi, ac reipub. parcerent, quantumque in
 bello fortuna posset, iam ipsi incommodis suis satis
 essent documento: hoc vni esse tempus de pace a-
 gendi, dum sibi uterque confideret, & pares ambo
 viderentur: si vero alteri paululum modo tribuis-
 set fortuna: non esse usurum condicionibus pacis
 eum qui superior videretur, neque fore aqua parte
 contentum, qui se omnia habiturum confideret:
 condiciones pacis, quoniam antea conuenire non
 potuissent, Romae à senatu, & à populo peti debe-
 re: interea & reipub. & ipsis placere oportere,
 si uterque in concione statim iurauisset, se triduo
 proximo exercitum dimissurum, depositisque armis,
 auxiliisque, quibus nunc confiderent, necessario po-
 puli senatusque iudicio fore virumque contentum:
 haec quo facilius Pompeio probari possent, omnes
 suas terrestres, urbiumque copias dimissurum. Vi-
 bullius, his expositis à * Casare, non minus neces-
 sarium esse existimauit, de repentino aduentu Cæ-
 saris Pompeium fieri certiorē, ut ad id consiliū
 capere posset, antequam de mandatis agi incipe-
 ret: atque ideo, continuo, & nocte & die itinere,
 atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Pom-
 peium contendit, ut adesse Casarem omnibus co-
 piis nunciaret. Pompeius erat eo tempore in Cā-
 dauia, iterque ex Macedonia in hiberna, Apollo-
 niam, Dyrrachiumque habebat. sed re noua per-
 turbatus, maioribus itineribus Apolloniam pe-

Exl. Oricū,
Apolloniam
aliasq; ciui-
tates repri-
mit.

383

tere capit; ne Caesar ora maritimæ ciuitates occu-
paret. At ille expositis militibus, eodem die Ori-
cum proficiscitur. Quo cum venisset; L. Torqua-
tus, qui iussu Pompeij opido præerat, præsidiumq;
ibi Parthorum habebat conatus portus clausis
opidum defendere; † Græcos murum ascendere,
atque arma capere iubet, illi autem cum se con-
tra imperiū populi R. pugnatuuros esse negarent;
opidani autem sua sponte Casarem recipere cona-
rentur; desperatis omnibus auxilijs, portas ape-
ruit; & se atque opidum Casari dedit, incolu-
miq; ab eo conseruatus est. recepto Caesar Orico,
nulla interposita mora, Apolloniā proficiscitur.
Eius aduentu audito, L. Straberinus, qui ibi præ-
erat, aquam comportare in arcem, atque eam
munire obsidesq; ab Apolloniasibus exigere ca-
pit. Illi verò daturos se negare; neq; portas con-
sul præclusuros; neq; sibi iudiciū sumpturos con-
tra * atq; omnis Italia, populusq; R. iudicauis-
set. Quorum cognita voluntate, clam profugit.
Apolloniatæ ad Casarem legatos mittunt, opido-
que recipiunt. Hos sequuntur Bellidenses, Ama-
tini, & reliquæ finitimæ ciuitates, totaq; Epirus;
& legatis ad Casarem missis, quæ imperaret fa-
cturos pollicentur. At Pompeius, cognitis ijs reb.
quæ erant Orici, atq; Apolloniæ gestæ Dyrrha-
chio timens, † diurnis eo, nocturnisq; itineribus
cōtendat simul ac Caesar appropinquare dicebatur,
sanctus terror in illis eius exercitui, quod prope-
rans no-

C.
Pompeius
Dyrrachium
contendit.

384

rans noctem diei coniunxerat, neq; iter intermi-
 serat, ut penè omnes in Epiro, finitimisq; regio-
 nibus signa relinqueret; complures arma proij-
 ceret; ac fugæ simile iter videretur. sed cum pro-
 pe Dyrrachium Pompeius constitisset, castraque
 metari iussisset, perterrito etiam tum exercitu,
 princeps Labienus procedit, iuramq; se eum non
 deserturum, eundemq; casum subiturum, quem-
 cunque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui
 iurant legati. hos tribuni mil. centurionesq; se-
 quuntur, atq; idem omnis exercitus iurat.† Cæ-
 sar* profecto occupato itinere ad Dyrrachium,
 finem properandi facit. castraque ad flumen
 Apsum ponit, in finibus Apolloniatum,† ut*
 vigilijs castellisq; benemeritæ civitates tute es-
 sent: ibique reliquarum ex Italia legionum ad-
 ventum expectare, & sub pellibus hiemare con-
 stituit. hoc idem Pompeius facit, & trans flumē
 Apsum positis castris, eo copias omnes, auxiliaq;
 conduxit. Calenus, legionibus, equitibusq; Brun-
 diſii in naues* positus, ut erat præceptum à Cæ-
 sare,† quantum navium facultatem habebat,
 naues solvit, paululumq; à portu progressus, lite-
 ras à Cæsare accipit; quib. est certior factus, por-
 tus, litora; omnia classib. aduersariorum teneri.
 Quo cognito se in portum recipit, nauesque om-
 nes reuocat: vna ex ijs, quæ perseueravit, neq;
 imperio Caleni obtemperavit, quod erat sine mi-
 litibus, privatoq; cōsilio administrabatur, dela-

385
 Cæsar ad A-
 psam flumen
 castra col-
 locat.

386

387

Subsidia ex
 Italia à Bi-
 bulo impe-
 dita,

2a* Oricum, atque à Bibulo expugnata est: qui
 de servis, liberisq; omnib. ad impuberes suppli-
 cium sumit, & ad unum interficit, ita ex quo
 tempore, * magno casu totius exercitus salus
 constitit. Bibulus, ut supra demonstratum est,
 erat cum classe ad Oricum: & sicut mari, portu-
 busque Caesarem prohibebat, ita ipse omni terra
 earum regionum prohibebatur. praesidijs enim
 dispositis, omnia litora à Caesare tenebantur, ne-
 que lignandi, neq; aquandi, neq; naues ad terram
 religandi potestas fiebat. erat res in magna diffi-
 cultate: summisque angustijs rerum necessaria-
 rum premebantur, adeo ut cogerentur, sicuti re-
 liquum commeatum, ita ligna, atque aquam
 233 Corcyra nauibus onerarijs supportare: † atque
 vno tempore accidit, ut difficilioribus vlti tempe-
 statibus, ex pellibus, quibus erant lectae naues,
 nocturnum excipere rorem* cogerentur: quae
 tamen difficultates patienter, & aequo animo fe-
 rebant, neq; sibi nudanda litora, & relinquen-
 dos portus existimabant. Sed cum essent in qui-
 bus demonstrari angustius; ac se Libo cū Bibulo
 coniunxisset, loquuntur ambo ex nauib. cum M.
 Acilio, & Satio Murco legatis: quorum alter
 opidi muris, alter praesidijs terrestribus praerat;
 velle se de maximis rebus cum Caesare loqui si si-
 bi eius facultas deur: huc addit pauca, rei con-
 firmandae causa. ut de compositione aeluri vide-
 rentur. Interim postulanti, ut sint induciae, atque
 ab ijs

ab ijs impetrant. magnum enim, quod afferebās, videbatur; & Cæsarem id summe sciebant cupere, & perfecturum aliquid de Bibuli mandatis, existimabatur. Cæsar eo tempore cum legione una profectus erat ad recipiēdas vltiores ciuitates & rem frumentariā expediendā, qua anguste utebatur. * Erat autem ad Butuntum oppositū Corcyra. ibi ab Acilio certior, & Murco per literas factus de postulatis Libonis, & Bibuli, legionē relinquit; ipse Oricum reuertitur. eò cū venisset, euocantur illi ad colloquium. prodit Libo, atq; * excusat Bibulum, quod ijs iracundia summa erat, inimicitiasq; habebat etiam priuatas cum Cæsare, ex aedilitate, & prætura conceptas; ob eam rem colloquium vitasse, ne res maximæ spei, maximæq; utilitatis eius iracundia impediretur: Pompeiū suam esse, ac fuisse semper voluntatem, ut componeretur, atq; ab armis discederetur: sed potestati se eius rei nullam habere. propterea quod de consilij sententia summā belli, rerumq; omniū Pompeio permiserint: sed postulatis Cæsaris cognitis, missuros ad Pompeium, atq; illum reliqua perfecturū, hortantib. ipsis: interea manerent induciæ, dum ab illo rediri posset; neue alter alteri noceret. huc addit pauca de causa, & de copijs, auxilijsq; suis. Quibus rebus neq; tum respondendum Cæsar existimabat: neq; nunc, ut memoria prodatur, iam causa putamus. Postulabat Cæsar, ut le-

Colloquia
inter Libo-
nem & Cæ-
sarem de
pace.

gatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere li-
 ceret; idque ipsi fore reciperent, aut acceptos per
 se ad eum perducerent; quod ad inducias perti-
 net, sic belli rationem esse diuisam; ut illi classe
 naues, auxiliaq; sua impedirent; ipse ut aqua,
 terraq; eos prohiberet; & si hoc sibi remitti vel-
 lent, remitterent ipsi de maritimis custodijs; sin
 illud tenerent, se quoque id retenturum: nihilo-
 minus tamen agi posse de compositione, ut haec nō
 remitterentur; neq; hanc rem esse impedimenti
 loco. Illi neque legatos Caesaris recipere, neque
 periculum praestare eorū, sed totā rem ad Pom-
 peium reijcere: vnum instare de inducijs, vehe-
 mentissimeq; contendere. * Quos ubi Caesar in-
 tellexit, praesentis periculi, atque inopiae vitandae
 causa omnem orationem instituisse, neq; vllam
 spem, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam
 cogitationem belli sese recepit. Bibulus, multos
 dies terra prohibitus, & grauiore morbo ex fri-
 gore, ac labore implicitus, cum neq; curari pos-
 set, nec susceptum officium deferere vellet, * vim
 morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad nemi-
 nem vnum summa imperij rediit: sed separatim
 suam quisq; classem ad arbitrium suum admi-
 nistrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem re-
 pentinus aduentus Caesaris concitauerat, ubi pri-
 mum, rursus adhibito Libone, & L. Luceio, &
 390 Theophane, † quibus communicare de maximis
 rebus Pompeius cōsuenerat, de mandatis Caesa-
 ris agere

Bibulus mo-
 rit. I.

ris agere instituit. eum ingressum in sermonem Pompei⁹ interpellauit, & loqui plura prohibuit. Quid mihi inquit, aut vita, aut ciuitate opus est, quam beneficio Caesaris habere videbor? † cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor, bello perfecto. Ab ijs Caesar hæc dicta cognouit, qui sermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus est alijs rationib. per colloquia de pace agere. Inter bina castra Pompeij, atque Caesaris, vnum flumen tantum intererat. Apertus: crebraque inter se colloquia milites habebant: neque vllum interim telum per pactiones colloquentium transiiciebatur. Mittit P. Vatinius legatum ad ripam ipsam fluminis; qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronunciaret, liceret ne ciuib. ad ciues de pace legatos mittere; quod etiam fugitiuis ac saltu Pyrrenæo, prædonibusque licuisset? præsertim, ut id agerent, ne ciues cum ciuib. armis decertarent. Multa suppliciter locutus, ut de sua, atque omnium salute debebat, silentioque; * ab virisque militibus* auditus, responsum est ab altera parte, A. Varronem profiteri, se altera die ad colloquium venturum, atque vna etiam utrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent, exponere possent; certumque ei rei tempus constituitur. Quo cum esset postero die ventum; magna utrimque multitudo conuenit; magnaque

391

Denuo instituta colloquia de pace, turbatur insolentia Pompeianorum.

erat eius rei exspectatio: atque omnium intenti
 animi ad pacem esse videbantur. Qua ex fre-
 quentia T. Labienus prodijt, * summissa oratio-
 ne loqui de pace, atque altercari cum Vatinius
 incipit, quorum mediam orationem interrump-
 unt undique subito tela immissa quæ ille obte-
 ctus armis militum vitavit. vulneratur tamen
 complures: in his Cornelius Balbus, M. Plotius,
 L. Tiburtius, centuriones, militesque nonnulli.
 Tum Labienus. Desinite ergo de compositione lo-
 qui. nam nobis, † nisi Caesaris capite relato, pax
 esse * nulla potest. Iisdem temporibus Romæ M.
 Cælius Rufus prætor, causa debitorum suscepta
 initio magistratus tribunal suum, iuxta C. Tre-
 bonij, prætoris urbani, sellam collocavit; & si
 quis * appellasset de æstimatione, & † de solutio-
 nibus, quæ per arbitrium fierent, ut Cæsar præ-
 sens cõstituerat, fore auxilio pollicebatur. sed fie-
 bat æquitate decreti, & humanitate Trebonij,
 qui his temporibus clementer, & moderate ius
 dicendum existimabat, ut reperiri non posset, à
 quibus initium * appellandi nasceretur. nam for-
 tasse inopiam excusare, & calamitatem aut pro-
 priam suam, aut temporum queri, & difficulta-
 tes actionandi proponere, etiam mediocris est
 animi: integritas vero tenere possessiones, qui se
 debere fateantur, cuius animi, aut cuius impu-
 dentie esset itaq; qui hoc postularet, reperiebatur
 nemo. atq; ipsis, ad quorū cōmodum pertinebat,
 durior

392
 Motus urba-
 nus autore
 Cælio Rufo.

393

durior inuētus est Caelius. & ab hoc p̄fectus in-
 itio, ne frustra ingressus turpē causam videretur,
 legē promulgauit, * vi sexies* seni dies sine usu-
 ris credita pecuniā soluātur. Cū resisteret Serui-
 lius consul, reliquiq; magistratus; & minus opi-
 nione sua efficeret; ad hominū excitanda studia,
 sublata priore lege, duas pmulgauit; vnā, qua
 mercedes habitationū annuas conductorib. do-
 nauit; † aliā tabularū nouarū: impetuq; multi-
 tudinis in C. Treboniū factō; & nōnullis vulne-
 ratis, eū de tribunali deturbanit. de quib. rebus
 Seruilius Cōsul ad Senatū retulit: Senatusq; Cae-
 lium ab Rep. remouendū censuit. Hoc decreto, eū
 Consul Senatu phibuit, & concionari conantem
 de rostris deduxit. Ille ignominia, & dolore per-
 motus, palā se proficisci ad Cēsārē simulauit, clā
 nuncijs ad Milonem missis, qui Clodio interfecto,
 eius nomine erat damnatus; * atq; eo in Italiam
 euocato, quod magnis munerib. datis, Gladiato-
 riæ familiæ* reliquias habebat, sibi coniunxit;
 atq; cum in Turinū ad sollicitādos pastores prae-
 misit. † Ipse cum Cassilinum venisset, moq; tem-
 pore signa eius militaria, atq; arma Capuæ essent
 *comprehensa, familia Neapoli visa, † atq; pro-
 ditio opidi appareret; patefactis cōsilijs, exclusus
 Capua, & periculum veritus, quod cōuentus ar-
 ma ceperat, atq; eum hostis loco habendū existi-
 mabat, cōsilio destitit, atq; eo itinere sese auertit.
 Interim Milo, dimissis circum municipia literis,

394

Is à Senatu
reprimitur.

395

396

Et nece Mi-
lonis ac Cœ-
lij extin-
guitur.

397

ea quæ faceret, iussu atque imperio facere Pom-
peij, [†] quæ mandata ad se per Bibulum delata es-
senti: quod ex ære alieno laborare arbitrabatur,

398

sollicitabat. apud quos cum proficere nihil pos-
set; quibusdam solutis ergastulis, Cosam in agro
Turino oppugnare cepit. * eò cum à Q. Pedio
prætores cum legione lapide ictus esset ex muro,
periit: & Cælius profectus, ut dictitabat, ad
Cæsarem, [†] pervenit Turios: ubi cum quosdam
eius municipij sollicitaret, equitibusq; Cæsaris
Gallis, atque Hispanis, qui eo præsidij causa mis-
si erant, pecuniam* polliceretur, ab his est inter-

399

fectus. [†] itaque magnarum initia rerum, quæ
occupatione magistratuum, & temporum solli-
citam Italiam habebant, celerem, & facilem
exitum habuerunt. Libo profectus ab Orico cum

D.

Libo à Brun-
dusij obsi-
dione cum
ignominia
recedit.

classe, cui præerat, navium L. Brundisium ve-
nit, insulamq; quæ cõtra Brundisium portum
est, occupavit, quod præstare, vnum locum arbi-
trabatur, * qua necessarius nostris erat egressus,
quam omnium litora, ac portus custodia clausor
teneri. hic repentino aduentu, naues onerarias
quasdam nactus, incendit; & vnam frumento
onustam abduxit; magnumque nostris terrorem
iniecit: & noctu militibus, & sagittarijs in ter-
ram expositis, præsidium equitum deiecit, & ad-
eo loci opportunitate profecit ut ad Pompeium
litteras mitteret, naues reliquas, si vellet, subdu-
ci, & refici iuberet: sua classe auxilia sese Cæsaris
prohi-

prohibiturum. Erat eo tempore Antonius Brundisii: qui virtuti militum confisus, scaphas nauium magnarum circiter LX. cratibus, pluteisque contexit, * eoq; milites delectos imposuit: atque eas in litore pluribus locis separatim disposuit: nauesque triremes II. quas Brundisii faciendas curauerat, per causam exercenaorum remigum ad fauces portus prodire iussit. has cum audacius progressus Libo vidisset, sperans intercepti posse, quadriremes V. ad eas misit. quæ cum nauibus nostris appropinquassent, nostri veterani in portum refugiebant: illi studio incitati, incautius sequebantur. Iam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes incitauerunt: primoque impetu vnâ ex his quadriremem cum remigibus, defensoribusq; suis ceperunt: reliquas turpiter * fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut equitibus per ora i maritimam ab Antonio dispositis, * aqua prohiberentur. qua necessitate, & ignominia permotus Libo, discessit à Brundisio, * obsessionemque nostrorum omisit. Multi iam menses transierant, & hiems præcipitauerat, neque Brundisio naues, legionesq; ad Cæsarem veniebant: ac nonnullæ eius rei prætermissæ occasiones Cæsari videbatur, quod certe sæpe flauerat ventis, quibus necessario committendum existimabat. quantoq; eius amplius processerat temporis, tanto erant alacriores ad custodias qui classibus

Antonius &
Calenus co-
pias mare
trajiciunt.

præerant, maioremq; fiduciam prohibendi ha-
bebant: & crebris Pompeij literis castigabantur,
quoniam primo venientem Casarem non prohi-
buissent, ut reliquos eius exercitus impedirent:
duriusque quotidie tempus ad transportandum
lenioribus ventis expectabant. Quibus rebus
permotus Caesar, Brundisium ad suos severius
scripsit, ut nacti idoneum ventum, ne occasio-
nem navigandi dimitterent, & ad Oricum, siue
ad litora Apolloniatiû, cursum dirigerent, quod
eò naues eijcere possent. Hac à custodibus clas-
sium loca maxime vacabant, quod se longius*
portibus committere non auderent. Illi adhibita
audacia, & virtute, administrantibus M. An-
tonio, & Fusio Caleno, multum ipsis militibus
hortantibus, neque vllum periculum pro salute
Casaris recusantibus, nacti austrum naues sol-
vunt; atq; altera die Apolloniâ, Dyrrhachium-
que* prætervehuntur. qui cum essent ex cōtinen-
ti visi, Q. Coponius, qui* Dyrrhachij classi Rho-
dia præerat, naues ex portu educit, & cum iam*
nostris, remissiore vento appropinquasset, idem
auster increbuit, nostrisq; præsidio fuit. Neq; ve-
ro ille ob eam causam conatu desistebat, sed la-
bore, & perseverantia nautarum, se vim tem-
pestatis superare posse sperabat, prætervectosq;
Dyrrhachium magna vi venti, nihilo* secius
sequebatur. nostri vti fortune beneficio,* tamen
impetum classis timebant, si forse ventus remi-
sisset.

fisset. nacti portum, qui appellatur Nymphæum,
 † ultra Lyssum millia passuum III. eo naues in-
 troduxerunt: qui porius ab Africo tegebatur, ab
 Austro non erat tutus: † leniusque tempestatis,
 quam classis, periculum existimauerunt. Quo si-
 mul atque intus est itum incredibili felicitate
 Auster, qui per biduum flauerat, in Africum se
 vertit. Hic subitam cōmutationem fortunæ vi-
 dere licuit. qui modo sibi timuerant, hos tutissi-
 mus portus recipiebat: qui nostris nauib. pericu-
 lum intulerant, de suo timere cogebantur. itaq;
 tempeste commutato, tempestas & nostros texit,
 & naues Rhodias afflixit, ita ut ad vnam* con-
 strata omnes numero XVI. eliderentur, & nau-
 fragio interirent; & ex magno remigum propu-
 gnatorumque numero pars ad scopulos* allisa
 interficeretur, pars à nostris distraheretur: quos
 omnes conseruatos Casar domum remisit. nostræ
 naues II. tardius cursu confecto, in noctem con-
 iectæ, cum ignorarent, quem locum reliquæ ce-
 pissent, contra Lyssum in anchoris constiterunt.
 † has scaphis, minoribusque nauigiis compluri-
 bus sumptis, Otacilius Crassus, qui Lyssi præerat,
 expugnare parabat: simul de deditione eorū age-
 bat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Ha-
 rum altera nauis ducentos viginti ex legione ti-
 ronum sustulerat: altera ex veterana paullo mi-
 nus* ducētis se compleuerat.* Hic cognosci licuit
 quantum esset hominibus præsidij † in animi for-

400

401

402

 Otacilij
 Crassi per-
 fidia.

403

404

Lyssum ob-
tinet Anto-
nius.

405

titudine. Tirones enim, multitudine navium per-
territi; & salo, nauseaq; confecti, inreiurando
accepto, nihil ijs nocituros hostes, se Otacilio de-
diderunt: † qui omnes, ad eum perducti, contra
religionem iurisiurandi in eius conspectu crude-
lissime interficiuntur. At veteranae legionis mi-
lites, item conflictati & tempestatis, & sentinae
vitijs, * non ex pristina virtute remittendum
aliquid putaverunt; sed tractandis conditioni-
bus, & simulatione deditionis extracto primo
noctis tempore, gubernatorem in terram navem
eicere cogunt: ipsi idoneum locum nacti, reliqua
noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, mis-
sis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem
orae maritimae * asseruabant, circiter C. D. quinq;
eos armati ex praesidio secuti sunt, se defenderunt;
& nonnullis eorum interfectis, incolumes ad no-
stros sese receperunt. Quo facto conventus civium
Romanorum, qui Lyssum obtinebat, quod opi-
dum ijs antea Caesar attribuerat, muniendumq;
curauerat, Antonium recepit, omnibusq; rebus
iuvit. Otacilius sibi timens, opido fugit, & ad
Pompeium peruenit. † Ex omnibus copijs Anto-
nius, quarum erat summa veteranorum III. le-
gionum, uniusq; tironum, & equitum DCCC.
plerasque naues in Italiam remittit, ad reliquos
milites, equitesque transportandos: Pontones,
quod est genus navium Gallicarum, Lyssi reli-
quit; hoc consilio, ut si forte Pompeius, vacuum
existi-

existimans Italiam, eò transiecisset exercitum, qua opinio erat edita in vulgus, aliquam Caesar ad insequendum facultatem haberet: nunciosq; ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset, & quid militum transuexisset. † Hoc eodem fere tempore Caesar, atq; Pompeius cognoscunt. nam præteruectas Apolloniã, Dyrrhachiumq; naues viderant: † ipsi iter secundum eas terras direxerant: sed quò essent ea delata, primis diebus ignorabant: cognitaq; re, diuersa sibi ambo consilia capiunt; Caesar ut quamprimũ se cum Antonio coniungeret, Pompeius, ut venientibus in itinere se opponeret. & si imprudẽtes ex insidijs adoriri posset. Eodemq; die uterque eorum ex castris statim à flumine Apso exercitum educunt, Pompeius clam, & noctu; Caesar palam atque interdiu. * sed Caesaris, circuitu maiore, iter erat longius, aduerso flumine, ut vado transire posset. Pompeius, quia expedito itinere flumen ei transeundum nõ erat, magnis itineribus ad Antonium contendit; atque, ubi eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus, ibi copias collocauit: suosq; omnes castris continuit, ignesq; fieri prohibuit, quo occultior esset eius aduentus. Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille, missis ad Cæsarem nuncijs, vnum diem sese castris tenuit, altero die ad eum peruenit Caesar. Cuius aduentus cognito, Pompeius, ne duob. circumclauderetur

406

407

Cæs. Anto-
nio iungi-
tur.

E.
Scipionis in
Asia tyrannides.

exercitibus, ex eo loco discedit, omnibusq; copijs ad Asparagum Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi idoneo loco castra ponit. His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, sese imperatorem appellaverat. Quo facto civitatibus, tyrannisq; magnas imperaverat pecunias: item à publicanis sue provincie debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam* preceperat: equitesq; toti provincie imperaverat. Quibus coactis finitimis hostibus, Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obsidione habuerant, legiones, equitesq; ex Syria deduxerat: summaque sollicitudine, ac timore Parthici belli in provinciam cum venisset, ac nonnullæ militum* voces audirentur, sese contra hostem si dicerentur, ituros, contra civem, & consulem arma non laturos, deductis Pergamum, atq; in locupletissimas urbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit, & confirmandorum militum causa, diripiendas ipsas civitates dedit. Interim acerbissime imperata pecunia tota provincie exigebatur. Multa præterea generatim ad avaritiam excogitabantur. in capita singula servorum ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vectura imperabantur. cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc sa-

hoc satis esse ad cogendas pecunias videbatur. non solum urbibus, sed pene vicis, castellisq; singulis cum imperio praeficiebantur. qui horum, quid acerbissime, crudelissimeque fecerat, is & vir, & civis optimus habebatur. erat plena licentia, & imperiorum provincia, † conferta praefectis, atq; exactoribus: qui propter imperatas pecunias, suo etiam privato* imperio compendio serviebant. distabant enim, se domo, patriaq; expulsos, omnib. necessarijs egere rebus, ut honesta praescriptione rem turpissimam legerent. Accedebant ad haec gravissima usurae, quod in bello plerumq; accidere consuevit, vniuersis imperatis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donationem esse dicebant. Itaq; aes alienum provinciae eo biennio multiplicatum est. nec minus ob eam causam civib. Romanis eius provinciae, sed in singulos conventus, singulasq; civitates, certae pecuniae imperabantur: munusq; illas ex S. C. exigi distabant: publicanis, vii in sorte fecerant, insequentis anni vectigal pro mutuo. praeterea Ephesi à fano Dianae depositas antiquius pecunias Scipio tolli iubebat, † ceterasque eius deae statuas. Cum in fanum ventum esset, adhibitis compluribus Senatorij ordinis, quos advocauerat Scipio, literae ei redduntur à Pompeio, mare transisse cum legionibus Caesarē, properaret ad se cum exercitu venire, * omniaque posthaberet. His literis acceptis, quos aduo-

Prouincia-
lium erga
Caesarem
studium.

416 DE BELLO CIVILI

cauerat, dimittit: ipse iter in Macedoniam para-
re incipit: paucisq; post diebus est profectus. hac
res Ephesiae pecuniae salutem attulit. Caesar An-
tonij exercitu coniuncto, deducta Orico legione,
quam tuendae orae maritima causa posuerat, ten-
tandas sibi prouincias, longiusq; procedendum
existimabat, & cum ad eum legati venissent ex
Thessalia, Aetoliaque, qui praesidio misso, pollice-
rentur earum gentium ciuitates imperata facili-
tas, L. Cassium Longinum cum legione tironum,
quae appellabatur XXVII. atque equitibus CC.
in Thessaliam, C. Caluissium Sabinum cum co-
hortibus V. paucisque equitibus in Aetoliam
misit: * maxime eos, quod erant propinqua re-
giones, de re frumentaria, ut prouiderent, horta-
tus est. Cn. Domitium Caluinum cum legioni-
bus ij xi. & xj. & equitibus D. in Macedoniam
proficisci iubet. Cuius prouinciae ab ea parte, quae
libera appellabatur, Menedemus, princeps earum
regionum missus legatus, omnium suorum excel-
lens studium profitebatur: Ex his Caluissius, pri-
mo aduentu summa omnium Aetolorum rece-
ptus voluntate, praesidiis aduersariorum & Cali-
done, & Naupactio reiectis, omni Aetolia poti-
tus est. Cassius in Thessaliam cum legione per-
uenit. hic cum essent factiones duae, varia vo-
luntate ciuitatum utebatur. Egesaretus veteris
homo potentiae, Pompeianis rebus studebat. Pe-
treius, summae nobilitatis adolescens, suis, ac suo-
rum opi-

rum opibus Casarem enixe iuuabat. eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: & cū ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire cepissent, nunciatum est, [†] adesse Scipionem cum legionibus magna & opinione, & fama omnium. nam plerumq; in nouitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedonia moratus, magno impetu contendit ad Domitium; & cum ab eo millia passuum x x. abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam conuertit. hoc adeo celeriter fecit; ut simul adesse, & venire nunciaretur. & quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad flumen Haliacmonem, qui Macedoniam à Thessalia diuidit, cū cohortibus IIX. præsidio impeditis * legionum reliquit, castrumq; ibi muniri iussit. Eodem tempore equitatus Regis Cotti ad castra Cassii aduolauit, qui circum Thessalia esse consueuerat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis aduētū, visq; equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam versus iter facere cepit. Ad Scipionem, properantem sequi litteræ sunt consecutæ à M. Fauonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se præsidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis, tenere posse. Quibus litteris acceptis, consilium Scipio, iterq; commutat; Cassium sequi desistit. Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato

Domitius
Calvinus
contra illum
sem gnavi-
ter gerit.

is inere, ad eum pervenit, tam opportuno tempore,
ut simul Domitiani exercitus pulvis cerneretur,
& primi Antecursores Scipionis viderentur. Ita
Cassio industria Domitij, Favonio Scipionis cele-
ritas salutē attulit. Scipio in castris statim bi-
duo moratus, ad flumen, quod inter eum, & Do-
mitij castra fluebat, Haliacmonem, tertio die pri-
ma luce exercitum vado transducit; & castris
positis, postero die mane, copias ante frontem ca-
strorum struit. Domitius tum quoque sibi du-
bitandum non putavit, quin productis legioni-
bus, praelio decertaret. sed cum esset inter bina ca-
stra campus, circiter millium passuum VI. castris
Scipionis aciem suam subiecit. ille à vallo non
discedere perseveravit. attamen egre retentis Do-
mitianis militibus, est factum ne praelio contem-
deretur; & maxime, quod rivus difficilib. ripis,
castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum
impediebat. Quorum studium, alacritatemque
pugnandi cum cognovisset Scipio, suspicatus fore,
ut postero die aut inuitus dimicare cogeretur,
aut magna cum infamia castris se * conduceret,
qui cum magna expectatione venisset, temere
progressus turpem habuit exitum; & noctu, ne
conclamatis quidem vasis flumen transiret atque
in eandem partem, ex qua venerat, rediret: ibi
que propè flumē edito natura loco castra posuit.
Paucis diebus interpositis, noctu insidias equi-
tū collocavit: quo in loco superiorib. fere diebus
nostri

nostri pabulari consueverant. & cum quotidiana
 consuetudine, Q. Varius, praefectus equitum
 Domitij, venisset; subito illi ex insidijs consurre-
 xerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tule-
 runt, celeriterq; ad suos quisque ordines redijt,
 atq; vltro vniuersi in hostes impetum fecerunt.
 ex his circiter LXXX. interfectis, reliquis in
 fugam coniectis, * duobus amissis, in castra se re-
 ceperunt. His rebus gestis, Domitius, sperans Sci-
 pionem ad pugnam elici posse, simulauit sese an-
 gustijs rei frumentariae adductum, castra moue-
 re; vasisq; militari more conclamatis, progressus
 millia passuum III. loco idoneo, & occulto omnem
 exercitum, equitatumq; collocauit. Scipio ad se-
 quendum paratus, equitatum, magnamq; par-
 tem leuis armaturae ad explorandum iter Domi-
 tij, & cognoscendum, premisit. qui cum essent
 progressi, primaq; turma insidias intravissent; † 412
 ex fremitu equorum illata suspitione ad suos se
 recipere ceperunt; quiq; hos sequebatur, cele-
 rem eorum receptum conspicui, restiterunt. no-
 stri cognitis * insidijs, ne frustra reliquos exspe-
 ctarent, duas nacti hostium turmas exceperunt.
 in his fuit M. Opimius, praefectus equitum. reli-
 quos omnes earum turmarum aut interfecerunt;
 aut captos ad Domitium deduxerunt. Deductis
 orae maritimae praesidijs, Caesar ut supra demon-
 stratum est, III. cohortes Orici, opidi tuendi cau-
 sa reliquit, † ijsq; custodiam navium longarum

Cn. Pomp.
 F. Classen
 Caesaris in
 Orici portu
 incendit

transdidit quas ex Italia transduxerat. huic officio opidoque praeerat Acilius legatus. Is naues nostras in interiorem partem post opidum reduxit, & ad terram deligauit, faucibusque portus nauem onerariam submersam obiecit, & huic alteram coniunxit, super qua turrim effectam ad ipsum introitum portus opposuit, & militibus complenit, tuendamque ad omnes repentinos casus transdidit. Quibus cognitis rebus, Cn Pompeii filius, qui classi Aegyptiae praeerat, ad Oricum venit submersamque nauim remulco, multisque contendens funibus abduxit: atque alteram nauem, † quae erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressis nauibus, in quibus ad librā fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosque semper defatigatis summittens, & reliquis paribus simul ex terra scalis, & classe moenia opidi tentans, ut aduersariorum manus duceret, labore, & multitudine telorum nostros vicis deiectionisque defensoribus, qui omnes scaphis exceptis refugerant, † etiam nauem expugnauit: eodemque tempore ex altera parte molem tenuit naturalem obiectam, quae penē insulam contra opidum effecerat: I V. biremes, subiectis scutulis, impulsis vectibus in interiorem partem transduxit * ita ex utraque parte naues longas aggressus, quae erant deligatae ad terram, atque inanes, I V. ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lelium, ab Asiatica

classe

classe abductum, reliquit, qui commeatus[†] Hel- 416

lide, atq; Amantia importari in opidum prohi-
bebat, ipse Lyssum profectus, naues onerarias

XXX. à M. Antonio relictas, intra portum ag- Eam itidem
qua Lyssum

gressus omnes incendit: Lyssum expugnare cona-
tus, defendentibus ciuibus Romanis, qui eius e-

rant conuentus, militibusq;ue, quos praesidijs cau-
sa miserat Caesar, triduum moratus, paucis in op-

pugnatione amissis, re infecta, inde discessit. Ca-
sar postquam Pompeium ad Asparagum esse co-

gnouit, eodem cum exercitu profectus, & expu- F.
Caf. Pom-
peio decer-
tandi pote-
statem facit

gnato in itinere opido Parthinorum in quo Pom-
peius praesidium habebat, III die in Macedo-

niam ad Pompeium peruenit, iuxtaq; eum ca-
stra posuit; & postridie, eductis omnibus copijs

acie instructa; [†] decertandi potestatem Pom- 417

peio fecit ubi eum suis locis se tenere animad-
uertit; reducto in castra exercitu, aliud sibi con-

silium cabiendum existimauit. itaque postero
die omnibus copijs, magno circuitu, difficili, an-

gustoq; itinere, Dyrrhachium profectus est spe- Dyrrhachium
festinat.

rans, Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut
ab eo intercludi posse, quod omnem comeatum,

totiusq; belli apparatus eo contulisset, ut acci-
dit. Pompeius enim, primo ignorans eius consi-

lium, quod diuerso ab ea regione itinere profe-
ctum videbat, angustijs rei frumentariae com-

pulsus discessisse existimabat: postea, per explo-
ratores certior factus, postero die castra mouit.

breuiore itinere se occurrere ei posse sperans quod fore suspicatus Caesar militesque adhortatus, ut equo animo laborem ferret, parua parte noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium venit, cum primum agmen Pompei procul cerneretur; atque ibi castra posuit. Pompeius, interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edico loco qui appellatur Petra, aditumque; habet nauibus mediocrem, atque eas à quibusdam protegit vetis, castra communit: eo partem nauium longarum conuenire, frumentum, commeatumque; ab Asia, atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Caesar, longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora à Pompeianis tenebantur, classesque ipsius, quas hieme in Sicilia Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rursus frumentaria* causa, L. Canuleium legatum misit: quodque hæ regiones aberant longius, locis certis horrea constituit; vecturasque; frumenti finitimis ciuitatibus descripsit. item Lyssò, Parthinisque; & omnibus castellis, quod esset frumenti, conquiri iussit. id erat perexiguū* cum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera, & montuosa, ac plerumque vtuntur frumento importato; tum quod Pompeius hæc prouiderat; & superioribus diebus præda loco Parthinos habuerat; frumentumque; omne conquisitum spoliatis effos-

seruano

sisque eorum domibus, per equites comportave-
 rat. Quibus rebus cognitis, Caesar consilium ca-
 pit ex loci natura. erant enim circum castra Pom-
 pei permulti editi, atque asperi colles; hos primis
 praesidiis tenuit, castellaque ibi communit. inde, ut
 loci cuiusque natura ferebat, ex castello in castellum
 perducta munitione, circumvallare Pompeium
 instituit: hac spectans, quod angustare frumen-
 taria videbatur, quodque Pompeius multitudine
 equitum valebat, quo minore periculo undique
 frumentum, comitumque exercitus suppor-
 tare posset: simul ut pabulatione Pompeium pro-
 hiberet, equitatumque eius ad rem gerendam
 inutilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, qua
 ille maxime apud exteras nationes niti videba-
 tur, minueret; cum fama per orbem terrarum
 percrebuisse, illum à Caesare obsideri, neque au-
 dere praelio dimicare. Pompeius neque à mari,
 Dyrrhachioque discedere volebat; quod omnem
 apparatus belli, tela, arma, tormenta, ibi collo-
 cauerat, frumentumque exercitus navibus suppor-
 tabat; neque munitiones Caesaris prohibere pote-
 rat, nisi praelio decertare vellet; quod eo tempore
 statuerat non esse faciendum. Relinquebatur; ut
 * extremam rationem belli sequens, quamplurimos
 colles occuparet, & * quam latissimas regiones
 praesidiis teneret, Caesarisque copias, quam maxima
 posset, distineret; idque accidit. castellis enim xxiv.
 effectis, xv. millia passuum circuitu * amplexus.

Pompeium
 circumval-
 lare adpa-
 rat.

Vani; vana-
 que muni-
 tione.

Quotidianæ
etiam veli-
tationes.

hoc spatium pabulabatur; multaque; erant intra eum
locum manu sata, quibus interim iumenta pas-
cerentur. † atque; ut nostri perpetuas munitiones
videbant, perductas ex castellis in proxima ca-
stella, ne quo loco erumperet Pompeiani, et no-
stros post tergum adoriretur, timebant: ita illi
interiore spatium perpetuas munitiones efficiebant;
ne quo loco nostri intrare, atque; ipsos à tergo cir-
cumuenire possent. sed illi operibus vincebant;
quod et numero militum præstabant, et interio-
re spatium minorem circuitum habebant. Quæ
cum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere
Pompeius totis copiis, et dimicare, non constitu-
erat, tamen suis locis sagittarios, funditoresque
mittebat, quorum magnū habebat numerum;
multique ex nostris vulnerabantur: magnusque
incesserat timor sagittarum, atque omnes fere
milites aut ex subcoactis, aut ex centonibus, aut
ex coriis tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus
tela vitarent. In occupandis præsidiis magna vi
uterque utebatur. Cæsar, ut quam angustissime
Pompeium contineret; Pompeius, ut quampluri-
mos colles quammaximo circū occuparet. cre-
braque; ob eam causam prælia fiebant. In his cum
legio Cæsaris IX. præsidium quoddam occupavisset,
et munire coepisset; huic loco propinquū, et
contrarium collem Pompeius occupavit, nostros-
que opere prohibere cepit: et cum una ex parte
prope æquum aditum haberet, primum sagitta-
ris fun-

viis funditoribusq; circumiectis, postea levis armaturæ magna multitudo missa, tormentisq; prolatis, munitiones impediēbat, neq; erat facile nostris, vno tempore propugnare & munire. Cæsar cum suas ex omnibus partibus vulnerare videret, † recipere se * iussit & loco excedere. erat per decline receptus: illi autem hoc acrius instabant, neq; regredi nostros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere videbātur. Dicitur eo tempore glorians apud suos Pompeius dixisse, non recusare se, quin nullius vsus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese recepissent inde, quo temere essent progressæ. Cæsar, receptui suorum timens, crates ad extremū cumulum contra hostem proferri, & aduersas locari: intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci iussit, locumq; in omnes partes quammaxime impediri. ipse idoneis locis funditoras instruxit, ut præsidio nostris se recipiētib; essent. His rebus cōpletis, † Legiones reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius, atq; audacius nostros premere, & instare cōperunt; cratesq; pro munitione obiectas propulerunt, ut fossas transcenderent. Quod cum animaduertisset Cæsar, veritus, ne non reducti, sed reiecti, viderentur, maiusq; detrimentum caperetur, à medio fere spatio suo per Antoniū, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes impetū fieri iussit. Milites legio-

418

420

- 421 nis IX. subito † constipati pila coniecerunt; &
 422 ex inferiore loco † aduersus * clium incitati
 423 cursu, † præcipientes Pompeianos egerunt. * Qui-
 bus ad recipiendum crases directæ, longurysque
 obiecti, & institutæ fossæ magno impedimento
 fuerunt. Nostri verò qui satis habebant sine de-
 trimento discedere, compluribus interfectis, V.
 omnino suorum amissis, quicquid se recepe-
 runt, † paulloque circa eum locum morati, alijs
 424 comprehensis collibus munitiones perfecerunt.
 erat noua, & inusitata belli ratio, cum tot
 castellorum numero, tantoque spatio, & tantis
 munitionibus, & toto * obsidionis genere, tum
 etiam reliquis rebus. nam, quicunque alterum
 obsidere conati sunt, perculsos, atque infirmos
 hostes adorti, aut prælio superatos, aut aliqua
 offensione permotos continuerunt, cum ipsi nu-
 mero militum, equitumque præstarent. Causa
 autem obsidionis hæc fere esse consuevit, ut fru-
 425 mento hostes * prohibeantur † at tum integras,
 atque incolumes copias Cæsar inferiore militum
 numero continebat; cum illi omnium rerum co-
 pia abundarent. quotidie * enim magnus undi-
 que nauis numerus conueniebat, quæ commea-
 sum supportarent: neque ullus flare ventus po-
 terat, quin aliqua ex parte secundum cursum
 haberet. ipse autem, consumptis longe, lateque
 frumentis, summis erat in angustijs. sed tamē hæc
 singulari potestia milites ferebāt. recordabatur
 enim,

Mirum obsi-
 dendi ge-
 nus.

enim, eadem se superiore anno in Hispania per-
pessos labore, & patientia maximum bellum cō-
fecisse. meminerant, ad Alexiam magnam se ino-
piam perpessos, multo etiam maiorem ad Aua-
ricum, maximarum se gentium victores disces-
sisse. non illis hordeū cum daretur, nō legumina
recusabant: pecus vero, cuius * rei summa erat
ex Epiro copia, magno in honore habebant. Est
etiam genus radicis inuentum ab ijs, qui fuerāt
cum Valerio, quod appellatur Chara: quod ad-
mistum lacte multum inopiam * leuat. id simi-
litudinē panis efficiebat. eius erat magna copia.
ex hoc effectos panes, cum in colloquijs Pompe-
iani famem nostris obieciarent, vulgo in eos ia-
ciebant, ut spem eorum minuerent. Iamque fru-
menta maturescere incipiebant; atque ipsa spes
inopiam sustentabat; quod celeriter se habituros
copiam confidebant. crebroq; voces militum in
vigilijs, colloquijsq; audiebantur, prius se cortice
ex arborib. victuros, quam Pompeium ē mani-
bus dimissuros. * frequenter etiam ex perfugis
cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua
vero iumenta interisse; uti autem ipsos valetu-
dine nō bona, cum angustijs loci, & odore tetro,
* & multitudine cadaverum, & quotidianis
laboribus insuetos operum, tum aquæ summa
inopia affectos, omnia enim flumina, atq; omnes
rivos, qui ad mare pertinebāt, Cæsar * aut auer-
erat, aut magnis operibus obstruxerat. atq; vo-

Et singularis
Cæsariano-
rū patientia.

erant loca montuosa, & ad specus angustiae val-
 lium, has sub iicis in terram * dimissis, praescpse-
 rat; terramq; aggesserat; ut aquam continerent.
 itaque illi necessario loca * sequi demissa, ac pa-
 lustria, * & puteos fodere, cogebantur: atque
 hunc laborem ad quotidiana opera addebant:
 qui tamen fontes à quibusdam praesidijs aberant
 longius, & celeriter aestibus exarescebant. At Cae-
 saris exercitus optima valetudine, summaque
 aquae copia utebatur; tum commeatus omni ge-
 nere praeter * frumentum abundabat: quibus
 quotidie melius succedere tempus, maioremque
 spem maturitate frumentorum proponi videbant.
 In nouo genere belli nouae ab utrisq; bellandi ra-
 tiones reperiiebantur. illi cum animaduertissent
 ex ignibus,† nocte cohortes nostras ad munitio-
 nes excubare, silentio aggressi, vniuersas * in
 multitudinem sagittas coniiciebant, & se confe-
 rim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri,
 usu docti, haec reperiiebant remedia, ut alio loco
 ignes facerent. * alio excubarent. Interim cer-
 tior factus P. Sylla, quē discedens castris prae-
 cerat Caesar, auxilio cohorti venit cum legioni-
 bus II. cuius aduentu facile sunt repulsi Pom-
 peiani. neq; vero conspectum, aut impetum no-
 strorum tulerunt: primisq; deiectis, reliqui se
 verterunt, & loco cesserunt. sed insequentes no-
 stras, ne longius prosequerentur. Sylla remocauit.
 427 † At pleriq; existimant, si acrius insequi voluisset,
 bellum

P. Syllae le-
 gati indu-
 stria.

bellum eo die potuisse finire. cuius consilium reprehendendum non videtur: alia enim sunt legati partes atque Imperatoris; alter omnia agere ad præscriptum; alter libere ad summam rerum consulere debet. Sylla, à Cesare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque praelio decertare voluit; quæ res tamen forlasse aliquem recipere casum; ne imperatorias sibi partes sumpsisse videretur. Pompeianis * magnam res ad receptum difficultatem afferebat: nam ex iniquo progressu loco summo constiterant si per declivem sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco verebantur. neque multum ad solis occasum temporis supererat. spe enim conficiendi negotii prope in nocte rem * deduxerant. ita, necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompeius tumultum quendam occupavit: qui tantum aberat à nostro castello ut telum tormentumve missum adigi non posset. Hoc consedit loco, atque eum communiit: omnesque ibi copias continuit. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum est. nam plura castella Pompeius pariter, distinenda manus causa tenebat; ne ex proximis præsidiis succurri posset. vno loco ¹ Volcatius Tullius impetum legionis sustinuit cum cohortibus III. atque eam loco depulit. altero Germani, munitiones nostras * egressi, compluribus interfectis, sese ad suos incolames receperunt ita, vno die ² I. præliis factis, I I I. ad Dyrrachium, I I I. ad mo-

Pluribus locis erumpentes Pompeiani sunt enuclei repressi.

nitiones, cum horum omnium ratio haberetur,
 † ad duorum millium * numero ex Pompeianis
 cecidisse reperiebamus, evocatosque * centurio-
 nes complures. in eo fuit numero Valerius Flac-
 cus, L. filius, eius, qui prætor Asiam obtinuerat:
 signaque sunt, V I. militaria relata. nostri non
 amplius XX. omnibus sunt prælijs desiderati.
 sed in castella nemo fuit omnino militum, quin
 vulneraretur; * quatuorque ex una cohorte
 centuriones oculos amiserunt, & cum laboris
 sui, periculiq; testimonium afferre vellent, mil-
 lia sagittarum circiter XXX. in castellum con-
 iecta, † Cesari renunciaverunt: scutoque ad
 eum relato Scæuæ centurionis, inuenta sunt in
 eo foramina CCXXX. quem Caesar, vi erat de
 se meritus, & de Rep. * donavit millibus ducen-
 tis æris: atque ab octauis ordinibus ad Primipi-
 lum se transducere pronunciauit. eius enim ope-
 ra castellum conseruatum esse, magna ex parte
 constabat. † cohortemq; postea duplici stipendio,
 frumentoque, * & specuarijs militaribusq; donis
 amplissime donauit. Pompeius, noctis magnis
 additis munitionibus, reliquis diebus turres ex-
 struxit; & in altitudinem pedum XV. effectis o-
 peribus, vineis eam partem castrorū obiecit; &
 V. intermissis diebus, alteram noctem subnubi-
 lam nactus, exstructis omnibus castrorum por-
 tis, & ad impediendum obiectis, tertia inita vi-
 gilia, silentio exeroitum eduxit, & se in anti-
 quas

430
 Scæuæ cen-
 turionis.

431

Legatorum
Cæsaris in
subiugandis
prouincijs
diligentia.

quas munitiones recepit. Aetolia, Acarnania, Amphilo-
chis per Cassium Longinum, & Calui-
sum Sabinum, ut demonstrauimus, receptis,
tentandam sibi Achaïam, ac paullo longius pro-
grediendum, existimabat Cæsar: itaque eo Fu-
sium Galenum misit: & Q. Sabinum, & Cas-
sum cum cohortibus adiungit. Quorum cogni-
to aduentu, Rutilius Lupus, qui Achaïam mis-
sus à Pompeio obtinebat, Isthmum præmunire
instituit, ut Achaïa Fusium prohiberet. Cale-
nus Delphos, Thebas, † & Orchomenum de
voluntate ipsarum ciuitatum recepit: nonnul-
las vrbes per vim expugnauit: reliquas ciuita-
tes, circummissis legationibus, † amicitia Cæsa-
ris conciliare studebat. In his rebus fere erat Fu-
sius occupatus. Omnibus* deinceps diebus Cæ-
sar exercitum in aciem a quum in locum produ-
xit, si Pompeius prælio decertare vellet; ut penè
castris Pompeij legiones subiiceret: tantumque
à vallo eius prima acies aberat, uti ne in eam te-
lo, tormento ve adigi posset. Pompeius autem, ut
famam, & opinionem hominum teneret, sic
pro castris exercitum constituēbat, ut III. a-
cies vallum contingeret, omnisque eius instru-
ctus exercitus telis ex vallo abiectis protegi pos-
set. Hæc cum in Achaïa, atque apud Dyrrha-
chium gererentur, Scipionemque in Macedo-
niam venisse constaret, non oblitus pristini in-
stituti Cæsar, misit ad eum Clodium suum,

432

433

Cæsaris man
data ad Sci
pionem.

Equitatus
Pompeij pa-
bulatione
prohibitus.

atq; illius familiarem, quem ab illo transditum
initio & commendatum, in suorum necessariorum
numero habere instituerat. Huic dat litteras
mandataq; ad eum: quorum hæc erat summa:
se se omnia de pace expertum, nihil adhuc arbi-
trari vitio factum eorum, quos esse auctores eius
rei voluisset, quod sua mandata perferre non op-
portuno tempore ad Pompeium vererentur: Sci-
pionem ea auctoritate esse, ut non solum libere,
quæ probasset exponere, sed etiam ex magna par-
te compellere, atq; erratè regere posset. præesse
autem suo nomine exercitui, ut præter auctori-
tatem, vires quæque ad coercendum haberet: quod
si fecisset, quietem Italiae, pacem provinciarum,
salutem imperij uni omnes acceptam relatu-
ros. Hæc ad eum mandata Clodius refert. ac primis
diebus, ut videbatur, libenter auditis, reliquis
ad colloquium non admittitur. Castigato Scipio-
ne à Faunio, ut postea confecto bello, reperieba-
mus, infectaque re, sese ad Cæsarem recepit.
Cæsar quo facilius equitatum Pompeianum ad
Dyrrhacium contineret, & pabulatione prohi-
beret aditus duos, quos esse angustos demonstra-
vimus, magnis operibus præmunivit: castellaq;
his locis posuit. Pompeius, ubi nihil* proficere
equitatum cognovit: paucis intermissis diebus,
rursum eum navibus ad se intra munitiones reci-
pit. Erat summa inopia pabuli, adeo, ut folijs ex
arboribus strictis & teneris arundinum radici-
bus com-

bus contusis equos alerent. frumenta enim, quæ
 fuerant intra munitiones sata, consumpserant;
 & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo
 interiecto navigationis spatio*, pabulum sup-
 portare, quoq; erat eius rei minor copia. hordeo
 adauxere, atque his rationibus equitatum tole-
 rare. sed* postquam non modo hordeum; pabu-
 lumq; omnibus in locis, herbaeque defectæ,† sed 434
 etiam fructus ex arboribus deficiebant, corruptis
 equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de
 eruptione existimavit. Erant apud Caesarem ex Roscillus &
 equitum numero Allobroges duo fratres, Roscillus & Aegus fra-
 tibus, & Aegus, Albucilli filij, qui principatum in tres ad Pom-
 ciuitate multis annis obtinuerant, singulari vir peiun ma-
 tute homines, quorū opera Caesar omnibus Gal. fugiunt.
 licis bellis optima, fortissimaq; erat usus. his do-
 mi, ob has causas, amplissimos magistratus man-
 dauerat; atque eos extra ordinem in senatum le-
 gendos curauerat: agrosq; in Gallia ex hostibus
 captos, premiaq; rei pecuniariae magna tribue-
 rat; † locupletesque ex egenibus effecerat. hi 435
 propter virtutem, non solum apud Caesarem in
 honore erant, sed etiam apud exercitum cari ha-
 bebantur. sed freti amicitia Caesaris, & stulti,
 ac barbara arrogantia elati, despiciebant suos,
 stipendiumque equitum fraudabant. & prædam
 omnem domum auertebant. Quibus illi rebus
 permoti, vniuersi Caesarem adierunt, palamque
 de eorum iniurijs sunt questi; & ad cætera ad-

- diderunt, falsum ab his equitum numerum de-
ferri, quorum stipendium auerterent. Caesar ne-
que temp^{us} illud animadversionis esse existimans,
& multa virtuti eorum concedens, rem distulit
436 totā, illos secreto castigavit, quod quaestui equi-
tes haberent; † monuitq; equites, ut ex sua a-
micitia omnia expectarent, & * ex praeeritis
suis officiis reliqua speraret. magnam tamen hac
res illis offensionem, * & contempcionem ad o-
mnes attulit: idq; ita esse, cum ex aliorum * ob-
iectionibus, tum etiā ex domestico iudicio, at-
que animi consciētia, intelligebant. Quo pudore
adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud
437 tempus reservari arbitrati, † discedere a nostris,
& novam tentare fortunam, novasq; experiri
amicitias constituerūt: & cum paucis collocuti
clientibus suis, quibus tantum facinus commit-
tere audebant, primam conati sunt praefectum
equitum, C. Volusenum interficere, ut postea, bel-
lo confecto, cognitum est; ut eum munere aliquo
438 perfugisse ad Pompeium videretur, † postquam
id difficilius visum est, neque facultas persiciēdi
dabatur, quam maximas potuerunt pecunias
mutuari, perinde ac suis satisfacere, & praeda
ta restituere vellent, multis * coemptis equis, ad
Pompeium transferunt cum ijs, quos sui consilij
participes habebāt. quos Pompeius quod erat ho-
nesto loco nav. & instructi liberaliter, magniq;
comitati, & multis iumentis venerant, utque
furces

sortes, habebantur & in honore apud Casarem fuerant, quodque novum, & præter consuetudinem acciderat *, per omnia sua præsidia circumduxit, atque ostentavit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques à Casare ad Pompeium transferat; cum pene quotidie à Pompeio ad Casarem perfugerent. vulgò, verò * universi in Epiro, atque Aetolia conscripti milites, earumque regionum omnium, quæ à Casare tenebantur. sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid à peritioribus rei militaris desiderari videbatur, temporibusque rerum, & spatijs locorum, & custodiarum * vera diligentia animadversa, prout cuiusque eorum, qui negotijs præerant, aut natura, aut studium ferebat, hæc ad Pompeium omnia detulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisque iam ante capto consilio, ut demonstratum est, segmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem componere iubet. His paratis rebus, magnum numerum levis armaturæ, & sagittariorum, aggeremque omnem noctu scaphas, & naues ætinas imponit; & de media nocte cohortes LX. ex maximis castris, præsidisque deductis, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longissimeque à maximis castris Casaris aberant. Eodem naues, quas demonstravimus, aggere, & levis armaturæ militibus completas, quasque

Vitia munitionum Casaris ad Pompeium delata.

ad Dyrrhachium naues longas habebat, mittit,
 & quid à quoque fieri vellet, * precipit. Ad eas
 munitiones Caesar Lentulum Marcellinum quaes-
 torem cum legione I X. positum habebat. huic
 quod valetudine minus commoda videbatur,
 Fulvium Postumum adiutorem summiserat. E-
 rat * eo loco fossa pedum X V. & vallus contra
 hostem, in altitudinem pedum X. tantundemque
 eius valli agger in latitudinem patebat: ab eo
 intermisso spatium pedum D C. alter conuersus in
 contrariam partem erat vallus, humiliore paul-
 lo munitione. hoc enim superioribus diebus ti-
 mens Caesar, ne nauib. nostri circumueniretur,
 duplicem eo loco fecerat vallum, ut si anticipi
 praelio dimicaretur, posset resisti. sed operum ma-
 gnitudo, & continens omnium dierum labor,
 quod millia passuum in circuitu * XII X. muni-
 tiones erat complexus, perficiendi spatium non
 dabat. Itaque contra mare transuersum vallum,
 qui has duas munitiones contingeret, nondum
 perfecerat. quae res nota erat Pompeio, delata per
 Allobroges perfugas, magnumque nostris attulit
 incommodum. nam ut ad mare nostra cohortes
 I X. legionis excubuerant, accessere subito prima
 luce Pompeiani exercitus: nouusque eorum ad-
 uentus exstitit: simulque nauibus circumuecti mi-
 lites in interiorum vallum tela iaciebant: fos-
 saque aggere complebantur: & legionarii, interio-
 ris munitionis defensores, scalis admotis, * tor-
 mentis-

G.
 Is eas qua
 parte maxi-
 me infirmas
 oppugnat.

mentisq; cuiusq; generis, telisq; terrebant: magnaq; multitudo sagittariorum ab utraq; parte circumfundebatur, multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, * viminea tegumenta galeis imposita defendebant. itaque cum omnibus rebus nostri premeretur, atq; agere resisterent; animaduersum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est; atq; inter duos vallos, * quâ perfectum opus non erat, † per mare navibus expositis, in aduersos nostros 440 impetum fecerunt; atq; ex utraq; munitione deiectos terga vertere coegerunt. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summisit: quæ ex castris fugientes conspicatæ, neque illos suo aduentu confirmare potuerunt, neq; ipsæ hostium impetum tulerunt. itaque quodcumque addebatur subsidio, id corruptum timore fugientium, terrorem, & periculum augebat. * hominum enim multitudine receptius impediiebatur. in eo prælio, cū graui vulnere esset affectus Aquilifer, † & viribus deficeret. conspicatus equites nostros, hanc ego, inquit, & viuis multis per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem fide Casari restituo. nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Caesaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemq; ad eum referre. hoc casu Aquila conseruatur omnibus primæ cohortis centurionib. interfectis, præter princi-

Cæsariano-
rum cædes.

Mutata ali-
quoties v-
erimq; castra
& munitio-
nes.

442

pem priorem. iamq; Pompeiani, magna cæde no-
strorum, castris Marcellini appropinquabant,
non mediocri terrore illato reliquis cohortibus.
& M. Antonius, qui proximum locum tenebat
præsidiorum, ea renunciata, cum cohortib. XII.
descendens ex loco superiore cernebatur. cuius
aduentus Pompeianos compressit, nostrosq; fir-
mauit, ut se ex maximo timore colligerent. neq;
multo post Cæsar, significatione per castella fu-
mo facta, ut erat superioris temporis cōsuetudo,
deductis quibusdam cohortibus ex præsijs, eō-
dem venit, qui, cognito detrimento cum animad-
vertisset Pompeium extra munitiones egressum,
castra secundum mare, ut libere pabulari posset,
nec minus aditum navibus * habere, commu-
tata ratione belli, quoniam propositum non te-
nerat, iuxta Pompeiū munire iussit. Qua per-
fecta munitione animaduersum est à specula-
toribus Cæsaris, cohortes quasdam, quod instar
legionis videretur, esse post siluam, & in vetera
castra duci. Castrorum hic situs erat. Superiori-
bus diebus, cum se IX. legio Cæsaris obiecisset
Pompeianis copijs,† atque opera, ut demonstra-
uimus circummuniret, castra eo loco posuit. Hæc
siluam quandam contingebant, neque longius à
mari passibus C. D. aberant post, mutato consilio,
quibusdam de causis, Cæsar paullo ultra eum lo-
cum castra transtulit: paucisq; intermissis die-
bus, hæc eadem Pompeius occupauerat, & quod
eo loco

eo loco plures erat legiones habitur⁹, relicto in-
 teriore vallo maiorem adiecerat munitionem. ita
 minora castra, inclusa maioribus, castelli, atque
 arcis locum obtinebant. Item ab Angulo castro-
 rum sinistro munitionem ad flumē perduxerat,
 circiter passus E D. quo liberius, ac sine periculo
 milites aquarentur. sed is quoque, mutato con-
 silio, quibusdam de causis, quas commemorari
 necesse non est eo loco excesserat. ita complures
 dies manserant castra: munitiones quidem inte-
 grae omnes erant eo signo legionis illato specula-
 tores Caesari renunciarent * hoc idem visum ex
 superiorib. quibusdam castellis confirmaverāt.
 Is locus aberat à novis Pompeij castris circiter
 passus D. hanc legionem sperans Caesar se op-
 primere posse, & cupiens eius dici detrimentum
 sarcire, reliquit in opere cohortes II. quae speciem
 munitionis praeberent: ipse diverso itinere quam
 potuit occultissime, reliquas cohortes, numero
 XXXIII. in quibus erat legio IX multis amis-
 sis centurionibus, diminutoq; militum numero,
 ad legionem Pompeij castraque minora duplici
 acie duxit. neq; eum prima opinio fefellit. nam
 & peruenit prius quā Pompeius sentire posset;
 & tamen si erant munitiones castrorum magnae,
 tamen sinistro Cornu, ubi erat ipse, celeriter ag-
 gressus Pompeianos ex vallo deturbavit. erat
 obiectus portis eritius. hic paulisper est pugna-
 tum, cum irrumpere nostri conarentur, illi

Irrumpunt
 in castra Po-
 peij Cae-
 sariani.

castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius
opera proditum exercitum C. Antonij, demon-
strauimus,† eo loco propugnante. sed tamen no-
stri virtute vicerunt: excisoque eritio, primo in
maiora castra, post etiam in castellum, quod erat
inclusum maioribus castris, irruerunt, & quod
eò pulsa legio sese receperat, nonnullos sibi repu-
gnantes interfecerunt. sed fortuna, quæ plurimum
potest, cum in reliquis rebus, tum præcipue in
bello, paruis momentis magnas rerum commu-
tationes efficit, ut iam accidit. Munitionem,*
quam perungere à castris ad flumen supra de-
monstrauimus, dextri Caesaris cornu cohortes,
ignorantia loci, sunt secutæ, cum portam quære-
rent castrorum, quod eam munitionem esse arbi-
trarentur. Quod cum esset animaduersum, con-
iunctam esse flumini; protinus his munitionib⁹,
defenderet nullo, transcenderunt: omniq; no-
ster equitatus eas cohortes est secutus. Interim
Pompei⁹, hac longa satis interiecta mora, & re-
nunciata, V. legionem ab opere deductam subsi-
dio suis duxit: eodemque tempore equitatus eius
nostris equitibus appropinquabat: & acies in-
structa à nostris, qui castra occupauerant, cerne-
batur: omniaq; sunt subito mutata. Pompeiana
enim legio celeri spe subsidij confirmata, ab De-
cumana porta resistere conabatur, atque ultro
in nostros impetum faciebat: equitatus Caesaris,
quod angusto itinere per aggeres adscendeat, re-
cepit

receptui suo timent, initium fugæ faciebat: dextrum cornu, quod erat à sinistro seclusum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, † ex qua proruebat sese recipiebat: ac plerique ex ijs, ne in angustias inciderent, & pedum munitionis sese in fossas præcipitabant: primisq; oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum pariebant. Sinistro cornu milites, cum ex vallo Pompeium adesse, & suos fugere cernerent, veriti, ne angustis intercluderentur, cum extra, & intus hostem haberent, † eodem quò venerant, receptui consulebant: omniaq; erant tumultus, timoris, fugæ plena, adeo, ut cum Cæsar signa fugientium manu prehenderet, & consistere iuberet, alij dimissis equis, eundem cursum * conficerent; alij ex metu etiam signa dimitterent, neq; quisquam omnino consisteret. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompeius, insidias timens, credo quod hæc præter spem acciderant, eius qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equitesq; eius * angustis, portisq; Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita parua res magnum in utramq; partem momentum habuerunt. Munitiones enim, à castris ad flumē perductæ, expugnatis iam castris Pompeij propriam & expeditam Cæsaris victoriam in-

Sed noua clade multati.

444

445

Pompeiano-
rum ob vi-
ctoriam in-
solentia.

446

terpellauerunt: eadem res, celeritate insequen-
tium tardata, nostris salutem attulit. duobus bis
vnius diei praelijs * Caesar desideravit milites
DCCCLX. & notos equites R. Felginatem,
Tuticanum, Gallum, Senatoris filium; C. Fel-
ginatem, Placentia; Agraviu[m], Putcolis; & Sa-
cratiu[m], Capua; tribunos mil. L. & centu-
riones XXX. Sed horum omnium pars magna in
fossis, munitionibusq; & fluminis ripis oppres-
sa, suorum terrore, ac fuga sine v[ul]lo vulnere in-
terijt, signaq; sunt militaria XXXII. amissa. P[om]-
peius ex praelio Imperator est appellatus. hoc no-
men obtinuit, atque ita se postea salutari passus
est. sed neq; in literis, quas scribere est solitus,
neque in fascibus insignia laurea * protulit. At
Labienus, cum ab eo impetravisset, ut sibi capti-
vos transdi iuberet, † omnesq; deductos ostenta-
tionis, ut videbatur, causa, quo maior perfugis
fides haberetur, commilitones appellans, & ma-
gna verborum contumelia interrogans, solerent
ne veterani milites fugere, in omnium cōspectu
interficat. His rebus tantum fiducia, ac spiritus
Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogi-
tarent, sed vicisse iam sibi viderentur. non illi
paucitatem nostrorum militum, nō iniquitatem
loci, atq; angustias praecipitis castris, & an-
cipitem terrorem intra, extraq; munitiones, non
abscissum in duas partes exercitum, cum alter
alteri auxiliū ferre non posset, * causa fuisse co-
gitabant

gitabant. non ad * hæc addebant, concursu acri
 facto, non prælio dimicatum, sibi quæ ipsos mul-
 titudine, atque angustiis maius attulisse detri-
 mentum, quam ab hoste accepissent. non denique
 communes belli casus recordabantur, * quorum
 quam parvula sæpe causæ vel falsæ suspicionis,
 vel terroris repentini, vel obiectæ religionis, ma-
 gna detrimenta intulissent; quoties vel culpa di-
 eis, vel tribuni vitio in * exercitu esset offensum:
 sed perinde ac si virtute vicissent, neq; vlla com-
 mutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum,
 fama, ac literis, victoriam eius diei concelebra-
 bant. Caesar à superioribus consilijs depulsus om-
 nem sibi commutandam belli rationem existi-
 mauit itaq; vno tempore, præsidjs omnibus de-
 ductis, & oppugnatione dimissa, coactosq; in vnum
 locum exercitu, concionem apud milites habuit;
 hortatusq; est, ne ea quæ accidissent, grauius
 ferrent, neue his rebus terrerentur, multisq; se-
 cundis prælijs vnum aduersum, & id mediocre,
 opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod
 Italiam sine aliquo vulnere cepissent; quod duas
 Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissi-
 mis, atque exercitatissimis ducibus, pacauissent;
 quod finitimas, frumentariasq; provincias in po-
 testatem rede-gissent: denique recordari debere,
 qua facilitate inter medias hostium classes, op-
 pletis non solum portibus, sed etiam litoribus,
 omnes incolumes esset transportati: si nō omnia

Solatur suos
 Caesar.

20 cederent secunda, fortunam esse industria suble-
 20 uandam: quod esset acceptum detrimenti, * cu-
 20 in suis potius, quam suae culpa, debere tribui: lo-
 20 cum * securum ad dimicandum dedisset: positum
 20 esse se hostium castris; expulisse ac superasse pu-
 20 gnantes: sed siue ipsorum perturbatio, siue error
 20 aliquis, siue etiam fortuna partem iam, prae-
 20 temq; victoriā * interpellassent, dandam omni-
 20 bus operam, ut acceptum incommodum virtute
 20 sarciretur. quod si * esset factum, detrimentum
 20 in bonum verteret, ut ad Gergoniam accidisset,
 20 atque iis, qui ante dimicare iunxissent, vltro se
 20 praelio offerrent. Hac habita concione, nonnul-
 los signiferos ignominia notauit, ac loco monit.
 Exercitui quidem omni tantus incessus ex incom-
 modo dolor, tantumq; studium infamiae sarcien-
 dae, ut nemo aut tribuni, aut centurionis impe-
 rium desideraret; & sibi quisq; etiam poenae lo-
 co grauiiores imponeret labores, simulq; omnes
 arderet cupiditate pugnandi; cum superioris et-
 iam ordinis nonnulli, * oratione permoti, manen-
 dum eo loco, & rem praelio committendam exi-
 stimarent. Contra ea Caesar neque satis militi-
 bus perterritis confidebat, spatiumq; interponē-
 dum ad recreandos animos putabat; relictisq;ue
 munitionibus, magnopere rei publicae time-
 bat. itaque, nulla interposita mora, sauciorum
 modo, & aegrorum habita ratione, impedimenta
 omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam
 premi-

Ab obsidio-
 ne exerci-
 tum reducit.

præmisit, ac conquiescere ante iter * confectum
 retuit. his una legio missa præsidio est. His * ex-
 plicitis rebus, duas in castris legiones retinuit,
 reliquas de IV. vigilia, compluribus portis edu-
 ctas, eodē itinere præmisit; paruoq; spatio inter-
 misso, ut & militare institutum seruaretur, † & 448
 ne citissima eius profectio cognoscereetur, concla-
 mari iussit; statimq; egressus, & nouissimum a-
 gmen cōsecutus, celeriter ē conspectu castrorum
 discessit. Neque vero Pompeius, cognito consilio Insequente
 eius, moram ullam ad insequendum intulit: sed Pompeio.
 eadem spectans, si itinere impeditos, & per terri-
 tos deprehendere posset, exercitum ē castris edu-
 xit, equitatumq; præmisit ad nouissimum a-
 gmen demorandum; neque consequi potuit;
 quod multum expedito itinere antecesserat Cæ-
 sar. sed cum ventum esset ad flumen Genusum,
 quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus
 nouissimos prælio * detinebat. Huic suos Caesar
 equites opposuit; expeditosq; antesignanos ad-
 miscuit C. D. qui tantum profecere, ut equestri
 prælio commisso, pellerent omnes, compluresq; 449
 interficerent, † ipsiq; incolumes se ad agmen
 reciperent. Confecto iusto itinere eius diei, quod
 proposuerat Caesar, transductoq; exercitu flu-
 men Genusum, veteribus suis in castris contra
 Asparagum consedit; militesq; omnes † intra 450
 vallum castrorum continuit: equitatumq; per
 causam pabulandi emissum, confestim Decu-

Nullum ta-
men solertia
Cæsaris, in-
ferente da-
mnum.

mana porta in castra se recipere iussit. Simili ra-
sione Pompeius, confecto eiusdem diei itinere, in
suis veteribus castris ad Asparagum consedit, *
eiusq; milites, quod ab opere integris munitioni-
bus vacabant, alij lignandi, pabulandiq; cau-
sa longius progrediebantur; alij quod subito con-
siliū profectiōis ceperant, magna parte impe-
dimentorum, & sarcinarum relictā, ad huc re-
petenda inuitati propinquitāte superiorum ca-
strorum, depositis in conubernio armis, vallum
relinquebant. Quibus ad * sequendum impedi-
tis, Cæsar quod fore * prouiderat, meridiano fere
tempore, signo profectiōis dato, exercitum eduxit,
duplicatoq; eius diei itinere, LIX. millibus
passuum ex eo loco procedit, quod facere Pompeius
discessu militum non potuit. Postero die Cæsar, si-
militer præmissis prima nocte impedimentis, de
IV. vigilia ipse egreditur; ut si qua imposita esset
dimicandi necessitas, subitum casum expedito
exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus.
Quibus rebus perfectum est, ut altissimis flumi-
nibus, atq; impeduissimis itineribus nullum ac-
ciperet incommodum. Pompeius enim primi diei
mora illata, & reliquorum dierum frustra labo-
re suscepto, cum se magnis itineribus excederet,
& progressos consequi cuperet, IV. die finem se-
quendi fecit atque aliud sibi consiliū capien-
dum existimauit. Cæsari, ad saucios deponendos,
stipendium exercitui dandum, socios confirman-
dos, præ-

dos, praesidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse: timensq; Domitio, ne aduentu Pompeii praecoxis pareretur, ad eum omni celeritate, & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut si Pompeius eodem conuenderet, abductum illum à mari, atque ab ijs copijs, quas Dyrrhachij comparauerat frumento, ac commeatu abstractum, pari conditione belli secum decertare cogeret; si in Italiam transfret, coniuncto exercitu eum Domitio per Illyricum Italia subsidio proficisceretur; sin Apolloniam, Oricumq; * oppugnare, & se omni maritima ora excludere conareretur, obijssio tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret. itaq; praemissis nuncijs, ad Cn. Domitium Caesar scripsit; * cequid fieri vellet ostendit: praesidioq; Apollonia cohortibus IV & Lyssi I. III Orici relietis, quique erant ex vniuerbis agri, depositis, per Epirum, atque Acarnaniam iter facere cepit. Pompeius quoque, de Caesaris consilio coniectura indicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Caesar iter illud haberet, ut subsidium Scipioni ferret; si ab ora maritima, Corcyraque discedere nollet, quod legiones, equitatuq; ex Italia expectaret, ipse ut omnibus copijs Domitium aggrediretur. Is de causis vterque eorum celeritati studebat, ut iuis esset auxilio, &

H.

Nova belli
gerendi Cæ-
saris cōsilia.

451 ad opprimendos aduersarios, ne* occasio tem-
 452 poris deesset.† Sed Casarem Apollonia directo i-
 tinere auerterat. Pompeius peius per Candauia
 in Macedoniam expeditum habebat. Accessu* e-
 tiam improviso aliud incommodum. quod Do-
 mitius, qui dies copiores castris Scipionis castra
 collata habuisset, rei frumentaria causa ab eo dis-
 453 cesserat,† & Heracleam Senticam, quae est sub-
 iecta Candauiae iter fecerant; ut ipsa fortuna
 illum obicere Pompeio videretur. Hac ad id tem-
 pus Caesar ignorabat. simul à Pompeio litteris per
 omnes provincias, ciuitatesq;* dimissis, praelio ad
 Dyrrachium facto, lauius, inflatusque multo,
 quam res erat gesta, fama percrebuerat, pulsum
 fugere Casarem; penè omnibus copijs amissis. haec
 itinera infesta* reddiderant: hac ciuitates non-
 nullas ab eius amicitia* auerterant. Quibus
 accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus, à
 Casare ad Domitium, & ab Domitio ad Casarē,
 nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobro-
 ges, Roscelli, atque Aegi familiares, quos persua-
 disse ad Pompeium demonstrauius, conspicati
 in itinere exploratores Domitiij, seu pristina sua
 cōsuetudine, quod vnà in Gallia bella gesserunt;
 seu gloria elati, cuncta, ut erāt acta, exposuerūt,
 & Caesaris profectionem, & aduentum Pompeij
 docuerūt. à quibus Domitius certior factus, vix
 IV horarum spatio antecedens, hostium beneficio
 periculum vnanit, & ad Aeginium, quod est
 obiectum,

obiectum, oppositumque Thessalia, Caesari venienti occurrit. Coniuncto exercitu, Caesar Gomphos peruenit; quod est opidum primum Thessaliae venientibus ab Epiro:† quae gens paucis ante 454 diebus ultro ad Caesarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus videretur, praesidiumque ab eo militum petierat. sed eo fama iam praecurrerat, quā supra docuimus de praelio Dyrrachino, quod multis auxerat partibus. itaque Androsthenes, praetor Thessaliae, cū se victorię Pompeij comitem esse mallet, quam socium Caesaris in rebus aduersis, omnē ex agris multitudinem seruorum ac liberorū in opidum cogit, portasq; praeccludit, & ad Scipionē Pompeiumq; nuncios mittit ut sibi subsidio veniant: * se confidere munitionibus opidi, si celeriter succurratur: longinquam oppugnationem sustinere non posse. Scipio discessit exercitum a Dyrrachio cognito, † 455 Larissam legiones adduxerat. Pompeius nondū Thessaliae appropinquabat. Caesar, castris munitis, scalas, musculosq; ad repentinam oppugnationē fieri, & crates parari iussit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites docuit, quantū usum haberet ad subleuandam omnium rerū inopiam petiri opido pleno, atq; opulento; simul reliquis ciuitatibus vrbis huius exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, prius quam auxilia concurrerent. itaq;, vsus singulari militum studio, eodem, quo venerat die, post horam IX. opidum

Gomphen-
les Caesari
portas praec-
cludunt.

At ab eo expugnatur.

Pompeiano
rum vanitas
& inanis fi-
ducia.

altissimis manibus oppugnare aggressus, ante
solis occasum expugnauit, & * ad diripiendum
militibus concessit; statimq; ab opido castra mo-
nit, & Metropolim venit, sic ut nuncios expu-
gnati opidi, famamq; antecederet. Metropolitæ,
eodem primum vsi consilio, iisdem permoti ru-
moribus, portas clauserunt, murosq; armatis cõ-
pleuerunt: sed postea, casu ciuitatis comprehen-
sis ex captiuis cognito, quos Cæsar ad murum
producendos curauerat, portas aperuerunt. Qui-
bus diligentissime conseruatis, collata fortuna
* Metropolium cum casu Gomphensium, nulla
Thessaliæ fuit ciuitas, præter Larissæ, qui ma-
gnis exercitiis Scipionis tenebantur, * quin Cæ-
sari pareret, atque imperata faceret. ille segetis
idoneum locum in agris nactus, quæ prope iam
matura erat, ibi aduentum expectare Pompei-
um, eoque omnem rationem belli conferre constituit.
Pompeius paucis post diebus in Thessaliam per-
uenit: concionatusq; apud cunctum exercitum,
suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut
pariti iam victoria, prædæ, ac premiorum velint
esse participes: receptisq; omnibus in vna castra
legionibus suum cum Scipione honorem partiunt;
classicumq; apud eum canit, & alteri illi iubet
prætorium tendi. Auctis copiis Pompei, duobusq;
magnis exercitiis coniunctis, pristina omnium
cõfirmatur opinio, & spes victoriæ augetur, adeo
ut quidquid intercederet temporis, id morari
redium

reditum in Italiam videretur; & si quando quid Pompeius tardius, aut consideratius faceret, v-
 nius esse negotium diei, sed illum delectari impe-
 rio, & consulares, prætoriosq; servorum habere
 numero dicerent. Iamque inter se palam de præ-
 mijs, ac sacerdotijs contendebant; in annosque
 consulatum definiebant. alij domos, bonaque eo-
 rum, qui in castris erant Caesaris, petebant: ma-
 gnaq; inter eos in * consilio fuit controversia, o-
 porteret, ne † L. Hirij, quod is à Pompeio ad Par-
 thos missus esset, proximis comitijs prætorij absen-
 tis rationem habere: cum eius necessarij fidem
 implorarent Pompeij, ut præstaret, † quod pro-
 ficiscenti promississet; ne per eius auctoritatē de-
 ceptus videretur; reliqui in labore pari, ac peri-
 culo, ne unus omnes antecederet, recusarent. Iam
 de sacerdotio Caesaris Domitius, Scipio, Spinther-
 que Lentulus quotidianis contentionibus ad gra-
 vissimas verborum cōtumelias palam descende-
 runt: cum Lentulus ætatis honorem ostentaret;
 Domitius urbanam gratiam, dignitatemq; ia-
 ctaret; Scipio affinitate Pompeij cōsideret. Postu-
 lavit etiam L. Afraniū proditoris exercitus A-
 tius Rufus apud Pompeium, quod gestum in Hi-
 spania diceret. & L. Domitius in consilio dixit,
 placere sibi bello cōfecto, ternas tabellas dari ad
 iudiciū* ijs, qui ordinis essent senatorij, belloq;
 vnā cū ipsis interfuissent, sentētiarq; de singulis
 ferret, q Romæ remāssissent; quiq; * inter præsidia

456

457

Pompeij fuissent, neq; operam in re militari præstitissent: unam fore tabellam, qui liberandos omni periculo censerent; alteram, qui capitis dānarent; tertiam, qui pecunia militarent postremo omnes aut de honoribus suis, aut de præmijs, pecuniæ aut de persequēdis inimicis, agebāt. nec quibus rationibus superare possent; sed quemadmodum vii victoria deberent, cogitabant. Re frumentaria præparata, confirmatisq; militibus, & satis longo spatio temporis à Dyrrachinis prælijs intermisso, † quod satis perspectum habere videretur, tentandum Caesar existimavit, quidnam Pompeius propositi, aut voluntatis ad dimicandum haberet: itaque ex castris exercitum eduxit, aciemq; instruxit, * primum suis locis, paulloque à castris Pompeij longius; continenti- bus vero diebus, ut progredereur à castris suis, collibusq; Pompeianis aciem subijceret. Quæ res indies cōfirmatorem eius efficiebat exercitum. Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstraui- mus, seruabat, ut quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atq; expeditos, ex antesignanis electos milites ad per- nicitatem, armis inter equites præliari iuberet, qui quotidiana consuetudine usum quoq; eius generis præliorū perciperent. His erat rebus ef- fectum, ut equites ☉ apertioribus etiam * locis VII. millium Pompeianorum impetum, cū adesset usus, sustinere auderent, neque magno-
pere co-

458
Caesar omni-
bus modis
pugnadi oc-
casionem
quærit.

pere eorum multitudine terrerentur. namq; e-
 tiam per eos dies præliū secundum equestre fecit,
 atque vnum Allobrogem, ex duobus quos per-
 fugisse ad Pompeium supra docuimus, cum qui-
 busdam interfecit. Pompeius, * quia castra in
 colle habebat, ad infimas radices montis aciem
 instruebat; semper, ut videbatur, * spectans, si
 iniquis locis Caesar se subiiceret. Caesar nulla ra-
 tione ad pugnam elici posse Pompeium existimans,
 hanc sibi commodissimam belli rationem iudica-
 uit, ut castra ex eo loco moueret, semperq; esset
 in itineribus, hoc sperans ut mouendis castris,
 pluribusq; adeundis locis, commodiore frumen-
 taria re vteretur; simulq; in itinere ut aliquam
 occasionem dimicandi nancisceretur, & insoli-
 tum ad laborem Pompeij exercitum quotidianis
 itineribus defatigaret. His constitutis rebus, sig-
 no iam processionis dato tabernaculisq; deten-
 sis, animaduersum est, paullo ante extra quoti-
 dianam consuetudinem longius à vallo esse aciem
 Pompeij progressam, ut non iniquo loco posse di-
 micari videretur. Tunc Caesar * apud suos, cum
 iam esset agmen in portis, Differendum est, in-
 quit, iter in praesentia nobis, & de prælio cogitā-
 dum, * sicut semper depoposcimus: animo * si-
 mus ad dimicandum parati: non facile occasio-
 nem reperiemus. confestimq; expeditas copias e-
 ducit. Pompeius quoque, ut postea cognitum est,
 suorum omnium hortatu, statuerat prælio decer-

I.
 Tandē præ-
 ter opinionē
 nanciscitur.

Pompeii

20 tare. namq; etiam in concilio superioribus dieb.
 20 dixerat, prius quam concurrerent acies, fore ut
 20 exercitus Caesaris pelleretur. id cum essent pleri-
 20 que admirati, Scio, me, inquit, pene incredibi-
 20 lem rem polliceri; sed rationem consilij mei acci-
 20 pite, quo firmiore animo in praelium prodeatis.
 20 persuasi equitibus nostris,* idque mihi se factu
 20 ros confirmauerunt, ut cum propius sit accessum,
 20 dextrum Caesaris cornu ab latere aperto aggre-
 20 derentur; ut circumuenta ab tergo acie, prius
 20 perturbatum exercitum pelleret, quam a nobis
 20 telum in hostem iaceretur. ita sine periculo legio-
 20 num & pene sine vulnere, bellum conficiemus.
 20 id autem difficile non est, cum tantum equitatus
 20 valeamus simul denunciant, ut essent animo
 20 parati in * posterum; & quoniam fieret dimi-
 20 candi potestas, ut saepe cogitauissent, ne usu ma-
 20 nuq; reliquorum opinionem fallerent. Hunc La-
 20 bienus excepit, ut cum Caesaris copias despiceret,
 20 Pompeij consiliu summis laudibus efferret. Noli,
 20 inquit, existimare, Pompei, hunc esse exercitum,
 20 qui Galliam, Germaniamq; deuicerit. omnibus
 20 interfui praelijs, neq; temere incognita rem pro-
 20 nuncio: perexigua pars illius exercitus superest;
 20 magna pars deperijt: qd accidere tot praelijs fuit
 20 necesse. multos Autumni pestilentia in Italia co-
 20 sumpsit: multi domum discesserunt: multi sunt relict
 20 in continenti. an non audistis ex ijs, qui per causam
 20 valetudinis remanserunt, cohortes esse Brundisij
 factas?

Et La-
bieni.

factas? hæc copiae, quas videtis, † ex delectibus ho-
rum annorū in citeriore Gallia sunt refectæ, &
pleræq; sunt ex colonijs Transpadanis. attamen,
quod fuit roboris duob. prælijs Dyrrhachinis in-
terijt. Hæc cum dixisset iuravit, se, nisi victorem,
in castra non reuersurum: reliquosq; ut idem fa-
cerent, hortatus est. Hoc laudans Pompeius, idē
iuravit. nec vero ex reliquis fuit quisquam, qui
iurare dubitaret. Hæc cum facta essent in conci-
lio, magna spe, & lætitia omnium discessum est. †
ac iam animo victoriam percipiebant, quod de-
ret tanta, & à tam perito imperatore nihil fru-
stra confirmari videbatur. Cæsar, cum Pompeij
castris appropinquasset, ad hunc modum aciem
eius instructam animaduertit. Erant in sinistro
cornu legiones duæ, transditæ à Cæsare initio dis-
sensionis ex S. C. quarum vna prima, altera ter-
tia appellabatur. in eo loco ipse erat Pompeius.
mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis te-
nebat. Ciliciensis legio coniuncta cum cohorti-
bus Hispanis, quas transductas ab Afranio do-
cuimus, in dextro cornu erant collocatæ. has fir-
missimas se habere Pompeius existimabat; reli-
quas inter aciem mediā, cornuq; interiecerat: nu-
meroq; cohortes CX. expleuerat. † hæc erat millia
LV. † euocatorū circiter duo millia: quæ ex be-
neficiarijs superiorū exercitū ad eū cōuenerāt:
quæ tota acie disperserat. reliquas cohortes VII.
castris, ppinquisq; castellis præsidio disposuerat.

Acies Pom-
peiana.

461

462

Acies Cæsa-
ria.

- dextrum cornu eius riuus quidam, impeditis ri-
pis muniebat, quam ad causam cunctum equi-
tatum sagittarios, funditoresque omnes in sini-
stro cornu obiecerat. Cæsar superius institutum
seruans, X. legionem in dextro cornu, I X. in si-
nistro collocauerat: † tamen si erant Dyrrhachi-
nis prælijs vehementer attenuatæ: & huic sic
adiunxit I I X. ut penè vnā ex duabus effice-
ret; atque alteram alteri præsidio esse iusserat.
Cohortes in acie L X X X. constitutas habebat.
quæ summa erat ∞ X X I I. cohortes I I. ca-
stris præsidio reliquerat. Sinistro cornu Anto-
niū, dextro P. Syllam, media acie Cn. Domitium
præposuerat. † ipse contra Pompeium consistit.
Simul his rebus animaduersis, quas demonstra-
uimus, timens ne à multitudine equitū dextrū
cornu circumueniretur, † celeriter ex * terna
acie singulas cohortes detraxit; atq; ex his quar-
tā instituit, equitatuq; opposuit; & quid fieri
vellet, ostendit: monuitq; eius diei victoriam in
earum cohortium virtute constare, simul tertie
aciei, totiq; exercitui imperauit, ne iniussu suo
curreret: se cum id fieri vellet, vexillo signum
daturum. Exercitum cum militari more ad pu-
gnam cohortaretur, suaq; in eum perpetui tem-
poris officia prædicaret, in primis commemora-
uit, testibus se militibus uti posse, quanto studio
pacem petisset; quæ per Vatiniū in colloquijs,
quæ per A. Clodium cū Scipione egisset; quibus
modis

modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset: neque se unquam abuti militum sanguine, neque Remp. alterutro exercitu privare voluisse. Hac habita oratione, exposcens militibus, & studio pugne ardentibus, tuba signum dedit. Erat Crastinus euocatus in exercitu Caesaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione X. duxerat, vir singulari virtute. Hic signo dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuistis; & vestro imperatori, quam constituistis operam date. vnum hoc praelium superest: quo confecto & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus simul *respiciens Casarem, Faciam, inquit, hodie imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo, gratias agas. Hec cum dixisset, primus ex† dextro cornu precurrit: † atque eum milites electis circiter CXX. voluntarie eiusdem centurie sunt prosecuti. Inter duas acies tantum erat relictum spatium, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus, sed Pompeius suis prædixerat, ut Caesaris impetum exciperent, nec se loco moverent, aciemque eius distrahi paterentur. idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus visque militum infringere: aciesque *distenderetur, atque suis ordinibus dispositi, dispersi adorirentur; leviusque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immissis telis occurrissent: simul fore, ut duplicato cursu

Initium praelij Pharsalici præeunte Crastino.

466

467

Cæsaris milites *exanimarentur, & lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum à Pompeio videtur: propterea quod est quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus,* quæ studio pugna incenditur. hanc non reprimere, sed augere imperatores debent. neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique *concinerent, clamoremq; uniuersi tollerent. quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt. Sed nostri milites dato signo, cū infestis pilis procurrissent, atque animaduertissent non concurrī à Pompeianis, vsuperiti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt, & ad medium fere spatium constiterunt,* ne consumptis viribus appropinquarent; paruoque intermisso temporis spatio, ac rursus renouato cursu pila miserunt, celeriterque ut erat præceptum à Cæsare, gladios strinxerunt. neque vero Pompeiani huic rei defuerunt. nam & tela missa exceperunt & impetum legionum tulerunt, & ordines conseruauerunt; pilisq; missis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites à sinistro Pompeij cornu, * ut erat imperatum uniuersi procurrerunt: omnisq; multitudo sagittariorum se profudit: quorum impetum noster equitatus nō tulit, sed paululum loco motus cessit: equitesque Pompeiani hoc acrius instare, & se turmam explicare, aciemque nostram à latere aperto †

circuire

circuire caperūt. quod ubi Cæsar animaduertit, IV. aciei, quam * instituerat ex cohortium numero signū dedit. illi celeriter procurrerunt, infestusq; signis tanta vi in Pompeij equites impetū fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesq; cōuersi non solum loco excederent, sed protinus incitati, fuga montes altissimos peterēt. quib. summotis, omnes sagittarij, funditoresq; destituti inermes, sine præsidio interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, * pugnantibus etiam tum, ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eosq; à tergo sunt adorti. Eodem tempore III. aciem Cæsar, quæ quæta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, perrere iussit. ita cum recentes, atq; integri defessis successissent, alij autem à tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atque vniuersi terga vertērunt. neque vero Cæsarem fefellit, quin ab ijs cohortibus, quæ contra equitatum in IV. acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronuncianerat. ab his enim primū equitatus est pulsus: ab iisdem facta cedes sagittariorum atq; funditorum: ab iisdem * acies Pompeiana à sinistra parte erat circumuenta, atq; initium fugæ factum. sed Pompeius, ut equitatu suum pulsum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animaduertit, alijs * diffusus, acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, & ijs centurio-

Equites Pompeij turpiter fugiunt.

Atq; omnis inde exercitus.

Pompeius se in castra confert.

nibus, quos in statione ad prætoria[m] portam posuerat, clare ut milites exaudirent, Tueamini, inquit castra, & defendite diligenter, si quid diu-
 rius acciderit: ego reliquas portas circumueo, & castrorum præsidia confirmo. Hæc cum dixisset, se in prætorium cōtulit, summæ rei diffidens, & iam eneuentum expectans. Cæsar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulsis, nullū spatium perterritis dare oportere existimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ vterentur, castraque oppugnarent: qui etsi magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta) iam ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra à cohortibus, quæ ibi præsidio erant relictæ, industriè defendebantur, multo etiam acrius à Thracibus, Barbarisque auxilijs. nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti, & lassitudine confecti, missis pleriq; armis signisq; militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. neq; vere diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed confecti vulneribus locū reliquerunt; protinusq; omnes ducibus vti centurionibus, tribunisq; mil. in altissimos montes, qui ad castra pertinebant confugerant. in castris Pompeij videre licuit Triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata, Lætiam Lentuli, & nonnullorū tabernacula protecta

Castra ea ab
 Cæsare occupa-
 pantur.

uel aedera, multaq; præterea, quæ nimiam lu-
 xuriam, & victoriæ fiduciam designarent; ut
 facile existimari posset, nihil eos de euentu eius
 diei timuisse, qui non necessarias *conquirerent
 voluptates, atque in miserissimo, ac patientissimo
 exercitui Caesaris luxuriam obijciebant, cui sem-
 per omnia ad necessarium usum defuissent. Pom-
 peius iam cum intra vallum nostri versaretur,
 equum nactus, de ractis insignib. imperatorijs,
 de Cumana poria se ex castris eiecit, protinusq;
 *equo citato, Larissam contendit. neque ibi con-
 stitit; sed eadem celeritate paucos *suorum ex
 fuga nactus, nocturno itinere non intermisso,
 comitatu equitum XXX. ad mare peruenit; na-
 uemq; frumentariam conscendit: sæpe ut diceba-
 tur, querens † tantum se opinionem fesse lisse, 469
 ut à quo genere hominum victoriam sperasset:
 ab eo initio fuga factio, pene proditus uideretur.
 Caesar, castris positus, à militibus contendit, ne
 in præda occupati, reliqui negotij gerendi faculta-
 tem dimitterent. Quare impetrata, montem
 opere circumuenire instituit. Pompeiani, quod is
 mons erat, sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte,
 uniuersi iteris eius Larissam versus se recipere
 ceperunt. qua spe animaduersa, Caesar copias
 suas diuisit; partemq; leg. o. cum in castris Pom-
 peij remanere iussit, partem in sua castra remisit:
 IV. secum legiones duxit, commodioremq; itinere
 Pompeianis occurrere cepit: & progressus millia

Ipse Pompe-
 ius celerri-
 ma fuga sibi
 consulit.

Reliquia se
dedunt.

470

passuum VI. aciem instruxit. Quare animaduor
sa, Pompeiani in quodam monte constiterunt.
Hunc montem flumen subleuabat. Caesar milites
cohortatus, etsi totius diei cōtinenti labore erant
confecti, noxque iam suberat, tamen munitione
flumē à monte seclusit, ne noctu Pompeiani aquari
possent. Quo iam perfecto opere, illi de deditio-
missis legatis, agere ceperunt. pauci ordinis Se-
natorij, qui se cum ijs coniunxerant, nocte fuga
salutem petierunt. Caesar prima luce omnes eos,
qui in monte consederant, ex superiorib. locis in
planiciem descendere, atque* arma projicere ius-
sit quod ubi sine recusatione fecerunt; passisque
palmis, projecti ad terram, flentes† ab eo petie-
runt salutem: consolatus, consurgere iussit; &
pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo mino-
re essent timore, omnes conseruauit; militibusq;
suis iussit, ne qui eorū violarentur, neu quid sui
desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris
sibi legiones alias occurrere, & eas quas secū dis-
xerat, inuicem requiescere, atq; in castra reuerti
iussit: eodēq; die Larissam peruenit. in eo praelio
non amplius CC. milites desiderauit; sed centu-
riones fortes viros circiter XXX. amisit. Inter-
fectus est etiam fortissime pugnans Crastinus,
cuius mentionem supra fecimus, gladio in os ad-
uersum cōiecto. neq; id fuit falsum, quod ille in
pugnam proficiscens dixerat. sic enim Caesar exi-
stimabat, eo praelio excellentissimam virtutem
Crasti-

Crastini fuisse; optimeq; eum de se meritū iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia XV. cecidisse videbantur: sed in deditiōē venērunt amplius millia XXIV. namq; etiam cohortes quæ præsidio in castellis fuerant, † sese Syllæ 471 similiter dediderūt. multi præterea in finitimas civitates refugerūt. Signaq; militaria ex prælio ad Cæsarem sunt relata CLXXX. & Aquilæ LIX. L. Domitius, ex castris in montem r. fugiens, cum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus. Eodem tempore D. Lælius cum classe ad Brundisium venit; eademque ratione qua factū à Libone ante ea demonstra-
mus, insulam obiectā portui Brundusino tenuit. Similiter Vatinus qui Brundisio præerat, tectis, instructisq; scaphis, elicuit naues Lælianas; atq; ex his longius productam vnam quinqueremem & minores duas in angustis portus cepit: itēque per equites dispositos aqua prohibere classiarios instituit. sed Lælius, tempore anni commodiore usus, ad navigandum onerarijs navib. Corcyra Dyrrhachioq; aquam suis supportabat; neq; à proposito deterrebat; neque ante prælium in Thessalia factum cognitum, aut ignominia amissarum navium, aut necessariarū rerum inopia, ex portu, insulaq; expelli potuit. Iisdem fere temporibus Cassius, cum classe Syrorū, & Phænicum, & Cilicū in Siciliam venit: & cum esset Cæsaris classis divisa in duas partes, & dimi-

D. Lælius
Brundusinū
portum ob-
sidet.

Cassius Sici-
las Cæsaris
classes incen-
dit.

die parti praeesset P. Sulpitius praetor Vibone ad
 fretum, dimidia M. Pomponius ad Messanam,
 prius Cassius ad Messanam navibus aduolauit,
 quam Pomponius de eius aduentu cognosceret:
 perturbatumq; eū nactus, nullis custodijs, neq;
 ordinibus certis, magno vento & secundo com-
 pletas onerarias naues tæda, & pice, & stupa, re-
 liquisq; rebus, quæ sunt * ad incendia, in Pom-
 ponianam classem immisit, atque omnes naues
 incendit XXXV. in quibus erant XX. * con-
 stratae: tantusq; eo facto timor incessit, ut cum
 472 esset legio praesidio Messanae, vix opidum * defen-
 deretur: & † nisi eo ipso tempore quidam nuncij
 de Caesaris victoria per dispositos equites essent
 allati, existimabant plerique futurum fuisse, ut
 amitteretur. sed opportunissime nuncijs allatis,
 opidum fuit defensum; Cassiusq; ad Sulpicianā
 inde classem profectus est Vibonē: applicatisq;
 nostris ad terram navibus, propter eūdem timo-
 473 rem, † pari, atque * antea ratione egerunt. Cas-
 sius, secundum nactus ventum, onerarias naues,
 circiter XL. preparatas ad incendium immisit:
 & flamma ab utroque cornu comprehensa na-
 ues sunt combustae V. Cumq; ignis, magnitudine
 venti, latius serperet: milites qui ex veteribus
 legionibus erāt relictī praesidio navibus, ex nu-
 mero agrorum, ignominiam nō tulerunt, sed sua
 sponte naues conscenderunt, & à terra soluerūt,
 impetuque facto in Cassianam classem, quin-
 quere-

queremes II. in quarum altera erat Cassius, ce-
perunt, sed Cassius, except⁹ scapha, refugit. Præ-
terea duæ sunt deprehensæ triremes. neq; multo
post de prælio factō in Thessalia cognitum est; ut
ipsis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus
fingi * à legatis, amicisq; Caesaris arbitrabatur.
Quibus rebus cognitis, ex ijs locis Cassius cum
classe discessit. Caesar omnibus rebus relictis, per-
sequendum sibi Pompeium existimavit, quas-
cumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus
copias cōparare alias, & bellum renovare posset:
& * quantum itineris equitatu efficere poterat,
quotidie progrediebatur: legionemq; vnam mi-
noribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum
Pompeij nomine Amphipoli propositū, uti omnes
eius provincie iuniores, Græci, ciuesq; R. iurādī
causa convenirent. sed utrum avertendæ suspi-
cionis causa Pompeius proposuisset, ut quā diu-
tissime longioris fugæ consilium occultaret, an
novis delectibus, si nemo premeret, Macedoniā
tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad
anchoram vna nocte constitit; & vocatis ad se
Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios
sumptus corrogata, cognito Caesaris aduentu, ex
eo loco discessit, & Mylenas paucis diebus ve-
nit. Biduum tempestate retentus, navibusq; alijs
additis actuarijs, in Ciliciam, atq; inde Cyprium
peruenit. ibi cognoscit; consensu omnium Antio-
chensium, civiumq; R. qui illic negotiarentur,

Cæs. Pom-
peium per-
sequitur.

arcem ante captam esse, excludendi sui causa;
nunciosq; dimissos ad eos, qui se ex fuga in fini-
timas civitates recepisse diceretur, ne Antiochia
adirent: id si fecissent, magno eorum capitis pe-
riculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui supe-
riore anno consul fuerat, & P. Lentulo consula-

474

ri, ac nonnullis alijs acciderat Rhodi. [†] nam-
quicumq; ex fuga Pompeium sequerentur, atq;
in insulam venissent, opido, ac portu recepti non
erant: missisq; ad eos nuncijs, ut ex ijs locis disce-
derent, contra voluntatem suam naues soluere
iubebantur. Iamq; de Caesaris aduentu fama ad
civitates perferebatur. Quibus cognitis rebus,
Pompeius deposito adeunda Syriae consilio, pecu-
nia societatis sublata, & a quibusdam privatis
sumpta, & aris magno pondere ad militarem u-
sum in naues imposito, duobusq; millibus homi-
num armatis, partim quos ex familijs societatis
delegerat, partim a negotiatorib. coegerat, quos-
que ex suis quisque ad hanc rem idoneos existi-
mabat, Peliosum peruenit. ibi casu rexerat Pto-
lemæus, puer ætate, magnis copiis, cū sorore Cleo-
patra gerens bellum; quam paucis ante mensi-
bus per suos propinquos, atq; amicos, regno ex-
pulerat: castraq; Cleopatra non longo spatio ab
eius castris distabant. Ad eum Pompeius misit,
ut * pro hospitio, atque amicitia patris, Alexan-
dria reciperetur, atq; illius opibus in calamitate
tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, confectio lo-

Ille in Æ-
gyptum per-
uenit.

Anno V. C.

706.

Ante Chri-

stum 46.

gatio-

gationis officio, liberius cum militibus regis colloqui caperunt, eosque hortari, ut suum officium Pompeio præstarent; neque eius fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeii milites; quos ex eius exercitu acceptos in Syria, Gabinus Alexandriam transduxerat belloque confecto apud Ptolemæum patrē pueri reliquerat. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui propter ætatem eius, in procuratione erant regni; siue timore adducti, ut postea prædicabant, ne sollicitato exercitu * regio, Pompeius Alexandriam, Aegyptumque occuparet; siue despecta eius fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, iis qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumque ad regem venire iusserunt: ipsi clam consilio inito, Achillam, præfectum regium singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum mil. ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimii perductus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, naviculam parvulam conscendit, cum paucis suis; & ibi ab Achilla, & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à rege, & in custodia necatur. Caesar, cum in Asiam venisset, reperiit T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianæ; eiusque rei causa,† senatores omnes ex puincia vocasse, ut iis testibus, summa pecunia videretur; sed interpellatū aduē-

K.

Ibi proditione Aegyptiorum perfidissime interimitur.

L. Lentulus
itidem.

475

476

Cæsariana
victorię por-
tenta.

477

478

I.

Cæs. in Ægy-
ptum profi-
ciscitur.

in Cæsaris profugisse. ita duobus temporibus E-
phesiæ Cæsar auxilium tulit. Item constabat, E-
lide in templo Minervæ, repetitis, atque enume-
ratis diebus, quo die prælium secundum fecisset
Cæsar, simulacrum Victoriæ, † quod ante ipsam
Minervam collocatum erat, & ad simulacrum
Minervæ spectabat, ad valvas se templi, limēq;
conuerisse. Eodemq; die Antiochia in Syria bis
tantus exercitus clamor. & signorum sonus ex-
auditus est, ut in muris armata ciuitas discur-
reret. Hoc idem Ptolemaide accidit. † Pergami
in occultis, ac remotis templis, quò, præter sacer-
dotes, adire fas non est, quæ Græci ἀδύτα appel-
lant, tympana sonuerunt. Item Tra'llibus, in tem-
plo Victoriæ, ubi Cæsaris statuā consecrauerant,
palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapi-
dum ex pauimento exstitisse ostendebatur. Cæsar,
paucos dies in Asia moratus, cum audisset Pom-
peium Cypri visum, coniectans eum in Ægyptū
iter habere, ppter necessitudines regni, reliquas-
que eius loci opportunitates, cum legionib. vna,
quam ex Thessalia se sequi iusserat, & altera,
quam ex Achaia à Fusio legato euocauerat, e-
quitibusque DCCC. & nauibus longis Rhodijs
X. & Asiaticis paucis, Alexandriam peruenit.
In his erant legionib. hominum III. millia CC.
reliqui vulneribus ex prælijs, & labore, ac ma-
gnitudine itineris cōfecti, consequi nō potuerāt.
Sed Cæsar, confusus fama rerum gestarum, infir-

mis ait.

mis auxiliis proficisci non dubitauerat; atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandria de Pompeij morte cognoscit: atque ibi primum è naui egrediens, clamorem militum audit, quos rex in opido, praesidij causa, reliquerat, & concursum ad se fieri videt, quod * fascēs anteferrentur. In hoc omnis multitudo maiestatem regiam minui praedicabat. Hoc sedato tumultu, crebra continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant: compluresque milites huius urbis omnibus partibus interficiebantur. Quibus reb. animaduersis, legiones sibi alias ex Asia adduci iussit, quas ex Pompeianis militib. confecerat. * ipse enim necessario Etesis tenebatur; qui Alexandria nauigantibus sunt aduersissimi venti. Interim controuersias regum ad populum R. & ad se, quod esset consul, pertinere existimans, atq; eo magis officio suo conuenire, q̃ superiore consulatu cū patre Ptolemæo, & lege, & S. C. societas erat facta, ostendit sibi placere, regem Ptolemæum, atque sororem eius Cleopatram, exercitus, quos haberent dimittere; & de controuersis iure apud se potius, quam inter se armis disceptare. Erat in p̃curatione regni, propter ætatem pueri, nutricius eius, eunuchus, nomine Photinus, is primum inter suos queri, atq; indignari capit, regem ad dicendam causam euocari: deinde adiutores quosdam conscios suū natus ex regis amicis, exercitum à Pelusio clam

Tumultus.

Tæitæ Ægyptiorum contra eum machinationes.

Alexandriam euocauit; atq; eundem Achillam, cuius supra meminimus, omnibus copiis præfecit. hunc incitatum suis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, literis, nunciisque edocuit. In testamento Ptolemæi patris heredes erant scripti ex duobus filiis maior, & ex duab. ea, quæ ætate antecedebat. Hæc uti fierent, per omnes deos, perque fœdera quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemæus populum R. obtestabatur. Tabule testamenti, vna per legatos eius Romam erant allatæ, ut in ærario ponerentur, (eæ cum propter publicas occupationes poni nō potuissent, apud Pompeium sunt depositæ) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atq; obsignatæ Alexandriæ proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Cæsarem, isq; maxime vellet pro communi amico, atque arbitro controuersias regum componere: subito exercitus regius, equitatusque omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæsaris copię nequaquam erant tantæ, ut eis extra opidum, si esset dimicandum, consideret. relinqueretur, ut se suis locis opido teneret, consiliumque Achille cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse iussit: regemq; hortatus est, ut ex suis necessariis quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret, & quid esset suæ voluntatis ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamq; apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam perueniunt. Quos ille

Quæ in appetum bellum prorumpunt.

tum in conspectum eius venissent, prius quam audiret, aut cuius rei causa missi essent, cognosceret, [†] corripere ac interficere iussit. Quorum alter, accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo facto, regem ut in sua potestate haberet, Caesar effecit; magnamque regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, & ut potius privato paucorum, & latronum consilio, quam regio, susceptum bellum videretur. Erant cum Achilla copiae, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnenda viderentur. milia enim XX. in armis habebat. Hæ constabant ex Gabinianis militibus: qui iam in consuetudinem Alexandrinæ vitæ, atque licentiæ venerant, & nomen, disciplinamque populi R. dediderant, uxoresque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus, latronibusque Syria, Ciliciæque provinciae, finitimarumque regionum. Multi* præterea, capitis damnati, exsulesque conuenerant: fugitiuisque omnibus nostris certus erat Alexandria receptus, certaque vitæ conditio, ut dato nomine, militum essent numero: quorum si quis à domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur, qui vim suorum, quod in simili culpa versabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere; * stipendii augendi causa, [†] regis do-

479

Copie Aegyptiorum ducce Achilla

480

Cæsarem op-
pugnant.

431

432

Ille se acri-
ter defendit.

munum obsidere; regno repellere alios, alios accer-
sere, vetere quodam Alexandrini exercitus in-
stituto consueverant. Erant præterea equitum
millia II. qui * inueterauerant compluribus
Alexandriæ bellis, Ptolemæum patrem in regnū
reduxerant, Bibuli filios duos interfecerāt, bella
cum Aegyptiis gesserāt. hunc usum rei militaris
habebāt. His copiis fidens Achilles, paucitatēq;
militum Cæsaris despiciens, occupabat Alexan-
driam: præterea opidi partem, quam Cæsar cum
militibus tenebat, primo impetu domum eius ir-
rupere conatus est. Sed Cæsar dispositis per vias
cohortibus, impetū eius sustinuit. Eodemq; tem-
pore pugnatum est ad portum: ac longe maxi-
mam ea res attulit dimicationem. simul enim, †
deductis copiis, plurib. viis pugnabatur. & ma-
gna multitudine naues longas occupare hostes
conabantur: quarum erant auxilio L. missæ ad
Pompeium: quæ, prælio in Thessalia factō, do-
mum redierant. illæ triremes omnes, & quin-
queremes erant aptæ, instructæq; omnibus re-
bus ad navigandum. Præter has, X XII. erant,
quæ præsidij causa Alexandriæ esse consueverāt,
† constrate omnes. quas si occupassent, classe Cæ-
saris erepta, portum, ac mare totum in sua pote-
state haberent: comœatu, auxiliisq; Cæsarem
prohiberent. itaq; tanta est contentione actum,
quanta agi debuit; cum ille celerē in ea re victo-
riam, hi salutem suam consistere viderent, sed
rem

ren obtinuit Cæsar; omnesque eas naues, & reliquas, quæ erant in naualibus, incendiis; quod tam late tueri tam parua manu non poterat; confestimque ad Pharum nauibus milites exposuit. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quæ nomen ab insula accepit. Hæc insula, obiecta Alexandriæ, portum efficit: sed à superioribus regionibus, in longitudinem passuum D C C C C. in mare iactis molibus, angusto itinere. & ponte cum oppido coniungitur. In * hac sunt insula domicilia Aegyptiorum, & * vicus oppidi magnitudine: quæque ubique naues imprudentia, aut tempestate paululum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueuerunt. Iis autem iniuris, à quibus * Pharus tenetur, non potest esse, propter angustias, nauibus introitus in portum. Hoc cum veritus Cæsar, hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharum apprehendit, atque ibi præsidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti iuuo frumentum, auxiliaque nauibus ad eum supportari possent. demisit enim circum omnes propinquas regiones; atque inde auxilia euocauit: reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, & neutri pellerentur: (id efficiebant angustiae loci) paucisque utrimque interfectis, Cæsar loca maxime * necessaria complexus, noctu præmunit: * hoc tractu oppidi pars erat regiae exigua, in quam ipse habitandi

Pharum occupat.

Et se contra omnem impetum præmunit.

483

causa initio erat inductus; & theatrum con-
 iunctum domui, quod arcis tenebat locum, ad-
 iusque habebat ad portum, & ad reliqua naua-
 lia. Has munitiones insequentibus auxit die-
 bus, ut pro muro obiectas haberet, neu pugnare
 inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi
 regis, vacuum possessionem regni sperans, ad A-
 chillam se ex regia transiecit, vnaque bellum
 administrare cæpit. sed celeriter est inter eos de
 principatu controuersia orta; quæ res apud mi-
 lites largitiones auxit. magnis enim iacturis sibi
 quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum
 apud hostes geruntur, Photinus, nutricius pue-
 ri, & procurator regni in parte Cæsaris, cum ad
 Achillam nuncios mitteret, hortareturque ne
 negotio desisteret, neu animo deficeret, indicatis
 deprehensisque internunciis, à Cæsare est in-
 terfectus. Hæc initia belli Alexan-
 drini fuerunt.

A. HIRTII, vel, OPPII
COMMENTARIORVM
DE BELLO ALE-
xandrino,

LIBER VNVS.

A. Belli Alexandrini historia continua-
ta B. Prælijs aliquot naualibus victor Cæ-
sar. C. Castella ad portū constructa, quæ-
dam occupat, quædam frustra tentans, na-
tatu periculum euadit. D. Ptolemæum Re-
gem ad suos remissum hostemq; factum,
Cæsar coniunctis cum Mithridate Perga-
meno copijs profligat. Ipse Rex mergitur.
E. Interea Domitius Calvinus in Ponto
parum prospere rem gerit. F. Et Illyricum
varia aliquandiu fortuna iactatum, tan-
dem virtute Vatinijs, Cæsari restituitur. G.
Sub idem tempus turbæ in Hispania Vlte-
riore, ob extorsiones Cassij Longini, exor-
tæ, interuentu Lepidi, & morte Cassij, pau-
lum sedantur. H. Cæsar summa felicitate
victo Pharnace, Pontico bello confe-
cto, & prouincijs pacatis, in
Italiam reuer-
titur.

A.
Gnauitas
Cæsaris in
bello admi-
nistrando.

BELLO Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo, atque ex Syria, Ciliciâq; omnem classem accersit; ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabatheorum Malco euocat; tormenta undique conquiri, & frumentum mitti, auxiliaque adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque omnes opidi partes, quæ mixtus firmæ esse viderentur, testudinibus, atque musculis aptantur: ex ædificiis autem perforamina in proxima ædificia arietes immittuntur; quâcumq; aut ruinis deijcitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam incendio fere tuta est Alexandria: quod sine contignatione, ac materia, sunt ædificia, & structuris, atq; fornicibus continentur, testâq; sunt rudere, aut pauimentis. Cæsar studebat: maxime, ut quam angustissimam partem opidi palus à meridie interiecta efficiebat, hanc operibus, vineisq; agendis, à reliqua parte urbis excluderet; illud sperans, primum, ut cum esset in duas partes urbis diuisa acies, vno consilio, atq; imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera opidi parte auxilium fieri posset; in primis vero, ut aqua pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat,* quodq; utrumq; palus large præbere poterat. Neque vero Alexandrinis in gerendis nego-

negotijs cunctatio vlla, aut mora inferebatur, Alexandri-
nam in omnes partes, per quas fines Aegypti, re-
gnumq; pertinet, legatos, conquistoresq; , dele-
ctus habendi causa, miserant; magnumq; nume-
rum in opidum telorum, atq; tormentorum, cō-
nexerant; & innumerabilem multitudinem ad-
duxerant, nec minus in vrbe maxima armorum
erant instituta officinae. seruos praeterea puberes
armauerant: quibus domini locupletiores victus
quotidianum, stipendiumque praebebant. hac
multitudine disposita, munitiones semotarum
partium tuebantur. veteranas cohortes vacuas
in celeberrimis vrbis locis habebant; ut qua-
cumque regione pugnaretur, integris viribus ad
auxilium ferendum* opportuna essent. omnibus
vjs atque angiporis triplicem vallum obduxe-
rant. (erat autem quadrato exstructus saxo; nec
minus XL pedes altitudinis habebat) quaeque
partes vrbis inferiores erant, has altissimis tur-
ribus denorum tabulatorum munierant. Prae-
terea* ambulatorias totidem tabulatorū con-
fixerant; subiectisq; * eis rotis, funibus, iumen-
tisque obiectis, directis* plateis in quantumq;
erat visum partem mouebant. vrbs fertilissima,
& copiosissima omnium rerum apparatus sug-
gerebat. ipsi homines ingeniosissimi, atque acu-
tissimi, quae à nobis fieri viderant, ea solertia ef-
ficiebant, † ut nostri illorum opera imitari vi-
derentur: & sua sponte multa reperiebant: vno-

Alexandri-
norum iti-
dem ex par-
te aduersa.

Achillæ in-
terempto
Ganymedes
sufficitur.

que tempore & nostras munitiones infestabant,
& suas defendebant: atq; hæc principes in con-
siliis, concionibusque agitabant: populum Rom.
paullatim in consuetudinem eius regni venire
occupandi: paucis annis antea Gabinium cum
exercitu fuisse in Aegypto: Pompeium se ex fuga
eodem recepisse; * ac Cæsarem venisse cum copiis,
neq; morte Pompeij quidquam profectum, quo-
minus Cæsar apud se commoraretur: quem si
non expulissent, futuram ex regno provinciam.
idq; agendum mature: namq; eum interclusum
tempestatib. propter anni tempus, recipere trans-
marina auxilia non posse. Interim dissensione
orta inter Achillam, qui veterano exercitui
præerat, & Arsinoen, Regis Ptolemæi minorem
filiam, ut supra demonstratum est, cum uterque
utriusque insidiaretur, & summam imperij ipse
obtinere vellet, præoccupat Arsinoe per Ganyme-
dem eunuchum, nutricium suum, atque Achil-
lam interficit. hoc occiso, ipsa sine villo socio, &
custode, omne imperium obtinebat; exercitus
Ganymedi transfertur. is suscepto officio largitio-
nem in milites auget, reliqua pari diligentia ad-
ministrat. Alexandria est fere tota suffossa, spe-
cusque habet ad Nilum * pertinentes, quibus
aqua in priuatas domos inducitur, quæ paulla-
tim spatio temporis liquefcit, ac * subsistit. hæc
vii domini ædificiorum, atq; eorum fam. lix con-
sueverunt. nam quæ flumine N. lo fer. u., adeo
est li-

est limosa, atque turpida, ut multos, variosque morbos efficiat. sed ea plebs, ac multitudo, contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur. quo facto est admonitus Ganymedes. posse nostros aqua intercludi; qui distributi munitioni tuendarum causa vicatim, ex privatis ædificiis, specubus, & puteis extracta aqua utebantur. Hoc probato consilio, Is aqua Cæmagnum, ac difficile opus aggreditur. interseptis enim specubus, atque omnibus urbis partibus cludit. exclusis, quæ ab ipso tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis, ac machinationibus, exprimere contendit. hanc locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat. quamobrem salsior paullo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob causam id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; cum se inferiores eiusdem generis, ac saporis, aqua dicerent uti, atque ante consueissent. vulgoque inter se conferebant, & degustando, quantum inter se differrent aquæ, cognoscebant. paruo vero temporis spatio, hæc pro prior bibi non poterat omnino. illa inferior corruptior iam, salsiorque reperiebatur. Quo factis dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremum casum * omnes deducti viderentur; atque alij morari Cæsarem dicerent, quin naues conscendere iuberet: alij

multo grauiorem extimescerent casum; quod neque celari * Alexandrinis possent in apparanda fuga, cum hi tam paruo spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminentiibus, atque insequentibus, ullus in naues receptas daretur. Erat autem magna multitudo opidanorum in parie Caesaris: quam domicilijs ipsorum non mouerat; quod ea se fidelem palam nostris esse simulabat, & descivisse à suis videbatur: * ut, si mihi defendendi essent, neq; temerarij, * multa oratio frustra absumeretur. cum vero vno tempore & natio eo-

Occurrit ma
lo Caesar.

485

rum, & natura cognoscatur; aptissimum esse hoc genus ad prodicionem, nemo dubitare potest. Caesar suorum timorem consolatione, & ratione minuebat, † nam puteis, fossisq; aquam dulcem posse reperiri affirmabat: omnia enim litora naturaliter aquæ dulcis venas habere: quod si alia esset litoris Aegyptij natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hostes classem haberent prohiberi sese nō posse, quo minus quotidie aquam navibus peterent, vel à sinistra parte à Parætonio, vel à dextra ab insula; quæ diuersæ navigationes, nūquam vno tempore aduersis ventis præcluderentur; fugæ vero nullum esse consilium non solum ijs, qui primam dignitatem haberent, sed ne ijs quidem, qui nihil, præterquam de vita cogitarent: magno negotio impetus hostium aduersor ex munitionibus sustineri: quibus relictis, nec loco, nec

loco, nec numero pares esse posse: magnam autem
 moram, & difficultatem adscensum in naues ha-
 bere, præsertim ex scaphis: summam esse contra
 in Alexandrinis velocitatem, * locorumque, &
 ædificiorum notitiam: hos præcipue in victoria
 insolentes, * præcursuros, & loca excelsiora, atq;
 ædificia occupaturos; ita fuga, navibusque no-
 stros prohibituos: proinde eius consilij obtiui-
 scerentur, atq; omni ratione esse vincendū cogita-
 rent. Hac oratione apud suos habita, atq; omniū
 mentibus excitatis, dat centurionib. negotium,
 ut reliquis operibus intermissis ad fodiendos pu-
 teos animum conferant, nèue quam partem no-
 cturni temporis intermittant. Quo suscepto nego-
 tio, atque omnium animis ad laborem incitatis,
 magna una nocte vis aquæ dulcis inuenta est.
 ita operosis Alexandrinorum machinationibus,
 maximisq; conatibus, non longi temporis labo-
 re, occursum est. Eo biduo legio XXVII. ex de-
 ditius Pompeianis militibus, cum frumēto, ar-
 mis, telis, tormentis, imposita naues à Domitio
 Calpurnio, ad litora Africæ, paullo supra Alexan-
 driā, delata est. hæ naues Euro, qui multos dies
 continenter flabat, portum capere prohibeban-
 tur. sed loca sunt egregia omni illa regione ad
 tenendas anchoras. hi cum diu retinerentur, at-
 que aquæ inopia premeretur, navigio ætuario
 Casarem faciunt certiores. Casar ut per se con-
 silium caperet, quid faciendum videretur, na-

B.

Occasio præ-
lij navalis.

uim conscendit,* atq; omnem classem sequi iussit, nullis nostris militibus impositis; quod* cum longius paullo discederet,† munitiones nudare nolebat. Cumq; ad eum locum accessisset, qui appellatur Cherrhonesus;* aquandiue causa remiges in terram exposuisset, nonnulli ex numero, cum longius à navibus pradam processissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex ijs cognoverunt, Casarem ipsum in classe venisse, nec ullos milites in navibus habere. Quare comperta, magnam sibi facultatem fortunam obtulisse bene gerendæ rei crediderunt: itaque naues omnes quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus insiruxerunt. Casariq; redeunti cum classe occurrerunt: qui duabus de causis eo die dimicare nolebat, quod & nullos milites in navibus habebat, &* post horam X. diei res agebatur, nox autem allatura videbatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant; sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset horatio,* quæ neque virtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de causis naues, quas potuit, Caesar ad terram detraxit: quem in locum illos successuros non existimabat erat vna navis Rhodia in dextro Caesaris cornu, longe ab reliquis* collocata. hanc conspicati hostes non tenuerunt sese: magnoq; impetu IP. ad eam constrata naues, & cōplures apertæ contenderunt. cui coactus est Caesar

 ferre

ferre subsidium: ne * turpiter in conspectu cōtu-
 meliam acciperet, † quamquam si quid gravius
 accidisset, merito casurum iudicabat. Prælium
 commissum est magna contentione Rhodiorum:
 qui cum in omnibus dimicationibus & scientia,
 & virtute præstitissent, tum maxime illo tēpore
 totum onus sustinere nō recusabant; ne qd' suo-
 rum culpa detrimentum acceptum videretur. ita
 prælium secundissimū est factum. capta est vna
 hostiū quadriremis: depressa est altera *, deinde
 omnibus epibatis nudata: magna præterea mul-
 tudo in reliquis nauibus propugnatorum est
 interfecta, quod nisi nox præliū diremisset, tota
 classe hostium Caesar positus esset. Hac calamita-
 te perterritis hostibus, aduerso vento leniter flan-
 te, naues onerarias Caesar remulco victricibus
 suis * Alexandriam deducit. eo detrimento adeo
 sunt fracti Alexandrini, cum non iam viriute
 propugnatorum, sed scientia classiariorum se vi-
 ctos viderent, quibus & superiorib. locis suble-
 uabantur, * vt vix ædificiis defendi possent, &
 materiam cunctam obicerent, quod nostræ clas-
 sis oppugnationem etiam ad terram verebātur.
 Idem postea quā Ganymedes in concilio confir-
 mauit, sese & eas, quæ essent amissæ, restitutum,
 & numerum adaucturum, magna spe, & fidu-
 cia veteres reficere naues, accuratiusq; huic rei
 studere, atque inservire, * institerunt: ac,
 tamen amplius CX. nauibus longis in por-

487
 Quo Cæsar
 virtute Rho-
 diorum vi-
 ctor.

Novam clas-
 se n instruūt
 Alexandrini.

tu, naualibusq; amiserant, non tamē reparandae classis cogitationem deposuerunt. videbāt enim, non auxilia Caesaris, non commeatus supportari posse, si classe ipsi valerent. Præterea nautici homines, & vrbs, & regionis maritimæ. * quotidianoq; vsu à pueris exercitati, ad naturale, ac domesticum* bonū refugere cupiebant; & quāzum paruulis nauigiis profecissent, sentiebant: itaq; omni studio ad parandam classem incubuerunt. Erāt omnibus ostiis Nili custodia, exigendi portorii causa disposita. Naues veteres erāt in occultis regia naualibus, quib. multis annis ad nauigandum non erant vsi. has reficiebant: illas Alexādrīam renocabant. deerāt remi, porticus: gymnasia, aedificia publica, detegebant: asseres, remorum vsu obinebant: aliud naturalis solertia, aliud vrbs copia, subministrabat. Postremo non longam nauigationem parabāt, sed præsens temporis necessitati seruiebant, & in ipso portu confligendum videbant. itaq; paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes XXII. quinqueremes V. confecerunt ad has minores, * aperiasq; complures adiecerunt: & in portu periclitati, remigio, quid quæq; earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt. seq; ad confligendum omnibus rebus parauerunt. Caesar Rhodias naues IX. habebat, (nam X. missis, vna in cursu litore Aegyptio defecerat) Ponticas II. Lycias V. ex Asia XII. ex his quinqueremes V.

Caesar se etiam ad confligendum parat.

mei V. erant & quadriremes X. reliquæ infra
 hanc magnitudinem, * pleræque apertæ. tamen
 virtute militum confisus, cognitis hostium copiis,
 se ad dimicandum parabat. Postquam eo ven-
 tum est, ut sibi uterque eorum consideret; Cesar
 Pharon classe circumuehitur, aduersasq; naues
 hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias col-
 locat, in sinistro Ponticas. inter has spatium CD.
 passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas
 naues videbatur. post hunc ordinem reliquas
 naues subsidio distribuit. quæ quamq; * earum
 sequatur, & cui subueniat, constituit, atque
 imperat. Non dubitanter Alexandrini classem
 produciunt, atque instruunt; in fronte collocant
 XXII. reliquas subsidiarias in secundo ordine
 constituunt. magnum præterea numerum mino-
 rum nauigiorum, & scapharum produciunt
 cum malleolis, ignibusque, si quid ipsa multi-
 tudo, & clamor, & flamma nostris terroris af-
 ferre possent. Erant inter duas classes vada trans-
 itu angusto, quæ pertinent ad regionem Africæ, sic
 enim prædicant, partem esse Alexandriæ dimi-
 diam Africæ. Satisq; diu inter ipsos est expecta-
 tum, ab viris transeundi fieret initium: propter-
 ea quod * eo, qui intrassent, † ad explicandam
 classem & ad receptum, si durior accidisset casus,
 impeditiores fore videbantur. Rhodiis nauibus
 præerat Euphranor, animi magnitudine, ac vir-
 tute magis cum nostris hominibus, quam cum

Iterum vir-
tute Rho-
diorum
victor.

Græcis, comparandus. hic ob notissimam scien-
tiam, atque animi magnitudinem, delectus est
ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret. qui
ubi Cæsaris animum aduerit, *Videris* * mihi,
inquit, Cæsar vereri, si hæc vada primus navi-
bus intraveris, ne prius dimicare cogaris, quam
reliquam classem * possis explicare. nobis rem cō-
mitte, nos prælium sustinebimus; neque tuum
iudicium fallemus; dum reliqui subsequantur.*
hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari,
magno nobis & dedecori, & dolori est. Cæsar,
illum adhortatus, atque omnibus laudibus pro-
secutus, dat signū pugnae. progressas ultra vadis
IV. Rhodias naues circumstant Alexandrini,
atq; in eas impetum faciunt. sustinent illi, atq;
arte, sollertiaque se explicant: at tantum doctri-
na potuit, ut in dispari numero nulla trāsversa
hosti obiceretur, * nullius remi deicerentur,
sed semper venientib. aduersæ occurrerent. inte-
rim sunt reliquæ subsecutæ. ium necessario dis-
cessum ab arte est, propter angustias loci; atq; o-
mne certamen in virtute constitit. neque vero
Alexandria fuit quisquam aut nostrorum, aut
opidanorum, qui aut in opere, aut in * oppugna-
tione occupatum animū haberet, quin altissima
zeffa peteret, atq; ex omni prospectu locum spe-
ctaculo caperet, precibusq; & votis victoriā suis
ab diis immortalibus exposceret. Minime autem
erat par præliū certamē; nostris enim pulsīs, neq;
terra,

terra, neq; mari effugium dabatur victis; * omniaq; victorib. erant futura in incerto: illi si superassent navibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. simul illud graue, ac miserum videbatur, per paucos de summa, ac de salute omniū decertare: quorum si quis aut animo, aut virtute cessisset, reliquis etiā esse: * cadendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus sæpentero Caesar suis exposuerat; ut hoc maiori animo contenderent, quod omniū salutem sibi cōmodatam viderent. eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus; ne suam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. itaq; hoc animo est decertatum, ut neq; maritimis, nauticisq; sollertia, atque ars præsidium ferret; neq; numero navium præstantib. multitudo prodesset; neq; flexi * ad virtutē ex tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adæquari. † Capitur hoc prælio quinquere mis vna cum defensoribus, remigibusque; & deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus. reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt: quas protexerunt ex molibus, atq; ædificiis imminētibus, & nostros adire propius prohibuerūt. hoc ne sibi sæpius accidere posset, omni ratione Caesar contendendū existimavit, ut insulam, molemq; ad insulam pertinentem,

C.
Romani monumentum
ad portum
extructum
occupant.

in suam redigeret potestatem. perfectis enim magna ex parte munitionib. in * opido, † & illam & urbem vno tempore tentari posse confidebat. Quo capto cōsilio cohortes X. & levis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora, scaphasq; imponit: * alteram insulæ partem distinendæ manus causa cum constratis nauibus aggreditur, præmiis magnis propositis, qui primus insulam cepisset. at primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt. vno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & litora armati defendebant; quò, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur: & scaphis, nauibusq; longis V. mobiliter, & scienter angustias loci tuebantur. sed ubi locis primum cognitis, vadisq; pertentatis, pauci nostri in litore constiterunt, atq; hos sunt alij subsecuti; constanterq; in eos, qui in litore æquo institerant, impetum fecerunt: omnes Phariæ terga verterunt. * his pulsis, custodia portus relictæ, ad litora, & vicum applicauerunt; seq; ex nauibus ad tuenda ædificia eiecerunt. neque vero diutius ipsi ex munitione se continere potuerunt. etsi * erat non dissimile, atque Alexandria, genus ædificiorum: (vt minora maioribus conferantur) turresq; editæ, & coniunctæ muri locum obtinebant. neque nostri aut scalis, aut eratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum, sed terror hominibus mentem, confi-

consiliumque eripit, & membra debilitat; ut
 tunc accidit. qui se in æquo loco, ac plano pares
 esse confidebant, ydem, per terræ fuga suorum,
 & cæde paucorum, XXX. pedum altitudine in
 ædificijs consistere ausi non sunt, seq; per molem
 in mare præcipitauerunt,† & DCCC. passuum
 intervallo ad opidum enatauerunt. Multi tamē
 ex iis capti, interfectique sunt. sed numerus ca-
 ptiuorum omnino fuit DC. Cæsar, præda militi-
 bus concessa, ædificia diripi iussit; castellumque
 ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit;
 atque ibi præsidium posuit. hunc fuga Pharitæ
 reliquerant: fortiozem illum, propioremq; opido
 Alexandrini tuebantur. sed eum postero die si-
 mili ratione aggreditur; quod his obtentis duo-
 bus, omnem nauigiorū excursus, & repentina
 latrocinia sublatum iri videbatur. iamque eos,
 qui præsidio eum locū tenebant, tormentis è na-
 uibus, sagittisque depulerat, atque in opidum
 redegerat; & cohortium III. instar in terram ex-
 posuerat. nō enim plures consistere angustiae loci
 patiebantur. reliquæ copiae in nauibus stationem
 obtinebant. Quo factō, imperat pontem aduer-
 sus hostē præuallari, & qua exitus nauib. erat,
 fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidi-
 bus oppleri, atque obstrui quorum altero opere
 effecto,* nulla omnino scapha egredi posset, alte-
 ro instituto, omnes Alexandrinorum copiae ex
 opido se eiecere, & contra munitiones pontis la-

491

Aliud ulte-
rius tentant.

tioſore loco conſtituerunt; eodemq; tempore, quæ conſueuerant nauigia per pontes ad incendia ōnerariarum emittere, ad molem * conſtiterunt.

- 492 † * Pugnabatur à noſtris ex ponte, ex mole, ab illis ex area, quæ erat aduerſus pontem, & ex nauibus contra molem. In his rebus occupato Cæſare, militesq; hortante, remigum magnus numerus, & claffiariorum ex longis nauib. noſtris in molem ſe eiecit. Pars eorum ſtudio ſpectandi ferebatur; pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hoſtium lapidibus, ac fundis à mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur: ſed poſtquam ultra eum locum, ab latere eorum aperto, auſi ſunt egredi lex nauib. Alexandrini pauci; vi ſine ſignis, certisq; ordinibus * ſine ratione prodierant, ſic temere in naues refugere caperunt, quorum fuga incitati* Alexandrini ex nauibus egrediebantur, noſtrosq; acrius perturbatos inſequebantur. ſimul qui in nauib. longis remanſerant, ſcalas rapere, nauesq; à terra repellere properabant; ne hoſtes nauibus potirētur. Quibus omnib. rebus perturbati milites noſtri, cohortium trium, quæ in ponte, ac prima mole conſtiterant, cum poſt ſe clamorem exaudirent, fugam ſuorum viderent, magnam vim telorum aduerſi ſuſtinerent, veriti ne ab tergo circumuenirētur, & diſceſſu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem, in pontem inſtitutam, relique-

Verum cum
clade re-
pulſi.

liquerunt, & magno cursu incitati ad naues cō-
 tenderunt. quorum pars, proximas nacla na-
 ues, multitudine hominum, atque onere depres-
 sa est, pars resistens & dubitans, quid esset ca-
 piendum consilij, ab Alexandrinis interfecta est;
 nonnulli, feliciore exitu, expeditas ad ancho-
 ras naues consecuti, incolumes discesserunt; †
 pauci * alleuati scutis, & animo ad conan-
 dum nixi, ad proxima nauigia adnatarunt. Cæ-
 sar, quo ad potuit, cohortando suos ad pontem,
 & munitiones contendere, eodem in periculo
 versatus * est: postquam * vniversos cedere
 animaduertit in suum nauigium se recepit. quo
 multitudo hominum insecuta cum irrumperet;
 neque administrandi, neque repellendi à terra
 facultas daretur; fore quod accidit, suspicatus,
 sese ex nauigio eiecit, atque ad eas, quæ longius
 constiterant, naues adnatauit. hinc suis labo-
 rantibus subsidio scaphas mittens, nonnullos
 conseruauit. Nauigium quidem eius, multitu-
 dine depressum militum, vnà cum hominib. in-
 teriit. hoc prælio desiderati sunt ex numero legio-
 nariorum militum circiter CD. & paullo post
 eum numerum classiarj, & remiges. Alexan-
 drini eo loco castellum magnis munitionibus,
 multisq; tormentis confirmauerunt, atq; egestis
 ex mari lapidibus, libere sunt vsi postea admit-
 tenda nauigia. Hoc detrimento, milites nostri tã-
 tum absuerunt ut perturbarentur, ut incensi po-
 tius, atque incitati, magnas accessiones fecerint.

Nihilomi-
 nus tamen
 animosi.

*nam in operibus hostium expugnandis, in præliis quotidianis, quandocumque sors obtulerat, procurentibus, & erumpentibus Alexandrinis manum comprehendi multum operibus, & ardentibus studiis militum. nec diuulgata Caesaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi, & continendi à periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.

Strategema-
re quoq; sub
dolorem
tentant.

494

Alexandrini, cum Romanos & secundis rebus confirmari, & aduersis incitari viderent, neque ullum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, ut coniectura consequi possumus, aut admoniti à regis amicis, qui in Caesaris erant præfidiis,† aut suo prope consilio, per occultos nuncios regis probato, legatos ad Casarem miserunt, ut dimitteret regem, transireq; ad suos pateretur: paratam enim omnem multitudinem esse, confectam tædio puellæ, fiduciario regno; dominatione crudelissima Ganymedis, facere id quod rex imperasset: quo si auctore in Caesaris fidem, amicitiamq; venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus se dederent. Caesar, etsi fallacem gentem, semperq; alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen, petentibus dare veniam, utile esse statuit: quod, si quo * pacto sentirent ea, quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem credebatur; sin id quod magis illorū natu-

Quo id ob-
tinent, uti
Ptolomæus
Rex à Cæsa-
re sit dimis-
sus.

ra con-

ra conueniebat, ducem ad bellum gerendum re-
 gem habere vellent, splendidius, atque honestius
 sese contra regem, quam contra conuenarum ac
 fugitiuorum manum, bellum esse gesturum ita-
 que, regem cohortatus, ut consuleret regno pa-
 terno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpis-
 simis incendiis, & ruinis esset deformata, cives
 suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde cō-
 seruaret, fidem populo R. sibiq; præstaret; cū ipse
 tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum
 mitteret, dextera dexteram tenens, dimittere co-
 pit aduicta iam ætate puerum. at * regius ani-
 mus, disciplinis fallacissimis eruditus, ne à gen-
 tis suæ morib. degeneret, flens orare contra Cæ-
 sarem capit, ne se dimitteret, non enim regnum
 ipsum sibi conspectu Cæsaris esse iucundius. Com-
 pressis pueri lacrymis, Caesar ipse commotus, cele-
 riter si illa sentiret, fore eum secum affirmās, ad
 suos dimisit. ille ut ex carcerib. in liberum cur-
 sum emissus, adeo contra Cæsarem acriter bel-
 lum gerere cepit, ut lacrymas, quas in colloquio
 proiecerat, gaudio videretur profudisse. Accidit
 se hoc complures Cæsaris legati, amici, centurio-
 nes, militesque lætabantur; quod nimia bonitas
 eius, fallacis pueri * elusa esset, † quasi vero id
 Cæsar, bonitate tantum adductus, & non pru-
 dentissimo consilio, fecisset. Cum, duce assumpto,
 Alexandrini nihilo se firmiores factos, ani lan-
 guidiores Romanos animaduertent; eluden-

Ille contra
 Cæsarem cū
 aliis se iun-
 git.

tibusq; militibus regis ætatem, atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque si quidquam proficere viderent; rumoresq; existerent, magna Casari præsidia terrestri itinere Syria, Ciliciaque adduci (quod nondum Casari auditum erat)* interea commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt: itaque expeditis nauigiis, locis idoneis ad Canopum in statione, dispositis navibus insidiabantur nostris commeatibus. quod ubi Casari nuntiatum est, classem iubet expediri atq; instrui. * præfici-
 tur T. Nero, proficiscuntur in ea classe Rhodiæ naues, atque in his Euphranor, † sine quo nulla unquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. At fortuna, quæ plerumque eos quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorē casum reservat, superiorum temporū dissimilis, Euphranorem persequēbatur. nam cum ad Canopum ventum esset; instructaq; utrimq; classis conflisset, & sua consuetudine Euphranor primus prælium commisisset: & illic triremen hostium perforasset, ac demersisset; proximam longius insecutus, parum celeriter insequētib; reliquis, circumventus ab Alexandrinis est. cui subsidii nemo tulit: siue quod in ipso satis præsidij pro virtute, ac felicitate eius putarent esse; siue quod ipsi sibi timebant. itaq; unus ex omnibus eo prælio bene rem gessit, solus cum sua quadriga victrice periiit. Sed idem temp⁹ Michri-
 dases

496

Euphranor
 Rhodius na-
 uali certa
 mine cædi-
 tur.

dates Pergamenus, magna nobilitatis domi, sciē-
 tięque in bello, & virtutis, fidei, dignitatisq; in
 amicitia Cæsaris, missus in Syriam, Ciliciamque
 initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda,
 cum * magnis copiis (quas celeriter, & propen-
 sissima civitatum voluntate, & sua diligentia
 confecerat) itinere pedestri, quo coniūgitur Ae-
 gyptus Syrię, Pelusium adduxit. idque opidum,
 firmo præsidio occupatū ab Achilla propter op-
 portunitatem loci (namq; tota Aegyptus mariti-
 mo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut clau-
 stris, munita existimatur) repēte magnis circūda-
 ti copis multiplici præsidio peruinaciter propu-
 gnantibus, & copiarum magnitudine quas in-
 tegras vulneratis, defessisq; subiiciebat, & per-
 seuerantis, constantiaq; oppugnandi, quo die est
 aggressus, in suam redegit potestatem, præsidium-
 que ibi suum collocavit. Inde re bene gesta, Ale-
 xandriam ad Cæsarem contendit; omnesque eas
 regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea,
 quę plerumque adest victori, * placarat, atque
 in amicitiam Cæsaris redegerat. Locus est fere
 regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab
 Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen
 à similitudine literę cepit. nam pars quadam flu-
 minis Nili, mire derivata inter se, duobus itine-
 ribus paullatim, medium inter se spatium relin-
 quens, diversissimo ad litus intervallo, à mari *
 cōiungitur. cui loco cū appropinquare Mithrida-

Mithridates
 Pergamenus
 cum auxilijs
 ad Cæsarem
 adveniat.

Transitu fluminum cum impedire conatur Ptolemaeus.

Festinat ad eum recipiendum Cæsar.

tem Rex cognouisset; & transeundum ei flumen sciret; magnas aduersus eum copias misit, quibus vel superari delevit; Mithridatem, vel sine dubio retineri posse credebat. quemadmodum autem optabat eum vinci; sic satis habebat, interclusum à Cæsare à se retinere. quæ primæ copiae flumen à Delta transire, & Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiserunt. festinantes præripere subsequens victoria societatem. quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, consuetudine nostra castris vallatis, sustinuit. cum vero incaute, atq; insolenter succedere eos munitionibus videres; eruptione undique facta, magnum numerum eorum * interfecit. quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naues, quibus flumen transierant, recepissent: funditus deleti essent. qui ut paululum ab illo timore se recrearunt, adiunctis iis, qui subsequebantur, rursus Mithridatē oppugnare ceperunt. Mittitur à Mithridate nuntius Cæsari, qui rem gestam perferret. cognoscit ex suis, eadem hæc accidisse, Rex. ita pene sub idē tempus & rex ad opprimendum Mithridatem proficiscitur, & Cæsar ad recipiendum celeriore fluminis Nili navigatione Rex est usus, in qua magnam, & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti voluit: ne nauib; in flumine dimicaret: sed circumuectus eo mari, quod Africa partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus,

nimus, prius tamen Regis copiis occurrat, quam
 in Muhridatem aggredi posset, eumq; ad se vi-
 ctorem incolumi exercitus recepit. confederat
 cum copiis Rex loco natura munito, quod erat
 ipse excelsior[†]; * planicies ex omnibus partibus
 subiecta. tribus autem ex lateribus varijs genere
 munitionibus tegebatur. unum latus * erat ad-
 iectum flumini Nilo, alterum editissimo loco dis-
 ctum, ut partem castrorum obtineret; tertium
 palude cingebatur. Inter castra regis & Caesaris
 inter flumē intercedebat angustum altissimis ri-
 pis, quod in Nilum influebat, aberat autem ab
 regis castris millia passuum circiter VII. Rex,
 cum hoc itinere venire Casarem comperisset, e-
 quitatum omnem, expeditosque delectos pedites
 ad id flumen misit, qui transitu Casarem prohi-
 berent, & eminus ex ripis praeliū impar inirent.
 nullum enim processum virtus habebat, aut pe-
 riculum ignavia subibat. quæ res incēdit dolore
 milites, equitesque nostros; quod tam diu parū
 praelio cum Alexandrinis certaretur. itaque eo-
 dem tempore equites Germani dispersi, vada flu-
 minis quærentes, partim demissioribus ripis flu-
 men transnarunt, & legionarij magnis arbori-
 bus excisis, quæ longitudine utramq; ripam con-
 tingerent, proiectis, repentinoq; aggere iniecto,
 flumē transierunt. quorum impetum adeo per-
 timuerunt hostes, ut in fuga spem salutis collo-
 carent: sed id frustra: namque ex ea fuga pauci

497

Coniunctis
 copijs ad ca-
 stra Regis
 tendit.

Eaq; vndiq;
oppugnat.

498

ad regem refugerunt, penè omni reliqua multitudine interfecta. Caesar, re præclarissime gesta, cum subitum aduētum suum iudicaret magnū terrorem Alexandrinis iniecturum, proinus victor ad regis castra* pertendit. hæc cum opere magno vallata, & loci natura munita aduerteret; confertamq; armatorū multitudinem collocatam in vallo videret, lassos itinere, ac præliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit; itaq; non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod rex in proximo vico non longe à suis castris munierat, brachiisque cum opere castrorum coniunxerat, vici obtinendi causa, Caesar aggressus, omnibus copiis expugnat; non quod id minori numero militum consequi, difficile factū putaret; sed ut ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, proinus castra regis oppugnaret. itaq; eo cursu, quo fugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti, munitionibus successerūt, acerrimeq; eminus præliari caperūt. duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur; una,† qua liberum accessum haberi demonstrari; altera quæ mediocre intervallum int. & castra, & flumen Nilum habebat maxima, & electissima Alexandrinorū multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. plurimum autem proficiebāt hostes in repellendis, vulnerandisque nostris, qui in regione fluminis Ni-

ni Nil: propugnabant. diuersis enim telis nostri
 fugebantur, aduersi ex vallo castrorum, * auer-
 siq; ex flumine, in quo multe naues instructae
 funditoribus, & sagittarijs nostros impugnabant.
 Caesar, cum videret milites acrius praeliari non
 posse, nec tamē multum profici propter locorum
 difficultatem; cumq; animum aduerteret, excel-
 sissimum locum castrorum relictum esse ab Ale-
 xandrinis; quod & per se munitus esset, & stu-
 dio partim pugnandi, partim spectandi decurris-
 sent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes
 illo circuire castra, & summum locum aggredi
 iussit; hisq; Carsulenum praefecit, & animi ma-
 gnitudine, & rei militaris scientia virum prae-
 stantem. Quō ut ventum est, paucis defendenti-
 bus munitionē, nostris contra militib. acerrime
 pugnātibus, diuerso clamore, & praelio perterri-
 ti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discur-
 rere ceperunt. quorū perturbatione nostrorum
 animi adeo sunt incitati, ut pene eodem tempore
 ex omnibus partibus, primi tamen editissimis lo-
 cum castrorum caperent ex quo decurrentes, † 499
 magnam multitudinem hostium interfecerunt.
 quod periculum pleriq; Alexandrini fugientes,
 aservatim se de vallo praecipitauerunt in eam
 partem, quae flumini erat adiuncta. horū primis
 in ipsa fossa munitionis magna vi oppressis, cete-
 ri faciliore fugam habuerunt constat fugisse ex
 castris regem ipsum, receptumq; in nauem, * &

Et expugnat
 cum interne-
 cione Regis.

Re bene ge-
sta Alexan-
driam totā
que Ægy-
ptum Cæsar
pacat.

Reges confi-
ruit.

500

multitudine eorum, qui ad proximas naues ad-
natabant, demerso nauigio perisse. re felicissimè,
celerrimeque gesta, Cæsar magnæ victoriæ fidu-
cia, proximo terrestri itinere Alexandriam cum
equitibus contendit; atque* eam partem opidi
victor introiit. quæ præsidio hostium tenebatur.
neq; eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo
prælio audito, nihil iā de bello essent cogitaturi.
dignum adueniens fructum virtutis, & animi
magnitudinis tulit: omnis enim multitudo opi-
danorum, armis proiectis, munitionibusq; suis
relictis, veste ea sumpta, qua suppl. ces dominan-
tes deprecari consueverunt, sacrisque omnibus
prolatis, quorum religione precari offensos, ira-
tosque animos regum erant soliti, aduenienti Cæ-
sari occurrerunt, seq; ei dediderunt. Cæsar in fi-
dem receptos consolatus, per hostium munitiones
in suam partem opidi magna gratulatione venit
suorum: qui non tantum bellum ipsum, ac dimi-
cationem, sed etiam talem aduentum eius feli-
cē fuisse lætabantur. Cæsar Ægypto, atq; Alex-
andria potitus, reges constituit. quos Ptolemæus
testamento scripserat, atque obtestatus erat po-
pulum R. ne mutarentur. nam maiore ex duo-
bus pueris rege amisso, minori transdidit regnū,
† maiori ex duabus filiæ Cleopatræ, quæ mansē-
rat in fide, præsidijque eius. minorem Arsinoen,
cuius nomine diu regnasse impotenter Ganyme-
dem docuimus, deducere ex regno statuit; ne qua
rursus

rursus nova dissensio, prius quam diuturnitate
 confirmaretur *regis imperia, per homines sedi-
 tiosos nasceretur. Legione veterana VI. secum
 deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmitus esset
 eorum *regum imperium: qui neq; amorē suo-
 rum habere poterāt, quod fideliter permanserāt
 in Caesaris amicitia; neq; vetustatis auctoritatē,
 paucis diebus reges constituti. simul ad imperij
 nostri dignitatem, vilitatemq; publicam perti-
 nere existimabat, si permanerent in fide reges,
 praesidijs eos nostris esse tutos, & hos, si essent in-
 grati, posse iisdem praesidijs coerceri. sic rebus o-
 mnib. cōfectis, & collocatis, ipse itinere terrestri
 profectus est in Syriam. Dū hēc in Aegypto ge-
 runtur, rex Deiotarus ad Domitium Calvinum,
 cui Caesar Asiam, finitimasq; provincias admini-
 strandas transdiderat, venit oratum, ne Arme-
 niam minorem, regnum suum, neve Cappado-
 ciam, regnum Ariobarzanis, possideri, vastari-
 que pateretur à Pharnace: quo malo nisi libera-
 rentur, imperata sibi facere, pecuniamq; promif-
 sam Cesari non posse se, *persolvere. Domitius, nō
 tantū ad explicandos sumptus rei militaris, cum
 pecuniam necessariam esse iudicaret; sed etiam
 turpe populo R. & Cesari victori, sibiq; infame
 esse statueret, regna sociorum atq; amicorum ab
 externo rege occupari, nūcios confestim ad Phar-
 nacem misit, Armenia, Cappadociaq; decederet,
 neve occupatione belli civilis, populi R. ius, maiē

B.

Deiotarus
 Rex auxilia
 à Domitio
 Caluino cō-
 tra Pharna-
 cem implo-
 rat.

Domitius in
eum finem
copias colli-
git.

statemque tentaret. hanc denunciationem cum
maiores vim habituram existimaret, si propius
eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones
profectus, vnam ex tribus XXXVI. * secum du-
cit, II. in Aegyptum ad Caesarem mittit, literis
eius euocatas: quarum altera in bello Alexan-
drino non occurrit; quod itinere terrestri per Sy-
riam esset missa adiungit Cn. Domitius legionem
XXXVI. duas à Deiotaro, quas ille disciplina,
atq; armatura nostra cum plures annos consti-
tutas habebat, equitesq; centum; totidemq; ab A-
riobarzane sumit. mittit P. Sextium ad C. Ple-
torium Quaestorem, ut legionem adduceret: quæ
ex cumulariis militibus in Ponto confecta erat,
501 † Quintumq; Patiscum in Ciliciam ad auxilia
accersenda. quæ copiae celeriter omnes iussu Do-
mitij Comana conuenerunt. Interim legati à
Pharnace responsum referunt, Cappadocia se de-
cessisse, Armeniam minorem recepisse, quam pa-
terno nomine iure obtinere deberet; deniq; eius
regni causa integra Caesari seruaretur: paratum
enim se facere, quod is statuisset. Cn. Domitius,
cum animaduertisset eum Cappadocia decessisse,
non voluntate adductum, sed necessitate; quod
facilius Armeniam defendere posset, subiectam suo
regno, quam Cappadociam, longius remotam; quod-
que omnes III. legiones adducturum Domitium
* putasset, ex quibus cum II. ad Caesarem missas
audisset, * audaciusq; in Armenia substitisset;
persene-

perseuerare cepit, ut eo quoque regno decederet: neque enim aliud ius esse Cappadociae, atque Armeniae: nec iuste eum postulare, ut in Caesaris aduentum res integra differretur: id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset. His responsis datis, cumque copiis, quas supra scripsi, profectus est in Armeniam, locisque superioribus iter facere instituit. nam ex Ponto à Comanis iugum editum siluestre est,* pertinens in Armeniam minorem quo Cappadocia finitur ab Armenia.† cuius itineris haerant certae opportunitates, quod in locis superioribus nullus impetus repentinus accidere hostium poterat; & quod Cappadocia his iugis subiecta, magnam commeatus copiam erat subministratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quae de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent. ea constanter omnia aspernabatur: nec sibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi Romani & regna sociorum recuperare, legatis respondebat. Magnis, & continuis itineribus confectis, cum aduenteret ad Nicopolim, quod opidum in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis, satis magno intervallo ab opido remotis, castra posuit longe à Nicopoli circiter millia passuum VII. Quibus ex castris, cum locus angustus, atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidiis detectos pedites, omnesque penè disposuit equites,

In Armeniam proficiscitur.

502

Structae illi in itinere à Pharnace insidiae euasunt.

magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces dissipari iussit; paganosq; & opidanos in ijs locis obuersari: ut si amicus Domiti⁹ eas angustias trāsiret, nihil de insidijs suspicaretur, cū in agris & pecora, & homines animaduverteret, * versari, tamquā amicorum aduentu: sin vero ut in hostium fines veniret praeda diripienda, milites dissiparentur, dispersiq; cederentur. Hæc cam * administraret, nunquam tamen intermittebat legatos de pace, atque amicitia mittere ad Domitium: cum hoc ipse crederet eum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in eisdem castris morādi attulit causam, ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus, ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra reuocauit. Domiti⁹ postero die propius Nicopolim accessit, castraq; opido contulit. quæ dum muniant nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more, atque instituto. in fronte enim, simplici directæ acie, cornua trinīs firmabantur subsidijs. eadē * ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra, sinistraque internallis, simplicibus ordinibus instructis. perfecit inceptum castrorū opus Domitius, parte copiarum pro vallo instructæ. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellarijs, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoscit Casarem magno in periculo versari; flagitareq; à Domitio, ut quāprimum sibi subsidia mitteret, propiusq; ipse A-lexan-

alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita
 re, Pharnaces victoria loco ducebat, si trahere
 tempus posset; cum discedendum celeriter Do-
 mitio putaret. itaque ab opido, qua facillimum
 accessum, & æquissimum ad dimicandum no-
 stris videbat, fossas II. directas, non ita magno
 medio intervallo relicto IV. pedum altitudinis
 in eum locum deduxit, quo longius constituerat
 suam non producere aciem. inter has fossas acie
 semper instruebat. Equitatum autem ab lateri-
 bus omnem extra fossam collocabat: qui neque
 aliter utilis esse poterat, & multum numero an-
 teibat nostrum equitatum. Domitius autem,
 cum Caesaris magis periculo, quam suo commo-
 ueretur; neque se tuto discessurum arbitraretur,
 si conditiones, quas reiecerat, rursus appeteret,
 aut sine causa discederet; ex propinquis castris
 in aciem exercitum eduxit. XXXVI. legionem in
 dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro:
 Deiotari legiones in mediam aciem contulit,
 quibus tamen angustissimum frontis reliquit in-
 tervallum, reliquis cohortibus in subsidiis collo-
 catis, sic utrimque, acie instructa, processum est
 ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab utroque
 dato concurritur, acriter varieq; pugna-
 tur. nam XXXVI. legio, cum extra fossam in
 equitatum regis impetum secisset, adeo secundum
 praelium fecit, ut manibus opidi succederet, fos-
 samq; transiret, aduersosq; hostes aggredere-
 tur,

Domitius
 praelio rem
 committit

ut Pontica ex altera parte legio cum paululum
 auersa hostibus cessisset, fossam autem circuire a-
 cies secundo conata esset, ut aperto latere aggre-
 deretur hostem; in ipso transitu fossæ confixæ,
 & oppressa est. Deiotari vero legiones vix im-
 petum sustinuerunt. ita victrices regis copię cornu
 suo dextro, mediaque acie conuerterunt se ad
 XXXVI. legionem: quæ tamen fortiter vin-
 centium impetum sustinuit; magnis copiis ho-
 stium circumdata, presentissimo animo pugnans
 in orbem se recepit ad radices montium: quo Phar-
 naces insequi, propter iniquitatem loci noluit:
 ita Pontica legione penè tota amissa, magna par-
 te Deiotari militum interfecta, XXXVI. legio
 in loca se superiora contulit, non amplius CCL.
 desideratis. ceciderunt eo prælio splendidi, ac il-
 lustres viri nonnulli equites Romani. Quo tamē
 incommodo Domitius accepto, reliquias exerci-
 tus dissipati collegit, itineribusq; tutis per Cap-
 padociam se in Asiam recepit. Pharnaces, rebus
 secundis elatus, cum de Cæsare ea quæ optabat,
 speraret, Pontum omnibus copiis occupauit: ibiq;
 & victor, & crudelissimus rex, cum sibi fortu-
 nam paternam, feliciore euentu destinaret, mul-
 ta opida expugnauit; bona ciuium Romanorum,
 Ponticorumq; diripuit; † supplicia constituit in
 eos, qui aliquam formæ, atque ætatis commen-
 dationem habebant, eaq; quæ morte essent mise-
 riora; Pontumq; nullo defendente, paternum re-
 gnum

Reparum
 feliciter ge-
 sta recedit.

In Illyrico
interea va-
ria fortuna
res gesta.

gnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem
tempus in Illyrico est incommodum acceptum.
quæ provincia superioribus mensib. retenta, non
tantum sine ignominia, sed etiam cum laude
erat. namque eo missus astate cum II. legioni-
bus Q. Cornificius, Caesaris quaestor, propratore,
quâquam erat provincia minime copiosa ad exer-
citus alendos, & finitimo bello, ac dissensionibus
vastata, & confecta, tamen prudentia, ac diligen-
tia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quò
temere progrediretur, & recepit, & defendit. *
namq; & castella complura, locis editis posita, *
quorum opportunitas castellanos impellebat, ad
decuriones faciendas, & bellum inferendum,
expugnauit; eaq; præda milites donauit: quæ etsi
erat tenuis, tamen in tanta provincie despera-
tione, erat grata, præsertim virtute parata. &
cum Octavius ex fuga Pharsalici prælii magna
classe in illum se sinum cōtulisset, paucis nauib.
Hiadertinorum, quorum semper in Remp. singu-
lare constiterat officium, dispersis Octavianis na-
uib. erat potitus; ut vel classe dimicare posset,
adiunctis captiuis nauibus sociorum: * cum di-
uersissima parte orbis terrarū Cn. Pompeium vi-
ctor Caesar sequeretur; cōpluresq; aduersarios in
Illyricum, propter Macedoniae propinquitatē, se
* reliquijs ex fuga collectis, cōtulisse audiret, li-
teras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus
pyrenæis, quæ nuper erant conscriptæ, profi-

cisceretur in Illyricum, coniunctisq; copijs cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciae inferretur, depelleret. sin ea non magnis copijs iuta esse posset, in Macedoniam legiones adducerent. omnem enim illam partem, regionemq; viuo Cn. Pompeio, bellum instauraturam esse credebat. Gabinus, ut in Illyricum venit, hiberno tempore anni, ac difficili, siue copiosorem provinciam existimans, siue multum fortunae victoris Caesaris tribuens, siue virtute, & sciētia sua confusus, * quam saepe in bellis periclitatus, magna res, & secundas ductu, ausuq; suo gesserat; neque provinciae facultatibus subleuabatur, quae partim erat exinanita, partim infidelis; neque nauibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisque difficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. ita cum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castella, aut opida expugnare cogebatur, crebra incommoda accipiebat. adeoq; est à Barbaris contemptus, ut Salonam se recipiens in opidum maritimum, quod ciues Romani fortissimi, fidelissimiq; incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo praelio duobus millibus militum amplius amissis, centurionib. XXXIIIX. tribunis IV. cum reliquis copijs Salonam se recepit; summaque ibi difficultate rerum omnium pressus, paucis mensib⁹ morbo periit, cuius & infelicitas vini, & subita mors in magnam spem Octavianum

Caesaris res
maxime debilitatae clade & caede
Gabinij.

Octavianum adduxit provincia potiunda : quem
tamen diutius in rebus secundis & fortuna, quæ
plurimum in bellis potest, diligentiaq; Cornificij,
& virtus Vatinij versari passa non est. Vati-
nius, Brundisij cum esset, cognitis rebus, quæ ge-
stæ erant in Illyrico, cum crebris literis Cornificij
ad auxilium provincie ferendum evocaretur; &
M. Octavianum audiret cum Barbaris fœdera per-
cussisse, compluribusq; locis nostrorum militum
oppugnare præsidia, partim classe per se, partim
pedestribus copijs per Barbaros; et si gravi vale-
tudine affectus, vix corporis viribus animum
sequebatur; tamen virtute vicini incommodum
naturæ, difficultatesq; * hiemis & subitæ præ-
parationis. nam cum ipse paucas in portu naues
longas haberet, literas in Achaiam ad Q. Cale-
num * misit, ut sibi classem mitteret. Quod cum
tardius fieret, quam periculum nostrorum flagi-
tabat, qui sustinere impetum Octavij non pote-
rant, navibus actuarijs, quarum numerus erat
satis magnus, * magnitudine quamquã non satis
iusta ad præliandum, rostra imposuit. has * ad-
iunctas navibus lōgis, & numero classis aucto,
militibus veteranis impositis, quorum magnam
copiam habebat, ex omnib; * legionibus, qui nu-
mero ægrorum relictæ erant Brundisij, cū exer-
citus in Græciam transportaretur, profectus est
in Illyricum, maritimasq; nonnullas ciuitates
quæ defecerant, Octavioq; se transdiderant, par-

Sed virtute
Vatinij resti-
tuta.

Fugato pro-
fligatoque
terra ac ma-
ri Octavio.

tim recipiebat, partim remanentes in suo consilio
præteruehebatur: nec sibi ullius rei morã neces-
sitatemq; iniungebat, quin quam celerrime pos-
set, ipsum Octavianum persequeretur. hunc oppu-
gnantem Epidaurum terra, mariq; ubi * nostrum
erat præsidium, aduentu suo discedere ab oppu-
gnatione cœgit, præsidiumque nostrum recepit.
Octavius, cum Vatiniū classē magna ex parte
confectam ex naviculis actuarijs habere cogno-
visset, confusus sua classe, substituit ad insulam
Thauridem; qua regione Vatinius insequens na-
vigabat, non quod Octavianum ibi restitisse sciret;
sed quod eum longius progressum insequi decre-
verat. Cum propius Thauridem accessisset, di-
stensis suis navibus, quod & tempestas erat tur-
bulenta, & nulla suspicio hostis, repente aduer-
sam ad se venientē navem, antennis ad medium
malum demissis, instructam propugnatoribus
animadvertit. Quod ubi conspexit, celeriter ve-
la subduci, dimittiq; antennas iubet, & milites
armari: & vexillo sublato, quo pugnandi dabat
signum, quæ primæ naues subsequēbātur, idem
ut facerent, significabat. Parabā: se Vatiniāni,
repente oppressi: parati deinceps Octaviani ex
portu procedebāt. Instruitur virimq; acies, ordi-
ne disposita magis Octaviana, paratior militum
animis Vatiniāna. Vatinius cum animadverte-
ret, neq; navium se magnitudine, neq; numero
parē esse * futura dimicationi, fortunæ rem com-
mittere

mittere maluit: itaq; primus sua quinquereni
 in quadremem ipsius Octavii impetū fecit ce-
 lerrime, fortissimeq; contra illo remigante, naues
 aduersae nostris concurrunt adeo vehementer, ut
 naus Octauiana, rostro discusso, ligno continere
 tur. Committitur acriter reliquis locis praelium,
 concurriturque ad duces maxime. nam cum suo
 quisq; auxilium ferret, magnum cominus in an-
 gusto mari praelium factum est: quantoq; con-
 iunctis magis nauibus confligendi potestas da-
 batur, tanto superiores erant Vatiniani: qui ad-
 miranda virtute ex suis nauibus in hostium na-
 ues transilire non dubitabant; & dimicatione
 aquora, longe superiores virtute, rem feliciter ge-
 rebant, deprimuntur ipsius Octavii quadremis:
 multae praeterea capiuntur, aut rostris perforatae
 merguntur: propugnatores Octavianiani partim in
 nauibus iugulantur, partim in mare praecipitā-
 tur: ipse Octavius se in scaphā confert; in quam
 plures cum confugerent depressa scapha, vulne-
 ratus tamen adnatac ad suum Myoparonem. Eo
 receptus, cum praelium nox dirimeret, tempesta-
 te magna velis * profugit. sequuntur hunc suae
 naues nonnullae, quas casus ab illo periculo vin-
 dicarat. At Vatinius, re bene gesta, receptui ce-
 cinit; suisq; omnibus incolumbus, in eum se por-
 tum victor recepit, quo ex portu classis Octavia-
 na ad dimicandū processerat. † capit ex eo praelio
 pentiremem I. triremes II. dycrotas IIX. complu-

Vatinius vi-
ctor pacata
prouincia
Brundisium
redit,

505

G.
Cassij Lon-
gini iniuriæ
in Hispania
vltiore.

resq; remiges Octavianos: posteroque ibi die fuit
dum suas, captiuasq; naues reficeret. Post diem
III contendit in insulam Issam, quod eo se rece-
pisse ex fuga credebat Octavianum. * erat nobilissi-
mum regionum earum opidum, coniunctissimū-
que Octauio. quò ut peruenit, opidani supplices
se Vatinio dediderunt: * comperitq; ipsum Octa-
uium, paruis, paucisq; nauigijs, venio secundo,
regionem Græciæ petisse, inde ut Siciliam, deinde
Africam caperet. Ita breui spatio, re præclarissi-
me gesta, puincia recepta, & Cornificio reddita,
classe aduersariorum ex illo toto sinu expulsa, vi-
ctor se Brundisium incolumi exercitu, & classe
recepit. His autem temporibus, quibus Cæsar ad
Dyrrhachium Pompeium obsidebat, † & prælio
* Pharsalico re feliciter gerebat, Alexandriaq;
cum periculo magno, tum etiam maiore periculi
fama dimicabat. Cassius Longinus, in Hispania
proprætor, puinciæ vltioris obtinendæ causa
relictus, siue cōsuetudine naturæ suæ, siue odio,
quod in illam puinciā susceperat quæstor, ex
insidijs ibi vulneratus, magnas odijs sui fecerat
accessiones; quod vel ex conscientia sua, cum de
se mutuo sentire puinciā crederet, vel * ini-
ris signis, & testimonijs eorum, qui difficulter *
odia dissimulant, animaduertere poterat; & com-
pensare offensionem puinciæ exercitus amore
cupiebat. itaque cum primum in vnum locum
exercitum conduxit, H S. centena militibus est
pollici-

pollicitus: nec multo post, cum in Lusitania Medobregam opidum, montemq; Herminium expugnasset, quò Medobregenses confugerāt; ibiq; imperator esset appellatus; iterum H S. centenis milites donauit. Multa præterea, & magnâ præmia singulis concedebat, quæ speciosum reddebant præsentem exercitus amorem, paulatim tamen, & occulte militarem disciplinam, seueritatemq; minuebant. Cassius, legionibus in hiberna dispositis, ad ius dicendum Cordubam se recepit, contractumq; in ea æs alienum, grauissimis oneribus provinciæ, constituit exsoluere; & ut largitionis postulat consuetudo, per causam liberalitatis speciosam, plura largitori quærebatur, pecuniæ locupletib. imperabantur; quas Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur sed etiam cogebat: in gregem locupletium [†] simulatum causæ tenues conijciebantur. neq; 506 ullum genus questus, aut magni, & euidentis; aut minimi, & sordidi prætermittebatur, quo domus, & tribunal Imperatoris vacaret. nemo erat, qui modo aliquam iacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas & detrimenta rei familiaris adiun- Quo nomi-gebatur. Quibus de causis accidit, ut cum Lon- ne prouin-ginus Imperator eadem faceret, quæ fecerat cia exosus. quæstor, similia rursus de morte eius prouincia- les consilia inirent, horum odium confirmabant

nonnulli familiares eius: qui cum in illa societa-
 te versarentur rapinarum, nihilo* minus ode-
 rant eum, cuius nomine peccabant: sibiq; quod
 rapuerant, acceptum* ferebant; quod interci-
 derat, aut erat* interpellatum, Cassio assigna-
 bant. V. legionem nouā conscribit: augetur odiū
 &* ex ipso delectu, & sumptu additæ legionis.
 complentur equitum I I I. millia: maximisq;ue
 onerantur impensis: nec provinciae datur vlla
 requies. Interim literas accepit à Cesare, vt in
 Africam exercitum transiret, perq; Mauritania
 ad fines Numidia perueniret: quod magna
 Cn. Pompeio lura rex miserat auxilia, maioraq;
 missurus existimabatur. Quibus li eris acceptis
 insolenti* voluptate efferebatur; quod sibi no-
 narum provinciarum, & fertilissimi regni tāta
 oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam
 proficiscitur, ad legiones accersendas, auxiliaq;
 adducenda; certis hominibus dat negotium, vt
 frumentū nauesq; C. prepararentur, pecuniæq;
 describerentur, atq; imperarentur; ne qua res
 cum redisset, moraretur. reditus eius fuit cele-
 rior omnium opinione. non enim labor, aut vigi-
 lantia, cupienti præsertim aliquid, Cassio deeras.
 Exercitū coactō in unum locum, castris ad Cor-
 dubam positis, pro concione militibus exponit;
 quas res Caesaris iussu gerere deberet; pollicetur
 que ijs, cū in Mauritaniā transiecisset, HS.* cen-
 tena se daturū: V. fore in Hispania legionem, ex
 concio-

concione se Cordubam recepit; eoq; ipso die, *meridiana hora, cum in Basilicā iret, quidam Minucius Silo, cliens L. Racili, libellum, quasi aliquid ab eo postularet, ut miles ei transdit: deinde post Racilium, (nam is latus Cassi) tegebat) quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco, cum se insinuasset, sinistra corripit eum, dextraq; bis ferit pugione. Clamore sublato, fit à coniteratis impetus vniuersis. *Munatius Plancus proximum gladio transiicit Licetorem: hoc interfecto, Q. Cassium legatum vulnerat. Ibi T. Vastus, & L. Mergilio, simili confidentia, Plancium municipem suum adiuuant. erant enim omnes Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus inuolat, iacentemq; leuibus sauciat plagis. Concurritur ad Cassium defendendum. semper enim herones, compluresq; euocatos cum telis secum habere consueuerat. à quibus ceteri intercluduntur, qui ad cædem faciendam subsequabantur. Quo in numero fuit Calpurnius Saluianus, & Manlius Tuscus. † Minucius inter saxa, quæ iaciebantur, in itinere fugiens opprimitur: & relato ad domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certū cognosceret, confectus ne Cassius esset. L. Laterensis, cum id non dubitaret, accurrit latus in castra, militib⁹ vernaculis, & secundæ legionis, quib. odio sciebat præcipue Cassium esse, gratulatur. collitur à multitudine

Coniuratio
contra Cas-
sium Longi-
num.

in tribunal, prætor appellatur. nemo enim* in
 provincia natus, aut vernaculæ legionis miles,*
 aut diuturnitate iam factus provincialis, quo in
 numero erat I I. non cum omni provincia consen-
 serat in odio Cassij. nam legiones XXX. & XXI.
 paucis mensibus in Italia scriptas, Caesar attri-
 buerat Longino. V. legio ibi nuper erat confecta.
 Interim nunciatur Laterensi, vivere Cassium.
 Quo nuncio, dolore magis permotus, quam ani-
 mo perturbatus, reficit celeriter se ad Cassium
 visendum proficiscitur. R. cognita, XXX. legio
 signa Cordubam infert, ad auxilium ferendum.
 Imperatori suo. facit hoc idem XXI. subsequitur
 has V. cum I I. legiones reliquæ essent in castris;
 secundani, veriti ne soli relinquerentur, atq; ex
 eo quid sensissent, indicaretur, secuti sunt facti
 superiorum: permansit in sententia legio verna-
 cula, nec vlllo timore de gradu deiecta est. Cassius
 eos qui nominati erant conscij cædis, iubet compre-
 hendi: legionem V. in castra remittit, cohorti-
 bus XXX. retentis. indicio Minucij cognoscit, L.
 Racilius, & L. Laterensem, & Annum Sca-
 pulam, maximæ dignitatis, & gratia provincia-
 lem hominem, sibiq; tam familiarem, quam La-
 terensem & Racilius, in eadem fuisse coniura-
 tione. nec diu moratur dolorem suum, quin eos
 interfici iubeat. Minucium libertis transdit ex-
 cruciandum, item Calpurnium Saluium qui
 profitetur indicium, cõiuratorumq; numerum
 auger,

Is suppliciũ
 de coniura-
 tis sumit.

auget, vere ut quidam existimant; ut nonnulli
 queruntur, coactus. Iisdem cruciatibus affectus L.
 Mergilio Squillus nominat plures: quos Cassius
 interfici iubet, exceptis iis, qui se pecunia redeme-
 runt. nam palam HS. C C LXX. cum Calpurnio
 paciscitur, & cum Q. Sextio quinquaginta, qui
 * etsi maxime nocentes sunt mulati, tamen pe-
 riculum vitae, dolorq; vulnerum, pecunia remis-
 sus crudelitatem cum auaritia certasse significa-
 bat. Aliquot post diebus literas à Cesare missas
 accipit; quibus cognoscit, Pompeium, in acie vi-
 ctum, amissis copiis fugisse. Qua re cognita, mi-
 stam dolori voluptatem capiebat. victoriae nun-
 cius letitiam exprimebat: confectum bellum li-
 centiam temporum intercludebat. sic erat * du-
 bius animus, † utrum nihil timere, an omnia li- 508
 cere mallet. Sanatis vulneribus, accersit omnes,
 qui sibi pecunias expensas tulerant; acceptasq;
 eas iubet referri. quibus parum videbatur impo-
 suisse oneris, ampliorem pecuniam * imperat.*
 aequa autem ratione delectum instituit: quos ex
 omnibus conuentibus, coloniisque conscriptos,
 transmarina militia perterritos, ad sacramenti
 redemptionem vocabat. magnum hoc fuit vecti-
 gal, maius tamen creabat odium. † His rebus 509
 confectis, totum exercitum lustrat. Legiones, quas
 in Africam ducturus erat, & auxilia mittit ad
 Traiectum: ipse classem, quam parabat, ut in-
 spiceret, Hispalim accedit: ibiq; moratur: pro-

Coniuratio
conuersa
in apertam
rebellionem.

pterea quod edictū tota prouincia proposuerat,
ut quibus pecunias imperasset, neq; cōtulissent,
se adirent. Quæ euocatio vehementer omnes tur-
bauit. Interim L. Titius, qui eo tempore tribu-
nus mil. legionis vernacula fuerat, nunciat fa-
ma, legionem XXX. quam Q. Cassius legatus si-
mul ducebat, * cum Ilurgim ad opidum castra
haberet, seditione facta, centurionib. aliquot oc-
cisis, qui signa tolli non patiebantur, discessisse, &
ad I I. legionem contendisse, quæ ad fretum alio
itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum V. co-
hortibus vndeicesimanorum egreditur, mane
peruenit. ibi eum diem, ut quid ageretur, perspi-
ceret, moratus *, Carnionam contendit. hic cum
legio XXX. & XXI. & cohortes IV. & V. le-
gio, totusq; conuenisset equitatus, audit, IV. co-
hortes à vernaculis oppressas ad Obuculā, cum
his ad secundam peruenisse legionē, omnesq; ibi
se coniunxisse, & T. Thorium Italicensem ducem
delegisse. Celeriter habito consilio, Marcellum
Cordubā, ut eam in potestate retineret, Q. Cas-
sium legatum Hispalim mittit. paucis ei diebus
affertur, Conuētum Cordubensem ab eo defecis-
se; Marcellumq; aut voluntate, aut necessitate
adductū, (namq; id varie nunciabatur) consen-
sire cum Cordubensibus; I I. cohortes legionis V.
quæ fuerant Cordubæ in præsidio, idem facere.
Cassius, his reb. incēsus, mouet castra, & postero
die Segoniam ad flumen Silicense venit. Ibi ha-
bita

bita concione, militū tentat animos: quos cognos-
cit, non sua sed Caesaris absentis causa, sibi fidis-
simos esse, nullumq; periculū deprecaturus, dum
per eos Caesari provincia restitueretur. Interim Duce Tho-
Thorius ad Cordubā veteres legiones adducit: actio.
ne dissensionis initū natū seditiosa militū, suaq;
videretur natura; simul vt contra Q. Cassium,
qui Caesaris nomine maiorib. viribus vii vide-
batur, aequē potentem opponeret dignitatem; Cn.
Pompeio se provinciā recuperare velle, palā di-
ctitabat. & forsitan etiā hoc fecerit odio Cesa-
ris, & amore Pompeij: cuius nomen multū pote-
rat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat:
† sed, id qua mente commotus fecerit, coniectura 510
sciri non potest. Certe hoc prae se Thorius ferebat:
milites adeo fatebātur, vt Cn. Pompeij nomen in
scutis inscriptū * haberent. † frequens legionibus 511
conuentus obuiā prodit, neq; tantum virorum,
sed etiam matrum familiās, ac praetextatorum;
deprecaturq; ne hostili aduentu Cordubam dirū-
perent: nam se contra Cassiū sentire cum omni-
bus; contra Caesarem ne facere cogerentur, orare.
Tantae multitudinis precibus, & lacrymis exer-
citus commotus, cum videret ad Cassium perse-
quendum nihil opus esse Cn. Pompeij nomine, &
memoria, tamq; omnibus Caesarianis, quā Pom-
peianis, Longinum esse in odio, neque se conuen-
tum, neque M. Marcellum contra Caesaris cau-
sam posse perducere. nomen Pompeij ex scutis

Et post Mar-
cello.

Cassius ad
Cordubam
bellum cum
aduersarijs
gerit.

detraxerunt; Marcellum, qui se Cæsaris causam
defensurum profitebatur, ducem adsciuerunt,
prætoresq; appellarunt; & sibi conuentum ad-
iunxerunt; castraque ad Cordubam posuerunt.
Cassius eo biduo circiter IV. millia passuum à
Corduba, citra flumen Bætis, in opidi conspectu
loco excelso facit castra: literas ad regem Bogu-
dem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum pro-
consulem in Hispaniam citeriorem mittit, substi-
dio sibi, prouinciæq; Cæsaris causa quâprimum
veniret. Ipse hostili modo, Cordubensium agros
vastat, ædificia incendit. Cuius rei deformitate,
atque indignitate, legiones, quæ Marcellum sibi
ducem ceperant, ad eum concurrerunt, ut in a-
ciem educerentur, orant priusq; confligendi si-
bi potestas fieret, quam cum tanta contumelia
nobilissimæ carissimæque possessiones Corduben-
sium in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque
consumerentur. Marcellus, cum configere mi-
serrimum putaret, quod & victoris, & victi de-
trimentum ad eundem Cæsarem esset redunda-
turum, neque suæ potestatis esset, legiones Bætis
transducit, atq; aciem instruit. Cum * Cassium
cōtra pro castris suis aciem instruxisse loco supe-
riore videret, causa interposita, quod is in equis
non descenderet, Marcellus militibus persuadet,
ut se in castra recipiant: itaque copias reducere
capit. Cassius, quo bono valebas, Marcellumque
infirmum esse sciebat, aggressus equitatu legiona-
rios se

vios se recipiētes, cōplures nouissimos in fluminis
 ripis interficit. Cum hoc detrimento, quid tran-
 situs fluminis vitij, difficultatisq; haberet, cog-
 nitum esset, Marcellus castra Batim transfert:
 crebroq; vterque legiones in aciem educit; neq;
 tamen configitur, propter locorum difficultates.
 Erat copijs pedestrib⁹ multo firmior Marcellus.
 habebat enim veteranas legiones, multisq; præ-
 lijs expertas. Cassius fidei magis, quam virtuti
 legionum confidebat. itaq; cum castra castris col-
 lata essent; & Marcellus locum idoneum castello
 cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Lō-
 ginus, veritus ne genere quodam obsidionis clau-
 deretur, in regionibus alienis, sibiq; infestis, no-
 ctu silentio ex castris proficiscitur, celerique iti-
 nere Vllam contendit; quod sibi fidele esse opidū
 credebat. Ibi adeo coniuncta ponit manibus ca-
 stra, ut & loci natura, (namque vlla in edito
 monte posita est) & ipsa munitione vrbis, vndi-
 que ab oppugnatione tutas esset. hunc Marcel-
 lus insequitur, & quam proxime potest Vllam,
 castra castris confert: locorumq; cognita natura,
 quo maxime rem deducere volebat necessitate
 est adductus; ut neq; configeretur; cuius si rei fa-
 cultas esset, resistere incitatis militibus non pote-
 rat; neque vagari Cassium latius pateretur; ne
 plures ciuitates ea paterentur, quæ passi erant
 Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, o-
 peribusq; in circuitu opidi continuatis, Vllam,

Inde Vllam
 se recepit.

Ibi à Marcel-
lo obsidetur.

Interceden-
te Lepido ab
armis disce-
ditur.

Cassiumq; munitionibus clausit. Quæ prius quàm
perficerentur, Longinus omnem suum equita-
tum emisit: * quem magno sibi vsui fore crede-
bat, si pabulari, frumentariq; Marcellum non
pateretur; magno autem impedimēto, si clausus
obsidione, & inutilis, necessarium consumeret
frumentum. Paucis diebus literis Cassi acceptis,
rex Bogud cum copijs venit; adiungitq; ei legio-
nem, quam secum adduxerat, compluresque co-
hortes auxiliarias Hispanorum. namq; ut in ci-
uilibus dissensionib. accidere consuevit, ita tem-
poribus illis in Hispania nonnullæ ciuitates re-
bus Cassi studebant, plures Marcello fauebant.
Accedit cum copijs Bogud ad exteriores Marcelli
munitiones. pugnatur virimq; acriter, crebroq;
ut accidit, fortuna sæpe ad virumque transfe-
rente victoriam, nec tamen vnquam ab operib.
depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex cise-
riore prouincia cū cohortib. legionarijs XXXV.
magnoque numero equitum, & reliquorum au-
xiliorum, venit ea mente Vllam, ut sine vlllo stu-
dio contentiones Cassi, Marcelli q; componeret.
huic venienti sine dubitatione Marcellus se cre-
dit, atq; offert. Cassius contra suis se tenet præsi-
dijs, siue eo, quod plus sibi iuris deberi, quàm Mar-
cello, existimabat; siue eo, quod ne præoccupatus
animus Lepidi esset, obsequio aduersarij, vereba-
tur. ponit ad Vllam castra Lepidus; neq; habet
à Marcello quidquam diuisi: ne pugnetur, in

ardicit: ad exeundum Cassium intreat; fidem-
 que suam in re omni interponit. Cum diu dubi-
 tasset Cassius, quid sibi faciendum, quidne Lepi-
 do esset credendum; neque ullum exitum consilij
 sui reperiret, si permaneret in sententia; postulo-
 lat vii munitiones disicerentur, sibi que liber
 exitus daretur. * non tantum inducijs factis, sed
 prope iam constituta opera cum complanarent,
 custodiaeq; munitionum essent deducta; auxilia
 regis in id castellum Marcelli, quod proximum
 erat regijs castris, neque opinantibus omnibus,
 si iam in omnibus fuit Cassius, (nam de huius
 conscientia dubitabatur) impetum fecerunt,
 compluresq; ibi milites oppresserunt. quod nisi
 celeriter, indignatione & auxilio Lepidi, præ-
 lium esset dirempium; maior calamitas esset ac-
 cepta. Cum iter Cassio patefactum esset; castra
 Marcellus cum Lepido coniungit, † Lepidus eo.
 dem tempore, Marcellusq; Cordubam cum suis
 proficiscitur. Narbonem sub idem tempus Tre-
 bonius proconsul ad provinciam obtinendam ve-
 nit. de cuius aduentu ut cognovit Cassius, legio-
 nes, quas secum habuerat, equitatumq; in hiber-
 na distribuit: ipse omnibus suis rebus celeriter
 correptis, Malacā conscendit; ibiq; aduerso tem-
 pore nauigandi naues conscendit, ut ipse prædica-
 bat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello com-
 mitteret; ut amici ei⁹ dictabāt, ne per eā puinciā
 minore cum dignitate iter faceret, cuius magna

512.

Cassius. &
 provincia
 profugiens
 in Ibero
 mergitur.

pars ab eo defecerat; ut ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cuiusquā veniret. Progressus secunda, ut hiberna tempestate, cum in Iberum flumen, noctis vitandæ causa, se contulisset, inde paullo vehementiore tempestate, nihilo periculosius se nauigaturum credens, profectus aduersis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, cum neque flectere nauem propter vim fluminis, neq; directam tantis fluctibus tenere posset demersa naui, periit.

H.
Cæsar et si
urbanis mo-
tibus auoca-
tus, res pro-
uinciarum
prius tamen
ordinat.

513

CUM in Syriam Cæsar ex Aegypto venisset, atq; ab ijs qui Roma venerant ad eum, cognosceret, literisq; urbanis animaduerteteret, multa Romæ male & inutiliter administrari, neq; vllam partem Reip. satis commode geri, quod & contentionibus Tribunicijs perniciose seditiones orirentur;† & ambitione atq; indulgentia Tribunorum militū, & qui legionibus præerāt, multa contra morem, consuetudinemq; militarem fierent, quæ dissoluendæ disciplinæ, seueritatisque essent; eaq; omnia flagitare aduentum suum, videret; tamen præferendum existimauit, quas in provincias, regionesq; venisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis, *dissensionib. liberarentur, iura legesq; acciperent. & externorum hostiū metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Asia, celeriter se confecturum sperabat; quod hæc provinciæ nullo bello premebantur. In Bithynia, ac Ponto

ac Ponto plus oneris videbat impendere sibi. Nō enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neq; excessurum putabat, cum secūdo praelio esset vehementer inflatus, quod contra Domitium Calpurnium fecerat. Commoratus fere in omnibus ciuitatibus, † quæ maiores sunt dignitate, præmia benemeritis & viritim, & publice tribuit: de cōtrouersis veteribus cognoscit, ac statuit reges tyrānos, dynastas prouinciæ, finitimosq; qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, cōditionibus impositis prouinciæ uendæ, ac defendendæ dimittit, & sibi & populo R. amicissimos. paucis dieb⁹ in ea prouincia cōsumptis, Sex. Casarem amicam, & necessarium suum, † legionibus Syriæ præficit; ipse eadem classe, qua uenerat, proficiscitur in Ciliciam. Cuius prouinciæ ciuitates omnes euocat Tarsum: quod opidum fere totius Ciliciæ nobilissimum fortissimumque est. ibi, rebus omnibus prouinciæ, & finitimarū ciuitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendū non diutius moratur; magnisq; itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazace commoratus, venit Comana, vetustissimum, & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, ut sacerdos eius deæ maiestate, imperio, & potentia secūdus à rege consensu gentis illius habeatur. id homini nobilissimo Nicomedi Bithynio adiudicauit: qui regio Cappadocum genere ortus, propter

514

515

Rebus compositis, ad bellum Ponticum se accingit.

516
Occurrit illi
supplex Rex
Deiotarus.

Cæsaris
respon-
sum.

aduersam fortunam maiorum suorum, muta-
tionem generis, iure minime dubio, vetustate
tamen intermisso sacerdotium id repetebat. fra-
trē autem Ariobarzanis Ariaratem, cum bene
meritus vterq; eorum de Rep. esset, nec aut regni
hereditas Ariaratem sollicitaret, aut heres regni
terrere, Ariobarzani attribuit, qui sub eius im-
perio, ac ditione esset: † ipse iter capiti simili re-
locitate conficere cepit. Cum propius Pontum fi-
nesq; Gallogræciæ accessisset, Deiotarus, tetrar-
ches Gallogræciæ, tunc quidem pene totius, quod
ei neq; legibus, neq; moribus concessum esse cæ-
teri Tetrarchæ cōtendebant, sine dubio autē rex
Armenia minoris ab Senatu appellatus, deposi-
tis regijs insignibus, neque tantum privato ve-
stitū sed etiam reorum habitu supplex ad Cæsa-
rem venit oratum, ut sibi ignosceret, quod in ea
parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæ-
saris habuisset, exercitibus, imperijsque in Cn.
Pompeij castris * fuisset: neque enim se iudicem
debuisse esse cōtrouersiarum populi R. sed pars-
re præsentibus imperijs. Contra quem Cæsar,
cum plurima sua commemorasset officia, quæ
consul et decretis publicis tribuisset; cumq; de-
fensionem eius, nullam posse excusationem * eius
imprudētia recipere, coarguisset; quod homo
tantæ prudētiæ, ac diligentia scire potuisset, quis
urbem, Italiamque teneret; ubi Senatus, popu-
lusque R. ubi Resp. esset; quis deinde post L. Len-
tulum,

tulum, C. Marcellum consul esset; * sed tamen
 se concedere id factum superioribus suis benefi-
 cijs, veteri hospitio, atque amicitia, dignitati,
 etatique hominis, precibus eorum, qui frequen-
 tes concurrissent, hospites, atque amici Deiotar-
 i, ad deprecandum: de controuersis Tetrar-
 charum postea se cogniturum esse dixit: regium
 vestitum ei restituit. † Legionem autem, quam
 ex genere ciuium suorum Deiotarus, natura,
 disciplinaque nostra constitutam, habebat,
 equitatumque omnem ad bellum gerendum *
 adducere iussit. Cum in Pontum venisset, co-
 piasq; omnes in vnum locum coëgisset; quæ nu-
 mero, atque exercitatione bellorum mediocres
 erant (excepta enim legione VI. quam secum
 adduxerat Alexandria veteranam, multis la-
 boribus, periculisque functam, multisque mi-
 litibus, partim difficultate itinerum, ac nau-
 gationum, partim crebritate bellorum, adeo de-
 minutam, ut minus hominum in ea esset;
 reliquæ erant III. legiones, vna Deiotari, duæ,
 quæ in eo pratio, quod Cn. Domitium fecisse cum
 Pharnace scripsimus fuerant) legati, à Phar-
 nace missi, Cæsarem adeunt, atque in primis
 deprecantur, ne eius aduentus hostilis esset: fa-
 cturum enim omnia Pharnacem, quæ impe-
 rata essent, maximeq; commemorabant, nul-
 la Pharnacem auxilia contra Cæsarem Pompeio
 dare voluisse; cum Deiotarus, qui dedisset, ta-

Pharnacis
 ad Cæsarem
 legatio.

Cæsaris re-
sponsum.

528

A. H I R T I I

men ei satis fecisset. Cæsar respondit, se fore æ-
quissimum Pharnaci, si quæ polliceretur, repræ-
sentaturus esset monuit autem, ut solebat, mi-
tibus verbis legatos, ne aut Deiotarum sibi obij-
cerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod
auxilia Pompeio non misissent: nam se neque li-
bentius facere quidquam, quam supplicibus igno-
scere, neq; provinciarum publicas iniurias con-
donare ijs posse, qui* non fuissent in se officiosi: id
ipsum quod commemorassent, officium vilius
Pharnaci fuisse, qui prouidisset, ne vinceretur,
quam sibi, cui Dy immortales victoriâ tribuis-
sent: itaque se magnas, & graues iniurias ciuium
Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quo-
niam in integrum restituere non posset, cōcedere
Pharnaci: nam neq; interfectis amissam vitam,
neq; exfectis virilitatem restituere posse; quod
quidem supplicium grauius morte ciues Romani
subissent: Ponto vero decederet confestim; fami-
liasq; publicanorum remitteret; ceteraq; resti-
tueret socijs ciuibsq; Romanis, quæ penes eum
essent: si fecisset, iam tunc sibi mitteret munera,
ac dona, quæ bene rebus gestis, imperatores ab
amicis accipere consueissent. misera: enim Phar-
naces coronam auream. His responsis datis, lega-
tos remisit. At Pharnaces, omnia liberaliter pol-
licitus; cum festinantem, ac properantem Cæ-
sarem, speraret libentius etiam crediturum suis
promissis, quam res pateretur, quo celerius, hone-
stiusq;

stiusq; ad res magis necessarias proficisceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad urbem Cæsarem remocari) lentius agere, cedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa frustrari cepit. Cæsar, cognita calliditate hominis, quod alijs temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum consereret. Zela est opidum in Ponto, * positus ipso, ut in plano loco, satis munitum; tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelsiore undique fastigio sustinet murum. circumpositi sunt huic opido magni, multiq; intercisi vallib. colles: quorum editissimus unus, qui propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarj, detrimentumq; exercitus nostri, superiorib. locis, atque itineribus penè coniunctus opido, magnam in illis partibus habet nobilitatem. nec multo longius millibus passuum III. abest ab Zela. hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum feliciū castrorum, * refectionis operibus, copiis omnibus suis occupavit. Cæsar, cum ab hoste millia passuum V. castra posuisset; videretq; eas valles, quibus regia castra munirentur, eodem intervallo sua castra munituras; si modo ea loca hostes priores non cepissent, quæ multo erant propiora regis castris; aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expe-

Cæsar cum
exercitu Pō-
tum innadie

Pharnaces
aciem con-
tra Caesarem
instruit.

318

319

disis, impedimentisq̃ue in castris relictis, prima
luce non opinantibus hostibus, eum ipsum lo-
cum cepit, in quo Mithridates secundum præ-
lium aduersus Triarium fecerat. huc omnem cō-
portari aggerem è castris, & seruitiaq̃; agi iussit;
ne quis ab opere miles discederet; cum spatio non
amplius passuum, intercisā vallis castra ho-
stium diuideret ab opere incepto. Caesaris castro-
rum. Pharnaces cum id repente prima luce ani-
maduertisset, copias suas omnes pro castris in-
struxit, quas, interposita tantā locorū iniquitate,
consuetudine magis peruulgata militari crede-
bat instrui Caesar, & vel ad opus suum tardandū,
quo plures in armis tenerentur, vel ad ostenta-
tionem regiae fiducia, ne munitione magis, quam
manu defendere locum Pharnaces videretur:
itaque deterritus non est, quo minus, prima acie
pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opes
faceret. At Pharnaces impulsus siue loci felici-
tate, siue auspiciis, & religionib. inductus, qui-
bus obtemperasse eum postea audiebamus; siue
paucitate nostrorum, qui in armis erant, com-
perta, cum, more operis quotidiani, magnam it-
tam seruorū multitudinem, quæ aggerem por-
tabat, militem * esse credidisset; siue etiam ve-
terani fiducia exercitus sui, quem cum legione
XXII. in acie conflixisse, & vicisse legati eius
gloriabantur; simul contempnū exercitus nostri,
quem pulsum à se, Domitio duce, sciebat; initio
consilio

consilio dimittendi, descendere prærupta valle ca-
 pli. cuius aliquandiu Caesar irridebat inanem o-
 stentationem, & eo loco militum * cohortatio-
 nem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus
 esset: cum interim Pharnaces † eodem gradu, quo 520
 * in prælium descenderat, vallem adscendere ad-
 versus arduum collem instructis copiis cepit. Ce-
 sar incredibili eius vel temeritate, † vel fiducia 521
 motus, neq; opinas, imparatusq; oppressus, eodē
 tempore milites ab operibus vocat, arma capere
 iubet, legiones opponit, aciem instruit. cuius rei
 subita trepidatio magnum terrorem attulit no-
 stris, nondum ordinibus instructis. falcatae regiae
 quadrigae permixtos milites perturbant, quæ ta-
 men celeriter multitudine telorum opprimuntur.
 insequitur has acies hostium; & clamore sublato,
 confligitur, multum adiuuante natura loci, pluri-
 mum Deorum immortalium benignitate: qui cum
 omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis
 quibus nihil ratione potuit administrari. Magna
 atq; acris cominus prælio facto, dextro cornu, quo
 veterana legio V I. erat collocata, initium vi-
 ctoriæ natum est ab ea parte, cum in proclivi de-
 truderentur hostes, multo tardius, sed tamen ijs-
 dem Dijs adiuuantibus, sinistro cornu, mediaq;
 acie totæ profligantur copiae regis. quæ quàm fa-
 cile subierant iniquum locum, tam celeriter gra-
 du pulsæ, premebantur loci iniquitate. itaque,
 multis militibus. partim interfectis, partim suorum

Prælio vin-
 citur ac fa-
 gatur.

ruina oppressis, qui velocitate effugere poterāt,
 armis tamen proiectis, vallem transgressi, nihil
 ex loco superiore inermes proficere poterant. at
 nostri, victoria elati, subire iniquum locum,
 munitionesq; aggredi non dubitarunt. defenden-
 tibus autem ijs cohortibus castra, quas Pharna-
 ces praesidio reliquerat, celeriter castris hostium
 sunt potiti. interfecta multitudo omni, aut ca-
 pta suorum, Pharnaces cum paucis equitib. pro-
 fugit. cui nisi castrorum oppugnatio facultatem
 attulisset liberius profugendi, viuis in Caesaris
 potestatem adductus esset. Tali victoria toties
 victor Caesar incredibili est laetitia affectus, qd
 maximum bellum tanta celeritate confecerat:
 * eratque subiecti periculi recordatione laetior,
 quod victoria facilis ex difficillimis rebus acci-
 derat. Ponto recepto, praeda omni regia militibus
 condonata, postero die cum expeditis equitibus
 ipse profiscitur: legionem VI. decedere ad prae-
 mia, atq; honores accipiendos in Italiam iubet:
 522 auxilia Deiotari domum remittit: † II. legio-
 nes cum Caelio Vintiano in Ponto reliquit. Ita
 per Gallograeciam, Bithyniamque in Asiam iter
 facit: omniumque earum prouinciarum de con-
 trouersis cognoscit, & statuit: iura in tetrar-
 chas, reges ciuitates distribuit. Mithridati Perga-
 menū, a quo rem feliciter, celeriterq; gestam in
 Aegypto supra scripsimus, regio genere ortum, di-
 sciplinis etiam regis educatum, (nam eum Mi-
 thrida-

Praeda di-
 uisio.
 Reditum
 parat.

Mithridates
 Pergamenus
 fit Rex Bos-
 phori.

thridates, rex Asiae totius, propter nobilitatem Pergamo paruulum secum asportauerat in castra, multosq; tenuerat annos) regem Bospori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; provinciasq; populi R. à Barbaris atque inimicis regibus, interpositio amicissimo rege munivit. Eidem tetrarchiam, legibus Gallogræcorum, iugentis, & cognationis adiudicauit, occupatam, & possessam paucis ante annis à Deiotaro. Eidem tetrarchia Gallogræciæ adiudicatur. Neque tamen usquam diutius moratus est, quā necessitas urbanarum seditionum pati videbatur. Rebus felicissimè, celerrimeq; confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit. Cæsaris reditus in Italiam.

A. HIRTII, vel, OPPII
COMMENTARIORVM
DE BELLO AFRI-
cano,

LIBER VNVS.

A. Cæsar in Africam proficiscitur, Lepti-
que oppido occupato, auxilia eo conuo-
cat, & ibidem cum Labieno aliquoties
conflictatur. B. Rex Iuba auxilio Scipio-
ni profectus, ad Regnum suum contra Bo-
gudem Regem tuendum reuocatur. C. Bel-

lum exinde varia fortuna diu ductum: opida capta: velitatum sæpius: naues interceptę: plus tamen Cæsari fauentibus fatis. D. Tandem iusto prælio res Scipionis profligatę: insecutęque M. Catonis, Iube, Petreij, ipsius Scipionis, ac plurium illustrium virorum cædes.

A.
Ad bellum
Africum se-
se accingit
Cæsar.

CÆSAR, itineribus iustis confectis, nullo die intermisso, ad XIV. Kal. Ian. in Lilybæum peruenit: statimq; ostendit, sese naues velle cõscendere; cum non amplius legionem tyronum haberet vnā, equitesq; vix DC. Tabernaculum secundū litus ipsum cõstituit, vt propè fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis morę quidquā fore speraret, & vt omnes in dies, horasq; parati essent. Incidit per id tempus, vt tempestates ad nauigandum idoneas non haberet. nihilo tamen minus in nauibus remiges militesq; cõtinere, & nullam prætermittens occasione profectionis; cū præsertim ab incolis eius provincie nunciarentur aduersariorum copie, equitatus infinitus, legiones regie IV. leuis armaturę magna vis, Scipionis legiones X. elephantum CXX. classesq; esse complures. tamen nõ deterrebatur, animoq; & spe cõfidebat. Interim in dies & naues longę adaugeri, & onerarię cõplures eodem concurrere, & legiones tyronū cõuenire,
in his

in his veterana legio V. equitum ad II. millia. Legionibus collectis VI. & equitum II. millibus, ut quæq; prima legio venerat, in naues longas imponebatur, equites autem in onerarias. ita maiorem partem navium antecedere iussit, & insulam petere Aponianam, quæ* non abest à Lilybæo. ibiq; commoratus, bona paucorum vendit publice: deinde Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipse navem conscendit ad VI. Kal. Ian. & reliquas naues statim est consecutus. ita vento certo, celerique nauigio vectus, post diem quartam cum longis paucis nauibus in conspectum Africæ venit. namq; onerariæ reliquæ, præter paucas vento dispersæ, atque errabundæ diuersa loca petierunt. Clupeam classe præteruehitur, deinde Neapolim complura præterea castella, & opida non longe à mari relinquit. Postquã Adrumetum accessit, ibi præsidium erat aduersariorum, cui præerat C. Confidius, & à Clupea secundum oram maritimam, cum equitatu Adrumeti Cn. Piso cum Mauris circiter III. millibus apparuit. **Exercitum** **in terram** **exponit.** Ibi paulisper Cæsar ante portum commoratus, dum reliquæ naues conuenirēt, exponit exercitum, cuius numerus impræsentia fuit peditum III. millium, equitum CL. castrisque ante opidum positis, sine iniuria cuiusquam cōsedis; cohibetq; omnes à præda. Opidani interim muros armatis

complent. ante portum frequentes* confidunt ad
 se defendendum. quorum numerus II. legionum
 intus erat. Cæsar circum opidum reclusus, natura
 loci perspecta, redit in castra. non nemo culpæ e-
 523 ius, imprudentiæq; assignabat,† quod neq; certū
 locum gubernatoribus, præfectisq;, quē peteret
 præceperat: neq;, ut mos ipsius, consuetudoq; su-
 perioribus temporibus fuerat, tabellas signatas
 dederat, ut in tempore, ijs perlectis, locum certū
 peterent vniuersi. quod minime Cæsarem fefel-
 lerat. namq; nullum portum terræ Africa, quo
 classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium
 524 præsidio fore suspicatur: sed† foruitu oblata
 occasionem egressus aucupabatur. L. Plancus in-
 terim legatus petit à Cæsare, ut sibi daret facul-
 tatem cum Considio agendi, si posset aliqua ra-
 tione perducere ad sanitatem. itaque, data facul-
 tate, literas conscribit, & eas captiuo dat perfe-
 rendas in opidum ad Considium. Quo simul atq;
 captiuus* peruenisset, literasq; ut erat man-
 datum, Considio porrigere cepisset prius, quam
 acciperet ille, Vnde, inquit, istas? Tum captiuus,
 Venio à Cæsare, Tunc Considius, Vnus est, inquit
 Scipio Imperator hoc tempore populi R. deinde
 in conspectu suo captivum statim interfici ius-
 bet, literasq; nondum perlectas, sicut erant si-
 gnatae, dat homini certo ad Scipionem perferen-
 das. Postquam, vna nocte & die ad opidum con-
 sumpta, neque responsum vllum à Considio da-
 batur;

batur; neq; ei reliquæ copię succurrebant; neq;
 equitatu abundabat; & ad opidum oppugnandum non satis copiarum habebat, & eas tironū;
 neque primo aduentu conuulnerari exercitum volebat, & opidi egregia munitio, difficilisq; ad oppugnandum erat accessus; & nunciabatur auxilia magna equitatus opidanis suppetias venire: non est visa ratio ad oppugnandum opidū commorandi; ne dum in ea re Caesar esset occupatus, circumuentus à tergo, ab equitatu hostium laboraret. itaq; castra cum mouere vellet, subito ex opido erupit multitudo: atq; equitatus sub- Numidarum
 sidio vno tempore eis casu succurrit, qui erat mis crebræ eru-
 sus ab Iuba ad stipendium accipiendum: castraq; ptiones re-
 vnde Caesar egressus, iter facere cæperat, occu- pressæ.
 pant: & eius agmen extremum insequi cæperūt.
 Quæ res cū animaduersa esset, subito legionarij consistunt; & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus XXX. Galli, Maurorum equitum II. millia loco pellerent, * vrgerentq; in opidum. Postquam repulsi, & coniecti erant intra munitiones, Caesar iter constitutū ire contendit. quod cum sapius facerēt; & modo insequerētur, modo rursus ab equitib. in opidum repellerentur: cohortibus paucis ex veteranis, quas secum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere cæpit. ita

Anno V. C.

707.

Ante Chri-
stum 45.

Cæs. ad opi-
dum Leptin
castra ponit.

quanto longius ab opido discedebatur, tanto tar-
diores ad insequendum erant Numidae. interim
in itinere ex opidis, & castellis legationes veni-
re, polliceri frumentum, paratosq; esse, quæ impe-
rasset facere. itaque eo die castra posuit ad opi-
dum Russinā. Kalendis Ian. inde mouit, & per-
uenit ad opidum Leptin, liberam ciuitatem, &
immunem. Legati ex opido veniunt obuiam: li-
benter se omnia facturos, quæ vellet pollicentur.
Itaq; centurionibus ad portas opidi, & custodiis
impositis, ne quis miles in opidum introiret, aut
iniuriam faceret cuiquam incolæ, nō longe ab o-
pido secundū litus facit castra. Eodē naues one-
rariæ, & longæ nōnullæ casu aduenerūt. reliquæ
ut est ei nunciatū, incertæ locorum Vīcam ver-
sus petere visæ sunt. Interim Cæsar à mari nō di-
gredi, neq; mediterranea petere propter nauium
errorem, equitatumq; in nauibus omnem conti-
nere, ut arbitror, ne agri vastarentur: aquam in
naues iubet comportari. Remiges interim, qui a-
quatum è nauib. exierant, subito equites Mau-
ri, neq; opinantibus Cæsarianis, adorti, multos
iaculis conulnerauerūt, nonnullos interfecerūt.
latēt enim in insidiis cum equis inter conualles,
& subito exeunt, nō ut in campo cominus depu-
gnent. Cæsar interim in Sardiniam nuncios cum
litteris, & in reliquas puincias finitimas dimisit,
ut sibi auxilia, commeatus, frumentum, simul
atque literas legissent, missenda curarent: exo-
neratis-

Auxilia vn-
diq; conuo-
cat.

morasq; partim nauibus longis, Rabirium Po-
 sumam in Siciliam ad secundum comneatum
 accersendum mittit. Interim cum X. nauibus
 longis ad reliquas naues onerarias conqui-
 rendas, quæ deerrassent, & simul mare tuen-
 dum ab hostibus iubet proficisci. Item C. Sallu-
 stium Crispum prætorem ad Cercinam insulam
 versus, quam aduersarij tenebant, cum parte
 nauium ire iubet; quod ibi magnum numerum
 frumenti esse audiebat. Hæc ita* imperabat:
 itaque unicuique præcipiebat; † vt si fieri pos- 525
 set, nec locum vllum excusatio haberet, nec mo-
 ram tergiuersatio. ipse interea ex perfugis, & in-
 colis cognitis conditionib. Scipionis, & qui cum
 eo contra se bellum gerebant, miserari. † Regium 526
 enim equitatum in prouincia Africa Scipio a-
 lebat. † tanta hominum erat dementia, vt 527
 mallent regis esse vectigales, quam cum ciuib. in
 patria in suis fortunis esse incolumes. Caesar
 ad III. Non. Ian. castra mouet: Lepiique VI.
 cohortium præsidio cum Saserna relicto, ipse
 rursus, vnde pridie venerat, Ruspinam cum
 reliquis copiis conuertit: ibique sarcinis exerci-
 tus relictis, ipse cum expedita manu proficisci-
 tur circum villas frumentatum; opidanisq; im-
 perat, vt plaustra, iumenta que omnia sequan-
 tur. Itaque magno frumenti inuento numero,
 Ruspinam redit. Hoc eum ideo existimo fecis-
 se, ne maritima opida post se vacua relinqueret.

Arcana Cæ-
sar's confi-
lia.

§ 28

præsidioq; firmata ad classis receptacula muni-
ret. Itaq; ibi relicto P. Saserna, fratre eius, quem
Lepti proximo opido reliquerat cum legione, iu-
bet comportari ligna in opidum quamplurima:
ipse cum cohortibus VII. quæ ex veteranis le-
gionibus in classe cum Sulpitio, & Vatiniore
gesserant, ex opido Ruspina egressus, proficiscitur
ad portum, qui abest ab opido millia passuum II.
ibiq; classem sub vesperum cum ea copia con-
scendit. omnibus in exercitu inscijs, & requi-
rentibus Imperatoris consilium, magno metu ac
tristitia sollicitabantur. Parua enim cum copia,
& ea tyronum, neque omni exposita in Africa
contra magnas copias, & insidiosæ nationis equi-
tatumq; innumerabilem, se expositos vide-
bant: neq; quidquam solatiij in præsentia, neque
auxilium in suorum consilio animaduvertebant.
nisi in ipsius Imperatoris vultu, vigore, mirabi-
liq; hilaritate. animum enim altum, & erectum
præ se gerebat. Huic acquiescebant homines, &
in eius scientia & consilio, omnia sibi proclivia
omnes fore sperabant. Cæsar in navibus una no-
cte consumpta, † iam cælo albescente, cum profi-
cisci conaretur, subito navium pars, de qua ti-
mebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re co-
gnita, Cæsar celeriter de navibus imperat omnes
egredi, atq; armatos in litore reliquos aduenien-
tes milites expectare. Itaque sine mora navibus
eis in portum receptis, & aduectis militum, equi-
umq;

tumq; copiis, rursus ad opidum Ruspina redit,
 atque ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus
 expeditis XXX. frumentarium est profectus. ex eo
 est cognitum Caesaris consilium: illum cum classe
 nauibus onerariis, quæ deerrassent, subsidio ire,
 clam hostibus voluisse; ne casu imprudentes suæ
 naues in classem aduersariorum inciderent: ne-
 que eam rem eos voluisse scire, † qui in praesidiis 529
 relictis milites fuissent; ne propter suorum pauci-
 tatem, & hostium multitudinem, metu defice-
 rent. Interim cum iam Caesar progressus esset è
 castris circiter millia passuum III. per specula-
 tores, & antecessores equites nunciatur ei, copias
 hostium haud longe à se visas. Et hercle cum eo Labieni co-
 nuncio pulvis ingens conspici ceptus est. Hac re pia Caesaria-
 cognita, Caesar celeriter iubet equitatum uni- nis proximę.
 uersum, cuius copiam habuit in praesentia non
 magnam, & sagittarios, quorum paruus è ca-
 stris secum exierat numerus, accersi, atque ordi-
 natim signa se leniter consequi: ipse antecedere
 cum paucis armatis. Iamque, cum procul hostis
 conspici posset, milites in campo iubet galeari, &
 ad pugnam parari. quorum omnino numerus
 fuit XXX. cohortium, cum equitibus CD. &
 sagittariis. & hostes interim, quorum dux erat
 Labienus, & duo Pacidij, aciem dirigunt mira-
 bili longitudine, non peditum, sed equitum con-
 fertam: & inter eos leuis armatura Numidas,
 & sagittarios pedites interposuerant: & ita con-

Prælij initium
ab Labieno.

densauerāt, ut protul Cæsariani pedestres copias
arbitrarentur: & dextrum ac sinistram cornu
magnis equitum copiis firmauerāt. Interim Cæ-
sar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter
paucitatem: sagittarios ante aciem constituit:
equites dextro, sinistroq; cornu opponit: & ita
præcipit, ut prouiderent ne multitudine equita-
tus hostiū circumuenirentur. existimabas enim
se cum pedestribus copiis, acie instructa dimita-
turum. Cum utrimque expectatio fieret; neque
Cæsar se* remoueret; & cum suorum paucitate
contra magnam vim hostium artificio magis,
quam viribus* decertandum videret, subito ad-
uersariorum equitatus & sese extendere, & in
latitudinē promouere, collesq; complecti, & Cæ-
saris equitatum extenuare, simulq; ad circume-
undum comparare se ceperūt. Cæsariani equites
eorum multitudinem agrè sustinebāt. Acies in-
530 terim mediæ cum concurrere conarentur,† sub-
ito ex condensis turmis Numidæ leuis armatura
cum equitibus procurrunt, & inter legionarios
pedites iacula coniiciūt. hi cum Cæsariani in eos
impetum fecissent, illorum equites fugiebant:
pedites interim resistebant, dum equites rursus
531 † concursu renouato, peditibus suis succurrerēt.
Cæsar nouo genere pugnae oblato, cum animad-
uerteret ordines suorum in procurrēdo turbari,
(pedites enim dum equites longius à signis per-
sequuntur, latere nudato à proximis Numidis
iaculis

iaculis vulnerabantur. equites autem hostium pilum militis cursu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles à signis I V. pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni, suorum multitudine confusus. Caesaris paucitatem circumire conatur. equites Iuliani pauci, multitudine hostium defessi, equis convulneratis, paulatim cedere: hostis, magis magisque instare. ita puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumuentis, Caesarisque copiis in orbem compulsis, intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur. Labienus in equo, capite nudo, versari in prima acie, simul suos cohortari, nonnumquam legionarios Caesaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tiro, tam feroculus es? vos quoque iste verbis infatuavit. in magnum mehercule vos periculum impulit. misereor vestri. Tum miles. Non sum, inquit, Tiro Labiene, sed de legione X. veteranus. Tum Labienus, Non agnosco, inquit, signa Decumanorum. Tum miles, Iam me, quis sim, intelliges. Simul cassidem de capite deiecit, ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum viribus contortum, dum in Labienum mittere contendit, equi graviter aduerso pectori affixit; & ait: Labiene, Decumanum militem, qui te petit, sciro esse. omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime Tironum. circūspicere. n. Caesarē, neque amplius facere nisi hostium iacula vitare. Caesar interim consilio hostium cognito, iubet aciem in

Nutantibus
Caesarianis.

Cæsar tamen
etsi pluries
laceſſitus
incolumes
suos redu-
cit.

544

A. H I R T I I

longitudinem quam maximam porrigi, & alter
nis conuersis cohortibus, ut una post alterā an-
te signa tenderet. ita coronam hostium dextro,
sinistroq; cornu mediam diuidit; & vnā par-
tem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus
adortus, cum peditatu telis coniectis in fugam
vertit: neq; longius progressus, veritus insidias,
se ad suos recepit. Idem altera pars equitum, pe-
ditumq; Cæsaris facit. His rebus gestis, & procul
hostibus repulsis, cōuulneratisq; ad sua præ-
sidia sese, ut erat instructus, recipere cæpit. In-
terim M. Petreius, & C. Piso cum equitibus Nu-
midis ☉ C. electis, peditatusq; eiusdem gene-
ris satis grandi, ex itinere rectā subsidio suis oc-
currunt. At cohortes, suis ex terrore firmatis,
rursusq; renouatis animis, legionarios, cōuersis
equitibus, se recipientes, nouissimos adoriri, &
impedire cæperunt, quo minus se in castra reci-
perent. Hac re animaduersa, Cæsar iubet signa
conuerti, & medio campo redintegrari prælium.
Cum ab hostibus eodem modo pugnaretur, nec
532 cominus ad manus rediretur;† Cæsarisq; equi-
tes, iumenta q; ex nausea recenti, sibi, languo-
re, paucitate, vulnerib. defatigata ad insequen-
dumq; cursum tardiores haberēt, dieiq; pars
exigua iam reliqua esset; cohortibus, equitibusq;
circumdatis, imperat, ut vno iactu contenderēt,
neque remitterent, donec ultra ultimos colles
hostes repulissent; atque eorum essent positi. ita-
que si-

que signo dato, cum iam hostes languide, negligenterque tela mitterent, subito immittit cohortes, turmasque suorum: atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsus, post collemque deiectis, nactus locum, atque ibi paulisper commoratus, ita ut erant instructi, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque aduersarii, male accepti, cum demum se ad sua praefidia contulerunt. Interim ea re gesta, et praelio dirempto, ex aduersariis per fugae plures ex omni hominum genere, et praeterea intercepti hostium complures equites peditesque, ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente, et conatu venisse, ut nouo, atque inusitato genere praelij tirones, legionariique pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumuecti opprimerentur: et ita Labienum dixisse pro concione, tantam sese multitudinem auxiliorum aduersariis subministraturum, ut etiam cedendi in ipsa victoria fatigati vincerentur, atque a suis superarentur: quippe non illorum sibi confideret, primum, aut audierat Romae legiones veteranas dissentire, neque in Africam velle transire: deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos, fideles iam sibi effecisset, et maxima autem auxilia haberet Numidarum; equitumque; levis armaturae. Praeterea ex fuga, praelioque Pompeio, quos secum a Brundisio transportauerat, equites Germanos, Gallosque; ibique; postea ex Hybridis libertinis, ser-

Consilia Labieni transfugis cognita.

- nisque conscripserat, armaverat, equoque; frena-
 to uti condocuerat. præterea regia auxilia, ele-
 phantes CXX. equitatusque; innumerabilis. dein-
 de legiones conscriptæ ex cuiusque; modi generis am-
 plius XII. millibus. Hac spe, atque ea audacia
 534 inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis,[†]
 Germanisque; DCCC. Numidarum sine frenis IIX.
 millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito
 equitibus, & C. pedum, ac levis armaturæ
 535 quater tantis, sagittariis, ac funditoribus, hip-
 potoxotisque; compluribus, his copiis pridie Non.
 Ian. post diem tertium, quam Africam attigit, in
 campis planissimis, purissimisque; ab hora diei quin-
 ta usque ad solis occasum est decertatum. In eo
 prælio Petreius grauius ictus ex acie recessit.
 Cæsar interim castra munire diligentius, præsidia
 firmare maioribus copiis, vallumque ab opido
 Ruspina usque ad mare deducere, & à castris
 alterum eodem; quo tutius ultro, citroque com-
 meare auxiliaque sine periculo sibi succurrere
 possent: tela, iumentaque ex nauibus in castra
 comportare remigum partem ex classe Gallorum,
 Rhodiorumque; Epibatarumque; armare, & in ca-
 stra euocare; uti si posset, eadem ratione, qua ad-
 uersarij, levis armaturæ interiecta inter equites
 suos interponeretur. sagittariisque ex omnibus
 nauibus Ithyreis, Syriis, & cuiusque; generis du-
 ctis in castra compluribus, frequenter suas co-
 pias: audiebat enim Scipionem post diem tertium
 eius

Cæsaris assi-
 dua cura &
 diligentia.

eius diei, quo praeliū factum erat, appropinquare, copias suas cum Labieno, & Petreio coniungere. cuius copiae legionum IIX. & equitum IV. milliū esse nunciabantur. officinas ferrarias instruere, sagittasque, & tela uti fierent complura, curare, glandes fundere, sudes comparare, literas in Siciliam nunciosque mittere, ut sibi crates, materiemque congererent ad arietes, cuius inopia in Africa esset: praeterea ferrum, plumbumque mitteretur. etiam animaduvertebat, frumento se in Africa nisi importato vii non posse: priore enim anno, propter aduersariorum defectus, quod stipendiarij aratores milites essent facti, messem non esse factam: praeterea ex omni Africa frumentum aduersarios in pauca opida, & bene munita comportasse, omnemque regionem Africae exinanisse frumento: opida, praeter pauca, quae ipsi suis praesidiis tueri poterant, reliqua dirui, atque deleri, & eorum incolas intra sua praesidia coegisse commigrare, agros desertos, ac vastatos esse. Hac necessitate Caesar coactus, priuatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum in sua praesidia congesserat; & eo parce utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, & alternas cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum numerus maximus fuit iubet in plaustris Adrumetum deportari. Naues interim Caesaris onerariae errabunde male vaga-

Catohortatur Pompeiū
F. ad rem acriter gerendam.

536

537

bantur, incertæ locorum, atq; castrorū suorū
quas singulas scaphæ aduersariorum complures
adortæ incenderant, atq; expugnauerant. Hac re
nunciata Cæsari, classes circum insulas, portusq;
disposuit; quo tutius cōmeatus supportari posse.
M. Cato interim, qui Uticæ præerat, Cn. Pom-
peium filium multis verbis, assidueq; obiurgare
non desistebat. Tuus, inquit, pater, † istius ætatis
cum esset, & animaduertisset, † Remp. ab auda-
cibus, sceleratisq; ciuibus oppressam, bonosque,
aut interfectos, aut exilio multatos, patria, ci-
uitateque carere; gloria, & animi magnitudine
elatus, priuatus, atq; adolescentulus, paterni ex-
ercitus reliquijs collectis, penè oppressam fundi-
tus, & deletam Italiam, urbemque Romanam
in libertatem vindicauit: idemq; Siliciam, A-
fricam, Numidiam, Mauritaniam mirabili ce-
leritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eam
dignitatem, quæ est per gentes clarissima, notissi-
maque, conciliauit; adolescentulusq; atq; eques
Romanus triumphauit. atque ille non ita amplis
rebus patris gestis, neq; tam excellenti maiorum
dignitate parta, neq; tantis clientelis, nominis-
que claritate præditus, in Remp. est ingressus. ut
contrà, & patris nobilitate, & dignitate. & per
te ipse satis animi magnitudine, diligētiaq; præ-
ditus, nōne eniteris, & proficisceris ad paternas
clientelas, auxilium tibi, Rei que publicæ, atque
optimi cuique, efflagitatum? His verbis hominis
grauis-

grauiſſimi incitatus adoleſcentulus, cum navi-
 culis cuiuſq; modi generisq; XXX. inibi, paucis
 roſtratis, profeſtus ab Utica eſt Mauritaniam
 regnumq; Bogudis eſt ingreſſus: expeditioq;ue
 exercitu, numero ſeruorū, liberorum II. milliū,
 cuius partē inermem, partem armatam habue-
 rat, ad opidum Aſcurum accedere cœpit: in quo Is Aſcurum
 opido præſidiū fuit regium. Pompeio adueniēte, opidum fru-
 opidani uſque eo paſſi propius eum accedere, do- ſtra tentat.
 nec ad ipſas portas, ac murum appropinquare;
 ſubitò eruptione facta, proſtratos, perterritosq;
 Pompeianos in mare paſſim, nauesq; cōpulerūt.
 Ita re male geſta, Cn. Pompeius filius naues inde
 auertit, neque poſtea litus attigit; claſſemq;ue ad
 inſulas Baleares verſas conuerſit. Scipio interim
 cum iſs copiis, quas paulo antè demonſtrauiſus,
 Uticæ grandi præſidio relicto, profeſtus, primū
 Adrumeti caſtra ponit; deinde ibi paucos dies cō-
 moratus, noctū itinere factō, cum Petreij, & La-
 bieni copiis ſe coniungit; atq; vnis caſtris factis,
 III. millia paſſuum longe conſidunt. Equitatus Pabuli ino-
 interim eorum circū Cæſaris munitiones vaga- pia in Cæſa-
 ri, atque eos, qui pabulandi, aut aquandi gratia ris caſtris.
 extra vallū progreſſi eſſent, excipere, & ita om-
 nes aduerſarios intra munitiones cōtinere. qua
 re Cæſariani graui annona ſunt conſlictati; ideo
 quod nondum neq; ab Sicilia, neq; ab Sardinia
 commeatus ſubportatus erat; neq; per anni tem-
 pus in mari claſſes ſine periculo vagari poterant,

neque amplius millia passuum VI. terra Africa
quoquo versus tenebant; pabuliq; in opida pre-
mebantur. Qua necessitate coacti veterani mi-
lites, equitesque, qui multa terra, mariq; bella
confecissent, & periculis, inopiaque tali saepe es-
sent conflictati, alga è litore collecta; † & aqua
dulci elota, & ita iumentis esurientibus data,

538

Rex Iuba au-
xilio Scipio-
ni profectus
proprii re-
gni motibus
reuocatur.

vitam eorum producebant. Dum hæc ita fierent,
rex Iuba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copia-
rumque paucitate, non est visum dari spatium
conualescendi, augendarumque eius opum. ita-
que comparatis equitum magnis, peditumque
copiis, subsidio suis, egressus è regno ire contedit.
P. Sittius interim, & rex Bogud, coniunctis suis
copiis cognito regis Iubæ egressu, propius eius re-
gnum copias suas admonere: Cirtamq; opidum
eius regni opulentissimum adorti, paucis diebus
pugnando capiunt, & præterea, duo opida Getu-
lorum quibus cum conditionem ferret, ut opido
excederent, idque sibi vacuum transderent, con-
ditionemque repudiassent, postea ab eis capti,
interfectique sunt omnes. inde progressi, agros,
opidaque vexare non desistunt. Quibus rebus
cognitis, Iuba, cum iam non longe à Scipione, at-
que eius ducibus abesset, capit consilium, satius
esse sibi, suoq; regno subsidio ire, quàm dum alios
adiuturus proficisceretur, ipse suo regno expul-
sus, forsitan utraq; re expelleretur. itaq; rursus
se recepit, atq; auxilia à Scipione etià abduxit,
sibi suis-

sibi suisq; rebus timens, elephantisq; XXX. reli-
 ctis, suis finib⁹, opidisq; suppetias ferre profect⁹
 est. Caesar cum de suo interim aduentu dubitatio
 in provincia esset; neq; quisquã crederet ipsum,
 sed aliquem legatum cum copiis in Africam ve-
 nisse, conscriptis literis circum provinciã, omnes
 ciuitates facit de suo aduentu certiores. Interim
 nobiles homines ex suis opidis profugere, & in
 castra Caesaris deuenire, & de aduersariorum
 eius acerbitate, crudelitategue commemorare
 ceperunt. quorum lacrymis, querelisq; Caesar
 commotus, cum antea constitisset in statinis
 castris, æstate inuata, cunctis copiis, auxiliisq;ue
 coactis, bellum cum aduersariis suis gerere insti-
 tuit; literisq;ue celeriter in Siciliam ad Allie-
 num, & Rabirium Postumum conscriptis, &
 per Cata Scopum missis, ut sine mora, aut vlla
 excusatione hiemis, ventorumq;ue, exercitus
 sibi quam celerrime transportaretur, Africam
 provinciam perire, funditusq;ue eueri à suis
 inimicis: quod nisi celeriter sociis foret subuen-
 tum, præter ipsam Africam terram nihil, ne te-
 ctum quidem, quo se reciperent, ab illorum sce-
 lere insidiisq;ue reliquum futurum. atque ipse
 in tanta erat festinatione, & expectatione, ut
 postero die quã misisset literas, nunciumq; in
 Siciliam, classẽ, exercitumq; morari diceret,
 noctes, diesq; † oculos mentemq; ad mare dispo-
 sitos, directosq; haberet. nec mirum animaduer-

Pompeiani
 Africam de-
 vastare co-
 nantur pe-
 nitus.

540

tebat enim villas exuri, agros vastari, pecus diripi, trucidarique, opida castellaque; dirui, deserique, principesque; ciuitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obsidum nomine in seruitutem abripi:† his se miseris, suamque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem esse non posse. Milites interim in opere exercere, castra munire, turres, castella facere, molesque iacere in mare, non intermittere, Scipio interim elephantos hoc modo condocere instituit. II. instruxit acies, vnā funditorum contra elephantos, quæ quasi aduersariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduersam lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos constituit. post illos autem aciem suam instruxit; ut cum ab aduersarijs lapides mitti capissent, & elephanti perterriti se ad suos conuertissent, rursus à sua acie lapidibus missis eos conuerterent aduersum hostem: quod ægre, tardeque fiebat. audere enim elephanti multorum annorum doctrina, vsuque vetusto vix edocti, tamen communi periculo in aciem produciuntur. Dum hæc ad Russpinam, ab vtrisque ducibus administrantur,† C. Virgilius Petronius, qui Thapsos, opido maritimo, præerat, cum animaduertisset, naues singulas cum exercitu Cæsaris, incertas locorum, atque castrorum suorum, vagari, occasionem nactus, nauem, quam ibi habuit ætuariam, complet militibus, & sagittarijs: eidem

541

Minuta prælia velitationesque inter partium duces.

dem scaphas de nauib. adiungit, ac singulas na-
 ues Casarianas consecrari cepit: & cum plures
 adortus, pulsus, fugatusque inde discessisset, nec
 tamē desisteret periclitari, forte incidit in nauē,
 in qua erant duo Titi Hispani adolescentes, tri-
 buni legionis V. quorum patrem Caesar in senatū
 legerat, & cum his T. Salienus, centurio legionis
 eiusdem, qui M. Messalam legatum obsederat
 Messanæ, & seditiosissima oratione apud eū est
 usus, idemq; & pecuniam, & ornāmēta trium-
 phi Caesaris retinenda, & custodiēda curauerat,
 & ob has causas timebat sibi. hic propter consci-
 entiam peccatorum suorum, persuasit adolescen-
 tibus, ne repugnarent, seseque Virgilio transde-
 rent itaq; deducti à Virgilio ad Scipionem, cu-
 stodibus traditi, & post diem III. sunt interfe-
 cti. Qui cum ducerentur ad necem, petisse dici-
 tur maior Titus à centurionibus, uti se priorem,
 quàm fratrem, interficerent; idque ab eis facile
 impetrasse, atq; ita esse interfectos. Turmæ in-
 terim equitum, quæ pro vallo in stationibus esse
 solebant, ab utrisq; ducibus † quotidie mutuis
 præliis inter se pugnare non intermittunt. non-
 numquam etiam Germani, Galli; Labieniani
 cū Caesaris equitibus, fide data inter se colloque-
 bantur. Labienus interim cum parte equitatus
 Leptim opidum, cui præerat Saserna cum cohori-
 tibus III. oppugnare, ac vi irrumperere conaba-
 tur: quod à defensoribus propter egregiam mu-

munitionem opidi, & tormentorum multitudinem facile, & sine periculo defendebatur. quod ubi eius facere equitatus sæpius non intermittebat; & cum forte ante portum turma densa adstitisset; scorpione accuratius misso, atq; eorum decurione percusso, & ad Decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga se in castra recipiunt. Quo facto postea sunt deterriti opidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe à suis castris passibus C C C. instruere aciem, ac maiore diei parte consumpta rursus se in castra recipere. Quod cum sæpius fieret, neque ex Caesaris castris quisquam prodiret, neq; propius eius copias accederet, despecta patientia Caesaris, exercitusque eius, universis copiis productis, elephantisque turritis XXX. ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta equitum, peditumque multitudine vno tempore progressus, haud ita longe à Caesaris castris constitit in campo. Quibus rebus cognitis, Caesar iubet milites, qui extra munitiones processerant, quique pabulandi aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum petierant, quæque ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim, modesteque sine tumultu, aut terrore se recipere, atq; in opere consistere: equitibus autem qui in statione fuerant, precipit ut usque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perveniret: & si propius accederetur, quam

Caesaris eximia prudentia.

hanc.

honestissime se intra munitiones reciperent. alij quoque equitatui edicit, ut quisque suo loco paratus, armatusque praesto esset. at haec non ipse per se coram, cum de vallo perspecularetur, sed mirabili peritus scientia bellandi, in praetorio sedens, per speculatores, & nuncios imperabat, quae fieri volebat. animaduvertebat enim, quamquam magnis essent copiis aduersarij freti, tamen saepe à se fugatis, pulsis, perterritisque & concessam vitam, & ignota peccata. quibus rebus numquam tanta suppeteret ex ipsorum inertia, conscientiaque animi, victoria fiducia, ut castra sua adoriri auderent. praeterea ipsius nomen; auctoritasque magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregiae munitiones castrorum, & valli, fossarumque; altitudo, & extra vallum stili caci, mirabilem in modum confiti, vel sine defensorib. aditum aduersarijs prohibebant. scorpionum, catapultarum, ceterorumque; telorum, quae ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. atque haec propter exercitus sui praesentis paucitatem, & tirociniu praeparauerat: non hostium vi, & metu commotus sapientem se timidumque; hostium opinioni praebat. neque; ideo copias, quamquam erant paucae, tyronumque; non educebat in aciem, quod victoria suorum diffideret: sed referre arbitrabatur, cuiusmodi victoria esset futura. turpe enim sibi existimabat tot reb. gestis, tantisque; exercitib. de-

uictis, tot iam claris victoriis partis, ab reliquis
 copiis aduersariorum suorū ex fuga collectis, se
 cruentam adeptum existimari victoriam. itaque
 constituerat gloriam, exultationemq; eorū pati,
 donec sibi veteranarum legionum pars aliqua
 in secundo cōmeatu occurrisset. Scipio interim,
 paullisper, vt ante dixi, in eo loco commoratus,
 vt quasi despexisse Cæsarem videretur, paulla-
 tim reducit suas copias in castra, & cōcione ad-
 uocata, de terrore suo desperationeq; exercitus
 Cæsaris verba facit; & cohortatus suos, victo-
 riam propriam se eis breui daturum pollicetur.
 Cæsar iubet milites rursus ad opus redire, & per
 causam munitionum, tyrones in labore defati-
 gare non intermittit: interim Numidæ, Getuli-
 que diffugere quotidie ex castris Scipionis, &
 partim in regnum se conferre, partim, quod ipsi
 maioresq; eorum beneficio C. Marij vti fuissent,
 Cæsaremque eius affinem esse audiebant, in eius
 castra perfugere cateruatim non intermittunt.
 quorum ex numero electis hominibus, illustrio-
 res Getulos, literis ad suos ciues datis, cohortat⁹
 vt manu facta, se suosq; defenderent, & ne suis
 inimicis, aduersariisq; dicto audientes essent mit-
 tit. Dum hæc ad Ruspina sunt, legati ex Acil-
 la, ciuitate libera, † etiam vndique ad Cæsarem
 veniunt, seque paratos, quæcunq; imperasset, &
 libenti animo facturos pollicentur: tantum ora-
 re, & petere ab eo, vt sibi præsidium daret, quo
 tutius

Acilla Cæ-
 sari deditur.

tutius id & sine periculo facere possent: se & frumentum, & quaecumq; res eis suppeteret, communis salutis gratia subministraturos. Quibus rebus facile à Cesare impetratis, praesidioq; dato, C. Messium, aedilitia functum potestate, Acillam iubet proficisci. Quibus reb⁹ cognitis, Considius Longus, qui Adrumeti cum II legionibus, & equitibus DCC. praerat celeriter, ibi parte praesidij relicta, cum IIX. cohortibus Acillam ire contedit. Messius, celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus pervenit. Considius interim cum ad urbem copijs accessisset, & animadvertisset praesidium Caesaris ibi esse, † non ausus periculo suo rem facere, nulla re gesta pro multitudine hominum, rursus Adrumetum se recipit: deinde paucis post diebus, equestrib. copijs à Labieno adductis, rursus Acillitanos, castris positis obsidere cepit. Per id tempus C. Salustius Crispus, quem paucis ante diebus missum à Cesare cum classe demonstrauius, Cercinnam pervenit. cuius aduentus C. Decius, quaestorius vir, qui ibi cum grandi familiae suae praesidio praerat comitatu, parvulum navigium nactus conscendit, ac se fugae commendat. Sallustius interim praetor, à Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quare ibi satis magna copia fuit, complet, atque in castra ad Caesarem mittit. Alienus interim procosule Lilybeo, in naues onerarias im-

544

Frumentum
& auxilia
Caesari sum-
missa.

ponit legiones XIII. & XIV. & equites Gallos
DCCC. funditorum, sagittariorumq; mille, ac
secundum commeatum in Africam mittit ad
Cæsarem: quæ naues, ventum secundum nactæ,
vt IV. die in portum ad Russinam, vbi Cæsar
castra habuerat, incolumes perueniunt ita Cæ-

545 Etus, frumento,† auxiliisq; tandem suis exhi-
laratis animo, atque leuata sollicitudine, depo-
nit legiones; equitesq; ex nauibus egressos, ius-
bet ex languore, nauseaq; reficere; dimissos in
castella munitionesq; disponit. Quibus reb⁹ Sci-
pio, quiq; cum eo essent comites mirari, & requi-
rere C. Cæsarem, qui vltro consueffet bellum in-
ferre, ac laceffere prælio, subito commutatum nō
sine magno cōsilio suspicabātur itaq; ex eius pa-
tientia in magnum timorem coniecti, ex Getulis
duos, quos arbitrabātur suis rebus amicissimos,
magnis præmiis, pollicitationibusq; ppositis pro
perfugis speculandi gratia in Cæsaris castra mit-
tunt. qui simul ad eum sunt deducti, petierunt
vt sibi liceret sine periculo verba proloqui. Pote-

Speculato-
res in castra
Cæsaris mis-
si. Ij è contra
Cæsari fa-
uena.

20 state facta, Sapenumero, inquiunt, Imperator,
20 complures Getuli, qui sumus clientes C. Marj,
20 & propemodum omnes ciues Romani, qui sunt
20 in legione IV. & VI. ad te voluimus, in tuaque
20 præsidia confugere; sed custodiis equitū Numi-
20 darū, quo id sine periculo minus facerem⁹, im-
20 pediebamur. nunc, data facultate, pro speculato-
ribus

ribus missi à Scipione, ad te cupidissime venim⁹,
ut perspiceremus, num quæ fossæ, aut insidiæ ele-
phantis ante castra, portasq; valli factæ essent;
simulq; consilia vestra cõtra easdem bestias, com-
parationemq; pugnae cognosceremus, atq; ei re-
nunciaremus. Qui collaudati à Cæsare, stipen-
diog; donati, ad reliquos perfugas deducuntur,
quorum orationem celeriter veritas comproba-
uit. namq; postero die ex legionib. ijs quas Getu-
li nominauerunt, milites legionarij complures à
Scipione in castra Cæsaris perfugerunt. Dum hæc
ad Ruspinam geruntur, M. Cato, qui Vica præ-
erat, delectus quotidie libertinor. Afrorum, ser-
uorum denique, & cuiusq; modi generis homi-
num, qui modo per ætatem arma ferre poterant,
habere, atq; sub manum Scipionis in castra sub-
mittere non intermittit. Legati interim ex opi-
do Tisdro, in quo tritici modia millia CCC.
comportata fuerant, à negotiatoribus Italicis,
aratoribusq; ad Cæsarem venire; quantaq; co-
pia frumētī apud se sit, docent; simulq; orant, ut
sibi præsidium mittat, quo facilius & frumentū,
& copię suæ conseruetur. Quibus Cæsar in præ-
sentia gratias agit; præsidiumq; brevi tempore
se missurum dixit; cohortatusque ad suos ciues
iubet proficisci. P. Silius interim, cum copiis Nu-
midia fines ingressus, castello in montis loco mu-
nito locato, in quod Iuba, belli gerendi gratia, &
frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum

Cæsar novas
munitiones
molitur.

546

resui solent esse comportauerat, vi expugnando,
est potius. Cæsar, postquam legionibus vetera-
nis II. equitatu, leuiq; armatura copias suas ex
secundo commeatu auxerat, naues VI. onerarias
statim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum
transportandum proficisci: ipse VI. Kal. Febr.
circiter vigilia prima, imperat, speculatores, ap-
paritoresque omnes ut sibi præsto essent, itaque,
omnibus insciis, neq; suspicantibus, vigilia ter-
tia iubet omnes legiones * ex castris educi, atque
se consequi ad opidum Ruspinam versus, in quo
ipse præsidium habuit, & quod primum ad ami-
citiâ eius accessit. inde parvulam * proclivita-
tem digressus, sinistra parte campi, † propter ma-
re legiones educit. hic campus mirabilis planicie
patet millia passuum XV. quem iugum ingens à
mariorum, neque ita præaltum, velut theatri
efficit speciem. in hoc iugo colles sunt excelsi pau-
ci; in quibus singulæ turres, speculæq; singulæ
perueteres erant collocatæ: quarum * apud vlti-
mam præsidium, & statio fuit Scipionis. Postquã
Cæsar ad iugum, de quo docui, adscendit; * atq;
in vnumquemq; collem turres, castellaq; facere
cepit; atque ea minus semihora efficit; & post-
quam nõ ita longe ab vltimo colle, turriq; fuit,
quæ proxima fuit castris aduersariorum, in qua
docui esse præsidium, stationem Numidarum, paul-
isper * commoratus, perspectaq; natura loci,
equitatu in statione disposito, legionib. opus ar-
tribuit,

tribuit, brachiumque medio iugo ab eo loco; ad quem pervenerat, usque ad eum, unde egressus erat, iubet dirigi, ac muniri. quod postquam Scipio, Labienusque animadverterunt, equitatu omni ex castris educito, acieque eque, tri instructa, a suis munitionibus circiter passus progrediuntur, pedestremque copiam in secunda acie, minus passus C D. a castris suis, constituunt. Caesar in opere milites adhortari, neque adversariorum copias moveri. iam, cum non amplius passuum M D. inter hostium aciem, suasque munitiones esse animadvertisset; intellexissetque ad impediendos milites suos. & ab opere depellendos hostem propius accedere; necesseque haberet legiones a munitionibus deducere; imperat turmae Hispanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, praesidiumque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque iubet levis armaturae paucos consequi subsidio. qui missi celeriter, Numidas adorti, partim viros capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt, locoque sunt positi. Postquam id Labienus animadvertit, quo celerius eius auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu auertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. quod ubi Caesar conspexit, Labienum ab suis copiis longius abscississe; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo ubi ea res gerebatur, villa permagna, IV. turribus

Eas impedire conari Scipio & Labienus cum magna clade fugantur.

exstructa, quæ Labieni prospectum impediēbat, ne posset animadvertere, ab equitata Caesaris se intercludi. itaq; non prius vidit turmas Iulianas, quam suos cedi à tergo sensit. ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli, Germanique, qui resisterant, ex superiore loco, & post tergum circumueni, fortiterq; resistentes conciduntur vniuersi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animadverterunt: metu, ac terrore obcæcata, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea, Scipione, eiusq; copiis campo, collibusq; exturbatis, atq; in ea castra compulsis, cum recepim Caesar cani iussisset, equitatumq; omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum, Germanorumq; qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti: partim pretio, pollicitationibusque adducti, ad eum se contulerant; nonnulli, qui ex Curionis prælio capti, conseruatq; parem gratiam in fide parienda præstare voluerant. horum corpora, mirifica specie amplitudineque, caesa toto campo, ac prostrata diuerse iacebant. His rebus gestis, postero die Caesar ex omnibus præsidijs cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit. Scipio, suis malè acceptis, occisis, vulneratisq; intra suas continere se munitiones cepit. Caesar instructa acie, secundum infimam
ingra-

iungi radices, propius munitiones leniter accessi. iamq; minus passuum ab opido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Iulianae; cum Scipio, veritus, ne opidum amitteret, unde aquari reliquisq; reb⁹ subleuari eius exercitus consueverat, eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, elephantisq; turritis interpositis, armatisq; suppetias ire contendit. Quod ubi Caesar animadvertit, arbitratus Scipionem, ad dimicandum paratum, ad se certo animo venire, in eo loco, quem paullo ante commemoravi, ante opidum constitit, suamq; aciem mediam eo opido textit. dextrum, sinistrumq; cornu, ubi elephantis erant, in conspectu patienti adversariorum constituit. Cum iam prope solis occasum Caesar expectauisset, neq; ex eo loco, quo constiterat, Scipionem progredi propius se animadvertisset, locoq; se magis defendere, si res coëgisset, quā in campo cominus consistere audere; non est visa ratio propius accedendi eo die ad opidum; quoniam ibi praesidium grāde Numidarum esse cognoverat, hostesq; mediam aciem suam opido texisse; sibiq; difficile factu esse intellexit, simul & opidum vno tempore oppugnare, & in acie in cornu dextrum & sinistrum ex iniquiore loco pugnare, praesertim cū milites à mane diei, ieiuni sub armis stetissent defatigati. itaq; , reductis suis copiis in castra, postero die propius eorū aciem

Caesar iterū copias in acie eduxit.

Sed frustra hoste expectato reducit.

548

Confidij, Va
ri, aliorum-
que legato
rum res pac-
fim gestæ.

instituit exporrigere munitiones. Interim Confi-
 dius, qui Acillam & LIX cohortes stipendia-
 rias Numidis, Getulisq; obsidebat, ubi C. Mes-
 sius cohortibus præerat, diu, multūq; expertus,
 magnisq; operibus sæpe admotis, & is ab opida-
 nis incēsis, cum proficeret nihil, subito nuncio de
 equestri prælio allato commotus, frumēto, cuius
 in castris copiam habuerat, incenso, vino, oleo,
 ceterisq; rebus, quæ ad victum parari solēt, cor-
 ruptis, Acillam, quam obsidebat, deseruit; atq;
 itinere per regnum Iubæ factō, copias cū Scipio-
 ne partiti, Adrumetum se recipit. Interea ex
 secundo cōmeatu, quem à Sicilia miserat Allie-
 nus, navis vna in qua fuerat † Q. Cominius,
 & L. Ticius eques Romanus, ab residua classe
 cum errauisset; delataq; esset vērō ad Thapsum,
 à Virgilio scaphis, nauculisq; ætuaris exce-
 pta est, & ad Scipionem deducta. Item altera †
 549 navis triremis ex eadem classe, errabunda, ac
 tempestate ad Aegimurum delata, à classe Vari,
 & M. Octavij est capta; in qua milites vete-
 rani cum vno centurione, & nonnulli tyrones
 fuerunt: quos Varus asservatos sine contumelia
 deducēdos curavit ad Scipionem. qui postquam
 ad eum pervenerunt, & ante suggestū eius con-
 stiterunt, Non vestra inquit, sponte vos, certo
 scio, sed illius scelerati vestri imperatoris impul-
 su, & imperio coactos, cines, & optimū quem
 550 que nefario cōsectari. quos quoniam fortuna in
 nostram

nostram detulit potestatem, si id quod facere debetis, [†] Rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est vobis, vitam, & pecuniam donare. quapropter quid sentiat, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio cum existimasset pro suo beneficio sine dubio ab ijs gratias sibi actum iri, potestatem ijs dicendi fecit. Ex eis centurio legionis XIV. Pro tuo, inquit, summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non imperatorem te appello) quod mihi vitam, incolumitatemque, belli iure, capto, polliceris. & forsitan isto uterer beneficio, si non ei summum scelus adiungeretur. Ego ne contra Caesarem, imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiusque exercitum, pro cuius dignitate, victoriaque amplius XXXVI. annis depugnaui, aduersus armatusque consistam? neque ego istud facturum sum & te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor. contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet, nunc cognosceas. elige ex tuis cohortem unam quam putas esse firmissimam, & constitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate non amplius X. summam; tunc ex virtute nostra intelliges, quid ex tuis copiis sperare debeas. Postquam haec centurio praesenti animo aduersus opinionem eius est locutus; ira percitus Scipio, atque animi dolore incensus, annuit centurionibus, quid fieri vellet; atque ante pedes centurionem interfecit; reli-

558

Res mirabi-
lis in castris
Cæsaris.

552

quosq; veteranos à tyronibus iubet secerni. Abducite, inquit, istos, nefario scelere contaminatos & cæde ciuium saginatos. sic extra vallum ducti sunt, & cruciabiliter interfecti. Tirones autem iubet inter legiones dissipari, & Commium cum Ticiâ in conspectum suum prohibet adduci. Qua ex re Cæsar commotus, eos quos in

553

stationibus cum longis nauib. † apud Thapsum custodia causa esse iusserat, ut suis onerarijs, longisque nauibus praesidio essent, ob negligentiam ignominiae causa dimittendos ab exercitu, grauissimumq; in eos edictum proponendum curauit. Per id tempus fere Cæsaris exercitui res accidit incredibilis auditu. namque * Virgilium signo confecto, circiter vigilia secunda noctis, † nimbus cum saxorum grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Cæsar non, more superiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat, sed in tertio, quartoq; die procedendo, propiusq; hostem accedendo, castra communiebat; operi que faciendo, milites se circumspiciendi non habebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum transportauerat, ut præter ipsum militem, & arma, neq; vas, neque mancipium, neque ullam rem, quæ usu militi esse consuevit, in naues imponi pateretur. in Africam autem non modo sibi quidquam non adquisierant, aut parauerant, sed etiam propter annonæ caritatem,

ante

ante parata consumpserant. Quibus rebus attenuati, opido perquam pauci sub pellibus acquiescebant, reliqui ex vestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus, corijsque contectis, * permanebant. † itaque subito imbre, grandineque consecuta, grauari pondere, tenebris, aquaque omnes subruti, disiectique nocte intempesta, ignibus extinctis, rebusque ad victum pertinentibus omnibus * corruptis, per castra passim vagabantur, scutisque capita contegebant. Eadem nocte V. legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt. Rex interim Iuba, de equestri praelio Scipionis certior factus, euocatusque ab eodem literis, praefecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, † ut secum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis à terrore Caesaris cum III. legionibus equitatibusque frenatis D C C L. Numidis sine frenis, pedutibusque eius armaturæ grandi numero, elephantisque XXX. egressus è regno ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum peruenit, castris regijs seorsum positis, cum eis copijs, quas commemoraui, haud ita longe à Scipione consedit. Erat in castris Caesaris superiori tempore magnus terror; † & exspectatione copiarum regiarum, exercitus eius * magis suspensione animi ante aduentum Iubæ commouebatur. Postquã vero castra castris contulit; despectis eius copijs, omnem terrorem deponit. ita quam antea absens habuerat

554

Rex Iuba ad
Scipionem
redit.

555

556

auctoritatem, eam omnem praesens dimiserat.
 quo facto facile fuit * intellectu, Scipioni addi-
 tum animum, fiduciamque regis aduentu. nam
 postero die vniuersas suas, regisq; copias cum ele-
 phantibus LX. productas in aciem, quam speciosissi-
 me potuit, instruxit; ac paullo longius progressus
 à suis munitionibus, haud ita diu commoratus,
 se recepit in castra. Caesar postquam animadu-
 erit Scipioni auxilia ferè, quae expectasset, omnia
 conuenisse, neque moram pugnandi ullam fore,
 per iugum summum cum copiis progredi capit, &
 brachia protinus ducere, & castella munire, pro-
 priusq; Scipionem capiendo loca excelsa occupare
 contendit. Aduersarij magnitudine copiarum
 confisi, proximum collem occupauerunt, atque
 ita longius sibi progrediendi eripuerunt faculta-
 tem. eiusdem collis occupandi gratia Labienus co-
 nuallem cepit, & quo propiore loco fuerat, eo ce-
 lerius occurrerat. Erat conuallis, satis magna la-
 titudine, altitudine praerupta, crebris locis spe-
 luncae in modum subruptis. † quae erant transeun-
 da Caesari ante, quam ad eum collem, quem capere
 volebat, perueniretur, ultraque eam conuallem
 oliuetum vetus, crebris arboribus condensum.
 Hic cum Labienus animaduertisset, Caesarem si
 vellet eum locum occupare, prius necesse conual-
 lem, oliuetum transgredi, eorum locorum peritus,
 in insidijs cum parte equitatus, leuiq; armatu-
 ra confedit: praeterea post montem, collemque
 equites

Labieni in-
 sidia elusa.

557

equites in occulto collocauerat; ut cū ipse ex im-
 proniso legionarios ostenderet, & re duplici per-
 turbatus Caesar, eiusq; exercitus, neq; retrō re-
 grediundi, neque vltra procedendi oblata facul-
 tate, circumuentus concideretur. Caesar, equita-
 tu ante præmisso, inscius insidiarum, cum ad eū
 locum venisset, abusi, siue obliui præceptorum La-
 bieni, siue veriti, ne in fossa ab equitibus oppri-
 meretur, rari, ac singuli de rupe prodire, & sum-
 ma petere collis. Quos Caesaris equites consecuti
 partim interfecerunt,† partim viuis sunt potiti.
 deinde protinus collem petere contēderunt, atq;
 eum, decusso Labieni præsidio, celeriter occupa-
 uerunt. Labienus cum parte equitum vix fuga
 sibi peperit salutem. Hac re per equites gesta, Cæ-
 sar legionibus opera distribuit, atq; in eo colle,
 quo erat positus, castra munivit deinde ab suis
 maximis castris per medium campum, è regione
 opidi Vzitæ, quod inter sua castra, & Scipionis,
 in planicie positum erat, tenebaturq; à Scipione,
 duo brachia instituit duci, & ita erigere, ut ad
 angulum dextrum, sinistrumq; eius opidi conue-
 nirent.* is hac ratione opus instruebat, ut cum
 propius opidū copias admonisset, oppugnareq;
 capisset, tectā latera suis munitionibus haberet,
 ne ab equitatus multitudine circumuentus, ab
 oppugnatione deterreretur. Præterea quod faci-
 lius colloquia fieri possent, & si qui perfugere
 vellent, id quod antea saepe accidebat, magno

558

Cæs. ad opi-
 dū Vzitam
 munitiones
 exstruit.

Eas subita
irruptione
turbare co-
nati hostes,
repelluntur.

cum eorum periculo, tum facile, & sine periculo fieret. voluit etiam experiri, cum propius hostem accessisset, haberet ne in animo dimicare. Accedebat etiā ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteiq; ibi nonnulli fieri poterant. Aquatione enim longa, & angusta viebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant, à legionibus interim pars aciei ante opus instructa sub hoste stabat. Equites barbari, levisque armatura, prælijs * minutis cominus dimicabant. Caesar ab eo opere cum iam sub vesperū copias in castra reduceret; magno incurſu, cum omni equitatu, leviq; armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. Equites Cæsariani, * ex vi vniuersa, subitaq; hostium multitudinis pulsi, parumper cesserunt. quæ res aliter aduersarijs cecidit. namque Caesar, ex medio itinere copijs reductis, equitibus suis auxiliū tulit. Equites autem aduentu legionum animo addito conuersis equis in Numidas cupide insequentes, dispersosque impetum fecerunt, atque eos conuulneratos vsque in castra regia repulerunt, multosque ex ijs * interfecerunt. quod ni in noctem prælium esset coniectum, puluisque vento flatus omnium prospectibus offecisset: Iuba cum Labieno capti in potestatem Cæsaris venissent; equitatusque cum leui armatura funditus ad interuersionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus IV. & VI. Scipionis milites diffugere, partim

partim in castra Caesaris,† partim in quam quisque poterat regionem pervenire. itemque equites Curiani, diffusi Scipioni, eiusque copiis complures se eodem conferebant. Dum hæc circum Uzitam ab utrisque ducibus administratur, legiones duæ, IX. & X. ex Sicilia navibus onerariis profectæ, cum iam non longe à portu Russinæ abessent, conspicatæ naues Caesarianas, quæ in statione apud Thapsum stabant, veriti, ne in aduersariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium classem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt; ac diu multumque iactati, tandem multis post diebus siti, inopiaque confecti, ad Cæsarem pervenerunt. Quibus legionibus expositis, memor in Italia pristinae licentiæ militaris, ac rapinarum certorum hominum, parvulam modo caussulam naetus Cæsar, quod Auienus tribunus mil. X. legionis navem comœatu familia sua, atque iumentis occupavisset, neque militem unum ab Sicilia sustulisset; postero die de suggestu, convocatis omnium legionum tribunis, cæturionibusque; Maxime vellem, inquit, homines suæ petulantia, nimiaque libertatis aliquando finem fecissent, meaque lenitatis, modestiæ, patientiæque rationem habuissent. † sed quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant; egomet ipse documentum more militari constituam C. * Auiene, quod in Italia milites populi R. contra

Disciplina
militaris à
Cæsare exer-
cita.

remp. instigasti; rapinasq; per municipia fecisti;
 quodque mihi Reiquepub. inuisilis fuisti; & pro
 militibus tuam familiam iumentaue in naues
 imposuisti: tuaq; opera, militibusque tempore
 necessario resp. caret, ob eas res, ignominiae cau-
 sa, ab exercitu meo te remoueo: hodieq; ex Africa
 561 abesse,[†] & quantum potes, proficisci iubeo. item
 que te A. Pontei, quod tribunus mil. sediciosus,
 malusque ciuis fuisti, ab exercitu dimitto. *. T.
 Alliene, M Tiro, C. Clusiane, cum ordines in meo
 exercitu, beneficio, non virtute consecuti, ita
 vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace
 boni, aut utiles fueritis; & magis in seditione,
 concitandisq; militibus, aduersariorum nostro-
 rum imperatoris, quam pudoris, modestiaeq; fu-
 eritis studiosiores; indignos vos esse arbitror, qui
 in meo exercitu ordines ducatis, missosque facio,
 & quantum potestis, abesse ex Africa iubeo. Ita-
 que transdidit eos centurionibus; & ad singulos
 non amplius singulis additis seruis, in navi im-
 ponendos separatim curauit. Getuli interim
 perfugae, quos cum literis, mandatisq; à Cesare
 missos supra docuimus, ad suos ciues perueniunt;
 quorum auctoritate facile adducti, Caesarisque
 nomine persuasi, à rege Iuba desciscunt; celeri-
 terque cuncti arma capiunt; contraq; regem fa-
 cere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba
 562 distentus triplici bello,[†] necessitate coactus, de
 suis copijs; quas contra Caesarem adduxerat, VI.
 cohort-

Getulorum
 contra Iubā
 rebellio.

cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio cōtra Getulos. Caesar brachijs perfectis promotisq; eo * vsque, vt telum ex oppido abiici non posset, castra munit: balistis, scorpionibusq; crebris ante frontem castrorum, contraque oppidum collocatis, defensores muri detertere non intermittit. eog; V. legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores, notissimiq; conspectum amicorum, propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur. quæ res quid utilitatis haberet, Casarem non fallebat. namq; Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitūq; præfecti, quorū patres cum Mario ante meruerant, eiusq; beneficio agris, finibusque donati, post Syllæ victoriam sub Hyempsalis regis erant potestate dati, * occasione capta, nocte iam luminibus accensis, cum equis, calonibusq; suis circiter ∞ perfugiunt in Caesaris castra, quæ erant in campo proxime Uzitæ locata. Quod postquam Scipio, quiq; cum eo erant, cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquiniū cum C. Saserna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nil attinere eum cum aduersarijs colloqui, * cū nihilo minus eius sermonem nuncius ad se referret, † diceretq; vt reliqua quæ vellet * perageret. viator postea ab Iuba ad eum missus, qui diceret audiente Saserna, Petat te rex colloqui. Quo nuncio perterritus

563

Iuba Regis
insolentia.

discessit, & dicto audiens fuit regi. Vtu venisse hoc civi Romano miror, & ei qui à populo R. honores accepisset, incolumi patria, fortunisque omnibus, Iubæ Barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio, aut cæsis eiusdem partis civibus incolumem reueri malle. Atq; etiam superbius Iubæ factum non in M. Aquinium, hominem novum, paruumq; senatorem, sed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribusq; præstantem. nam cum Scipio sagulo purpureo ante regis aduentum uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti vestitu, atq; ipse vteretur. itaque factum est, ut Scipio ad album sese vestitum transferret, & Iubæ, homini superbissimo inertissimoq;, obtemperaret. Postero die uniuersas omnium copias de castris omnibus deducit; & supercilium quoddam excelsum nacti, non longe à Cæsaris castris aciem constituunt; atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeriterq; ijs instructis, ante suas munitiones, quæ erant in campo* constituit; sine dubio existimans, ultro aduersarios, cum iam magnis copijs, auxilijsq; regis essent præditi, promptiusq; prosiluis- sent, ante se concursuros, propiusq; se accessuros. equo circumuectus, legionesq; cohortatus. signo dato accessum hostium aucupabatur. ipse enim à suis munitionibus longius non sine ratione non procedebat; quod in opido Uzita, quod Scipio tenebat,

nebat, hostium erant cohortes armatae. Eidem autem opido ad dextrum latus eius cornu erat oppositum, verebaturque; ne si praetergressus esset, ex opido eruptione facta, ab latere eum adorti consideret. praeterea haec quoque eum causa tardavit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quem suis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat. Non arbitror esse praetermittendum, quemadmodum exercitus utriusque fuerunt in aciem instructi. Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas, & Iuba legiones: postea autem Numidas in subsidiaria acie, ita extenuatos, & in longitudinem directos, ut procul simplex esse * acies à legionariis militibus videretur, in cornibus autem duplex esse existimabatur. Elefantos dextro, sinistroque cornu collocaverat, aequalibus inter eos intervallis interiectis. post autem elefantos, armaturas leves, Numidasque substituerat * auxiliares equitatum frenatum uniuersum in suo dextro cornu disposuerat. sinistrum enim cornu opido Uzita claudebatur, neque erat spatium equitatus explicandi. * propterea Numidas, levisque armaturae infinitam multitudinem ad dextram partem suae aciei opposuerat, fere interiecto non minus passuum spatium, & ad collis radices magis appulerat, longiusque ab aduersariorum, suisque copiis promonebat: in hoc consilio, ut cum acies I. I. inter se concurrissent initio

Acies Scipionis.

Acies Cæsa-
ris.

Prælio expe-
ctatio in le-
uem velita-
tionem eua-
nuit.

certaminis, paullo longius eius equitatus circū-
uectus ex improviso clauderet multitudinem suæ
exercitus Cæsaris, atq; perturbatū iaculis con-
figeret. Hac fuit ratio cæpionis ea die præliandi,
Cæsaris autem acies hoc modo fuit collocata, ut
ab sinistro eius cornu ordiatur, & ad dextrum per-
ueniam. * Habuit legonem LXVII in sini-
stro cornu, XXXXXIX. XIII. XIV.
XXIIX. XXVI. in media acie: ipsum au-
tem dextrum cornu, secundam aciem fere, in
earum legionum parte cohortium collocata erat.
Præterea ex virorū legionibus paucas adiecerat.
Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu
contulerat, & usque ad aciei suæ mediam legio-
nem porrexerat, & * ita collocauerat, ut sinistru
suum cornu triplex esset. id eo consilio fecerat,
quod suum dextrum latus munitionibus adiu-
uabatur; sinistrum autem equitatus hostium
multitudine resistere posset, eodemq; suū omnem
contulerat equitatum: & quod ei parū confide-
bat, præsidio his equitibus legionem V. præmise-
rat; leuemq; armaturam inter equites interpo-
suerat. Sagittarios varie, passimq; locis certis,
maximeq; in cornibus collocauerat. Sic utrorūq;
exercitus instructi, non plus passuum CCC. in-
teriecto spatio, quod forte ante id tempus accide-
rat nunquam, quin dimicaretur, à manensque
ad horam X. diei perstiterunt. Iamq; Cæsar dum
exercitū reducere intra munitiones suas cepisset,
subito

subito vniuersus equitat⁹ vltior Numidarū,
 Getulorumq; sine frenis ad dextram partem se-
 mouere, propiusq; Caesaris castra, quæ erant in
 colle, se conferre capit. frenati autem Labieni e-
 quites in loco permanere legionesq; distinere: cū
 subito pars equitatus Caesaris cū leui armatura
 contra Getulos iniussu, ac temere longius pro-
 gressi, paludemq; transgressi, multitudinem ho-
 stium sustinere pauci non potuerunt; leuiq; ar-
 matura deserti ac pulsi, conuulneratiq; vno e-
 quite amisso, mulis equis saucijs, levis armatu-
 ra XXV^l occisis, ad suos refugerunt. Quo se-
 cūdo equestri prælio factō, Scipio lætus in castra
 nocte copias reduxit. quod proprium gaudium
 bellantibus fortuna tribuere nō decreuit. nam-
 que postero die Caesar cum parte equitatus sui
 Leptim frumenti gratia misit. in itinere præda-
 tores equites Numidas, Getulosq; ex improviso
 adorti circiter centum partim occiderūt, partim
 viuorum potiti sunt. Caesar interim quotidie le-
 giones in campum deducere, atque opus facere,
 vallamque & fossam per medium campum du-
 cere, aduersariorumque excursionibus* iter offi-
 cere non intermitit. Scipio item munitiones con-
 trā facere, † & in iugo, ne à Cesare excludere-
 tur, appropere. Ita duces vtrique & in operi-
 bus occupati erant, & nihilominus equestribus
 prælijs inter se quotidie dimicabant. Interim Va-
 rus classem, quam antea Vtisæ, hiemis gratia,

Prælia naua-
lia ad Le-
ptim & A-
drumetum
varia fortu-
na.

565

subduxerat, cognito legionis VII. & II X. ex Si-
cilia aduentu, celeriter deducit; ibique Getulis
remigibus, epibatisque complet; insidiandique
* gratia progressus, Adrumetum cum LV. naui-
bus peruenit. Cuius aduentus inscius Cæsar, L.
Cispium cum classe XXVII. nauium ad Thap-
sum versus in stationē, præsidij gratia commea-
tus sui, mittit: itemque Q. Aquilam cum XIII.
nauibus longis Adrumetum eadē de causa præ-
mittit. Cispius, quò erat missus celeriter perue-
nit: * Aquila, tempestate iactatus, promonto-
rium superare non potuit; atque angulum quen-
dam intum à tempestate nactus, cum classe se
longius à prospectu remouit, reliqua classis in sa-
lo ad Leptim, egressis remigibus passimq; in lito-
re vagantib⁹, partim in opido, victus sui mercan-
di gratia, progressis, vacua à defensoribus sta-
bat. Quibus rebus, Varus ex perfugis cognitis,
occasionē nactus, vigilia secunda, Adrumeto ex
Cothone egressus, primo mane Leptim vniuersa
classe relictus, naues onerarias, quæ longius à por-
tu in salo stabant, incendit, & † pentiremet
duas, vacuas à defensoribus, nullo repugnante
cepit. Cæsar interim celeriter per nuncios in ca-
stris, cū opera circuiret, certior factus, quæ ab-
erant à portu millia passuum VI. quo admissis,
omissis omnib⁹ rebus, celeriter peruenit Leptim:
ibique moratus, omnes ut se naues conseque-
rentur, primum ipse nauigolium paruum con-
scendit

scendit; incursum Aquilam, multitudine nauigio-
rum perterritum, atque trepidantem nactus,
hostium classem sequi cepit. Interim Varus, ce-
leritate Caesaris, [†] audaciaque motus, cum uni-
uersa classe, conuersis nauibus, Adrumetum
uersus fugere contendit. Quem Caesar in milli-
bus passuum IV. consecutus recuperata quin-
queremi, cum omnibus suis epibatis, atq; etiam
hostium custodibus CXXX. in ea naue captis,
triremē hostium proximam, quæ in repugnādo
erat commorata, onustam remigum epibata-
rumque cepit. reliquæ naues hostium promon-
torium superarunt, atque Adrumetum in Co-
thonem se vniuersæ contulerant. Caesar eodem
vento promontorium superare non potuit; atq;
in salo in anchoris ea nocte commoratus, prima
luce Adrumetum accedit; ibiq; nauibus onera-
tis, quæ erant extra Cathonem, incensis, omni-
busq; reliquis alijs aut subductis, aut in Cotho-
nem compulsis, paullisper commoratus, si forte
vellēt classe dimicare, rursus se recipit in castra.
In ea naue captus est P. Vestrius, eques Roma-
nus, & P. Ligarius Afranianus; quem Caesar in
Hispania cum reliquis dimiserat, & postea se ad
Pompeium contulerat; inde ex prælio effugerat,
in Africamq; ad Varum venerat. Quem ob per-
iurium, perfidiamq; Caesar iussit necari. P. Ve-
strio autē, quod eius frater Romæ pecuniam im-
peratā numerauerat, & quod ipse suam causam

Labiens al-
teræ insidiæ
denuo elusq.

Cæsari probauerat, et se Nasidii classe captum,
cum ad necem duceretur, beneficio Vari esse ser-
uatum, postea facultatem sibi nullam datam
transseundi, ignouit. Est in Africa consuetudo in-
colarum, ut in agris, et in omnibus fere villis
sub terra specus, condendi frumenti gratia, clam
habeant, atque id propter bella maxime, hostium-
que subitum aduentum præparent. Qua de re
Cæsar certior per indicem factus, tertia vigilia
legiones II. cum equitatu mittit à castris suis
millia passuum X. atq; inde magno numero fru-
menti onustos recepit in castra. Quibus rebus co-
gnitis, Labienus, progressus à suis castris millia
passuum V. II. per iugum, et collem per quem
Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum le-
gionum facit; atq; ibi ipse quotidie existimans
Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia com-
meaturum, cum magno equitatu, leuiq; arma-
tura insidiaturus, locis idoneis cõsedit. Cæsar in-
terim, de insidijs Labieni ex perfugis certior fa-
ctus, paucos dies ibi cõmoratus, dum hostes quo-
tidiano instituto, sæpe item faciendo, in negligen-
tiam adducerentur, subito mane imperat porta
Decumana legiones se II X. veteranas cum par-
te equitatus sequi: atque equitibus præmissis,
neque opinantes insidiatores subito, in conualli-
bus latentes, leui armatura concidit circiter D.
reliquos in fugam turpissimam coniecit. Interim
Labienus cum vniuerso equitatu fugientib. suis
suppe-

suppetias occurrit. cuius vim multitudinis cum
 equites pauci Casariani iam sustinere non pos-
 sent, Caesar instructas legiones hostiū copiis osten-
 dit. Quo facto perterrito Labieno, ac retardato,
 suos equites recepit incolumes. Postero die Iuba
 Namidas eos, qui loco amisso, fuga se receperāt
 in castra in cruce omnes suffixit. Caesar interim
 quoniam frumenti inopia premebatur, copias o-
 mnes in castra conducit; atque praesidio Lepti,
 Ruspinae, Acillae relicto, Cispio, Aquilaeq; classe
 transdita, ut alter Adrumetum, alter Thapsum
 mari obsiderent, ipse castris incensis, I V. noctis
 vigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra
 parte collocatis, ex eo loco proficiscitur, & perue-
 nit ad opidum Agar; quod à Getulis saepe antea
 oppugnatum, summaque vi per ipsos opidanos
 erat defensum. ibi in campo castris vnis positis,
 ipse frumentatum circum villas cum parte ex-
 ercitus profectus, magno inuento hordei, olei,
 vini, fici numero, paucis tritici, atque recreato
 exercitu, rediit in castra. Scipio interim, cognito
 Caesaris discessu, cum vniuersis copiis per iugum
 Casarem subsequi cepit; atque ab eius castris
 millia passuum VI. longe trinis castris disparti-
 tis copiis, consedit. Opidum erat Zetta, quod ab-
 erat à Scipione millia passuum X. ad eius regio-
 nem, & partem castrorum collocatum, à Caesare
 autem diuersum, ac remotum, quod erat ab eo
 longe millia passuum XII. huc Scipio legiones

Cæf. castra
 ob inopiam
 frumētī mo-
 uet.

II. frumentandi gratia, misit. Quod postquam
 Caesar ex perfugis cognouit, castris ex campo in
 collem, ac tutiora loca collocatis, atq; ibi praesidio
 relicto ipse IV. vigilia egressus praeter hostium
 castra proficiscitur cum copiis, & opido positum:
 legiones Scipionis comperit longius in agris fru-
 mentari: & cum eo contendere conaretur, ani-
 maduertit copias hostium ijs legionibus occurrere
 suppetias. quae res eius impetum retardauit. Itaq;
 capto C. Biotio Regino equite R. Scipionis fami-
 liarissimo, qui ei opido praerat, & P. Atrio, equi-
 te R. de conuentu Viicensi & camelis XXII. re-
 gis adductis, praesidio ibi cum Oppio legato relicto
 ipse se recipere cepit ad castra. Cum iam non lon-
 ge a castris Scipionis abesset, quae eum necesse
 erat praetergredi, Labienus, Afraniusq; , cum o-
 mnī equitatu, leuique armatura ex insidijs a-
 dorti, agmini eius extremo se offerunt, atque ex
 collibus primis existunt. Quod postquam Caesar
 animaduertit, equitibus suis hostium vi oppositis,
 sarcinas legionarios in acervum iubet comporta-
 re, atque celeriter signa hostibus inferre. Quod
 postquam captum est fieri, † primo impetu le-
 gionis, equitatu, & levis armatura, hostium nul-
 lo negotio loco pulsa, & deiecta est de colle. Cum
 iam Caesar existimasset hostes pulsos, deterritos-
 que finem laceffendi facturos; & iter captum
 pergere cepisset; iterum celeriter ex proximis col-
 libus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante
 dixi,

Caesar dum
 iter facit la-
 cessitus ab
 Numidis.

dixi, in Caesaris legionarios impetum faciunt Numidae, levisque^{*} armatura, mirabili velocitate praediti; qui inter equites pugnabant, & una pariterq; cum equilibus accurrere, & refugere consueverant. Cum hoc saepius facerent, & Iulianos proficiscentes insequerentur, & refugerent stantes, propius non accederent, & singulari genere pugnae vterentur,† eosq; iaculis conuul-
 569 nerare satis esse crederent; Caesar intellexit, nihil aliud illos conari, nisi, ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi omnino aquae nihil esset; ut exercitus eius ieiunus, qui à quarta vigilia usque ad horam X. diei nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Cum iam ad solis occasum esset, & non totos C. passus^{*} in horis IV. esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. ita vim hostium, placide, leniterque procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copia dextra, sinistraque per colles percurrere, coronaeque in modum cingere multitudinem sua Caesaris copias, pars agmen extremum insequi. Caesariani interim non amplius tres, aut quatuor milites veterani, si se conuer-
 tissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius II. millium ad unum terga vertebant; ac rursus ad aciem passim, conuersis equis, se colligebant, atq; in spatio

Cæsar in-
dustria in in-
struendis
militibus.

consequabantur, & iacula in legionarios conij-
ciebant. Ita Cæsar, modò procedendo, modò resi-
stendo, tardius itinere confecto, noctis hora pri-
ma omnes suos ad vnum in castris incolumes,
saucijs X. factis, reduxit. Labienus, circiter
CCC. amissis, multis vulneratis ac defessis in-
stado omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim
legiones productas cum elephantis quos ante ca-
stra in acie, terroris gratia, in conspectu Cæsaris
collocauerat, reduci in castra. Cæsar contra eius
modi hostium genera, copias suas, non vt impe-
rator exercitum veteranum, victoremq; maxi-
mis rebus gestis, sed vt lanista tirones gladiato-
res cōdoce faceret, quo pede se reciperent ab hoste
& quemadmodum obuersi aduersarijs, & in
quantulo spatio resisterent, modo procurrerent,
modo recederent, comminarenturq; impetum,
ac prope quo loco, & quemadmodum tela mit-
terent, præcipit. mirifice enim hostium levis ar-
matura anxium exercitum nostrum, atq; solli-
citem habebat: quia & equites deterrebat præ-
lium inire, propter equorū interitum; quod eos
570 iaculis interficiebant; † & legionarium militem
defatigabant, propter velocitatem. grauis enim
armaturæ miles simul atque ab his insectatus
constiterat, in eosq; impetum fecerat, illi veloci
cursu facile periculum vitabant. Quibus ex re-
bus Cæsar vehementer commouebatur: quia
quodcumq; prælium, quouies erat commissum,
equita-

equitatu suo, sine legionario milite, hostiū equitatu, leuiq; armaturā eorū nullo modo par esse poterat. sollicitabatur autē his rebus, quod nondum hostium legiones cognouerat, & quoniam modo sustinere se posset ab eorū equitatu leuiq; armatura, quæ erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc causa, quod elephantorum magnitudo, multitudoq; militum animos detinebat in terrore. cui vni rei tamen inuenerat remedium. namque elephantos in Italiam transportari iusserat, quo & miles noster speciemq; & virtutem bestię cognosceret, & cui parti corporis eius telum facile adigi posset, ornatusque, ac loricator elephantus cum esset, quæ pars eius corporis nuda sine tegmine relinquere tur, ut eo tela conijcerentur; præterea ut iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum, non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus. nam & milites bestias manibus pertractabant, earumq; tarditatem cognoscebant: equitesq; in eos pila præpilata conijciebant, atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Cæsar, tardiorq; & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excesserat. nec mirum: copias enim habebat in Gallia bellare consuetas, locis cāpestribus & contra Gallos, homines apertos, minimeque insidiosos;

qui per virtutem, non per dolum, dimicare consueverunt, tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, & quid sequi, quid vitare conveniret. itaque quo hæc celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in vno loco contineret, sed per causam frumentandi, huc atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se, suoque vestigio, non discessuras existimabat. atque post diem * III. productas accuratius suas copias sicut instruxerat, propter hostium castra prætergressus, æquo loco inuitat ad dimicandum. Postquam eos abhorreere videt, reducit sub vespere legiones, in castra. Legati interim ex opido Vacca, quod finitimum fuit Vritæ, cuius Cæsarem potitum esse demonstrauimus, veniunt, petunt & obsecrant, ut sibi præsidium mittat; se res complures quæ vtilis bello sint, administraturos. Per id tempus de eorum voluntate, studioque erga Cæsarem transfuga suos ciues facit certiores, Iubam regem celeriter cum copiis suis, antequam Cæsaris præsidium eo perueniret, ad opidum accurrisse, atque adueniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibusque eius opidi incolis ad vnum interfectis, dedisse opidum diripendum, delendumque militibus. Cæsar interim, lustrato exercitu ad XII. cal. Apr. postero die productis vniuersis copiis, processus à suis castris millia passuum V. † à Scipione circiter I I. mil-

lum interiecto spatio, in acie constitit. Postquã
 suis, diuq; aduersarios à se ad dimicandum in-
 uitatos, supersedere pugne animaduertit, redu-
 cit copias. Postero die castra mutat, atq; iter ad
 opidum Sarsuram, ubi Scipio Numidarũ habue-
 rat præsidium, frumentumq; comportauerat, ire
 contendit. quod ubi Labienus animaduertit, cū
 equitatu leuiq; armatura agmen eius extremũ
 capere capit: atq; lixarum, mercatorumq;, qui
 plaustris merces portabant, interceptis sarcinis,
 addito animo, propius, audaciusque accedit ad
 legiones; quod existimabat, milites, sub onere
 ac sub sarcinis defatigatos pugnare non posse.
 Quæ res Casarem non fefellerat, namque expe-
 ditos ex singulis legionibus CCC. milites esse
 iusserat. itaque eos, in equitatum Labieni im-
 missos, turmis suorum suppetias mittit. Tum La-
 bienus, conuersis equis, signorum cōspectu per-
 territus, turpissime contendit fugere, multis eius
 occisis, compluribus vulneratis. Milites legiona-
 rii ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptũ
 ire cœperunt. Labienus per ingum summũ collis
 dextrorsus procul milites subsequi non desistit.
 Postquam Cæsar ad opidum Sarsurã venit in-
 spectantibus aduersarijs, interfecto præsidio Sci-
 pionis, cum suis auxilium ferre nō auderent, for-
 titer repugnante † P. Cornelio Scipione euocato,
 qui ibi præerat, atque à multitudine circum-
 uento interfectoque, opido potitur; atque ibi

Cæsar ad o-
 pidum Sar-
 suram con-
 tendit.

Labienũ in
 itinere repel-
 lit opidũq;
 occupat.

frumento exercitui dato, postero die ad *opidum
 Tisdrum peruenit, in quo Considius per id tem-
 pus fuerat cum grandi praesidio, cohorteque sua
 gladiatorum. Caesar opidi natura perspecta, atq;
 inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus
 profectus circiter millia passuum I V. ad aquam
 fecit castra; atque, inde I V. die egressus, redit
 rursus ad ea castra, quae ad Agar habuerat. Idem
 facit Scipio atque in antiqua castra copias re-
 ducit. Thabenenses interim, qui sub ditione, &
 potestate Iubae esse consueverant, in extrema eius
 regni regione maritima locati, interfecto regio
 praesidio, legatos ad Caesarem mittunt; rem male
 gestam docent; petunt; orantq; [†] ut suis fortu-
 nis praesto, quod bene meriti essent, auxilium fer-
 ret. Caesar eorum consilio probato, M. Crispum
 Tribunum cum cohorte, & sagittarijs, tormen-
 tisq; compluribus praesidio Thabenam mittit. Eo-
 dem tempore ex legionibus omnibus milites, qui
 aut morbo impediti, aut com meatu dato, cum si-
 gnis non potuerant ante transire in Africam, ad
 millia I V. equites C D. funditores, sagittarijque
 uno com meatu Caesari occurrerunt. Itaque
 cum his copijs, & omnibus legionibus eductis,
 sicut erat instructus, I I X. millibus passuum a
 suis castris, ab Scipionis vero I V. millibus pas-
 suum longe constitit in campo. Erat opidum in-
 fra castra Scipionis, nomine Tegea, ubi praesi-
 dium equestre circiter C D. habere consueverat.

eo equitatu dextra, sinistraq; directo ab opidi lateribus, ipse legionibus ex castris eductis, atque in iugo inferiore instructis, nō longius fere passis ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in vno loco Scipio cōmorabatur; & tempus diei in otio consumebatur; Caesar equitum turmas suorum iubet in hostium equitatum, qui ad opidum in statione erat, facere impressionem; leuemq; armaturam sagittarios, funditoresq; eodem submittit. Quod ubi captum est fieri & equis concitatis, Iuliani impetum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere caput in longitudinem, [†] ut haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nihilominus fortissime acerrimeque pugnare. p. ubi Caesar animaduertit, CCC. quos ex legionibus habere expeditos consueuerat, ea proxima legione, quæ ei praelio in acie constiterat, iubet, equitatus succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria summittere, sauciisque, ac defatigatis integros, recentioribusque viribus equites subministrare. Postquā equites Iuliani CD. vim hostium, ad IV. millia numero, sustinere non poterant, & à leui armatura Numidarum vulnerabātur, minutatimq; * cedebant; Caesar alteram alam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo factō, sui sublatis vniuersi in hostes impressione facta, in fugam aduersarios dederūt, multis occisis, com-

Velitatione: inter vtrumq; exercitum.

pluribus vulneratis. insecuti per IIII. millia passuum, usque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Caesar in horam X. commoratus, sicut erat instructus se ad sua castra recepit omnibus incolumibus. in quo praelio Pacidius graniter pilo per cassidem caput ictus, compluresq; duces, ac fortissimus quisque interfecti, vulneratiq; sunt. Postquam nulla conditione cogere aduersarios poterat, ut in æquum locum descenderent, legionumq; periculū facerent; neque ipse propius hostem castra ponere, propter aqua penuriā, se posse animaduverteret; aduersarios non eorum virtute confidere, sed aquarū inopia fretos, despiciere se intellexit. pridie Non. Apr. tertia vigilia egressus, ab Agar XVI. millia passuum nocte progressus ad Thapsum, ubi Virgilius cum grandi praesidio præerat castra ponit, opidumq; eo die circummunire cœpit, locaque idonea, opportunaque complura praesidijs occupare, ne hostes intrare ad se, ac loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Caesaris consilijs ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus fidissimos suis rebus Thapsitanos, & Virgilium amitteret, confestim Caesarem per superiora loca consecutus, millia passuum IIX. à Thapso binis castris consedit. Erat stagnum salinarum, inter quod & mare, angustie quaedam non amplius mille & quingentos passus interebant: quas Scipio intrare, & Thapsitanis auxili-

Caes. Thapsum obsidet.

tum fere conabatur; quod futurum Cæsarem
 non fefellerat, namque pridie, in eo loco castello
 munito, ibiq; trino præsidio relicto ipse cum reli-
 quis copiis lunatis castris Thapsum operibus cir-
 cummuniuit. Scipio interim, exclusus ab incepto
 itinere, supra stagnum postero die, & nocte con-
 fecta, caelo albescente non longe à castris, præsi-
 dioq;, quod supra commemorauimus, **D.**
 passibus, ad mare versus consedit, & castra mu-
 nire capit. Quod postquam Cæsari nunciatum
 est, milites ab opere deductos, castris præsidio A-
 sprenate proconsule cum legionibus II. relicto:
 ipse cum expedita copia in eum locum citatim
 contendit; classisq; parte ad Thapsum relicta, re-
 liquas naues iubet post hostium tergum quam
 maxime ad litus appellere, signumq; suum observa-
 re; quo signo dato, subito clamore facto, ex im-
 prouiso hostibus auersis incuterent terrorem; ut
 perturbati, ac perterriti respicere post terga co-
 gerentur.* Quo postquam Cæsar peruenit, † &
 animaduertit aciem pro vallo Scipionis castris,
 elephantisque dextro sinistroq; cornu collocatis,
 & nihilominus partem militum castra non igna-
 uiter munire; ipse acie triplici collocata, legione
 X. secundaq; dextro cornu, II X. & I X. sinistro,
 oppositis V. legionibus, in quarta acie ante ipsa
 cornua quintis cohortibus contra bestias colloca-
 tis sagittarijs, funditoribus in utrisque corni-
 bus dispositis, lenique armatura inter equites

D.
 Scipio pro-
 pe castra Cæ-
 saris sua
 quoq; com-
 munit.

eruptione
facta, id im-
pediunt Ca-
lariani.

576

interiecta, ipse pedibus circum milites concu-
sans, virtutesq; veteranorū, praeliaq; superiora
commemorans, blandeq; appellans, animos eo-
rum excitabat. Tyrones autem, qui nunquam
in acie dimicassent, hortabatur, ut veteranorum
virtutem amularentur, eorumque famam, no-
men locumq;, victoria parta cuperent possidere.
itaque in circummeundo exercitum, animaduer-
sit hostes circa vallum trepidare, atq; vtrò ci-
troq; pauidos concursare, & modo se intra portas
recipere, modo inconstanter, immoderateq; pro-
dire. Cumq; idem à pluribus animaduerti captū
esset; subito legati, euocatiq; obsecrare Casarem,
ne dubitaret signum dare: victoriam sibi pro-
prium à dijs immortalibus portendi. Dubitante
Casare, atque eorum studio, cupiditatiq; resiste-
nte, sibi que, eruptione pugnari, non placere clami-
tante, & etiam atque etiam aciem sustentante,
subito dextro cornu, iniussu Caesaris,[†] tubicem,
à militibus coactus, canere cepit. Quo facto, ab
vniuersis cohortibus signa in hostem capere in-
ferri, cum centuriones pectore aduerso resiste-
rent, viq; continerent milites, ne iniussu impera-
toris concurrerent, nec quidquam proficerent.
Quod postquam Caesar intellexit, incitatis mili-
tum animis resisti nullo modo posse, signo felici-
tatis dato, equo admissio in hoste contra principes
ire cōtendit. A dextro interim cornu funditores
sagittarūque concita tela in elephantos frequen-
tes inij-

res iniiciunt. Quo facto, bestiae, stridore funda-
rum, lapidumq; perterritae, sese conuertere, &
suos post se frequentes stipatosq; proterere, & in
portas valli semipractas ruere contendunt. Item
Mauri equites, in eodem cornu cum elephan-
tis erant, praesidio deserti, principes fugiunt. ita
celeriter bestiis circuitis, legiones vallo hostium
sunt posita: & paucis acriter repugnantibus in-
terfectis, reliqui concitati in castra, vnde pridie
erant egressi confugiunt. Non videtur esse prae-
termittendum de virtute militis veterani V. le-
gionis. nam cum in sinistro cornu † elephante, 577
vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam in-
ermem impetum fecisset, eumq; sub pede subdi-
tum, deinde genu innixus, pondere suo, probosci-
de erecta, vibrantiq; stridore maximo premeret,
atq; enecaret; miles hic non potuit pati, quin se
armatum bestiae offerret, quem postquam ele-
phante ad se telo infesto venire animaduertit;
relieto cadauere, militem proboscide circumdat,
atq; in sublime extollit armatum. quin in eius-
modi periculo cum constanter agendum sibi vi-
deret, gladio proboscidem, quo erat circumdat⁹,
cadere, quantum viribus poterat, non destitit:
quo dolore adductus elephante, milite abiecto,
maximo cum stridore, cursuq; conuersus ad reli-
quas bestias se recepit. Interim Thapso, qui erant
praesidio, ex opido eruptionem porta maritima
faciunt; & sine vs suis subsidio occurrerent; sine

**Copie ho-
stium peni-
tus prostra-
te.**

378

**Summo ar-
dore Cæsa-
rianorum.**

ut opido deserto, fuga salutem sibi pararet, egre-
diuntur: atque ita per mare umbilici sine in-
gressi, terram petebant: qui à servis, puerisque,
qui in castris erant, lapidibus, pilisq; prohibiti
terram attingere, rursus se in opidum receperunt.
Interim Scipionis copias prostratis, passimq; toto
campo fugientibus, confestim Cæsaris legiones
consequi, spatiumq; se non dare colligendi. qui
postquam ad ea castra, quæ petebant, perfuge-
runt, ut refectis castris, rursus sese defenderent;
ducem aliquem requirunt, quem respiceret, ius
auctoritate, imperioque rem gererent. qui post-
quam adverterunt, neminem ibi esse presidio,
proinus armis abiectis, in regia castra fugere
contendunt. * Quò postquam pervenerunt, ea
quoq; ab Iulianis teneri vident. Desperata salu-
te, in quodam colle consistunt; atq; armis demis-
sis, salutationem more militari faciunt. † qui-
bus miseris ea res paruo presidio fuit. namq; mi-
lites veterani, ira & dolore incensi, non modo,
ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed et-
iam ex suo exercitu illustres urbanos, quos au-
ctores appellabant, complures aut vulnerarunt,
aut interfecerunt. in quo numero fuit Tullius
Rufus quaestorius, qui, pilo transiectus consilio
à milite, interit. item Pompeius Rufus, bra-
chium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæsarem
accurrisset, interfectus esset. Quo facto complu-
res equites & senatoresq; perterriti, ex praelio sa-
repe-

receperunt; ne à militibus, qui ex tanta victoria
 licentiam sibi assumpsissent, immoderate pec-
 candi impunitatis propter maximas res gestas,
 ipsi quoque interficerentur. † itaq; omnes Sci- 579
 pionis milites, cum fidem Caesaris implararent,
 inspectante ipso Cesare, & à militibus deprecante, eis uti parcerent, ad vnum sunt interfecti. Ca-
 sar, trinis castris positus, occisisq; hostiū X. mil-
 libus, fugatisq; compluribus, se recepit, L. mi-
 libus amissis, paucis sauciis in castra: ac statim
 ex itinere ante opidum Thapsum constitit: ele-
 phantosq; L. XIV. ornatos, armatosq; cum
 turribus ornamentisq; capit, captos ante opi-
 dum instructos constituit: id hoc consilio, si pos-
 set & Virgilius, quiq; cum eo obsidebantur, res
 male gestæ suorum indicio à pertinacia deduci.
 deinde ipse Virgilium appellavit, invitavitq; ne
 ad deditionem, suamq; lenitatem & clementiam
 commemoravit. quem postquam animadvertit
 responsum sibi non dare, ab opido recessit. postero
 die, diuina re facta, concione aduocata, in con-
 spectu opidanorum milites collaudat: † totumq; 580
 exercitum veteranorū donauit præmijs, ac for-
 tissimo cuique, ac bene merenti pro suggestu tri-
 buit. ac statim inde digressus, C. Rebillo procon-
 sule cum III. ad Thapsum legionibus, & Cn.
 Domitio cum II. Tisdræ, ubi Cōsidius præerat ad
 obsidendū relictis, M. Messalla Viciā ante præ-
 missa, cum equitatu ipse eodem iter facere cōse-

Cæs. victoria
 vitur.

M. Catonis
constantia
& mors.

dit. Equites interim Scipionis, quæ ex prælio fu-
gerant, cum Viicam versus iter facerent, per-
ueniunt ad opidum Paradam ubi cum ab inco-
lis non reciperentur, ideo quod fama de victoria
Cæsaris percucurrisset; vi opido positi, in medio
foro lignis coacervatis, omnibusq; rebus eorum
congestis, ignem subiiciunt, atq; eius opidi inca-
las cuiusque generis, ætatisque, viuos, constru-
ctosq; in flammam coniiciunt, atq; ita acerbissi-
mo afficiunt supplicio: deinde proximis Viicam
perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod
Viicensibus, propter beneficium legis Iulie, pa-
rum in suis partibus præsidij esse existimauerat,
plebem inermem opido eiecerat. & ante portam
belli causa, castris, fossaq; parvula dumtaxat mu-
nierat, ibiq; custodiis circumdatis, habitare coe-
gerat: senatum autem opidi custodia tenebat.
Eorum castra ij equites adorti, expugnare cepe-
runt, ideo quod eos partibus Cæsaris fauisse scie-
bant, ut eis interfectis, eorum pernicie dolorem
suum vlciscerentur. Viicenses, animo addito ex
Cæsaris victoria, lapidibus, fustibusq; equites
repulerunt. itaque postquam castris non potu-
erant potiri, Viicam se in opidum coniecerunt;
atque ibi multos Viicenses interfecerunt; domos-
que eorum expugnauerunt, ac diripuerunt. Qui-
bus cum Cato persuadere nulla ratione quiret,
ut secum opidum defenderent, & cæde rapinisq;
desisterent, & quid sibi vellent, sciret, sedande
eorum

eorum importunitatis gratia, singulis H S C. di-
 uisit. Idem Sylla Faustus fecit, ac de sua pecunia
 largitus est: vnaque cum iis ab *Vtica* profiscisci-
 tur atque in regnum ire contendit. Complures
 interim ex fuga *Vticam* perueniunt. quos omnes
Cato conuocatos, vna cum CCC. qui pecuniam
Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hor-
 tatur, vt seruitia manumitterent, opidumq; de-
 fenderent. Quorum cum partem assensire, par-
 tem animum, mentemq; perterritam atq; in fu-
 ga destinatam habere intellexisset; amplius de ea
 re agere destitit, nauesq; iis attribuit, vt in quas
 quisque partes vellet, profiscisceretur. ipse omni-
 bus rebus diligentissime constitutis,† liberis suis 581
L. Cesari, qui tum ibi proquaestor fuerat, com-
 mendatis, & sine suspitione, vultu, atque ser-
 monem, quo superiore tempore vsus fuerat, cum
 dormitū isset, ferrum intro clam in cubiculum
 tulit atque ita se transiecit. qui dum anima non-
 dum expirata concidisset; impetu facto in cubi-
 culum, ex suspitione medicus, familiaresq; con-
 tinere, atque vulnus obligare cepissent, ipse suis
 manibus vulnus crudelissime diuellit atq; ani-
 mo praesenti se interemit. Quem *Vticēses* quam-
 quam oderant partium gratia, tamen propter
 eius singularem integritatem, & quod dissimili-
 mus reliquorum ducum fuerat, quodq; *Vticam*
 mirificis operibus munierat, turresq; auxerat,
 sepultura afficiunt. Quo interfecto *L. Caesar*, vt

Cæs. Vticam
aliasq; ciui-
tates recipit.

aliquod sibi ex ea re auxilium pararet, conuoca-
to populo, concione habita, cohortatur omnes, ut
portæ aperirentur: se in Cæsaris clementia ma-
gnam spem habere. Itaq; portis patefactis, Vtica
egressus, Cæsari Imperatori obuiâ proficiscitur.
Messalla, ut erat imperatum, Vticam peruenit,
omnibusq; portis custodias ponit. Cæsar inte-
rim à Thapso progressus, Pscetam peruenit, ubi
Scipio magnam frumenti numerum, armorum,
telorum, ceterarumq; rerum cum paruo præsi-
dio habuerat. hoc adueniens potitur: d. inde A-
drumetū peruenit. Quo cum sine mora introis-
set, armis, frumento, pecuniaq; considerata, Q.
582 Ligurio. † C. Confidij filio, qui tum ibi fuerat,
vitam concessit. deinde eodem die Adrumeto
583 egressus †,* Luineio Regulo, ibi cum legione re-
lictō, Vticam ire contendit: cui in itinere sit ob-
uius L. Cæsar, subitoq; se ad genua proiecit, vi-
tamq; sibi, nec amplius quidquam, deprecatur.
cui Cæsar facile, & pro sua natura, & instituto
584 concessit. item Cæcinæ, † Ceteio, P. Atio, L. Cella
585 patri, & filio, † M. Eppio, M. Aquinio, Catonis
filio, Damasippiq; liberis ex sua consuetudi-
ne, tribuit; circiterq; noctem luminibus accensis
Vticam peruenit, atque extra opidum ea nocte
mansit. postero die mane opidum introiit; concio-
neq; aduocata, Vticenses incolas cohortatus, gra-
tias, pro eorum studio erga se agit; ciues autem
Romanos negotiatores, & eos, qui inter CCC.
pecunias

pecunias contulerant Varo, & Scipioni, multis
 verbis accusatos, & de eorum sceleribus longiori
 habita oratione, ad extremum, ut sine metu pro-
 dirent edicit: se eis duntaxat vitam concessu-
 rum; bona quidem eorum se venditurum, ita ta-
 men, ut qui eorum bona sua redemisset se bono-
 rum venditionem * indicturum, & pecuniam,
 multa nomine relaturum, ut incolumitatem re-
 tinere possent. Quibus metu exsanguinibus, de
 vitaq; ex suo * promerito desperantibus, subito
 oblata salute, † libentes cupidique conditionem
 acceperunt: petieruntq; à Cesare, ut vniuersis
 CCC. vno nomine pecuniam imperaret. itaque
 bis millies HS. his imposito, ut per triennium sex
 pensionibus populo R. soluerent, nullo eorum re-
 cusante, ac se eodem die demum natos prædican-
 tes, læti gratias agunt Cesari. Rex interim Iuba,
 ut ex prælio fugerat, una cum Petreio interdum
 in villis latitando, tandem nocturnis itineri-
 bus confectis, in regnum peruenit; atque ad opi-
 dum Zamam, ubi ipse domicilium, coniuges, li-
 berosque habebat, quo ex cuncto regno omnem
 pecuniam, carissimasque res comportauerat,
 quodque inito bello operibus maximis munie-
 rat, accedit. Quem antea opidani, rumore exo-
 ptato de Caesaris victoria audito, ob has causas
 opido prohibuerunt, quod bello contra populum
 R. suscepto, in opido Zama, lignis congestis, ma-
 ximam in medio foro pyram construxerat:

566
 Iuba rex in
 regnū suum
 fugiens à Za-
 menibus
 ingressu opi-
 di prohibe-
 tur.

ut, si forte bello foret superatus, omnibus rebus
 eo coaceruatis, dehinc ciuib. cunctis interfectis,
 eodemq; proiectis, igne subiecto, tum demum se
 ipse insuper interficeret, atque una cum liberis,
 coniugibus, ciuib. cunctaq; gaze regia crema-
 retur. Postquā Iuba ante portas diu, multumq;
 primo minis, pro imperio egisset cū Zamenſibus;
 deinde cum se parum proficere intellexisset, præ-
 cibus quoque orasset, uti se ad suos Deos penates
 admitterent; ubi eos in sententia perſtare ani-
 maduertit, nec minis, nec precibus suis moueri,
 quo magis se reciperent, tercio petit ab eis, ut sibi
 coniuges, liberosq; redderent, ut secum eos aspor-
 taret. Postquam sibi nihil omnino opidanor re-
 sponsi reddere animaduertit, nulla re ab iis im-
 petrata, ab Zama discedit, atq; ad villam suam
 cum M. Petreio, paucisque equitibus se confert.
 Zamenſes interim legatos de iis rebus ad Cæsa-
 rem Vticam mittunt, petuntque ab eo, ut ante
 quam rex manum colligeret, seseq; oppugnaret,
 sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi
 quod vita suppeteret, opidum, seq; ei reseruare.
 Legatos collaudatos Cæsar domum iubet antece-
 dere, ac suum aduentum prænunciare. Ipse, po-
 stero die Vtica egressus, cum equitatu ire in re-
 gnū contendit. Interim in itinere ex regis copiis
 duces complures ad Cæsarem veniunt, orantque
 ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus venia data,
 Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de
 eius le-

Zamenſes
 Cæsari se
 dedunt.

eius lenitate, clementiaque propemodum omnes
 regni equites Zamam perveniunt ad Casarem;
 ab eoque sunt metu, periculoque liberati. Dum
 hac utrobique geruntur, Confidius, qui Tisdra
 cum familia sua gladiatoria manu. Getulisque
 præerat, cognita cæde suorum, Domitijque & le-
 gionum aduentu perterritus, desperata salute,
 opidum deserit, seq; clam cum paucis Barbaris,
 pecunia onustus, subducit, acque in regnum fu-
 gere contendit. quem Getuli, sui comites, in iti-
 nere, prædæ cupidi, concidunt; seque in quas-
 cumque potuere partes conferunt. C. interim
 Virgilius, postquam, terra, marique clausus,
 se nihil proficere intellexit, suosque interfectos,
 aut fugatos,† M. Catonem Uticæ sibi ipsi manus 578
 intulisse, regem vagum, à suis desertum, ab o-
 mnibus aspernari, Saburam, eiusque copias ab
 Sitio esse deletas, Uticæ Casarem sine mora rece-
 pitum, de tanto exercitu reliquias esse nullas, quæ
 sibi suisque liberis præessent, à Caninio proconsule,
 qui eum obsidebat, fide acceptas, seque, & sua
 omnia, & opidum proconsuli transdit. Rex in-
 terim Iuba, ab omnibus ciuitatibus exclusus,
 desperata salute, cum iam conatus esset cum Pe-
 treio, ut per virtutem interfecti esse viderentur,
 ferro inter se depugnant: (atque firmior imbe-
 cillorum Iuba Petreium facile ferro consumpsit)
 deinde, ipse sibi cum conaretur gladio transiice-
 re pectus, nec posset, precib. à seruo suo impetra-

Iuba rex Pe-
 treiusque sibi
 ipsis mortem
 consciscunt.

uit, ut se interficeret; idque obtinuit. P. interim
Sitijs, pulso exercitu Saburæ, præfecti iuba, i-
psoq; interfecto, cum iter cum paucis per Mau-
ritaniam ad Cæsarem faceret, forte incidit in
Faustum, Afraniumque, qui eam manum ha-
bebant, qua Uticam diripuerant, iterque in Hi-
spaniam tendebant. & erant numero circiter

588 **¶** D. itaque celeriter nocturno tempore, insi-
diis dispositis, eos prima luce adorti, præter pau-
cos equites, qui ex primo agmine fugerant, reli-
quos aut interficit, aut in deditionem accipit; A-
franium, & Faustum vivos capit cum coniuge,
& liberis. Paucis post diebus, dissensione in exer-
citu orta, Faustus, & Afranius interficiuntur.
Pompeia cum Fausti liberis Cæsar incolumita-
tem, suaque omnia concessit. Scipio interim cum
589 Damasippo, & Torquato, † Plætorio Rustiano
navibus longis diu, multumq; iactati, cum Hi-
spaniam peterent, ad Hypponem regium deferun-
tur, ubi classis P. Siti per id tempus erat. à qua
pauciora ab amplioribus circumuenta navigia
deprimuntur, ibiq; Scipio cū iis, quos paullo an-
te nominavi, interijt. Cæsar interim, Zamæ au-
stione regia facta, bonisq; eorum venditis, qui
ciues Romani contra populum R. arma tulerant,
præmiisq; Zamensibus, qui de rege excludendo
consilium cæperant, tributis, vectigalibusq; re-
589 giis abrogatis, ex regnoq; provincia facta, † atq;
ibi Crispo Salustio populi R. procōsule cum im-
perio re-

Scipionis
mors.

perio relicto, ipse Zama egressus Uticam se rece-
 pit. ibi bonis venditis eorum, qui sub Iuba, Pe-
 treioque ordines duxerant, item Thapsitanis
 HSXX. millia conventui eorum HSXXX. mil-
 lia, Adrumetanis HSXXX. conventui eorum
 HSL. millia, multa nomine, imponit. Civitates,
 bonaque eorum ab omni iniuria, rapinisque de-
 fendit. Leptitanos, quorum superioribus annis
 Iuba bona diripuerat, & ad senatum questi per
 legatos, atque arbitris à senatu datis, sua recepe-
 rant, XXX. centenis millibus ponderis olei in
 annos singulos multat, ideo quod initio, per dis-
 sensionem principum, societatem cum Iuba ini-
 erant, eumque armis, militibus, pecunia iuve-
 rant. Tisdritanos, propter humilitatem ciuita-
 tis, certo numero frumenti multat. His rebus
 gestis, Idibus Iun. Uticæ classem conscendit, & Caesar rebus
 post diem III. Carales in Sardiniam pervenit. omnibus
 Ibi Sulcitanos, quod Nasidium, eiusque classem dispositis
 receperant, copiisque iuverant, HSC. millibus Romam
 multat; & pro decumis octauas pendere iubet. redit.
 bonaque paucorum vendit: & ante diem III. Ka-
 lend. Quinct. naues conscendit; & à Caralibus
 secundum terram proiectus,† duo de trigesi-
 mo die, eo quod tempestatibus in portu-
 bus cohibebatur, ad urbem
 Romam venit.

A. HIRTII, vel, OPPII
COMMENTARIORVM
DE BELLO HISPAN-
nienſi,

LIBER VNVS.

A. Præſudia magni ad Mundam prælii
fuſim & exacte narrata: transfugia, cædes,
facinoraq; multa vtrimq; exercita: opida
occupata, ſpoliata. B. Totum ad extre-
mum bellum in Hispania ab Cn. & Sex.
Pompeijs motum; iuſto prælio, Cnæique
morte & Sexti fuga terminatum.

Anno V. C.

708.

Ante Chri-
ſtum 44.

A.

Vltimum
Cæſaris in
Hispania
bellum qua
occasione
onatum.

HARNACE ſuperato, Africa rece-
pta, qui ex iis præliis cum adole-
ſcente Cn. Pompeus profugiſſent;
cum eꝝ vltioris Hispaniæ poſitus
eſſet, dum Cæſar in munerib. dan-
dis in Italia detinetur; quo facilius præſidia con-
tra compararet Pompeius, in fidem vniuſcujuſq;
civitatis confugere cepit. ita partim precibus,
partim vi, bene magna comparata manu, provin-
ciam vaſtare cepit. Quibus in rebus nonnullæ ci-
uitates ſua ſponte auxilia mitt bant item non-
nullæ portas claudebāt. ex quibꝰ, ſi quæ opida vi-
ceperat, cū aliquis ex ea civitate op.ime de Cn.
Pom-

Pompeio meritis ciuis esset, propter pecuniæ magnitudinē aliqua ei inferebatur causa, ut eo de medio sublato, ex eius pecunia latronum largitio fieret. ita paucis commodis hoste hortato, maiores augebātur copiae. ideoq; crebris nuncijs in Italiam missis, ciuitates contraria Pompeio auxilia sibi deposcebant. C. Caesar dictator III. designatus IV. multis iuneribus antè confectis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam conuenisset, legati Cordubenses, qui à Cn. Pompeio discesserant, Caesari obuiam veniunt: à quibus nunciabatur, nocturno tempore opidum Cordubam capi posse: quod nec opinantibus aduersariis eius, provincia potius esset: simulque quod tabellarij à Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui certiores Cn. Pompeium de Caesaris aduentu facerent. Multa præterea verisimilia proponebāt. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui praefecerat Q. Pedium, & Q. Fabium Maximū de suo aduentu facit certiores, ut quem sibi equitatum ex provincia fecissent, praesidio mitterent, ad quos celerius, quā ipsi opinati sunt, appropinquauit, atque ut ipse voluit, equitatum sibi praesidio habuit. Erat per idem tempus Sex. Pompeius frater, qui cum praesidio Cordubam tenebat: quod eius provinciae caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vllam opidum oppugnabat, & fere iam aliquot mensib. ibi desi-

Corduben-
sium iudi-
cium.

Vlla ab Cn.
Pomp. ob-
fessa.
Praesidium à
Ces. obtinet.

591 [†] legati clam praesidio Cn. Pompeij, Caesarem cum
 592 tempore subsidium mitteret. [†] Caesar eam ciuita-
 tem omni tempore optime de populo R. meritam
 esse sciebat, X L. cohortes secunda vigilia iubet
 proficisci, pariq; equites numero: quibus prae-
 cit hominem eius provinciae notum, & non parum
 scientem, L. Iunium Patiecum. Qui cum ad Cn.
 Pompeij praesidia venisset; incidit idem temporis,
 ut tempestate aduersa, vehementiq; vento afflu-
 etaretur. Qua vi tempestatis ita obscurabatur,
 ut vix proximam cognoscere posset. Cuius incom-
 modum summam vilitatem ipsis praebat. Ita
 cum ad locum venerunt, iubet binos equites in-
 cedere, & recta per aduersariorum praesidia ad
 opidum contendere, mediisq; ex praesidiis cum qua-
 reretur, qui essent; vnus ex nostris respondit, ut
 fileat verbum facere: nam id temporis conari ad-
 murum accedere, ut opidum capiant, & partim
 tempestate impediti vigiles non poterant diligen-
 tiam praestare, partim illo responso deterreban-
 tur. Cum ad portam appropinquassent, signo da-
 to, ab opidanis sunt recepti, & pedites, equites-
 que, clamore facto, dispositis ibi, partim qui re-
 mansere, eruptionem in aduersariorum castra fe-
 cerunt. Sic illud cum inscientibus accidisset, exi-
 stimabat magna pars hominum, qui in iis ca-
 stris fuissent, se prope captos esse. Hoc misso ad
 Vllam

Strategema.

Eruptio.

Vllam praesidio, Caesar, ut Pompeiū ab ea oppu-
gnatione deduceret, ad Cordubam contendit: ex
quo itinere loricated viros fortes cum equitatu
ante praemisit. qui simul in conspectum opidi se
dederunt, in equis recipiuntur. Hoc à Corduben-
sibus nequaquam poterat animaduerti. Appro-
pinqnantibus, ex opido bene magna multitudo
ad equitatum concidendum cum exisset; lorica-
ti, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, et
magnum praelium fecerunt, sic ut ex infinita ho-
minum multitudine pauci in opidum se recipe-
rent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, lite-
ras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio veniret;
ne prius Caesar Cordubam caperet, quam ipse
illo venisset. Ita Cn. Pompeius, vlla prope capta,
litteris fratris exercitus, cum copiis ad Cordu-
bam iter facere capit. Caesar cum ad flumen Ba-
etim venisset, neque propter altitudinem flu-
minis transire posset. Lapidibus corbes plenos de-
misit. ita insuper ponte facto, copias ad castra
tripartito transduxit. Tenebant aduersus opi-
dum è regione pontis trabes, ut supra scripsim⁹,
bipartito. Huc cum Pompeius cum suis copiis ve-
nisset, ex aduerso pari ratione castra ponit. Cae-
sar ut eum ab opido, commeatuque excluderet, Prælia mi-
brachium ad pontem ducere capit. Pari idem nuta de pon-
conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit te exorta cō-
contentio, uter prius pontem occuparet. ex qua missaque.
contentione quotidiana minuta praelia fiebat, ut

Strategema
quo Cn. ab
obsidione Vl-
lensi abdu-
ctus est.

Bætim trans-
it Caesar.

Prælia mi-
nuta de pon-
te exorta cō-
missaque.

593
Ateguam
obsidet
Caesar.

At Pomp. e-
quites eius
qui excu-
bias auge-
bāt circum-
uentos con-
cidit.

modo hi, modo illi superiores discederēt. Quare res cum ad maiorem contentionem venisset, ab vtrisque cominus pugna iniqua, dum cupidius locum student tenere, propter pontem coangustabantur, & fluminis ripis appropinquantes coangustati precipitabantur. hic alteri alteris non solum mortem morti exaggerabant, sed tumulos tumultis exaequabant. ita diebus compluribus cupiebat Caesar, si qua conditione posset aduersarios in æquum locum deducere, & primo quoque tempore de bello deoernere. † cum animaduertiret aduersarios minime velle, quos ideo à via retraxerat, ut in æquum deduceret, copiis flumen transductis, noctu iubet ignes fieri magnos. ita firmissimum eius præsidium Ateguam proficiscitur. Id cum Pompeius ex perurgis rescisset ea die per viarum angustias carra complura, multosque lanistas retraxit, & ad Cordubam se recipit. Caesar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere capit. Cuius rei Pompeio cum nūcius esset allatus, eo die proficiscitur. Cuius in aduentum, præsidij causa, Caesar complura castella occupauit, partim sub equitatu, partim ut pedestres copiae in statione, & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in aduentu Pompeij incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima. itaque in illa obscuratione cum aliquot cohortibus, & equitū turmis circumcludunt Caesaris equites, & concidunt, sic ut vix in ea cede
panci

pauci effugerent. Insequenti nocte castra sua incendit. Pompeius, & trans flumen Salsum per conualles castra inter duo opida Ateguam, & Vcubim in monte cōstituit. Caesar in munitionibus, cæterisq; quæ ad opidum oppugnandū opus fuerunt, aggerem, vineasq; agere instituit. Hæc loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quæ planitie diuiduntur Salso flumine, proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo millia. ex ea regione opidi in montibus castra habuit posita Pompeius in conspectu utrorumque opidorum, neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas habuit, & signa Vires Pompeij. XIII. legionum: sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernacule, quæ à Trebonio transfugerant, † & 594 una facta ex colonis, quæ fuerunt in his regionibus. quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat. reliquæ ex fugitiuis auxiliariis consistebant. nam de leui armatura, & equitatu, longe & virtute, & numero nostri erāt superiores. Accedebat huc, ut longius bellū duceret Pompeius, quod loca sunt edita & ad castrorum munitiones nō parum idonea. nam fere totius vltioris Hispaniæ regio, propter terræ fecunditatem, inopem, difficilemq; habet oppugnationem, & non minus copiosam aquationem. Hic etiā propter Barbarorum crebras excursiones omnia loca, q̄ sunt ab opidis remota, turri-

Occasiones
reliquæ bel-
li longius
ducti.

bus, & munitionibus retinētur, sicut in Africa,
 rudere, non tegulis, teguntur: simulque in his
 habent speculas, & propter altitudinem, longe,
 lateque prospiciunt. Item opidorum magna pars
 eius prouinciæ montib. fere munita, & natura
 excellentibus locis est constituta, ut simul aditus
 adscensusque habeat difficiles. ita ab oppugna-
 tionibus natura loci destinantur: ut ciuitates
 Hispaniæ non facile ab hostibus capiantur: quod
 in hoc contigit bello. nam ubi inter Ateguam,
 & Vcubim, quæ opida supra sunt scripta, Pom-
 peius habuit castra cōstituta, in conspectu duo-
 rum opidorū, ab suis castris circiter millia pas-
 suum IV. Grumus est excellens natura, qui
 appellatur Castra Postumiana. ibi præsidiū cau-
 595 sa castellum Cæsar habuit constitutum. † Pom-
 peius, qui eodem iugo tenebatur, loci natura, &
 quod remotum erat à Castris Cæsaris, animad-
 uerteat loci difficultatem, & quod flumine Sal-
 596 so intercludebatur, † non esse permissurum Cæ-
 597 sarem, ut in tanta loci difficultate † ad subsidium
 committendum se mitteret. Ista fretus opinione,
 tertia vigilia profectus, castellum oppugnare ce-
 pit, ut laborantibus succurreret. nostri cum ap-
 propinquassent, clamore repentino, telorumque
 multitudine iactus facere ceperunt; vii magnam
 partem hominū vulnerib. afficerent. Quo pacto,
 cum ex castello repugnare cepisset, & maioribus
 castris Cæsari nūcius esset allatus, cū III. legioni-
 bus est

Pomp. ca-
 stellum Cæ-
 sarianum
 in castris
 Postumia-
 nis constru-

bus est profectus: & cū ad eos appropinquassent etiam oppu-
 fuga perterriti multi sunt interfecti, complures gnare co-
 capti. in quibus multi præterea armis exsuti fr- natur.
 gerunt; quorum scuta sunt relata LXXX. Inse-
 quenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu
 venit. is signa Saguntinorum retulit V. quæ ab
 opidanis capta. † suo loco perterritus est, quod 598
 equites ex Italia cum Asprenate ad Casarem ve-
 nissent. Ea nocte Pompeius castra incendit, & ad
 Cordubam versus iter facere cepit. Rex nomine Indo rex in-
 Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, terimitur.
 dum cupidius agmen aduersariorū insequitur,
 à vernaculis legionarijs exceptus est, & interfe-
 ctus. Postero die equites nostri longius ad Cordu-
 bam versus prosecuti sunt eos, qui cōmeatus ad
 castra Pompeij ex opido portabant. ex ijs capti L.
 cum iuuenis, ad nostra adducti sunt castra. Eo- Q. Marcius
 dem die Q. Marci⁹ tribunus mil. qui fuisset Pō transfugit.
 peij, ad nos transfugit, & noctis tertia vigilia in
 opido acerrime pugnatum est: ignemq; multū
 miserunt, sicut & omne genus, quibus ignis per
 iactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore, C.
 Fundanius, eques Rex castris aduersariorum ad C. Funda-
 nos transfugit. Postero die ex legione vernacula nius: item
 milites sunt capti ab equitibus nostris duo qui duo quidam
 dixerūt se seruos esse. Cum venirent cogniti sunt milites ca-
 à militibus, qui antea cum Fabio, & Pedio fue- pti interem-
 rāt, & à Trebonio transfugerāt. Eis ad ignoscen- ptique.
 dū nulla est data facultas, & à militib. nostris

Tabellarij
intercepti.

Eruptio.

A. Valgij
fuga.
Speculatoris
deprehensio.
Atteguani
praefidij
conatus.

interfecti sunt. Eodem tempore capii tabellarum, qui à Corduba ad Pompeium missi erant, perperamque ad castra nostra pervenerant, praecisis manibus missi sunt facti. Pari consuetudine, vigilia secunda, ex opido ignem multum, telorumque multitudinem iactando, bene magnum tempus consumpserunt, compluresque vulneribus affecerunt. Praeterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri distenti essent, acriterque pugnare ceperunt: quorum vis repressa à nostris, etsi opidani superiore loco defendebantur. L. cum eruptionem facere cepissent, tamen virtute militum nostrorum, qui etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsi adversarij bene multis vulneribus affecti in opidum se contulerunt. Postero die Pompeius ex castris suis brachium capit ad flumen Salsum facere: & cum nostri equites pauci in statione fuissent à pluribus reperi, de statione sunt deiectiones, & occisi tres. Eo die A. Valgius, senatoris filius cuius frater in castris Pompeij fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus à militibus, & interfectus est. Per idem tempus glans missa est inscripta; quo die ad opidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum. Qua spe nonnulli dum sine periculo murum adscendere, & opidum potiri posse se speraret, postero die ad murum opus facere ceperunt, & bene magna prioris

prioris muri pars deiecta est. quo facto, ab opidanis, ac si suarum partium essent conseruati, missos fecere loricanos: quiq; praesidij causa praepositi opido à Pompeio essent orabant. Quibus respondit Caesar, se condiciones dare, non accipere consueuisse. Qui cū in opidum reuersi essent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emissio, pugnare pro muro toto ceperunt. propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, † quin interruptionem eo die essent facturi. ita corona circumdata, pugnatum est aliquandiu vehementissime, simulque balista missa à nostris turrem deiecit: qua aduersariorum, qui in ea turre fuerant, V. deiecti sunt, & puer, qui balistam solitus erat obseruare. Eo praeterito tempore, Pompeius trans flumen Salsum castellum constituit: neque à nostris prohibitus: falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partiibus locum tenuisset. item insequenti die, eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmae cum leui armatura, impetu facto, loco sunt deiectae, & propter paucitatem nostrorum equitum, simulque leui armatura inter turmas aduersariorum protritae. Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: & maiore Pompeiani exsultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi cepissent. Qui cum aliquo loco à nostris recepti

600

Oppugnatio
sed frustra
tentata.Prælium
leue.

601 essent, ut consueissent, ex simili virtute † clamore facto aduersati sunt praelium facere. Fere apud exercitus hæc est equestris praelij consuetudo, cum eques ad dimicandum, dimisso equo cum pedite progreditur, nequaquam par habetur: id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites ex leuiarmatura lecti ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus venissent; idque in praelio animaduersum esset; complures equites descenderunt. ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre praelium facere capit; usque eo, ut cadem proxime à vallo fecerint. in quo praelio aduersariorum ceciderunt CXXIII. compluresque armis exsuti, multi vulneribus affecti, in castra sunt redacti: nostri ceciderunt III. sauci XII. pedites & equites V. eius diei insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari ceptum est. Cum bene magnam multitudinem telorum, igneque nostris defendentibus iniecissent, nefandum, crudelissimumque facinus sunt aggressi, in conspectuque nostro hospites, qui in opido erant, ingulare, & de muro præcipites mittere ceperunt, sicut apud Barbaros: quod post hominum memoriam numquam est factum. Huius diei extremo tempore à Pompeianis clam ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turres, aggeremque incenderent, & III. vigilia eruptionem facerent. ita igne, telorumque multitudine iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent, portam

Crudele ob-
fessorum fa-
cinus.

Conatus
perrumpen-
di sed fru-
straneus.

portam quæ è regione, & in conspectu Pompeij
 castrorū fuerat, aperuerūt, copiasq; totæ eruptio-
 nem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad
 fossas complendas, & harpagones ad casas,† quæ 602
 strametis ab nostris hibernorum causa ædifica-
 tæ erant, diruendas, & incendendas; præterea
 argentum, & vestimenta, & dum nostri in præ-
 da detinerentur, illi cæde facta ad præsidia Pom-
 peij se reciperent. nam quod existimabat, eos pos-
 se conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen
 Salsum in acie. Quod factum licet nec opinanti-
 bus nostris esset gestum; tamen virtute freti, re-
 pulsos, multisq; vulnerib. affectos, opido repres-
 serunt, prædaq; & armis eorum sunt potiti, vi-
 uosq; aliquos ceperunt, qui postero sunt inter-
 fekti die. Eodemque tempore transfuga nuncia-
 uit ex opido, Iunium qui in cuniculo fuisset, in-
 iugulatione opidanorum facta, clamasse facinus
 se nefandum, & scelus fecisse: nam eos nihil me-
 ruisse, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad
 aras, & focos suos recepissent, eosque hospitium
 scelere contaminasse: multa præterea dixisse: quæ
 oratione deterritos amplius iugulationem non
 fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum Cato-
 ne Lusitano venit, & apud Cæsarem verba fecit.
 Utinā quidem Dii immortales fecissent, ut tuus
 potius miles, quam Cn. Pompeij, factus essem; &
 hanc virtutis constantiam in tua victoria, non
 in illi⁹ calamitate præstare.† cuius funestæ lat- 604

Iunij crude-
 litas in opi-
 danos.

“ Tullij
 “ legati
 “ oratio.

“ 604

des quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut ci-
 ues R. indigentes praesidiij, & propter patriae lu-
 etuosam perniciem dedamur hostium numero:
 qui neq; in illius prospera acie primam fortunam,
 neque in aduersa secundam obtinuimus victo-
 riam: qui legionum tot impetus sustentantes,
 nocturnis, diurnisque operibus gladiatorum ictus,
 telorumque missus expectantes, victi & deserti à
 Pompeio, tua virtute superati salutem à tua cle-
 mentia deposcimus, petimusque; ut qualem te gen-
 tibus praestitisti, similem in ciuium deditio-
 ne praestes. Remissis legatis, cum ad portam venisset
 Ti. * Tullius, cum eum introcuntem C. Anto-
 nius insecutus non esset, reuersus est ad portam,
 & hominem apprehendit. Quod Tiberius cum
 fieri animaduertit, simulque; pugionem eduxisset,
 manum eius incidit. Ita refugerunt ad Caesarem.
 Eodemque; tempore signifer de legione prima trans-
 fugit; & nunciauit, quo die equestre praelium
 factum esset, suo signo perisse homines XXXV.
 neque licere castris Cn. Pompeij, nunciari, neque
 dici perisse quemquam. Seruus, cuius dominus
 in Caesaris castris fuisset, uxoremque; & filium in
 opido reliquerat, dominum iugulauit, & ita clam
 à Caesaris praesidiis in Pompeij castra discessit, &
 indicium glande scriptum misit, per quod certior
 fieret Caesar, quae in opido ad defendendum com-
 pararentur. Ita, literis acceptis, cum in opidum
 reuersi essent, qui mittere glandem scriptam so-
 lebant,

Signifer I.
 legionis ad
 Caesarem
 transfugit.

lebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfuga nunciarunt, quam Pompeius concionem habuisset: quoniam opido subsidio non posset venire, noctu ex aduersariorum conspectu se deducunt ad mare versum: vnum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugæ ostenderent. [†] tum qui ita locutus esset, iugulatum. Eodem tempore tabellarij eius deprehensi, qui ad opidum veniebant, quorum literas Caesar opidanis obiecit, & qui vitam sibi peteret, iussit turrem ligneam opidanorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum. quod difficile erat factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. ita facturum de ligno cum propius accessisset, ab opidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciauit, Pompeium, & Labienum, de iugulatione opidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ nostra fuisset, ab imo vitium fecit, vsq; ad tabulatum secundum, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrem nostram, ut superiorem incenderunt. iccirco quod ventum opidani secundum habuerunt. Insequenti luce matrisfamilias de muro se deiecit, & ad nos transiit, dixitq; se cum familia constitutum habuisse, ut vnâ transfugerent ad Caesarem; illam oppressam, & iugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro sunt deiectæ, in quibus scriptum

604

Matrisfamilias cuiusdam transfugium & indicium. Tabella de muro deiecta.

Atteguani
sefe dedunt
Cæsari.

Transfuga
indiciū.

De seruo
quodam sup
pliciū sum-
ptum.

Speculato-
res quidam
deprchenfi.

est inuentum, L. Minucius Cæsari: Si mihi vi-
tam tribuis, quoniam à Cn. Pompeio sum deser-
tus, qualem me illi præstiti, tali virtute, & con-
stantia futurum me in te esse præstabo. Eodem
tempore opidanorum legati, qui antea exierant,
Cæsarem adierunt, si sibi vitam concederet, se-
se insequenti die opidum esse dedituros. Quibus
respondit se Cæsarem esse, fidemq; præstaturum.
ita ante diem XI. Kalend. Martij opido poti-
tus, Imperator est appellatus. Et Pompeius ex
perfugis cum deditionem opidi factam esse scis-
set, castra mouit Vcubim versus, sed circum ea
loca castella disposuit, & munitionibus se conti-
nere cepit. Cæsar mouit, & propius castra ca-
stris contulit. Eodem tempore mane loricator
unus ex legione vernacula ad nos transfugit, &
nunciauit, Pompeium opidanos Vcubenses con-
uocasse, iisque imperauisse, ut diligentia adhibi-
ta perquirerent, qui essent suarum parium,
itemque aduersariorum victoria fautores. Hoc
præterito tempore, in opido, quod fuit captum,
seruus est prehensus in cuniculo, quæ supra de-
monstrauimus, dominum iugulasse. is viuis est
combustus. Eodemque tempore centuriones lo-
ricati II X. ad Cæsarem transfugerunt ex le-
gione vernacula, & equites nostri cum aduer-
sarium equitibus congressi sunt, & sancti ali-
quot occiderunt ex leui armatura. Ea nocte spe-
culatores prehensi serui III. & unus ex legio-
ne ver-

ne vernacula. Serui sunt in crucem sublatis, † 605
 militi cervices abscissæ. Postero die equites, cum
 levi armatura ex aduersariorum castris ad nos
 transfugerunt. Et eo tempore circiter XI. equi-
 tes ad aquatores nostros excucurrerunt, non-
 nullos interfecerunt, item alios viuos abduxe-
 runt. Ex equitibus capti sunt equites LIX. In-
 sequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIV. qui dicebantur esse fautores Caesaris quidam se-
 victoriæ, reliquos in opidum iussit deduci; ex curi percussi
 quibus effugerunt CXX. & ad Cesarem vene-
 runt. Hoc præterito tempore, qui in opido Ate-
 gua Bursauolenses capti sunt, legati profecti
 sunt cum nostris uti rem gestam Bursauolensib.
 referret quid sperarent de Cn. Pompeio cum vi-
 derent hospites iugulari: præterea multa scelera
 ab ijs fieri qui præsidij causa ab his reciperetur.
 Qui cum ad opidum venissent, nostri, qui fuis-
 sent equites R. & senatores, non sunt ausi introi-
 re in opidum præter quam qui eius ciuitatis
 fuissent. Quorum responsis vltro citroq; acceptis,
 & redditis, cum ad nostros se reciperent, qui
 extra opidum fuissent, illi de præsidio insecuti,
 ex auersione legatos iugularunt. duo reliqui
 qui ex eis fugerunt, Cesari rem gestam detule-
 runt, & speculatores ad opidum Ateguam mise-
 runt. Qui cum certum comperissent legatorum
 responsa ita esse gesta, quemadmodum illi retu-
 lissent, ab opidanis concursu facta, cum qui

Partium Cæ-
 sarianarum
 quidam se-
 curi percussi
 à Pomp.

Bursauolen-
 sium erratū
 indeq; secu-
 ta aduersa.

legatos iugulasset, lapidare, & ei manus intētare cæperunt, illius opera se perisse. ita vix periculo liberatus, petijt ab opidanis, vt ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci: illi se satisfacturū. Potestate data, cum inde esset profectus praesidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in opidum esset receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi cōtrarij fuissent, interfectis, opidum in suam potestatem recepit. Hoc præterito tempore, serui transfugæ nunciauerunt, opidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi distinctum. Iccirco, quod ex quo die opidum Ategua esset capium, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neq; sibi ullam spem victoriæ propositam habere, vt si quis ex nostris transfugerit, in leuem armaturam coniici, eumq; non amplius XVL accipere. Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere cæpit. Hic dum in opere nostri distenti essent, cōplures ex superiore loco aduersariorum decurrerunt. nec detinentib. nostris multis telis iniectis, complures vulneribus affecere: hic tamen, vt ait Ennius, nostri cessere parumper. itaque præter consuetudinem, cum à nostris animaduersum esset cedere centuriones, ex legione V. † flumen transgredi duo, restituerunt aciem, acriterq; eximia virtute plures, cum agerent, ex superiore loco

multitu-

Prælium
leue.

multitudine telorum alter eorum concidit. ita cum is compar praelium facere cepisset, & cum undique se circumueniri animaduertisset, parumper ingressus, pedem offendit. Huius concidentis viri casu passim audito, cum complures aduersariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco aduersarios ad val- lum agere ceperunt. Ita dum cupidius intra prae- sidia illorum student caedem facere, à turmis, & leui armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset, vincti capti essent. nam & munitione praesidii ita coangustabantur, ut equi- tes spatio intercluso vix se defendere possent. † 607
Ex utroq; genere pugnae complures sunt vulne- ribus affecti, in quibus etiam Clodius Aquitius. inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex no- stris, praeter II. centuriones, sit nemo desidera- tus, gloria se efferverentes. Postero die ab Soricaria utraq; conuenere copiae. Nostri brachia ducere ceperunt. Pompeius cum animaduertieret, ca- stello se excludi Aspania, quod ab Vcubi millia passuum V. distat, haec res necessario vocabat, ut ad dimicandum descenderet. neque tamen a quo loco sui potestatem faciebat, sed ex Grumo excel- sum tumultum capiebat, usque eò ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto cum utrorumque copiae tumultum excellentem petis- Praelium le- sent, prohibiti à nostris sunt, deiectionq; planicie. ue aliud.
Quae res secundum nostris efficiebat praelium, vn-

608

dique autem cedentibus aduersariis, nostri magna in cæde versabantur. quibus mons, non virtus saluti fuit: qui subito tunc nisi aduersperasset, à pauciorib. nostris omni auxilio priuati essent. nam ceciderunt ex leui armatura CCCXXIV. ex legionariis CXXXIIX. præterquam quorum arma, & spolia sunt allata. † Ita pridie II. centurionum internicio hac aduersariorum pæna est litata. Insequenti die pari consuetudine, cum ad eundem locum eius præsidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto. nam præter equites nullo loco equo se committere audebāt. Cum nostri in opere essent, equitum copia concursus facere ceperunt: simulque vociferantibus legionariis, cum locum efflagitarent, ut consueti insequi existimare possent, se paratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili conualle bene longe sunt egressi, & planicie in æquo loco constiterunt.

609

Illi tamen procul dubio ad congregiendum, † in eum locum non sunt ausi descendere, præter vnum Antistium Turpionem, qui fidens viribus, ex aduersariis sibi parem esse neminem cogitare cepit. hic, ut fertur, Achillis, Memnonisque congressus. Q. Pompeius Niger, eques Romanus Italicensis, ex acie nostra ad congregiendum progressus est. quoniam ferocitas Antistii omnium mentes conuerterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositæ. nam inter bellatores, principesque dubia erat posita victoria, ut prope videre-

Antistij Tur-
pionis & Q.
Pompeij Ni-
gri singulare
certamen.

deretur finem bellandi duorum dirimere pugna. ita auidi, cupidiq; suarum quisq; partium, experiorum virorum, fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri cum ad dimicandum in planiciem se contulissent, scutorumque laudis insignis præfulgēs opus calatū, quorum pugna esset prope profecto dirempta, nisi propter equitum concessum, ut supra demonstraui-
mus, leui armatura præsidij causa non longe ab opere castrorum constitissent, ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, aduersarij cupidius sunt insecuti. vniuersi clamore facto impetum dederunt. Ita metu perterriti, cum in fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt. Caesar ob virtutem turmae Cassianae donauit milia XIII. & præfecto torques aureos II. & leui armaturae millia X. Hoc die A. Babius, & C. Transfugæ quidam. Flavius, & A. Trebellius, equites Romani Astenses, argento prope repleti equites ad Caesarem transfugerunt; qui nunciauerunt, equites Romanos coniurasse omnes, qui in castris Pompeij essent, ut transiitionem facerent; serui indicio omnes in custodiam esse coniectos, è quibus occasione capta, se transfugisse. Item hoc die literae sunt deprehensae, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius. S. V. E. V. Eisi prout nostra fe- Lit. Pomp. licitas, ex sententia aduersarios adhuc propul- interceptæ, sos habemus; tamen si æquo loco sui potestatem facerent, celerius quam vestra opinio est, bel-

lum confecissem. Sed exercitum tironum nō audent in campum deducere, nostrisq; adhuc freti præsidiis bellum ducunt. nam singulas ciuitates circumfident, inde sibi cōmeatus capiunt. Quare & ciuitates nostrarum partium conseruabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu priuati necessario ad dimicandum descendunt.

Serui transfugæ.

Insequenti tempore cū nostri temere in opere distenti essent, equites in oliueto, dum lignātur, interfecti sunt aliquot. Serui transfugerūt, qui nunciauerunt ad III. Nonarum Martij[†] prælium affore ad Soritiam, quo factum est ex eo tempore metum esse magnū, & Atium Varum circum castella præesse. Eo die Pompeius castra

610 mouit; [†] & circa Hispalim in oliueto constitit. 611 Caesar prius, quam eodem est profectus, luna hora circiter VI. visa est. ita castris motis Vcubim præsidium, quod Pompeius reliquit, iussit ut incenderent, & deuſto opido in castra maiora se reciperent. Insequenti tempore Ventisſponte opidum

Ventisſponte opidum deditione receptum. Supplicium de milite quodam sumptum.

cum oppugnare capisset, deditione facta, iter facit in Carrucam, contra Pompeij castra posuit. Pompeius opidum, quod contra sua præsidia portas clausisset, incendit. Milesque, qui fratrem suum in castris ingulasset, interceptus est a nostris, & fuste percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem cū esset ventum, castra

contra

H

H

H

H

H

contra Pompeium constituit. Sequenti die cum
iter facere Caesar cum copijs vellet, renunciatum
est ab speculatoribus, Pompeium de III. vigilia
in acie stetisse. Hoc nuncio allato, vexillum pro-
posuit. Idcirco enim copias eduxerat, quod Ver-
saenensium civitati fuissent factores. antea li-
teras miserat, Casarem nolle in conuallem des-
cendere quod maiorem partem exercitus tyro-
num haberet. Hæ literæ vehementer confirma-
bant mentes opidanorum. Ita, hac opinione fre-
tus, totū se facere posse existimabat. Etenim &
natura loci defendebatur, & ipsius opidi muni-
tione, ubi castra habuit constituta. Namque ut
superius demonstravimus, loca excellentia tu-
mulis contineri,† interuallum provinciam divi-
dit. Sed ratione nulla placuit tacere id, quod eo
incidit tempore. Planicies inter utraque castra
intercedebat, circiter millia passuum V. ut an-
xilia Pompeij duabus defenderetur rebus, opidi
excelsi, & loci natura. Hinc dirigens proxima
planicies æquabatur, cuius decursu antecede-
bat rivus, qui ad eorum accessum summam effi-
ciebat loci iniquitatem. Nam palustri, & vora-
ginoso solo currebat ad dextram partem: & Ce-
sar, cum aciem directam vidisset, non habuit du-
bium, quin media planicie in æquum ad dimi-
candum aduersarij procederent. hoc erat in om-
nium conspectu. Huc accedebat ut locus illa pla-
nicie equitatum ornaret, & diei solisque sereni-

612

Loci descri-
ptio.

sas, ut mirificum, & optandum tempus prope
 ab Dijs immortalibus illud tributum esset ad
 praelium committendum. Nostri lætari, nonnulli
 etiam timere, quod in eum locum res, fortunaq;
 omnium deducerentur, ut quidquid post horam
 castris fieret, in dubio poneretur. Itaque nostri
 ad dimicandum procedunt, id quod aduersarios
 existimabamus esse facturos. Qui tamen à mu-
 nitione opidi passibus longius non aude-
 bant procedere, in quo sibi prope murum aduer-
 sarij constituiebant. Itaque nostri procedunt, in-
 terdum æquitas loci aduersarios efflagiabat, ut
 tali conditione contenderent ad victoriam. Ne-
 que tamen illi à sua consuetudine discedebant,
 ut aut ab excelso loco, aut ab opido, discede-
 rent. Nostri pede pressso propius riuum cum ap-
 propinquassent, aduersarij patrocinari loco ini-
 quo non defecerunt. Erat acies XIII. aquilis
 constituta, quæ lateribus equitatu tegebatur,
 cum leui armatura millibus VI. præterea auxi-
 liares accedebant prope alterum tantum. Nostri
 præsidia LXXX. cohortibus, & IIX. millibus
 equitum. Ita cum in extrema planicie iniquum
 in locum nostri appropinquassent, paratus hostis
 erat superior, ut transeundi superius iter vehe-
 menter esset periculosum. Quod cum à Calare
 esset animaduersum, ne quid temere culpa sua
 secus admitteretur, eum locum definire cepit.
 Quod cum hominum auribus esset obiectum;
 moleste

Acies Pom-
peiana.

Cæs. vires.

Strategema.

molēste & acerbe accipiebant, se impediri quo-
minus praelium conficere possent. Hæc mora ad-
uersarios atacriores efficiebat, Caesaris copias ti-
more impediri ad committendum praelium. Ita
se efferentes iniquo loco sui potestatem faciebāt,
ut magno tamen periculo accessus eorum habe-
retur. Hic Decumani suum locum cornu dextris
tenebant, sinistrum, III. & V. legio, nemque ce-
tera auxilia, & equitatus. praelium, clamore
facto, committitur. Hic etsi virtute nostri ante-
cedebant, aduersarij loco superiore defendeban-
tur acerrime, & vehemens fiebat ab utrisque
clamor, telorumq; missus concursus, sic ut pro-
pe nostri diffiderent victoriæ. congressus enim,
& clamor, quibus rebus maxime hostes conter-
rentur, in collatis pari erant conditione. itaque
ex utroque genere pugnae cum parem virtutem
ad bellandum contulissent, pilorum missis fixa
cumulatur, & concidit aduersariorum multi-
tudo. dextrum demonstrauimus decumanos cor-
nu tenuisse, qui, & si erant pauci, tamen propter
virtutem, magno aduersarios timore eorum o-
pera afficiebant, quod suo loco hostes vehemen-
ter premere cœperunt, ut ad subsidium, ne ab la-
tere nostri occuparentur, legio aduersariorum
transduci cœpta sit ad dextrum. Quæ simul est
mota, equitatus Caesaris sinistrum cornu preme-
re cœpit: at ij eximia virtute praelium facere in-
cipiunt, ut locus in acie ad subsidium veniendi non

Acies Cæs.

Praelium
Mundense.

Labiens &
Vari interi-
tus.

Munda ob-
sidio.

daretur. Ita cum clamori esset intermissus gemi-
tus, gladiatorumque crepitus auribus oblati, im-
peritorum mētes timore præpediebat. Hic ut ait
Ennius, pes pede premitur, armis teruntur ar-
ma, aduersariosque vehementissime pugnantes
nostri agere ceperunt. quibus opidum fuit subse-
dio, ita ipsis liberalibus fusi, fugatiq; non super-
fuissent, nisi in eum locum confugissent, ex quo
erant egressi. in quo prælio ceciderunt millia ho-
minum circiter XXX. etsi quid amplius; præ-
terea Labienus, Aulus Varus: quibus occisis,
vtriusque funus est factum: itemque equites
Romani partim ex vrbe, partim ex prouincia ad
millia III. Nostri desiderati ad hominum C.
partim peditum, partim equitum, sauci ad D.
aduersariorum aquilæ sunt ablatae X: II. & si-
gna, & fasces. Præterea duces belli XVII. capti
sunt. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac cum
opidum Munda sibi constituisent, præsidio, no-
stri cogeantur necessario eos circumvallare. Ex
hostium armis, pro cespite cadauera collocaban-
tur, scuta, & pila pro vallo, insuper occisi, &
gladij, & mucrones, & capita hominum ordi-
nata, ad opidum conuersa vniuersa hostium ti-
morem, virtutisque insignia proposita viderent,
& vallo circumcluderetur aduersarij. ita Galli
tragulis, iaculisq; opidum ex hostium cadaueri-
bus complexi, oppugnare ceperunt. Ex hoc præ-
lio Valerius adolescens, Cordubam cum paucis
equiti-

equitibiss fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubæ Sex Pomp.
fuisse rem gestam refert. Cognito hoc negotio, fuga.

quos equites, quot pecuniæ secum habuit, eis di-
stribuit, & opidanis dixit, se de pace ad Cæsarem
proficisci, & secunda vigilia ab opido discessit. Cn. Cn. Pomp.
Pompeius autem cū equitibus paucis, nōnullis- Carteiam
que peditibus ad nauale præsidium parte altera sese confect.

contendit Carteiam, quod opidū abest à Cor-
duba millia passuum CLXX. Quo cum ad octa- 613
uum milliarium venisset,† P. Caluicius, qui ca-
stris antea Pompeij præpositus esset, eius verbis
nuncium mittit; cum minus belle haberet, ut
mitteret læticiam, qua in opidum deferri posset.
Literis missis, Pompeius Carteiam defertur. Qui
illarum partium fautores essent, conueniunt in
domum quo erat delatus: qui arbitrati sunt
clanculum venisse, ut ab eo quæ vellent de bello
requirerent. Cum frequentia conuenisset, de læ-
ticia Pompeius eorum in fidem confugit. Cæsar
ex prælio munitione circumdata, Cordubam ve-
nit. qui ex cæde eo refugerant, pontem occupave-
runt. Cum eo esset ventum, conuiciari cæperūt,
nos ex prælio paucos superesse, quo cōfugeremus.
Ita pugnare cæperunt de ponte. Cæsar flumen
transiit, & castra posuit. Scapula totius sedi- 614
tionis familiæ, & libertinorum caput, ex prælio
Cordubam cum venisset, familiam, & liberos
conuocauit. pyram sibi exstruxit, cœnam afferrī
quam optimam imperauit. † item, optimis su-

Cordubæ
obsidio.

Scapulæ in-
teritus,

615

616

peradditis vestimentis, pecuniam, & argentum
 in praesentia familiae donauit. † Ipse de tempore
 cenauit, vinum, & nardum identidem sibi in-
 fundit. Ita nouissimo tempore seruum iussit, &
 libertum qui fuisset eius concubinus, alterum se
 iugulare, alterum pyram incendere. Opidani au-
 tem, † simul Caesar castra contra id opidum posuit,
 discordare ceperunt; usque eo ut clamor in castra
 nostra perueniret, quae fere inter Caesarianos, &
 inter Pompeianos erant. Hic legiones, quae ex
 perfugis conscriptae, partim opidanorum serui,
 qui erant à Sex. Pompeio manumissi, tunc in
 Caesaris aduentum descendere ceperunt. Legio
 XII. opidum defendere cepit: nam cum iam re-
 pugnarent, turres ex parte, & murum occupa-
 runt. Denuò legatos ad Caesarem mittunt, ut si-
 bi legiones subsidio intromitteret. Hoc cum anim-
 aduerteret homines fugitiui, opidum incendere
 ceperunt. Qui superati à nostris, sunt interfecti
 hominum millia XXII. praeterquam extra mu-
 rum qui perierunt. Ita Caesar, opido potitus;
 dum hic detineatur ex praelio, quos circummuni-
 tos superius demonstrauius, eruptionem fece-
 runt: & bene multis interfectis, in opidum sunt
 redacti. Caesar Hispalim cum contendisset, legati
 deprecatum venerunt. Ita cum opidum sese tueri
 dixisset, Caninium legatum cum praesidio intro-
 mituit. Ipse castra ad opidum ponit. Erat bene
 magnum intra Pompeianas partes praesidium,
 quod

**Corduba ab
 Caesarianis
 occupata.**

**Hispalis re-
 cepta.**

quod Cæsaris præsidium receptum indignabatur,
 et clam cuidam Philoni, illi qui Pompeianarum
 partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania
 notissimus erat. Hic, clam præsidio in Lusitaniam
 proficiscitur, et Cacilium Nigrum nomine Barbarum,
 ad Lenium conuenit; qui bene magnam manum
 Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim opidum
 denuò noctu per murum recipitur, præsidium
 vigilesque iugulant. Portas præcludunt. de
 integro pugnare cæperunt. Dum hæc geruntur,
 legati Carteienses renunciarunt, quod Pompeium
 in potestate haberent; quod ante Cæsari portas
 præcludissent, illo beneficio suum maleficio
 existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispalim
 oppugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar
 cum animaduverteret, si oppidum capere contenderet,
 ut homines perditum incenderent, et mania
 delerent. Ita consilio habito noctu, patitur
 Lusitanos eruptionem facere: id quod consilio
 non existimabant fieri. ita irrumpendo naues,
 quæ ad Bætis flumen fuissent, incendunt. Nostri
 cum incendio detinentur, illi profugiunt, et ab
 equitibus conciduntur. Quo facto opido recuperato,
 Astam iter facere cæpit. ex qua ciuitate legati
 ad deditionem venerunt, Mundensesque, qui
 ex prælio in opidum confugerant, cum diutius
 circumfunderentur, bene multi deditionem faciunt,
 et cum essent in legionem distributi, coniurantes
 inter se, ut noctu signo dato,

617
 Carteienses
 Pompeium
 produnt.

Strategema.

Astæ deditio.

Mundenses
 conspiratione detecta
 poenas luunt.

Opidorum
reliquorum
receptio.

Cn. Pomp.
saucius au-
fugit.

618

qui in opido fuissent, eruptionem facerent: Illi
eadem in castris administrarent. Hac re cogni-
ta, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data,
extra vallum omnes sunt concisi Mundenfes du-
ces. Cæsar in itinere reliqua opida oppugnat; quæ
propter Pompeium dissentire cæperat: pars erat,
quæ legatos ad Cæsarem miserat. pars, qui Pom-
peianarum partium essent fautores. Seditione
concitata, partes occupant, cædes fit magna, sau-
cius Pompeius naues XXX. occupat longas, &
profugit. Didius, qui Gadis Classi præfuisset, ad
quem simul nuncius allatus est, confestim sequi
cæpit, partim peditatibus, & equitatib. ad per-
sequendum celeriter iter faciens. Item IV. die
navigatione confecta, insequuntur, [†] qui impe-
rati à Carteia profecti sine aqua fuissent, ad ter-
ram applicant. Dum aquantur, Didius classe
occurrit, naues incendit, nonnullas capit. Pom-
peius cum paucis profugit & locum quendam
munitum natura occupat. Equites, & Cohor-
tes, quæ ad persequendum missæ essent, speculato-
ribus ante missis, certiores fiunt, diem & noctem
iter faciunt. Pompeius humero, & sinistro crure
vehementer erat saucius. Huc accedebat ut et-
iam talum intorsisset: quæ res maxime impedi-
bat. Ita lectica à turre qua esset allatus, in ea
ferebatur. Lusitanus more militari, cum à Cæ-
saris præsidio fuisset conspectus, celeriter equita-
tu, Cohortibusq; circumcluditur. Erat accessus
loci dif-

loci difficultas Nam iccirco, quod propter suos à nostro praesidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompeius, quem vix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeunt in aduentu nostri, depelluntur telis. Quibus cedentibus, cupidius insequerentur adversarii, & confestim tardabant ab accessu. Hoc saepius facto, animadvertiebatur, nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire instituit. pari autem, & celeri festinatione circummunitiones in iugo dirigunt. ut equo pede cum adversariis congregi possent. A quibus cum animadversum esset, fuga sibi praesidium capiunt. Pompeius ut supra demonstravimus, saucius, & intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum. Itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo salutis suae praesidium parare poterat. Cades à nostris undique administrabatur, exclusa munitione, amissisque auxiliis. † Ad Conuallem autem, atque exesum locum in spelunca Pompeius se occultare cepit, ut à nostris non facile inueniretur, nisi captivorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Caesar graciebatur Hispalim, pridie Id. Aprilis caput allatum, & populo datum est in conspectum. Interfecto Cn. Pompeio adolescente, Didius, quem supra demonstravimus, illa affectus laetitia, proximo se recepit castello, nonnullasque naues ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna super-

619

Cn. Pompeij interitus.

fuerunt ad signum se receperunt, & bene magna manus comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones, eiciebatur, & sic prope quotidianis pugnis insidias ponit, & tripartito signa distribuunt. erant parati qui naues incenderent, incensisq; qui subsidium repeterent, & dispositi erant, ut à nullo conspectu omnium ad pugnam contenderet. Ita, cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copijs, signum à Lusitanis tollitur, naues incendiuntur, simulq; qui in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, à tergo insidiae clamore sublato circumueniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur, nonnulli ea pugna scaphas, quæ ad litus fuerant, occupant. Item complures nando, ad naues, quæ in salo fuerunt se recipiunt. Anchoris sublatis, pelagus remis petere ceperunt. Quæ res eorum vitæ subsidio fuit. Lusitani præda poiuntur. Caesar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius Maximus, quem ipse ad præsidium oppugnandum reliquerat, operibus assidujs, hostesq; circum sese interclusi, inter se decernere, facta cæde bene magna, eruptionem faciunt. Nostri ad opidum recuperandum occasionem non prætermittunt, & reliquos viuos capiunt, ac de inde Vrsaonem proficiunt; quod opidum magna mu-

Didij interitus.

Vrsaonis obfidio.

gna munitione continebatur, sic ut ipse locus
 non solum opere sed etiam natura editus ad op-
 pugnandum hostem appeteret. Hoc acciderat,
 quod aqua, praeterquam in ipso opido non erat:
 nam circumcirca riuus nusquam reperiiebatur
 propius millia passuum IIX. Quae res magno e-
 rat adiumento opidanis. Tum praeterea accede-
 bat, ut agger, materiesq; , unde solitae sunt tur-
 res agi, propius millia passuum VI. non reperi-
 bantur. Ac Pompeius, ut opidi oppugnationem
 tutiorem efficeret, omnem materiam circum opi-
 dum succisam intro congeffit. Ita necessario di-
 ducebantur nostri; ut à Munda, quam proximè
 ceperant, materiam illo deportarent. Dum haec
 ad Mundam geruntur, & Vrsanem, Caesar cum
 à Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti
 die, concione aduocata commemorat, initio quae-
 sturae suae eam prouinciã ex omnibus prouincijs
 peculiarem sibi constituisse, & quae potuissent, eo
 tempore beneficia largitum esse. Insequenti prae-
 tura ampliato honore, vectigalia, quae Metellus
 imposuisset, à Senatu petisse, & eis pecunijs pro-
 uinciam liberasse: simulq; patrocinio suscepto,
 multis legibus ab se in Senatum inductis, si-
 mul publicas, priuatasq; causas multorum ini-
 micitijs susceptis, defendisse: suo item in consu-
 latu absentem, quae potuisset cõmoda prouinciæ
 tribuisse: eorum omnium commodorum esse
 & immemores & ingratos in se, & in Popu-

Concio Cz-
saris.

20 lum R. hoc bello, & in præterito tempore cognos-
 20 se, Vos iure gentium, inquit, & ciuium R. insti-
 20 tutis cognitis, more Barbarorum Populi R. Ma-
 20 gistratibus sacrosanctis, manus sæpe & sapius,
 20 luce clara Cassi in medio foro nefarie interfice-
 20 re voluistis. Vos ita pacem semper odistis, ut nul-
 20 lo tempore legiones desint populi R. in hac pro-
 20 uincia haberi. apud vos beneficia pro maleficijs,
 20 maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in
 20 otio concordiam, neque in bello virtutem vllò
 20 tempore retinere potuistis. Priuatus ex fuga Cn.
 20 Pompeius adolescens à vobis receptus, Fasces,
 20 Imperiūq; sibi arripuit. Multis interfectis ciui-
 20 bus auxilia contra populum R. comparauit: ve-
 20 stramque prouinciam vestro impulsu depopula-
 20 uit. In quo vos victores existimabatis? An me
 20 deleto, non animaduertebatis, X. habere legio-
 20 nes populum R. quæ non solum vobis obistere,
 20 sed etiam cælum diruere possent? quorum lau-
 20 dibus, & virtute

Desunt nonnulla.

C. IULII CÆSARIS

EPISTOLARVM

FRAGMENTA.

EX LIBRO EPISTOLARVM
AD M. T. C.

Cæsar Imp. S. D. Ciceroni Imp.

Ex lib. 9.
epist. ad
Attic.

CVM Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui, neque audire me commode potuisset, cum properarem, atque essem in itinere, præmissis iam legionibus: præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasq; agerem. etsi hoc officim, & feci sæpè, & sæpius mihi facturus videor: ita de me merearis. imprimis à te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum reuertar: festinationi meæ, breuitatiq; literarum ignosces. reliqua ex Furnio cognosces. Vale.

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S.

Ex lib. 9.
epist. ad
Attic.

RECTE auguraris de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil à me abesse longius crudeli-

tate. atque ego cum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo. neq; illud me mouet, quod ij, qui à me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos sui. Tu velim mihi ad urbem praesto sis, ut tuis consilijs atque opibus, ut consueui, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse iucundius. hanc adeo habebo gratiam illi, neque enim aliter facere potuit: tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est beneuolentia. Vale.

Cæsar Imp. M. Ciceroni Imp. S.

Ex lib. 10.
epist. ad
Attic.

ET SI te nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicaram, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimaui, & pro nostra beneuolentia petendum, ne quò progredere ris inclinata iam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses, namque & amicitiae grauiorem iniuriam feceris, & tibi minus commodè consulueris, si non fortuna obsecutus videbere; omnia enim secundissima nobis, aduersissima illis accidisse videntur: nec causam secutus; eadem enim tum fuit, cum ab eorum consilijs abesse iudicasti: sed meum aliquod factum condemnauisse quo mihi grauius abs te nihil accidere potest: quod ne facias, pro iure nostrae amicitiae à te peto. Postremo, quid viro bono, & quieto,

quieto, & bono civi magis convenit, quàm abesse à civilibus controuersis? quod nonnulli cum probarent, periculi causa sequi non potuerunt. tu explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitia iudicio, neq; tutius neque honestius reperiēs quidquam, quàm ab omni contentione abesse. XV. Kal. Mai. ex itinere. Vale.

EX EPIST. CAESARIS
AD CICER.

M. Furium quem mihi commendas, vel regem Galliae faciam, vel Lepidæ Legatum: si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem.

Ex lib. 7.
epist. ad Cæ-
rem.

EX EPIST. CAESARIS
AD CICER.

NEQVE pro canto, ac diligente se castris continuit. Charis. li. i.

EX CICER. AD ATT.
LIB. X.

CAESAR mihi ignoscit per literas, quòd non venerim; seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod scribit, secum Tullium & Seruium questos esse, quia non idem sibi quod mihi remisisset, &c. sed tum exemplum misi ad te Caesaris literarum.

EX LIB. XIII. AD ATT.

SEXTIVS apud me fuit, & Theopompus pridie: venisse à Cesare narrabat literas: hos

640 C. IULII CAESARIS
scribere, si certum esse Romæ manere, causamq;
eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se
absente leges suæ negligerentur, sicut esset negle-
cta Sumpuaria.

EX LIBRO EPISTOLA-
RVM AD C. OPPIVM
ET CORNELIVM.

Cæsar Oppio, Cornelio S.

Ex lib. 9.
epist. ad
Attic.

GAVDEO mehercule vos significare literis,
quam valde probetis ea, quæ apud Corfinium,
sunt gesta. consilio vestro utar libenter, & hoc
libentius; quod mea sponte facere constitueram,
ut quàm lenissimis me præberem, & Pompeium,
darem operam, ut reconciliarem. tentemus hoc
modo, si possumus, omnium voluntates recupe-
rare, & diuturna victoria uti: quoniam reliqui
diuturnitate odium effugere non potuerunt, neq;
victoriam diutius tenere, præter unum L. Sul-
lam, quem imitaturus non sum. hæc nova sit ra-
tio vincendi; ut misericordia, & liberalitate
nos muniamus. id quemadmodum fieri possit,
nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa re-
periri possunt. de his rebus, rogo vos, ut cogita-
tionem suscipiatis, Cn. Magium, Pompei præse-
ctum deprehendi: scilicet meo instituto usus
sum, & eum statim missum feci. iam duo præ-
fecti Fabium Pompei in meam potestatem ve-
nerunt,

nerunt, & à me missi sunt. si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus, quàm is, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificijs effectum est, ut Resp. in hunc statum perveniret.

Cæsar Oppio, Cornelio S.

AD VII. Id Mart. Brundisium veni: ad mu- Ex lib. 9.
rum castra posui. Pompeius est Brundisi. misit epist. ad
ad me Cn. Magium de pace. quæ visa sunt re- Attic.
spondi. hoc vos statim scire volui. cum in spem
venero, de compositione aliquid me conficere, sta-
tim vos certiores faciam. Valete.

Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Op- Ex Agell.
pium, & Balbum Cornelium, qui res eius absen- lib. 1. c. 9
tis curabant. in his epistolis quibusdam in locis
inveniuntur literæ singulæræ, sine coagmentis
syllabarum, quas tu putes positas incoditè. nam
verba ex his literis confici nulla possunt. erat au-
tem conventum inter eos clandestinum de com-
mutando situ literarum, ut inscriptio quidem
alia aliæ locum, & nomen teneret: sed in legendo
locus cuique suus, & potestas restitueretur, &c.
est autem Probi Grammatici commentarius sa-
tis curiosè factus, de occulta literarum si-
gnificatione epistolarum C. Cæ-
saris scriptarum.

C. IVLII CAESARIS
EX LIBRO EPISTOLARVM
AD Q. PEDIUM

Cæsar Q. Pedio S.

Ex lib. 9.
epist. ad
Attic.

POMPEIUS se oppido tenet: nos ad portas
castra habemus: conamur opus magnum, &
multorum dierum, propter altitudinem maris:
sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab utroque
portus cornu moles iacimus, ut aut illum
quam primum transire, quod habet Brundisii
copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.

EX LIBRO EPISTOLARVM
AD PISONEM.

Ex Charis.
li. 1.

LOCCELLVM tibi signatum remisi.
EX LIB. II. EPISTOLARVM
AD FRONTEM.

Ex Charis.
lib. 2.

VESPERA fatigatus, luce dormitans.
EX LIBRO EPISTOLARVM
AD ANTONIUM.

Ex Cicer.
ad Attic.
lib. II.

NAM ad me misit Antonius exemplum Cæ-
saris ad se literarum, in quibus erat, se audivisse
Cæsarem, & L. Metellum in Italiam venisse, Ro-
mæ ut essent palam: ita sibi non placere, ne qui
motus ex eo fierent, prohiberi que omnes Italia,
nisi quorum ipse causam cognovisset. de quo eo ve-
hementius erat scriptum.

Episto-

Epistolæ quoq; eius ad Senatum extant: quas primus videtur ad paginas: & formam memorialis libelli conuertisse; cum antea Consules & Duces non nisi transversa charta mitterent scriptas, extant & ad Ciceronem; item ad familiares domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo literarum ordine, ut nullum verbum effici posset. quæ si quis inuestigare & persequi vellet, quariam elementorum literam, id est, O pro A, & perinde reliquas commutet.

Ex Suet. in
Cæsare.

Scribere, & legere simul, dictare & audire solitum accepimus. epistolas verò tantarum rerum quaternas pariter librarijs dictare, aut, si nihil ageret, septenas.

Ex Plin. li. 7.
c. 25.

Εν ἐκείνῃ ἣ τῇ στρατείᾳ ἀποσεξήσκησεν ἰπποζώμῳ τὰς ἐπιστολάς ὑποχρησίαν, καὶ λυσιν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκῆν. ὡς δὲ ὁ πικρὸς φησὶ, καὶ πλείουσιν. λέγεται ἣ ἐπὶ τῷ ἀπὸ γραμμάτων τῆς φίλοις ὁμιλεῖν. καί ποτε πρῶτον μηχανήσασθαι.

Ex Plutar. in
Cæs.

C. IULII CÆSARIS ORATIONVM FRAGMENTA.

EX ORATIONE IN FV- NERE IVLIAE.

Ex Suet. in
Cæsare.

QVAESTOR Iuliam amitam vxoremq;
Corneliam defunctas laudauit è more
pro rostris, sed in amitæ quidem laudatione, de
eius ac patris sui origine sic refert: Amitæ meæ
Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, pa-
ternum cum dijs immortalibus coniunctum est.
nam ab Anco Marcio sunt Marcij Reges: quo
nomine fuit mater: à Venere Iulij, cuius gentis
familia est nostra. Est ergo in genere & sancti-
tas regum, qui plurimum inter homines pol-
lent: & cæremonia deorum, quorum ipsi in po-
testate sunt reges.

Ex Plutar.
in Cæs.

Οτε τῆς μαρτίης γυναικὸς ἀπαθανίσθη, ἀδελφί-
δης ὦν αὐτῆς, ἐγκώμιον τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ
διῆλθεν, καὶ πάλιν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν ἀκρίβως
μαρτίης περὶ τοῦτο.

EX ORAT. PRO BI- THYNIS.

Ex Agell.
lib. 5. c. 15.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro
Bithynis dixit, hoc principio usus est: Vel pro
hospiti-

hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, refugere hoc munus M.

* Vinici, non potui. nam neq; hominum morte memoria deleri debet, quin proximis retineatur: neque clientes sine summa infamia deseriri possunt, quibus etiam à propinquis nostris opem ferre instituimus.

Ex li. manu-
scripti corru-
pta scriptu-
ra.

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est?

Ex Iulio Ru-
finiano de
Figuris.

EX ORATIONE PRO

LEGE PLAVTIA.

REPERI tamen in oratione C. Caesaris, qua Plautiam rogationem suavit; necessitatem di-
Etiam pro necessitudine, id est, iure adfinitatis.
verba hæc sunt: Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse.

Ex Agell.
lib. 13. c. 3.

EX ORATIONE IN CN.

DOLABELLAM.

CAESAR in Dolabella: Actionis illibuiisti, quorū in ædibus, fanisq; posita, & honori erant, & ornatu. In libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine, i, litera dicenda censet.

Ex Agell.
lib. 4. c. 16.

Nonodecimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, vno & vigesimo, Caesar Dolabellam, altero & XXX. Asinius Pollio, Catonē, non multo ætatem antecedens, Calvus Patiniam, ijs orationibus insecuti sunt, quas hodieq; cum admiratione legimus.

Ex Corn.
Tacito in
dialogo de
Oratorib.

Ex Suet. in
Cæs.
Ex Valer.
Max. lib.
8. c. 9.

Ceterum composita seditione civili, Cornelium Dolabellam cōsularem & triumphalem virum repetundarum postulavit, absolutusq; Rhodum secedere statuit.

Diuus quoq; Iulius, quàm celestis numinis, tum etiam humani ingenij perfectissimum columnen, vim facundiae propriae expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum agit extorqueri sibi causam optimā L. Cota patrociniis.

Ex Pediano
in orat. pro
M. Scaur.

C. Caesar Cn. Dolabellā accusavit, nec damnavit. Significat & Caesarem, item adolescentem in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quantum oportuit per Hortensium, &c.

Ex Pedian.
in Diuin.
Ex Plutar.
in Cæs.

Επανελεθὼν δὲ εἰς Ῥώμην, δολαβὴν αὐτὸν ἐκείνου κακώσεως ἐπερχίας, καὶ πολλὰ ἀπὸ τῆς ἐκείνου πόλεως μαρτυρίας αὐτὸς παρέχον. ὁ μὲν δὲ δολαβίδας ἀπέφυγε τὴν δίκην.

EX ORAT. AD MILITES.

Ex Suet. in
Cæsare.

FAMA verò hostilium copiarum perterritos, non negando, minuendove, sed insuper amplificando, ementiendoq; confirmabat. itaque cum expectatio aduentus Iubæ terribilis esset, convocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, paucissimis his diebus regem affuturum cum X. legionibus equitum, XXX. levis armaturæ, C. millibus, elephantisq; CCC. proinde desinant quidam quærere ultra, aut opinari mihi-
que,

*que, qui compertum habeo, credant aut quidem
vetustissima naue impositos quocunque vento in
quascunque terras iubebo auehi.*

Ut C. Cæsar apud milites de incommodis eorū. Ex Diome.
non frustrabo vos milites. de lib. 1.

EX ORAT. PRO DECIO
SAMNITE.

NISI forte quisquam aut Cæsaris pro Decio Ex Tacit.
Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, cæterosq; in dialog.
cuiusdam lenti luminis ac temporis libros le- de orat.
git, &c.

EX ORAT. PRO SEX-
TILIO.

QVO enim Iambo qua procella verborum, Ex Valer.
impium Sextilij caput obrui meretur? quod C. Max. lib. 5.
Cæsarem, à quo cum studiosè, tū etiam feliciter cap. 3.
gravissimi criminis reus defensus fuerat, &c.

EX ORAT. DE CON-
IVRATIS.

CATONEM primum putat de animaduer- Ex Cic. ad
sione dixisse, quam omnes antè dixerant præter Attic. lib. 12.
Cæsarem. & cum ipsius Cæsaris tam severa fue-
rit qui tum Prætorio loco dixerit, &c.

Sed Cæsar ubi ad eum peruentum est, rogatus Ex Sallust.
sententiam à Consule, huiuscemodi verba locu- in Coniur.
tus est: Omnes homines, &c.

Ex Plutar.
in Cæs.

648

C. IVLII CAESARIS

Ο ἰ καίσαρ ἀνάσας, λόγον διήλθεν πρὸς τοὺς πολίτας, ὡς ἀποκτεῖναι μὴ ἀκρίτως αὐτὸν ἐξαιῶματι καὶ γένει λαμπρῆς, ἔδοκε πάντας δικαίους εἶναι, μὴ μὲν τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης φρεροῖντο. δεξέντες ἐν πόλεσι τῆς ἰταλίας, αὐτὸς ἐληταί κικέρων, μέγας ἦ καὶ πολέμιος πακλίνας, ὑπερον ἐν εἰρήνῃ καὶ κατ' ἡσυχίαν καὶ τῇ βελῇ γινῶναι παρέχει ἕτω ἢ τῆς φιλανθρώπων. φανείσης, καὶ ὁ λόγος διωκτοῦ αὐτῇ ῥηθέντῳ, ἔμνονοι μὲν τῶτον αὐτῶν πρὸς ἐπίθετον, πολλοὶ ἢ καὶ τῶν, τὰς ἐρημίας μας, ἀπειπύμφοι, πρὸς τὴν ἐκείνους κατὰ εὖς ἐπὶ καίτωναι τὸ πρῶτον καὶ καὶ τὸν πρῶτον

EX ORATIONE IN FV
NERE CORNELIAE.

Ex Suet.in
Cæs.

Ex Plutar.
in Cæs.

Ex Cic.in
Bruto.

Ex Suet. in
Cæsare.

QVAESTOR Iuliam amitam, uxorem
Corneliae defunctae laudavit è more pro
Tὸ μὲν ἐπὶ γυναιξὶ πρῶτον λόγος
παφίοις διεξιέναι πάτριον καὶ ῥωμαίοις. νέ
ον ἐν ἔθει, πρῶτον εἶπεν καίσαρ ἐπὶ τῆς
γυναικὸς ἀποθανέσης.

Tum Brutus, orationes quidem eius mi
hementer probantur: complures autem le

Orationes aliquas reliquit, inter quas
quaedam feruntur. pro Q. Metello, quam
merito Augustus existimat magis ab a
exceptam, malè subsequentibus verba di
quam ab ipso editam. nam in quibusdam

plaribus inuenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed quam scripsit Metello, cum ex persona Caesaris sermo sit Metellum, seq; aduersus communium obtreſtatorum criminationes purgantis, apud milites quoque in Hispania Idem Augustus orationem esse vix eius putat: quæ tamen duplex fertur, vna quasi priore habita prælio, altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incurſione.

C. IULII CAESARIS FRAGMENTA ANTI- CATONIS. LIB. I.

VNO enim excepto, quem alijsmodi atque
omnis natura finxit, suos quisque habet
charos.

Priscian. lib.
6. Caesar in
Anticatone
priore.

INCERTA EX ANTIC.

ERVNT officia antelucana, in quæ incide-
re impunè ne Catoni quidem licuit. quem ta-
men C. Caesar ita reprehendit, vt laudet. descri-
bit enim eos quib. obuius fuerit, cum caput ebrj
retexissent, erubuisse. deinde adiicit: Putares non
ab illis Catonem, sed illos à Catone deprehensos.
Potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm
si ebrj tam venerabilis erat? nostræ tamen cæ-

Vno enim,
&c. & lib. 7.
& lib. 13.
Ex Plin. li. 3.
epist. ad
C. Attil.
Seuer.

ne ut apparatus & impendij, sic temporis modus constet. neq; enim hi sumus, quos vituperare ne inimici quidem possunt, nisi ut simul laudent.

Ex Agell.
lib. 4. c. 16.

C. etiam Caesar grauis auctor linguae Latinae, in Anticatone: Vnius, inquit, arrogantiae, superbiaeque, dominatuq;.

Ex Cic. ad
Att. lib. 12.

Qualis futura sit Caesaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtilius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis. itaq; misi librum ad Muscam, ut tuis librarijs daret. volo enim eum diuulgari.

Ex lib. 12.
ad Attic.

Hirtilij epistolam si legeris, quae mihi quasi *ᾠγπλασμα* videtur eius vituperationis, quam Caesar scripsit de Catone.

Ex lib. 13.
ad Attic.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Caesarem, me legisse libros contra Catonem, & vehementer probasse.

Ex Cicer. in
Topic.

Quibus omnibus generibus usus est nimis imprudenter Caesar contra Catonem meum.

Ex Tacit.
lib. 4.

M. Ciceronis libro, quo Catonē caelo aequauit, quid aliud dictator Caesar, quam rescripta oratione velut apud Iudices respondit?

Ex Quint.
lib. 4.

His quoq; usum C. Caesarem in vituperando Catone notauerit Cicero.

Ex Suet. in
Caesare.

Reliquit & de analogia duos libros, & Anticatones totidem.

Ut Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Caesar accusans.

Πυθόμηνος ὃς ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσατο, δὴ-
 λος μὲν ὡς δηχθεὶς, ἐφ' ᾧ δὲ ἀδελφόν. εἶπε δ' ἔν ᾧ
 κάτω φθονῶσι ἔθ' θανάτῳ. Ἐ γὰρ σύ μοι τῆς
 σωτηρίας ἐφθόνησας. ὁ μὲν ἔν μὲν ταῦτα γρα-
 φῆς ὑπὸ αὐτῷ πρὸς κάτωνα τεθνεῶτα λόγος,
 ἔδοκεν πρῶτος ἔχοντος, ἔδ' ἀδιαλλάκτως ση-
 μεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσεται ζῶντος, εἰς αἰαίοθη-
 τον ἐρχίας ὀργὴν ποιεῖται. Paulò pòst: καὶ τὸ
 λόγον ἐκείνον ἐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας
 πολιτικῆς συνεπιτέχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. Ἐ-
 γραψεν κικέρων ἐν κώμιον κάτωνα, ὄνομα τῷ λό-
 γῳ θέμενος κάτωνα. καὶ πολλοὶς ὁ λόγος ὡς διὰ
 σκεδῆς ὡς ἐκός, ὑπὲρ ἑλениότητος τῶν ῥητόρων εἰς
 τὴν καλλίστην πεποιημένην ὑπόθεσιν. τὸτο ὡς
 Κάισαρος, κατηγόρειαν αὐτῷ νομίζοντα, τῆς τῷ
 τεθνεῶτος δι' αὐτὴν ἔπαμνον. ἔγραψεν ἔν πολλὰς
 πινας κατὰ τὸ κάτωνα αἰτίας συναγαγόν. τὸ ὅτι βί-
 βλιον ἀντικάτων ἐπιγέγραπται, καὶ σκεδῆς ἔχει
 τὸν λόγον ἐκάτερος διὰ καίσαρος ἑκείνων πελάς.
 Αὐτὸς δ' ἔν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς κικέρωνα πρὸς
 κάτωνα ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ σκεπτι-
 πκοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάξαι πρὸς ἑλениότητα
 ῥήτορος ἀφύης, ἔχοντι ἐπὶ τὸτο πολλὴν ἀ-
 γνῶν.

Ἐκ τούτου διετέλει πρῶτον ἑ φιλαφρονόμηνος,
 ὡς ἔγραψαν πρὸς λόγον ἐγκώμιον καίτων, ἀντι-
 γραφῶν, τὴν τε λόγον αὐτῷ ἑ τὸν βίον, ὡς μέγιστε
 τῶν ἀεικλίοις εἰσὶν ἑ θηρομάχοις, ἔπαμνον ὁ μὲν
 ἔν κικέρωνος λόγος κάτωνα. ὁ ὅτι Κάισαρ, ἀντι-
 καίτων γέγραπται.

Ex Iuuenal.
Satyr. 6.

*Atque utinam ritus veteres, & publica saltem
His intacta malis agerentur sacra: sed omnes
nouerunt Mauri atque Indi, quæ psalteria penè
maiores, quàm sunt duo Caesaris Anticatores,
Illuc, &c.*

C. IVLII CAESARIS DE ANALOGIA, LIB. I.

AD M. T. CICERONEM.

Ex Cic. in
Bruto.

QUIN etiam in maximis occupationibus
cum ad te ipsum, inquit, in me intues, de
ratione Latinè loquendi accuratissime scripse-
rit, primoq; in lib. dixerit, verborum delectum
originem esse eloquentiæ, tribueritq;, mi Brute,
huic nostro, qui de me illo maluit, quàm se dice-
re, laudem singularem (nam scripsit his verbis,
cum hunc nomine esset affatus.) Ac si cogitata
præclarè eloqui possent, nonnulli studio, & usu
laborauerunt, (cuius te penè principem copiae,
atque inuentorem, bene de nomine ac dignitate
Populi Rom. meritum esse existimare debemus)
hunc facilem, & cotidianum noluisse sermonem,
nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus,
amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatio
puto, quem non solum principem atq; inuento-
rem co-

rem copiae dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam benemeritum populi Romani nomine & dignitate.

C. Cæsar in libris quos ad M. Ciceronem de analogia scripsit, arenas vitiosè dici existimabat quòd arena nunquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neq; cælum, neque triticum. contrà autem quadrigas, etiamsi currus vnus eorum quatuor iunctorum vnum sit, pluratio semper numero dicendas putat. (paullo post, ex lib. I. de analogia) nam cùm suprà dixisset, neq; cælum, triticumne, neq; arenam multitudinis significatione pati. Num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quòd vnā terram, & plures terras, & urbem, & vrbes, & imperium, & imperia dicamus. neque quadrigam in vnā nominis figuram redigere, neq; arenam in multitudinis appellationem conuertere possimus.

Ex Agell.
lib. 19. c. 8.

Atq; id, quod à C. Cæsare excellentis ingenij ac prudentiæ viro in I. de analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, vt tamquam scopulum sic fugias inauditum atq; insolens verbum.

Ex Agell.
lib. 1. c. 10.
& Macrobius.
lib. 1. Sat.

L I B. II.

Sed C. Cæsar in libro de analogia secundo huius die, & huius specie dicendum putat.

Ex Agell.
lib. 9. c. 14.

Panium, Cæsar de analogia libro II. dici debere ait, sed Verrinus contra.

Ex Char.
lib. 1.

Ex Char. l. i. C. Caesar de analogia lib. II. fagos, populos, vlmos.

Ex Char. l. i. Nisi quia Caesar libro II. singulariter Idem, pluraliter Idem, dicendum affirmat.

Ex Char. l. i. Seu Caesar de analogia II. turbonem, non turbinem, etiam in tempestate dici debere ait.

Ex Char. l. i. Caesar de analogia libro II. Panium dixit: sed Verrius Panum sine i.

Ex Char. Lacer, &c. Caesar de analogia lib. II. nec non

Ex Char. l. i. Valgius de rebus per epistolam quaesitis.

INCERTA EX LIBRO

ANALOG.

Ex Agell. li. 4 c. 16. IN libris quoque; analogicis omnia istiusmodi sine i, litera dicenda censet.

Ex Char. l. i. C. Caesar, quasi indiscretum hoc sit, ait, l, litera nominatiuo singulari neutra finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiant, E, litera terminata, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali, & ab hoc puteali.

Ex Char. l. i. Quam C. Caesar ponit in femininis, ut puppim, restim, puluim. hoc enim modo, & ab hoc cani, & ab hoc cane.

Ex Prisc. lib. 6. Hic & haec Samnis, huius Samnitis sic Caesar de analogia.

Ex Charis. lib. I. Iubar: Plinius ait inter cetera etiam istud C. Cesarem dedisse praeceptum, quorum neutra nomina, ar nominatiuo, clausa per i, datiuum ablatiuumque singularis ostendant, iubar tamen ab hac re.

hac regula dissidere. nam ut huic iubari dicimus ab hoc iubare dicendum est; ut huic farri ab hoc farre.

Omniū nominū quæ sunt neutri generis, & in, e, terminantur, ait Plinius Casarem scisse eosdem esse ablatiuos, quales sunt datiuī singulares. Ar, literis nomina neutralia nominata; idem non minus ait Caesar quod datiuo & ablatiuo pari iure funguntur, ut idem Plinius ait.

Ex Charif.
lib. i.

Partum Caesar in analogicis, harum partum.

Ex Char. l.
Ex Prisc. l.

Nam tribus i i i. iunctis, qualis posset syllaba pronunciari? nam postremum i, pro vocali est accipiendum, quod Casari artis Grammaticæ doctissimo placitum fuisse à Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur.

At vim C. Caesaris fregerunt editi de analogia libri?

Ex Quint.
li. i.

Reliquit & de analogia duos libros, & Anticatonēs totidem.

Ex Suet. in
Caesare.

Præterea Caesar declinat pubis. puberis.

Ex Prisc. li. 6.

Quamvis Caesar non incongruè protulit ens, à verbo sum, es, est.

Ex Prisc. l. 18.

Sed Augustus quoque in epistolis ad C. Casarem scriptis emendat, quod is calidum dicere, quàm calidum malit: non quia illud non sit Latinum sed quia sit odiosum, & ut ipse Græco verbo significauit, ὀξύς.

Ex Quint.
lib. i.

Ex Quint.
lib. 1.

Neque enim tam Calypsonem dixerim, ut Iunonem, quàm secus antiquos, C. Caesar utitur hac ratione declinandi.

Ex Quint.
lib. 1.

De quo genere optimè C. Caesarem pretextatum adhuc accepimus dixisse, Si cantas male cantas, si legis cantas.

Ex Agell.
lib. 7. c. 9.

Sic M. Tullius & C. Caesar, mordeo memordi: pugno, pepugi: spondeo, spepondi dixerunt.

Ex Prisc.
lib. 1.

Pro quo digamma, Caesar hanc figuram F. scribere voluit.

Ex Isidoro
lib. 4. cap. 12.

Vaguenta autè dicuntur à locis, ut Telinum: cuius Iulius Caesar meminit, dicens: Corpusque suavi Telino vngimur. hoc conficiebatur in insula Telo qua est una ex Cycladibus.

Ex Non.
Marc. in voce Cinis.

Apud Caesarem, Catullum, & Calvium lectum est, quorum vacillat auctoritas: cum iam fulva cinis fueris.

Ex Plin
lib. 7. c. 30.

Salve primus omnium Parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum linguaeque lauream merite, & facundia, Latinarumque literarum parens: atque (ut dictator Caesar hostis quondam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lauream adepte maiorem, quanto plus est, ingenii Romani terminos in tantum promouisse, quam imperii.

Ex Velio
Longo de orthographia.

Variè etiam scriptitatum est, mancipium, aucupium, manubiae. siquidem C. Caesar per i. scripsit, ut apparet ex titulis ipsius.

Ex Capro.

Hoc lulum atque macellum singulari exire memen-

memento; licet Ennius, ista macella, dicatq; & Caesar, lutea.

C. IULII CÆSARIS
LIBER APOPH-
THEGMATVM.

SED tum ipse Caesar habet peracre iudiciū & Ex Cicer.
ut Seruius frater tuus, quem literatissimum lib. 9 epist.
fuisse iudico, facile diceret, hic versus Plauti ad Patum.
non est, hic est, quod tritas haberet aures no-
tandis generibus poëtarum, & consuetudine le-
gendi: sic audio Cæsarem, cum volumina iam
confecerit ἀποφθεγματικῶν, si quod asseratur ad
eum pro meo, quod meum non sit, reijcere solere,
quod eò nunc magis facit, quia viuunt mecum
ferè cotidie illius familiares.

Feruntur & à puero, & ab adolescentulo Ex Suet. in
quadam scripta, &c. item dicta collectanea, Cæsare.
&c.

C. IULII CÆSARIS
LIBRI AVSPI-
CIORVM.

SED contra Iulius Caesar XVI. auspiciorum li- Ex Macr.
bro negat nundinis concionem aduocari pos- Sat. lib. 1.

se, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse.

DE SIDERVM MOTV

Ex Macer.
Sat. lib. 1.

NAM Iulius Caesar, ut siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptis disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad solis cursum finiendi anni tempus extenderet.

Ex Plin. lib.
8. cap. 26.

Caesaris de singulorum siderum ortu & occasu observationes, in quibus & Idus Martias sibi ferales annotavit.

AVGVRALIA.

Ex Prif. li. 6.

CAESAR in Auguralibus. si sincera pecus erat.

Ex Prif. li. 8.

C. Caesar, quæ res augurantur οἰωνοσκοπῆται.

EPHEMERIDES.

Ex Seru. in
11. Aen.

C. Iulius Caesar cum dimicaret in Gallia. & ab hoste raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam de hostibus, qui eum nosset; & insultans ait: Cecos Caesar. quod Gallorum lingua, Dimitte, significat: & ita factum est, ut dimitteretur. Hoc autem ipse Caesar in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem.

C. IVLII CÆSARIS
POEMATVM FRA-
GMENTA.

Tu quoq; tu in summis, ô dimidiata Menander. Ex Donato
Poneris, & merito, puri sermonis amator, in vita Te-
Lenibus atq; utinam scriptis adiuncta foret vis rentij.
Comica, ut aequato virtus polleret honore.
Cum Græcis, neq; in hac despectus parte iaceres,
Præsum hoc maceror, & doleto tibi esse, Terenti.

EIVSDEM.

C. IVLIVS CÆSAR.

FELTRIA PERPETVO NIMIVM Ex antiquo
DAMNATA RIGORE lapide.

FORTE MIHI POST HAC NON
ADEVNDAM VALE.
EIVSDEM.

Thrax puer astricto glacie dum ludit in Hebro; Ex libro lu-
Pondere concretas frigore rupit aquas. suū in Priar.
Dumq; imæ partes rapido traheretur ab amne: quidam Ger-
Abscidit tenerum lubrica testa caput. man. inscri-
Orbæ quod inuētum mater dum conderet urna, bunt.
Hoc peperit flammis, cætera dixit aquis.
Reliquit & de analogia, &c. ac præterea Ex Suet. in
poema, quod inscribitur Iter, quorum librorum Casare.

primos in transitu Alpium, cum ex citeriore Gallia, conuentibus peractis, ad exercitum rediret; sequentes sub tempus Mundensis praelij confecit. nouissimum, dum ab vrbe in Hispaniam ulteriore[m] quarto & vigesimo die peruenit.

Ex Plin. lib.
19. c. 8.

Nec non olus quoq; siluestre est trium foliorum, Diui Iulij carminibus praecipue iocisque; militaribus celebratum. alternis quippe versibus exprobrare lapsana se vixisse apud Dyrrachium praemiorum parsimoniam cauillantes. est autem id Cyma siluestris.

Ex Ascon.
Pedian.

C. Caesar inter primos temporis sui oratores, & Tragicus poeta bonus admodum habitus est: huius sunt enim Tragediae, quae inscribuntur Iulij, & hi autem Iulij & Antonius ab satellitibus Marij sunt occisi.

Feruntur & à puero, & ab adolescentulo quaedam scripta, ut laudes Herculis, Tragedia Oedipi, item dicta collectanea, quos omnes libellos vetuit Augustus publicari.

Nisi forte quisquam aut Caesaris pro Decio Samnite, &c. nisi qui & Carmina eorundem miratur. Fecerunt enim & carmina, in bibliothecas reuerunt, non melius quam Cicero, ac felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt.

Καὶ ποιήματα γράφων καὶ λόγους πῶς, ἀπρόσ-
ταῖς ἐμάνοις ἐχρητο, καὶ τοὺς μὴ θαυμαζομένους
αὐτοῦ περὶ ἀποδοῦ τοὺς καὶ βαρβάρους ἀπηνόητοι.

C. IULII CÆSARIS DICTA.

MAXIME autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem diuerſi, Cæsarem ſolitum dicere: Magni refert, hic quid velit; ſed quidquid vult, valdè vult. idque eum animaduertiſſe, cùm pro Deiotaro Nicææ dixerit. Ex Cicer ad Attic. lib. 18.

Aiebat Cæsarem ſecum, quo tempore Sextij rogatu, veni ad eum, cùm expectarem ſedens, dixiſſe: Ego nunc tam ſim ſtultus, vt hunc ipſum, facilem hominem, putem mihi eſſe amicum, cùm tandiu ſedem meum commodum expectet? de Bruto.) Ex Cic. ad Attic. lib. 8.

Interrogatusq; cur repudiaret uxorem, quoniam (inquit) meos tam ſuſpicionem, quàm crimine iudico carere oportere. Ex Suet. in Cæsare.

Pontico triumpho, inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum, Veni, vidi, vici. Ex Suet. in Cæsare.

Conſecutusq; cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciæ eius finis erat, paululum conſtitit. ac reputans quantū molirètur, conuerſus ad proximos, & etiam nunc, inquit, regredi poſſumus: quòd ſi ponticulum transferimus, omnia armis agenda erunt. Ex Suet. in Cæs.

Tunc Cæſar, Eatur, inquit, quo Deorum oſtentia, & inimicorum iniquitas vocat. iacta eſt Alea, inquit. Ex Suet. in Cæsare.

Ex Quint.
lib. 7.

Quemadmodum C. Caesar Pompeio
vulnus ore exceptum, in seditione
quod ipse se passum pro Caesare pugna-
batur: nunquam fugiens respexeris,
crimen obiectum ut Cicero, &c.

Ex Quint.
lib. 6.

Est & illa ex ironia fictio, qua vsu-
sar: nam cum testis diceret à reo femi-
ro petita, & esset facilis reprehensio
potissimum partem corporis vulnerari
Quid enim faceret, inquit, cum tu
loricam haberes?

Ex Cic. li. 4.
epist. ad Ser.
Sulpic.

Nam & ipse Caesar accusata acerb-
celli, sic enim appellabat. laudatq;
issimè & aequitate tua, & prudenti
præter spem dixit, se senatui rogandi
lo ne hominis quidem causa negatur

Ex Cic. li. 15.
epist. ad A-
ciliū.

Cum propter quosdam sordidos ho-
Caesaris beneficia vendebant tabulan-
mina ciuitate donatorum incisa ess-
iussisset, eidem Dolabellæ, me audi-
dixit, nihil esse, quod de Mega verer-
ficiū suū in eo manere.

Ex Plin. lib.
18. c. 25.

Tres autem fuere sectæ, Chaldaea
Graeca: his addit apud nos quartam
id est, annos ad Solis cursum redigens
prius antecedebat.

Ex Plin. lib.
18. cap. 27.

A Bruma in Fauonium Caesari no-
significat. Paulò post Pridie nonas I-
sari Delphinus matutino exoritur, &

fidicula, quo Aegypto sagitta Vesperis occidit. Paulo post A Favonio in equinoctium vernum Caesari significat XVII. Kal. Martij triduum varie. VIII. Kal. hirundinis visu, & postero die Arcturi exortu vespertino item III. Non. Martij Caesar Cancri exortu id fieri observavit. Paulo post: Caesar & Idus Martias Ferales sibi annotavit Scorpionis occasu. Paulo post: Tercio Nonas Aprilis in Attica vigiliae vesperti occultantur. eadem postridie in Boetia. Caesaris autem & Chaldaeis, Nonis. Paulo post: Caesari sexto Idus significatur Imber librae occasu: XIV. Kal. Maij. Aegypto succulae occidunt vesperti, sidus vehemens, & terra, mariq; turpidum XVI. Atticae, XV. Caesari, continuoq; triduo significat. Paulo post: VI. Non. Maij Caesari succulae matutino exoriuntur, & VIII. Idus Cappella pluviialis.

A Vergiliarum exortu significant Caesari postridie Arcturi occasus matutini. Paulo post: XI. Kal. Caesari Orionis gladius occidere incipit: tertio Non. Iulij Caesari, & Assyriae Aquila vesperti oritur, &c. undecimo Kal. eiusdem Orionis gladius Caesari occidere incipit.

Ex Plin. lib. 18. Cap. 27.

Solstitio ad fidiculae occasum sexto Kal. Iunij, Caesari Orion exoritur. Paulo post: XII. Kal. Augusti, Aegypto aquila occidit matutino, Etesiarumq; prodromi flatus incipiunt, quod Caesar X. Kal. sentire Italiam existimavit. Paulo post: Aquila Atticae matutino occidit: tertio Kal.

Ex Plin. lib. 18. cap. 28.

regia in pectore Leonis stella matutino Casari
immergitur.

DE C. IVLIO CAESARE.

Ex Cic. in
Bruto.

SED tamen Brute, inquit Atticus de Casare
& ipse ita iudici, & de hoc huius generis ac-
cerrimo aestimatore sapissimè audio, illum ferè o-
mnium Oratorum Latinè loqui elegantissime,
nec id solùm domestica consuetudine, ut dudum
de Leliorum & Domitiorum familiis audieba-
mus, sed quanquam id quoque credo fuisse, ta-
men ut esset perfecta illa bene loquendi laus,
multis literis, & ijs quidem reconditis, & exqui-
sitis, est consecutus, &c.

Ex Cic. in
Bruto.

Sed perge, Pomponi, de Casare, & redde quæ
restant: Solum quidem, inquit ille, & quasi fun-
damentum oratoris, &c. Casar autem rationem
adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptā,
pura & incorrupta consuetudine emendat. ita-
que cùm ad hanc elegantiam verborum Latino-
rum, quæ, etiamsi Orator non sis, & sis ingenuus
civis Romanus, tamen necessaria est, adiungit
illi oratoria ornamenta dicendi: tum videtur
tamquam tabulas bene pictas collocare in bono
lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in
communibus, non video cui debeat cedere. splen-
didam

didam quandam minimeque veteratoriam ratione dicendi tenet, voce, motu forma etiam magnifica & generosa quodammodo. Tum Brutus, orationes quidem eius &c. atq; etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam probandos: nudi enim sunt, re-
cti, & venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracta: sed tum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines à scribendo deterruit, &c.

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior?

Ex Cic. ad Cornelium Nepot. apud Suet. in Cæsare. Ex Cic. l. 3. de Orat.

Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? quis unquam res præter hunc Tragicas penè comicè, tristes remisse, senevas hilarè, forenses scenica propè venustate tractavit? atq; ita, ut neq; iocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur.

EX CICERONE
LIBRO I. OFF-
FICIORVM.

Ex Suet. in
Caesare.

SED bene loquendi de Catulis opinio non minor, sale verò conditus, & facetiis Caesar.

Reliquit & rerum suarum commentarios Gallici, ciuilisque belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est, alij enim Oppium putant, alij Hirii: qui etiam Gallici belli nouissimum, imperfectumque librum supplenerit. Paulo post: Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat. cum Caesar pleraque & quæ per alios erant gesta, temerè crediderit, & quæ per se, vel consulto, vel etiam memoria lapsus, perperam ediderit; existimantque rescriptum, & correcturum fuisse.

Ex Quint.
lib. 10.

C. verò Caesar si tantum foro vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cuius propriè studiosus fuit elegantia.

Ex Quint.
lib. 10.

Quid tantum noceret vim Caesaris, asperitatem Cælij, diligentiam Pollionis iudicium Calui quibusdam in locis assumere?

Hinc vim Caesaris, indolem Cælij, subtilitatem Ca-

item Calidij, gravitatem Bruti, acumen Sulpicij, Ex Quint.
acerbitatem Cassij, diligentiam Pollionis, digni- lib. 12.
tatem Messallæ, sanctitatem Calvi reperiemus.

At tristior Calvus, numerosior Asinius, splen- Ex Tacit.
didior Cæsar, amarior Cælius, grauior Bruius, in dialog.
vehementior, & plenior, & valentior Cicero. de Orat.

Λέγεται δὲ καὶ φύνασιν πρὸς λόγους περικεκῆσθαι ὁ Ex Plutar.
καὶσαρ ἄριστος, καὶ διὰ ποιήσας φιλοκράτεια τῶν in Cæf.
φύσιν, ὡς τοὶ δούτεροι μὲν ἀδελφείας ἔχον, &c.

Εἰς ἣν ῥά μιν πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ ἀεὶ πᾶς
συνήγορος αὐτῶν χάρις ἐξέλαμπεν.

Ac mihi ex Græcis orationes Lysiae ostentat, Ex Plutar.
ex nostris Gracchorum, Catonisq; , quorum sanè in Cæf.
plurimæ sunt circumcisæ & breues. ego Lysiae. Ex Plin. li. x.
Demosthenem, Aeschinem, Hyperidem, multos- epist.
que præterea Gracchis, & Catoni Pollionem,
Cæsarem, Cælium, imprimis M. Tullium oppono,
cuius oratio optima fertur esse, quæ maxima.

Sed ego verear ne me non satis deceat, quod Ex Plin. li. 5.
docuit M. Tullium, C. Calvum, Asinium Pollio- epist.
nem, M. Messalam, &c. Diuum Iulium,
Diuum Augustum, Diuum Ner-
uam, Tit. Cæsa-
rem, &c.

FVLVII VRSINI
 VARIAE LECTIO
 IN CAII IVLII
 CAESARIS
 LIBRVM

DE BELLO GALLICO

1 Quod vndiq; loci natura
 tij continentur] *Vox Tuti, abest
 fims libris Vaticano, & meo. recte
 reiecit Manutius; quæ putidi alii
 matici (vt opinor) glossa, ab imperatore
 recepta, Caesaris locum contaminantur
 nentur autem legebat Octavius Pa
 Contineantur.*

2 Lacu Lemano] *Lemanno
 scriptum est in Vaticano exemplari
 quæ scripturam confirmat Plinij
 Vaticanus.*

3 Propterea quod aliud iter h
 lum] *ita legitur in Vaticano codice
 deturq; venustior lectio.*

4 Ad Id. Apr.] *Gabriel Faernus
 libris auctoribus legebat: A.D. Id.
 ante diem Iduum Aprilium. est a
 loquendi, quo Caesar ipse alibi quoq*

5 Hedui] Aedui, veterum librorum auctoritate scribendum est. apud Strabonem quoque & Ptolemaeum, αἰδῶνι ἔδνθ, scribitur.

6 Et internitione exercitus nomen caperet, aut memoriam proderet] locum sine dubio deprauatum ita emendari posse existimabat Faernus, si, memoria proderetur legeremus.

7 Quin etiam quod necessariam rem coactus Cæsari enunciarit] hunc quoque locum ope vetusti codicis ita restituit Faernus, quod necessario rem Cæsari enunciarit.

8 Regni per Heluetios obtinendi] ita est in Faerni lib.

9 Per C. Valerium Procilium] lib. Vaticanus & meus habent, Procillum. eius autem fit mentio paulò infra.

10 Et iisdem ducibus] Faernus, ijs ducibus.

11 A Gallicis armis] delet Faer. particulam A.

12 Nam hoc toto prælio, cum ab hora septima ad vesperum] lib. Vaticanus habet, ad vesperam. quam lectionem non omnino rejiciendam esse opinor. Citat enim Charisius lib. II. Cæsaris exemplum ex epistola ad Frontonem, quo ostendit illum vespera, pro vesperi dixisse.

13 Et nonnulli inter carros, rotasque matas ac tragulas subijciebant] mataras, reponendum ex libris Vaticano & meo. Idem er-

error irrepsit in *Linij* librum *V* I
 libri epitomen. emendandi etiam *S*
Nonius Marcellus, & *Iulius po*
*Caesar*ων & πλων.

14 In nullam partem noctis
 misso] nulla parte noctis, legebat
 veteribus libris. quam lectionem
 meliorem esse, quam quae in vul
 fertur?

15 Prima nocte] Prima nocte
 peritur in antiquo meo libro quon
 esse in alijs quoque codicibus, non
 locutus est & lib. *V*.

16 Vti sit secreto, in occulto
 ernus in occulto, vel quod abesse
 observasset, vel quod inculcatum
 existimarit.

17 Si quid ille se velit] ita
 quomodo in meo quoque libro
 nitur.

18 Atq; è molumento] molu
 bat Faernus ex manu scripti libri

19 Neq; de communi re di
 discendum, legebat Faernus; pa
 scriptura recedens.

20 Si id fecisset] rejiciebat
 lam, ita.

21 Longe futurum frater
 Populi Romani] ita legit.

22 Atque aciem oculorum dicebant
ferre potuisse] *vocem dicebant, Grammatici,
ut opinor, Scholium, delebat Faernus ope veteris
libri.*

23 Non magnum periculum misera-
bantur, quòd] *hæc verba non leguntur in Va-
ticano libro: in meo autem est, Magnum peri-
culum miserabantur, quòd non, &c. mihi Vati-
cani libri scriptura magis probatur.*

24 Acquitate conditionis] *Conditionum,
substituit Faernus, adiutus vetere libro.*

25 Aut ci præscribere auderent] *videren-
tur, est in Faerni libro.*

26 Auctiores velit esse] *auctos, habet li-
ber Vaticanus.*

27 Non Galliæ oppugnandæ] *impu-
gnandæ, habet Vaticanus liber. & ita Faernus
legit.*

28 Debere suspicari] *delet Faernus vocem
debere, auctoribus veteribus libris.*

29 Et ad nostros adequitare] *videndum
num rectius sit sine particula, ad, ut est in meo
libro.*

30 Nam etsi sine vlllo periculo legionis
delectæ commissum cum equitatu præ-
lium fore videbat] *Faernus reijciebat Com-
missum, vocem otiosam, & inepti alicuius Gram-
matici glossam.*

31 M. Valerium Procilium] *C. Valerium*

Procillum, est in scriptis exemplaribus meo & Vaticano.

32 M. Titium] *Mettium, pro Titio, habent libri veteres, & in argenteo nummo C. Caesaris est, M. METTIVS. ita etiam paulo post scribendum.*

33 Præsidium vtriusque castris, &c.] *in lib. Faer. & Vaticano legitur: Præsidio, &c. relicto, omnes, &c.*

34 Duæ filix harum] *quidam ita interpungunt, Duæ filia, harum altera, &c.*

LIB. II.

35 Ineunte æstate] *Faernus, inita.*

36 Exercitus in vnum locum conduci] *exercitum Faernus & paulo post, Primos ciuitatis miserunt.*

37 Teutones] *Teutonos scribendum est auctoritate veterum librorum Vaticani & mei: quam scripturam confirmat hoc de vetusto lapide fragmentum.*

.... VGVR. TR. MIL. EXTRA

.... VGVRTA. REGE. NVMID

.... TRIVMPHANS. IN

.... ANTE. CVRRVM. SVVM

.... NSVL. APSENS. CREATVS

.... NORVM. EXERCITVM

.... CIMBROS. FVGAVIT. EX. IEIS

.... HAVIT. REMP. TVRBATAM

38 Caletos] *Caletes habet liber meus. καλή-
ται, Ptolemæus.*

39 Et Funditores Balcares] *Baliares, ex
vetusti lapidis auctoritate scribendum, quomo-
do apud Græcos etiam βαλειαιδῆς, scribi ani-
maduerit. Inde Baliaricus, ut est in eodem lapi-
de, dictus Metellus.*

40 Cùm per eorum fines triduo iter
fecisset] *Faer. ex vetere libro emendauit, tri-
dium; quæ mihi lectio magis probatur.*

45 Et quid nostri auderent, sollicitatio-
nibus exquirebat] *ita scriptum est in meo libro.*

42 Et in fronte leuiter castigatus] *ita le-
git Faern.*

43 Quòd Diuitiacum quoque] *delet Fa-
ern. particulam, quoque.*

44 Ex pauore, ac fuga] *pro pauore, Faer-
nus legit, terrore.*

45 Nam quòd hostis appropinquabat]
*existimabat Faern. hosti, legendum esse. Cæsar
enim in motu erat, non hostes qui trans flumen
Sabin expectabant.*

46 His facile pulsus, ac perturbatis, in-
credibili celeritate ad flumen decurrerunt]
*proturbatis, est in libro Faerni. in meo autem,
pro decurrerunt, est decucurrerunt. quam scri-
pturam in eo lib. passim seruari animaduerti:
ut etiam, ciuitatium pro ciuitatum. videndus
Charisius Grammaticus.*

47 Sed etiam ad galeas induc
ber meus habet, inducendas.

48 Vt in sinistra parte aciei]
Faernus, pro aciei. sic lib. V. & Sall
lib. 1. apud Priscian.

49 Rursus resistentes hostes
grato praelio in fugam coniec
tunc locum legit Faernus ex vetere li

50 Clamor fremitusque exau
oriebatur, est in meo libro: & ita le

51 Ausos esse] Faernus, Ausi q

52 Custodiam ex suis, ac prae
legit Faern. pro custodia, & praesidio

53 Tanti oneris turtim in m
collocare] opinor scribendum, muro
Faern. quoq; legebat.

54 Vt postea compertum est
spectum est: quod Faern. etiam ann

55 Nostros praesidia deductu
ducturos, in meo libro scriptum est
sturos; quam ego huius loci veram
opinor.

56 Osifinos] Osifimos est in
cibus, quos ego vidi. & Ptolema
mus. ita Orosii antiquum apud me

LIB. III

57 Ne primum quidem pos
suum sustineri] vocem, suum

Faernus, quæ & à veteribus quoque libris abest.

58 Gesta] Gasa est in libro Faerni & meo. ita etiam Græci γασα scribunt. videndus Polux. paulo supra, pro colloquendis, Faernus legebat, collocandis: quam scripturam retinuit Manutius.

59 Alijs occurrisse rebus viderat] videbat, Faernus.

60 Proximus Oceano in Andibus] proximus mari Oceano, habet liber meus. & ita olim Octavianus Pantagathus emendabat. Faernus autem legit, proximus mare Oceanum in Andibus hiemabat.

61 Frumenti, commeatusque petendi causa dimisit] Faernus delet vocem commeatus: & pro dimisit, legit dimiserat.

62 Cæteros antecedunt] Faern. reliquos.

63 Vnellos] reponendum Eusubios, ex libro Faerni & meo.

64 Quod ille aberat longius] ipse, pro ille, Faernus. & ita puto scribendum.

65 Ambialites] Ambianos habet liber meus. & ita Ptolemæus.

66 Veneti, reliquæq; item ciuitates] ita Faernus.

67 Diablintres] Diablintes, est in meo lib. Plinius tamen lib. IV. Diablintas appellat.

68 Quod nomen ad omnes
&c.] ita legit Faernus.

69 Libertati studere] placet v
bro legitur, Libertatis studio se incit

70 Atque eius vsus inscitiam
habet lib. meus. & ita paulò infrà.

71 Casus erat extimescendus
mesendi, scriptum est in meo libro

72 Non absimili forma mu
cium] vidi lib. manuscriptum, qu
lium, haberet, ruralium. paulò pò
rumpebantur, emendat Faer. perru

73 Quo ventus ferebat] In q
&c. ita est in meo libro.

74 Maxime fuit opportuna
est, Maxime fuit opportunitati.

75 Vt iam non solum hosti
temptum Sabinus veniret] Faer
contemptionem: qua voce vsus est
de bello Civili.

76 Ex tertia parte Galliae el
da] in meo lib. legitur, aestimand
pturam retinemus.

77 Tolosa & Narbone] loc
supplendus ex vetere meo libro To
ne, & Narbone. & Ptolemæus, to
no, var. Sav.

78 In Sontiatium fines] ex
ponendum, Sociatium. quomodo &

Scriptum Orosium legi animadverti. ita etiam Athenæus lib. IV.

79 Acrariæ [secturæ] in lib. Faer. est stri-
ctura.

80 Quos illi Soldurios appellant] Athe-
næus lib. IV. si modo quæ circumfertur editio,
mendò vacat Silodunos hos nominat his verbis:
νικῶλαⓈ δ' ὁ δαμασκῆνος, &c. φησὶν, ἀδιάτο-
μῳ τὸν τ' σωπαῶν βασιλεῖα. (ἔθνⓈ) τὸ το κελ-
πῆν) ἐξακροσῆς ἔχον λογαδας πρὶ αὐτὸν, ὅς κε-
λεύεται ὑπὸ γαλατῶν τῇ ποιτείῳ γλώττῃ σιλο-
δῶνς. τὸ το δ' εἰν ἐκλίωσι δὲ χυλιμαῖοι. τέτοις
δ' οἱ βασιλεῖς ἔχουσι συζῶνας καὶ συναποθνή-
σκοντας, ταύτην ἐκείνων δὲ χυλὸν ποιεῖ δῶν, αὐθ'
ἡς συνδυασδύσσι τε αὐτῶ αὐτῶ ἐοδῆται ἐδισ-
ταν ἔχοντες, καὶ συναποθνήσκουσι κατὰ πάσων ἀ-
νάγκην, εἴτ' ἐν νόσῳ τελευτήσῃ ὁ βασιλεὺς, εἴτε
πολίμῳ, εἴτε ἄλλῳ, πῶς, καὶ ὅδε εἰς ἐπείν τινὰ ἀπο-
θειάζουσιν τῶν τὴν θάνατον, ὅταν ἡκε βασι-
λεῖ, ἢ διεκδύωται. Illud etiam est hoc loco nota-
dum, quem Athenæus ἀδιάτομῳ appellavit, in
scriptis Caesaris codicibus Adiatonium nomina-
ri: eamque scripturam confirmari testimonio
Plutarchi.

18 Crassus in fines Vocontiorum] legen-
dum ex Dione lib. 39. & veteribus libris, Voca-
tium. ita etiam Caesar paulò infra

82 Crassus cum sua cunctatione atque
opinione] cunctatio atque opinio, habet unus

678 FVL. VRSINI
liber scriptus: postea mutatum in
atque opinione.

83 Flustates] Elusates ex Pliniano in Ruf.

---muros inuadit Elusa.

84 Eò exercitum adduxit] meo libro.

85 Reliqui, qui domi remanent, que illos alunt] prestare opinio quomodo in libro Latini Latini scriptum inueni. reliqui domi manent, atque illis colunt.

86 Neq; vestitus præterpellat, deest vox quicquam, quam ex vet. Faernus.

86 Quibus maxime Galli, quibus maxime Gallia delectatur, mensa parat pretio, &c. ita legitur.

88 Ac multo humiliores, in reddegerunt] reddiderunt, Faernus libro.

89 Ad Ambiuaritos] Ambiuariti libri scripti, & Orosii antiquum est.

90 Mediomaticum, Tribodunum, Tribocorum, ex Strabone lib. 4. semeo: liber autem meus habet, Βασιλειαν, qui μεδιονματις Straboni. μεν, μεδιονματις.

91 Cum ipsi non amplius D

tes haberent] **OO** DCCC. est in meo libro,
quam ego scripturam nō improbandam opinor.
paulo post. pro Ierant trans Mosam, scriptum
est, erant trans Mosam profecti.

92 Sicambrorum] Sugambrorum habes
lib. meus, & Orosius scriptus. à Strabone etiam
σύγαμβοι, & à Ptolemaeo σύγαμβοι appellantur.

93 Tantum esse nomen apud eos, atq;
opinionem, &c.] ita est in meo libro.

94 Hæc machinationibus immissa in
flumen] ita legitur in meo libro.

95 Pro ariete subiectæ] pariete emendas
Faernus ope veteris libri: & ita est in meo.

96 Adit ad illos quisquam] illo adit quis-
quam, Faerni liber.

97 Atq; imperio Po. R. paratos obtem-
perare] ita scriptum est in meo libro.

98 Neq; has tantularum rerum occupa-
tiones sibi Britannia anteponendas iudi-
cabat] ita est in meo libro.

99 Atque ita montibus] adeo montibus,
legitur in meo libro.

100 Simul & nauibus desiliendum] ita
habet meus liber.

101 Culpam in multitudinem coniece-
runt] contulerunt, est in meo libro.

102 Et cum se inter equitum turmas in-
sinuauerint, ex essedis desiliunt, & pedibus

præliantur] ita hunc locum leg
auctoribus libris Faerni & meo.

103 Infirmis nauibus hiemis
nem subeundam non existima
dum an ita legi debeat, ut in meo li
est: Infirmis nauibus hiemi nauig
ijciendam.

LIB. V.

104 Magis magnos ibi flu
gnorat] Minus magnos, scribend
modo legebat Faernus, & in meo v
bro scriptum vidi. paulo etiam in
mari uti assueuerant, est, in vel
maribus. quam scripturam agnos
lib. VII.

105 Accepta oratione eoru
tione, non male habet, ratione, libe

106 Quid fieri velit, ostendi
ernus.

107 Atq; omnes ad portum
uenire] Itium est in scriptis lib.
Strabo lib. IV. his verbis: παρ οἷς
ὁ χεῖρας τὰς ναυσὶς μὲν ἡγεῖται οἱ δὲ
τὴν ἡσόν, &c.

108 Circiter millium passu
transmissum à continenti] dele
vocem transmissum, quod illam ab
bus libris animaduertisset.

109 Ad Britannicum bellum omnibus comparatis rebus] *ita Faernus.*

110 Ille autem] *ille enim, habent libri Vaticanus, Faerni, & meus. Enim, hic non est coniunctio causam reddens, sed assertionem.*

111 Vno erant visæ tempore, à litore discesserant] *vnà erant visæ, timore à litore, &c. ita in meo libro scriptum est.*

112 Atq; in litus ciecetas esse] *in litore, Faer.*

113 Aut anulis ferreis] *Lancinis, pro anulis Faernus.*

114 Hoc millia passuum DCCC. in longitudinem esse arbitrantur] *melius ex vetere libro Faernus, existimatur, pro arbitrantur.*

115 Omnes vero se Britanni lutco inficiunt] *ita hunc locum emendavit Petrus Victorius, cum antea Glasto legeretur: quæ vox cum nusquam penitus inueniatur, ex corruptis Plinij verbis in hunc locum irrepsit. in vetustissimo tamen codice Vaticano, pro glasto, est vliro. & apud Pomponium Melam lib. III. cum de hac corporum infectione loquitur, vliro etiam legitur, in meo autem antiquissimo lib. est, vitro. ut quam retineam, veram lectionem non habeam.*

116 Magnus ibi numerus pecorum repertus] *placet, pecoris, quomodo in Faerni libro legebatur.*

117 Cum statuisset hiemem in continente

propter repentinos Galliae mo
ita est in meo libro.

118 Samarobrinæ] Samarob
Faerni libri & meus. Ptolemaeus
poteſta.

119 Inimicipalam, &c.] ex v
gebat Faernus: Inimicis iam multi
mitate, & his auctoribus eum inte

120 Quorum opera cognou
in meo lib. legitur, quorumq; oper

121 Ad castra oppugnand
castra oppugnatum venerunt, Fae

122 C. Carpincius] Arpini
libro.

123 Subsidio venire] subven

124 Ab ijs absit] reijcit Faern
ita est in meo libro.

125 Prouidere possent] sciri
habet.

126 Et numero pugnandi
pugnantium, pro pugnandi, ex ing
nit Faernus.

127 A confertis vitari poter
opinor, in meo libro, Conferti vi
ita etiam paulò infra, pro pugnar
gnassent.

128 T. Baluentio] T. Bentio,

129 Sperare se ab eo de sua
salute impetrari posse.] ita est i

130 Gladiis cespites circumcidere] *Cespitem Faernus in vetere libro scriptum observavit.*

131 Nam minus horis tribus, &c.] *Faernus ita ex vetere codice legebat. nam minus horis, tribus X. millium in circuitu munitionem pedum XV. perfecerunt. locum opinor non vacare mendo: nam ita de hac ipsa re scripsit Orosius, vel potius è Casare exscripsit. Multitudo hostium ex hoc colligi potuit, quia cum in obsidione castrorum vallum circumdandum esse à captivis Romanis doceretur, & instrumenta ruralia non haberent gladiis concidendo terram, & sagulis exportando, vix tribus horis vallum pedum X. & fossam pedum XV. per millia passuum XV. in circuitu fecerunt.*

132 Quantam cum virtute] *delebat Faernus particulam, cum. & ita est in meo libro.*

133 Neq; hostibus diutina lætitia] *Lætatio est in Faerni libro.*

134 Exercere, à Finitimis equos parare] *rectius, opinor, in meo libro legitur, Exigere à finitimis, equos parare, exsules, damnatosq; tota Gallia magnis præmijs ad se allicere cœpit.*

135 Et manu munitissimis castris] *abest vox, manu, à meo vetere libro.*

LIB. V I.

136 Illi finitimos atq; Germanos] *fini-*

simos Germanos, est in meo libro: & i
scribendum.

173 Aut ex eo, quod metuerat, od
ernus, aut ex eo, quod in eum erat, odio,
liores nactus codices, siue ex ingenio, ita
uit: pro, existat autem, est, oriretur, in m

138 Si amplius obsidum velit dar
centur] ita legitur in meo libro, & pa
pro Vbiorum, vbi horum.

139 Iidem decernunt] abest vox
Vaticano codice, & meo.

140 Natio est omnium Gallorum
est in meo libro.

141 Non posse Deorum immo
numen placari arbitrantur] Non po
Deorum, &c. ita est in meo libro.

142 Iustis funeribus] quum, in
Græci τὰ νομίζοντα dicunt, & funera,
suspicio mendum esse in voce funeribus
funebribus scribendum, quo modo lo
Linus, vel omnino vocem delendam.

143 Quàm latissimis circūseva
nibus solitudines habere] ego in op
libro scriptū inueni, quàm latissimas,
gendū opinor. Faernus tamē legit, quā

144 Vulgo Tectosages] non est
dum quin Volcae Tectosages, ut in lib
& meo, sit legendum. Ptolemæo etiā
τεκτοίγας.

145 Qui, se aut audisse, aut adisse ad initium eius siluæ dicat, &c.] *Faernus nullo aditius vetere libro sed coniectura tantum ductus, ita hunc locum emendabat: Qui se, aut adisse ad initium eius siluæ dicat, &c.*

146 Ab eius summo sicut palmæ, ramiq; latè diffunduntur] *animaduertit Faernus locum non carere mendo, itaque debebat particulam que: in meo autem libro melius, pro que, legitur quàm.*

147 Ad bellum Ambiorigis profectus] *vox profectus, abest à libro Faerni: ὁ χολιασμός posita ab aliquo videtur.*

148 Atq; etiam imperatum] *Faernus delet, etiam. & paulò supra legit, celeriter, contra omnium opinionem, &c. quomodo in meo quoq; libro scriptum est.*

149 Sed hoc quoq; factum est] *melius in meo libro, Sed hoc factum est, &c.*

150 Ambiorix cōpias suas iudicio non conduxerit] *ita Faernus.*

151 Ad Vatuca[m] contendit] *liber meus habet, Aiuatucam: quam lectionem confirmat Ptolemæus, licet operarum vitio ἀτράκτων apud illum scriptum sit.*

152 Aut locis siluestribus palus impedita] *ita scriptum est in meo libro.*

153 Quam legionariorum] *Legionarius miles, est in meo libro.*

154 Deficiens ægrè per manus trad
abest vos, Deficiens, à Faerni libro, & meo.

155 Qui non rei nouitate] quin legit
nus, & ita habet liber meus.

166 Fidem non haberent] vidend
ne recti⁹ sit, vt in meo legitur, Fidem nō

157 Equitatum se ex fuga recepi
cerent] equitatum tantum se ex fuga, &
est in meo libro.

158 Ne minimo quidem casu] mag
cet, casui, vt est in libro Vaticano, & meo.

159 Durocorum] liber Vaticanus, &
habent, Durocororum. Ptolemaeus quoq;
εοχόρορον. male igitur apud Strabonem
αόρορον.

LIB. VII.

160 Quam à maioribus accepta
ceperint, rectius est in meo libro. & pau
Quoniam in praesentia obsidibus cauere

161 Quod more eorum grauissi
rimonia continetur] quo more eorum
sima caeremonia continentur: ita est in
bro; egoq; ita malo, quam vt in aliis leg

162 His constitutis rebus, omni
inopinantibus] reijciebat Faernus vo
nibus; quæ à meo quoq; libro est; ac ne
modo in hunc locum irrepserit. paulò
ibi, scriptum est, inde.

163 Quo pabulandi causa adire posse videantur] *liber meus habet adiri.*

164 Infidiarum causa] *insidiandi, est in meo libro.*

165 Reliquaque quæ ad oppugnationem oppidi] *ita est in meo libro.*

166 Non hæc omnia fortuitu] *fortuito, habent libri Vaticanus, & meus.*

167 Quem turpiter se ex hac fuga recipientem, &c.] *ita scriptum est in meo lib.*

168 Milites cum toto tempore, luto, frigore, & assiduis imbribus turbarentur] *ita legitur in meo libro.*

169 Quidam ante portam opidi Gallus qui per manus serui, &c.] *ita hic locus legendus à Faerno primum ex ingenio, deinde libri mei auctoritate emendatus.*

170 Perfectis quæ operibus] *derectis habet liber meus: sic enim ubique pro, directis.*

171 Ut si qua ex parte obuiam contraveniretur] *Faernus delebat, contra.*

172 Ultimas opidi partes continenti impetu petiuerunt] *continuo petiuerunt, habet liber meus.*

273 Silentio ex fuga recepit] *liber meus habet, silentio sic ex fuga recepit, &c. ut, nisi ita legatur, non satis aptus sensus elici possit.*

174 Neque in acie vicisse Romanos] *ita legitur in meo libro.*

175 Vt omnia quæ imperarent, tienda, & perferenda existimarent] bico quin illud, & perferenda sit Grammatici glossema, quod auctoritate veteri reijciebat Faernus.

176 Senatumq; omnem, & quæ controuersia esset, etiam ad se eundem liber meus antiquissimus habet, Decretum. codex verò Vaticanus, ad se etiam omnino emendatè, minus tamen corruptus quo vere scripturæ vestigia aliqua apparent. Decetia opidi nomen, in finibus, opinor; eiusq; quòd non adeò celebrationem apud Scriptores non reperimus.

177 Atq; omnibus omittis his Faernus debebat, his.

178 Erat in magnis Cæsaris. duabus res] hunc locum ita reperi scriptum in vetustissimo libro. Erat in magnis Cæsariatibus, ne, &c. & ita Faernum quoque animaduerti.

179 Postridie cum duabus l. in occulto restitit] postero die, Faernus legendum arbitror.

180 Castris pro opido in monte prope opidum, est in meo libro.

181 Cum ijs primum cõmuniturq; ut se, liberos, & imperio naber meus pro primis, habet, pramiis.

turam videntur confirmare hæc quæ sequuntur
verba: Celeriter adolescentibus, & ratione ma-
gistratus, & præmio deductis, &c. siue, ut emen-
davit Faernus, adductis.

182 Ad Cæsarē disceptaturi] placet, Dis-
ceptatorem quomodo Faernus legebat, & est in
meo libro.

183 Indicta causa] indicta re, Faernus.

184 Atqui omni genere telorum] ita est
in meo libro: insulè legunt alij, omnis generis
telorum.

185 Primus nuncijs] trinis, pro primis ha-
bet liber meus. sed non satis placet.

186 Si alterum amisissent, non dubitari,
quin penè circumvallati] ita legitur in meo
libro.

187 Prima luce magnum numerū impe-
dimentorū ex castris detrabi, mulionesq;]
in omnibus quæ vidi exemplaribus locus hic mā-
cus, mutilusque circumfertur. vnius autē opti-
mi mei lib. ope, insigni repleta lacuna, ita illum
suppleuimus: Prima luce magnum numerū im-
pedimentorum ex castris, mulorumq; produci,
neq; ijs ferramenta detrabi, mulionesq;, &c.

188 Quòd satis magna vallis intercede-
bat] magnæ valles intercedebāt, est in meo libro.

189 Matres familiās] Matres familiæ, ha-
bent libri Vaticanus, & meus.

110 Ne aut inferre iniuriā videretur, aut

dare timoris aliquam suspicionem] daret,
Faernus.

191 Nec minus se in milite] non minus,
C. Vaticanus liber, & meus.

192 Pontem refecit, exercitumq; trans-
duxit] ita habent libri Vaticanus, & meus.

193 In eamq; fortunam, amplitudinem-
que deduxisset] ita est in meo libro.

194 Ut, ab re frumentaria, Romanos ex-
cludere] rectius in meo libro legitur, Si aut re
frumentaria, &c.

195 Id ne tum quidem necessario facien-
dum existimabat] in meo libro est, Ut nemo
sunc quidem, &c.

196 Id est opidum Parisiorū, quod po-
situm est in insula] ita legit Faernus.

197 Neq; nostrorum militum victorūq;
impetum sustinere potuerunt] hunc locum
ita emendauit Faernus ex vetere libro: Neque
nostrorum militum victorum impetum, &c.

198 Eodem conueniunt vndiq; frequen-
tes multitudines. suffragijs res permitti-
tur] quis non videt hunc locum ita scribendum,
atq; interpungendum esse. ut in lib. Faern. scri-
ptum animaduertimus? Eodem conueniunt vn-
dique frequentes, multitudinis suffragijs res
permittitur.

199 Atribunis mil. reliquisq;, sed & e-
quibus Romanis] ita est in meo libro.

200 Id quod magis futurum confidebat] *Vaticanus liber & meus habent, confidas, ut opinor, rectius, & paulò supra, pro, iter facere, iter confici.*

201 Pugnatur vnà tunc omnibus in partibus] *ita est in meo libro.*

202 Alexiam] *liber Vaticanus & meus habent, Alesiam, ita etiam Strabo libro IV. lices malè apud eum legatur, καὶ ὁ ἀπὸ Ἰωνίου πόλις μαγνητικῶν. Plutarchus, Dion lib. IV. Diodor. Siculus, & Velleius Paterculus.*

203 Qua maxima parte exercitus confidebant] *quo maximè confidebant, lib. meus.*

204 Ab ea fossa pedibus C D. deduxit] *ita liber meus habet, pro reduxit.*

205 Hucteretes, stipites feminis crassitudine] *Latinus Latinus Viterbiensis vidisse se librum manuscriptum testatur, in quo, pro Feminis, legeretur Femoris. in meo autem pro, ad summum est, ad infimum.*

206 Ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur] *vide num rectius, infixæ ut est in libro Faerni, & meo.*

207 Frumenti rationē habere] *Frumentandi, Faernus legit; & ita habet lib. meus.*

208 Xanthonibus] *lib. meus habet, Sansonis, & ita omnino legendū. paulò infra, Lexonijs, Aulerus, Eburonibus, &c. delendum Aulerus ex eiusdem lib. auctoritate.*

209 Curiosolites, Rhedones, Ant
Cadetes, Osismij, Lēouices, Vener
li, &c.] *ita est in meo lib. ῥέουες etiā P*

210 Fiduciæ pleni] *fiducia, est in*

211 Qui ergo? mei consilij est fa
ex meo libro interpungendum.

212 Eosq; propulerunt] *pepulerunt*

213 In aliena vident virtute co
constare, est in meo libro.

214 Eruptione pugnaret] *pugn*

215 Loca prærupta. atque ex
tendant] ita est in meo libro.

216 Aggere, & cratibus aditus
unt] fossas explent, habet liber meus, &
expediunt.

217 Excipitur rursus ex vallo. a
bus munitionibus clamor] excipi
canus, & meus.

218 Huius anni rebus cognitis
lueris Caesaris cognitis: ita se reperit
quis libris notauit Faernus.

LIB. VIII.

219 A. Hirtij, vel Oppij] *A H*
ita hic lib. inscribitur in meo vetusto

220 Equitatus præsidio] *equi*
dio, Faernus.

221 Velliocastos] *Vellocaſtes*
meus. ita Plinius, & alij.

222 Vt si diceretur Cæsar cū III. legionibus venire offerrent se, &c.] *in meo exemplari totus hic locus ita legitur: Si, vt diceretur, vel dicebatur, vt in libro Latini Latinij, Cæsar cum tribus legionibus veniret, offerre se, &c. paulò infra, pro, permanerent, est, permanere.*

223 Coronisq; pro ratione eius altitudinis inædificari] *ita Faernus.*

224 Alter, quo propior hostem in vallo, collocatus esset] *Faerni liber & meus habent, Alter qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset.*

225 Aut vicissim hostes, eodē trāsgressi] *melius eandem, vt est in libro Faerni, & meo.*

226 Præsidio pabulationibus mittit] *Faernus ex vetere lib. legebat, pabulatoribus; quod magis placet.*

227 Fasces, vbi confederant, nā, &c. stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos] *ita Faernus.*

228 A conspectu textit Romanorū] *pro, textit, est in meo lib. extulit.*

229 Vix suorū ipsi priores partes animaduertenterent] *ita est in meo libro.*

230 Primus cum paucis se ostendit] *videtur legendum, Primum, vt in meo libro & non multo post, pro, Nostri constanter est, Nostrā autem constanter.*

231 Omnibus aduersis, cognita
tate interfecto Corbeo.] Faern⁹ ex
bri auctoritate delebat verba illa, cogn
mitate. in meo autem exemplari, atque
vetustissimo Orosii lib. qui apud me est,
non Corbeus scribitur.

232 Velut insueta repermotu
celeriter hominē conficere, à fam
prohibitus non potuit.] ita est in

233 Qui in illis regionibus præ
particula in, à Faerni libro, & meo.

234 Proximum suæ dignitati
bat] Faernus, proximum esse ducebat.

235 Atque omne agmen mor
reijcienda vox agmen, auctoribus lib
& meo.

236 Q. Titatius Varus] legendū
Varus, ut in libro III. belli civilis.

237 Reliquasq; proficiscitur
ceterasq; in Faerni libro, & meo.

238 Profugit inde cū paucis L
effugit, Faernus: ita & habet meus li

239 Ipse legionē vnā intra cal
buit] pro intra, est Faerni libro & m

240 At Germanos equitesq;]
nos equites, est in meo libro, & paulo
mans equites, pro Germani, equitesq;

341 Sub ipsius enim opidi m
gnus fons prorampebat] vidend

lius in meo libro legatur, Sub ipsum enim opidi murum magnus fons prorumpibat.

242 Opidani enim loco superiore decurrentes sine periculo præliabantur, multosq; pertinaciter succedentes vulnerabāt, ut tamen milites nostri non terrentur.] *ita hic locus legitur in meo l. bro.*

243 Eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput fontis] *liber Faerni habet, eodem tempore cuniculos tectos, crates, & vineas agunt ad caput fontis.*

244 Sed quæ superare fontis fastigium posset] *Faernus legebat ex antiquis li. Sed quæ superaret fontis fastigium.*

245 Ut ab incendio restringendo diminutione, & periculo deterreretur Romani] *ita est in meo libro.*

246 Tamen omnia paratissimo sustinebat animo] *fortissimo, habet liber meus, pro paratissimo.*

247 Ita ut quisque poterat] *Faernus, ita quam quisq; poterat.*

248 Cum pertinaciter resisterent opidani] *hunc locum ita legebat Faernus: Cum pertinaciter resisterent opidani, & iam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanerent, ad postremum cuniculis venæ fontis insercisæ sunt, &c. hanc lectionem confirmat meus liber.*

249 Manus præcidit, vitam com-
ita est in meo libro, rectius quam in
Manus præcidit, vitam concessit.

250 Qui nullis aduersus Roma-
xilia denegabant] meus liber habet,
&c. & ita legendum opinor.

251 Parente Romanis ciuitate]
habet, parente sibi omni ciuitate. que
detur non omnino improbanda.

252 Ille autem fuga vehementi
nū longius produxisset] perduxisset

253 Et conuersi hostem pellere]
equis, est in meo libro.

254 L. Paullo, & C. Marcello co-
sulo, & C. Marcello cos. emendauit o-
uius Pantathus, & ita in veteri libro
est, horum autem consulum mensio e-
quo etiam argenteo nummo, in quo
L E N T. C. M A R C. C O S.

255 Quā sub discessu suo] melius
ni libro & meo, quam sub decessu

256 Contendebat enim grati-
bēter pro homine, &c.] in antiquo
ptum est, Contendebat enim libēter
pro homine, &c.

257 Simulq; se & honorem su-
quentis anni commendaret petit
Faernus & Latini Latini liber.

258 Forc co facto liberā] eo pacto

259 Sed etiam per se discessionē facere
 coepit] deest vox Senatus, quæ à Faerno reposti-
 ta, locum sine dubio corruptum restituit: Sed e-
 tiam per se Senatus discessionem &c.

260 Quod ne fieret consules, amicique
 Pompeij iusserunt] pro iusserunt, emendavit
 Oetavius Panagathus, intercesserunt: sed haud
 scio, ex auctoritate ne antiqui lib. an coniectura.

261 Atq; ita rē moderando discesserūt]
 Faerni liber habet, Atque ita remorando dis-
 cesserunt.

262 Confectā ex delectu provinciae, Cæ-
 sari eam tanquā ex suo numero dedit] liber
 Faerni & meus habent, Confectam ex delectu
 provinciae Caesaris, ei tanquam ex suo dedit.

263 Cū de voluntate aduersariorū, &c.]
 cum voluntate aduersariorum, legit Faernus,
 deleta particula, de.

264 Ipse exercitui distribuit hiberna] ita
 hic locus legitur in meo libro.

LIB. I. DE BELLO

CIVILI.

265 Referūt Cōsules de rep. in ciuitate]
 Faernus debebat, in ciuitate. quod fortasse ab
 aliquo ῥησιασικὸς positum, in Caesaris verba
 irrepfit.

266 Hæc Scipionis oratio, q̄ senatus in
 urbe habebatur, Pompeiusq; aberat] ade-

rat, habet omnes manuscripti libri, & ita
no legendum: non v: Petrus Victorius
eum secuti, aberat, emendarunt. valet
ut opinor, hoc loco aderat, ad urbem erat
recte de Pompeio dictum est, qui quod
esset cum imperio, ad urbem erat, cum
esse non liceret. itaq; ipse Caesar ita de Pom
fra scribit: Ne ad eius periculum reseru
retinere eas ad urbem Pompeius videre
urbem vero esse, qui diceretur, & pluri
docet Prædianus, & ex his Caesaris veri
gitur, qui Procos. sunt ad urbem. &c. q
tem reponimus lectionem confirmat hæc
quuntur verba: Misso ad vesperum Se
mnes qui sunt eius ordinis à Pompeio e
paullo post: proximis diebus habetur
extra urbem. Pompeius eadem illa, qua
pionem ostenderat, agit, &c.

267 Laudat Pompeius, atq; in
confirmat] Octavius Pantagathus
peius, legebat, promptos. quo nihil pot
huic loco excogitari, licet nullius quod
teris lib. auctoritate confirmetur.

268 Atque ostentatio sui & po
sui potentium Octavius Pantagathus

269 Quorum ipse maximam p
lo affinitatis tempore adiunxerat
liber meus habet, iniunxerat. & paul
pim, pro raptim.

270 Quiq; Proconsules sunt ad urbē] *Octavius Pantagathus* legebat, Proconsulibus.

271 In Mauritaniā mittatur] in meo antiquissimo lib. scriptum est, *Mauretaniā*: quæ scriptura in Græco quoq; æreo numismate reperitur. *μαυρετανία* enim habet.

272 Philippus & Marcellus privato cōsilio prætereuntur] pro Philippus, emendauit *Octavius Pantagathus*, *Paullus*. quod enim superiore anno consules fuissent, prætereundi non erant, quominus eis consulares prouinciæ decernerentur.

273 Pauladatiq; votis nūcupatis exeūt] melius, exeant, ut est in vetere libro.

274 Quæ superioribus annis armis esset restituta] *Antonius Augustinus Episcopus Ilerdensis*, delet vocem, armis.

275 Qui amissam restituisse videbatur etiam, &c. ita *Faernus*.

276 Semper se Reip. cōmoda priuatis necessitudinibus habuisse potiora] *Faernus* ex vetere libro, necessitatibus, legebat.

277 Sibi semper Reip. primam fuisse dignitatē &c.] in meo vetustissimo codice loc⁹ hic aliter legitur, ac in libro *Faerni* scribi animadverti, sic enim habet: Sibi semper primam fuisse dignitatem, vitaq; potiolem; doluisse se q^d pro beneficio sibi per contumeliā ab inimicis extorqueretur. sed *Faer.* lectio magis placet: Sibi semper

Remp. primam fuisse dignitate, vitæ
rem, &c.

278 Proficiscatur Pompeius, in
uincias ipsi exercitus dimittatur]
Etius legi in Faerni libro & meo, ex
mittant. Anton. August. delet vocem

279 Ipse Arimini cum duabus
bus substitit] Faernus substitit.

280 Actius] in meo vetustissimo
tius duplici t t scribitur. eius meminisse
Attic. epist. IV. lib. VIII. Salmone
Pelignum apperuisse Antonio portas.

281 In ijs Camerino fugientē
Hirum] liber meus corruptè habet
Hirrum. Faernus autem pro Vlciilem,
Luceium.

282 Quaterna in singulos iug
mendauit Paulus Manutius, cum m
omnibus exemplaribus scriptum sit.

283 Castellisq; circummunire
in libro Faerni & meo est, circummue

284 Consultandi causa] Faer
liandi.

285 Neq; eorum tam remisso
tam remisso, Faernus ex vetere libro.

286 Vt nullus in aliam part
atq; animo] liber meus habet, vt al
&c. quæ lectio non improbo.

287 Vt tribunos plebis care

repositus Faernus, iniuria,
ia retinet antiquus meus

ri] ordinis] pro Senato-
terni, & meo.

n] Erentanorum, est in
uram confirmant Græci
emæus & Strabo. Qæv-

idem perfici] profici, est

elis pugnabatur] pu-

de compositione agi
us habent, Sine illis non

ccipiunt] ita Faern. le-
tum est.

Vticam cum nauibus
rticula, cum, in Faerni

ribus ante studeat,
velle superare] liber
verò, ut opibus anteiri
ui hanc lectionem reti-

in Cosano à priua-
geretur Sicilia, & Sar-
emédani Petr. Vico-

ritus: meus autem liber eandem servat
nisi quod pro Sicilia, habet Sigili. minu
praeatum nomen. nam Sicilia provin
Cosano, quæ Domitij villa sit, non satis
iungitur.

297 Celtibris, Cantabris] Cel
bet liber meus.

298 Quem ipse petiuerat] Faer
pacauerat.

299 Subito iumentorum, & a
gnitudine] Octavius Pantagath
Subito vi ventorum, & aqua, &c.

300 Atq; aliis summissis præsi
fidijs, habet liber meus.

301 Cominus tamē diu stetisse
legitur in meo libro, Cominus tam diu

302 Nix profluit] Faernus, pro

303 Tempus erat difficillimu
ciuitates, &c.] in Faerni libro. & m
Tempus autem erat anni difficillimu
ciuitates, &c.

304 Qui iter habebant ad
placet, habeant, ut est in meo libro.

305 Magni domum concu
nium] Faern. legebat, demum, pro,
non satis placet. vide num melius sit
post magnāq; gratulationes fiebant

306 Pontem institutum perfe
ita Faernus.

CTIONES.

703

[æ præsidio sint] *ita est*

bat latiore spatio pro-
liber meus habet, aut pro-

n Cæsari ad Herdani
retere libro: pro, primum,

enses, & Lacetani] ve-

acetani & ita ex auctori-

naei scribēdū censeo: iux-

à Strabone in libro III.

uij, & Plinij codicibus.

diebus Ilurgauonen-

attingunt] Lurgauonē-

& ita habet Linus. Stra-

r, ιλεργαίς, nam de ijs,

ιληρ. sed hoc non af-

o.

conisam, Plinius.

uxerat] Faernus huc

idius Saxo] Saxa, ha-

o libro scriptum est, is

ero Philippica XIII.

tra ad Iberum] ita

victus inopia coa-

bro.

317 Hoc consilium Cæsaris plerumque
probatum] ita habet meus liber.

318 Hæc consultantibus] consilium
est in Faerni libro & meo.

319 Conquirit atq; euocat] ita
libro.

320 Armaq; cum hominib. nec
liber meus habet, armaq; & cū hominib.

321 Sed plerosq; il, qui receperunt
] ita scriptum est in meo libro & p
Caesar qui milites aduersariorum in
ita etiam Faernus.

322 Vana religio iurisiurandi]
gio, & c. in Latini libro, & meo.

323 Cēturiones, ampliorisq; c
quites Romanos in Tribunicium
honorem] Faernus ita hunc locū le
suriones ampliori ordini, & Tribuno
nium, & c.

324 Equites verò ex loco super
aduersarios tela conijciebant]
pro, aduersarios, emendabat Faernus
habent, aduersos, minus corruptè.

325 Lentè atq; paulatim] ita
& meus.

326 Qua re animaduersa, C
ijs munitionibus, subsequitur]
ni, pro, relietis ijs munitionibus, est
gionibus & ita legendum videtur.

LECTIONES. 705
animaduerso vitio castro-
eo libro.

ffent ad id expeditiores]
habet Faerni liber: quod ma-

icndę rei, quę munitionis
nus ope veteris libri ita locū
liendę rei causa, hora, &c.

Afraniana] totum hunc lo-
nus: acies erat Afraniana
rima, & tertia: subsidijs lo-
s obtinebant: Cæsiris triplex,
quaternę cohortes ex quinq;
&c.

gni, & frumenti inopia]
lignorum frumenti, &c.
lar diligit] delegit, habet

a potestate habuit] placeo
neo libro.

pro ijs rebus soluit] pecu-
rebus, est in Faerni libro,

unt] intus audierunt, ha-
rtasse melius.

gnosceret, postulatum
us.

o Q. Fusium Calenū Le-
Fusium est in meo libro: &

ita in argenteis nummis inuenitur
Kalenum per K, non per C. scribi an

LIB. II.

339 Quæ ex signo facile ig
rat] ex insigni legebat Faernus ve
rum auctoritate, cuius lectionis ve
nent in meo quoq; libro.

340 Fastigio musculi delabitu
Faerni liber, & meus.

341 Hostes ex muro, ac turrib
uentur] ita est in Faerni libro, & n

242 Interiectis aliquot dieb
legitur in meo libro, interiectisque,

343 Sed, ut superioris tēporis
nem nostri omnē remiserant] e
habet liber meus, non omnino male
vulgatam scripturam retinemus.

344 Omnibus arboribus lon
finibus Massiliensium excisis, &
conuectis, est in meo libro; & ita
rat ex ingenio Octavius Pantaga:

345 Cū pene inædificata in
ita est in meo libro.

346 Hæc omnibus refereba
bus] liber meus habet, ferebat.

347 Hæc certis nūcijs, certis
cōperisse] hæc secretis nuncijs, & c

hanc scripturam retinendam

Caesari esse amicas ciuitates]

gathus ita hunc locum legen-

: Quas Caesari esse amicas ci-

tur, is grauiora onera iniunge

deducebat: qui verba, atque

us Remp. habuissent, eorum

adicebat & iudicia in prima-

reperi postea in meo antiquis-

c locum scriptum esse.

ere conuerso, sese Ilipam

am promississet] cum itinere

am venturum pronunciaisset.

us; primusq; quod sciam, lo-

um contulerant] attulerat,

nitio] & iam ab initio Faer.

ium Rebilum legatū cum

quit] liber meus habet, ibi C.

plius passus ∞] passus,

z, longè, pro longius.

m sacramenti] Faernus ne

rc.

contumelia perfigæ ap-

auca ad spem largitionis

neo libro.

356 Genus hominum, quod licet
locus hic vereor ut satis emendatus.
nisi veteris alicuius lib. ope purga-
aptius ex eo sensus elici poterit. in
pro vellent: quæ offerrentur: commi-
& accipiebant: legitur, vellent: quæ
commilitēsq; & accipiebantur.

357 Nam neque prudentes su-
portet. sibi parum credi] pro pru-
rem, prudentes, ex Faerni libro &
quod illis licentiam timor augeat no-
dia deminuat; non ut in vulgatis, q-
centiam timor augeat, nostris studi-
confirmant hanc lectionem quæ sequi-
ba: namque huiusmodi res aut pud-
in tenentur, &c.

358 Quo maiorem] meus lib-
maiores, &c. ut ad noctem referatur

359 Prouinciam Siciliam, atq;
ita est in meo libro.

360 Consensu suo constit-
suorum, Faernus.

361 Quo æquiore loco præ-
mitteretur] committerent, Faer. q-

362 Sed præoccupatis animis
militū timore, & fuga, & cæde
hil de resistendo cogitabant] m-
est in meo li. Sed præoccupatus anim-
rum &c. nihil de resistendo cogitab.

363 Qua telum abiici posset] *Faernus legit, adigi.*

364 Ac fugientium multitudine] *hac fugientium, &c. ita habet meus liber.*

365 Ex numero aduersariorū circiter D C, interfectis, atq; vulneratis] *huius loci integram, incorruptamq; scripturam in vno meo libro reperi, in quo, pro, atq; vulneratis, legitur, ac ∞ vulneratis. cum manuscripti omnes, quos viderim, corruptè habeant, atq;.*

366 Quæ paucis equitibus pares esse nō potuerunt] *potuerint, liber meus. quod magis placet.*

367 At illi itinere totius noctis confecto] *Faernus notauit in veteribus aliquot lib. scriptum esse confecti; quo modo in meo quoque lib. legi animaduerti. neque dubitandum est, quin ita scribi debeat.*

368 Vnam, vt in reliquis rebus, spem reliquam, &c.] *vnam vt in miseris rebus, &c. ita corrigendū puto, meo vetustissimo libro auctore.*

369 Diebusque æquè post paucis] *deest æquè, in libro Faerni, & Latini.*

LIB. III.

370 Illis tēporibus quibus in Vrbe præsidia Legionū Pompeius habuerat] *melius Urbem, vt legit Faernus. nam de his ipsis Legionibus lib. I. scribit Cæsar, ne ad eius periculum*

reseruare, & retinere eas ad Urbem
videretur.

371 Anni spatium ad comparand
nactus] annuum spatium, Faer. lib. c.

372 Sasalem filium miserat] Sa
pellat Lucanus lib. V.

373 Ex Gallo Græcia dederat
rant, est, tantundem, in Faerni libro,

374 Eius rei causa omni in o
ma] abest, in, particula à Latini libro

375 Erat Orici Lucretius Hisp
lo, scribendum. ita habet liber meus
teus nummus in quo est, Q. LVC
Q. F. VESPILLO.

376 In eas diligentia suæ, ac d
cundia erupit] indiligentia est, in
quod non displicet: nam paulo post
lo scribit, custodijsq; diligentius dispo

377 Si in Cæsaris conspectu
melius, venire posset, ut est in meo lib

378 Ibi qui in concitatis Dalma
est prætereundum hoc loco Delmata
matas in antiquis lapidibus inueni
maticus, pro Dalmaticus. qua de re in
ritate Varronis scribit Velius Long
Orthographia. placet etiam, ut Delm
Dalmatiam pronunciemus, quonia
nio maxima ciuitate tractum noi
metur.

nierant] *his sese munierunt,*

trimentis receptis] *acceptis,*
quod magis placet.

mento Africani exercitus]
fricani, habet Afraniani. ut ad
feratur, qui se Casari, victo
nt.

& Reip. & ipsis placere o-
hunc locum ita corrigendum
erea expedire, & ipsis placere

urum ascendere] *totus hic*
meo libro, cum Græcos mis-
ue arma capere, iuberet. illi
erium populi Romani pugna-
; oppidani etiam sua sponte
onarentur, &c. neq; sanè du-
dum sit.

eò nocturnisq;, &c.] *ex meo*
hic locus legendus, atq; inter-
is eò, nocturnisque itineribus
Cæsar appropinquare diceba-
incidit eius exercitui, &c.

fecto occupato itinere]
sitatus, pro, profecto, legit,
in displicet. ita enim alibi lo-

astellisq; benemeritę civi-

tates tutæ essent præsidio] libri
 quot, pro, essent, habent, esset, quod fa-
 net. sed pro, ciuitates, ciuitati legit:
 delet in Aldinis recentiorib. deest vo-
 quæ est reponenda.

387 Quantum nauium facul-
 bebatur] Faernus quam tum nauium

388 Atq; vno tempore accidit
 habet, Atq; vno etiam tempore acci-

389 Neque tum respondend-
 existimabat] placet, existimauit, v-
 libro.

390 Quibus cum communio-
 ximis rebus Pompeius consueu-
 in meo libro.

391 Cuius rei opinio tolli nō
 si cum in Italiam, &c.] male hic lo-
 gatis lib. quos viderim, legitur. ita a-
 pungendum, & emendandum est
 mei lib. auctoritate: Cuius rei opi-
 poterit, cum in Italiam, ex qua pro-
 reductus existimabor. bello profect-
 sar hæc facta cognouit; qui sermon-
 runt.

392 Nisi Cæsaris capite relato
 Faernus.

393 De solutionibus, quæ per-
 fierent] per arbitrium, est in meo li-
 tasse melius.

tabularum nouarum] *pro, a-*
git, alteram: quod placet.

m Casillinum venisset] *Faer-*
Casilinum vnico l, scribendum.
habet Strabo, & li. meus.

proditio opidi appareret]
de proditiōe opidi appareret.
 mandata ad se per Bibulum
 Tribullium, *habet liber meus, &*
inor.

t Turios] *Thurios, liber meus,*
est.

magnarum initia rerum] *ita*

yssum] *Lissum, habet liber*
bo lib. VII.

; tempestatis, quàm classis,
 timauerunt] *æstimauerunt,*
quod magis placet.

aphis, minoribusq; nauigijs
 imptis] *pro, sumptis, est, sum-*
bro, & meo.

i fortitudine] *firmitudine,*
eus & ita magis placet.

nes ad eum perducti] *pro-*
ibro.

o. copijs] *expositis copijs. Faer.*
dem ferè tempore] ita habet

407 Ipsi iter secundum eas terrarant] pro terras, est, terra, in meo lib. naues referatur.

408 Conferta praefectis] differtis, habet lib. meus. quam scriptura Latini quoque lib.

409 Ceterasq; eius deæ statua fanum ventum esset, &c.] in meo locus hic corruptè scriptus inuenitur corruptus, ut ex eius scriptura vestigio elici possit. sic enim habet: Cetera constituta, cum in fanum, &c. ego, si locus sit, veteris scripturae vestigium rem, Certa q; eius rei die constituta, num, &c lib. VII. bel. Gal. ita pl. est, tempore eius rei constituto. & hoc certum q; ei rei tempus constituitur rem lectione nemo dubitabit, qui Cetera sequuntur. paulò attentius con-

410 Calidone, & Nepaëto] habet Calydone. Straboni quoque xg.

411 Adesse Scipionem cū legione omnino legendū, non ut in vulgatis legione. duas enim legiones in Syria habere. supra. nec verisimile est, si vnā tantum habuisset, ad custodiam impediendo cohortes relinquere voluisse. Hæ-

412 Et fremitu equorū illata su pro, illata, est incussa, in Libro Faern.

413 Iisq; custodiam nauium longarum] *isdemq; liber meus habet.*

414 Quæ erat ad custodiam ab Acilio posita] *videtur legendum, Caninio, quomodo Faernus emendauit; aut paulò suprà, pro Caninius, reponendum erit Acilius. quâ scripturam retinuit Paulus Manutius.*

415 Etiam nauem expugnauit] *pro etiam, emendauit Faernus eam. neq; dubitandum est, quin ita legi debeat.*

416 Hellide, atque Amantia] *liber meus habet, Biblide, non satis emendatè, minus tamen corruptè. placet Bullide, ex Ptolemæo.*

417 Decertandi potestatem Pompeio fecit] *liber meus habet, decernendi.*

418 Atq; ut nostri perpetuas munitiones videbant] *pro, videbant, Faernus legit, iungebant: & delet vocem timebant. quam nos scripturam retinemus.*

419 Recipere se iussit] *statuit, Faernus.*

420 Legiones reduci iussit] *Faernus, legionem. & ita legendum.*

421 Constipati pila coniecerunt] *ita legit Faernus. in meo libro est, conspirati.*

422 Aduersus clium incitati] *antea legebatur, pilum. pro quo Manutius reposuit, clium. Faern. autem tumulum, non ita aptè.*

423 Præcipites Pompeianos egerunt, & terga vettere coegerunt] *ita est in meo libro.*

424 Pauloq; circa eum locum
in meo libro pro, circa est, circa.
vox morati.

425 Attum integras] Faerni
habent, at contra integras, &c.

426 Noctē cohortes nostrae
Faernus.

427 At plerique existimant]
Faernus Ac, pro At. & paulo post a
praescriptum.

428 Volcatius Tullius] Tullius
libro: & ita habet argenteus nummus

429 Ad duorum miliū num-
milia, Faernus.

430 Cæsari renunciauerunt]
uerunt, habet liber meus.

431 Cohortemque duplici
frumentoue, &c. Antonius Aug[ustinus]
frumento, veste, pecunia, aliisque
donis.

432 Et Orchomenum de vol-
rum ciuitatum recepit] liber me-
particulam de, & ita lib. 1. de bello
tus est.

433 Amicitia Cæsaris concil-
bat] Faernus ex veteribus lib. leges

434 Sed etiam fructus ex arb-
ficiebant] pro fructus, emendat
frondes.

435 Locupletescq; ex egētibus effecerat] *fecerit Faerni liber, & meus.*

436 Monuitque equites] *deest vox, equites in meo libro. videndumq; an ita aptius sit.*

437 Discedere à nostris] *à nobis, Faernus, & ita liber meus habet.*

438 Postquam id difficilius visum est] *in meo lib. est, postquam id facinus visum est.*

439 In interiorē vallum tela iaciebant] *anteriorē Faernus.*

440 Per mare nauibus expositis in aduersos nostros impetum fecerunt] *placet ut legebat Faernus per mare nauibus expositi in aduersos nostros, &c.*

441 Et viribus deficeret] *à viribus deficeretur, habet liber meus.*

442 Atq; opera vt demonstrauiamus, circum muniret] *Faer. opere, ex antiquo lib.*

443 Eo loco propugnante] *è loco, habet liber meus. & paulò pòst, sibi repugnantes, ibi, pro, sibi.*

444 Ex parte, ex qua proruebat] *Faernus, ea parte. qua perruperat.*

445 Eodem quo venerant] *placet, eadem, qua venerant. ita legit Faernus.*

446 Omnesque deductos] *productos, Faernus.*

447 Si non omnia cederent secūda] *caederent, habet li. meus: & ita Faern. legebat.*

448 Et ne citissima eius prof
gnosceretur] citissimè, Faernus &
libro apparet scriptum fuisse.

449 Ipsi incolumes se ad agm
rent] ita est in meo libro.

450 Intra vallum castrorum]
nus vocem, castrorum; auctoribus ve

451 Ne occasio temporis deest
ni, liber meus. totus autem hic locus i
Et suis ut esset auxilio, &c.

452 Sed Cæsarem Apollonia d
nere auerterat] à recto itinere, p
Faernus.

453 Heracleam Senticam] Sin
lemæus. Liu. lib. 42. & 45. Plin. lib. 3

454 Quæ gens paucis ante d
sibus, pro diebus, est in Faerni lib. &

455 Larissam legiones addux
sam, unico s, scriptum est in meo libro
quoque scribunt, & in argenteo
λαρισσών.

456 L. Hirtij] Hirri, habet lib
cero ad Att. lib. 8. appellat C. Hirtum

457 Quod proficiscenti prom
cepisset, Faernus.

458 Quod satis perspectū ha
retur] locus omnino deprauatus i
dus est ex emendatione Faerni, &
mei libri: quum satis perspectum m

num habere videretur, &c. quod nam Pompeius proposui, &c.

459 Ex delectibus horum annorum] ex delectu &c. Faernus. & plerique sunt ex Colonis transpadanis, liber meus habet.

460 Ac iam animo victoriam percipiebant] præcipiebant, est in meo libro. & ita legendum opinor.

461 Hæc erant numero millia XLV.] ita meus liber.

462 Evocatorū circiter duæ] ita Faernus. & paulo post, quæ tota acie dispersæ erant.

463 Tametsi erant Dyrrachinis præliis vehementer attenuatæ] liber meus habet, tametsi erat Dyrrachinis præliis vehementer attenuata. ut ad IX. legionem tantū referatur. quod placet. sequitur enim, & huic sic adiunxit IIX. ut penè unam ex duabus efficeret.

464 Ipse contra Pompeium consistit] constituit, liber meus.

465 Celeriter externa acie singulas cohortes detraxit] Latinus Latinius Viterbiensis emendavit, celeriter extrema acie sex cohortes detrahit suamq; emendationē hoc adducto Plutarchi loco ex Cesare stabilire conatur. μετεπιμαρψατο σπείρας ἐξ ἀπὸ τῶν ἐπιταγμάτων, & κατέστησεν ὅπως ἔδεικνυτο. κελύσας ἡσυχίαν αὐτῶν, ἀδήλας τοῖς πολεμίοις ὄντας. eadē scribit Pōpeio. & Appianus idem lib. II. fieri autem potuit

ut librari⁹ scripturae similitudine deceptus, pro,
extrema, fecerit, externa: nam in meo quoque
vetustissimo libro animadverti in hac ipsa voce
lapsam non semel librarium, qui & lib. I. de
bello Africo, pro extremo scripserit, externo: sed
verba illa Caesaris paullo post de hac ipsa re pro-
lata magnopere Latini emendationem confir-
mant. nec enim ut in vulgatis libris, quam in-
stituerat ex cohortium numero, legendum est,
sed ut calamo notatus liber habet, quam insti-
tuerat sex cohortium numero.

466 Atq; eū milites electi circiter CXX.
voluntariē] Faernus voluntarij, quos Graeci
ἐθελοντες dicunt.

467 Dextro cornu procurrat] procurrerit, liber meus: & ita Charisius.

468 Circuire coeperunt] circumuenire
Faern.

469 Tantum se opinionem secellisse]
Faernus ex vetere libro legit, tantum se suam
opinionem, &c.

470 Ab eo petierunt] petiuerunt, habent
Faerni liber, & meus.

471 Se Sullae similiter dediderunt] deest
vox, similiter, in Faerni libro & meo.

472 Nisi eo ipso tempore quidam nun-
cij de Caesaris victoria.] abest à libro Faerni
vox quidam.

473 Pari atq; antea ratione egerūt] egit,
Faern.

Faernus legit, deleta, quæ sequitur, voce. & ita est in meo libro.

474 Nam, quicumq; ex fuga Pompeium sequeretur] *placet ut in meo libro legitur, qui cum ex fuga, &c. & paulò post, soluerunt, pro, soluere iubebantur.*

475 Senatores omnes ex prouincia vocasse] *euocasse, est in meo libro & in summam pro, summa paulò post.*

476 T. Ampium] *pro Appium, Manutius emendauit, Ampium. & ita habet liber meus.*

477 Quod ante ipsam Mineruam collocatum esset, & antea ad simulacrum Mineruæ spectauisset.] *ita est in meo libro: & fortasse melius, quàm ut vulgo legunt.*

478 Pergami in occultis, ac remotis templis] *Faerni lib. & meus habent, Pergamiq; in occultis, ac reconditis templis.*

479 Corripi, ac interfici iussit] *Faernus, Corripi, atque interfici iussit.*

480 Regis domum obsidere, regno expellere alios, alios accersere] *placet, ut habet meus liber, Regis domum obsidere, regno expellere, alios accersere.*

481 Deductis copijs] *diductis, Faernus.*

482 Constratae omnes] *rostratae, Faern.*

483 Hoc tractu oppidi] *Faernus, in hoc tractu oppidi. & ita legendum videtur.*

484 Vt nostri illorum opera imitari viderentur] imitati, est in meo libro, quod magis placet.

485 Nam puteis fossisq;] liber meus habet, puteis fossis. & infra ad fodiendos puteos, dixit. ut de hac lectione, quin vera sit, dubitari non oporteat.

486 Munitiones nudare solebat] nudari, habet liber meus. & paulò post, exposuisset, pro, exposuissent.

487 Quanquam si quid grauius illi accidisset] ita est in meo libro.

488 Et ad explicandam classem, & ad receptum, &c.] ita habet liber meus.

489 Capitur hoc proelio quinquere mis vna, & biremis cum defensoribus] ita est in meo libro, cum in aliis desit vox biremis.

490 Et illam, & urbem] in meo libro est. & illa in vrbe. paulò post, cum constrictis nauibus aggreditur, abest particula, cum.

491 Et DCCC. passuum intervallo ad oppidum enatauerunt] placet, pro, intervallo, intervallum, ut in meo libro.

492 Pugnabatur à nostris ex ponte] à nobis, habet liber meus; quod retinemus.

493 Pauci alleuatis scutis] ita est in meo libro pro,

bro pro, alienati scutis: quam scripturam non improbamus; ita enim in antiquis quoq; marmoribus hoc ipsum reperitur.

494 Aut suo pte cōsilio, per occultos nūcios Regis probato] non dubito quin ita scribendum sit, ut in meo libro legitur, aut suo priore consilio per occultos nuncios Regi probato.

495 Quasi verò id Cæsar, bonitate tantum adductus, & non prudentissimo consilio] ac non prudentissimo consilio, &c. est in meo libro.

496 Sine quo nulla vnquam dimicatio maritima, parum etiam feliciter confecta erat] sequor scripturam veteris mei lib. in quo est, sine quo nulla vnquā dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter, &c.

497 Planicies ex omnib. partibus subiecta] in libro meo est, planicia.

498 Qua liberum accessum haberi demonstravi] liber meus habet, quam liberum accessum habere demonstravi.

499 Magnam multitudinem hostium interfecerunt] magnam multitudinem hostiū in castris interfecerunt, legitur in meo libro.

500 Maioriq; ex duabus filiis Cleopatræ, &c.] ita meus liber.

501 Quintumque Patiscum] Patiscum, est, in meo libro, & paulò post, responsa, pro responsum, fortasse melius.

502 Cuius itineris hæc erant
portunitates] *cuius itineris hæc erant*
portunitates, ita habet liber meus.

503 Supplicia cōstituit in eos,
formæ, atq; ætatis commendati
bebant, ea quæ morte essent mi
hunc locum emendauimus ope veteri

504 Capit ex eo prælio per
penteremen, habet liber meus. & di
dycrotas. Baifius tamen asserit legen
ta, in libro de re nauali.

505 Et prælio Pharsalico re
gerebat] & Palæopharsali rem fe
bat. ita legendum auctoritate libri
hanc scripturam locus Orosii ex li
exitus pugne ad Palæopharsalum f

506 Simulatum causæ tenu
bantur] simul & causæ, &c. ita l
Latinus.

507 Minucius inter saxa, qua
tur, in itinere] *meus liber habet, quæ*
in itinere. & infra, relato domum C

508 Vtrum nihil timere, an
re, mallet] *timeret, est in meo libro*
& ita legendum videtur.

509 His rebus confectis, tot
tum lustrat] *notū, pro, totum, est i*
& fortasse nouum erat legendum.

510 Sed, id qua mente cōmo

coniecturas sciri non potest] *aliter meus lib.*
sed id, qua mente, communis erat coniectura.

511 Frequens legionibus conuentus] *La-*
tinus Latinius legit, Legionariorum.

512 Lepidus eodem tēpore, Marcellusq;
 Cordubam cū suis proficisci. Cassius Nar
 bonem. sub idem tempus Trebon. Procos.
 &c.] *ita hūc locum scriptū inueni in meo libro.*

513 Et ambitione, atq; indulgentia Tri-
 bunorum militum] *indiligentia, est in meo li.*

514 Quæ maiores sunt dignitate] *liber*
meus maiore.

515 Legionibus Syriae] *Legionibus Syria-*
que, ita est in meo libro.

516 Ipse iter cœptum] *inceptum est in meo*
libro.

517 Legionem autem eam, quam ex ge-
 nere ciuium suorum Deiotarus, &c.] *ita le-*
gitur in meo libro.

518 Seruitiaq; agi iussit] *seruitia ageren-*
tur iussit, liber meus.

519 Vel ad opus suum tardandum, quo
 plures in armis tenerentur, id fieri, vel ad
 ostentationem regiæ fiduciæ, &c.] *ita est in*
meo libro.

520 Eodem gradu, quo præruptā in præ-
 lium descenderat vallem, ascendere aduer-
 sus arduū collem, &c.] *ita legitur in meo lib.*

521 Vel fiducia motus] *commotus, liber*

meus & pro oppressus, habet oppressos: ut ad milites referatur.

522 II. Legiones cum Caelio Vintiano in Ponto reliquit] Viniciano, putavi aliquando scribendum, motus auctoritate veteris argentei nummi, in quo Viniciae familiae nomen notatum animaueram. postea verò nactus sum Caesaris commentariorum exemplar septingentis fere ab hinc annis scriptum, quod emendatione hanc confirmavit meam. ita Caelij quoque locum in epist. ad Cicer. IV. libri VIII. corrigendum puo. M. Caelium Vinicianum, &c. ubi male legitur, Vicinianum. opinor autem aliquem è Vinicia familia à Caelio adoptatum, Caelium Vinicianum dictum ex usitata illa adoptionum formula, qua etiam Q. Cecilius Pompeianus Atticus est appellatus. Crassus etiam quidam Iunianus apud Ciceronem in epist. ad Q. Fratrem nominatur; cuius & argenteo quoque nummo mentionem inueni hac scriptione, CRASSVS IUNI. hoc autem quòd esset ignotius occasionem aliquibus dedit deprauandi potius, quàm corrigendi cognominis.

LIBRO DE BELLO AFRICO.

523 Quod neq; certum locum gubernatoribus praefectisq; quem peterent, praeceperat. Irectius puo, legitur in meo libro; Quòd neque

neq; circum loca gubernatoribus profectis quid peterent, præceperat. hanc scripturam confirmat liber Latini Latinij.

524 Fortuitu] Fortuito Latini liber, & meus.

525 Ut, si fieri posset, nec locū vllum excusatio haberet, &c.] magis placet ut in meo libro scriptum est, Ut, si fieri posset nec ne, locum nullū excusatio haberet, nec morā tergiuersatio.

526 Regiū enim equitatū Scipio & provincia Africa alebat] ita legitur in meo libro.

527 Tanta hominū erat demētia] rectius puto in meo libro, Tanta homines esse dementia.

528 Iam cœlo albescente] albente, liber meus, sic etiam infra.

529 Qui in præsidiis relictī sui milites fuissent] ita meus liber.

530 Subito ex condensis turmis pedites Numidæ levis armaturæ, &c.] ita legendum ex meo libro.

531 Concurſu renouato] cursu habet liber meus.

532 Cæsarīsq; equites iumētaque, &c.] locus sine dubio corruptus, ita emendandus ex vetere meo libro, Cæsarīsq; equites ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, vulneribus defatigati ad insequendum hostem, perseverādumque cursum tardiora haberent.

533 Maxima autē auxilia haberet Numidarū equitū, levisq; armaturæ] ita lib. meus.

534 Germanisque DCCC.
habet, ∞ D C. quod magis placet.

535 Quater tantis] quater tanto
ut ad vocem auxilio, referatur.

536 Istius ætatis cum esset]
est in meo libro.

537 Remp. ab audacibus, sc
ciuibus oppressam] pro, audaci
arduis, liber meus.

538 Et aqua dulci elota] eluta

539 Oculos, mentemq; ad
fitos] dispositos, est in meo libro.

540 His se miseris, suamque
plorantibus] is se in miseris, sua
liber meus habet.

541 C. Virgilius Petronius]
torius, ut est in meo libro. sic infra,
Quæstorius & Tullius Rufus Quæ

542 Quotidie mutuis præliis
pro, mutuis, habet, minutis, liber m
to post dixit, præliis minutis cominu

543 Etiam vndiq; ad Cæsarem
rectius opinor in meo libro legitur
dique, &c.

544 Non ausus periculo suo re
periculo suorum, est in meo libro, qu

545 Auxiliisque tandem suis
animo, atque leuata solitudine
locus legitur in manuscripto meo lib.

*melius: auxilijsq; tandem suis exhilaratus, an-
nonaq; leuata sollicitudine.*

546 Propter mare legiones educit] *du-
cit, magis placet, ut est in meo libro.*

547 Ex omnibus præsidiis cohortes de-
ducit] *eduxit, liber meus. paulò post, conuulne-
ratisq; pro, vulneratis.*

548 In acie in cornu dextrū & sinistrum
ex iniquiore loco pugnare] *dextro & sini-
stro, liber meus.*

549 Q. Commius] *Q. Cominius, scriben-
dum ex veteribus lib. & ita habet Parisinus
codex.*

550 Nauis triremis] *Trieris, est in meo li-
bro, τριήρης enim Græcis.*

551 Rempub. cum optimo quoq; defen-
ditis] *defendetis, habet liber meus.*

552 Apud Thapsum custodiæ causa in
Salo esse iusserat] *ita legendum ex meo libro.*

553 Nimbus cum saxorum grandine]
Saxea grandine, liber meus.

554 Itaq; subito imbre, grandineq; con-
secuta, grauati pondere, &c.] *opinor hunc
locum non vacare mendo: nam in meo libro, qui
hac in parte nec ipse satis emendatus est, pro gra-
uati, subruti, & disiecti, est, grauata, subruta,
& disiecta: quæ aptius ad tentoriola, quam ad
homines in iis degentes referuntur.*

555 Ut secū ipse aliquid auctoritatis ha-

beret, cum tribus legionibus
frenatis, &c.] *ita legit Latinus Lat*
illis, exercitusque Scipionis à terror

556 Et expectatione copiarum
liber meus habet, expectatio, &c.
suspensiore animo, pro, suspensione

557 Quæ erant transeunda C
gredienda, liber meus. *utitur hoc*
infra in hac ipsa re.

558 Partim viuis sunt potiti
ber meus. *ita paulo post locutus est*
derunt, partim viuorum sunt potiti

559 Partim in quas quisque
giones peruenire] *ita habet me*

560 Sed quoniam ij sibi ne
&c.] liber meus.

561 Et quantum potes, pro
in meo libro, pro, potes, est, potes
post, quantum potest abesse ex
pro, potestis.

562 Necessitateq; coactus]
libro.

563 Diceretque, ut reliqua,
perageret] liber meus, sed restat
&c. locus hic mihi valde suspectus

564 Et ne iugo à Cæsare ex
ita scriptum est in meo. & paul
tium Aquilam.

565 Penitentes duas] Pen
meus liber.

566 Audaciaq; commotus] *ita est in meo, pro, motus.*

567 Sc à Nasidij classe captum] *ita legendum ex meo libro.*

568 Primo impetu legionum] *ita est in meo libro, pro, legionis.*

569 Eosque iaculis conuulnerare satis esse existimaretur; Cæsar intellexit, nihil aliud eos conari, nisi, &c.] *placet hæc lectio magis, quàm quæ in vulgatis libris circumfertur.*

570 Et legionarium militem defatigabant] *defatigabat, meus liber; & interficiebat, paulò supra, interficiebant. & ita videtur legendum.*

571 A. Scipionis circiter I I.] *ita est in meo libro.*

572 P. Cornelio Scipione euocato] *Scipionis euocato, est in meo libro.*

573 Vt suis fortunis præsto, quod benemeriti essent auxiliũ ferret] *placet vt in meo libro scriptũ est, Vt suis fortunis populi R. quòd benemeriti essent, &c.*

574 Vt haberent facultatem turmas Iulianas circumfundendi, & nihilominus fortissimè, acerrimeq; pugnarent.] *ita est in libro Latini Latinj.*

575 Et animaduertit aciem pro vallo Scipionis, elephantosq; dextro, sinistroq; cornu collocatos, &c.] *ita meus liber.*

732

FVL. VRSIN

576 Tubicen] tubicina, libe
antiquo quoque lapide inuenitur.

577 Elephantus] elephans, est

578 Quib. miseris ea res par
fuit] melius puto, quib. miseris,

579 Itaq; ij omnes Scipioni
in meo libro legitur.

580 Totumq; exercitum ve
nauit præmia fortissimo cuiq;
meus liber.

581 Liberis suis L. Cæsari
Pro quæst. fuerat, commenda
pro, ibi, habet ei.

582 C. Confidij filio] re
meo libro legitur, C. Confidio filio

583 Liuincio Regulo] ita est
& in argenteis quoq; nummis. L.
REGVLVS.

584 Ceteio] liber meus, C
Atteio.

585 M. Eppio] ita est in meo
mo etiam argenteo, in cuius alter
provinciae imago expressa est cum
TELL. PIVS SCIPIO IMP.
hic Eppius Scipionis legatus.

586 Libentes, cupideq; con
ceperunt] ita est in meo libro pr

587 M. Catonem Vticae sil
nus attulisse] ex meo libro ita scri

Rustiano] legerem Cestiano,
liquis lib. adiunaret, quod id
toria familiae in argenteis num-
m potest, ut Rustius aliquis à
us, sit deinde Platorius Rustia-

bi Crispo Sallustio po. R.
est à meo libro, populi R.
cesimo die] tricensimo, meus
antiqua scribendi ratio, qua in
Quadragesima notatū vidi.

D E B E L L O
S P A N I C O.

am praesidio Cn. Pompei]

n ciuitatem omni tempo-
pulo R. meritam esse sciēs
:] ita hic locus in meo codice
alter in Aldino; sed malē.

ma duerteret aduersarios
legitur in meo libro.

cta ex colonij] ita habet
nis.

qui eodem iugo teneba-
iber meus, Pompeius, quod
er loci natura.

ommissurum Caesarem]

597 Ad subsidium committen
mittendum habet liber meus.

598 Suo loco præteritus est]
libro pro, perterritus.

599 Et opido potiri posse spe

600 Quin eruptionem] ita, pr
nem, habet liber meus.

601 Clamore facto auersati
lium facere] ita est in meo libro.

602 Quæ stramentis ab nostr
rum causa ædificatæ erant] quas
ab nostris, &c. ita est in meo libro.

603 Cuius funestæ laudes qu
hanc formam, &c.] ita meus liber

604 Tum, qui ita locutus esse
tum, qui ita locutus esset, ingulat

605 Militi ceruices abscissa
habet meus liber. & ita videtur leg

606 Flumen transgressi duo] it

607 Ex utroque genere pug
res sunt vulneribus affecti] ex
nere, &c. liber meus.

608 Ita pridie duorum co
internicio] liber meus habet, inter

609 In æquum locum non
scendere] ita habet liber meus.

610 Prælium ad Soritiam, q
est ex eo tempore metum esse
ita in meo libro hic locus scriptus r

LECTIONES. 735
Hispalim in oliucto consti-
in meo libro contra Hispalim in

lum prouinciam diuidit]
omnibus quos viderim lib. le-
m ita planè scriptum est: inte-
diuidit. sed planicia, pro, pla-
emper scribi animaduerti.
ius, qui castris antea Pom-
esset] Latinus Latinus legit,
Pompeio praepositus esset.
timis supperadditis vesti-
us habet, item optimis inster-
is.

ore coenauit, vinū, & nar-
i infudit] pro vinū est, resi-
ii, & meo. quod magis placet.
esar castra contra in opi-
ra opidum, habet lib. meus.
lam Philoni, illi, qui, &c.]
lam quendam Philonem il-
paulò post, pro, clam prae-
si-

ti à Carteia profecti sine
arati, est in libro Latini.
lem autem, atq; exesum
Pompeius se occultare
habet, exesum locum, vt in

IOAN. MICHAELIS
BRVTI SCHOLIA, QVIBVS
loci obscuriores quamplu-
rimi explicantur.

*Prior numerus est pagina, secundus linea.
C. Carrariensis codex esto, qui manuscri-
ptus idem & antiquissimus est.*

*G. Gryphij. minimae formae, qui ex vetusto
admodum exemplari est excusus Lug-
duni.*

F. Impressus LX. ab hinc anno Florentia.

P. Parisiensis Roberti Stephani.

Vasc. excusus Lutetiae à Vascosano.

*Vbicunq; etiam Asteriscum in fine no-
tatum inuenies; scies dignum esse locum
animaduersione, & quem haud oscitantes
prætereas.*

11.9 Proximi sunt Germanis. C.

13 Quotidianis bellis, prælijsq; C.

*17 Contineturq; Garumna flumine: Octa-
num finibus Belgarum attingit, etiam. C. F. **

21 Interiorem partem. C.

25 Et ad eam partem. C.

12. 27 Is igitur ubi legationem. C.

13. 19 Pa-

qui oportebat. C.

is finitimis. C.

. C. Noreiam. Noramq; F.

um est, proximumq; Geneva,

uod. C.

men Rhodanum influit. Vide

a sponte. C.

r, Helvetijs. C. F.

& tres C.

pore Aedui, Ambariq; . C. F.

leuitate. Ita Lucret. 4. Quod

a volucris hac leuitate ferun-

Arari videtur congruere,

a vero leuitate fieri aliquan-

fallatur. C. *

nctis C.

curauit; atque ita exercitum

nstituisset, atq; esse voluisset.

C.

rentur. C.

pop. R. & interni. C.

us ferre. C.

rerum. C. Vide Petrum Vi-

r. de arte dic. *

usq; . C.

22. 12 Conferri, portari. C.
13 Intellexit, & diem instare. C.F.
29 Plus possent. C.
23. 4 Imperia perferre satius esse. post
verba subiectis punctis inuenimus
sed ita quidem vii inducta viderentur
9 Quin etiam quod necessario. C.
18 Reperit ab alijs esse vera. C.
24. 8 Imminuta. C.F.
14 Reperiebatur; inquirendo Cassi
fuga praelij equestris aduersi paucis
à Dumnorige, atq; eius equitibus fa
19 Eorum fuga. F. Eorumque
eorum fuga legas, plano videmur loc
28 His omnibus vinum repugn
25. 20 Per se creuisse. F. *
26. 9 Suspiciones emitet. C.
27. 2 Ad eum cucurrit. C.
16 Ex intervallo. C.F.
24 Et iter ab Heluetiis. C.
27 Seu quod terrore. C.
28 Eoq; magis, quod. C.
28. 10 Collocari. C.F. *
11 Compleri & interea. C.F.
22 Milites superiore loco. G.
29. 11 Conuersa signa tripartiu
partita intulerunt. C.
30. 7 Loco quo Heluetios.
31. 16 Quosque, postea. C.

33.11. *Cum his Aeduos, eorumq; ditionis homi-
nes. C.F.*

34.10 *Neque conferendum esse. C.*

18 *Cruciatuq; edere. C.F.*

24 *Domo emigrarent. C.*

35.3 *Cum ab his. C.F.*

16 *Nec in occulto. C.F.*

20 *Tuba fugæ facultas. C.**

21 *Ultra fines suos Arionist. receperunt. C.*

36.5 *Horumq; obsides. C.*

37.2 *Emolimento F. Petrus Victorius, doctissi-
mus vir; Emolumentum hoc loco pro detrimen-
to & iactura sumptu à Cæsare contendit, Var-
ron. auctoritate ductus: emolimentum habet
Florentinus codex: ut, si E. literam eximas; quæ
verisimile est à copulæ atque vocali postrema,
verbo molimento adhæsisse; perbelle Cæsaris sen-
tentia constare videatur. Hac voce autem usus
est Livius lib. 7. de bell. Macedonico: Se in ani-
mo habuisse tota classe Ephesum petere, & one-
rarias ducere multa saburra gravatas, atq; eas
in faucibus portus suppressere, & eo minoris
molimenti ea claustra esse, quod in fluminis mo-
dum, longum & angustum & vadosum ostium
portus sit. A propria autem verbi notione, trās-
tulit Cæsar ad difficilem, atq; operosam exerci-
tus profectionem.*

5 *Negotium esset.*

9 *Rex atq; Amicus R. P. à Senam appella-
tus C.*

740 IO. MICHAELIS BRVTI

11 Quando in colloquium. C. F.

24 Si id non impetraret. Paris. impetrasset. Carr.

38. 1 Idem populum Rom. C.

3 Consueuisse. C.

5 In suo, impediri. C.

15 Longe ab his. C.

39. 10 Afinibus processisse. C.

13 Facultas. F. G. Ita autem ex vetusto Codice hunc locum emendauit Donatus Iannoctius vir summæ eruditionis, & mihi amicissimus.

16 Alduas dubis. C. F. P. Alduas datus. G.

19 Quia flumen. C.

25 Ibi præsidia collocat. C.

40. 1 Prædicabant & sæpenumero. G.

6 Ortus est timor à tribunis. C.

13 Esse duceret. C.

18 Abducti in tabernaculis. C.

20 Designabamur. C.

26 Sed angustias itineris, locorum, & magnitudinem siluarum, &c. C. sed angustias locorum, magnitudinem siluarum, &c. F.

41. 12 Aequitate & condicione perspecta. C. F.

21 Videbatur propter factum, & nuper. C.

23 Tumultu, licet aliquid usu, ac disciplina, quam à nobis accepissent, subleuarentur. F.

28 Denique hoc scirent esse eosdem Germanos. F. deniq; Germanos hos eosdem esse scirent illos, quibuscum, &c. C.

42. 1 Plc-

42. 1 Plerumque superarint. G.
 4 Hos si quærerent reperire posse. C.
 13 Itinerum conferret. G.
 17 Aut præscribere videretur. C.
 17 Hoc sibi curæ esse C.
 20 Breui tempore indicaturos. C.
 26 Conuictam. C. F.
 27 Perpetua vitæ felicitate. Heluetiorum,
 &c. G. F. quod noster habet, & præterea Lutetiæ
 à R. Stephano excusius parua forma innocen-
 tiam perpetua vitæ felicitatem Heluetiorum
 bello esse perspectam. ex ingenio ac nullo adiutus
 exemplari, Bartholomæus Ricius emendauerat,
 quem hominem propter summam eruditionem
 & singularem in me amorem parentis loco ma-
 xime colo & obseruo. *
43. 14 Inde reliquæ legionis. G. F.
 20 Quod ex alijs ei maximam. G. F.
 21 Amplius XL. C.
44. 1 Posse existimare. C.
 5 Pro suis tantum. C.
 23 Cæsarem ei facere. C.
 26 Habiturum & non ad equum resc. C. &
 nunc ad equum rescribere. F. P. G.
 27 Terrenus. C. P.
 28 Eo vterat ventum legionem Cæsar, C.
45. 7 Quod amicus, & munera. C.
46. 1 Præliopulsas, ac superatas. C. F.
 12 Paratum decertare: si pace vti velint.

C. sin pace vii malint. C. si pacem mallent. F.

16 Perpenderent F. præpostere inuersa litera. P. ceteri fere omnes legunt, Dependerunt. Carr. manuscriptus propenderint. sed perpenderint omnino legendum esse contenderim.

28 Galliaë prouincæ fines egressum C. fines ingressum. G.

29 Cum in suas possessiones. C.

30 Vt sibi concedi. G. P. Vt sibi concedi. C. F.

C. 7. 2 Sic iterum nos esse iniquos. C.

2 Qui non suo iure se interpellaremus. G.* qui in suo iure se interpellaremus. F. P. Videtur male, Non, loco in, fuisse acceptum.

4 Quod fratres ex S. C. & amicos appellatos Aeduos diceret. G.* Quod fratres à se & amicos Aeduos appellatos diceret. C. F. Quod à senatu Aeduos appellatos amicos diceret. P. quod habet Carrar. & Flor. videtur esse legendum, sed ita ut post verbum se, punctus, qui librarij imperitia sublati est, restituatur, & à Se. hoc est à Senatu legatur.

25 Posset, neque suam. C. P.

27 Vii optime merentes. C. F.

48. 18 Relatū est, qua arrogantia omnem Galliam Roman. interdixisset C. elatum est. F. retius, ut arbitror.*

22 Colloquium diremisset. G. P.

49. 1 Retineri non potuerint. G. P.

13 M. Metium. C.

- 20 *Præsente clamavit. C.*
 50. 4 *Totidem vero Pedites C.*
 24 *Nostros deterrerent. F. perterrerent. C.*
P. G.
 29 *Quatuor reliquas legiones in castra. G.*
P. reliquas in castra. F. C.
 51. 16 *Eas itaque dicere. C.*
 21 *In conspectum hostium. C.*
 25 *Tum vero demum. G. ceteri. Tum de-*
mun castris eduxerunt. C. E.
 52. 11 *Procurrunt. C.*
 25 *Intra aciem. **
 53. 4 *Nactus ea perfugit.*
 7 *Quam domo secum: altera Norica. C. **
quam domo secum eduxerat P. F. quam domo
secum adduxerat. G.
 8 *In Gallia duxerat. G. F. P.*
 9 *Viræque in ea fuga perierunt. C. F.*
 18 *Videret. C.*
 28 *Quos Vbi, qui proximi Rhenum inco-*
*lunt, perterritos insecuti. P. * Quos vbi cuncti*
qui proximi Rhenum. C.
 54. 3 *Interiorem Galliam. C. F.*
 56. 1 *Omni opinione venisset. C. F.*
 3 *Andocium Boium. C.*
 7 *Contra Pop. Rom. coniurasse. F. C.*
 12 *Qui cis Rhenum. C. F.*
 15 *Veniuntur & unum imperium. C.*
 16 *Cum ipsis habent. C.*

744 IO. MICHAELIS BRVTI

- 17 Cum ab his quereretur. C.
 23 Gallos qui ea loca. C.
 24 Ingredi prohibuerint. C. F.
 37. 3 Concilio, & ad id bellum pollicitus sit, co-
 gnouerint. F. C.
 7 Ex eo numero electa. F. C.
 9 Sueffiones suos esse finitimos fines latissi-
 mos, feracissimosq; agros possidere. C. F.
 15 Prudentiamq; suam.
 58. 1 Adhortatus, docet. C.
 10 Ad se venire, neque iam. C. P. *
 30 At ubi circumiecta multitudine.
 59. 4 Portas succenderunt. C. succendunt. F.
 5 Nam cum tanta multitudo lapides ac te-
 la conijcerent, in muro consistendi potestas erat
 nulli. C. F.
 8 Siccus Rhemus. C.
 10 Vnum ex ijs. F. nuncium ad eum mittit.
 C. vnus, legendum, quod in cæteris habetur, &
 nuncios.
 17 A Siccio. C.
 25 Quod adire poterant. C. que adire po-
 tuerant. F.
 30 Prælijs supersedere. C. prælio sine dubio
 legendum, quod noster, atque excusi omnes ha-
 bent.
 60. 14 Castella instituit. C.
 9. Et in frontem leniter castigatus. C. F. A.
 leniter. P. *

16 Qui tantum multitudine poterant. G. P.
quod tantum. F.

28 Ob ibid. neutri transeundi. C.

61. 7 Si minus potuissent.

9 Commeatuq; nostros prohiberent. C. P. F.

18 Primosq; qui transierant. C. P.

24 Atque ipsis res frumentaria deficere. C.
P. atque ipsos. P.

29 In suis quam alienis. C.

62. 14 Nondum prospexerit. C. fugientium oc-
ciderunt. C.

23 Occiderunt, cum ab extremo ordine hi
ad quos ventum erat consisterent, fortiterque
nostrorum impetum militum sustinerent, prio-
resq; quod abesse à periculo viderentur, neque
ulla necessitate, neque imperio continerentur,
exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes
in fuga sibi praesidium ponerent. Ita sine ullo pe-
riculo, &c. Carrariensi cum Florentino & Pa-
risiensi in omnibus fere convenit, ab eodem uter-
que in eo variat. Habent enim ab extremo ag-
mine, & priores quod abesse à periculo, absque
copula. *

63. 2 Sub occasum solis. C. P. G.

15 Celeriter vineis ad opidum actis. F. P. G.

24 Sueffiones accipit. P. G.

64. 13 Qui huiusmodi C.

65. 5 Elanguescere animos. F. C.

12 Ex captivis eorum, Sabin flumen. C. F.

- 746 IO. MICHAELIS BRVTI
19 Inutiles esse viderentur. C.
26 Cumq; ex dediticiis. C.
66. 22 Quem castris nostri. C.
67. 13 Prælium committunt. C.
25 Peruolauerunt.
68. 3 Vexillum quidem erat proponend
signe cum arma concurrere oportebat. C. *
9 Temporis breuitas & successus
sus hostium impediēbat. C. F. *
10 In his difficultatibus. C.
24 Est hortatus. C.
27 Sustinerent. Quod non longius.
29 Prælium committendi.
29 Atque item in alteram partem
tandi causa profectus. Pugnantibus
& c. G.
69. 5 Tegmenta detrudenda. C. *
12 Cum diuersis legionibus alie al
15 Neque ita certa subsidia. C.
16 Neque quid quæ in parte. C.
19 Euentus varij subsequebantur
se legendum paullo infra demonstrat
in parte diuersæ duæ legiones. XI.
profligatis Veromand.
70. 4 At totis fere à fronte & à
nudatis castris, cum in C. F.
13 Quiq; cum his vna. C. P.
29 Nostras legiones premi. C.
71. 1 Diuisos dissipatos. C. ceter

rim, & manuscripti & excusi (rectius illi qui-
dem) diuersos, dissipatosq;

5 Caesar ab X. legionis cohorte. P.* Vas.

27 Cuius aduentu C.

72. 4 Ut conuersa signa in hostes inferrent. C.

73. 3 Et pila intercepta. C.

7 Ripas ac subire. G P.

26 Cum omnibus suis copiis. C.

74. 2 Aditus in altitudinem non amplius. C. P.

4 Muniebant. G.

6 Collocabant. C F.

7 Cum iter per prouinciam. C. F. P.

5 Consensu omnium C.

28 Nam plerumque hominibus Gallis. C.

75. 1 Et appropinquari.

5 Ope diuina C. F.

14 Quibus Caesar respondit. F.

26 Renunciata ad suos, quæ imperarentur,
facere, &c. F. C.

29 Summam muri, aggerisq; acervi armo-
rum. C.

76. 13 Pellibus incluserant. F. C.

19 Eo concursum, pugnatumq; ab hostibus
ita acriter est, ut, &c. C. F.

26 Cum iam defenderet nemo captum opi-
dum, atque &c. C. F. deerant in omnibus excu-
sis duo verba, captum opidum, ut locus mancus
plane aut corruptus videretur.

77. 19 Quas ob res C. ob eas res. F.

748 IO. MICHAELIS BRVTE

- 19 *Accidit nulli. C. F.*
 79. 3 *Magnisq; cum portoriis. C. F.*
 19 *Ab illis relictam. C.*
 80. 8 *Itineris causa. C. F. P.*
 24 *Itineribus possent. C. F. P.*
 81. 2 *Colloquendis. G. Ceteri & excusi & ma-
 nuscripti habent, collocandis. Sed neutrum satis
 probatur.*
 8 *Denudata defensoribus. C.*
 11 *Defessi praelio excedebant, alij. C. F.*
 83. 7 *Frumenti causa dimisit. C. F.*
 13 *Quod naues habent. C.*
 84. 22 *Inscientiam locorum. C. **
 30 *Vada, portus insulas nouisse. C.*
 85. 3 *Atq; apertissimo. F. atq; amplissimo. C.*
 14 *Retentorium militum Rom. C.*
 29 *Atque in officio teneat. C. B.*
 22 *Conditione seruitutis. C. A.*
 86. 15 *In extremis linguis. G. P. **
 29 *Hoc eo facilius C.*
 87. 7 *Vada ac discessum aestus. C.*
 10 *Nauesq; totae factae ex robore, ad quam-
 uis contumeliam perferendam. C. naues maxi-
 mo robore ad quamuis vim & contumel. Par.
 Vascos.*
 12 *Transstra pedalibus. C. F.*
 15 *Tenuiter confectae: hac siue propter lini
 inopiam atque eius vsus inscientiam. C. F. Ha
 siue. **

17 Siue eo quod est magis verisimile. C. F.

24 Aptiora ac commodatiora. C.

27 Telum adiiciebant. G. F. adiiciebantur.
G. P.

88. 1 Facilius in vndis, consisterent tutius, C.

8 Statu expectare classem. G. P.

10 Naues eorum potissimæ. C.

16 Qua ratione pugnae insisterent. Rostris
enim. C. F.

26 Quam rationem pugnae insisterent deti-
nebant. C.

89. 9 Binæ ac ternæ naues circumfisterent. C. G.

18 Ex loco mouere. C. F.

20 Consecrari ita expugnauerunt. C. P.

90. 22 Duum millium spatium. C.

24 Contemptionem. C. F. Ita legendum vi-
detur, contemptio semper Cic. nunquam con-
temptus, nisi is auctor Rhet. ad Herennium ha-
beatur; id quod paucis admodum video pro-
bari.

91. 25 Vt explorata. C.

92. 16 Certior factus ciuitates omnes. C.*

21 Mens eorum. Eodem. C.

93. 18 Tamen confecti. C.

94. 3 Adiantimus. C. Adiatonius. P.

12 Adiantimus. C. Adiatonius. F.

16 In opidum vti tamen. C. in opidum ta-
men vti eadem, &c. F.

23 Quaque versus. C. F.

96. 7 Hostemq; vagari. C.

9 Ob eamq; causam. C.

11 Indiesq; C.

12 Nec cunctandum. C.

17 In mediam aciem collectis.

25 Infirmioresq; animo. C. *

90. 3 Cohortatur suos. C.

11 Cum ita ab hostibus. E.

15 Renunciantur eadem e
C. *

19 Quod fieri vellet. C.

20 Eductis cohortibus. C. edu
tibus. F.

22 Integre interitæ ab labore
integre legitur inductum. Flor. h
labore erant. *

27 Atque his prorsus. G. P.
ut verisimile sit, aut ad verbum
literam, V, & literam, T, male, i
aut loco, ee, acceptam, O & inte
iniectum, ita ut perruptis au
dubio legendum esse videatur. *

97. 2 Acrius pugnare. Carrar.
Etius ut arbitror, ceteri eodem
re. *

4 Fuga salutem petere inte

8 In castra recipiunt. C.

20 Legatos missens. De p
tum. C.

98. 6 *Et ne quis inermibus. C.*
 12 *Cum pecus. C.*
 22 *Quæ maxime. C. F.*
 100. 13 *Causa ex finibus C. F.*
 27 *Magnitudine homines efficit. Carrar.*
verbum homines, habet, sed inductum.
 30 *Pelles quisquam haberent. C. pelles ha-*
beant quidquam. F.
 101. 2 *Et lauantur. F. ac lauantur. C.*
 7 *Importatis his vtuntur. C. F.*
 9 *Parua atque deformia. G. P. praua. Par.*
Vasc.
 18 *Audeant. C.*
 28 *Vt est captus Germanorum qui paulo*
sunt eiusdem gentis & cæteris humaniores. G.
& paulo quam sunt eiusdem gentis & generis,
humaniores. P. qui paullo sunt eiusdem generis,
etiam cæteris, humaniores. F. & cæteris alias.
 102. 10 *Complures annos Sueuorum vim susti-*
nuerunt. C.
 12 *Et ad utramq; ripam. C. F. Hi ad utram-*
que ripam. G. P.
 28 *Migrauerant. C.*
 103. 2 *Reliqua parte hiemis. C.*
 14 *Cogant. His rebus, atque auditionibus.*
C. F.
 19. *Cæsar ne grauiori bello occurreres. C.*
F. P. vt grauiori bello. G. P. Vascos.
 23 *Ab Rheno descenderent. C.*

25 *Latius vagabantur. G. F. latius iam
vag. C. P.*

104. 11 *Quicumq; bellum inf. C. P. qui eis bel-
lum inf. G.*

26 *Armis possiderent. C. **

19 *Ad hoc quod visum est, Caesar respon-
dit. C. ad hæc quod visum est. P.*

30 *Hoc Suenis imperaturum. ita opinor lo-
cum emēdari oportere, Hoc se his imperaturum.
Erat enim V in litera posita, ut verisimile sit,
cum crebra hoc loco mentio Suenorum fieret, li-
brarij inscitia, Suenis pro se eis aut pro se his re-
positum esse. C. **

105. 13 *Et parte quadam ex Rheno recepta que
appellatur Vualis. C. F. P. parte quadam Rheni.
G. Vacalos. P. **

106. 28 *Suffossis equis. C.*

107. 27 *Oportunissime res accidit. F. G.*

108. 6 *Gravius retinere iussit. C. F.*

6 *Copias ex Castris. C.*

9 *Acie triplici instituta. C.*

20 *Quo loco. C.*

109. 1 *Ad flumen Mosæ. C.*

110. 9 *Id sibi Auxilium spemq; C. F.*

11 *Tantum esse nomen atq; opinionem eius
exercitus, Arionisto pulso, & hoc nouissimo præ-
lio factò, etiam ad vltimas Germanorum natio-
nes, ut opinione, &c. C. opinionem eius exercitus
Arionisti pulso. cætera habet Carrar. cōgruētia F.
III. 1 Sub.*

odo directæ ad perpendiculum

giatæ. C.*

ligata. F.

ebantur. C.

C.

uas partes. C. in omnes partes

arbitratus. C.

lassem. C.F.

itrabatur. C.

Pop. Rom. fidem sequantur,

ur. Hoc sibi satis, &c. C.F.

esse ad. C.

præterea. G. quodq; præterea.

F.*

enire. C.

om paullo tardius. C.

ec natura. C.

lerem atque instabilem mo-

C.

um oppressis. C.F.

consistendum. C.

factos. C.F.P.*

mililibus cunctant. F.C.*

tri proximis ex primis navi-

nt. F. Hos item ex proximis

primis nauibus cum consp. P. Hoc item alij ex
proximis primis nauibus cum consp. G. Si è voce,
proximis, demas literam postremam, in Floren-
tino Codice recte constare sententia videtur.*

24 Signis occurreret. C.

118.4 Nostri simul in arido const. F. G. P.

15 Demonstrauimus. G. P. demonstraue-
ram. F.

17 Cum ad eos oratoris modo Caesaris man-
data deferret. G. P.

119.1 Caesari commendare ceperunt. C. F.

2 Pace confirmata. C.

10 Reuenterentur. C.

13 Deijcerentur: tamen anchoris. C.

17 Qui dies maritimos aestus. C. F.

20 Aestus complerat. C. compleuerat. F.

25 Nauibus confractis. C.

120.1 Quae ad reficiendas naues erant vsui.
F. G.

18 Aut suos clam. C.

20 Consilia agnouerat. C.

29 Itaque cum id summo studio. C. Itaque
cum id summo cum studio. F.

121.1 Commode posset effectum. P.

8 Nuncianerunt. C. F.

13 Duas in stationem cohortes. C. F.

16 Processisset suos. G. F. P.

122.1 Et pedibus praeliantur. C. F.

2 Interim paulatim. G. F.*

3 Atq; ita currus collocant. G. P. F. *

16 Ad laceffendum & ad committendum
præl. C. F.

22 Secutæ sunt continuo complures dies. C. F.

30 His rebus celeriter, &c. G. F. P. Eadem
ratione etiam superius est vsus. His rebus atque
auditionibus permoti de summis sæpe rebus con-
silia ineunt. V. 42. a. *

124.15 Paludum siccitatem. C. P.

18 Peruenerunt. C. F.

20 Deduxerant. C.

126.8 Ad celeritatem onerarijs subductiores,
paulo facit humiliores. F. C. substructiores paul-
loq; facit humiliores, quam. &c. P. V. as.

15 Paulo latiores quam quibus in reliquis
vrimur maribus. G. P. F. Ita esse legendum Pri-
scianus ostendit lib. 7. fol. 85. b. Aldinæ impress.

Omnibus de iniurijs satisfacere. F.

28 Percepta oratione. C. F.

127.8 Studio & summa rerum omnium in-
opia C.

11 Constructas. C. F. P. *

128.3 Atque Induciomarum. C. forte Atqui le-
gendum.

20 Sese si Cæsar. C.

22 Fidei commissurum. F.

28 His adductis, in his filio propinq. F. P. &
in his. G.

129.7 Id in se factum. C.

- 13 Quæ in Belgis. C.F.
 18 Gallia, peruenit. F.
 29 Agnomerat Accedebat. C.
 130.19 Hæc à pluribus C.
 131.1 Secius vt omnia eius consilia cog. F.
 3 Conscendere in naues. F.
 13 Ille enim renocatus. C.
 17 Atque equites. C. Vide an præstet legere
 atqui. 82 21.
 21 Et re frumentaria prouideretur. F. 10.*
 23 Consiliumq; pro tempore F.P.G.
 132.2 Optimum egressum. C.
 9 Ex captiuis cognouit. C.F.
 23 Deligatas ad anchoram. F.
 133.14 His aliquantulum itineris. C.
 15 Extremi in prospectu C.F.
 26 In itinere resistere iubet. C. consistere. F.
 27 Coram prospicit. C.F.
 30 Arcessi iubet.
 134.3 Mulæ operæ. F. multi operis. G.
 9 Easdem copias quas ante, praesidio Navi-
 bus relinquit. C.F.*
 29 Ibi permanserunt. C.F.
 135.1 Pecorum magnus numerus. C.F.
 14 Quo fere ex Gallia naues. C. spectat. Hoc
 latus tenet G.P. pertinet circiter millia passuum
 quinquaginta F.
 25 Nos nihil de eo perconuentionibus repe-
 riebamus, nisi certis ex aqua mensuris, breui-
 rei, &c.

res, &c. F. P. nisi quod certis ex aqua, &c. G.

136 3 Hæc millia passuum DCCC. F. hoc, plane legendum.

9 Multum Gallica differunt. C. F.

12 Vltro inficiunt, Luteo, præpostere inuersis literis ac litera, e, in, r. deprauata legendum putat P. Victorius, qui primus, quod sciam, locum indicauit. C. Florent. habet. Omnes vero se Britanni vltro glasso inficiunt. Ita autem si legas, pro glasto nō male, glauco restitui potest. Græcis enim idem est glaucus, quod cæruleus latinis: ad quod neminem fugit, qui vel mediocriter sit in Græcis literis versatus. Fieri autem perfacile potuit, ut in glauci locum ob vocis affinitatem glastus successeris. Coniectura quidem non mala, quæ præsertim vetusti exemplaris adiumento nitatur. Quæ verba autem significandi nominis causa à studioso essent adiecta (quod cæruleum efficit colorem) ea hæsisse, tanquam propria Cæsaris, minime mirandum videtur. Neque enim satis verisimile est, Cæsarem verbo usum adeo obscuræ notionis, ut eius vis esset plurib⁹ verbis explicanda. Luteo sane, qui, ut Nonius ait, croceus est, nullo præterea colore alio intermixto, Cæruleus effici qui potest? Cæruleus enim sereni cæli nitorem referre, nemo non nouit. Neq; vero Vitruuius ait, luteo herba confici cæruleum colorem, sed ex cæruleo infecto luteo fieri, ut qui vti propter caritatem chrysocola non possint, ni-

tidissimo colore vrantur. Videtur autem veri-
simile croceo cæruleo admixtio viridem fieri. Sed
tamen non video: quid ita glasto legi non possi-
aut (quod habet codex Flor.) glasto vltro. neq;
enim vna est hæc Barbara vox quam Rom. ho-
mines admiserint. Ea autem cum non semel Pū-
nius sit vsus; nunquam eum verear sequi aucto-
rem. Cum vere semper id agam adhibito iudicio,
cum verò ijs rebus in primis significandis, quorū
mentio à melioribus nulla fiat. Cum autem ea
causa Britannis esset, eo ora oblinendi, ut humi-
diore essent in pugna aspectu, qui id assequi pos-
sent infecti luteo colore, nō video. Est enim latens
Horatio epitheton palloris X I. Epod. O quantus
instat nauitis sudor tuis, Tibique pallor latens.
Ac Minerva quæ bellorum dea præses habetur
veluti quæ oculorū aspectu truci, terrorem ho-
stibus & formidinem incutiat, γλαυκῶπις à
Græcis, Cæsia à Latinis dicta est.*

20 Sed qui sunt ex his nati. P.

21 Quo primum virgo quæque adducta est.
F. deducta est. C.

24 Confluxerunt, tamen. C. F.

25 Atq; omnes in siluas. C.

137. 14 Magno cum periculo praelio dimicare.
C. F.

17 Remouissent, & ex essedis desilirent. C.

27 Et lenius quum pridie, C. lenius. F. len-
tius legendum arbitror, aut lenius.

138.5 Quo subsidio. C.F.*

6 Cum post legiones. C.

25 Impetum legionum atq; equitatum. C.*

50 Essedariorum relietis. C.F.

139 7 Se in agros eiecerat. C.F.

10 Latins euagari. C.

19 Cuius pater in ea ciuitate. C.

140.2 Bibrocassi. C.

8 Pecorumq; numerus. C.

14 Duabus, partibus oppugn. C.

30 Vastatisq; finibus. C.

141 Mihi Caesar cum constituisset. C.F.

16 Et quod in annos. C.F.

14 Deportare constituit. F. instituit. C. repor-
tare constituit F.G.

18 Atq; ex ijs. C. Atqui, vt superius adma-
nuimus, legendum videtur.

28 Secundo cum soluisset vigilia F.*

142. 26 Quod legiones collocatus munitamque
hib F.P.G.

143.4 Inimici palam multi etiam ex ciuitate
his auctoribus interfe. F.*

7 Quod ad plures pertinebat. C.

8 Impulsione defic. C. ita contemptio sup. non
contemptus.*

10 Cognouerit. P.G.*

16 In hiberna ventum initium. C.

20 Frumentumq;. C.

23 Ad castra oppugnatum venerunt. F.

760 IO. MICHAELIS BR

30 Quibus rebus controversias m
144.4 Iussu Caesaris, ad Ambior. C.

10 Et quod ei C.

23 Confidat esse in Gallia commi

145.10 Per fines daturum. C.

22 Magnaq; inter eos existit cont
P. F.

27 Quamvis etiam mag F.

146. 13 Tanta contemptione. C. t
tione nostra ad cast. F. tanta cum
nostra. P. Vasc. in utraq; parte esse
hil esset durius. *

23 Nullo cum pericul. C. F.

25 Cum Germanis consentiret.

28 Quem habere exitum. P. G.

29 In quo si non praesens pericul

30 Hec in utraq; parte habita

147. 6. Terrear: hi sapient. & si
acciderit abs te, &c. C. P. G. F. H
gravius, &c. P. Vascos.

10 Non reiecti. C. P. ne reiecti
ut opinor. *

21 Tandem dat Cotta manus
perat sententia Sabini. Prima l

ituros. P. C. Tandem dat Cotta ma
superiore sententia Sabini, F. G.

29 Sed homine amicissimo. C. F.

384. 10 Iniquissimo nostrorum loc

12 Ante praevideret. C.

23 Minus facere per se omnia. C. minus per se omnia obire. G.

149.9. Properaret clamore. C.

11 Posita exstimare. C.F.

15. Procurrebat. C.

26 Interim eam partem nudari necesse erat. C.F.G.P.

150.3 Conferti vitare poterant. F. G.*

23 In quam rem se suam fidem interp. inq. eam rem se suam fidem interpon. C.*

26 Sperare ab eo de sua ac militum salute impetrari posse. G. C. F. P.*

28 Ad armatum iturum. C.

151.4 Imperatum facit. F. G. P.*

Illi egre ad noctem. C.

18 Prælio lapsi.

23 Qui erant eius regni finitimi. C.

152.3. Seq; ad eam rem C.

11 Huc quoque accidit. C.F. sorte accedit, aut accessit.*

152.26 Turres admodum CXX. excitantur. C.F.P.

21 Tum errare eos dicunt. C.

23 Sese tamen hoc esse in Ciceronem populiq; Rom. animo &c. C. P. sese tamen scire. G. F.*

30 Populi Ro. accipere &c. C. F.*

154.7 Et quosdam de exercitu habebant captivos à quibus docebantur. C. F.*

10 Quæ sunt ad hunc usum idonea. P. quæ essent. G.*

11 Manibus sarculisq; .C. E. manibus furculisq; .P. Vascos. siue furculis, siue sarculis legas, optime locus videtur emendatus. Neque enim Caesar ait, his plane omnem ferramentorum copiam defuisse sed quæ essent ad hunc usum idonea. Furculis enim ad vertendam herbam, quæ aruisset, id quod ex Varrone, & Colum. colligi potest; aut ad legumina contundenda vtebantur; sarculis aut ad findendum aut ad sarriendum agrum; quæ eadem tamen, ubi aptiora deessent, fodiendæ humo vsui esse poterant; sagula egestæ potius asportandæ corbium vsum præbere quam legionum effodiendæ, apta esse videbatur.

14 Nam minus horis tribus milium pedum XV. in circuitu munitionem perfecerunt. F. Nonnihil deprauatum locum Paris. Rob. Sc. ita restituit. Nam minus horis III. X. passuum circuitu, munitionem pedum XV. perfecerunt, munitionem fecerunt. C.

26 Sicuti paria iam. C. F.

29 Vi cum vbique flamma G. F.

155. 18 Paulo & L. Varenus. C. F. ita vbique habent.

22 Quinam anteferretur. C. F.

23 Armis de loco P. Vasc. animis. alias.

23 Quid dubitas, inquit, Varenus? quem locum tuæ pro laude virtutis spectas? C. F. *

26 Hic dies de nostris cōtrouersis dyndicabit. C. hic dies, hic dies de nostris & c. n. F. noster habet.

habet. cæteri, hic dies, semel diiudicabit, annus
 Carar. cæteri, iudicabit, & excusi & manu-
 scripti.*

28 Hoc cum dixisset, procedit ex castris, mu-
 nitionesq; qua parte hostium confertissima est
 visa, irrumpit. C. munitionem habet. F. & ir-
 rumpit. & quæ pars hostium confertissima visa
 est, in eam irrumpit. P. G.

156.4 Quo percusso & exanimato, hunc scutis
 protegunt, in hostem tela vniuersi coniiciunt. F.
 in hostem tela vniuersi coniiciunt, C.*

9 Auertit huic casus. vaginam. C.*

13 Ad hunc se confestim à Pullone omnis
 multitudo conuertit. Illic vero occurSAT ocius
 gladio cominusq; rem gerit Varenus. F. Illum
 vero obscurant occisum. C. officiebat multitudo
 Pulloni quem pro occiso reliquerat, quo minus
 perspicere à Vareno posset. si ita legatur, horum
 verborum sensus is est, sed duriuscule tamen i-
 dem quamuis ita elicitur, constare queat.

23 Virumque seruauit. G. P.

157.2 Erat vnus inter nervios nomine Vercio. G.

4 Ad Ciceronem perfugerat. C. F. G. P.

5 Huius seruo.

10 Legionis cognoscitur F. G. P.*

18 Qua sibi iter sit faciendum scribit Labie-
 no & c. C. F.

24 Hibernis colligit. hora & c.

26 Millia passuum XX. procedit. F. G. pro-
 greditur. P.

764 IO. MICHAELIS BRVTI

158.8 Literas Cæsari dimittit. F. G.

9 Ex hibernis deducturus esset. F.

25 Castrorum adiiciat. G. P.

159.11 Repertit qui literas. F.

21 Res, tantulis copiis iniquo loco dimicare.
C. F. *

22 Tum quoniam liberatum obsidione Ci-
ceronem sciebat, eoq; omnino remittendum de ce-
leritate existimabat, consedit: & quam equissi-
mo loco. & C. P.

160.14 Seq; in castra recipere: simul & C. C. *

28 Quod eas non posse interrompere videre-
tur. C. *

29 Alij vallum vi conscendere. F. P. Vasc. *

161.5 Longius proseguere noluit, veritus, quod
& C. P.

26 Diutina letatio. C.

162 Cæsar Fabium cum sua legione.

8 Remittit in sua hiberna. F. G. cum legione
remittit in sua hiberna. P. *

18 Nocturna; locis in desertis concilia ha-
bebant.

163.22 Cum pluribus alijs de causis. C.

26 Vt ea populi Ro. imperia perferrent. C.

164.20 Initium bellorum. F.

21 Armati convenire consueverunt. F. G. P.

22 Nouissimus convenit. F. C.

165.3 Oppugnaturum. quæ fieri velis præci-
pit. P.

7 Time.

- 7 Timebat, ne quam occasionem. C.
 13 Conueniendi indicit. F.
 27 Interim consuetudine quotidiana. C.
 168. 14 Non modo ibi breui tempore resarciri.
 C. F.
 26 Inuentis nonnullis, ciuitates inter se &c.
 G. *
 28 Obsidibusq; de pecunia cauent. F. G. P.
 de pecunia C. *
 169. 20 Consilium Lutetiam. F. G. P. conci-
 lium in Lut. C.
 170. 10 Eadem fuerunt responsa. P. F. *
 19 Prælio non esse certaturum. F.
 25 Venisse Germanis in amicitiam. P. G. *
 171. 3 In Menapijs abderet. C.
 8 Adiit tripartito exercitu. C.
 22 Iussu Caesaris cognoscunt F.
 27 Praesidio cum impedimentis. C.
 172. 5 Loquitur in concilio palam. C.
 12 Ex magno Gallorum equitum numero,
 nonnullos Gallos Gallicis rebus fauere, &c.
 G. F.
 19 Profectionem fecit. F.
 173. 4 Hostes impeditos iniquo loco tenetis. C. *
 10 Pila in hostes immittunt. F. G. P.
 15 Quo Labienus consecratus. C.
 174. 3 Opus perficitur. C.
 16 Vbi horum satisfactionem accepit P. G.
 ex duabus dictionibus, probabili cōiectura, una

766 IO. MICHAELIS BEVTI
efficienda videtur, *Vbiorum*, quod etiam *Cod.*
Florent. habet.*

26 *Inopia cibariorum abductos*. G. ita legen-
dum puto: *abductos* scilicet è suis locis, ad mi-
quam pugnandi conditionem elici posse.

30 *Faciunt*. Paucis post diebus C.
175.15 *Ciuitatibus*, atque in omnibus pagis. F.
G.P.

17 *Earum autem factionum*. C.

22 *Itaque eius rei causa*. C. F.

176.3 *Arionistum atque Germanos sibi deuin-*
xerant. C.

7 *Tantum potentia eorum antecesserat*. C.

16 *Imperfecta re, redierat*. C. F.

25 *Quod adaequari apud Casarem gratia in-*
telligebatur. G. F. Ita etiam locum emendauit ex
antiquo codice Donatus Iannoëtius, ut plane ita
legendum esse videatur.*

28 *In clientelam dederant*. F. C. G. P. ita legi
oportere existimo auctoritate exemplarium re-
terum adductus. ita dare in potestatem *Liuius*;
dare in quaestionem *Cicero*; dare in manum *Te-*
rentius, dare in nuptias in matrimonium.*

177.5 *Nam plebes pene seruorum habetur loco;*
qua nihil laudis habet per se, nullo adhibetur
consilio. C. F.

21 *Iidem decernunt*. P. G. discernunt. C.
F.*

22 *Aut priuatus, aut publicus*. F. C.

25 *Hj.*

25 Habentur ijs omnes decedunt. G. C.P. ab
ijs omnes discedunt. P.*

178.3 Aut si sunt plures, suffragio Druidum,
nonnunquam etiam armis de Principatu con-
tendunt. C. Hoc mortuo aut si quis ex reliquis
excellit dignitate, succedit: aut si sunt plures pa-
res suffragio Druidum nonnunquam etiam ar-
mis de principatu contendunt.*

179.3 Ut quisque est genere copijs amplissi-
mus. C.

21 Atq; ministris ad ea. C.

180.15 Bella gerere. G F. rectius bella regere,
quod præter nostrum habet P. Rob. Steph. Vide-
tur autem ab imperio, conuerso ordine littera-
rum quod vsitatus sit gerere bella, quã regere
(quod munus proprium est præsidis bellorum
Dei) repositum esse.

15 Huic si prælio dimicare. C. F.

20 Exstructos tumulos C. F.

20 Namque sæpe accidit. ut. Par.*.

21 Neque ut sæpe accidit ut neglecta Græ. F.
quæ esse germana lectio videtur. In cod. enim
Flor. distinctio tantum desideratur.

28 Noctium definiunt. C. P.

29 Finiunt. dies Natales. F.

181.28 Legibus sanctum. C.

30 Neue cum alio. F. neue cum quo alio plu-
res habent.

182.15 Duritiæ student. P. G.

17 Hoc alij staturam, alij vires. C. F.

30 Qui cum vna coierunt. C. F.

183. 1 Quantum ei & quo loco C. quantum & quo loco. F.

28 Fore vt qui sequi velint. C.

184. 4 Fides derogatur. F. G. P.

6 Iniuria prohibent, sanctos habent C.

9 Superarent, vt vltro bella inferrent, propter. C. *

16 Volcae Tectosages. G. P. vulga Tectosages. F. vulgo Tectosages Carr. qui nostro suffragatur quæ lectio mihi probaretur, ni scirem à Plinio Volcas Tectosagas in Narbonensi Gallia constitui. Consueuisse autem sedium quærendarum causa domo procul ad exteras gentes proficisci, docet Linius lib. IIX. de bello Maced. qui inter eos Galliaë populos qui Asiam occupauerant, Tectosagas enumerat, qui ab illo Tectosagi appellantur.

19 Nuncque in eadem inopia. G. F. P. nunc quod, habet Carr. itaque omnino esse legendum censeo. Redditur enim ratio cur natio Gallorum sensim vinci à Germanis & expelli patrj finibus potuerit. *

185. 9 Visa non sunt. C.

9 Ex quibus quæ maxime differunt, & memoria prodenda videntur. C. tradenda. F.

17 Eademq; est femina. C.

17 Eademq; forma. C.

- 19 *Consimilis capræ figura. C.*
 21 *Mutilesq; cornibus & crura. C.*
 24 *Sese subleuareq; possunt. C.*
 26 *Acclinatæ. G. P. reclinatæ. C. F.*
 27 *Ex vestigijs, vt est animaduersum. C.*
 50 *Incidunt arbores. C. F. accidunt arbores.*
 G. P.

186.2 *Acclinauerint. G. P.*

- 7 *Magna vis eorum. C.*
 8 *Quam conspexerint. G.*
 15 *Ei mansueti fieri. C. F.*
 30 *Rescidit, atque. C.*

187 22 *Nam sicut magno accidit casu. G. P.*
 F. *Nam magno accidit casu. C. quæ lectio ita*
nobis probatur, vt in cæteris excusis, rectius ta-
men legi, Nam sicut magno accidit casu, arbitre-
*mur.**

28 *Sed hoc eo factum est, quod. C. sed hoc*
quoque. F. G. sed hoc factum est, quod. quod. P.

83. 6. *Sic & ad subeundum periculum, & ad*
itandum. G.

11 *Prohibitum quum, cum reliquum &c. C.*
 F.*

17 *Si in siluis sese collocauerunt. C. in Insulis*
legendum. Hodie quidem omnes æque ob summam
negotiatorum frequentiam in primis celebres ha-
bentur; incoluntur autem ab hominibus missi-
mo ingenio, atque ad omnem vitæ cultum atque
*elegantiam perpolitus.**

70 IO. MICHAELIS BRVTI
189.9 Legionum ad Varutam contulit. P.

24 Quæ ad Aduaticos adiacet. C.

25 Reliquis tribus legionibus. C.

190.12 Nec loca vicinitatibus, erant nota. C. F.

15 Perterritis, ac dissipatis. C.

26 Locus ille erat. C.

28 Audacia & in eiusmodi. C. F. At in eiusmodi. P.

191.3 Noceretur. Dimittit ad finitimas civitates nuncios Caesar, ad se omnes vocat spe prædæ. P. F. C.

25 Vbi pons erat perfectus. C. *

192.7 Tribus horis ad Varutam. P.

9 Vt murus quidem cingi possit. C. ut numerus quidem cingi possit, F. hinc ut arbitror, & vocali in priorem locum reuocatam, atque V. in illius restituta, locus emendatus est, quam recte alij viderint, mihi quidem magis Carr. lectio probatur. ita exiguus numerus militum est, ut tuto possint muro circumvallari, neque ob id quisq; egredi extra munitiones audeat. *

13 Ipsi ad Varutam contendunt. P.

15 Cic. qui omnes superiores dicit. C. F.

17 Ac ne calonem quenquam. C.

30 Cōplures erāt ex legionib. agri relictī. C. P.

193.3 Sub vexillo vno mittuntur. C. *

4 Magna iumentorum. C.

6 Prosinus eodem C.

27 Qui in eodem ceciderunt castello. C.

194.2 Erat ager cum praesidio relictus. C.F.

5 Ad diem quintum cibo caruerat. C.

10 Consequuntur hunc centuriones eius cohortis quae in statione erat, paullisper una praelium sustinet, reliqui denegat. Sestius gravibus acceptis vulneribus, aegre per manus tractus servatur. C. consequitur hunc centurio eius cohortis quae in statione erat. paullisper ut praelium sustinent. Relinquit animum Sextius, gravibus acceptis vulneribus, aegre per manus tractus servatur. F.

18 Procurrunt equites. C.

195.3 Ut celeriter perrumperent censet. C.

15 Constiterunt. C.

196.4 Ac tantus fuit post discessum hostium terror. C.

8 Sic omnino animos. C.F.

8 Derelictis omnibus copiis. C.

197.8 Ut non modo visum ab se Ambiorigem in fuga captum, sed nec plane etiam abesse ex conspectu contenderent. G.P.*

198.3 Ad conventus agendos. C.G.F.P.

199.4 Cede, Senatusque consulto certior factus. P.C.

200.6 Hunc casum ad ipsos recidere demonstrant. C.

8 Belli initia faciant C

9 Vindisent. In primis rationem, &c. C.F.*

201.3 Genabum. G.C.P.

772 IO. MICHAELIS BRVTI

- 26 Non destitit tamen. C.F.
 203.11 Statim cum Auernis iunguntur. C.
 204.12 Summo sudore militum. C.F.*
 24 Neue ab hostibus diripiantur. C.F.
 29 Opinione perceperat. C.F.
 205.15 Adnunciari possit. C.
 18 Quod Heluetico prælio. C.F.*
 206.12 Id biduo circumuallauit. C.
 21 Huc biduo peruenit, castris ante op. G.F.
 26 Continebat. C.P. haud dubium quin con-
 tingebat sit legendum. quod ratio atque vsus
 docet, & in omnibus fere habetur, & excus. &
 manuscr.*
 27 Ex opido perfugerunt. C.
 207.5 Itineris angustia multitudinis fugam
 incluserant. C.
 10 Vbi Cæsaris aduentum cognouit. C.
 17 Arma conferri. P.C.
 208.1 Prælium equestre committit. C.
 Habere secum constituerat. C.
 9 Produxerunt. C.
 209.16 Hoc idem in reliquis ciuitatibus. C.
 23 Dicebatur de Auarico in communi con-
 cilio. C.
 210.9 In singula diei opera, quæ ad Auaricum
 agerentur cognoscebat. C.
 22 Prohibebat, & de re frumentaria, &c.
 summa cum difficultate. C.
 211.12 Nusquam incipiente discederent. C.
 212.17

212.17 Quod ad spectum suum. C.

20 Necesse sit constare victor. C.F.

213.13 Et illis fuisse utilem, quo, C.F.

214.8 Ne iam vires sufficere cuiquam, C.*

12 Triduo exercitum educere. C.

15 Fame consumptum videtis. C.F.

20 Quod facere in eo consueverunt. Ita semper Carrar. ubi impressi habent consueverunt.*

25 Delecta ex omnibus locis. C.F.

215.9 Totum autem murum ex omnibus partibus turribus contabulauerant, atque has corijs contexerant. C.

16 Adequabant: & praeusta & praeacuta, &c. duo illa verba, apertos cuniculos, in exemplari Carr. non habentur. morari autem apertos cuniculos, aut moram eos agentibus inferre, quod duriusculè dici videtur, aut obstruere iam actos, quod impropriū est, dictum apparet; quæ tamen verba si tollantur, non tamen locus planè carere mendo videtur. In codice Florentino à verbo adequabant, usque ad initium periodi insequentis, Muri autem cætera desiderantur.*

23 Aëre vincuntur introfus. C.

24 Hæc autem quæ diximus intervalla. C.

26 His collatis & coagminatis & alius insuper ordo additur. C.

216.1 Quævis opus intextum, dñ inusta, &c. C.*
imbribus terrentur. C. tenerentur. F. turbarentur. G. tardarentur. P. nulli dubium, quia

774 IO. MICHAELIS BRUTI
aut tardarentur, aut tenerentur legendum. C.

16.8 Contingeret, Caesar ad opus. F.

30 Pluresq; partibus temporibus. C. F.

217.4 Ad restinguendum curreret. C.

14 Prætereundum non exist. C.

218.5 In publicum percurrerunt. C.

23 Cohortatur, ut aliq. C.

219.16 Se ex opido eiecerunt. C.

20 Oriretur; & procul. C. ut procul, cauti
rectius.

25 Cohortatusq; ne se, & c. C.

26 Ne perturbarentur. C. F.

30 Secundos rerum proveniens. C.

220.4 Magnum incommodum reciperetur. C.

14 Hostium impetum sustinerent. Fuit. C.

221.3 Atq; eas donis pollicitationibusque. C. F.

6 Aut amicitia facillimè posset. C.

20 Copiam frumenti & commeatus.

222.7 Valeat in proximo anno. C.

21 Ea pars quæ minus confideret. C. F.

223.10 Controversiarum ac dissensionum. C. F.

12 Ea quæ meruissent. C.

23 Cum uterque utrimque exisset exercitus
in conspectu, fereq; e regione castris castra pone-
bant, dispositis, & c. C. F. si, quo, copulam e ver-
bo, fere, tollas, caetera mirificè congruunt. Cum

uterque utriusque esset exercitus in conspectu,
Par.

224.8 Egredi iussu. C.

16 con-

- 26 Coniecturam ceperat. C.
 29 Legionibus transmissis. C.
 225.5 Virtutis suorum perspiceret. Erat, &c. C.
 12 Tum silentio noctis Caesar. P.*
 17 Ut tunc ad repentinum hostium incurs. C.
 226.29 Multos equites Aeduorum. C.
 227.3 Ex media caede fugisse. C. F.
 8 Romani una & nos. C. F.
 13 Unaverant, magnam numerum, &c. C. F.
 228.13 In celeritate posita. videbatur. C.
 16 Ad hostes fugisse. C.
 18 Cupidissimis omnibus praegressus. C.
 229.11 Iisdem in vallo pugnandum. C. iisdem eodem in vallo permanendum. G.
 17 Similemque casum appeteret. C. F.
 229.6 Maiorem multitudinem armatorum concitant. C. F.
 15 Pertinebat, timore paenae exterriti. C.*
 16 Ciuitates reliquas. C.
 231.9 Sed hunc siluestrem & angustum. C. siluestre & angustum. P. G.
 15 Ad hunc muniendum omnes. G. C. P.
 18 Tarnas: eisdem media nocte imperat, ut paullo tumultuosius omnibus locis vagarentur. C. F.
 19 Peruagentur. P.
 232.8 Quid fieri velit, ostendit. C.
 15 Eodem tempore ad Aeduos mittit. C. F.
 27 Eandemque transgressi. C.

233 5 Legionisq; decima qua cum erat concitatus, signa constituit. C. F. Legionisq; decima qua tum erat comitatus, signa constitit. G. qua videtur esse germana lectio. legatis enim micio quid fieri vellet ostenderat. in primis monuerat, milites continerent, ne studio pugnandi longius quam eorum rationes postularent, progredierentur. C.

11 Fuga & superiorum temporum secunda praelys. C.

18 Cum hostem. C.

224.21 Qua maioribus castris. G. minoribus. C. F.

235.2 Distrahenda causa. C.

5 Quod insigne pacatum. C. F.

12 Ac sui desperans. C.

19 Simul irrumpit. C.

20 Post paululum concidit. C.

29 Quae pro praesidio. C. F.

136.15 Quid ipse ad Auaricum senserit. C.

15 Sine duce & equitatu. C.

18 Propter iniquitatem loci accederet. C. F.

20 Quod non castrorum munis. C. F.

24 Se ab milite mod. C. F.

31 Leui facto equestri praelio atque secunda. C. F.

237.4 Didicit, cum omni. C.

19 Retinendos eos non constituit. C. F.

23 Accepisset & compulsos. C. F.

24 Er-

24 Ereptis copijs. C.P.F.*

30 Ab se dimittit. C.

238.22 Ne quo esset vsui Romanis. C.*

239 8 Id ne metu quidem. C.F.*

12 Tum maximè, quod abiuncto Labieno atque ijs legionibus quàm vnà miserat, vehementer timebat. P. quod Tito Labieno atque ijs legionibus, quas vna miserat, vehementer timebat. F. adiuncto Labieno vehementer timebat. Carr.

21 Primo adspèctu turbatis. C.

240.12 Difficilius fieri. C.F.

16 Vt paullo ante de Lutetia diximus. C.G. F.P.*

18 Eo militibus iniectis. C.F.

25 Qui à Meloduno fugerant C.F.

27 Ipsi perspecta palude. C. prospecta palude. F.

242.6 Hostiũ omni fluminis parte erant disp. C.

18 Atq; omnes perturbata defectione. C.G. P. atque omnes perturbatos. F.

21 Nam præsidio è regione, &c. C.F. quæ tantum progrediatur. C.

22 Glossedum versus. C. Iosed. vers. F.

244.14 Tanto abessent bello. C.

245.2 Libertatemq; consequi videantur. C.

6 Iis præfecit fratrem. C.

7 Bellumq; inferri. C.

246.4 Reliquisque sed & equitibus Ro. C.

14 Connocatisq; ad Concilium. C.F.

778 IO. MICHAELIS BRVTI

247.1 Omnibus iureiurando adactis. C.F.

13 Constituit agmen. C.F.

16 Aciemq; constitui iubebat. C.F.

22 Complures interficiunt. C.

248.3 Proinus Alexiam. C.

6 Duabus legionibus. C.

11 Quo maxima parte exercitus cōfidebat. C.

15 Opidum Alexia in colle summo. C.

21 Colles maiore interiecto spatio. C.*

27 Pedum perduxerant: eius munit. C. G.

P. produxerant. C.F.

247.1 Stationes ponebātur. G.F. disponeb. G.P.

5 Collibus tria millia passuum in longitudi-
nem patere demonstrauimus. C.

10 Ne quam subito eruptio. C.F. Ita & paullo
superius stationes ponebantur, quae subito erup-
tio fieret.*

12 Nostris animi augentur. C.*

15 Portis relictis, coaceruantur. Tum Ger-
mani. C.F.

21 Non minus qui intra munitiones erant
perturbantur. Galli venire ad se &c. C.*

250.4 Quod si indiligentiores. C.F.* ratio-
ne inita exigunt dierum XXX. frumentum,
sed etiam paullo longius tolerari posse parcenda.
C. exigit. F.*

10 Qua opus erat intermissum.

11 Equitatum mittit C.

20 Instituit fossam pedum XX directis late-
ribus

ribus duxit, ut eius fossæ solum tantundem pateret, quantum summa fossæ labra distabant. C.F.P.*

25 Necessario spatium complexus, forte, spatij. E. totum corpus. mili. C.F. nec facile totum.

26 Corpus, corona militum cingeretur, ne de improviso, aut &c. Ita emendat hunc locum Donatus Iannoctius ex vetusto codice. Egnidē, nec facile, plane legendum esse contenderim.*

251.17 Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscissis atq; horum delabratis atque præcutis cacuminibus. F.*

22 Quini ordines coniuncti inter se. C.F.

25 Quos Cippos appellabant. C.

26 Appellabant. Quibus obliquis ordinibus. F.

28 Huc teretes stipites semissis crassitudine. F.*

252.4 Terra occuliabantur. G.F. exculcabantur. C.P.

5 Viminibus ac iunculis integebantur. C. vinculis. F.

6 Octoni ordines iuncti. C. vincti. F.

8 Infixis totam in terram. C.

15 Si acciderit forte accideret. C.F.

19 Aut cum periculo ex castris egredi cogantur, dierum XXX. C.

23 Non omnes hos. F.

23 Sed certū numerū cuiq; ex civitate. C. F.

780 IO. MICHAELIS BRUTI
28 Nec frumentationem habere possent. G. P.
30 Ambruaretis. G. Ambluaretis. P. Amb-
naretis. P.

253.3 Velauis. F. Velaunius. G. P.

10 Niciobrigibus. G. P.

18 Non compleuerunt. C. F. *

20 Cestuos dicebant. C.

23 Quibus ille pro meritis. C. F.

27 Iura, leges reddiderat. C.

254.27 Summo in Aruernis ortus loco. C.

255.8 Atque ego hanc sententiam probarem
(tantum apud me dignitas potest) si nullam etc.
C. F. G. P. *

17 Decertare cogerentur. C.

10 Præterquam vitæ iacturam. G.

18 Auxilio exspoliare. C. F.

18 Neglexerunt. C.

22 Seruituti subire. C.

27 Is utamini testibus. C.

29 Cuius timore exterriti. C. q̄ huius tim.

256.19 Neque enim vlla alia condit. C. F.

26 Illo tamen tempore potius utendū consil.
C. F.

257.4 Ac Caesar dispositis in vallo custodiis.
C. At Caesar. F.

15 Erat ex opido Alexia conspectus in cam-
pum. Concurrunt, his auxiliis visis. C. F.

19 Cracibus integrant. C.

27 Atque omnium militum intentati animi
pugna

um expectabant. C.
is in fugam coniectis.
stra insecuti. C.
superioribus diebus unicuique
utus. F.
rilibus. C. F.
mulis inopinantes. C.
robes delati. C. F. *
appeteret. P.
is per exploratores legionibus.

ime pars firma est. C. quæ mini-
a est. G. F.
perfringerent. C.
loci ad declinationem fastigium.

imo Brutum adolescentem cum
post cum alijs. C. Fabium le-

partem sequi. C.
superioribus ac declinibus &
eraret. C.

rtij iix. Librum.

Balbo. S. Hæc modo habentur
atera desunt, inscriptionis lo-
ecta.
m q; imperfectum. P. F.

- 10 Qui me medijs interposuerim. C. F. *
- 21 Tantarum rerum scriptoribus. *
- 26 Eos confecerit G. P. perfecerit. F.
- 27 In Caesare tum facultas atq; C.
- 267.2 Sermone sunt nota. C.
- 268.6 Non potuerant contineri. F. P.
- 269.27 Partim quæ coniectis celeriter stramen-
tis, tentiorum tegendorum gratia erant inædi-
ficata. C. P. G. erant adificata. F.
- 271.15 Itaq; Ambianos, Aulercos. C.
- 16 Velocassios. P. G.
- 17 Locum castris in silua excelsum, impedi-
tum. C. locum castris excelsum in silua circum-
data palude delegisse. F.
- 22 Intellexisset. C.
- 29 Si (ut dicerentur) Caesar cum tribus le-
gionibus veniret. C. G. F. P. *
- 272.3 Permanere quem deleg. G. P. F. C.
- 8 Caesar consentientibus pluribus cum cogno-
uisset. C.
- 273.2 Cum repente instruitas velut in acie cer-
to gradu legiones accedere Galli viderent. C. F. *
- 19 Loriculã pro hac ratione, &c. C. G. F. P. *
- 20 Ut ab hostibus duplici fossa, duplici pro-
pugnatorum ordine defenderentur. C. F.
- 22 Quo iutior ex altitudine esset. C. F.
- 23 Permitteret. tela. C. P.
- 274.11 Pabulum conquirerent, ut impediti lo-
cis diuersis pabulatores circumu. C.

21 Barbari nitebantur. C.

23 Locis natura munitis. C. F.

275.6 Delecta manu equitum peditum. C.

276.3 Ut equi tibi interpositis pliantur. C. P.

12 Aut nonnullis pudore coactis longius praefug. C.

26 Copias armatorum in suis instruunt castris, ne prius. &c. C. F. P.

277.1 Aggrediendos iudicabat. C. F. P.

4 Ita cum palude impedita, à castris castra dividerentur. C. Ita cum palus impedita à castris castra divideret. F. Viranis clarior lectio quam quae in excusis habetur.

18 Conarentur, ac si ipsi paulatim, &c. C. *

23 Ac solitis operibus pro vallo C. F.

278.11 Suspicaretur legiones promonet; & ad insequendum, ipse verius insidias; &c. C. F. C.

14 Loco subsistere hostes, atq; elicere nostros in locum conarentur iniquum. C.

16 Equites cum intrare summum iugum & flammam. C.

19 Partes animaduverterent. C. F.

279. 1 Silvis undique aut impeditissimo flumine munitum C. silvis undique impeditissimis, aut altissimo flumine munitum, velut indagine hunc insidijs circumdederunt. Explorato, &c. F. P. *

24 Tum propter. C.

25 Tum propter multitudinem. C.

280.21 *Iis ipsi tenentur. G.*

21 *Victi tamen propulsiq̃ue. C.*

25 *Cum interim nulla calamitate victus Corbeus excedere praelio siluisq̃ue petere, aut inuitant. P. Cum interim nulla calamitate victus Corbeus excederet praelio siluasq; peteret, haud inuitatibus nostris potuit adduci, quin &c. F.**

281.5 *Abesse plus minus octo millibus. C. F. abesse quam octo millia. G.*

283.15 *Præpararet, quod sibi resisteret. C. quæ bellum id pararet quod sibi resisteret. F.*

29 *Discurfione barbarorum. C. decursione barbarorum. F.*

284.11 *Cum in omnes partes finium Ambiorigis. C. F.*

13 *Rapinisq; vastasset. C.*

21 *Dur cū cognosceret. C.*

22 *In amicitia Romanorum mansisset. C. in amicitia manserat Romanorum, cum pars quædam. F.*

285.7 *Eo tempore. C. Fabius. C.*

18 *Propter magnitudinē transeundū. C. F. P.*

20 *In conspectum hostibus venerat. C. P.*

286.19 *Et cupiditate celerius per se confic. C.*

287.13 *Exsulis omnium ciuitatum receptis, latrocinij impedimenta, &c. C. F. G.*

288.16 *Nec iam liberè vagādi latrociniorumque faciendorum facultatem habere, in finibus se constituent Cadurcorum. C. P.*

289.2 *Cel-*

289. 2 Celsissimo loco castra fecit. C.

26 Confidet Drapes & Lucretius. C. confident. F.

290. 1 Ad opidium, ducit. C.

3 Angustissimisq; itineribus. C.

17 Drapeiem esse in castris, à millibus non longè amplius XII. C. F. P.

291. 2 De improviso deuolasse. C.

8 Confestim cohortes undique. C. F.

15 Opidanos circuire. C.

24 Consolatione facta sanat. C. F.

292. 1 Guttrialum C. Gutruatum. F.

4 In Castra producitur. C.

5 Contra naturam suam concursu maximo militum. C. F. G. P.

293. 5 Prohibebat. Infimis enim scilicet radicibus, &c. C. in infimis enim scilicet radicibus montis, &c.

F. P. G. quorum omnis postea multitudo aquatorum. C. quorum omnis postea multitudo aquatum vnum in locum veniebat. F. *

25 Caesar vnus videret, sine magno periculo, &c. punctis subiectis tria postrema verba in Carrar. codice leguntur, quæ Paris. planè sustulit. Ita enim habet: cum optarent reliqui, Caesar vnus videret: è regione, &c. cæteri, ita ea verba agnoscunt, vt negationem addant, non sine magno periculo, hoc est, prohiberi posse.

294. 1 Eodem tempore cuniculos tectos ad vineas agunt; & ad caput fontis (quod genus ope-

ris sine vlllo periculo, sine suspitione hostium fa-
cere licebat) exstruitur agger in altitudinem pe-
dum & I. C. Melior lectio, & clarior. Dictum
enim est paullo superius, vineas actas aduersus
montem & structos aggeres, tum mox haud mi-
lites deterritos vineas proferre, &c. Florent. cu-
niculo tectos ad aggeres & vineas agunt ad ca-
put fontis.

294.18 Flamma exstitit. C.

295.5 Essent ignari, suspensi reuocant. F. essent
suspensi reuocant, &c. C.

22 Plures consilia inissent, exemplo, &c. C. F.
etsi me non fugit vsu[m] Liniu[m] verbo Rebelle,
& Rebellionem Caesarem, vt tamen assentiar fa-
cile Carrariensi, non solum eius vetustas facit,
sed locutionis vis; non enim magis aperta defe-
ctioni, quam occultis Gallorum consilijs erat ob-
uiam eundum.

27 Sine indignitate & dolore vinculo-
rum. C.

296.14 Qui & virtutem & generis nobilita-
tem summam habebat. C. F.

20 Esse, in Aquitaniam, quam nunquam,
&c. C.

27 Obsidesq; dederunt. C.

297.2 Duas legiones in Aeduos misit C. F.

6 Lemonicum fines. C. F. Ita & superius,
Lemonem.

11 Praemia attribuisset. C.

12 Quali

13 Quali quisq; fuisset animo in totius Gal-
lie defectione. C. F.

17 Nemetocernæ. G. P. C.

22 Quam supra demonstraui. C.

298. 16 Paterentur impunita. C. F.

18 Omnes equites. C.

22 Magnis viribus femur transiit medium
Voluseni. C. F.

27 Euitavit, sic prælio secundo grauius ab
eo vulneratus præfectus, ut vitæ periculum,
C. F. P. G.

299. 2 Ibi futurum ubi scripserit. C.

6 Cuius postulationem. C.

29 Nulla onera iniungendo. C. F.

300. 11 Caesaris decedentis conuellere. C. F. G. P.

21 Caesaris spoliarent. C. G. P. F.

301. 1 Excogitari poterat. C.

3 Letitia præcipi posset. C. P. G.

10 Nemetocernam. C. F. G. P.

302. 6 Quod ne fieret, consules amiciq; Pompeij
suaserunt. C. Ita omnino legendum videtur. Ne-
que enim, etiamsi imperandi ius consules ha-
buissent, eadem erat potestas futura eorum qui
Pompeij causæ fauerent.

27 Se spoliari. G. P. quæ duo verba in codice
Carr. non habentur. Ita enim legitur, cum de
voluntate aduersariorum nemini dubium esset.
quæ elegantior lectio (mea sententia) est. Cum
enim constaret quæ aduersariorum voluntas esset,

iam & illud cuius erat exploratum, eos id vnum velle, ut Cæsar duabus legionibus, per causam Parthici belli spoliaretur.

304. 8 *Virtus, si Aedui quorū auctoritas, &c. C.*

305. 26 Pompeiusq; aberat. Ita hunc locum ex ingenio P. Victorius emendavit (cū antea excusi & manusc. omnes, aderat, æque haberent) *Var. lectionum libro 3 cap. 1.*

29 Ante de ea re ad Senatum referri. P. G. de repu. C.

306. 9 Paucis verò rebus mutatis. C.

19 Intercedit tum M. Antonius. C.

307 1 Arcessuntur. C.

308. 20 Quique cons. C. quique consules. F. videtur ab imperito verbum cons. pro, cōsules esse acceptum. cū quidem consulares significaret.*

21 Detrimenti capiat. Lex tamen perscribitur ad VIII. idus. &c.

30 Lenissimis postulatis.

309. 9 Aut sequantur. De reliquis rebus. C.

12 In Mauritaniā mittitur. pecunia vii ex ærario Pompeio detur referunt: etiam de Rege Iuba. C. F.

17 S. C. perscribitur. C.

20 Philippus & Cotta privato consilio. C. F.

310. 5 A quibus deductum & deprauatum. C. G. P. F.

15 Bona etiam quæ antè habuerit, censet re-
cto P. Victorius legendum, Variarum lectionū li-
bro X.

bro X. C. XXIV. antea dona, perperam tum excusi tum manuscripti habebant, Pompeium qui amissam. G. P. F. *

23 *Exempla expiata*; Saturnini atque Gracchorum casus docet. si verbum, docet, ad Cæsarem referas, perbellum constare etiam sententia videatur. *

25 *Nil factum, nil cogitatum quidem.* C.

311. 2 *Conclamant legionis tertiæ decimæ, quiq; aderant milites.* C. *

22 *Nocere sperat.* C.

312. 3 *Sibi semper primum fuisse dignitatem vitæque potiorem doluisse se, quod pro beneficio ab inimicis contumelia extorqueretur.* C. facile posse lectionem hanc defendi, docent quæ continuo sequuntur.

18 *Ipsi exercitus dimittant.* C. F. scilicet Pompeius & Cæsar.

313. 28 *Municipij voluntate.* C. F.

20 *Ex urbe reducit.* C. F.

134. 19 *Cogunt: commisso prælio* C. F.

315. 4 *Aduentare, adesse eius equites falso.* C.

20 *Auximo Cæsar progressus.* Maximo Cæsar progressus Petrus Victorius legendum putat, secutus fidem vetustissimorum exemplarium idq; ratione etiam conatur probare, Variarum lectionum libro III cap. XV. verum ut facile patiar eruditissimi hominis iudicium cuius probari, ita non video, quid habeat vulgata lectio, quare

corrupta debeat videri. Nam vbi legas, *Auxi-*
mo *Cesar* progressus, optimè verba coherere con-
gruereq; cum superioribus videntur.*

316.4 *Iubiliu* *Rufum*. P. ita semper is habet
Iubiliu, non *Vibulliu*.

11 *Fugientem Vallu* *Hirru*. C.

17 *Et finitimis regionibus*. P. G.

26 *Millibus passuum circiter* *tribus*. C.

30 *Castra ponit*. C.

317.18 *Sed à Q. Lucretio* *senatore*. C. à Q. Lu-
cretio. F. aut *adiecta lura*. r, *Lucretio*. aut, t,
dempta, *Luceto legendum*. Ita paullo post: Lu-
cretius & *Actius*.*

21 *Legionis VII. cohortibus*. V.*

318.13 *Fru mentum comparare*. C.

19 *Consilium fugæ capere instituit*. C.

23 *Consiliandi causa*. C.

319.3 *Prima vesperi*. C. *prima vespera*. P. quæ
est castigatio lectio.

320.7 *Atque omnem munitionem compleant*. F.

30 *Consulatus erat subleuatus*. C.

321.18 *Spinther*, *Rufus*. F.

26 *Aurum quod adduxerat Domitius: quod*
aduexerat Domitius. F. *Sestertiū sexagies quod*
aduexerat Domitius, atq; in pub. & c. G. P.

322.22 *Ad eum mittit cum mandatis*. C.

20 *Reprehensus ex itinere*. G.

24 *Interesse Reipub. communis salutis causa*,
Legum Pom. C.

323.1 Veteranis tribus atque reliquis. C. vete-
ranis tribus, reliquis quas, &c. F.

18 Moles atque aggerem. C.

325.7 Durrachio remissa. C. ubicunque Dyr-
rhachij mentio fit, Durrhachium habet Carrar.
nō male id quidem, Latini sermonis prisco more
Y. in V. vocalem conuertendi.

10 Parare instituit. C.

326.1 Vulgo ex tectis ignibus significant.
C. F. *

14 Deprehensas excipiunt. C.

15 Maximè pertinebat. G.

19 Temporisq; longitudinem timebat. C.

22 Relinquebatur ergo ut &c. C.

24 Sed id per anni tempus, longum, &c. C.

327.5 Curionem Propræt. Rom. G. P. Præto-
rem. C.

10 Simul ut ad se Valer. C. forte simulatque.

14 Consentire intelligebat. C. F.

20 Nouas à ciuitatib. in Sicilia exigebat. C.

23 Qui omnibus rebus imparatissimis. C.

28 Ex prouincia profugit. C.

328.22 Latum ab Tribunis plebis. C.

23 Catonem vero acerrimè pugnantiem &
pristina consuetudine, dicendi mora diem extra-
hentem. C.

27 Cur ferri passus esses? G. P. cur fieri. C.
F. *

28 Populi beneficiis. C.

792 IO. MICHAELIS BRVTI

329. 11 Illi se oneri non defuturum. quæ mihi
v. lde lectio probatur illi se honori non defutu-
r. m. habet Gr. P. illis se oneri non fucurum F.
f cit vocis affinitas vt, oneri, facile in similem
vocem, honori laberetur.*

330. 7 Missum à Pompeio Iubiliū Rufum. C. F.

11 Quas Sicilia & in Cosano. Ita emendauit
P. Viç. Variarum lectionum 1. 2.

12 Aprinatis coactas, seruis, liberis, colonis
suis, &c. C.

23 Portasq; & classem refecerant.

331. 8 Agros Volcarum Arcomicorum & Il-
morum. G. P. F.

21 Parum clavis, aut materia, aut, &c.
C. F.*

24 Reliquas merces, commeatus, quæ ad ob-
sidionem vrbs accidunt, reseruant. C.

332. 14 Aduentu L. Iubiliū Rufi. F.

30 Constituunt que communi consilio. C.

333. 11 Numerum quem ipse parauerat. F. G.
P. numerum quem ipse pacauerat. C.

14 Et fortissimo quoq; euocato ad se. Hinc. C.

16 Attingunt. postquam audierat. C. F.

334. 5 Subito iumentorum & aquæ magnitu-
dine. C. G. P. quæ à flumine. C. F.

17 Legionum equitatumque sustinet. C.

335. 4 Asranij consistit. F.

16 Sed à fronte castra contra hostem, pedum
XV. fossam fieri instituit. C. sed à fronte castro-
rum

rum contra hostem, pedum X I. fossam fieri iussit. F. P. G.

18 Post hoc, opus in occulto à tertia acie fiebat. C. forte post hos, ut habent ceteri, rectius.

28 Fossamq; ad eandem magnitud. C.

336. 9 Erat inter opidum Ilerdam & proximū collem. G. P.*

28 Legionum regressi recipere. C.

337. 6 Vti militum earum regionum, &c. C.

8 Hæc tum ratio. C.

25 Insecuti legiones fugientes in locum.

338 Temere insequuntur fugientes & in locū iniquum. F. temer. insecuti longius fugientes. G.*

339. 4 Ab opido autem editus locus tenui fastigio vergebat. C. F.

16 Hoc loco cum esset pugnatum modo, &c. C. F.

30 Nostri primo congressu. C.

339. 5 Interficitur T. Cæcilius. C.

16 Impari cōgressi numero, quod quinq;, &c.

21 Qui eum tumultum pro quo pugnatum est. C.

25 Tanta enim tempestas exoritur. C.

27 Nix proluit. G.

340. 8 Progressi essent. C.

20 Peruiq; regionum. C.

341. 21 Vsu superiorum temporum atque itinerum licentia. C. usu superiore temporum atque, &c. F.

794 IO. MICHAELIS BRVTI

30 Celeriter sese tum Galli. C.

342.3 Numerum pauci sustinere. C. F. G.

11 Hæc tamen omnia incommoda annona creauit. C. his tamen omnibus incommodis annona creuit. G. P. *

343.8 Ab Afranij militibus. C.

12 Carinae primum stramine & leui materia. C. F.

20 Huc legionem postea transiit. G. traiecit. C.

22 Ita comitatus eos qui, &c. C.

29 Cohortibus centuriatis. C. F. G.

344.15 Colonis pastoribus quos, &c. C.

29 Suas naues ex portu deducunt. C.

345.2 Et montani & exercitati in armis. C.

10 Et quoad licebat, latiore spatio. C. F.

23 Celeritatis habuerunt. C.

29 Et magno numero Albiorum interfecit. C.

346.13 Postremo & plures. C.

17 Sese imperata facturos. C.

347.8 Quibus parte aliqua Sicorim auerteret. F. quibus partem aliquam Sicoris auerteret.

His pene, &c. C. *

11 Ne omni frumento pabuloq; &c.

23 Et suis in locis. C.

25 Id erat opidum positum ad Iberum milia quinque passuum; à castris aberat XX. C. F.

348.3 Huc

348.3 Huc iam reduxerat rem. P. F. G. C.

6 Tantum humeris & summo pectore exstarent. C.

30 Ac nonnunquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi alas, inferri signa, &c.

349.3 Totis verò castris milites conturbari, dolere. C. P. Victor. circulari legendum putat, Var. leet. 13. C. lib. 8.*

350.18 Fit certior Caesar, duces. C.

25 Copiasq; in castris retinent. C.

29 L. Decidius saxa. C.

351.8 Quàm sentiretur. C.

10 Argumenta sumebant, loco non posse exiri. C. argumentum sumebant. F.*

16 Ad lucem, multum, &c. C.

24 Hæc euicit in consilio sententia. C. vincit. F. vicit. G.

351.1 Perrupta, arma necessario per manus transdebantur. C.

4 Partem itineris faciebant. C.

8. Visendi causa loci ex castris. C. F.

10 Prosequebantur nos, necessarij victus inopia, &c. G. prosequebantur. Nos necessarij victus inopia F.*

27 Omne propositum certamen. G.

353.3 Vitarent, cum impedimenta, &c.

14 Omnium, altissimus. C. omnium excelsissimum, mittit.

15 Hunc magno cursu incitator. C.

354. 17 Cur denique fortuna periclitaretur? F.

27 Paullulum ex eo loco. C.

355. 4 Quod omni rei frumentariae. Omnino legendum puto; nam plerisque in locis ubi habent omnino excusi, in nostro legitur omni; quod est librarij imperiti erratum. Vulgatam lect. tamen non reijcio.

11 Legionariasq; intermittunt cohortes. C. F.

28 Ne in se scelus concepisse, ne suos. C. *

356. 22 Casus, quieto & aequo animo. C.

29 Ad vallum euolat. C.

357. 11 Aduersario ad suppl. C.

18 Centuriati producti mil. C.

358. 2 Postea in honore. C.

6 Nonnullum habebant. G. Ita legi oportere, illa mox ostendunt, Cetrati auxiliaresq; nullam. *

13 Sed propositis consiliis duobus. F.

14 Videbatur, Ilerdam reuerti. F.

16 Explicaturos confidebant. G. *

27 Repellebant. F. *

359. 2. Aduersos. G. *

3 In periculo res, tamen. C.

28 Relictis legionibus. G. F. P.

360. 5 Interficiantur. C. *

12 Prælio amplius non lacessi. F. G. P.

28 Circumuenire. G. F. P. Ita paullo infra, circummunitos. *

361. 18 Hinc duas acies partes occupabant duæ,
tertia

tertia vagabatur ad incursum, &c. C. F. *

362. 21 Non esse aut ipsi. G. P. si legas, ipsis, durius quidem ad duces referas. Delectus autem erat Afranius qui cum Casare colloqueretur, & de compositione ageret, quod minus aptus Petreius ob ingenij senuitiam atq; iracundiam haberetur.

27 Circumuentos. F. sed circumuentos legendum. ita etiam paullo superius, vallo fossaq; circummunire. *

363. 3 Demississimè atque abiectissimè exponit. C. *

12 Habuerat. F. C. forte habueris facili lapsu ab vna in alteram vocalem. *

364. 30 Vtrò præmium missionis ferrent. F.

365. 4 Neque enim interposita fide. C.

10 Ne c. de his noceatur. C. F.

11 Sacramento dicere cogatur. C. F. sacramentum. P. *

14 Ut si quid quisque. G.

15 Is qui amiserint restituat. C. F.

367. 8 Aditus ad Galliam atq; Hispaniam. C.

10 Quod agit ad ostium. C. quod attingit. P.

11. Massilia fere tribus ex partibus. C.

13 Quæ aditum habet ad terram. F.

19 Quibus comportatis rebus. C.

26 Pedalibus in lignis cōiunctis inter se portus iungebantur: hac &c. Erat in litura, inter se portis. C.

28 Atq; agger. C.

368. 17 Ex nauibus eorum vnā deducit. Hec iuncta ad reliquas. G.

30 Instructa classe omnium matrumfamilia-
virginumq; C.

369. 5 Ut immissis, latitantibus atq; incogn. C.
quæ mihi lectio magis probatur, quā vulgata,
est enim immittere, inuito & nolenti vltro of-
ferre, atque obtrudere. ita apud Ciceronem im-
missus in rempub. Catilina, immissi serui ad spo-
liandum fanum, immissi in forum sicarij, im-
missi in bona, & inuita præterea eiusmodi.*

16 Aucto nauium numero ad eas quæ. C.

27 Vxoribus ex publicis custodiis. C.F.P.*

370. 15 Viderentur, ut quibus in pugnando vita
periculum accederet, non ita multo sed reliquo-
rum. sed abiecta, d, legendum. & quibus in pu-
gnando. F.

19 Deductisq; nostris, & c. F. diductis, ut ha-
bent excusi omnes.

27 Magna eminus missa multitudo telorū. C.

371. 2 Cognosci poterat. C.

3 Sed tanta re prouisa. C.*

8 Tota labefieret. C.

9 Ex Bruti classe erant. C.

12 Non enim aut respectus patriæ. C.

14 Itaque ex suo numero nauium. C.

21 Effudit, at re cognita. C.

26 Nihilō secius. F.

- 29 Sibi esse praesidio, si, & c. C.
- 372.6 Patebat haec quaquaversus. C.
- 19 Supra eum, loco, duo tigna transversa
iniecerunt, ut non longe. C. P.
- 21 Vbi turris altitudo perducta est, id conta-
bulationis causa, in parietes extruxerunt. F. C.
- 23 Ea q; asscribus religauerunt. C.
- 27 Cum intra eam contignationem. C.
- 29 Rursus q; aliam prehensionem. C.
- 373.30 Quem ipsi à turri lateritia. C.
- 374.1 Murum q; producerent. C.
- 10 Ad extremum q; musculi tectum. C.
- 11 Tegulas quatuor. C. regulas F. ita legi oportere nō solum vetustissimum exemplar, sed ratio docet. Est autē regula baculus, quo aliquid inni-
xum & reuinctum, rectū continetur. Colum. 6.
- 12 Super musculum. G. F.
- 13 Ita fastigiato atq; ordinatim structo tra-
bes, quæ erant in capreolis collocatæ, lateribus
& luto, musculis, ut ab igne qui ex muro iace-
retur, tutus esset, conteguntur. E. *
- 376.17 Graviter q; eam rem tulerunt. C.
- 25 Reposita contempta q; essent. C.
- 26 Portis foras erumpunt. C.
- 27 Aggeris novum genus. C.
- 29 Flammam acciperent. C.
- 378.8 Aduersus plutei obiecto operi. F.
- 25 Ac telum manu coniceretur, suorum q;
tormentorū vsus quibus ipsi magnā vis supera-

uissent, spatio propinquitatis interiore. C. ac tela manu conicerentur, suorumq; tormentorum usum quibus ipsi magni vi superauissent. spatio propinquitatis. F. quam quidem puio germanam lectionem esse, quidquid secus excusi habeant. *

379. 12 Distineri cognouit.

17 Acciderunt, denique angustias ad Ilerdam, &c. C.

23 Item Afranio Petreioq; mitteret. G. F.

26 In Hispali faciendas. C. F. P.

380. 5 Item habuit graues in Cas. C.

9 Quibus rebus perterritos ciues Romanos. C. G. F. P. quibus rebus perterritos ciues Romanos eius provinciae sibi ad Rempubl. administrandam cohortes CLXXX. & argenti pondus, &c. *

15 Onera iniungebat. Qui verò verba atque orationem aduersus remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat. praesidiaq; eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat. Qui vero verba, &c.

22 Ut se cum duabus legionibus Gades conferret. G. F.

381. 9 Tota provincia promulgato. F. G.

11 Quin ad statutū diē conueniret. G. C. F. P.

13 Simul ipse conuentus per se. C.

22 Tanta ac tam secunda in Caesarem voluntate provinciae reperiebantur. G.

382. 15 Sese in Italiam venturum promississet.
F. P. G.

22 Quid ubiq; habeat frumenti, &c. G. F.

383. 3 Quæ erant in publicum à ciuibus Rom.
pollicitæ F.*

26 Et munitione victus. C. quid si minutio-
ne victus? qua voce vsus est Quintilianus &
Gellius non optimi illi quidem Latine linguae
auctores, sed huius vocis non mali.*

384 8 Naves quæ iussu Bruti. C. P.

13 Duo præterea concursu nostrarum na-
uium. C.

19 Eos pro nomine vetustatis. C.

30 Passuum XII. millibus. C.

385. 1 Duobus præeinentibus promontorijs. C.

6 Veritus nauium mult. C.

12 Hunc consecutus M. Rufus. C.

19 Bagradam peruenit. Ibi C. Caninium
Rebillum, G. F.

21 Cum equitatu præcedit ad castr. F.

386 29 Vela direxisset. G. P.*

287. 26 Quam habuerunt opinionem. G.

388. 10 Legionesq; eas transduxerat, quas supe-
rioribus. C. F. G.*

28 Atque in castris. C. G. F. P. atqui puto
emendandum, vt non semel in superioribus ad-
monuimus.*

30 Vnusquisque enim opiniones fingeat.
G. P.*

E e e

389.4 Atq; illi aliis ediderant; plures, &c.*

9 Qua efferrent municipia aduersis partibus cōiuncta. Namq; enim ex Marsis Pelignisq; veniebant, vt qui superiore nocte in contuberniis, cū milites nōnulli grauiores sermones militum vulgo durius accipiebant, nonnulla etiam ab his qui diligentiores videri volebant, fingebantur. C. Forte qua efferrentur municipia legendum est; vbi autem legitur, vt qui superiore nocte in contuberniis cū milites; si ita legas, atq; superiore nocte commilites nōnulli, grauiores sermones militum accipiebant; nonnulla etiam ab his, &c. aliquis sensus elici possit. commilitesq; verò habent ferè impressi omnes: qua voce vsus est Plinius: ita si demas, que, copulam, quam non habet Carr. aliquid lucis illustrando loco attulisse videare.*

19 Quod ij militum consiliis otium, &c.

21 Dicebant, virtutem, belli fortuna experiri. G. ita & paullo infra neu dubitet praelium committere, & suam fidem virtutemq; experiri. & ij. de B. Ciu. fortuna periclitari. fol. 281. 2.

26 Vt timore spatio temporis interiecto. C.*

390.6 Castra expugnari confidimus. C. F.

7 Aut etiam quid proficimus. si. C.

9 Quasi non felicitas. C.

20 Dissimulari & occulari C. F.

391.30 Resistent? C.

392.1 Vos autem certa victoria. C. F.

2 Sequi-

2 Sequimini? G. F. sequemini? P.

7 Pacatos proiecit? ille sibi clam vobis non fuga salute detulit F.

8 Nonne proditi F.

14 Quo tenemini, respiciatis ad illud, &c. si Casarem probatis, iam me offenditis. F. in me legendum.

393.6 In Italiae fuga, an Hispaniarum deditio-
nem in Africa belli praeiudicio sequimini? G.
Corfiniensem ignominiam in Italiae fuga, an in
Hispaniarum deditio-
ne, an in Africi belli prae-
iudicio sequimini. F.

11 Remitto inde meum.

14 Qua oratione moti milites crebro etiam
dicentem interpellabant, magno cum dolore, ne
infidelitatis nomen sustinere viderentur. C.*

21 Omnium & voluntate & opinione. G.

22 Cum primum sit potestas. C.

394.3 Et una levis armatura, & interiecti
complures. F.

26 Telum adijci posset. G. P.

395.2 Vti unus esset ex. F.

10 A fugientium turba. G. P.

11 Occupantur atq; impediuntur. G.

15 Sed tamen loci natura, tum munitio ca-
strorum aditum prohibebant, quod. C.

366.2 Diuturnitate oiy, & Uticenses pro qui-
busdam Caesaris in se beneficijs illi amicissimi e-
rant, cum etiam ex variis generib. constaret. C.

804 IO. MICHAELIS BRVTI

- 19 Nisurum existimabat. G. F.
- 398.16 Insolenter quidem sed libenter prædicat.
26 Curionem ab spe morabatur. C.
28 Quotquot suæ custodiæ causa. F.
- 402.3 Noctu legatis cum centurionibus. F. G. *
- 405.4 In præcipiendo. F. *
- 27 Exædificandam curauerat. C. F.
- 29 Regibusq; omnibus & dynastis. F. G. P.
- 406.8 Conscribendas curauer. G. F. P.
- 16 Cohortes sex, delectorum equitum. VII. millia. F.
- 407.1. Ducentos Comagenus Antiochenus, cui magna præmia Pompeius tribuit, miserat. C.
26 Aequo ut animo mancipia. C.
- 408.4 Terram attingit Cerauniorum. V. P. VI. Flor. Var. lect. lib. 12. 1.
12 Sed nequaquam ij. F.
14 Omnino XV. F.
15 Erat etiam ipse. F. G.
23 Huic negotio. F.
- 409.11 Si in Cæsaris complexum veniret. G. F.
30 Maximè à re frumentaria. C.
- 410.1 Qui remissis ad Cæsarem nuncijs. C. forte, Quare missis ad Cæsarem nuncijs. *
- 20 Demonstravimus L. Iubilium. F.
30 Neque amplius fortuna periclitari (qua dicendi ratione semel etiam superius est usus.)*
- 411.28 His expositis Corcyra. F. P.
- 412.28 Contra id quod F. G. P.

30 Clam profugis ab Apollonia Straberius.
Illi ad Casarem legatos mittunt. G. C. P. F.

413 22 Perfecto occupato itinere. C. P. *

25 Ut vigilijs castellisq; benemeritæ ciuita-
tes tutæ essent præsidio. F. G. P.

414.1 In naues impositis. G. F. P.

10 Delata Oricum à Bibulo. F. G.

14 Magnoq; casu. C.

29 Excipere rorem cogereque inuiti. quæ
tamen. C. F.

415.13 Et profectum aliquid Bibuli mandatis
existimabatur. G. P. & profecturum aliquid de
Bibuli mand. F. *

14 Profectus ad recipiendas vltiores ciui-
tates & rem frumentariam expediendam, qua
angustè vivebatur, erat ad Buthrotum opidum
Corcyra. G. F. P.

22 Excusabat Bibulum. G. F.

26 Ob eam causam colloq. F. P.

416 5 Reliqua per se acturum. C. *

9 Neque tamen respond. C.

26 Quem ubi Cæsar intellexit. G. P. F.

417.4 Cùm vim morbi. C. F. forte eius vim
morbi. *

7 Iubilius sedato tumultu. F.

418.1 De pace duos legatos. C. F. quid si suos?

6 Silentioq; ab vtrisque militibus factò, au-
disum responsum est. G. F.

16 Summa oratione. al. *

806 IO. MICHAELIS BRUTE

- 25 Pax esse non potest. C.F.
29 Et si quis provocasset. F.
419.5 Initium provocandi. F.
16 Sexies sine usuris. F.
420 3 At eo in Italiam F.
4 Reliquias quas habebat. F.
8 Essent compressa, & familia Neapoli vi-
sa. F. *
21 Is cum à Q. Pedio. F. ubi cum à Q. Pe-
dio. G.P.
24 Ubi cum quosque F.*
26 Ab eo prædandi causa. F. G qui eò præ-
dandi causa missi erant. P. præsidij videtur le-
gendum. aut, ab eo prædandi causa, quod tamen
durius est. Erant enim equites eò missi à Cæsare
præsidij causa, Italia denicta. Quid autem atti-
nebat, eos qui prædatum eò missi essent, largitio-
nibus tentare? neque magis verisimile est à cu-
pidis præde hominibus pollicentem pecuniam
interfici. *
421.3 Insulam quæ contra. C.
5 Arbitrabatur à quo. C F.
19 Eisq; milites delectos. F.
422.3 Turpiter refugeret. F.P.
5 Aquari prohiberentur. C.*
7 Obsidionemque. F. G.P.
25 Dimitterent si vel ad littora Apollonatis.
G. dimitterent, siue ad littora. F.
26 Atque eo. F. G.

- 28 Quod se longis portibus. G. F. P.
 423.4 Peruehantur. F. forte prouehuntur.
 6 Qui Durrhachij & hoc die præerat. C.
 8 Et cum iam nostri remissione vento appropinquassent. F.
 14 Nihilò segnius sequebatur. G. F. P.
 15 Tantum impetum classis. C.
 30 Rostratæ omnes. G.
 424.3 Elisa. F.
 15 Ducentis. His cognosci. F.
 23 Vitiis, neque ex pristina. F.
 425.2 Observabant. F.
 426.6 Sed Cæsar circuitu maiore (iter quippe erat aduerso flumine) ut &c. F.
 28 Pecuniam acceperat. F.
 427.6 Voces tum audirentur. F.
 27 Suo etiam privato compendio. G.
 428.19 Omnibusq; quæ haberet. C.
 429.4 Maximeq; eo quod, &c. F.
 430.6 Legionis reliquit. G. F.
 15 Secutæ sunt à M. Favonio. F.
 431.13 Se continere. F. P.
 30 Coniectis nostri duobus amissis. F.
 432.14 Cognitis hostium insidiis. F.
 24 Opidoq; Caninius Legatus. G. F.
 433.2 Cn. Pompeius filius. G.*
 4 Multisq; colligans funibus. G.
 14 Scaphis excepti refug. G. F.
 16 Peninsulam. G.

19 Ita vt ex vtraque parte naues longas aggrederentur quæ erant. &c. D. F.

21 Atque naues quatuor. G. F.

23 Classe deductum. F.

24 Biblide & Mantine. F. Bullide atque Amantia. G.

434 5 Profectus, expugnato. F.

435. 15 Quinctilius & L. Canuleius legatum misit.

21 Cum ipsorum agrorum natura. quod sunt asperi & montuosi. C. F.

416. 20 Relinquebatur ergo vt. F.

25 Circuitu complexus. F.

437. 2 Illi in minore spatio. C.

7 Quæ tum erant loca. F.

17 Magna vi vterque utebatur. Ita in omnibus excusis & manuscriptis legitur, sed mihi verisimile fit, turpe librarij erratum temere loco hæsisse, qui pro nitebatur, utebatur, perperam descriptum reliquerit.*

438. 2 Recipere se statuit. F.*

28 Conspicati pila iniec. C. F. P. suspicati. G.

29 Aduersus pilum. C. F. G.

30 Præcipites Pompeianos egerunt & terga vertere coegerunt: quibus, &c.

439. 10 Tanto obsidionis genere. G. F. vt frumento hostes prohiberent. F.

20 Quotidie magnus undique. F.

440. 4 Cuius summa erat. F.

- 8 Inopiam leuabat. G.
 15 Crebraq; voces. G. P.
 18 Dimissuros, libenter etiam. G. P.
 20 Equos eorum tolerari; reliqua vero. G. F.
 22 Odore tetro ex multitudine cadauerum
 G. P. *
 24 Caesar ante auertat. C.
 29 In terram demissis. F. G.
 441.1 Ita illi necessario. F.
 2 Ac palustria aut puteos. F.
 8 Præter frumenti. F.
 15 Vniuersas intra multitudinem.
 19 Facerent. Interim. F. P.
 442.7 Magna res ad receptum G. P. F. C.
 13 Rem duxerant. C. F. *
 26 Munitiones nostras aggressi. C.
 443.1 Numerum. C. G. P.
 2 Euocatos & manipulares centurionesque
 complures. F. G.
 8 Quatuorq; ex vna legione. F.
 15 Donatum, millibus. C. C. aris. F.
 19 Cohortemq; postea duplici stipendio, fru-
 mento, veste, diariis, militaribus donis amplissi-
 me donauit. Locum imperitia librariorum fæde
 deprauatum, P. Victorius restituit, magna in-
 genij atq; industriæ laude Var. Lect. lib. 1. c. 23. *
 444. 16 Omnibus copijs deinceps Caesar. F.
 25 Telis ex vallo iniectis. G. P. abiectis. F.
 quid si legas obiectis? *

445.7 Perferre opportuno. G.P.C. non oppor-
tuno. F.

26 Nihil profici equitatu. F.*

446.7 Sed non modo hordeum. F.

447.8 Et præteritis suis offic. F.

9 Offensionem, contemptionem ad omnes. F.

11 Ex aliorum obiectionibus. C.

28 Vellent, coemptis equis. C.

448 5, Acciderat, omnia sua præsidia. F.

9 Vulgo vero in Epiro. F.

16 Varia diligentia. G.

449.4 Præcepit. G.

8 Summiserat. Eo loco. F.

19 XVIII. F.P.G.C.

450.5 Tormentis cuiusque. F.*

7 Vimineo tegumento galeis imposito. F.

11 Quo perfectum opus non erat. F.

14 Vtraque parte munitione. F.

22 Horum enim multitudine. F.*

451.15 Eo deuenit. F.

19 Haberet G.P.C.

21 Qua facta munitione. C.

452.17 Hoc quidem. F.

453.2 Erat obiectus portis Eritius. V. Petrum
Victorium Var. Lect. lib. XXIV. cap. 1. ubi quid
sit Eritius Sallustij & Varronis auctoritate
ostendere conatur.

15 Munitionem enim quam, F.G.C.

454.17 Receptu consulebant. G.

21 Eundem cursum confugerent. C.*

29 Angustis portis atq; iis à Caesaris militibus. G. P. F.

455.8 Duobus his unius diei praeliis Caesaris desiderati sunt milites D C C C C L X. & noti equites Romani C C C C. & Tuticanus Gallus senatoris filius & à Placentia, C. & à Puteolis C. & à Capua X. sacra viri & X. Tribuni militum & centuriones X X X I I. sed horum pars magna in fossis, &c. C. G. P. F.*

21 Laureæ prætulit. F. G.

456.5 Causam fuisse cogitabat. F. G.

10 Non hæc addebant.

14 Recordabantur, quam parvula sepe cause.*

18 In exercitum. F.

457.3 Qua felicitate. G. P. C.

9 Exercitus potius quam sua. C.

10 Securus se ad dimic. G. locum se tantum P. rectius.

14 Interpollasset. F. interpellasset. G. interpellavisset. P.

16 Quod esset factum. C.

28 Nonnulli ratione permoti. C.

458.8 Ante iter factum. C.

9 His exploratis rebus. C.

27 Praelio distinebat. Hinc. F. distinebat. Huic. P.*

459.11 Eius milites. F.

- 19 Quibus ad insequendum. C.
 20 Fore praeuiderat. G. C.
 460.19 Distractum. F.
 23 Oricumq; oppugnaret. C.
 27 Et quid fieri. G. C. F. P.
 461.10 Ne occasione temporis deesset. G. C.
 11 Apollonia directo. F. G. C.
 14 Etiam ex improviso. G. C.
 22 Dimissis quibus praelio. C.
 26 Reddebat. G. C.
 27 Auertebat. G. C.
 462.26 Se non confidere munitionibus opidi, si
 celeriter non succurratur. F.
 463.13 Et diripiendum. C.
 22 Metropolitaram. G. C.
 26 Quae non Caesari. G. C.
 464.20 In concilio G. C.
 465.10 Iudicandum de ijs. G. C.
 11 Ipsis non interfuerunt. C. F.
 13 Intra praesidia. G. C.
 29 Propius suis locis. C. F.
 466.12 Septem millia F.
 19 Pompeius castris colle habitis ad C.
 21 Ut videbatur expectans. F. C.
 467.6 Caesar ad suos. G. F. C.
 9 Si enim ut semper deposcimus, sumus. G. C.
 21 Nostri, id quod. F. C. G.
 30 Parati in praelium. F. *
 468.21 Ex Colonis Transpad. P. F.

469.27 *Quæ summa erat hominum. F.*

470.3 *Ex tertia acie. G. C. F.*

30 *Simul respiciens ad Cæsarem. C. F.*

471.12 *Aciesq; discinderetur, atq; C.*

17 *Exinanirentur. F.*

21 *Qui studio pugnae incenduntur. F.*

24 *Vt signa vndiq; concernerent. C. sed concinerent, rectius. Ita paullo infra tantus exercitus clamor & signorum sonus exauditus est.**

29 *Non occurrere Pompeianis. C.*

472.2 *Vt non consumpsit viribus. C.*

11 *Cornu intenti ut erat imper. F.*

19 *Quam constituerat. F.*

27 *Pugnantes etiam tum ac resistentes in acie Pompeiana. G. C.*

473.11 *Ab iisdem nauibus acies Pompeiana corrupta lectio, forte, Nauiter.**

16 *Alijs quam maxime diffusis. C. diffusus. F.**

474.21 *Requirerent. F.**

29 *Equo concitato, F.*

30 *Paucos suos ex fuga, F. G. C.**

475.13 *Vniuersi simul Larissam versus, ex vetustissimo codice Petrus Victorius, vniuersi iuris eius Larissam versus, legit, iuris eius, loco, iuris, fortune aut conditionis dictum putans. Var. Lect. 1 X. XXIV.*

14 *Quare animad. F. C. G.*

476.1 *Atque ad terram arma proijcere. F.*

314 IO. MICHAELIS BRVTI

7 Militibusq; suis commendauit. C. quid si mandauit?

25 Syllæ dederunt. F.

477.29 Quæ sunt aptæ ad incendia. G. F.

478.1 Ex quibus erant X X. rostratæ, F. C.

3 Opidium defenderet. F.

11. Pari ut antea. F.

27 Fingi id à Legatis.

479.4 Et quantumcumq; itineris. C.

480.4 Naves soluerunt. F.

20 Pro eius hospitio. F.

481.4 Ne sollicitato exercitus eius, regionem Pompeius. C.

21 Ut ijs testibus ea summa. G.

483.2 Quod fasces ante se ferret. C.

6 Sed interpolatum. F. ita interpellasset.
314. 6.

11 Confecerat. Ipsi vero necessario Ephesi tenebantur, quia nauigantibus Alexandriam sunt auersissimi venti. C. Etesis legendum.

485.19 Multi pœna capitis. C.

28 Stipendia augendi causa. C.

486.2 Inueterauerant. G. omnes compluribus Alexandriae bellis, Ptolemæum, &c. C. F. C.

487.11 In hac una sunt insula.

12 Et vici opidi magnitudine. C.

15 A quibus tenetur. C.

19 Pharum comprehendit. C. F.

28 Nec tractu opidi. F. G. C.

490.3 Clas-

490.3 *Classem arcessit. F. G.*

9 *Firmæ essent, testud. Carr.*

29 *Quod virumque palus. F. G.*

491.17 *Opponi possent. G. F. **

21 *Præterea alias ambulatorias. F. G.*

22 *Subiectisq; eas rotis. F. G.*

23 *Directis plateis F. omnes, quos viderim, codices, plateis habent, præter hunc unum Florentia excusum, qui plateis, quæ vera plane ac germana lectio est, non enim plateas dirigebant, neq; per directas plateas, ambulatorias turre, in quamcunque erat visum partes, movebant (qui enim hoc fieri poterat?) sed per directos plateos, quorum qui formam noverunt atque usum, nihil habere dubitationis possunt, quin ita legendum arbitrentur. **

492.9 *Recepisse: Casarem. G.*

28 *Nilum pertingentes. F.*

30 *Subsidet, G. F.*

494.1 *Casum periculi omnes. G. P.*

5 *Celari Alexandrinos. F. **

13 *Ut tum mihi defendendi. F.*

15 *Multaq; oratio. F.*

20 *Puteis fossis, aquam. G. Ita paulò infra ad fodiendos puteos animum conferant. **

495.9 *Locorum & ædificiorum notitia. G.*

11 *Percursuros. G.*

496.6 *Atque omnem classem. G.*

8 *Tum longius. F.*

11 *Aquandi causa remige
sunt. F.*

12 *Nonnulli ex eo numero*

23 *Et quod post horam de*

28 *Quæ neque. F. G. **

497.3 *Collata F.*

7 *Ne turpem. G.*

18 *Alter alteraq; pertur*

Suis navibus Alexandriar

28 *Classiariorum & navi*

29 *Vi ex ædificiis F.*

498.6 *Constituerunt. F.*

13 *Quotidiano vsu. F. G.*

14 *Domesticum vsu. G.*

17 *Erant in omnibus. G. F.*

499.1 *Apertas complures. F.*

10 *Magnitudinem, pleraq;*

20 *Quæ quamque sequa*

500.5 *Quod ñ qui transissen*

13 *Videris, inquit, Caesar.*

15 *Potueris explicare. F.*

18 *Hostes (inquit) G.*

28 *Nullaq; remis. G. nu*

remi. P.

501.4 *Aut in opere, aut in p*

11 *Nostri enim prorsus. F.*

12 *Effugium dabatur vll*

18 *Reliquis etiam esset ca*

502.1 *Negue flexi ad virtut*

tudine, hostium viri virtutes nostrorum possent
adæquare F. locum fæde inquinatum, non male
restituisse videare si ita legas. neq; flecti ad vir-
tutem tanta multitudo hostium vires, virtu-
tem nostrorum possent adæquare. Ita perficias
duarum literarum commutatione, adiectione
vnius, ut aliquis sensus erui possit, qui nullus ex-
stare antea videbatur.*

2 Capiuntur hoc prælio X. biremes. F.

13 Munitionib & opidum & illam & urbē.

14 Vno tempore &c.

18 Alteramq; insula. G. atq; in alteram F.

20 Qui primus. G. F.

503.2 Verterent. hi pulsi. G.

6 Potuerunt: quamvis esset dissimile aliorū
atq; Alexandriae genus ædificiorum. G. potue-
runt. Erat non dissimile atque Alexandriae ge-
nus ædificiorum. F.*

13 Accidit. Nam qui se. G.

504.11 Opere effecto nulla omnino scapha egre-
di posset. F.

17 Constiterunt. Pugnabatur à nostris ex
ponte, ex mole, ab illis exq; area. F.

29 Sineq; ratione. G. sine ratione. F.

505.1 Alexandrini plures ex nauibus. G. F.

20 Elenati scutis. F.

25 Versatus: postquam &c. G.

506.14 Fecerint, in operibus hostiū expugnan-
dis, in præliisq; quotidianis quandocumq; fors

- 318 Io. MICHAELIS BRVTT
 obtulerat, procurrētibus & erumpentibus pa-
 dijs militum. G. manca lectio.
 507.12 Si quo facto. G. F.
 27 At regis animus. G. F. P.
 508.11 Delusa fuerit. F.
 21 Erat) com meatum. F. G.
 27 Praefici huic. G. praeficit. F.
 509.16 Sub id tempus. F.
 21 Accersenda, magnas copias. G. cum ma-
 gnis copijs. F.
 510.8 Pacarat G.
 15 Amari adiungitur. F.
 511.1 Interfecit. F.
 20 Planicie ex omnibus. G. F.
 21 Obiectum flumini. G. F.
 512.8 Certarent. G.
 9 Aversi ex flumine. G.
 514.19 Navem multitudine. G.
 24 Atq; ea parte. F. G.
 515.17 Maiorq; ex duabus. G. F.
 22 Confirmaretur Regis imperium. G.
 25 Regnum & imperium. E.
 516.11 Imperata se facere. G.
 12 Posse persolvere. G.
 24 XXXVI. ipse secum. G.
 517.13 Statueret. G.
 19 Putaret. G.
 20 Audacius in Armenia. G.
 30 Pertingens in Armeniam. G. F.

518.28 Obuersari. G.

519.1 Administraret, Pharnaces. A.

14 Ratione, media. F. G.

522.3 Dissentionibus confecta. F.

6. Nam & castella. F.

18 Sociorum: & ciom. G. F.

22 Se reliquis ex fuga collectis. G. F.

523.6 Qua sæpe. F. G.

524.9 Difficiliatesq; & hiemis. F.

11 Q. Calenum uti sibi classem mitteret desti-
nauit. F.

16 Magnitudine satis iusta. F.

18 His adiunctis nauibus longis. C. ita vi-
detur esse legendum.

21 Legionariis. G. F.

525.1. Nostrorum erat præsidium. F.

25 Fortuitæ dimicationi. F.

526.19 Velis vix profugit. G.

26 Capit in eo prælio. G.

527.1 Erat Mæum nobilissimum regionum ear-
um opidum. F. dediderunt.

4 Competit ipsum Octauium. F.

12 Paleopharsali. G. F.

21 Vel mutuis sig. G. F.

22 Dissimulabant. G.

528.30 Nihilominus tamen oderant. G. F.

529.2 Acceptum referebant F.

3 Erat interpolatum. F.

5 Et ipso delectu & sumptu. G.

13 Insolenti voluntate. F.

28 Sestertia se daturum. G. F.

30 Eoq; ipso die, tempore pomeridiano. F.

530.8 Munatius Flaccus. G. Minutius Flaccus.
F. Muatius Plancus, vt noster habet, legendum
videtur.

531.1 Enim aut in provincia natus F. G.

2 Vt diuturnitate. G.

532.7 Qui si maxime F. G.

16 Dubius animi. F.

22 Aequa autem ratione delectum habere
instituit, quos ex omnibus &c. G. quem autem
Romae delectum. F. aut manca aut deprauata
lectio. aequae autem Romanorum delectum insti-
tuit, quos ex omnibus, &c. P. siue innixus inge-
nio, siue adiumento veterum exemplarium, ita
Rob. Steph. emendarit; aut quisquis ab illo ex-
cujum librum edidit huius loci restitui laus
penes illum videtur constituisse.*

133.9 Cum ad opidum Leptim. G.

16 Carbonem. G. F.

534.20 Haberent, eique frequens regionum con-
mentus. G. P.

535.28 Cum Cassius contra, pro castris suis acie
institisset, loco superiore, causa &c. F.

537.8 Enisi quod sibi & sui fore credebat. si &c.

538.13 Et cum non tantum inducias facerent,
sed prope iam constituta opera complanarent
non tantum inducias facerent. F.

539.30 Existimabat. F.

540.15 Finitimosq; omnes qui. G.

541.28 Affuisse. G.

542.4 Excusationem imprudentiæ. G.

32 Esset, tamen se concedere. G. F.

8 Legionem autem eam quam. F. vnam
quam. G.

18 Adduci iussit. F. *

543.16 Qui fuissent in se officiosi. G. quæ Ger-
mana lectio est.

544.4 Remitteret. G.

17 Positum ipsum. F.

29 Refectum operibus. G.

546.4 Portabat, milites. G. F.

11 Et eo loco militum cohortationē, coarctatione omnino puto legendum. Quid enim Cæsar cohortationem Pharnacis irrideret? quam neq; consistente agmine, procul exaudiret? cū quidem militi in præruptam vallem descendendum, & subeundus arduus collis esset; id quod fieri sine tumultu & clamore, nullo modo poterat. Ita autem legi debere, & antecedentia verba & subsequencia ostendunt sed nihil temere affirmo. *

14 In præruptam descenderat vallem. G. F.

547.25 Eoq; subditi periculi. G.

550.23 Quæ abest à Lilybæo. G. F.

551.18 Consident. F.

552.7 Captivus cum pervenisset. G.

553.11 Refugerentq; in opidum. G. F.

- 822 IO. MICHAELIS BRVTI
- 555.1 Imperabat unicuiq; præcipiebatq; G.
- 558.2 Caesar se moueret. G.
- 4 Decernendum videret. G.
- 22 Pilum cursu. G. P.
- 559.21 Porrigi alternis. G. P.
- 560.7 Occurrit hostes suis. F. At hostes suis. G. P.
- 10 Equitibus recipientes. F. G. P.*
- 19 Defatigati. G. F. P.
- 562.27 Legiones octo & equitum IV. millia
esse nunciabantur. F. G. P.
- 563.4 Ferrum plurimum. F.
- 5 Importatio. F.
- 17 Vacuos. F.
- 20 In sua præsidia congefserat. P. in sua ca-
stra. F.
- 21 Et eo parato. F.
- 22 Alteras cohortes. G. P. F.
- 24 Plaustris deligatos Adrumetum. F. G. P.
- 164.8 Priuatusq; adolescentulus. F.
- 13 Ab Utica in Mauritaniam. F.
- 567.3 Sed legatum. F.
- 13 Cum antea stare constituisset. F.
- 16 Sine vlla maiora ac sine excusatione. F.
- 19 Penitusq; euerti. G. F.
- 24 Futurum, ipse in tanta. G. P.
- 569.21 Minutis prælijs. F. Ita infra, fol. 586.
24. ut fides, minutis prælijs, pro paruis acceptis.
- Sic minutatim pro paulatim 419. 25. 606. 26.
- Ad terram defixo. F.

27 Erant, præcipit. F.

571.18 *Vi sine defensoribus aditum aduersarij
prohiberent.* F.

572.21 *Electos homines.*

574.21 *Simulat.* G. P.

576.14 *Extra castra* F.

18 *Declinitatem.* G. P.

24 *Apud quos ultimum præsidium.* F.

26 *Ascendit, in unumquemque.* F.

577.2 *Cōmoratus Caesar, perspectaq; &c.* P. G.

14 *Passibus.* M. D. P. G.

579.3 *Cōnuulneratisq;* F.

582.4 *Ita percussus* F.

21 *Namque vigiliarum signo confecto.*

583.12 *Protegebantur.* P. G.

17 *Pertinentibus omnibus corruptis.*

584.4 *Magna suspensione* G. P. magis. F.

10 *Illatum Scipioni additumque.* F. intel-
lectum. G. oportere. F. P. si legas necesse, aliquid
desit necesse est. Flor. tamen habet, necesse, ut præ-
terea post montem collesque subito se Caesari o-
stēderat, & equites in occulto collocauerat. C. F.

586.4 *Hoc hac ratione.* F. P. G.

27 *Caesariani vi uniuersæ.* F.

587.5 *Occiderunt.* F.

588.11 *Constituā. Quapropter.* C. Auiene. P. G.

23 *Tusci Saliene.* T. Aliene. F.

589.3 *Singulos non amplius singulis additis ser-
uis.* F.

16 Eousq; quo celum. F. G. P.

30 Occasione accepta. F.

590.10 Cum autem eius sermonem nuncius ad illum referret. &c. G. P. cum nihilominus eius nuncius ad se referret. F.

12 Quæ vellet ipse perageret. G. P.

591.2 Et super alium quendam excelsum natura locum. F.

7 Constitit. G. P.

30 Acies media à legionarijs. G. P.

5 Auxiliarios. G. F. P.

9 Præterea Numidas. G. P. propterea. F. Habuit in sinistro cornu legionem nouam & Octauam, in dextro cornu trigesimam & vigesimam octauam, quartam decimam, trigesimam tertiam & vigesimam sextam in media acie, ipsum autem &c. G. P. F.

593.1 Et ita collocarat, uti suum dextrum latus munitionibus adiuuaretur, sinistrum autem equitatus hostium multitudini resistere posset. F. melior lectio, ni fallor, & clarior.*

594.11 Excursionibus officere non intermittit.

12 Et iugo, ne à Cesare. F.

22 Ab Utica progressus. F. G. P.

29 Peruenit, at Aquila. F.

595.8 Adrumentum ex Cothone. F.

599.22 Levisq; armatura. P.

600.6 Passus horis quatuor. G. P.

604.24 Thebennam. P. G.

606.19 *Minutatimq; cædebantur. F. cedebant
aij habent, vt sit, paullatim ac sensim cedebant.
Non optimus auct̃or latinitatis supra eadem si-
gnificatione erat aduerbio minutatim vsus; &
minutis præliis, hoc est, paruulis.*

606.14 *Quo postquam Cæsar venit, & anim-
aduerit aciem pro vallo Scipionis contra ele-
phantos dextro sinistroque cornu collocatam. F.*

611.12 *Quo postquam peruenerunt, eaque ipsi
ab Iulianis teneri vident &c P. G.*

613.15 *Luneio regulo. F. G. P.*

20 *Idem Cæcinæ. P. G. Item. P.*

616.7 *Inducturum. P. G. Indicturum. P.*

10 *Ex suo merito. F. P. G.*

IMPERIVM ROMANVM.

ROMANVM IMPERIVM, qui-
busnā ortum sit initijs, nō sat
liquidē cōstat quidē inter au-
ctores: si tamē vulgò receptā
seculi fuerimus sententiā, qua
Romulus Martis, ex Rhea Siluia F. prima e-
ius iecisse fundamēta creditur: tenue tūc ad
modū exileq; vti fuerit necesse est. Verūm
in eā tandē excreuit molē: vti magnitudi-

ne sua laborasse, naris emunctissimæ Scri-
ptor T. Liuius annotarit: & poeta quidam,
Ditem introducat patrem, Fortunam his
compellantem verbis;

*Rerum humanarum, diuinarumq; potestas
Quæ noua semper amas & mox possessa relinq;
Esquid Romano sentis te pondere victam?
Nec posse vltèrius perituram extollere molem?
Ipsa suas vires odit Romana iuuentus;
Et quas struxit opes male sustinet.*

Et quæ plura sequuntur. Cū enim prima
ea de qua diximus origine haud vltra clō
clō clō. ped. ac ccc. habuisset equites:
agerq; intra quintum, aut qua maximè pa-
tuit sextum lapidē terminaretur: annis vix
peractis lō ccc. eo vsque adoleuit, vt præ-
ter innumeras ferè gētes socias, fœderatas,
amicas, prouincialesq; ciuium duntaxat
cccccccc lō o o o o o o lō o o o o o o
ccc lō o o ccc lō o. capita censa perhi-
beantur: & haud exiguā Africæ, magnam
Asiæ, maximāq; Europæ partē subiugarit,
ditioneq; sua complexum sit. Et quamuis
hoc ipsum ingenijs potentiaē honorūq; cu-
pidis summæ laudi tribuendū, omniq; Rei
publ. magnoperè expetendū videatur: pe-
nitius tamen rem introspectienti, clarissimo
exēplo futurū est, longè alijs in rebus ipsa-
rum felicitatem collocandam: nec omne
quod

quod magnum, protenus quoq; recte se se
habere; sed è cōtra potius omne id q̄ re-
ctè affectum sit, sat quoq; magnū esse: aut
vt veteris illius celeberrimiq; Oratoris vtar
verbis; ὅτι ἔπειν τὸ μέγα, οὐ: ἀλλὰ πᾶν τὸ δὲ, μέ-
γα. In hac namque tam ampla potentiq̄e
rep. quantum terrarum potentiaq; acce-
uit: tātum quoq; & vitiorum & malorum.
Haud aliter atq; in corpore eo q̄ ad obe-
ssimū iam penitusq; athleticum peruenit
habitū: quē & summe quoq; periculo-
sum, fatētur omnes ij, qui artis Aesculapiæ
periti sunt: longe q; verissimū esse, non pe-
nitus contemnenda harum rerū magistra
docet experientia. Ad remp. certe Romanā
quod attinet, tū alijs ex historijs, rerumq;
id ipsum claret monumentis: tū vero sic sat
quoq; elegantissimis ex Commentarijs ijs
qui C. Iulij Cæsaris circūferuntur nomine,
cæterisq; eorundē appendicibus, quos o-
mnes maioris cum hubertatis tū commo-
ditatis, bonarumq; literarum pro virili iu-
uandarū causa, hac forma recudimus. Ac
sane lucidioribus reddendis, magisq; ex-
ornandis, præsentem quoq; tabellam geo-
graphicam magnitudinis imperij Romani
manifestariū iudicem, addēdū curauimus.

Cæterū qui plura de eiusdē origine, in-
crementis, ætate vegeta, senioq; nosse cu-

perierit: sequentes quoq; nominatim ea de
 re pertractantes vti cōsulat auctores licebit.
 Fest. Ruf. de Histor. Rom. Carol. Sigon. de
 Vet. Iur. Rom. Onuph. Panuin. Ciuit. Ro. &
 Fast. Cum primis vero Princip. & Imp. quib.
 postremis duob. in libris causas quoq; ei⁹
 rei explicat. Præcipuū autem vlcus attingit
 eruditiss. Ant. Muret. Var. lect. lib. 6. c. 1. per
 multa itidē eò facientia affert & C. Petron.
 Arb. Scriptor alioqui nō nisi summa cau-
 tione à tyronibus attingendus, ijs in versi-
 bus nitidiss. quorum hoc est initium;
Orbē iam totum (ita enim *ὑπερβολικῶς* Poë-
 tarum Rhetorumq; more loquitur) *Victor*
Romanus habebat.

Quibus haud incōmodè subiungemus
 loca Aristot. in quib. vniuersim pertractat
 de magnitudine conuenienti ciuitatū & a-
 grorū benè constitutę Reip. puta Polit. lib.
 2. ca. 4. & lib. 7. ca. 5. vt & ea in quibus vitio-
 sa reprehendit instituta, quorū præcipuus
 hucque faciens extat lib. 7. cap. 14.

His subiungatur tabella Geographica
Imp. Rom. notata litera A.

G A L L I A.

VT ea quæ de Gallis Cæsar hisce in lib.
 narrat, eo facilius à tyronibus percipi
 queant:

queant: de varijs ipſorū ſedibus, ac discrimine hoc in loco breuiter quēdā explicare viſū eſt. Cæſaris igitur ætate, Galli Romanorū, ſua vero lingua Celtæ, à Græcis etiā γαλαται dicti, quidam in Aſia, quidā vero in Europa ſedes habuere. Et Aſiaticorū quidē tres ſuere populi: Tolitoſogi, Trocmi & Tectoſagi. E quibus primi veterē Acolidem, Ioniamq; alteri vero Hellespontiora: tertij deniq; Aſiæ mediterranea incoluiſſe ferūtur. Atq; ita quidem Aſiatici. Europæi autē duobus modis Clafſicis ab auctorib. discreti ſunt: aut regionibus, aut corporis cultu. Et ad regiones quidē q̄ pertinet, hoc modo. Galliā namq; aliam Cifalpinā ſeu citeriorem dixere: aliā vero Tranſalpinam ſeu vltioriē. Et citerioriē quidem eam quæ Tarquinij Priſci, ſequentibuſq; tēporibus ab Gallis Tranſalpinis & Germanis ſocijs, in Italiā irrumpētibus, Tuſciſq; pulſis loca cis vltraq; Padum ad Rubiconem, ſeu Ariminum vīq; occupantibus aliquādiu poſſeſſa eſt; vltior vero quæ intra Rhenū, Alpes, Varum, mare mediterraneū, montem Pyrenæum, Oceanum Gallicum, Britannicum, Belgicumq; continetur. Sed & vtriuſque tam citerioris quā vltioris bipertitū rurfus discrimen fecere. Illā namq; in Cifpadanā & Tranſpadanam: hanc autem in

Narbonensem seu Prouinciā, & Comatam
 (vt post monebimus) dictam: hancq; rur-
 sus in Belgicā, ac Celticam seu Galliā pro-
 prie dictam, & Aquitaniam diduxere. Atq;
 hæc quidem deca, quā à locis seu regioni-
 bus desumserūt secretione. Reliquum est,
 vt & de ea quoq; breuiter agamus, quam à
 moribus seu corporis cultu, vestimento-
 rumq; genere petitā diximus. Galliā namq;
 cam, quæ in Italia sita est, à vestis Romanæ
 vsu togatam quoq; cognominauere: Pro-
 uinciā vero seu Galliam Narbonēsem (ita
 enim ea plene dicta) ab intonsi variq; co-
 loris vestitus genere, braccatā seu braccia-
 tā vt & reliquā à crinium cultu, seu quod
 comā alerent eiusdē incolæ, (de quo iam
 ante nos dicturos hoc in loco recepimus)
 Comatā. Quæ cum ab Aldo propemodum
 omnia alijsq; vulgo iam notis auctoribus
 erudite ptractata sint: pluribus à nobis vti
 repetantur nihil est necesse. Ideoq; sequen-
 tem tantum annectemus tabellam, maio-
 ris perspicuitatis, memoriæque tyro-
 num, quibus hæc dicata, con-
 secrata, iuuandæ
 causa.

IV L I I
CAE ARIS
tēpore Gal
li ab Ro-
manis, sua
vero lin-
gua Cel-
tæ, Græcis
etiam γα-
λλῶται di-
cti fuere
aut

1. Asiatici, qui & Gal-
logræci & vniuersæ
gentis nomine Galla-
tæ: ἡ γὰρ; aut

1. Tolistobogi.

2. Troceni.

3. Tectosages seu
Tectosagi.

2. Europæi, ἡ γὰρ; aut

1. Italici seu Citerio-
res seu Cisalpini: ἡ-
que aut

1. Cispada-
ni.

2. Transpa-
dani.

1. Prouinciales seu
Narbonenses seu
Braccati.

2 Transalpi-
ni seu Vlte-
riores: ἡ γὰρ; aut

2 Co-
mati:

ἡ γὰρ; rur-
sum
aut

1. Belgæ.

2. Celtæ,
seu Galli
singula-
tim di-
cti.

3. Aqu-
tani.

Ad Galliam, tabella sequatur cum
signo B

H I S P A

HISPANIA, quam
Hesperia quoq; dix
etate, quo vniuersa pre
resq; Romanorum parui
sularis fuit, aut terra con
tim in Oceano sitæ, in qu
Gades & Cassiterides fo
mari mediterraneo, è q
Baleares, vt alij efferūt, m
terra continens, in Hispa
Vltioremq; fuit diduc
flumine diuisas, vnde
sunt: post autem pro lib
stadio aut prolati aut c
vti huiusmodi rerū statu
admodū. Qua de re plu
Imp. Rom. & Car. Sigon
lib. i. cap. 5. Quo in loc
que veteres recenset
sequentem re
tabellar

Veretes Hispanae gentes incolere aut

Oram,

1. Meridionalē	TRANS	A Pyrenæo ad Iberum vsq;	1. Indigeres. 2. Lalætani. 3. Ilrgetes. 4. Colletani.
		Iberum--	5. Ilercaones.
		Turiam--	6. Ederani.
		Sucronē	7. Contestani.
2. Septentrionalem---		Cis Bætim ad fretū Herculeum & ultra Bætim ad Anā fluuium vsque	8. Bastætani seu Bastuli. 9. Vascones. 10. Barduli. 11. Antrigones. 12. Cantabri. 13. Astures.
		3. Orientalem---	14. Carretani.
		4. Occidentalem, inde à fluuiio	15. Lusitani. 16. Callæcij.
		Ana ad Durium vsque	
		Durio vsque ad Astures.	
Interiora, Vide signum. A			

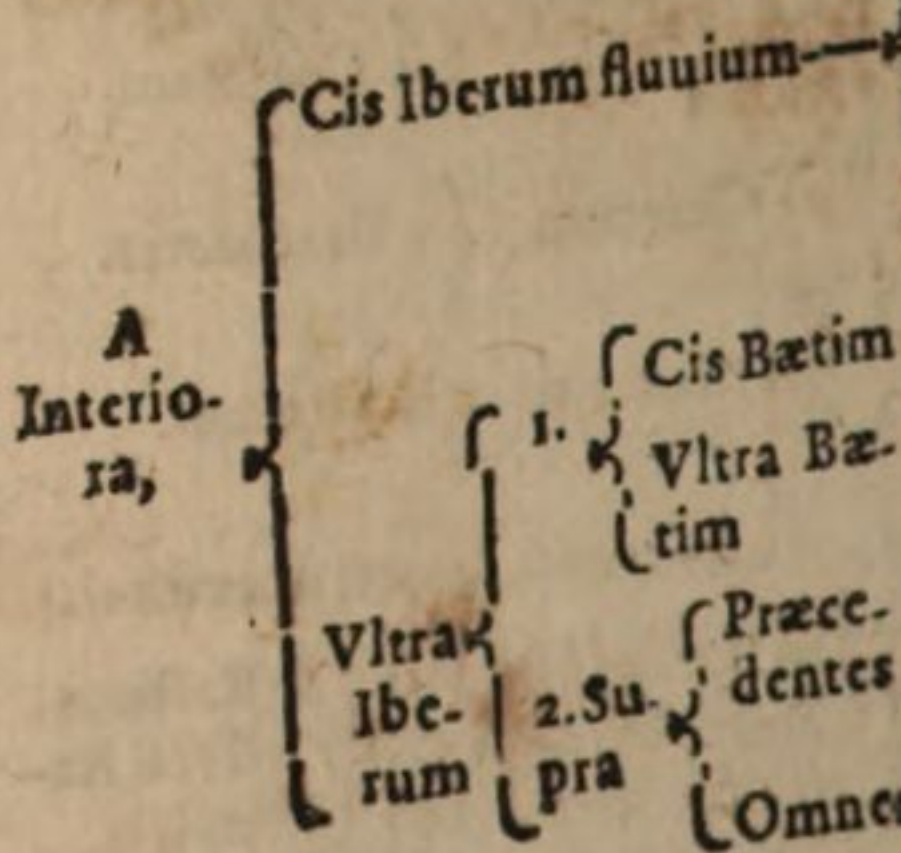

Tabella subsequens, ad fig

T A B E L L A

Chronologica his libris accommoda,
ex laboribus D D C. quibusdam
tamen aut immutatis aut
additis.

*Prior numerus ad marginem dictus, est Anni
V. C. secundus v. Ante Christum.*

Bellonesus Baldwenſi/ hoc est, Ci. 163. 529
tò prudens, Ambigari, Celticę Re-
gis filius, Gallorum secum ducens
magnam multitudinem, in Ita-
liam irruit, Etruscis haud procul Ticino am-
ne, acie fufis, Insubriam occupat, Mediola-
numque condit.

Hinc alia atque alia Gallorum, Germano-
rumque manus subsequens, quicquid fere in-
ter Appenninum, Alpesque Ariminum vsque
agri Etrusci fuit, occupauere. Cæterum vbi
paulatim euersi subactique fuerint, inq; Pro-
uinciæ formam regio ipsorum redacta, cum
longum nimis foret, siquidem hoc in loco
exacte referre conaremur ex Sigon. de antiq.
Iur. Ital. lib. 1. cap. 24. & Onuph. Pauuini Imp.
Ropeti malumus.

Gallorum vis ingens quæ iam aliquandiu 472. 280.

in Pannonia confederat Leonorio, seu vt alij scribunt, Lomorio, seu Lonnoorio, Lutharioq; ducibus in Asiam irrumpens, à Nicomede conducta, in Bithynia occupanda ipsum adiuvat. Vnde & victoria obtenta. in præmium laboris parta cum ipsis diuidit Nicomedes: indeque Gallogræcorum, quos & Galatas vniuersæ gentis nomine vocat Apostolus, origo.

647. 105. L. Cassius consul vnâ cum legato L. Pisone ab Heluetiis Tigurinis occisus, exercitusque sub iugum missus.

692. 60. M. Valerius Messalla & M. Pupius Piso Frugi Calpurnianus Cofs.

Orgetorix seu Hertoge Henrics, hoc est, Dux Henricus Heluetius, de occupando Galliæ regno consilia agit: eoq; auctore instigatoreque Heluetii sese eam ad rem parant.

694. 58. C. Iulius Cæsar, & M. Calpurnius Bibulus Cofs.

Orgetorix fato defungitur.

Ariouistus seu Ehrenueffus, hoc est, acer honestatis cultor, Rex (Germanorum sc.) amicusq; ab senatu Rom. appellatur.

695. 57. L. Calpurnius Piso, & A. Gabinus Nepos Cofs.

*I. Lib. Comment. & I. Belli
Gallici annus.*

Heluetij in Gallias per prouinciam irru-
pturi,

pturi, a. d. V. Kal. Apr. hoc est, 28. Martij
ad Rhodanum conueniunt, ac transire conan-
tur quidem, sed prudentia diligentiaq; Cæsaris
prohibentur.

Tigurini ad Ararim ab eodem cæsi.

Heluetij reliqui iusto deuicti prælio, se de-
dunt, domumq; reuerti coguntur.

Edui vniuersaque Gallia Comata reliqua
Cæsaris auxilium aduersus Ariouistum im-
plorat, qui & haud procul à Rheno profligatur.

II. Annus Liberq.

P. Cornelius Lentulus Spinter & Q. Cæci- 696. 56.
lius Metellus Nepos Coss.

Belgæ in ditionem Romanorum veniunt.

Neruios ancipiti prælio, ad internecionem
propemodum delet Cæsar.

III. Annus Liberq.

C. Cornelius Lentulus & L. Marcius Phi- 697. 55.
lippus Coss.

Valesij in Alpibus à Galba deuicti.

Nannetenses Aremoricæque ciuitates reli-
quæ à Cæsare sub Corona venditæ.

P. Licinius M. F. Crassus in Aquitania felici-
ter castra hostium expugnat.

IV. Annus Liberq.

M. Licinius Crassus & Cn. Pompeius Coss. 698. 54.

Vsipedes & Tenchteri, Germanicæ gentes,
à Sueuis pulsi inque Galliam transire conati,
ab Cæsare ad Mosæ ostium profligantur.

Cæsar Rheum in Vbijs ponte iunctum
transit.

Post reditum in Britanniam traiecit.

V. Annus Libera.

699. 52.

L. Domitius Ahenobarbus & App. Clau-
dius pulcher Coss.

Cæsar pacata Treuironum ciuitate, in Bri-
tanniam exercitum traiecit. annuoque insulæ
imposito tributo reuertitur.

Legio Ro. ab Ambiorige Eburonum Rege
ad internecionem ceditur.

Q. Tullij Ciceronis legati Cæsaris castra
oppugnantur: sed ipsius Cæsaris aduentus
Induciomarique Treuiri cæde Gallia rursus
pacatur.

VI. Annus Libera.

700. 52.

Cn. Domitius Calvinus & M. Valerius
Messalla Coss.

Cæsar mutuo acceptis ab Cn. Pompeio
duabus legionibus Senones qui defecerant,
Treuirosque recipit: rursusque Rheno ponte
iuncto in Germaniam transit.

VII. Annus Libera.

701. 51.

Cn. Pompeius Magnus primus sine conle-
ga & Q. Cæcilius Metellus Pio Scipio ex Kal.
Sextil. Coss. Vercin-

Vercingetorix totius fere Galliae deficientis rex creatur.

Cæsar Auaricum expugnat.

Tandemque ad Alexiam Gallorum copiis profligatis, Vercingetorigem deditione capit.

11X. Vltimusq₃ annus Liberq₃.

Ser. Sulpitius Rufus & M. Claudius Marcel- 702. 50.
lus Coss.

Bituriges, Bellouacique se dedere coguntur.

Vxellodunum occupatur, totaque Gallia pacatur atque in Prouinciæ formam redigitur, tributo 400000 aureorum imposito.

L. Aemilius Paulus & Claudius Marcellus Coss.

Cæsar in Italiam excurrans, Antonium & seipsum honoremque suum municipiis Coloniisque commendat.

T. Labicnum Galliae togatae præficit.

I. ANNVS LIBERQVE

BELL. CIVIL.

C. Claudius Marcellus & L. Calpurnius Piso Cæsoninus Coss.

Cæsar Pompeio Senatuq; in Græciam fugato, urbem Rom. occupat.

Massiliam obsidet.

Petrcium & Afranium Pompeianos du-

ces in Hispania vna cum exercitibus ipsorum
deditione accipit.

II. Liber.

Massilia multis exagitata in fortunijis, Cæ-
sari sese tandem dedit.

Hispania vltior occupatur à Cæsare.
Curio occumbit in Africa.

II. annus III. vero lib.

703. 47.

C. Iulius Cæsar II. Seruilius Isauricus Cos.
prælio Pharsalico deuictus Pompeius.

III. Annus.

706. 46.

Q. Fufius Calenus & P. Vatinus Nepos
Cos.

Pompeius in Aegyptum confugiens, perfi-
de occiditur.

Eum Cæsar persecutus circiter 9. menses i-
bidem commoratur.

LIB. DE BELLO

ALEXANDRINO.

In his Alexandriam occupat, Regnumque
Aegyptium constituit, ac præsidio munit.

A Pharnace Ponti Rege cæduntur Romani.

Gabinus quoq; in Illurico cladem accipit.

Cassius in Hispania variis modis grassatus,
ingentem sibi conciliat inuidiam, tandemque
in fluuio Ibero suffocatus interit.

Rerum

AD LIBROS.

348

Rerum urbanarum status turbulētissimus.
Cæsar prouinciarum reliquiarum quidem
statum ordinat, pontum autem vi recipit.
Mithridatem Pergamenum, Bosphori Re-
gem creat, tetrarchia Gallogræca addita.
Tandemque Romam reuertitur.

LIB. DE BELLO

AFRICANO.

C. Iulius Cæsar III. & M. Aemilius Lepi- 707. 48.
dus Coss.

Rebus domi compositis in Africam traiicit
Cæsar.

Scipione, Iuba, Catone, Petreio exupera-
tis, pereuntibusque, prouincijs ijs ordinatis,
Cæsar domum redit.

LIB. DE BELLO

HISPANICO.

Rebus domi compositis, perceptoq; Pom-
peianorū in Hispania apparatu, ac reb. gestis.

Cæsar celeriter exercitum traiicit. 708. 44.

Vllensibus præsidium summittit.

Multos recipit transfugas.

At eguam deditione capit.

Burlauolenses imprudenti incredulitate
sua, in maximam incidunt calamitatem.

Tandem prælio Mūdensi victus Cn. Pom-
peius F. Carteiam se confert, Sextus in Celti-
beriam aufugit.

Mundam recipit Cæsar, vt & Cordubam & Hispalim cæteraque oppida.

Cn. Pompeius in spelunca quadam deprehensus necatur.

Atque Hactenus Hirtiana ea quæ exant
Commentaria Cætera reperiuntur apud Dio-
nem Cassium, Liu. epitom. Flor. Velleium,
Plutarch. Cæs. Pomp. & Anton. Ap-
pian. Alexandr. Eutrop. Oras.
Sueton. Goltz &c.

NOMENCLATOR

GEOGRAPHICVS

Omnium Galliae, Germaniae, & Bri-
tanniae locorum, quorum apud
Cæsarem fit mentio,

*Excerptus potissimum ex Thesouro
Geographico*

ABRAHAMI ORTELIJ.
A.

DVATICI, Galliae Belgicae po-
puli, Neruijs & Eburonib. vicini
Dioni Aluandus perlin prima. Hos
Rheoanus putat à Cicerone A-
tuas dici. Becano sunt hodie ij Brabantiae
popu.

populi, qui Cameracensi diœcesi subsunt: urbemque Aduaticum seu Atuaticum vt alij scribunt, Antvverpiam esse iudicat. Alij Bosleducenses Aduaticos faciunt. Pet. Dinæus ex Cæsare colligi ait: sedes ipsorum inter Nervios, Menapios, Eburones Treuirosq; fuisse: vbi nunc sit Brabantia Gallica, silua Sonia, itemque pars Hannoniæ Hasbaniæq; & comitatus Namurcensis, ad vtramque Sambrae fluminis ripam.

AEDVI, vt antiquarij, seu vt alij Edui, seu vt vulgò hætenus scripsere Hedui, Celticæ populi sunt: quos hodie, Burguignons, seu Burgundos vocamus.

AGENDICVM Cæsari Agedicum Ptolemæo, inter Celtas opidum. Prouins Marliano auctore: Milly en Castinois potius videtur Vigenerco.

ALDVABIS, Sic enim legit Ful. Vrsin. apud Cæsarem; quæ in loco alij codices, Alduasdubis, & Alduasdalis habent. Ptolemæo Dubis est. Atque ita restituendum in Iuliani Imp. epistolis, in quibus Danubia inuenies. Est autem Galliæ Narbonensis fluuius, quem Poldus & Marlianus hodie, le Doux, nomen habere aiunt.

ALEXIA Cæsari Mandubiorum in Celtis opidum. Alesia Paterculo scribitur, Diodoro, & Polyæno lib. 8. Strateg. L. Aussois en Burgogne, vocant. Paradinus vero dicit eius

nihil hodie exstare propter nominis vmbra
Aliz. cui subscribit Vigenereus.

ALLOBROGES, seu Allobriges, vt Græci
vocant, Galliae Narbonensis populi, Sauoie,
Sabaudia, Schudo, Daulpinois, Delphinatus
Marliano, Poldo & Rhenano.

ALPES, montes longissimi tractus, qui
Italiam à Germania & Gallia velut muro
quodpiam natiuo separant. Alpia & Apionia
olim dictos fuisse scribit Strabo. Stephano
etiam Alpeia & Alpeioi dicuntur. Olpia sint
Fauorino. Hodie multis locis, in Germania
etiamnum, Alben vocantur. Salpij videntur
ab Lycophrone appellati: vt sentit eius com-
mentator Isacius. Alpīs singulari numero ali-
quando vsurpant Poetæ. Abax vocat Serapio
cap. de resina. De his vide Alciat. in com-
mentariis ad Tacit. de morib. German. Sed
in primis Ios. Simler. in libello quem de Alpi-
bus inscripsit.

AMAGETORRIA, vide Magetobria.

AMBARRI, Celtarum populi, quoniam
hodie sint, dissentiunt. Berry ab allusione vo-
cabuli: quidam alij Charrolois, Bourbon-
nois, hoc est, Burbonios aut Niuernois, hoc
est Niuernenses faciunt: nonnulli Semar &
Monthor.

AMBIANI, Belgicæ gens. Amiens hodie
Picardiae vrbs. Ambianū initio Sāmorobriam
dictam,

dictam, scribit Sigebertus: si Samarobrinam voluerit dicere, false; cum ex Cæsare & Antonino diuersas esse vrbes constet. Ambiano idem Antoninus tribuit LEG. XXIII. videatur & Dinæus.

AMBIBARII, Celtarum populi, inter Armoricos. Ambie eo in loco ponitur à Vigenero, prope montem S. Michaëlis.

AMBIALITES, aut Ambiliates, in Celtica, Marliano & Orontio, Auranthes, Cænali Lambeois.

AMBIVARITI, Belgicæ populi, Antvverpen Petro Dinæo: qui populum potius eo nomine significatum putat olim, quam urbem: Cum veteres Andouerpos nomine multitudinis extulerint. Eumque tractum incoluisse autumat, quo iam & Antverpia, & Boscum & Grania Breda & Bergæ ditionis Brabanticæ opida sita sunt. Becanus verò, D. Lant van Ryen, interpretatur: dicitq; ea Brabanticæ opidula comprehendi, quæ in Berg terminantur: quæ sunt, Bergen op zoom, Steenbergen, Senenbergen, Geertruydenbergen, inter Mosam & Scaldim sita.

ANARTES, Cæsanri sunt populi Dacis vicini. VValachi, Seruij & Bulgari sunt Blasio Vigenero.

ANCALITES, Britannicæ insulæ populi. Ankelut Glareano. The hundred of Henley,

Camdeno, hoc est, Centuria Henleiana.

ANDES, Celtarum populi, Ondicæouæ Ptolemæo. Andecaui Tacito. Plinio, Andegaui. vulgo Andegauenses. & hodie regio, Aniou: vrbs, Angiers.

ANTVATES, Finitimos Gebennæ opido & Allobrogibus existimat Marlianus, & eiusdem nominis adhuc extare vicum & praefecturam Monachorum inter Geneuam & Delphinatū affirmat. Pais de Vault Schudo. Pais de Aëlen Vigenereo.

AQVITANIA, Gallia Comata pars tertia Iulij Cæsaris tempore, ab eodemq; descripta. Stephanus per y, scribit in secunda. Hodie Guienne vocatur. olim Aremoticam dictam ait Plinius. vnde Rob. Constantinus fortassis etiamnum tractum quēdam in ea, Armignac, seu Armeniacam dici coniicit.

ARAR, Gallia Narbonensis fl. Plinio Virgilioq; Araris. Ab Ammiano Marcellino Sangonam dici scribit Paradinus: Sauconnam vero legit is qui Raphelengianam Cæsaris editionem adornauit. videturq; Scoras à Polybio appellari. Hodie Saone vocatur. Auctor de fluminibus tradit Brigulum antea nuncupatum. Fides sit penes auctorem.

ARDVENNA, Gallia saltus in Belgio maximus; nomē fere retinet, Ardennē namq; vocant Franc. Irenicus Achter VValdt, appellat, seu potius Acher VValdt, hoc est, Aquif.

granensem siluam. Eos namque attingit: locumque adducit ex Ligurino, qui Aquarum Granensium mentionem facit, hoc disticho.

Inde per Arduennæ saltus peruenit ad illum

Vsq; locum, cui nomen Aquis posuere priores.

Rhenanus Lutticher VValdt vocat: quasi Leodiensium nemus dicas. Nam & ad hos quoque pertinet.

AREMICI, siue Artomici (nisi forte diuersi sint populi) ad fines Volgarum attingunt. Marlianus eosdem putat qui principatui Aurasiæ, seu Utanio, Orage, dicto subsunt. alij Armignac seu Armenianos.

ARMORICAE ciuitates ponuntur à Cæsare eo in tractu, qui Britannia minor Sigeberto vocatur. Hermionia etiam, & vulgò Bretagne, seu Britannia minor seu citerior. Rob. Cænali auctore. Antiqua Britannica lingua hodie Lhydavv appellatur, vt scribit Humfredus in suo Britannicæ descriptionis fragmento. Io. Lelandus, Armoria, idem significare dicit, quod supra mare, ipsa Britannica lingua. Sunt Plinij Britanni, Pontico Virumico si fidendum. Letauia cur itidem dicta sit, ex ijs facile coniectu est, quæ suprâ allata sunt ex Humfredo.

ARVERNI, Celtarum populi Atoerni Stephano, Græcorum linguæ, vt sit flexura vocabuli accommoda. Hodie, Auvergne seu Auernia.

ATREBATES, Belgæ, Artois hodie eorum regionem vocant. quamvis Ptolemæus, qui Atribatios nominat, Australiores eos faciat, quàm nunc sint ij qui Artesiam seu Artois incolunt. vidæ & Dinæum.

ATVATICI, vide Aduatici.

AVARICVM, opidum in finibus Biturigum. Viarous Marliano. Sed Bourges vocant Io. Calamæus & Theob. Fagotius.

AVLERCI, Galliæ Lugdunensis populi, quos quidam, Orleans seu Antelianum, quidam Rouen seu Rhotomagum ciuitates esse volunt: alij regionem Auge seu Augiam. sed Vigenereus putat Aulerci pronomen tantum aliquot populorum esse, itaque citra distinctionem legendum apud Cæsarem; Aulerci Eburonices (aut Eburones) Aulerci Brannouices, Aulerci, Cænomanni, & Aulerci Diablintres. atq; huic opinioni suffragantur docti plærique.

AVSCI, in Aquitania. Aux. Orontio & alijs. quæ vrbs Augusta Ausciorum Ptolemæi, Villanouano & Mercatori est.

AXONA, Belgicæ fluuius, in Rhemorum finibus. Disne hodie, an Aisne, vel Auaix vocetur, discrepant.

B.

BACENIS. Germaniæ silua Cæsari, Chiuscos à Sucuis dirimēs: quam Althamerus pu-

tat Thuringervvaldt vbi forte Semana Ptole-
mæi. Confundunt quidam cum Hercynia sil-
ua & Marliana. & Schvartzvvaldt nominant,
hoc est, siluam nigram. Qua de re rursum in-
fra sub litera h.

BATAVI, Ptolomæo, Tacito & Cæsari Ger-
maniae inferioris populi, ad Rheni ostia eam
regionem incolentes, quæ hodie Holandia
dicitur, sed improprie. Ea namque Holandiæ
pars, quæ hodie inter veterem Rhenum &
Vahalim fluuios à Lobico ad Oceanum vs-
que velut brachiis duobus constringitur, Ba-
taua olim dicta fuit. Atque hic tractus etiam-
num veteris nomenclaturæ vestigia retinet.
Nam Betuvve ab incolis vocatur. Hæc fere
Lamb. Hortensius in libello Ultraiectinarum
secessionum. Batauorum insula hæc voca-
tur à Plinio, Dione, Cæsare & Tacito. Bat-
tua ab Aimonio : & Badua à regione nun-
cupatur. Videatur Pet. Dinæus antiquit. Belg.
& Hadrian. Iun. Batauicis. Et Welser. frag. tab.
antiq.

BELGAE seu Belgica, mox è principio
commentar. Cæs. innotescunt: dicti vernacu-
le, de Belgen, seu Welgen. Huberto Thoma,
vt Dinæus testatur, autore. seu vt nos supe-
riores Germani enunciamus die Welschen,
seu vt Heluetij hodierni, die Walchen, hoc
est, peregrini.

BELGIUM, in quo scribit Cæsar septem legiones collocasse, Hircius quatuor, Marlianus & Glareanus pro vrbe, non pro regione accipiunt: quorum in sententiam pedibus it Blas. Vigenereus in suis annot. lingua Gall. Cæsaris in commentar. scriptis, eamq; Bauay Hannoniæ opidum interpretatur. Beauuois, vrbs Picardica est Marliano. Ast opidum vnicum IIII. legionum capax esse: fortasse vix crederet Vegetius. Sed & sub Belgio plures ciuitates comprehendi, docet ipse Cæsar lib. 5. vbi dicit Britanniae maritimam partem ab ijs incolis, qui prædæ ac belli inferendi causa, ex Belgio transierant: qui omnes fere ijs nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eò peruenerunt. Nec etiam sub Belgio totam Belgicam intelligit. A. Belgio enim eodem libro, Nervios, Morinos & Eburacos (Belgiæ populos) distinguit. Partem Belgicæ itaque Belgium videtur vocare; eam forte, quæ versus Septentriones est, quo in loco hodie Hollandiam, Zelandiam, Brabantiam, Flandriam, Gelliam & Cliuiam habentur; vbi confluentia existit maximorum fluminum, quorum ostia facilem descensum in Oceanum, indeque in Britanniam præbent.

BELLOCASSI, aut Bellocasses, sunt qui eandem cum Verocassibus aut Velocassibus gentem

gentem faciant : eorumque rursus quidam, Vergassins seu Vergassios ad Sequanam, quorum opidum primarium Gisors, esse volunt. quidam in vltimis Arémoricæ Galliæ finibus ponunt. Marlianus vero distinguit, & Bellocastos Celtas, ait, eos qui hodie Baiocenses: Velocasses autem Belgas eosque qui hodie in comitatu Flandriæ territorium Castell obtinent.

BELLOVACI, in Belgica siti. hodie Beauvoisin. vide Dinæum.

BIBRACTE, Aeduum longe maximum & copiosissimum opidum Beaulne Orontio in sua Galliæ tabula. item Vigenero. Marlianus scribit nomen retinere. Iulia quondam dicta, incorruptus sit panegyri Constantino dicti locus: vbi hæc in calce leguntur. Bibraete quidem hucusque dicta est Iulia. Bibraete & Augustodunum vnum eundemq; locum designare vult Pet. Sanct. Iulianus in sua Burgundia. Beuray d' Autum.

BIBRAX, Rhemorum opidum. Braine H. Leodio. Bray in comitatu Retellenfi alijs Vigenero Bresne.

BIBROCI, pro quo nonnulli Bibrocassi legunt, Britanniaë populi. Glareanus eos nominat Bibrogger. The Hundred of Bray. hoc est, Centuria Braiensis.

BIGERRIONES, Aquitani. Bigetti Plinio.

Begeritani Aufonio, & Bigerricus Ager Sidonio. Begorram eius ciuitatem habet Gr. Turonensis. 9. Bigorre.

BITVRIGES. Celtæ, Ligeri fluuio ab Aeduis diuisi. Hos Plinius cum Strabone & Ptolemæo Cubos vocatos scribit pays de Bery hodie est. Hos Ambarros esse dicit Villanouanus ex Paulo Aemilio.

BOII, Transrhenani populi. Eorum pars qui cum Heluetiis Galliam inuaserat, in finibus Aeduorum, ipsis Aeduis deprecantibus, collocata, eos fines incoluisse creditur, qui hodie Bourbonnois seu Burbonia. Boia opidum etiam habet Cæsar.

BRANNOVICES, Celtæ Moriano, Marliano & Pingomo. Eisdem cum Brannouis forte putat Marlianus. Sed Vigereneus hos putat hodie Briancon occupare.

BRATVSPANTIUM, inter Bellouacos & Ambianos opidum. Existimat Car. Bouillus pagum esse qui hodie Granuilles vel Gratte Pance dicitur. Sunt quibus videtur Clermont en Beauuoisins. alij malunt Beaumont sur Oyse. Bratuspantiij etiam mentio fit in vita S. Guiberti; item in Aüsfredi Episcopi Vltraicætensis, apud Sigebertum.

BRITANNIA, Cæsaris tempore parum explorata regio: si alijs scriptoribus creditur: tamen accurate satis eam describit Cæsar. Vnde sunt

de sunt qui dubitant an commentarios istos scripserit ipse Cæsar. Vt ut sit, Britannia nomine veteres comprehendebant omnem illam maiorem insulam, cum circumfusus minoribus, quæ hodie in Angliæ & Scotiæ regna diuiduntur. Origo vocabuli varia quidem traditur: verisimillima autem est ea, quam affert doctiss. Camdenus qui Brith, veteribus incolis dictum ait, omne id quod depictum coloratumque sit. Quoniam igitur Britanni glasto (Glass autem etiamnum cœruleum ab ipsis vocari is ipse quoque annotat) sese depingere olim assolent: Britones, terraque ipsorum Brith-tania hoc est pictorum terraque dicta est.

C.

CABILLONVM, Aeduorum opidum Marliano, nomen retinens, Chalons sur Saonne.

CADETES, Inter Armoricas ciuitates Chasteau Briant, Orontio. Alijs, Quimpercorentim.

CADVRCI, & Heleuteri Cadurci (nisi diuersa sint) Celtæ iidemque qui hodie, Cahors.

CAERESI, Germaniæ populi. Nunc Ripenses appellantur, inquit Hub. Leodius: ubi arx Cercy nuncupata, ad Mosam. Namur est Vignereco.

CALETES, Belgicæ populi. Strabo eos ad Sequani ostia pertingere facit. Eorum regionem esse Dinæus putat quæ hodie Le pais de Caulx. Turnebus, eum tractum, in quo hodie Diepa & Iuliobona, & Caletenses.

CANTIVM, Britanniaë Insulæ promontorium orientale Straboni & Diodoro. Hodie The forelandt of Kent appellatur. Cæsartotum hunc tractum insulæ qui se versus ortum extendit, Cantium vocat. Cantiam vocat Beda. Hodie vulgò Kent nominatur Littus Saxonium in lib. Notitiar. est lib. 2. cap. 72. vti Pancirol. distinxit.

CARNUTES, Celtarum populi. Eorum urbem puto Carnotum à Tibullo, & Carnutum à Zozimo vocari. Chartres.

CASSII, Britanniaë insulæ populi Gasserer Glareani. Caiskovv Camdeni.

CATVACI, Belgæ. Marlianus & alij putant eos esse qui Duacum, Donay vulgò, habitant. Aduatici legendum docet Dinæus.

CATVRIGES, Alpium incolæ Nomen vetus, aliqua inflexione retinent, inquit Simlerus. Charges, enim opidum eorum Galli vocant, vt docet Vigenereus prope Embrium est.

CELTAE, qui Cæsari fuerint, satis ipse initio libri primi ostendit. Nomen ipsorum alias latius extenditur. Græci quidam eo & Germanos comprehendebant & omnes Gallos.

CENI.

CENIMAGNI, Britanniae populi. Glareanus eos Cunman appellat. Eosdem cum Ice-nis esse vult Camdenus.

CENOMANI, vel Cenomanni, siue etiam Aulerci Cenomani: Celtæ. Le Mans, &, pais du Mayne.

CENTRONES, Neruiorum clientes Cæsari in Gallia Belgica, S Truyden opidum Brabantiae, quod à Gallis hodie Centron vocatur, diœcesis Leodiensis, putat Hen. Leodius. Becanus vero Cortryck. Flandriae ad Scaldim opidum.

CENTRONES item Cæsari & Antonino, populi sunt in Graiis alpibus. Tarantaise Marliano Vigenereo & Schudo. Sed hos nonnulli Centrones apud Cæsarem vocandos autumant.

CHERVSCI, Tacito, Paterculo & Straboni: Chærusici Ptolemæo: quos Vib. Sequester Ceruecios nuncupat. Germaniae populi, Bacceni silua à Sueuis diuisi. Mansfelder seu Mansfeldicos sese existimare ait is qui Raphe-lengianam adornauit editionem. Luneburgenses mauult. Had. Iunius in sua Batavia. Vide Althamernum in Tacitum.

CIMBRI, Germaniae populi maxime Septentrionales. Iuthlanders seu Iuthlandi sunt nostra tempestate, iidem cum Cimmeriis Straboni. Nominis originem eruditi hodie

ab Gomero, Iapheti F. Noachi N. deducunt, initioque dictos volunt Gomaros seu Gomeræos, seu Gomeritas. Vnde etiamnum superesse vocab. Kumero & Kumeri quo sese Britanni sua lingua, ut & mulieres Kumeræes vocent, pro quo alij inepte Cambros Cambraſque efferant, uti vult elegantiff. scriptor Cul. Camdenus. Sed & Cerberios ab Aristophanis commentatore Cimbros vocatos notat Becanus.

COCOSATES, (seu Cocossates Sexignani, ut Plinius nominat) Aquitaniæ populi.

CONDRUSI, & ut existimat Vigenereus, Condrufones, Germaniæ populi, seu potius Belgicæ. Condrotz hodie. Leodiensis diœcesis tractus est, in quo caput est Hoyum opidum, ad Mosam. Pet. Dinæus & H. Leodius. Condostrum Austrasiæ vocat Molanus in vita S. Beregisi.

CONFLVENS Mosæ & Rheni, in Belgica non longe ab opido Bommel.

CVRIOSOLITAE. Inter Armonicos, ad Oceanum. Corisopitenses multis esse, tradit Marlianus. Vulgo Cornouaille.

D.

DIABLINTES vel Diablintres, Celtae. eosdem cum Diablandis Plinij facit Vrsinus. Diaulitas Ptolemæi credit Villanouanus. Lecondou opidum ijs adscribit Marlian⁹. Becanus

canus vero in suis Atuaticis Linter interpre-
tatur: qui pagus est Brabantia ad Getam flu-
men.

DVBIS vide Alduabis.

DVROCORTORVM, vel Duricortora, Du-
rocordum, Durocordorum; varie enim & a-
pud auctores alios nominatur, & in Cæsaris
codicibus legitur, Rhemorum opidum: quod
Reims appellant Cœnalis & Vigenercus.

E.

EBVRONES, qui & Auleri Eburones. Bel-
gæ, Treuironum clientes. Eburi Dioni.
Horum vrbs hodie Leodium & Leodicum di-
citur; vulgo apud Gallos, Liege, Teutonibus,
Luyck & Lütich.

EBVROVICES, Celtæ, Eureux Mar-
liano.

EDVI vide Aedui.

ELAVER, Celtarum flumen in Auernis. Al-
lier, Marliano. idem cum Eleari Sidonij. Vide
Gabrielem Simeonium in Dialogo pio &
speculatiuo.

ELVSATES (ita enim emendant pro Elu-
stares) Aquitaniae populi, in comitatu de
Foix)

ESSVI, Celtarum populos, in Britannia
aut Normannia. Retelois hodie dictos autu-
mat Marlianus. Vigenercus ab allusione vocis
magis credit esse Bessin prope Bayeux. Di-

naeus comitatum de Eu putat. Bouillus eos in Belgica ponit, atque Tirache & Teresse appellari vult. quasi dicas, Terram Essuorum. Hub. Leodius Hannoniæ urbem Actheos occupare existimat.

G.

GABALI, inter Celtas à Marliano collocantur: quos etiamnum nomen retinere affirmat: atque urbem esse Episcopalem provinciae Bituricensis olim, nunc Arelatensis.

GALLI, quinam illi Cæsari, apparet ex initio lib. i. comment. ipsius de bello Gallico.

GARITES, Aquitani, ubi hodie opidum Agen ostendit Orontius. Lestore est Marliano.

GAROCELI, Inalpini populi. Marlianus, & Pardius eos in monte, Mont Cenis dicto collocant. Valde Morienne Vigenereo.

GARVMNA, fluvius Celtas ab Aquitanis diuidens. Ptolemæo Garyna est. Garonne hodie. Garumnos, huius accolae nominat Cæsar.

GEBENNA, & Gebennici montes, qui Aruernos ab Heluiis separant. Cemmenus mons Ptolemæo Poldus Montaignes de Ceuennes appellat. Vinetus & alii, Montaignes d'Auvergne, montes Auernicos.

GENABVM, Celtarum opidum, ad Ligirim. Aimonio & Cœnali Orleans: Paradino & Vigenereo Gian.

GENEVA,

GENEVA, in Allobrogibus, nunc liberum opidum ad Lacum Lemanum. Incolis Geneue. Heluctiis & Germanis Ienff seu Genff.

GERGOVIA, duo opida sunt apud Cæsarem huius nominis: vnum in Aruernis ad flumen Elauer, quod Gergoie Gab. Simeonius, Clermont Belleforestus nominant: alterum in Boiis: quod Belleforesto & Paradino Molius est. Vigenerco Monlucon, vel Nerey, vbi Thermæ sunt multaque vetustatis Romanæ vestigia.

GERMANIA, Incolis Teutschland. ad verbum Tuisconum terra. Exteris Alemagna. ab eiusdem scilicet parte, Allemannia: cuius reliquiæ supersunt in Algouia. Licet alij totam gentem sub inclinati imperij tempora eo nomine dictam velint. Etyma autem nominis Germanorum varia refert Had. Iun. Batau. cap. 21. ipse ab Tho-gorma seu The germa, deducens.

GORDVNI, Belgæ, sub Neruiorum imperio. Gandauum seu Gendr putat Marlianus.

GRVDII Neruiorum clientes. Lannois Marliano. Brugge Flandriæ vrbs Becano, aliis Louanium seu Lōuen.

H.

HARVDES, populi Transrhenani, Sequanis vicini. Costentz Roberto Cœnali.

Dubitat Vigenereus num sint Charudes Ptolemæi.

Hedui vide Edui.

HELEUTERI, putat Vigenereus & alij Celtarum populum, qui hodie Viuerais incolit. Alij, nec inepte, prænomen tantum gentis putant, vt & Aulerci, legendumque connexim, Heleuteri Cadurci, Heleuteri Sueffiones.

HELVETII, satis à Cæsare descripti, Schvveitzer & Eydtgenossen, incolis. Suisses Gallis.

HELVII, Aquitanicæ populi. Albi Oronio. Albigeois Belleforesto, qui putat Elicocos Ptolemæi esse.

HERCYNIA. Silua in Germania maxima. Orcinia Eratostheni, teste Appollonij Scholiaste. Orcynium Ptolemæo. Hercynius saltus & Hercynium nemus Plinio. Rhellicanus in annotationibus ad Cæsarem & cum eo fere Althamerus ad Tacitum, hæc de isto nemore afferunt. Vnam eandemque esse siluam, veterum Bacenim, Martianam, Gabritam, Semanam & Hercyniam: hodie vero diuersis nominibus appellari. Nam iuxta Friburgum Brisgauicæ Schvvartzvvaldt; hoc est, silua nigra, prope Heidelbergam Odenvvaldt, quasi Othenvvaldt, hoc est, Othonis silua: prope Herbipolim Steygervvaldt: ad Loniā amnem
prope

prope confluentiam Westervvaldt, hoc est, occidua silua: prope Francfurdiam Spesnart: in Saxonix faucibus ad Mansfeldensem ditionem, Auff dem Hartz, hoc est. ad verbum, super resina, id est silua resinifera, Hartzvvaldt, vnde & nomen Hartzinix scilicet siluæ, seu vt Latini scriptores extulere scripsereq; Hercinix seu Hercynix: ab Thuringis denique Thuringervvaldt, Thuringorum silua, & Behemervvaldt, hoc est, silua Bohemica.

HIBERNIA, Insula maris Oceani. Incolis Erin. Germanis Irlandt.

I

ICCIVS PORTVS. Morinorum in Belgica nauale, vt scribit Strabo: sed is Itium habet: vt etiam plæraque m. ff commentariorum Cæsaris. Hodie Calez est, vt Lhuydus ostendit: quam urbem vernaculo vocabulo Petresse quandoque vocatam scribit P. Oudergerst in suis Flandrorum annalibus. Sunt qui S. Audomari olim Iccium portum fuisse credunt: persuasi partim ex loci situ; qui cum valde humilis sit, præalta tamen littora urbem quodammodo cingunt, & sinum maris olim capacissimum fuisse indicant; partim & vetusto vrbis nomine, quo Sithien vocitabatur q. d sinus Ithij. His addam distantiam, quæ est ab hoc opido ad proximum Britannix Insulæ continentem, ad amussim cum CCXX. sta-

dijs, quæ illi Strabo lib. 4. tribuit hodie quadrare. Tot namque stadia XIII. miliaria nostratia efficiunt, quæ in hac distantia computantur. Cæsar eam XXX. mil. passuum facit, Plin. quinquaginta, Dio lib. 39. sex millibus auget. Hunc portum videtur Plinius alio loco Britannicum portum Morinorum vocare.

IOSEDVM, vide Metiosedum.

IURA, Cæsari & Plinio Iurassus Ptolemæo mons Galliæ Narbonensis. Ioux. Iurat. Pirreport seu Piereport h. e. porta saxea & Mont Saint Glaude, hoc est, Mons S. Claudij aduersus forum locorum accolis appellatur. Schudo & Poldo auctoribus. Rhellicanus scribit eum à Sabaudis accolis, ab ea nempe parte qua filuosissimus est, Iurten & ab Heluetijs Leeberg vocari, & ab altera parte Blamberg.

L.

LATOBRIGI, Celtæ, finitimi Heluetiis. Losenne, ad Lemanium lacum, vel itis tribuere Marlianus. Rhellicanus Wallisserlandt, & Schudus Clegevv, seu Cletgovv, Cletgouiam.

LEMANVS, Lacus Heluetiorum. Limene Ptolemæo, & Lausonius in itinerrario Antonini nominatur. Hodie à Gallis, Lac de Losanne & de Geneue, dicitur, à Germanis, der Genffer ee seu lenffersee.

LEMOVICES, Pictonibus vicini: Limosius

mosius hodie & vrbs primaria, quam Lemo-
uicum Hirtius nominat, Limoges. videntur &
inter Armoricos alij Lemouices à Cæsare nu-
merari Leonhi sunt R. Cænali.

LEPONTII, Rhetica gens Straboni, Hel-
vetiæ populi, apud quos Rheni fontes sunt
Cæsari Rhynvalder; summa alpium habi-
tantes. sunt Schudo. Lepontios Viberos no-
minat Plinius, qui Rhodani fontem accolunt.
Forte Suitenses hodie dici putat Marlianus.

LEVACI, Belgæ Nerviorum clientes. Lo-
uen Brabantiæ urbem interpretatur Marlia-
nus. Becano vero sunt qui Slusam, Ardenbur-
gum, Axellam & Oostburgumllandriæ opida
inhabitant.

LEVCI, Belgæ. Eorum urbem vocat Pro-
lemæus Tullam: vt & itinerarium Antoni-
ni Toul in Lotharingia, Marliano & Di-
neæo.

LEXOVII, vel Lexobij, Celtæ. Lisieux in
Normanniæ ducatu, vt Marliano & Vineto
placet.

LIGERIS, & Liger Celtarum flumen ma-
ximum. Loire.

LINGONES, Celtæ. Longones habet Pro-
lemæus. Ligoniam urbem nominat Greg.
Turonensis. Langres hodie.

LYTERIA, opidum Parisiorum in insula
Parisiorum. vbi hodie sedem regiam locant

Francogalli, & Paris vocant Lucotetia Prolemaeo, & Leucetia Iuliano, in Misopogono est.
M.

MAGETOBRIA, seu vt malunt, Amagetobria, in Celtis locus, quem Touat Marlianus vocat: Vigenereus Montbeliard. Bouillus Masieres. Locus clade Gallorum nobilis.

MANDVBII, Celtarum populi, quorum caput Alexia, in ducatu Burgundico, vt putat Marlianus.

MARCOMANNI, Germaniae populi qui cum Ariouisto Galliam inuascerant, Merhern, hodie est Dubrauo & alijs.

MATISCONA, Aeduorum ad Aratin ciuitas. Marlianus Matcon interpretatur.

MATRONA, Galliae fluius, Celtas à Belgis determinans. hodie Marne.

MEDIOMATRICES, Belgae, quos Westricher appellat Rhenanus. Eorum metropolis Metz dicitur in Lotharingia.

MELODVNVM, Senonum in Sequanae insula opidum, hic Melun.

MENAPII, Belgae, Morinis contermini, quos Marlianus & Leodius, Geldrenses, Iuliacenses & Cliuenses putat. Ortelius Brabantos & Flandros.

METIOSEDVM, aut Iosedum, ad Sequanam opidum. Marliano Corbeil est.

MONA,

MONA, inter Angliam & Hiberniam insula, dubium an illa, quæ medio cursu inter utramque (ubi & Cæsar collocat) quæque hodie Meuan ab incolis, & Man ab Anglis vocatur: an illa quæ proximior Angliæ, quæq; Mon, & ab Anglis Anglesey dicitur.

MORINI, Belgæ. Teroanne indigitât Marlianus & alij Bouilus Monstreul.

MOsa, Galliæ Belgicæ celebris fluuius, ex Vosago monte scaturiens. Gallis hodie Meuse. Germanis infer. Macse. superioribus die Maaf.

N.

NANNETES, populi haud procul ab ostio Ligeris, hodie Nantes.

NANTVATES, Plinio & Cæsari Nantuatæ Straboni. populi ad Acronium lacum. Marlianus Costentz interpretatur: Schudus scribit eorum tractum hodie, de Waatt & Vethlandt Germanice, pais de Vault Gallice. Idem putat eosdem esse cum Antuatibus. sed falli eum credit Vigenereus. Nantuatum regionem, & nomen scribit Paradinu hodie exstare in opidulo, quod etiamnum Nantua nuncupatur, non longe ab vrbe Chembery dicta.

NARBONA, provinciæ Romanorum vrbs, à qua & Gallia Narbonensis nomen seruat, Narbone.

NEMETES Rheni populi Rhenano &

aliis, Spirenses, quorum vibs Speir Spira, in qua hodie summum Imperij Romano-germanici tribunal est, quod Cameram vocant.

NEMETOCERNA, in Belgica opidum. putat Marlianus opidum in Nemetibus. Bouillius urbem Namur, quam Teutones Namen vocant. Vigenereus ait hodie locum esse sine nomine. Scribunt alij Nemotocenna.

NERVII. Bellicosissima Belgica gens. Becanus Oudenaerde interpretatur. Ceteri Tournay & Doornik.

NITIOBRIGES, Galliae Narbonensis populi. Montpellier & eius territorium hodie, ut Marlianus & Poldus docent, alij Vesez.

NORICVM, regio & Norica vibs, in Germania, hodie forte Norimberga. vide Irenic. l. cap. 20. Vbi nominis vestigium superesse ait in Norkey ut ipse scribit, seu ut alij rectius Nortgevv, hoc est, Septentrionali tractu. Ita enim vocabulum id ab Germanis accipi auctum.

NOVIODVNVM, tria opida huius nominis habet Caesar: Belgarum vnum, vicinum Sueffionibus, hodie proculdubio Noyon. In Burigibus alterum, quod Hotomannus & Vigenereus Neuuy sous Barancon censent. Tertium Aeduorum, quod iidem Neuers indignant.

O.

OCELVM, Cæsari & Straboni in Alpi-
bus opidū. quod Villanouanus & Var-
rerius Oulx appellari aiunt (Ours Itali di-
cunt) Isilles vocat Simlerus. Esilles Vigene-
reus. Noualesiam interpretatur Marlianus: &
Chielano Castilioneus: sed male, vt docet
Varrerius. Non esse idem cum Ocella Pro-
lemæi, quod in Lepontiis ponit, ostēdit Schu-
dus erudite.

OCTODORVS, Veragrorum Vicus S. Mau-
ritij hodie, inquit Marlianus. Vallesia Vallis
Rhenanus & Schudus.

OSISINI, qui Plinio Osismij: quōsque Ti-
mios vocat Pithæus apud Strabonem, cui e-
tiam Silmij sunt. ad mare Britānicum populi.
Landriget nominat Cœnalis.

P.

PAEMANI, Belgij populi. Peelanders (hi
in Brabantia sunt) vocat Dinæus. H. Leo-
dio in Arduenna silua sunt, vbi nunc Pemont
Vicus est.

PARISII, Ad Sequanā populi. hodie
proprei l' isse de France & caput eius Paris de
qua sup. Lutetia.

PETROCORTI (quos Petragorios dici-
mus, inquit Marlianus) in prouincia Burde-
galensi populi, Perigæus Orontio. Petrogo

ri sunt Plinio, Tarni amne à Tolosanis discreti.

PICTONES, Celtarū populi hodie Poictou & vrbs primaria Poitiers, Pictauium.

PLEVMOSII, Belgæ sub Neruijs. Flandri Marliano. Sed Becano proprie ea Flandriæ Occidentalis plaga, vbi Ipera, VVerma, Honscota, & Dixmuda. H. Leodio Cottryck tantum est, ad Legiam opidum.

PRAECIANI, Aquitani, versus Hispaniam. Bearne hodie, aut Baionne, aut Precius vt alijs placet.

PROVINCIA Romanorum ea Galliæ pars quæ etiam Narbonensis dicta. Eius pars quædam hodieq; nomen retinuit. Prouence.

PYRENAEI, Pyrenæus saltus. Montes altissimi, qui Galliam ab Hispania separāt. Los Pyreneos Hispani in vniuersum vocant. partes tamen separatim diuersa nomina sortiuntur.

R.

RAVRACI, Ad Rhenum populi, Heluetijs vicini. Basser sunt Schudo, id est, Basi-
leensis territorij incolæ.

RHEDONES, Inter Armoricos. Renes hodie, minoris Britanniae caput.

RHEMI, Belgæ, adhuc nomen seruant, & vrbs primaria Reims.

RHENVS, Fluvius notissimus, Galliam à Germa-

Germania separans. Germanice Rhyn, seu vt Sueui enunciant, der Rhein.

RHODANVS, Galliae celebris fluuius, prouinciam Romanorum à Celtis dispartiens. Rhosne hodie.

RVTHENI, iidem Rhutani Ptolemæo in prouincia Romanorum populi, qui hodie Rouergne regionem habitant, teste Belleforesto. Rodes eius urbem interpretatur Marlianus. hæc autem Rhutena est apud Turonensem.

S.

SABIS, Belgicæ fluuius, Mosam influens, Sambre.

SAMAROBRIINA, eadem Samarobriga Ptolemæo. Belgicæ vrbs in Ambianis; quam H. Leodius Cambray, Dinæus & Becanus Amiens, Bouillus & Chastanæus S. Quintin. Ortelius vero Bray ad Somonam flumen asserunt.

SANTONES, Celticæ regio, Aquitanie vicina. hodie Saintogne.

SCALDIS hic Ptolemæo Tabuda fluuius Belgicæ nomen seruans apud Teutones Schelt, Gallos l' Escault.

SEDVNI, Galliae populi, Alpibus vicini. Vallesia superior. item Sedunum metropolis: Sion Sabaudica lingua, & Germanica Sitten.

SEDYSII, Inter Germanos recenset Cæ-

far. Sunt qui pro Sedan aut Eidan, ut perperam alij articulo cum loci nomine confuso appellant hodierno accipiant.

SEIGNI, Belgæ nomen retinere eos vult Marlianus. vocantur enim Siney, ut Leodius, aut Segney ut Dinæus tradunt. Limburch interpretatur Vigenereus.

SĒGONTIACI, Angliæ insulæ populi, à Glareano Seugeret nominantur. Apud Belgas fuisse putat Camdenus, in tractu Holeshot nunc dicto.

SEGVSIANI, vel Secusiani, Celtæ. Lionnois hodie. Nam Lugdunum Segusianorum urbem appellat Ptolemæus. Bresse eos vertit Villanouanus. Foresiens P. San Iulianus.

SENONES, Celtæ, Belgis finitimi, hodie vrbs ipsorum Sens dicitur.

SEQVANA, Straboni Sequanus flumen inter Celtas & Belgas. La Seyne.

SEQVANI, Celtarum populi sunt Bourguignons seu Burgundos eos interpretatur Marlianus: sed nos illos tantum, qui comitatum incolunt (quem Franche Comte vocant) Ducatum non item. Cui adstipulatur Philippus Bugnonius in Chron. suo Matisconensi. Munsterus in tabula sua Basileensis territorij hos Sequanos diuidit in Cisiuranos, quos in Obern Elfas & Suntgovv, statuit, & Transiuranos,

ranos, quos Burgundiæ comitatum inhabitare dicit.

SESVVII, Inter Armoricos. Ex istis hodie dici putat Marlianus.

SIBVIZATES, Aquitaniæ populi.

SICAMBRI, Belgicæ populi. Olim fuisse videntur (vt Marliano placet) vbi hodie Gelriæ ducatus est, inter Mosum nempe & Rhenum fluuios. Ptolemæo tamen (apud quem Syngambri scribuntur) sunt ab altera parte Rheni, cui subscribit Suctonius in Augusto. Zutphanæ comitatum eos obtinuisse nonnulli volunt. Sugambros nominat Strabo. Atque ita plærunque vet. cod. Iunius in sua Batauia putat Sigem opidum, Sigenburch arcem, & Sigenberch Cœnobium in Bergensi comitatu gentis seruare nomen.

SOTIATES, vel Sontiates. Aquitaniæ populi, vbi nunc Laccédan, vt Vigenereo placet.

SVESSIONES, & Heleuteri Sueffiones (nisi diuersi sint) Belgicæ populi. Soissons hodie. Veffiones Ptolemæi sunt.

SVEVI, Maximam Germaniæ partem obtinebant: parum adhuc cognita ipsorum regio tempore Cæsaris. Hodie qui Schvvaben appellantur, procul dubio partem tantum veteris Sueuorum Dominiij obtinent.

TAMESIS, Ptolemæi Iamissa, maximus Angliæ fluvius. Incolis hodie etiamnum Thames scribitur, sed Themis pronunciant.

TARBELLI, Gasconiz urbem Tarbeus attribuit. Rob. Constantinus. dissentit Ios. Scaliger in lect. Ausonianis: dicitq; non Tarbe designare, sed eam civitatem, quam hodie Aquis vulgo vocant ad ostia Aturri, eandemque ab Ausonio Aquas Tarbellas nominari.

TARVSATES, Aquitani. Credit Marlianus Turfæ urbis esse incolas: quæ civitas Episcopalis est in Auscitana provincia.

TECTOSAGES, Hi apud Cæsarem Germani sunt (nam & hoc nomine populi fuisse in Gallia) circum Hercyniam. Hirci fluminis ripam eos accoluisse putat Rhenanus ubi adhuc hodie vetusta arx est Theck dicta. Ful. Vrsin. in Cæs. Aolcæ legit, pro Tectosages. Volcæ Tectosages alij, nec absurde.

TENCHTERI, aliis Thenchteri, Appiano Tanchari, Plutarcho Tenterides: Tingri Ptolemæo, Germaniæ populi. Apud VVillichium sunt, qui hodie prope Rhenum Eupiani & Louam fluuios accolunt, ubi sunt plerique Helli & nonnulli Franci. Had. Iunio sunt, qui Drentam incolunt, non abludente vocabulo.

TIGVRINVS pagus. In Heluetiis est. Rellica-

Kellicanus credit hodie Zürich nominari. V-
serpantque id nomen incolæ cum latine scri-
bunt.

TOLOSATES, populi Narbonæ finitimi,
nomen retinere Thoulouse.

TREVIRI Cæsari: Tribori Ptolemæo:
Triberi in lib. Notit. Belgicæ populi, qui ho-
die Trierische possunt appellari, à metropoli
Trier.

TRIBOCES, ita Cæsari: Ptolemæo:
Tribocci, Germaniæ populi, qui hodie El-
sasser Pyramio: Strasburger ab eorum metro-
poli, Rhenano nominantur. Osvaldo autem
Molitori Zu den dreyen Buchen, ad tres fa-
gos. Id enim nomen eius loci olim fuisse pu-
tant quidam, si recte memini, in quo nunc
Argentina sita est; vnde & ab Latinis sit de-
sumpta Tribocum seu Tribocchorum (vti
Strabo scribit) nomen. Quod autem pagum
Ortelius putat hoc nomine in Alsatia etiam-
num exstare, quàm longissime fallitur. Cæ-
terum si quis alius quærendus sit, qui nominis
Latini similitudinem gerat: haud alium no-
uerim quam utrumque Drubach seu Druba-
ensem tam superiorem inquam quàm infe-
riorem, in Suntgovvia sitos.

TRINOBANTES, vel Trinouantes
(mutua namque b & v lit. functio veteribus
quibusdam familiaris) Angliæ populi. Hodie

sunt, vt Lelandus & Lhuydus affirmant, territorij Londinensis: etiam Neuillus, qui tamen latius extendit, & illis Essex, & Middlesex adscribit.

T V L I N G I, Cæltæ Heluctijs finitimi. Lothringer, vt Germani pronunciant, vel Lorrains vt Galli, Marliano & Rhellicano sunt. Stulingen & Nellenburg comitatus Schudo.

T V R O N E S, Celsæ. Turini sunt Ammiano. Tours vrbs hodie ab ijs habitatur: & territorium Touraine, orbis regio amœnissima.

V.

V A N G I O N E S, Germaniæ populi ad Rhenum. Wormserbistumb B. Rhenano & Liechtenauio. Sed contrà affirmat Pirckheimerus Vāgiones esse Spirenses, Nemetes vero WORMATIENSES. Sig. Gemblacensis tamen, qui ante annos scripsit circiter quingentos, WORMATIAM Vangionum urbem vocat. eandemq; Vangionum speculam aliquando vocatam ex antiqua ibidem inscriptione colligit Io. Heroldus.

V B I I, Germaniæ populi, qui & Agrippinenses Tacito, vbi hodie Colonia Agrippina. Vbich pagus in agro Iuliacensi forte horum nomen seruat.

V B L A V N I, Celsæ. Hodie eorum tractus Vallania dicitur, & Velaye eorum opidum, vt docet

do cet Poldus. S. Flour, Cœnalis.

VELLAVNODVNVM, Senonum opidum. Hodie Auxerre Cœnali. Sed Vigenere Castcaulandon : alijs Villeneue en Lorraine.

VELOCASSES, vide Bellocasses, rursusq; notato veteribus vsitatam v & b consonarum *αὐτῆς ἐστὶν*.

VENETI, inter Armoricos. Vannes hodie in Britannia minori.

VERAGRI, Alpium incolæ. V Vallisserlandt Paradiso. Pais du Hauot Schudo. Chabracchij Ducatus est Pingonio.

VERBIGENVVS, Helueticorum pagus. Vibienus suspicatur scribendum Rhenanus & Orba hodie vocari, opidum in Cisiurana Burgundia situm. vult Schudus Ergilo dici.

VEROMANDVI, sic Cæsar & Plinius. Ptolemæus Romandij. Belgæ, qui hodie Vermandois.

VESONTIO, vrbs Sequanorum maxima, Iulio teste. Visontium vocat Ptolemæus. Bicentiona (en rursus *β* & *v* mutuas vices) in epistolis. Bisontios Marcellinus. Chrysopolim quoque appellatam scribit Paradinus. Besancon hodie.

VIENNA, Allobrogum ad Rhodanū vrbs, sub Medulis, Vienne hodie.

VNELLI, Galliarum Lugdunensis populi.

Blasio, Vigenereo sunt qui h
dicuntur.

VOCATES, Aquitanix p
Bafaz est Gasconix vrbs. Big
mercus, subdubitanter tamen

VOCONTII, Allobrogie
valde vis Pinetus interpreta
mitatus est Pingouio. Dubi
Vocontij & Siconij iidem
Plinij. Strabo tamen Voco
distinguit.

VOGESVS, mons ortus
num, indeq; inter Leucos &
senburgum vsque protensu
les dicitur Pineto: German
gavvergeburg, hoc est, Mon
synecdochen eius partis,
Lutheraque fluuios inter
bundat fontibus atque lac
ma deductum arbitror. V
manis aqua dicitur: ac pro
fi VVasser seu vvasferig-ga
aquosus seu aquis abunda
aut Volegus vt alijs place
dictus videatur potius, qu
vtrumque ab gemina scrip
tioneque germanica abest.

VOLCAE vel volgae, C
Rhodanum. Vluscos apu

annotauit Helias Vinctus. Auignon seu Aue-
nionem ibi collocat Marlianus.

VSIPETES, Germaniæ populi, quos
Plutarch. in vita Iulij Hufipas vocat. Rhelli-
cano sunt intra Rhenum & montes in Hassia,
eo in loco qui Hochburg appellatur. Hos Vsi-
petes putat VVillichius eoldem esse cum Vsi-
pijs Taciti & Vispijs Ptolemæi. item Sysipeti-
bus Appiani. Vsiapij tamen & Vsiptes sunt
apud Tacitum diuersi populi. Nusipi sunt
Straboni, vt censet H. Iunius in sua Batavia,
vbi eos Zurphen hodie vocari, quicquid alij
dicant, a firmat. Vispos Ptolemæi alios esse ab
his docent eius tabulæ.

VAHALIS, siue VValis. Bataucrum flu-
uius, aut potius pars Rheni. VVael hodie di-
citur. Tacitus Nabalix fluminis etiam memi-
nit. sed Vahalisis ibi quoq; legunt.

VXELLODVNM, Celtarum in finibus
Cadurcorum opidum. Cadcnæ en Quercy
putatur hodie.

NOMINA VRBIVM QVARVNDAM LOCO- RVMQVE HISPANIAE

ANAS fl. *Guadiana.*
 Astures, *Asturia.*
 Bætica, *El reyno de Grauada.*
 Bæti fl. *Guadalquivir.*
 Baleares insulæ maior sc. & minor.
 Barcinon, *Barcelona.*
 Cæsarea Augusta, *Saragosa.*
 Castilon *Castiglia.*
 Calpe, *Gibraltar.*
 Cingo fl. *Ringa.*
 Carhela, *Tariffa.*
 Corduba, *Cordona.*
 Carpetani montes, *Imonti de Segouia.*
 Callici *Gallecia.*
 Dertiosa, *Tortosa.*
 Durias fl. *El Duoro.*
 Emporia, *Empurias.*
 Ebusus, *Enizra.*
 Girunda, *Girona.*
 Hibertus fl. *Hibero.*
 Hispalis, *Sibilia.*
 Ilerda, *Lerida.*
 Malaca, *Malaca.*

Numa-

Numantia, *Sora.*

Nerium promontorium. *S. Maria de finibus terræ.*

Oscenses, *Osca.*

Olisippo, *Lisbona.*

Ophiusa, *Frumentera.*

Pompeopolis, *Pampaluna en Navarra.*

Rhoda, *Roset.*

Saguntum, *Mon Vetro.*

Sacrum promontorium, *Capo S. Vincentio.*

Serabum, *Satua.*

Sicoris fl. *El Segro.*

Tarraco, *Aragon.*

Tagus fl. *El Tago.*

Turdetani, *Andalusia.*

Valentia, *Valenza.*

F I N I S.

RERVM ET VERBORVM
MAXIME MEMORABILIVM, DI-
gnissimorumq; notatu, Index locu-
pletissimus, ac secundum Ordinem
Alphabeticum con-
scriptus.

<i>A.</i>	<i>Acco maiestatis damna-</i> <i>tur</i>	<i>191</i>
A <i>Bies in Britan-</i> <i>nianō proue-</i> <i>nis</i>	<i>Accusatio Dumnorigis</i> <i>22</i>	
<i>129.130</i>	<i>Achaia</i>	<i>431</i>
<i>Absentia vehementius</i> <i>hominum mētes per-</i> <i>turbat</i>	<i>Achillas praeſectus Re-</i> <i>gis Ptolemæi ad occi-</i> <i>dendum Pompeium</i> <i>missus</i>	<i>468</i>
<i>252</i>	<i>Achillas exercitus Ale-</i> <i>xandrini dux aduer-</i> <i>sus Cæsarem</i>	<i>470</i>
<i>Absentis etiam perinde</i> <i>ac præsents Ariouisti</i> <i>crudelitas</i>	<i>Achillæ crudelitas</i>	<i>473</i>
<i>timetur</i> <i>à Sequanis</i>	<i>Achillæ copiae</i>	<i>476</i>
<i>33</i>	<i>Achillæ interitus</i>	<i>478</i>
<i>Acarnania</i>	<i>433</i>	
<i>Accepta clades ad Ger-</i> <i>gouiam</i>	<i>Achillis & Memnonis</i> <i>congressus</i>	<i>622</i>
<i>228</i>		
<i>Acco Senonum princeps</i> <i>163</i>		

akk

I N D E X.

<i>Achilla interempto Ga-</i>		<i>Adcantuani conatibus</i>	90.
<i>nymedes sufficitur</i>	478	<i>deditio</i>	91
<i>Acies Belgarum</i>	58	<i>Adeunda Britannia Ce-</i>	
<i>Acies Germanorum &</i>		<i>sari causæ</i>	108
<i>Romanorum</i>	49	<i>Adintor valetudinario</i>	
<i>Acies Pompeij</i>	455.	<i>datus</i>	425. 426
<i>Cæsaris</i>	456	<i>Adolescens Brutus</i>	198
<i>Acies Romanorum ad-</i>		<i>Adolescentes facile tra-</i>	
<i>modum laborat</i>	68	<i>ducuntur</i>	219
<i>Acies Scipionis</i>	567. 568	<i>Adrumetum</i>	535 598
<i>Acilla ciuitas</i>	556.	<i>Aduatici</i>	146
<i>Cæsari deditur</i>	ibid.	<i>Aduaticis admirationi</i>	
<i>Acris eruptio Gallorum</i>		<i>sunt opera bellica Ro-</i>	
	209	<i>manorum</i>	72
<i>Actius Pelignus Pom-</i>		<i>Aduatici arma tradunt</i>	
<i>peianus captus à Cæ-</i>		<i>73. haud tamen bona</i>	
<i>sare incolumis dimit-</i>		<i>fide, Romanos inua-</i>	
<i>titur</i>	307	<i>dunt</i>	ibid.
<i>Actius Rufus Lucium</i>		<i>Aduatici ex Cimbris &</i>	
<i>Afranium prodicionis</i>		<i>Tentonis prognati</i>	71
<i>postulat</i>	451	<i>Aduaticorum deditio</i>	73.
<i>Actius Varius Tiberonē</i>		<i>rebellio</i>	ibid. excidit
<i>appulsus Africae pro-</i>		<i>ibid. legatio ad Ro-</i>	
<i>hibet</i>	317	<i>manos</i>	72. obsidio,
<i>Actius de muro se deie-</i>		<i>origo, preparatio, re-</i>	
<i>cit</i>	307	<i>ditus, turris</i>	71
<i>Actuarie naues</i>	121	<i>Aduenna sylua</i>	123
<i>Adbucilli filij</i>	433	<i>Aduentus Scipionis in</i>	
<i>Adcantuannus</i>	90	<i>Macedoniam</i>	417
		<i>Aduer-</i>	

Aduersariorū militum colloquia 344
Aduersus elephantum eximia virtus cuiusdam veterani militis 593
Aduersis rebus Imperatorum auctoritas minuitur 213
Aduersus potēiores plebis tutamen 169
A^d v^lg^a 468
Aedui à Cesare deficiūt 219. *in Romanos grassantur* 222
Aedui Arionisto tributarij 36
Aedui de Harudib. apud Cesarem conqueuntur 36
Aedui fratres & consanguinei ab Senatu appellati 34
Aedui Romanis iuncti 215
Aedui Romanis fideles 157
Aeduis Boij attributi 29
Aeduiorum deditio 221.

ciuitatem Caesar recipit 255. *legati ad Cesarem* 214. *lentitudo* 20. *magistratus* 21
Aegri militis ingens animus aduersus hostes 187
Aegus & Roscilus fratres ad Pompeiū trās-fugerunt 433
Aegus Gallus Allobrox apud Cesarem accusat⁹ 420. *ad Pompeiū transfugit* 423
Aegyptiæ classi præfect⁹ Cn. Pompeij filius 419
Aegypti munimentum 495
Aegyptiorum cōtra Cesarem tacite machinationes 469
Aenobarbus. vide Domitius.
Aequinoctium 135
Aequissima legatio Caesaris ad Pompeium 398
Aequitas Caesaris 392
Aerariae sectura 90
 Kkk 2

I N D E X.

<i>Aerei nummi & annuli</i>	<i>Afranius relinquit Iler-</i>
<i>ferrei pro nummo a-</i>	<i>dam in Celtiberiam</i>
<i>pud Britannos 126.</i>	<i>transiturus 337</i>
129	<i>Afranius copiarum nu-</i>
<i>Aes apud Britannos non</i>	<i>merus 312</i>
<i>nascitur ibid.</i>	<i>Afranius mors 602</i>
<i>Aestimatio rerum & so-</i>	<i>Afranius crudelitas in Ce-</i>
<i>lutio arbitraria ex</i>	<i>sarianos 346</i>
<i>decreto Caesaris iustis-</i>	<i>Afranius cum Cesare col-</i>
<i>sima 462</i>	<i>loquium 351</i>
<i>Aestimationes rerum &</i>	<i>Afranium Caesar inse-</i>
<i>possessionum in angu-</i>	<i>quitur 337</i>
<i>stia fidei 430</i>	<i>Afranius desperatis re-</i>
<i>Aestus maris bis incita-</i>	<i>bus colloquium im-</i>
<i>tus duodecim horarum</i>	<i>petrant 351</i>
<i>spacio 76</i>	<i>Africam deuastari Pom-</i>
<i>Aestus marini vis 79</i>	<i>peiiani conantur peni-</i>
<i>Aetas & forma in discri-</i>	<i>tus 551</i>
<i>men adducunt 343</i>	<i>Africa insidiosa natio 591</i>
<i>Aetolia à Caesarianis</i>	<i>Africae calamitas 558</i>
<i>duobus recepta 416</i>	<i>Africanae Caesaris copiae</i>
<i>Afflictae naues Caesaris</i>	<i>593</i>
<i>128</i>	<i>Afrorum mos in si umen-</i>
<i>Afflictatio navium Ro-</i>	<i>tis in specubus subter-</i>
<i>manarum 115</i>	<i>ranis condendis 584</i>
<i>Afranius legio 614. vi-</i>	<i>Agar oppidum 581</i>
<i>de Petreius.</i>	<i>Agendici oppidum 191.</i>
<i>Afranius ab equitatu</i>	232
<i>Caesaris lacessit 347</i>	<i>Agen-</i>

I N D E X.

<i>Agendicū reuertitur La-</i>	<i>Alacres ad bella ſſci-</i>
<i>bienus</i> 235	<i>pienda</i> 89
<i>Ager Gallicus cum Ger-</i>	<i>Alces</i> 179
<i>manorum nō compa-</i>	<i>Alba oppidum</i> 104. 105
<i>randus</i> 32	<i>Albici contra Caſarem</i>
<i>Ager Sequanus optimus</i>	<i>à Maſſilienſibus aſci-</i>
<i>totius Gallia</i> 32	<i>ti</i> 317. 333. 357
<i>Agger ex lateritiis mu-</i>	<i>Albicorum feritas</i> 332.
<i>ris confectus</i> 366	<i>virtus</i> 317
<i>Agger Romanorum</i> 209	<i>Alduabis vel Alduaſ-</i>
<i>incenditur</i> <i>ibid.</i>	<i>dalis fluuius</i> 37
<i>Agitata conſilia Gallo-</i>	<i>Alexandria ab incendio</i>
<i>rum ſera nimis de li-</i>	<i>tuta</i> 476
<i>bertate recuperanda</i>	<i>Alexādria pars dimidia</i>
193	<i>Africae eſt</i> 488
<i>Agri privati olim Sue-</i>	<i>Alexandria, receptus fu-</i>
<i>uis nulli</i> 94. <i>neq; Ger-</i>	<i>gitinorum Romano-</i>
<i>manis quidquā Agri</i>	<i>rum</i> 474
<i>privati eſt</i> 174	<i>Alexandriam Achilles</i>
<i>Agriculturae cur nō ſtu-</i>	<i>occupat</i> 474
<i>deant Germani</i> 176	<i>Alexandrina licētia</i> 471
<i>Agros Eburonum Caſar</i>	<i>Alexandrinorum dedi-</i>
<i>deſtaſtat</i> 190	<i>tio</i> 500
<i>Agrium Picenum Caſar</i>	<i>Alexandrinorum ſoler-</i>
<i>percurrit</i> 305	<i>tia</i> 477
<i>Agrium Sicambroꝝ de-</i>	<i>Alexandrinorum verſu-</i>
<i>populatur Caſar</i> 107	<i>tia</i> 492
<i>Ahenobarbus. vide De-</i>	<i>Alexia Mandubiorum</i>
<i>miſius.</i>	<i>oppidum</i> 238

I N D E X.

<i>Alexia situs</i>	240	<i>Ambianorū deditio</i>	62
<i>Alexiorum obsessorum</i>		<i>Ambiliates Galli</i>	82
<i>perplexitas</i>	244	<i>Ambiorix Caesaris bene-</i>	
<i>Alga iumentis data</i>	550	<i>ficiarius</i>	138
<i>Alia sunt legati partes,</i>		<i>Ambiorix & Cativul-</i>	
<i>alia Imperatoris</i>	429	<i>cus Eburonum prin-</i>	
<i>Allienus prætor Siciliae</i>		<i>cipes</i>	137. penè captus
	535	<i>effugit</i>	181. <i>Treniris</i>
<i>Allienus Casari exerci-</i>		<i>adiungitur</i>	162
<i>tum in Africam trans-</i>		<i>insidia</i>	142
<i>mittit</i>	557	<i>stratagema</i>	144
<i>Allobrogis perfugæ mors</i>		<i>Ambiorigem vlcisci &</i>	
	453	<i>debellare Caesar sta-</i>	
<i>Allobroges ad Casarem</i>		<i>tuit</i>	273
<i>confugiunt</i>	17	<i>Ambitio Romanorū</i>	248
<i>Allobrogum animos er-</i>		<i>Ambitus Britannia</i>	130
<i>ga Romanos</i>	12	<i>Ambitus inusitatus mu-</i>	
<i>Allobroges sollicitantur</i>		<i>nitionum</i>	436
	237	<i>Ambiuariti</i>	102. <i>Ae-</i>
<i>Alpium transmittenda-</i>		<i>duorum clienses</i>	246
<i>rum difficultas</i>	76	<i>Ambracia</i>	417
<i>Alteri, & alteri</i>	612. <i>ma-</i>	<i>Amphilochi à Cesare re-</i>	
<i>nus, mons</i>	413	<i>cepti</i>	433
<i>Amanus mons</i>	414	<i>Amphipolis</i>	465
<i>Amacini</i>	400	<i>Amicitia Pompeij & Ca-</i>	
<i>Ambacti equitum Gal-</i>		<i>saris</i>	162
<i>lorum</i>	173	<i>Amicus Heluetiorū Du-</i>	
<i>Ambarrorum ad Cæsa-</i>		<i>manorix</i>	15
<i>rem legati</i>	14	<i>Anartes populi</i>	180

Anca-

I N D E X.

<i>Ancalites Britannia populi</i>	134	<i>Antiochi Comageni auxilia Pompeij monarchia</i>	631
<i>Androsthenes Thessaliae praetor</i>	449.452	<i>Antistij Turpionis & Quinti Pompeij Nigri singulare certamen</i>	622
<i>Angustia Casarianorum</i>	331	<i>Antonius Caesarin⁹</i>	290.
<i>Angustiae Iccij</i>	57		397.411
<i>Animus Caesaris altus & erectus</i>	540. demissus	<i>Antonius & Calenus copias mare traiciunt</i>	410
<i>Sequanorum</i>	33.	<i>Antonio iungitur Caesar</i>	413
<i>fortis Aquiliferi Casariani moribus</i>	437.	<i>Antuates</i>	75
<i>indomabilis militum Casarianorum</i>	204	<i>Apparatus bellicus Induciomari</i>	158
<i>Animi fortitudo Nerviorum</i>	70	<i>Apparatus Caesaris</i>	16
<i>Animi fortitudinis praesidium</i>	411.412	<i>Apollo</i>	174
<i>Animarum immortalitas</i>	172	<i>Apolloniam Caesar recipit</i>	400
<i>Animorum conversio</i>	41	<i>Apollonio commoditas Caesaris</i>	450
<i>Annij Scapulae mors</i>	520	<i>Apollonia praefectus Lucius Straberius</i>	400
<i>Annonae difficultas</i>	331	<i>Apollinem morbos depellere</i>	172
<i>Annotinae naues</i>	128	<i>Apulia grauis autumnus</i>	392
<i>Annuli ferrei</i>	129		
<i>Anserem Britanniae non gustant</i>	129		
<i>Antebrogius Rhemorum legatus</i>	58		

I N D E X.

<i>Apsus fluvius</i>	401	<i>lia</i>	540
<i>Aqua interclusi Pompeiani</i>	428	<i>Ardore summo Caesarianorum, copia hostium</i>	
<i>Aquæ dulcis venas omnia littora habet</i>	480	<i>penitus prostrata</i>	594
<i>Aquæ evertendæ labor</i>	480	<i>Arduenna sylva</i>	180
<i>Aquæ & ignis interdictio</i>	191	<i>Aretium</i>	303
<i>Aquilaria locus in Africa</i>	373	<i>Ariobarzanes equites</i>	
<i>Aquiliferi Caesariani moribundi fortis animus</i>	437	<i>CCCC Pompeio suppeditat</i>	396
<i>Aquitania stratagemate expugnatur</i>	93	<i>Arionistus fuga elabitur</i>	50
<i>Aquitania tertia Gallie pars</i>	89.90	<i>Arionistus Rex Germanorum crudelissimus</i>	32
<i>Aquitaniæ pars maxima sese Crasso dedit</i>	93	<i>Arionisti adversus legatos Caesaris perfidia</i>	
<i>Aquitani Galliam incolunt</i>	9	<i>47. conatus 37. legatio ad Caesarem 42. 46. eius postulatium insidiosum ibid. responsum ad Caesarem 55. responsum alterum ad Caesarem ibid. uxores</i>	30 51
<i>Aquitanorum clades</i>	94	<i>Arionisto tributarii Ardui</i>	36
<i>Aquitanorum rebellio adversus Romanos</i>	90	<i>Arminium</i>	301
<i>Ariarates</i>	526	<i>Arminici legatis Pompeij Caesar colloquitur</i>	301
<i>Araris descriptio</i>	17	<i>Arma-</i>	
<i>Aratores milites facti</i>	547		
<i>Arana Caesaris conf.</i>			

I N D E X.

<i>Armatum concilium a-</i>	<i>Astutia Caesaris</i> 154.	<i>Ver-</i>
<i>apud Gallos</i> 158	<i>cingentorigis</i> 206	
<i>Armenia minor Deio-</i>	<i>Atij Vari castra</i> 374	
<i>tari regnum</i> 150. 531	<i>Atrebatensium caedes</i> 66	
<i>Armis concrepandi mos</i>	<i>Atrebatensium Rex</i> 109	
<i>apud Gallos</i> 207	<i>Atrebates immunes</i> 245	
<i>Armoricae ciuitates</i> 157.	<i>Attegua capta</i> 618	
245	<i>Atteguam obsidet Caesar</i>	
<i>Armoricarum ciuitatu</i>	608	
<i>deditio</i> 279	<i>Atteguani praesidij co-</i>	
<i>Arsinoe Ptolemaei filia</i>	<i>natus</i> 612	
478	<i>Auaricum oppidum pul-</i>	
<i>Aruernus Caesari Luete-</i>	<i>cherrimum</i> 202	
<i>rium tradit</i> 287	<i>eius obsessio</i> 203	
<i>Aruernorum & Aeduo-</i>	<i>Auarico praesidium in-</i>	
<i>rum contentiones</i> 31	<i>iectum</i> 207	
<i>Aruernos opprimii Cae-</i>	<i>Auaritia Scipionis</i> 414	
<i>sar</i> 197	<i>Auctoritas victori adest</i>	
<i>Asculum oppidum</i> 305	495	
<i>Ascurum oppidum</i> 549	<i>Audacia Caesaris</i> 468	
<i>Asparagum Dyrrhachi-</i>	<i>Dumnorigis</i> 22	
<i>norum oppidum</i> 414	<i>Audax facinus Fabij Pe-</i>	
<i>Aspauia castellum</i> 621	<i>ligni</i> 383	
<i>Asprenas proconsul</i> 591	<i>Aulerci Romanis dediti</i>	
<i>Assentatio Labieni ad</i>	71. <i>rebollant</i> 87	
<i>Pompeium</i> 454	<i>A. Baebius eques</i> 630	
<i>Asta oppidum</i> 631. <i>eius</i>	<i>A. Clodius</i> 459	
<i>deditio</i> <i>ibid.</i>	<i>A. Trebellius eques</i> 630	
<i>Aflus Nervioru</i> 154. 155	<i>A. Valgius</i> 615. 617	

I N D E X.

A. Varro Pompeianus		Bacenis sylva	169
409		Bagrada fluvius	374
A. Fonteij ignominiosa		Baleares funditores	57
dimissio	579	Baleares insule	549
Aurelius Varro	405	Balista turrem iniiciens	
Auriga milites	117	617	
Aurigarum Britannorū		Barbara fraus	503
in praeliis mira dexte		Basilica	517
ritas	116	Batanorum insula	101
Ausci Aquitani Roma-		Batis fluvius	521
nis dediti	91	Battoria	626
Ausetani ad Cæsarem		Batis fluvius	631
transeunt	335	Betim transit Cæsar	607
Auspiciorum, & Religio		Belgæ	293
num observans Phar		Belgæ ad castra Cæsaris	
naces	535	consendunt	57
Authoritas Imperatorū		Belgæ Galliā obtinent	9
aduersis rebus mi-		Belgæ fortissimi	10
nuitur	213	Belgarum acies	58
Auxilia accersit Cæsar ex		cōsultatio 59. fines 10.	
Germania	238	in Romanos coniura-	
Auxilia Hispanorum	91	tio 52. pleriq; à Ger-	
Auxilium imploratum		manis orti 54. virtus	
per literas à Cæsare	151	ibid.	
Auximum.	304	Belgium	10
Axona fluvius	56. 58	Bellica opera Romanorū	
B.		Aduaticis admiratio-	
B. Abitius, seu Fabius		ni sunt	72
617		Bellocassi populi	242
		Bellica	

I N D E X.

<i>Bellicus apparatus In-</i>		<i>Bibulus moritur</i>	404.
<i>duciomari</i>	158	<i>Bibuli classis ad Oricum</i>	
<i>Bellidenses</i>	400	402. mors	404
<i>Bellonæ templum</i>	530	<i>Bibracii opidum oppu-</i>	
<i>Bellouaci abitum parāt</i>		<i>gnatur</i>	56
267. stratagemate e-		<i>Bigerrones Romanis de-</i>	
<i>labuntur</i>	268	<i>diti</i>	89.71
<i>Bellouacorum deditio</i>	272.	<i>Biremes decem capiun-</i>	
<i>motus</i>	261.	<i>tur</i>	487
<i>rebellio & virtus</i>	233.	<i>Bithiniae ac Ponti com-</i>	
<i>deditio</i>	61	<i>positio Caesari difficilis</i>	
<i>Bellum ultimum Caesaris</i>		529.	
<i>in Hispania qua occa-</i>		<i>Biturigum vrbes in-</i>	
<i>sione enatum</i>	604	<i>cendantur</i>	202
<i>Belli casus communes</i>		<i>Binus Curius Caesaria-</i>	
443		<i>nus</i>	311.312
<i>Bello inutiles amandan-</i>		<i>Boduognatus</i>	67
<i>tur</i>	248	<i>Bogud & Publius Silius</i>	
<i>Bella non deprecantur</i>		<i>rex Iuba regnum in-</i>	
<i>Germani</i>	100	<i>uadunt</i>	520.550.
<i>Beneficiarius Caesaris</i>	138	<i>Bogudis regnum</i>	549
<i>Bella leuia in Heluiis &</i>		<i>Boj Aeduis attributi</i>	
<i>Allobrogibus</i>	237	29	
<i>Berones</i>	515	<i>Boiorum ciuitas exigua</i>	
<i>Bessi in copiis Pompeii</i>		203	
396		<i>Boiorum oppidum</i>	198
<i>Bibracte oppidum Ae-</i>		<i>Bonitas nimia Caesaris</i>	
<i>duorum</i>	26	493	
<i>Bibracte oppidum</i>	230	<i>Bonum constantie</i>	39

I N D E X.

<i>Bosphori Rex cōstituitur</i>	<i>Britannorum fuga</i> 113.
<i>Mithridates Perga-</i>	118. <i>Deditio ibid. re-</i>
<i>menus</i> 532.536	<i>bellio</i> 115. <i>legati ad</i>
<i>Brathium ad flumen</i>	<i>Cæsarem</i> 118. <i>infinita</i>
<i>Salsum Pompeius fa-</i>	<i>multitudo</i> 129. <i>pu-</i>
<i>cit</i> 618	<i>gnandi ratio</i> 132. <i>pre-</i>
<i>Brannonij</i> 243	<i>lium & fuga</i> 127
<i>Brannonices</i> 244	<i>Britannicæ expeditionis</i>
<i>Bratuspantium Bellona-</i>	<i>susceptæ causa</i> 108
<i>corum oppidum</i> 60	<i>Brundusinorum fauor</i>
<i>Britanni Cæsari in ar-</i>	<i>erga Cæsarem</i> 315
<i>mis occurrunt</i> 111.	<i>Brūdusini portus fauces</i>
<i>rebellant</i> 115. <i>se gla-</i>	<i>occludere instituit</i> 313
<i>sto inficiunt</i> 131. <i>pe-</i>	<i>Brundisium Cæsar per-</i>
<i>dem referunt</i> 112.	<i>uenit</i> 393
<i>se dedunt</i> 113. <i>quibus</i>	<i>Brundisio Pompeius e-</i>
<i>cibis abstineant</i> 130	<i>labitur</i> 314
<i>Britannia vectigalis fit</i>	<i>Brutus adolescens Cæsa-</i>
<i>Romanis</i> 135	<i>rianus</i> 199. <i>eius clas-</i>
<i>Britanniæ incolæ diversi</i>	<i>ses aduersus Massili-</i>
129	<i>enses</i> 359.371
<i>Britanniæ populi in Cæ-</i>	<i>Bruti classis</i> 358
<i>saris potestatem se de-</i>	<i>Bullis siue Dullis, & A-</i>
<i>dentes</i> 134	<i>mantia oppida</i> 422
<i>Britanniæ situs, gentes,</i>	<i>Bursanolestes populi</i> 624
<i>mores</i> 129	<i>Bursanolsium erratū,</i>
<i>Britāniam fere non nisi</i>	<i>indeq; secuta aduersa</i>
<i>mercatores adueniunt</i>	619
108.109	<i>Buthrotū oppidum</i> 409
	<i>Cabil-</i>

I N D E X.

C.

Cabillonum & Ma-
tiscona 255

Caburus Allobrox 236

Cadauera hostium pro
cesspate 632

Cadetes populi 243

Cadurci 244

Cæcilius Niger Barbarus
Pompeianus 631. 638

Cæcinæ Cæsar ignoscit
597

Cædis conscij mulctan-
tur 516

Cæresi Germani 55

Cæsar ad Apsium flumi-
nem castra metatur 401

Cæsar ad bellum Africū
se accingit 534 eius
ingens confidentia ib.

ad Ilerdam castra me-
tatur 324. in castra

Fabij peruenit ibid.

Bellum ad Ilerdam cū
Pompeianis gerit 326

ad Leptin liberam ci-
uitatem castra ponit

538. ad oppidum Vxi-
zam munitiones ex-

truit 569. Alexan-
driam peruenit 468.

Alexandria reges cō-
stituit 500. Antonio
iungitur 413

Cæsar Arimini cum Le-
gatis Pompeij collo-
quitur 301. Batim
transit 607. bellum
contra Bellouacos mo-
uet 261

Bellouacorum consilia
explorat 262. Brun-
dysium peruenit 393

castra ob inopiam fru-
menti mouet 581. Cæ-

sarē esse respondet 618
classē in portu Iccio

adit 124

Cæsar condiciones dare,
non accipere solit⁹ 613

Cæsar coram Senatu ini-
micorū iniurias com-

memorat 318. contra
suorum opinionē præ-

lio rem cōmittere non
vult 313. de Ciceronis

periculo docetur 151

Cæsar dictator dict⁹ 372

I N D
Caesar et si urbanis mori-
bus auocatus res pro-
uinciarum prius or-
dinat 524

Caesar exercitum lustrat
291.292

Caesar exercitum Sico-
rim traducit 338

Caesar ex omnibus an-
gustiis sese extricat
332

Caesar frustra hoste ex-
pectato copias reducit
563

Caesar Germanicum e-
quitatum conscribit
237.238

Caesar ignavos & inuti-
les ignominiose dimis-
sit 571

Caesar in Apuliam per-
venit 311. 312.

Pompeium insequi-
tur ibid.

Caesar in Aegyptum pro-
ficiscitur 468

Caesar in Britanniam na-
vigat 126

Caesar in Britanniam tra-

I N D E X.

currit Picenum 305	Cæsar Sylvas cedit 94.
Cæsar Oricum, Apolloni-
am aliasq; ciuitates
recipit 400	Tapsum obsidet 590.
Cæsar Pompeium perse-
quitur 465	tardior factus 585
Cæsar Pompeio decertan-
di potestatem facit 421	Cæsar vestitus insigni in
præliis utebatur 234
Dyrrhachium festi-
nat ibid.	Cæsar Viicam aliasq; ci-
uitates recipit 598
Cæsar provincialium a-
nimos sibi conciliat
369	Cæsaris ad milites cōcio,
et querela de iniqui-
tate inimicorum suo-
rum 300. aduentus
in Galliam 14. ad
Pompeium legatio æ-
quissimæ 398
Cæsar Quinto Ligario
ignoscit 598	Cæsaris arcana consilia
340. assidua cura et
diligentia 546
Cæsar rebus omnibus
dispositis Romam redit
603	Cæsaris belli gerendi no-
ua consilia 447
Cæsar re bene gesta Ale-
xandriam Aegyptumq;
pacat 500	Cæsaris celeritas et feli-
citas 286. 287
Cæsar redit ad Ilerdam
335	Cæsaris ciuitates 491. ni-
miam bonitas 493.
Cæsar Rhenum transire
statuit 105	clementia 598
Cæsar se in mare abiicit
et nando euadit 491	Cæsaris comitatus im-
pediti 330
Cæsar supplicibus liben-
tissime ignoscens 528	Cæsaris copiae scutata
et celata provincia
322

I N D E X.

<i>Cæsaris diligētia in con-</i>	<i>nianus necatus ibid.</i>
<i>stituendis rebus vr-</i>	<i>Cæsaris naues oneraria</i>
<i>banis 392</i>	<i>incensæ 547</i>
<i>Cæsaris fautores septua-</i>	<i>Cæsaris oratio exposita-</i>
<i>ginta quatuor à Pom-</i>	<i>toria ad Hispalenses</i>
<i>peio securi percussæ</i>	<i>636</i>
<i>619. 620</i>	<i>Cæsaris postulata ab A-</i>
<i>Cæsaris grauitas in bel-</i>	<i>rionisto 35. pralium</i>
<i>lo administrando 476</i>	<i>cū Heluetiis 27. pru-</i>
<i>Cæsaris in castris maxi-</i>	<i>dētia 112. clemētia 114</i>
<i>ma inopia omnium</i>	<i>Cæsaris res maximè de-</i>
<i>rerum 331</i>	<i>bilitata clade & cade</i>
<i>Cæsaris in castra Specu-</i>	<i>Gabinii 508. respon-</i>
<i>latores missi 558. in-</i>	<i>sūm ad Diuicum le-</i>
<i>dustria in horiandis</i>	<i>gatum 19</i>
<i>militibus 592</i>	<i>Cæsaris tabellarii à Phar-</i>
<i>Cæsaris res in Hispania</i>	<i>nace intercepti 504</i>
<i>in melius mutata 335</i>	<i>Cæsaris traiectio copia-</i>
<i>Cæsaris in Italiam pro-</i>	<i>rum in Pharsaliam</i>
<i>fectio 603. insignis</i>	<i>395. & 396</i>
<i>uictoria 254. eloquen-</i>	<i>Cæsaris triginta naues</i>
<i>tia 257. legiones 263</i>	<i>incensæ 396</i>
<i>Cæsaris in Syria res ge-</i>	<i>Cæsari auersis fontis ve-</i>
<i>stæ 524</i>	<i>nis Oppidum deditur</i>
<i>Cæsaris lenitas & cle-</i>	<i>286</i>
<i>mentia 600</i>	<i>Cæsari dictatori Massili-</i>
<i>Cæsaris mira fiducia ter-</i>	<i>enses se dedunt 372</i>
<i>ra mariq; 579. iussio</i>	<i>Cæsari galliæ principes</i>
<i>eius P. Ligarius Asa-</i>	<i>gratulantur 30</i>
	<i>Cæsari</i>

I N D E X.

<i>Cæsari Allienus exerci-</i>	<i>domabilis</i> 204	<i>fames</i>
<i>tum in Africam trās-</i>	203	<i>intolerantia</i> <i>ibid.</i>
<i>mittit</i> 557	<i>Cæsarianarum</i>	<i>navium</i>
<i>Cæsari Mithridates iun-</i>	<i>forma</i>	121
<i>gitur</i> 497	<i>Cæsarianorum</i>	<i>militum</i>
<i>Cæsarianæ classis incen-</i>	<i>singularis</i>	<i>patientia</i>
<i>dium</i> 46 + <i>naues d.æ</i>	<i>ac famis</i>	<i>tolerantia</i>
<i>capitæ</i> 564	427	
<i>Cæsariani castra Scipio-</i>	<i>Cæsarianorum</i>	<i>res forti-</i>
<i>nis irruptione facta</i>	<i>ter gestæ</i> 443	<i>summo</i>
<i>impediunt</i> 592	<i>ardore copiarum</i>	<i>hostium</i>
<i>Cæsariani equites à Ger-</i>	<i>penitus</i>	<i>prostratæ,</i>
<i>manis fugantur</i> 102	594	
<i>Cæsariani haud ferè ad</i>	<i>C. Biotius Rhegynus e-</i>	<i>ques Romanus</i> 582
<i>Cæsarem persugie-</i>	<i>C. Caesar quarto defi-</i>	<i>gnatus dictator</i> 605
<i>bant, sed saepe contra</i>	<i>C. Calenus legatus</i> 283	
435	<i>C. Calvisius</i> 416	
<i>Cæsariani milites iniussi</i>	<i>C. Caninius legatus</i>	275
<i>prælium committunt</i>	<i>C. Carpineius eques Ro-</i>	<i>manus</i> 138
592	<i>C. Confidius longus</i>	373
<i>Cæsariani milites testa-</i>	<i>C. Curio Tribunus ple-</i>	<i>bis</i> 292
<i>menta pauore condit</i>	<i>C. Fabius</i> 321	
38	<i>C. Fundarius cum duo-</i>	
<i>Cæsarianorum ac Gallo-</i>		
<i>rum prælium</i> 249.		
250		
<i>apud Britannos</i>		
<i>difficultates</i> 112		
<i>pugna cū Britannis</i> 113		
<i>militum animus in-</i>		

I N D E X.

<i>bus militibus interē-</i>		<i>Calamitas inimicos ex</i>	
<i>ptus</i>	617	<i>amicis facit</i>	467
<i>C. Fusius Coria occiditur</i>		<i>Calcarē ad fossas com-</i>	
	194	<i>plendas</i>	619
<i>C. Messius</i>	557	<i>Calenus Caesarianus</i>	501
<i>C. Gallonius</i>	368	<i>Calenus & Antonius</i>	
<i>C. Sallustius Crispus</i>	539	<i>copias mare traieciūt</i>	
<i>C. Volcatius Tullus</i>	170		410
<i>C. Trebonius Massiliam</i>		<i>Calidon</i>	416
<i>oppugnat</i>	355	<i>Candania</i>	448
<i>C. Valerius Troacillus</i>	23	<i>Caninius legatus Dra-</i>	
<i>C. Valerius Donotaurus</i>		<i>perem Luteriumque</i>	
	237	<i>insequitur</i>	278
<i>C. Volusenus praefectus</i>		<i>Caninius Rebilus</i>	314
<i>equitum</i>	434	<i>Canopus</i>	494
<i>C. Vergilius Petronius</i>		<i>Canium</i>	130
	552	<i>Capua</i>	302
<i>C. Volusenus Quadra-</i>		<i>Caralitani</i>	316
<i>ius</i>	288	<i>Carbona vide Carnonia</i>	
<i>Caij Fabij legati virtute</i>		<i>Carfulenus</i>	499
<i>quid confectum</i>	276	<i>Carnonia</i>	518
<i>C. Sallustij apud Cercin-</i>		<i>Carnutes primi arma</i>	
<i>nam insulā gesta</i>	557	<i>suumunt</i>	193
<i>Caij Triarij praeceptum</i>		<i>Carnusum motus Caesar</i>	
<i>in re militari, de pro-</i>		<i>sedat</i>	137
<i>cursu militum in pu-</i>		<i>fuga</i>	261
<i>gna inuile</i>	457	<i>Carmonenses</i>	370
<i>C. Voluseni virtus</i>	78	<i>Carri Gallorum in bel-</i>	
<i>Calaguritanis</i>	355	<i>lis</i>	267
		<i>Carruca oppidum</i>	624
		<i>Carthei-</i>	

INDEX.

Carteienses Pompeium produunt 631	Castra Domitij 503
Carteiam Cn. Pompeius sese confert 629	Castra Nerviorum oc- cupantur 69
Casa Romanorum incen- duntur 148	Castra Pompeij à Cesare expugnata 460
Casilinum 407	Castra Rom. de improbi sè aggreduuntur Ger- mani 185
Cassius ad Cordubā bel- lum gerit 520 à con- iuratis vulneratus 515 è provincia pro- fugiens in Ibero mer- gitur 523	Castra Vercingetorigis 217
Cassius Sicular Caesaris classes incendit 463	Castrosum mutatio 378
Cassij in Hispanos odiū 512 mors 524	Catafropus 551
Cassiuellanus Dux Bri- tannorum 129	Catamantaledis filius 11
Cassiuellani oppidum Cesar expugnat 135	Cato Caesaris hostis 297 hortatur Pompeium filium ad rem acriter gerendam 548 sibi manum infert 597
Casus memorabilis 359	Catonis Lusitani oratio ad Casarem 615. 616
Castellum Caesianum Pompeius in castris Posthumianis cōstru- tum oppugnare co- natur 610. 611	Catuvulus Eburonum princeps 137 eius in- teritus 182
Castra Caesaris oppugna- ta 221	Caturiges 16
	Cavarillus Aeduius 239
	Cavarinus Senonij Rex 157
	Cavarini frater 157

I N D E X.

<i>Cauillum militis in Cæsarem</i>	42	<i>Ceremonia apud Gallos in fœderibus sancien-</i>	
<i>Cauillonum oppidũ</i>	222	<i>dis, militarium si-</i>	
<i>Causa susceptæ expedi-</i>		<i>gnorum conferendo-</i>	
<i>tionis Britannicæ</i>	108	<i>rum</i>	193
<i>Causæ cur Seduni Vera-</i>		<i>Certamen singulare An-</i>	
<i>grique bellum reno-</i>		<i>listij Turpionis &</i>	
<i>uarint</i>	76	<i>Quinti Pompeij Ni-</i>	
<i>Causæ ob quas Cæsar se-</i>		<i>gri</i>	622
<i>cundo Rhenum tran-</i>		<i>Cerui in operibus mili-</i>	
<i>sierit</i>	167	<i>taribus</i>	140
<i>Celeritas mira famæ</i>	194	<i>Ceteis Cæsar ignoscit</i>	601
<i>Celtæ qui & Galli</i>	9	<i>Cetrata provincia</i>	322
<i>Celtarum termini</i>	10	<i>Cetrata Afraniani occi-</i>	
<i>Celtiberia regio</i>	336	<i>duntur</i>	542
<i>Celtiberi populi</i>	323	<i>Cetratorum cohortes</i>	
<i>Celtill^{us} Vercingetorigis</i>		<i>quatuor occiduntur</i>	342
<i>pater</i>	194	<i>Chara radix ex qua pa-</i>	
<i>Cenomanni Britannicæ po-</i>		<i>nis fieret</i>	427
<i>puli</i>		<i>Cherrhonesus</i>	482
<i>Centurionis captiui ad</i>		<i>Cherusci Germania po-</i>	
<i>Scipionẽ responsũ</i>	565	<i>puli</i>	168
<i>Centuriones quatuor v-</i>		<i>Cibo carere</i>	187
<i>nus cohortis oculos</i>		<i>Ciceronis hibernorũ op-</i>	
<i>amiserunt</i>	430	<i>pugnandorum confi-</i>	
<i>Centrones populi</i>	16	<i>lium</i>	147
<i>Cercinna insula</i>	539	<i>prudencia</i>	
<i>Cercinnates Cæsarẽ com-</i>		<i>148 periculum</i>	249
<i>mentu isuant</i>	559	<i>Ciceronis obseruantiã</i>	
		<i>mãdatorũ Cæsaris</i>	184
		<i>Cice-</i>	

I N D E X.

<i>Ciceronem solatur Cæsar</i>		<i>Ciuitates Cæsari amicæ</i>	
<i>legionemq; eius col-</i>		<i>ab eius inimicis ve-</i>	
<i>laudat</i>	155	<i>xantur</i>	369
<i>Cilicia</i>	525	<i>Ciuitates Galliæ in duas</i>	
<i>Ciciliæ ordinatio per Cæ-</i>		<i>partes diuisæ</i>	169
<i>sarem</i>	529	<i>Ciuitatum Germanarum</i>	
<i>Cimberius Suenorū Im-</i>		<i>Laus</i>	176.177
<i>perator</i>	37	<i>Ciues Romani Gaditani</i>	
<i>Cimbri ac Teutoni Ita-</i>			369
<i>liam vastantes</i>	31 à	<i>Ciuum Romanorum bona</i>	
<i>Mario pulsæ</i>	39	<i>qui contra populum Ro-</i>	
<i>Cippi</i>	243	<i>manum arma tulissent,</i>	
<i>Cinga fluius</i>	329	<i>Zamæ vendita</i>	609
<i>Cingetorix captus</i>	135	<i>Clamoris terror</i>	252
<i>Cingetorix proscribitur</i>		<i>Clamore hostes maximè</i>	
	159	<i>terrentur</i>	627
<i>Cingetorigi gratia re-</i>		<i>Classis Cæsariana incen-</i>	
<i>lata</i>	167	<i>dium</i>	466
<i>Cingulum opidum</i>	305	<i>Classis Gallica aduersus</i>	
<i>Cirta oppidum</i>	550	<i>Romanos</i>	82
<i>Cispius & Aquila Cæsa-</i>		<i>Classis Massiliensium re-</i>	
<i>riani</i>	586	<i>fecta</i>	357
<i>Ciuilis dissensionis reme-</i>		<i>Classem in portu Iccio</i>	
<i>dium</i>	291	<i>Cæsar adit</i>	124
<i>Ciuilium dissensionum</i>		<i>Clementia Cæsaris</i>	283
<i>seditio</i>	524	<i>Cleopatra cum fratre suo</i>	
<i>Ciuitas omnis in Helue-</i>		<i>pugnans</i>	469
<i>tijs in quatuor pagos</i>		<i>Cleopatra à Cæsare Regi-</i>	
<i>diuisa</i>	16	<i>na Aegypti constituitur</i>	
		<i>466.501</i>	<i>Lll 3</i>

I N D

Clodiane cedis reus Mi
 lo 409
 Clodius Arquinius 621
 Clodius Caesaris & Sci-
 pionis familiaris 432
 Clodij cedes 192
 Clupea 373.535
 Cn. Domitius Calvinus
 416
 Cn. Piso 535.544
 Cn. Magius praefectus
 fabrum Pompeianus
 captus ad Caesarem
 adducitur 312.313
 Cn. Pompeius adolescens
 604
 Cn. Pompeius saucius
 fugit 632
 Cn. Pompeius proconsul
 162
 Cn. Pompeius Q. Titurij
 interpret 145
 Cn. Pompeij adolescentis
 molimina 610 eius
 cedes 639
 Cn. Pompeij adversus
 Caesarem iniquitas
 289
 Cn. Pompeij praefidium

hof
 Cn. Po
 Cocosa
 ma
 Caliu
 ria
 Cely
 Caly
 4
 Cohu
 de
 ra
 5
 Colo
 m
 Et
 Colo
 b
 Coll
 n
 4
 Coll
 c
 4
 Con
 Con
 3
 Cor

I N D E X.

Comij deditio	289	Consanguinei Aedui ad	
Commentariorum Cæsa-		Senatu appellati	34
ris elegancia	253. 256	Conscij cædij multantur	
Comētarios Cæsaris Hir-			516
tius contexuit	255	Consensio Galliæ in li-	
Commilites	379	bertate vindicanda	
Commilitij consuetudi-			245
nis ius	449. 452	Considius Longus	557
Commiseratio fraterna		eius crudelitas	536
	553	Considij Vari aliorumq;	
Conatus Adcætuani	90	legatorum res passim	
Arionisti	37. 612	gestæ	564
Concio Cæsaris ad mili-		Consilium Gallorum in	
tes 300. Curionis	379	oppugnandis hyber-	
Concilia Gallorum con-		nis Cæsaris	139
tra Romanos	193	Consilio superare, non	
Conditiones Cæsar non		minus est Imperato-	
accipere solitus	613	ris, quàm gladio	343
Condrusones	99	Consilia diversa Q. Titu-	
Conetodunus dux Gal-		rij & L. Aurunculeij	
lorum	194		140
Congressio hostes maxi-		Conspiratio Gallorum	
mè terrentur	627	in Romanos	158
Coniuratio Belgarum		Conspiratione detecta	
in Romanos	52	Mundonjes penas	
Coniuratio conuersa in		luunt	631
apertam rebellionem		Consulum & Pompeij	
	518	ad Cæsarem mandata	
Coniugia Gallorum	174		302. 303.

I N D E X.

<i>Constantia & pertinacia</i>		<i>Corduba Hispaniæ caput</i>	
<i> mira militum Casaria-</i>		<i> 605</i>	
<i> norum</i>	148	<i>Cordubæ ex cōuētū Var-</i>	
<i>Constantiæ bonum</i>	39	<i> ro exclusus</i>	369.370
<i>Consuetudo Gallorum er-</i>		<i>Cordubenses legati ad</i>	
<i> ga liberos</i>	174	<i> Casarem</i>	605
<i>Consuetudo equestris</i>		<i>Cordubensium iudiciū</i>	605
<i> prælii</i>	613. 614	<i>Corfinium Caesar obsidet</i>	
<i>Contentiones Aednorum</i>		<i> 308</i>	
<i> & Auernorum</i>	31	<i>Corpora mirifica Gallo-</i>	
<i>Conuētus Cordubæ Var-</i>		<i> rū Germanorumq; 562</i>	
<i> ronē excludit</i>	369. 370	<i>Corporibus humanis ve-</i>	
<i>Cōuentus Salonarū</i>	397	<i> scentes Galli</i>	247.248
<i>Conuersio animorum</i>	41	<i>Corus ventus</i>	125
<i>Conuictolitanus ab Ar-</i>		<i>Cosa</i>	408
<i> uernis pecunia solici-</i>		<i>Cosam in agro Curino</i>	
<i> tatur</i>	218	<i> Milo oppugnat</i>	499
<i>Copiæ Afranij & Petreij</i>		<i>Cotho Hadrumeti</i>	584
<i> dimittuntur</i>	353	<i>Cotta</i>	142
<i>Copiarū Afranij nume-</i>		<i>Cottæ virtus & pruden-</i>	
<i> rus</i>	322	<i> tia</i>	143
<i>Copiarum Pompeij ingēs</i>		<i>Cotnas⁹ dux Gallorum</i>	194
<i> magnitudo</i>	393	<i>Cotus Thracum rex D.</i>	
<i>Corbe⁹ 271 eius mors ib.</i>		<i> equites Pompeio sup-</i>	
<i>Corbeus Bellonacorum</i>		<i> peditat</i>	391
<i> dux</i>	261	<i>Crassus auxiliariis co-</i>	
<i>Corcyra</i>	433	<i> pijs parum fuit</i>	92
<i>Corduba ab Casarianis</i>		<i>Crassi oppugnatio</i>	92
<i> occupata</i>	630	<i>Crastini casus</i>	461
		<i> Crastini</i>	

I N D E X.

Crastini primipili Cæsari
iani fortitudo 457
mors — 463. 465
Cratium vsus in bellis
 249
Creditarum pecuniarum
sine vsuris soluenda-
rum lex 409
Crines mulierum prae-
eti ad tormenta effi-
cienda 397
Crispus Sallustius Ra-
niensis proconsul 602
Critognati Aruerni ora-
tio 246
Crudelissimus Rex Ario-
nistus 32
Crudelitas cum auaritia
certans 517
Crudelitas Petreij &
Afrani in Cæsarianos
 346
Crudelitas Scipionis e-
quitum 596
Crussula 576
Cuniculorum agendarum
Galli periti 207
Cura Cæsari militum suorum
 184

Curiani equites à Scipio-
ne deficientes 575
Curio Vari castra con-
spicit 374 *Impera-*
tor appellatur 375
Curio fortiter occumbis
 389
Curionis in castris timor
 377
Curionis nimia temera-
ria crudelitas 385 &
Sabura praelium 387
caedes suorum 388
Curio pacatos oratione
milites in aciem edu-
cit 382
Curionis concio ad mili-
tes 379
Curiosolita pop. Rom. de-
diti 72. 77. 243
Curiosolitæ Veneti V-
nelli rebellant 80
Cyprus 465

D.

D *Amasippi liberis Cæ-*
sar ignoscit 593 *eius*
mors 609
Dardani in copijs Pom-
peij 394

I N D E X.

<i>Decima legionis aquili-</i>		<i>pro Anarico</i>	202
<i>feri virtus</i>	112	<i>Deprecatio Dinitiaci</i>	24
<i>Decius Brutus adole-</i>		<i>Deprecatio Lentuli</i>	310
<i>scus 18. Classis ad Mas-</i>		<i>Deprehensio Speculato-</i>	
<i>siliã præfectus</i>	319	<i>ris</i>	612
<i>Decius Lælius Asiatico</i>		<i>Descriptio Araris</i>	17
<i>rum navium Pompeij</i>		<i>Descriptio navium Ve-</i>	
<i>præfectus</i>	393. 421.	<i>netarum</i>	83
	465	<i>Descriptio Rheni & Mo-</i>	
<i>Decurio equitum Gal-</i>		<i>se</i>	105
<i>lorum</i>	26	<i>Demoti, qui Soldurij</i>	89
<i>Deditio Alexandrinorum</i>		<i>eorum mira fides</i>	
	500	<i>ibid.</i>	
<i>Deditio Aduaticorum</i>	73	<i>Deus Gallorum præci-</i>	
<i>Deditio Cassinellorum</i>	35	<i>puius Mercurius</i>	173
<i>Deditio Helvetiorum</i>	28	<i>Dictum superbum Pom-</i>	
<i>Deditio Sontiatium</i>	90	<i>peij</i>	319
<i>Deditio Sueffonum</i>	60	<i>Didius</i>	632
<i>Deditio Varronis</i>	371	<i>Didij mors</i>	634
<i>Defectio Gaditanorum</i>		<i>Diei prolatio in exactio-</i>	
<i>à Varrone</i>	370	<i>ne pecunie donatio</i>	
<i>Deiotarus rex occurrit</i>		<i>dicta</i>	417
<i>Cæsari supplex</i>	526	<i>Difficilis expugnatio E-</i>	
<i>Delatio Dumnorigis</i>	22	<i>buronum</i>	183
<i>Delphi</i>	431	<i>Difficultas Alpium</i>	76
<i>Delta</i>	496	<i>Difficultas rei frumen-</i>	
<i>Demissus animus Se-</i>		<i>tarie in castris Roma-</i>	
<i>quarorum</i>	33	<i>nis</i>	203
<i>Deprecatio Biturigum</i>		<i>Dij Gallorum</i>	174
		<i>Dij</i>	

I N D E X.

Dij Germanorum	170	tiorum ad Caesarem	18
Diligentia Caesaris in		Diuiconis legati respon-	
constituendis rebus		sum	19
urbanis	392	Diuitiacus Aeduorum	
Diligentia legatorum		princeps eiusque res	
Caesaris in subiungan-		9.55.18.29.170	
dis provincijs	431	Diuitiaci apud Caesare	
Dioscorides & Serapion		pro fratre intercessio	
legati	470	24	
Discessus Galbae in hy-		Diuitiaci gratia apud	
berna	79	Caesarem	41
Disciplina Druidum e-		Diuitiaci oratio	61
Britania in Galliam		Diuitiaci studium erga	
tralata	172	Romanos	23
Disciplina memoria con-		Diuturnitas negligen-	
stans, non litteris	172	tiores efficit	397.398
Disciplina militaris a		Diuus Lelius	462
Caesare exercita	571	Docilitas mira equorum	
Discrimen Caesariano-		97	
rum	331	Domitius a Massiliensi-	
Dissensionis malum	142	bus receptus excluso	
Distributio legatorum		Caesare	321
in varias Galliae par-		Domitius Aenobarbus	
tes	82	306	
Distributio legionum in		Domitius rem praelio	
hyberna	136	committit	505
Ditionis Romanorum		Domitij ad Pharnacem	
Gallia	46	nuntij	501
Diuico legatus Helue-		castra	502

Domitij Strategema 308

Domum reueriētes Sue-
ui, ab accolis Rhēni cœ-
duntur 51

Donillus Gallogræcus
CCC. equites Pompeio
suppeditat 394

Drapes Senonū princeps
280 captus 282 ine-
dia mortuus 286

Drapetis motus 278 &
286

Druides 171

Druidum disciplina è
Britannia in Galliam
translata 172

Duplex acies Afraniana
350

Dumnacus Andis dux
275 eius fuga 277

Dumnorix & Diuitia-
cus fratres 12

Dūnorix principes Gal-
liæ à Cæsare ab aliena
re molitur 125 Cæsare
in Britanniam comi-
tari renuit ibid.

Dumnorix Sequanis &
Helvetijs amicus 15

I N D E X.

riculo in aciem edu-
cuntur 552	Equitatus Gallorū mi-
rafortitudo 537
Elephanti sexaginta qua-
tuor à Cesare capti 593	Equitum ambacti 178
Elephantorum terroris
minuendi ratio 585	Equitū Pompeiū fugatū
Iagittariorū fundito-
rumq; cædes 458. 459
Elephantos Scipio in-
struit 552	Equitum Treuirorū re-
ditus 68
Emolumēto .i. impendio
seu detrimento 55	Equites qui excubias a-
gebant Pompeius con-
cidit 608
Ennius citatus 622. 631	equorū mira docilitas 97
Epafractus Arvernus
Luciferium Cesari tra-
dit 287	Equorum pabuli inopia
432
Ephesinā pecuniā aufer-
re Scipio conatur 417	Eratosthenes 177
ei salutem Cesar offert
450	Ericius instrumentū bel-
licum 439
Ephippiorum vsus apud
Suecos indecorus 97	Erratum Bursanolenfiū
indeq; secuta aduersa
619
Epibatae armantur 549	Error Heluetiorum 26
Epidaurum Octauiana
oppugnatione liberat
Vasinius 512	Error Publij consilij 25
Epirus 400	Eruptio Aduaticorū 73
Epirus tota Cesari dedi-
ta 399	Essedariorū vsus in præ-
liis apud Britannos 111
Equestris prælij consue-
tudo 613. 614	Etesiae venti 469
	Euphranor Rhodius na-
tali certamine cedi-
t 494

E xercitus Pompeij & Scipionis iunguntur 450	F agum & Abietem Br tannia non habet 129
E xercitus Romanus quādo primū Gallie fines ingressus 44	F alcata quadriga Phar nacis 533
E xercitum Caesar lu- strat 291. 292	F alcium in navibus bellieis vsus 82
E ximia virtus veterani cuiusdam militis ad- uersus elephantum 393	F alsus rumor 193
E xpostulatoria oratio ad Hispalenses 636	F alsa renuntians explo- rator 25
E xpugnatio difficilis E- buronum 183	F ames Casarianorū 203
F.	F anum Dianæ spoliare iubet Scipio 303.
F abius Carnutes & Aremoricos insequi- tur 278	451
F abij Peligni facinus au- dax 383	F ascium prelationis in- vidia 469
F abij res in Hispania ge- stæ 323	F auces Brundusini por- tus occludere insti- tuit 313
F acultates Italiae 162	F avor Brundusinorum erga Casarem 315
F actiones Aeduorū & Sequanorum 169	F ausus Sylla 299 eius mors 602
F actum est metum ma- gnum 629	F autores Caesaris septua- ginta quatuor à Pō- peio securi percussī 69 620
	F errariæ Biturigum 207

INDEX.

Ferreg manus 334

Fides pertinacissima Cæsarianorum militum 565

Fidem Ambiorigis denastat Cæsar 275

Fiduciaria opera 367

Fiduciarium regnum 492

Fiducia Cæsaris mira terra marique 578. 579

Figura bos cerni 179

Filia Ptolemæi regis minor ad Achillam se confert 477

Filiæ Arionisti 51

Flumen Cæsar auerit 337

Fluminis altitudo transiendi ratio 607

Flumina Romanos milites non morantur 230

Fluius Alduascalis Alduabis vel Alduascubis 37

Fluvius Matrona 10

Fluxus Rheni 101

Facundias & sitis ut-

terioris Hispaniæ 609

Fæderis militaris sanc-
ciendis apud Gallos 191

Folijs arborum pasti equi 434

Fontis unici Cæsar Oppidanos priuare tentat 284

Forma & ætate comendabiles periclitati 506

Forma nauium Cæsarianarum 121

Fortitudo animi Nervi-
orum 70

Fortiter ille facis qui mi-
seriam ferre potest 247

Fortuna plurimum in
bellis potest 509

Fortuna Cæsaris 133

Fraternæ pietatis exem-
pla 22. 25. 28

Fraterni equi, & infrenati in bellis 549

Fratres Aedui ab Senatu appellati 34

Frigoris tolerantes Sue-
ni 97

Frigoribus exposita est	
Gallia	17
Frumentum suum Helue	
tij comburunt	17
Frumentari	239
Frumentis deditiis suis	
dandi curat Caesar	29
Frumentis angustia pre-	
miuntur Caesar	426
Frumenti cõsendi modus	
apud Afros	185
Frumentum certis diebus	
militibus admetirba-	
tur Caesar	19
Frumentariæ rei difficul-	
tas in castris Romæ	203
Frumenti condendi mo-	
dius	580
Fuga Cassij	465
sum 260. 261	
Germanorum 50	
Iubæ	570
Labiæni 169. 570	
legionum Scipionis	561
562 Lucilij 181	
Litani 221	
Octavij	511
Pharnacis	532
Fuga pernox	28
Fuga Pompeij	459
Fuga Sexij Pompeij	629

I N D E X.

Galli ad bella suscipien-
da alacres 184
Galli à Dite patre pro-
gnati 174
Galli castra Caesaris op-
pugnati 250 fugati &
repulsi 254
Galli grecis literis vsi
 172
Galli homines aperti, nō
insidiosī 585
Galli in acie sedere soliti
 269 **insidias Romanis**
struunt *ibid.*
Galli noctium numero
spatia temporum me-
surantur 174
Galli virtute non dolo
dimicare consueve-
runt 586
Gallicus ager aut mos,
cum Germanorū non
comparandus 32
Gallorum cum Romanis
prælium 77.78
Gallorum erga liberos
consuetudo 174
Gallorum legatio ad Cæ-
sarem 30

mobilitas in cōsilijs ca-
piendis 99
Gallorum odij aduersus
Romanos, causa 157 per-
uersi mores & ritus
 169
Gallorum principes ad
pedes Caesaris sese flem-
tes proiecerunt 31
Gallorum sera nimis de
libertate recuperanda
agitata consilia 193
Gallis contemptui erant,
Romani statura breui
 72
Gallus Gallos prodēs 151
Ganymedes eunuchus
 478
Garoceli 16
Garumna fluvius 10
Gebenna mons 231
Gemella legio 394
Genabum Cæsar ex iti-
nere occupat 199
Genabēsis cedis vltio 212
Gener à socero proscri-
bitur 159
Geneua 13
Gergonie obsidio 217
 M m m

- Germani auxiliares con-
 tra Romanos 287
 Germani fortunam ter-
 tiò contra Romanos
 tentare nolunt 158
 Germani mercede in Gal-
 liam accersiti, bonam
 eius partem occupa-
 rant 31
 Germani quatuordecim
 annos ietla non su-
 beunt 36
 Germanorum copiae ad-
 uersus Caesarem 49
 superstitio in praelijs
 suscipiendis 49
 Germanorum crudelissi-
 mus rex 32
 Germanorum mores cū
 Gallicis collati 175
 Germanorum dolus 98
 legati ad Caesarem 100
 Germanorum legatorū
 perfidia & simulatio
 103
 Germanorum militandi
 ratio 47
 Germanorum virtus 38
 Germanos Treuiri ad

I N D E X.

occiditur	282	Hiliacmon fluvius	417
H.		Hippo regius	602
Harudes pop.	32	Hippotoxotæ	450
Hædus vide Aedus.		Hispalis recepta	630
H. luetia omnis ciuitas		Hispalensibus ingrati- tudinē exprobrat Cæsar	619
in quatuor pagos di- uisa	18	Hispaniā apportabantur necessaria ad arman- das Cæsaris naues	119
Helvetij pacem petunt	18	Hispaniæ caput Corduba	605
profectionem in Gal- liam parant	11	Hispaniæ principes ad Cæsarem transeunt	344
sua oppida incendunt	13	Hispanicæ res tam Pom- peianorum quàm Cæ- sarianorum	321.
Helvetiorum acies 27 fe- ritas ibid deditio	28		417
conatus frustraneus	15	Hispaniæ vltioris fæ- cunditas & situs	609
Helvetiorum itinera ad exerundum	13	Hispaniæ vltioris po- situr Cn. Pompeius a- dolefcens	609
Helvetiarum legati ad Cæ- sarem de deditioe	28	Hispani equites in cohor- te prætoris Iubæ	387
mos in iudicijs 12 mo- tus Orgetorige autho- re	10	Hispaniarum deditio	379.
Heraclea Sentica	448		380
Hercinia sylua	178		
Herninus mons	513		
Hiadertini vide Iader- tini			
Hyberna	95		
Hibernorum obsidio	148		

Missa	397	H
Hissam M. Octavius à		
Casare abalienat	398	H
Homines aperti Galli, nō		
insidiosi	385	F
Honoris partitio	450	
Horarum sex pugna	78	
Hordeo corruptio & pa-		
ncio vetere se alentes		
Masilienses	371	
Hordeo frumentum au-		
ctum	432	
Horrorem adspēctus gla-		
stio sibi conciliant Bri-		
tanni in bellis	130	
Hospes Arionisti M. Ti-		
cinius	47	
Hospitalitas Germanorū		
	117	
Hospitum violatio	614	
Hostis consilia qualiter		
accipienda	138. 140	
Hostis in iniquū locum		
pertrahendi strage-		
ma	164	
Humanitas Caesaris erga		
suos	155	
Humanis corporibus ve-		
scantes Galli	247. 248	

INDEX.

<i>Immanentius</i>	<i>Trino-</i>	<i>Incrementum rammorum</i>
<i>bantium Rex</i>	134	337
<i>Immortalitas animarum</i>		<i>Incurfionis hostium vul-</i>
172		<i>gare signum</i>
<i>Imitatores solertissimi</i>		259
<i>Galli</i>	207	<i>Indiciorum genus ex mi-</i>
<i>Item Ale-</i>		<i>sericordia</i>
<i>xandrini</i>	478	344
<i>Imperatoris alie sunt</i>		<i>Indicium Cordubensium</i>
<i>partes alie legati</i>		605
429		<i>Indicium pulueris exci-</i>
<i>Imperatorem se appellat</i>		<i>sati</i>
<i>Scipio</i>	540.	116
<i>e o nomine</i>		<i>Indo rex interimitur</i>
<i>indignus censetur a</i>		611
<i>Centurione Caesariano</i>		<i>Induciae</i>
<i>capto</i>	569	364
<i>Imperatore digna senten-</i>		<i>Induciomarius Treuero-</i>
<i>tia</i>	528	<i>rum</i>
<i>Imperatorum auctori-</i>		138
<i>tas minuitur aduer-</i>		<i>Induciomari bellicus ap-</i>
<i>sis rebus</i>	213	<i>paratus</i>
<i>Impunitas latrociniorum</i>		158
177		<i>Induciomarii Caesar cōso-</i>
<i>Incolae Britanniae diversi</i>		<i>latur</i>
129		123.124
<i>Incommodum tempestatis</i>		<i>Industria Caesaris in in-</i>
<i>in bonum versum</i>		<i>struendis militibus</i>
606		584
<i>Incommoda exercitus Ro-</i>		<i>Inermes aliquando Ger-</i>
<i>manorum</i>	77	<i>mani terrorem Roma-</i>
		<i>nis afferentes, postea</i>
		<i>armati ac victores</i>
		<i>spreti & superati</i>
		33
		<i>Infantibus in ardore pu-</i>
		<i>Minim</i>
		3

I N D
gne non parcitum

210

Infidelitatis gravis sus-
picio 381

Infinita multitudo Bri-
tannorum 129

Ingratos ac perfidos Cæ-
sar ulciscitur 584

Inimici alter alterum ser-
uantes 148

Inimicos calamitas ex a-
micis facit 467

Iniurias coram Senatu
Cæsar commemorat
318

Innocentes etiam suppli-
cium afficiunt Galli 173

Inopia Massiliensium
372

Inopia maxima omnium
rerum in Cæsaris ca-
stris 331

Insidiæ Ambiorigis 142

Insidiæ Labieni elusæ
568

Insolentia Iuba regis
573

Insontes etiam & inno-
xios nonnunquam diis

I N D E X.

hibetur 599
 Iuba rex sibi ipse morte
 consciscit 601
 Iubæ fuga 570
 Iudicium Matris fami-
 lias 617
 Iudiciorum mira for-
 ma, ut alij audirent,
 alij iudicarent 392
 Iulius Cæsar & P. Ser-
 uilius consules crean-
 tur 393
 Iumenta alga tolerata
 552
 Iumenta sua sarcinaria
 Afraniani ipsi occidunt
 348
 Iupiter à Gallis cultus
 174
 Iusiurandum Labieni
 in fauorem Pompeij
 à Cæsare mouentis
 401
 Iusiurandum temera-
 rium equitum Gal-
 lorum 238
 Ireiurando hostile fi-
 dentes Cæsariani Ty-
 rones in perniciem

suam se dedunt 412
 Iustum prælium 65
 Iusto prælio Britanni su-
 perati 132
 L.
 Labienus in Parisijs
 bellum gerit 232
 Labienus & Scipio cum
 magna clade fugan-
 tur 561
 Labieni assentatio ad Pō-
 peium 454
 Labieni consilia transfr-
 gis cognita 545
 Labieni crudelitas 442
 Labieni & Pacidij acies
 contra Cæsarem 541
 Labieni insidiæ elusæ
 568
 Labieni strategema 166
 Labieni verba ad Cæsa-
 ris veteranos 543
 Labor frustraneus Cæsa-
 ris 84
 Laboris intolerantes Gal-
 li 214
 Labori ac duritiæ, à pue-
 ris student Germani
 174
 Mmm 4

Labium duntaxat superius non radunt Britanni	128
Lacelani	335
Lacte & pecore vivunt Sueti	102
Lacte, caseo, carne vivunt Germani	174
Lacus Lemanus	14
Lanistæ in modum Caesar suos tyrones adversus elephantos instituit	80
Largitione nimia disciplina militaris soluitur	513
Largitiones Scipionis	414
Larinates populi	310
Larissa	449
Laseritia iurris	360
Latobrigi patriam suam deserunt	13
redierunt eorum numerus	29
	30
Latrocinia apud Germanos infamia non sunt	177
Latroces Romani ab Aeduis	216
Latrociniorum impuni-	

I N D E X.

Legionum in hyberna di-
 stributio 136
 Legionarij militis robur
 484
 Legionarij in equos im-
 positi 40
 Leguminibus etiam con-
 tenti erant Caesariani
 milites in inopia 428
 Lemanus lacus 14
 Lemouices populi 243
 Lemovicum oppidū 637
 Lentulus Caesaris benefi-
 ciarius 310
 Lentulus & Marcellus
 Cos. Caesaris hostes
 290. 294 Roma metu
 Caesaris aufugiunt
 302
 Lentulus Spinther Ascu-
 lo expellitur 305
 Lentuli deprecatio 310
 Lenunculi, nauigia pesca-
 toria 389
 Lepidus proconsul in au-
 xilium à Cassio voca-
 tur 520 mediat inter
 Cassium & Marcellū
 522

Lepontij populi 108
 Leporem Britannii non
 gustant 129
 Lepis ciuitas 538
 Leptis oppidū vide Ilur-
 gis oppidum
 Lepim Labienus oppu-
 gnare conatur 558
 Leuci populi 39
 Lexis armatura inter e-
 quites inseriecta 549
 Leuitas Gallorum 53
 Lex Aeduorum de Ma-
 gistratu 215
 Lex Iulia 305
 Lex Pompeia de ambitu
 393
 Lexouij seu Lescobij ad-
 uersus Romanos con-
 spirant 80
 Liberalitas Caesaris erga
 milites 260
 Libeum promontorium
 539
 Libo Pompeianus cum
 Cesare ad Oricum col-
 loquitur 303
 Libo cum classe Brundu-
 sium venit 408
 M m m 9

I N D E X

Licentia Alexandrina L. Co
 471
 Liger fluvius 231
 Ligeris fluvius 196
 Ligerim Caesar celerrimè
 transit 231
 Lingones 28 L. Co
 Lisci ad Casarem verba
 21 L. Co
 Litauicus 218
 Litauici fraude auerit 218 L. Co
 218
 Littora omnia venas a-
 que dulcis habent L.
 480
 Longinus vide Confidius L.
 Longus 427 L.
 Longarum nauium agi-
 litas 128 L.
 Lorica 265 L.
 L. Aemylius equitum
 Gallorū decurio 26
 L. Afranius legatus Pom-
 peij 321 proditiōis
 postulat 491
 L. Arunculeius Cotta
 legatus 135 eius pru-
 dens consiliū 141 mors
 156

I N D E X.

L. Margitio	518	L. Torquatus Orici præfe-	
L. Metellus Trib. pl. Cæ-		ctus	400
sari obijcitur	318	L. Ticius	564
L. Minutius Basilus	180	L. Tuius trib. mil.	518
eius ad Cæsarem epi-		L. Vibullius Rufus in Cæ-	
stola	67	saris potestatem venit	
Lucius Nasidius	357	ab eo semper dimissus	
classe Massiliensibus			402
auxilio aduenit	357	L. Cassij Coss mors	18
L. Paulus consul	289	L. Cottæ mors	145
L. Piso Cæsaris socer	17.	L. Domitij sententia de	
197 eius mors	ibid.	tribus tabellis iudi-	
L. Plancus	323	cibus dandis in causa	
L. Pupius centurio à Cæ-		eorum qui à Pompeio	
sare captus, dimitti-		non stetissent	457
tur	304	eius	
L. Racilius aduersus Cas-		dem mors	463
sium conspirat	519	L. Fabij Centurionis seu	
eius mors	520	virtus seu temeritas	
L. Roscius quæstor	156.	miranda	226
	297	L. Lentuli mors	467
L. Rubrius in potestatem		L. Manlij proconsulis fia-	
Cæsaris venit	310	ga	88
L. Septimius	467	L. Petrosidij mors	145
L. Sertorius	336	L. Pisonis legati mors	18
L. Straberius Apolloniæ		L. Torij apud Corduben-	
præfectus	400	les terror	523
L. Tiburius in colloquio		L. Varenii centurionis e-	
vulneratur	407	gregium pro inimico	
		facinus	149. 150

Lucresius Hissilo	396	Machin
Lucresius de maro se de-		Ma
iecit	307	Machin
Luciferius Cadurcus	195	Aeg
Luciferium Caninius fu-		Cas
gas	280	Mag
Luminibus accensis no-		Magi
menis	602	Ac
Luna plena vis in aestati		Magi
bus maritimis	114.	dec
	115	Mag
Lunata castra	591	Ja
Lusitania	321. 517	Mag
Lusitani Hispalim oppu-		Ma
gnant	330 637	Ma
Lyssus oppidum	412 in-	Ma
cenditur	233	Ma

M.
Macedones equites in
 Pompeij copijs 394.
 365

Macedonia pars libera
 417

Machine bellicae Roma-
norum, barbaris ad-
mirationi sunt 71

Machine variae Alexan-
drini 479

I N D E X.

peij ad Cæsare 302.303
Mandubratius adolescens
Britannus 134
Mandubriorum fames
 249
Manlius Tuscus 516
Manum sibi infert Cato
 597
Marcellus 518
Marcellus ex vrbe fugit
 304.305
Marcelli contrariaq; fa-
Etionis hominum Ro-
mae aduersus Cæsarem
agitata consilia 292.
 293
Marcus Acilius 402
M. Antonius 296
M. Arionistus Trib. mil.
 222
M. Bibulus 395
M. Calidius 296
M. Calius Rufus praetor
 406
M. Fauonius 417
M. Marcellus 296
M. Messala 595
M. Octavius 397
M. Petreius 544

M. Pomponius 464
M. Rufus 373
M. Ticius Arionisti ho-
spes 47
M. Titius de hostibus e-
reptus 51
M. Trebius Gallus 80
M. Valerius Procillus
 47
M. Varro in vltiori Hi-
spania legatus 367
ibiq; bellum parat ib.
M. Valerius Procillus è
manibus hostium ere-
ptus 51
Marci Catonis ad Cneum
Pompeium filium ver-
ba 548
Marci Catonis constancia
et mors 596
Margetobriae aedes 32
Mary affinis Cæsar 556
Mars 174
Massilia ab Caio Trebo-
nio circumuallata 355
Massilienses ad sum-
mam redacti inopiam
Cæsari dictatori se de-
dunt 372

	I	N	D	E
Massiliae situs	356			Me
Massiliensi classi victa				r
Nasidiana profugit				Me
360				M
Massiliensis turris concidit	363			
Massilienses docti	364			M
Massilienses naues	334			
Massiliensium classis re- fecta	357			
Materfamilias de muro se deiciens	617			M
Materiae inopia in Afri- ca	546. 547			
Matrona fluminis	10			
Mauri equites	538			
Maxima rerum omnium inopia in Caesaris Ca- stris	331			M
Mazaca	525			
Memorabilis casus	359			
Memoria constans	172			M
Menapij ad vivamque Rheni ripam	98			M
Menapij repelluntur	94			
Menapiorum agri va- stati	119			
Menapiorum deditio	165			
Menedemus	416			

I N D E X.

<i>Milites Scipionis ad v-</i>		<i>manorū corpora</i>	562
<i>num interfecti</i>	595	<i>Misera servitus Aeduo-</i>	
<i>Militum Caesarianorum</i>		<i>rum à Germanis vi-</i>	
<i>industria</i>	122	<i>etorum</i>	31
<i>Militum Caesarianorum</i>		<i>Miseria Sequanorum</i>	32
<i>virtus</i>	127	<i>Miseriam qui ferre po-</i>	
<i>Militum cohortatio</i>	66	<i>teſt fortiter ille facit</i>	
<i>Milo in Italiam euoca-</i>			247
<i>tus</i>	407	<i>Missio ignominioſa</i>	566
<i>Milonis mors</i>	408	<i>Mithridates Pergame-</i>	
<i>Minerva</i>	174	<i>nus cum auxilijs ad</i>	
<i>Minutius coniurationis</i>		<i>Caſarem adueſat</i>	495
<i>aduerſus Caſſium in-</i>		<i>Mithridates Pergamen⁹</i>	
<i>dex, excruciatuſ à li-</i>		<i>ſi Rex Boſphori</i>	532
<i>bertis</i>	521	<i>Mithridati tetrarchia</i>	
<i>Minutius Silo</i>	515	<i>Gallogracia adiudi-</i>	
<i>Minutius Rufus Pom-</i>		<i>catur</i>	533
<i>peianus</i>	397	<i>Mitylenæ</i>	465
<i>Minuta prælia inter par-</i>		<i>Mobilitas Gallorum in</i>	
<i>tium duces</i>	552	<i>conſilij capiendis</i>	99
<i>Mira docilitas equorum</i>		<i>Mona inſula</i>	131
	97	<i>Monomachia</i>	628
<i>Miræ longitudinis mu-</i>		<i>Monumentum magnum</i>	
<i>rus</i>	15	<i>res parua</i>	441
<i>Mirabilis res in caſtris</i>		<i>Mores Dumnorigis</i>	22
<i>Caſaris</i>	566	<i>Mores Germanorum cō-</i>	
<i>Miracula poſt victoriā</i>		<i>Gallicis collati</i>	175
<i>Caſaris</i>	471	<i>Mores & Virtus Sue-</i>	
<i>Morifica Gallorum Ger-</i>		<i>corum</i>	96

I N
Mores Nerviorum 62
Morini Galli 45 ultimi
Gallorum pacati 93.
171 eorum ad Caesarē
legati 112 Barbaros se
vocant 110 Caesaria-
nos ex Britannia redi-
ces innadunt 223 in
potestatem Romano-
rum rediguntur 119
Atrebatibus à Caesare
attributi 243 in Bri-
tanniam traiectum
faciunt brevissimum
119

Moritasgus Canarini fra-
ter 157

Mors Allobrogis persua-
ga 453

Mors Afranij & Fausti
602 Atij Vari 628

Cassij 523 Cnei Pom-
peij 633 Considij 601

Didij 634 Drapetis
286 Induciomari 60

Mors Iuba regis 601
Labieni 628 Lucij Fa-
bij 227 L. Pisonis 18

Marci Catonis 396

I N D E X.

Mulierum crines præ-
secti ad tormenta ef-
ficienda 397
Mulierum gallicarum
mos in præliis capil-
lum passum demit-
tendi, & liberos pro-
ferendi 225
Multum fortuna in re
militari valet 181
Munda oppidum 628
Mundæ obsessio 628
Mundensis campus 630
Mundenses conspiratio-
ne detecta penas lu-
unt 631
Mundensium ducum cla-
des 637
Munera regia asperna-
tur Domitius 503
Muri hostilis primum
conscendendi gloria
 226
Municipia Romana, pe-
cunias exiguntur 299
Munitiones Caesaris ad
Alexiam 242
Munitiones Caesaris &
Pompeij ad Dyrrha-

chium 423.424
Munitiones Caesaris vn-
dique oppugnantur
 249
Murorum Gallicorum
forma 208
Musculi forma 362
Mutandorum iumento-
rum vsus in celerita-
te 399
Myoparæ 511
 N
Nabataeorum rex 478
Nannates Galli 81
Narbo 287
Narbonem Cæsar profi-
ciscitur 196
Nasidij classis capta 585
Nasua Sueuorum Im-
perator 37
Navale prælium inter
Massilienses & Cæsa-
rianos 359
Navalia prælia ad Le-
ptim & Adrumetum
varia fortuna 578
Naues Caesaris in Bri-
tanniam proficiscentis
 110

Nnn

I N D E X.

<i>Naues Caesaris onerariae</i>		<i>docti</i>	152.	<i>militaria</i>	
<i>incensae</i>	547	<i>opera à Romanis do-</i>			
<i>Naues Massilienses</i>	334	<i>cti</i>	147.	<i>eorum cli-</i>	
<i>Romanae</i>	<i>ibid.</i>	<i>entes</i>	146.	<i>mores</i>	61.
<i>Naues quadraginta a-</i>		<i>multitudo</i>	146.		
<i>missae</i>	128	<i>peruicacia in re ad-</i>			
<i>Nauium Caesarianarum</i>		<i>uersa</i>	69.	<i>in Romanos</i>	
<i>forma</i>	121	<i>rebellio ac fraus</i>	72.		
<i>Nauigatio hyemis peri-</i>		<i>deditio</i>	70. 161		
<i>culosa</i>	118	<i>Neruiorum astus</i>	154		
<i>Nauium Romanarum</i>		<i>fuga</i>	155		
<i>afflictatio</i>	115	<i>Neruiorum castra occu-</i>			
<i>Nauium Venetarum de-</i>		<i>pantur</i>	69.	<i>animi for-</i>	
<i>scriptio</i>	83	<i>titudo</i>	70		
<i>Nauigia piscatoria le-</i>		<i>Neruiorum conatus &</i>			
<i>nunculi</i>	389	<i>mores</i>	62		
<i>Naufragium Rhodiariū</i>		<i>Neruiorum rebellio</i>	146		
<i>nauium</i>	411	<i>Neruios Caesar subigit</i>			
<i>Naupactus</i>	416	163			
<i>Neapolis</i>	535	<i>Nicopolis</i>	503		
<i>Nebulae crassae latibu-</i>		<i>Nicomedes</i>	525		
<i>lum</i>	614	<i>Nicomedis Bythinii no-</i>			
<i>Negligentia ex diutur-</i>		<i>bilitas</i>	529		
<i>nitate</i>	580	<i>Nili aqua</i>	478		
<i>Nemetocerna</i>	288	<i>Nimbus cum saxorum</i>			
<i>Neruij Caesaris castra op-</i>		<i>grandine</i>	566		
<i>pugnant</i>	154	<i>Nitiobriges populi</i>	196.		
<i>Neruii Gallorum fero-</i>		<i>eorum rex Tenuoma-</i>			
<i>cissimi</i>	55.	<i>Græcè in-</i>	515.		

Nitro-

I N D E X.

Nitiobrigum Rex *Ten-*
tomatus 214
Nive altissima *Cæsar*
 non prohibetur ab i-
 tinere 196
Nobilitas 371
Nox dierum 30. in in-
 sulis *Britannicis* 131.
 noctem diei præpo-
 nunt *Galli* 173
Noctes in *Britannia*
 quam in continente
 breviores 130
Noctium numero spacia
 temporum metiun-
 tur *Galli* 174
Nocturna consilia *Gal-*
lorum 156
Nocturna opera *Cæsa-*
rianorum obsessorum 146
Nomen & *authoritas*
Cæsaris 555
Noreia 13
Norica oppidum 12
Noricus ager 13
Noricus Rex 308
Nova consilia *Cæsaris*
 belli gerendi 447
Noviodunum oppugnat

Cæsar 66
Noviodunenses sese de-
 dunt 200
Novissimum inter *Cæsa-*
rem & *Pompeium*
 prælium 458
Novum in *Pictonibus*
 bellum 275
Numenius & *Verodo-*
etius Helvetiorum le-
 gati 14
Numerus equitum *Gal-*
lorum 236
Numerus copiarum *A-*
franii 322
Noviodunum 200
Nemidiam *Iuba* regni
Publius Sicius inua-
 dit 559
Nemide in cruce suffixi
 581
Nemidarum adversus
Curionem stratagema
 383. clades 386. cre-
 bræ eruptiones re-
 pressæ 537
Nummi ærei 129
Nuntius auxilium im-
 ploratum 151

Non 2

Nutricius pueri regis re-
gnum procuras 472
Nymphæum porcus 411
Θ

Obitus Orgetorigis 12
Obsessio Anarici 203
Obsessoria industria 208
Obsides Gallorum male
habet Arionistus 32
Obsides Cesariani ab Ae-
dus male mutantur

235

Obsides dare Helucii
non soliti 19

Obsidio Aduaticorum 71

Obsidentium institutum
426

Obucula oppidum 16

Ocelum 16

Occasio 224

Occasiones belli longius
ducti 609

Oceisorum numerus Cæ-
sarianorum 442

Occupatio oppidi Veson-
tionis 37

Octavii Pompeiani ca-
stra oppugnatur 399.
eius cum Vatinius na-

I N D E X.

<i>Oppida Hispaniæ natura</i>		<i>peianis classibus ob-</i>	
<i>loci munitæ</i>	615	<i>sessæ</i>	396
<i>Oppidorum reliquorum</i>		<i>Orchomenum</i>	431
<i>receptio</i>	632	<i>Orgetorix capitis arcessi-</i>	
<i>Oppugnatio Crassi</i>	92	<i>tur</i>	12
<i>Oppugnatio Gergoniæ</i>		<i>Orgetorix Heluetiorum</i>	
	225	<i>Princeps</i>	10
<i>Oppugnatio Novioduni</i>		<i>Orgetorigis mors</i>	12
	60	<i>Orciniæ</i>	178
<i>Oppugnatio oppidi Son-</i>		<i>Orici portus</i>	396
<i>natium</i>	90	<i>Orici præfectus Lucius</i>	
<i>Oppius legatus Caesaris</i>		<i>Torquatus</i>	400
	587	<i>Oricum Caesar recipit</i>	
<i>Optimum institutũ</i>	175		400
<i>Oratio Caesaris ad Hispan-</i>		<i>Origo Aduaticorum</i>	71
<i>lenses ex postulatoria</i>		<i>Origo Rheni</i>	101
	635.636	<i>Oscenses</i>	335
<i>Oratio Critognati Ar-</i>		<i>Otacilius Crassus</i>	411
<i>uerni</i>	246.247	<i>Otacilii Crassi perfidia</i>	
<i>Oratio Diuitiæ</i>	31		411
<i>Oratio legatorum ad Cæ-</i>			
<i>sarem</i>	14		
<i>Oratio Scipionis ad ca-</i>			
<i>ptiuos Cesarianos</i>	564		
<i>Oratio Vercingentorigis</i>			
<i>ad milites suos</i>	238		
<i>Oratio Vercingentorigis</i>			
<i>in re perdisa</i>	212		
<i>Ora maritima à Pom-</i>			

P

PAbuli equorum ino-
pia 432

Papuli inopia in castris
549

Pacatorum insigne in
bellis 227

Pacatis rebus Caesar le-

I N D E X

giones per omnē Gal- Pa
 liam & sponit 287
 Pacidij & Labieni acies Pa
 contra Caesarem 541 P
 Paconia insula quæ &
 Aponiana 539
 Pemani Germani 56 T
 Pagicentum Sueuorum T
 ad ripam Rheni 34 I
 Pagi Tigurini robur 17
 Pagos in quatuor omnis
 ciuitas Heluetia diui-
 sa 19
 Paleopharsalica victo-
 ria 514
 Palma ex panimēto nata
 472
 Paludati prætores 299
 Palus inter duo castra
 57.58
 Palus perpetua in Se-
 quanam influens 131
 Paludes Morinorum
 118
 Paris à famelicis in ho-
 stium castra abiectus
 430
 Paris ex radice factus
 430

I N D E X.

Pecunie vis	517	Pelusium à Mithridate	
Pecuniam publicam sibi		capitur	495
oblataam Caesar repu-		Pentiremes duæ Cæsa-	
diat	32	riane capiuntur	763
Pecunias Caesar mutuas		Perfidia Arionisti ad-	
à Tribunis militum		uersus legatos Cæsaris	
& centurionibus ac-			47
cipit	321	Perfidia Germanorum	
Pecus loco frumenti im-		legatorum	103
pertum	332	Perfidia Massiliensium	365
Pecoris cupidi Barbari		Perfidia Morinorum	
	185		119
Pecoris in agros obser-		Perfugarum ignominia	
uari sinendi astutia,			377
ad occultandas insi-		Periculosa nauigatio	
dias	507	hyemis	118
Pedites inter equites		Peritia Cæsaris bellandi	
præliantes	452		554.555
Pedites mira celeritate		Pertinacissima fides Cæ-	
equorum cursum ad-		sarianorum militum	
æquantes	47		565
Peditum eximie perni-		Pertinacium hominum	
citatis commiscendo-		pœnitentia	352
rum inter equites in		Perversi mores & ritus	
pugna stratagema		Gallorum	169
	237.271.423.546	Petitio M. Antonij Sa-	
Peligni pop.	307	cerdotis	290
Pelles pro velis	83	Petra	422

I N D E X.

<i>Petrei</i> us Ilerdam reuer-		<i>Philo</i> Pompeianus Hi-	
ti statuit	347	spalis praefectus	631.
<i>Petrei</i> us sibi ipsi mortem			637
consciscit	601	<i>Photinus</i> interfectus	
<i>Petrei</i> us relinquit Iler-			474
dam in Celtiberiam		<i>Picenum</i> agrum Caesar	
transiturus	337	percurrit	305
<i>Petrei</i> i crudelitas ad-		<i>Pictorum</i> vexatio	276
uers ^o Caesarianos	346	<i>Pilorum</i> cacumina ar-	
<i>Petrei</i> i facinore inter-		dentia	567
rupti	345	<i>Pirustas</i> Caesar cohibet	
<i>Petreium</i> Caesar insequi			121
itur	337	<i>Pirustarum</i> ad Caesarem	
<i>Phalanx</i> Germanorum		legatio	121
	50	<i>Pisaurum</i>	303
<i>Pharnaces</i> aciem contra		<i>Piscatoria</i> navigia, le-	
Caesarem instruit	530	nunculi	389
<i>Pharnaces</i> Pontum oc-		<i>Piso</i> Aquitanus cum	
cupat	506	fratre occiditur	102
<i>Pharnacis</i> Legatio ad		<i>Planicies</i> XV. millia	
Caesarem	527	passuum patens	564
<i>Pharsalia</i>	396	<i>Plebs</i> Gallorum seruo-	
<i>Pharsalici</i> exercitus ca-		rum loco habetur	180
des	461	<i>Plebis</i> tutamen aduer-	
<i>Pharsalici</i> praelij initium		sus potentiores	169
	457	<i>Pleumosi</i> Nerniorum	
<i>Pharise</i>	490	clientes	145
<i>Pharus</i>	473	<i>Plumbum</i> album in Bri-	
<i>Philippus</i> trib. pl.	299	tannia	130
		<i>Pluuia</i>	

I N D E X.

<i>Pluvia saxorum</i>	573	<i>rum numerus</i>	462
<i>Panitentia Aeduorum</i>		<i>Pompeius ad Apsum flu-</i>	
<i>de defectione ab Rom.</i>		<i>uium castra metatur,</i>	
236		401	
<i>Panitentia, pertinacium</i>		<i>Pompeius Brundisio e-</i>	
<i>& arrogantium ho-</i>		<i>labitur</i>	314.
<i>minum</i>	352	<i>ausugit</i>	315
<i>Politicum Sophisma quo</i>		<i>Pompeius Brundisium</i>	
<i>Aeduorum discordia</i>		<i>peruenit</i>	312
<i>est composita</i>	215	<i>Pompeius Capuâ profi-</i>	
<i>Pompeia lex</i>	392	<i>ciscitur</i>	305
<i>Pompeia Fausti uxori</i>		<i>Pompeius castellum Cæ-</i>	
<i>Cæsar ignoscit</i>	291	<i>sarianum in castris</i>	
<i>Pompeiana classis</i>	395	<i>Posthumianis construs-</i>	
<i>Pompeianus Signifer ad</i>		<i>ctum oppugnare co-</i>	
<i>Cæsarem transfugit</i>		<i>natur</i>	610. 611
616		<i>Pompeius cum Scipio-</i>	
<i>Pompeiani Africam de-</i>		<i>ne honorem partitur</i>	
<i>uastari conantur pe-</i>		450	
<i>nitius</i>	551	<i>Pompeius Dyrrachium</i>	
<i>Pompeiani euocati</i>	455	<i>contendit</i>	400
<i>Pompeiani pluribus lo-</i>		<i>Pompeius à Cæsare a-</i>	
<i>cis erumpentes, stre-</i>		<i>uertitur</i>	297
<i>nuè repressi</i>	428	<i>Pompeius equites qui</i>	
<i>Pompeianorum vani-</i>		<i>excubias agebant cir-</i>	
<i>tas, & inanis fiducia</i>		<i>cumuentos concidis</i>	
450		608	
<i>Pompeianorum in cla-</i>		<i>Pompeius imperitiæ in</i>	
<i>de Pharsalica caso-</i>		<i>re bellica taxatur</i>	458

L u d

Pompeius pacem non
ferens 297

Pompeius Pelusium per-
uenit ad Ptolomæum
regem 466

Pompeius rebus impa-
ratis bellum suscipiens
317

Pompeius Rufus 594

Pompeij apud exercitum
auctoritas 423

Pompeii cædes 467

Pompeii copiarum in-
gens magnitudo 393

Pompeij superbum di-
elium 319

Pompeij stulta præsum-
ptio de Cesarianis
454

Pompeij vana iactantia
453

Pompeium Casar inse-
quitur 312

Pomponius M. Casaria-
nus 446

Pons in Arare 18

Pontis in Rheno à Cæsa-
re facti ratio & for-
ma 103. 15. pontis in-

I N D I X.

igna inutile 457
 Præda diuisio 532
 Præfectus Sabura regis
 Iubæ 385
 Præfectus Rhemorum
 occiditur 266
 Præfectus Q. Atrius 127
 Præsidium animi forti-
 tudinis 411. 412
 Præsumptio stulia Pom-
 peij de Cæsarianis 454
 Præiani Romanis dediti
 93
 Prætores inter se aduer-
 sarii 427
 Prætorum de imperio ad
 populū ferebatur 299
 Precibus detestari 182
 Principes Gallie Cæsari
 gratulantur 30
 Principes Gallie Dum-
 norix à Cæsare aba-
 lienare molitur 125
 Principes Gallorum ad
 pedes Cæsaris sese flen-
 tes proiecerunt 31
 Prodigiū 566
 Proditionis Vercingen-
 torix accusatur 208

Prælium Cæsaris cum
 Heluetiis 27
 Prælium & fuga Bri-
 tannorum 127
 Prælium extra munitio-
 nes commissum cum
 Germanis 188
 Prælium inter Actium
 Varū & Curionē 382
 Prælium inter Cæsarem
 & Labienum 542
 Prælium nauale inter
 Massilienses & Cæsa-
 rianos 359
 Prælium Romanum ad-
 versum 20
 Prælium Sontiatibus ad-
 versum 89
 Prælio Treuiri exupe-
 rantur 167
 Prælia minuta de ponte
 exorta 607
 Prælia sex vno die à Cæ-
 sare facta 429
 Proditio 63
 Promptitudo Cæsariano-
 rum militum 491
 Providentia Cæsaris 101.
 102

I N D E X.

<i>Provincialem diuinitas facit</i>	516	<i>Publius Silius Numidiam Iuba regnum inuadit</i>	559
<i>Provincialium erga Cæsarem studium</i>	416	<i>Publius Sextius Baculus</i>	187
<i>Prudens responsum Cæsaris</i>	61	<i>P. Sulpitius Rufus legatus 112. prætor</i>	465
<i>Prudentia & virtus Cottæ</i>	143	<i>Publius Vatinius</i>	405
<i>Ptolemæi regis fictæ lachrymæ</i>	493	<i>Publius Vestrius</i>	579
<i>Ptolemæi regis testamentum</i>	470	<i>Publij Confidij error</i>	25
<i>P. Actius</i>	373	<i>P. Corn. Scipionis mors</i>	594
<i>Publius Ateius eques Romanus</i>	582	<i>P. Crassi gesta in Aquitania</i>	89
<i>P. Calpurnius Pompeianus</i>	635	<i>P. Sextij Baculi virtus</i>	78
<i>P. Confidius pro exploratore missus falsa renunciat</i>	24	<i>Publij Syllæ legati industria</i>	428
<i>P. Domitius, vide Domitius.</i>		<i>Puellæ regnantis tadium apud populum</i>	495
<i>P. Lentulus</i>	466	<i>Pueri & mulieres in muro ad speciem militum dispositi</i>	399
<i>P. Ligarius Afranianus</i>	579	<i>Pulsioni insigne facinus</i>	150
<i>Publius Sasernas</i>	540	<i>Pulueris excitati indicium</i>	116
<i>Publius Silius & Bogud rex Iubæ regnum inuadunt</i>	550	<i>Pugna Cæsarianorū cum Britannis</i>	113
		<i>Pugna</i>	

I N D E X.

**Pugna infelix Rhemoriū
equitum** 266

**Pugna inter Pharnacem
& Domitium** 505

Pugnæ genus in effedis
117

Pugnæ ratio astuta 144

**Pyra Iubæ regis in oppi-
do Lama** 602

**Putei à Cesarianis fo-
diuntur** 483

**Pyrenæi montes à Cæsa-
re occupantur** 321

Q

Quadragesima naues
amissæ 128

**Quadringenti Germani
in cohorte prætoris
Cæsaris** 201

**Quæstorius Tullius Ru-
fus** 594

Quæstui equites habere
434

**Quartò Cæsar dictatōr
designatus** 605

**Quatuor centuriones v-
nius cohortis oculos**

amiserunt 430

**Querela Cæsaris de ini-
quitate inimicorum
suum** 300

Querimonie Tremirorū
37

**Quid Caij Fabij virtute
confectum** 276

Quietior Gallia facta
160

**Quindecim dierum sup-
plicatio Cæsari decre-
ta** 74

Quintus Aquila 578

**Quintus Atrius navi-
bus præfectus** 127

**Quintus Cassius Longi-
nus** 512

Quintus Cicero 136

Quintus Coponius 410

Quintus Cornificius 507

Quintus Cominius 564

Quintus Fabius 605

Quintus Fulginius 328

**Quintus Fufius Calenus
legatus** 354

**Quintus Marcius trans-
fugit** 618

Quintus Pedius legatus

	I N	
Caesaria	53	Ra
Quintus Sertorius	91	Ra
Quintus Titurius Sabi- nus Caesaris legatus		
56		
Quintus Titinius Varrus		
277		
Quintus Tullius Cicero		
183		
Quinti Ciceronis castra oppugnantur à Ner- uis	147	
Quinti Laberij Duri mors	132	
Quinti Lucanij mors		
144		
Quinti Pompeij & An- tistij Turpionis singu- lare certamen	612	
Quinti Titurij res gestae in Vnellis	86	
Quinto Ligario Caesar ignoscit	598	
Quotannis Caesar in Ita- liam ibat	121	
Quotidianae velitation- es	424	

R
Rabirij Posthumus 539

<i>Receptio oppidorum reliquorum</i>	632	<i>quitania</i>	39
<i>Reditus Aduaticorum</i>	71	<i>Res mirabilis in castris Caesaris</i>	566
<i>Reditus Germanorum in patriam</i>	189	<i>Rei frumētariae difficultas in castris Romanis</i>	203
<i>Refugium sylvarum</i>	127	<i>Rescribere ad equitum</i>	39
<i>Reges Aegyptiis constituit Caesar</i>	501	<i>Responsum Ariouisti</i>	36
<i>Reges Britānici quatuor</i>	135	<i>Responsum Caesaris ad Germanos</i>	100
<i>Regia munera aspernatur Domitius</i>	503	<i>Responsum Caesaris quod Diuico legato fuit datum</i>	19
<i>Regiones Galliae & Hispaniae saluberrimae</i>	393	<i>Responsum Ciceronis</i>	148
<i>Regnum fiduciariū</i>	493	<i>Responsum Centurionis captiui ad Scipionem</i>	565
<i>Religio Gallorum impia</i>	173	<i>Rex crudelissimus Germanorum</i>	32
<i>Religionibus Galli dediti</i>	173	<i>Rex Iuba in regnum suum fugiens à Zamensibus ingressu oppidi prohibetur</i>	599
<i>Reliquiae in Siciliam reuertunt</i>	389	<i>Rex Suesstionum Diuitiacus</i>	55
<i>Remigum onustam</i>	579	<i>Rhemi Romanis fideles</i>	157
<i>Res Caesaris in Hispania in melius mutata</i>	335		
<i>Res gestae Q. Titurij in Venellis</i>	86		
<i>Res gestae P. Crassi in A-</i>			

I N D

Rhemorum equitum in-
 felix pugna 266
 Rhemorum fratres Sues-
 siones 54
 Rhemorum legati ad Ca-
 sarem missi 55
 Rhemus pop. Rom. impe-
 rij terminus 105
 Rheni descriptio 101
 Rhenum Caesar transire
 constituit 167
 Rhodanus fluvius 13
 Rhodius 485
 Rhodiorum virtus 483
 Rogo extructo Scapula
 sibi exitum parat 629
 Romanus exercitus quā-
 do primū Gallia fi-
 nes ingressus 44
 Romani armis graues
 132. castris egressi in
 itinere inuaduntur à
 Gallis 142. in orbem
 se colligunt aduersus
 hostes 143. monimen-
 tum ad portum ex-
 tructum occupant
 487
 Romani sociorum digni-

I N D E X.

<i>Rumorum coercendorum</i>		<i>git</i>	632
<i>ratio</i>	175	<i>Scauae Centurionis scu-</i>	
<i>Rutihen</i>	196	<i>tum 230 foramini-</i>	
<i>Rutilius Lupus</i>	431	<i>bis confossum</i>	430
<i>Ruspina oppidum</i>	538	<i>Scaldis fluvius</i>	183
<i>S.</i>		<i>Scaphæ</i>	113
<i>Sabini mors</i>	145	<i>Scapula rogo extructo</i>	
<i>Sabini sententia ob-</i>		<i>sibi exitum parat</i>	
<i>tinet</i>	142		629
<i>Sabura regis Iubæ præ-</i>		<i>Sceleratos secundis re-</i>	
<i>fectus</i>	385	<i>bis diu uti, cur Dii</i>	
<i>Saburæ prælium</i>	387	<i>permittant</i>	19
<i>Sacrificiorum interdi-</i>		<i>Scipio elephantos instru-</i>	
<i>ctio grauiissima pœna</i>		<i>it</i>	552
	171	<i>Scipio & Labienus cum</i>	
<i>Salona</i>	508	<i>magna clade fugan-</i>	
<i>Salonarum conuentus</i>	397	<i>tur</i>	561
<i>Salonenses sese ab Octa-</i>		<i>Scipio Imperatorem se</i>	
<i>uij obsidione fortiter</i>		<i>appellat 414. Dia-</i>	
<i>liberant</i>	397	<i>ne sancti spoliare iubet</i>	
<i>Salsum fluvius</i>	609		415
<i>Samarobring</i>	138	<i>Scipio Iubæ superbissi-</i>	
<i>Santones</i>	16	<i>mo obtemperans</i>	574
<i>Sao</i>	623	<i>Scipio prope castra Cæ-</i>	
<i>Sardinia recipitur</i>	316	<i>saris sua quoq; mu-</i>	
<i>Sarsura oppidum</i>	587	<i>nit</i>	591
<i>Saserna</i>	553	<i>Scipionis acies instru-</i>	
<i>Sasernas</i>	539	<i>cta ad pugnam</i>	574.
<i>Saucius Cn. Pomp. fu-</i>			575

I N D
Scipionis aduentus in
Macedoniam 417 S
Scipionis crudelitas
566 S

Scipionis in Asia tyrannides 414

Scipionis milites ad vnū
interfecti 595

Scipionis oratio ad capti-
uios Caesarianos
564

Scribonius Libo Acha-
ia classis Pompeianae
praefectus 395 cum
Caesare ad Oricum
colloquitur 403 eum
Caesar iubet de pace cū
Pompeio agere 314
vide, Libo

Scorpio bellicum instru-
mentum 209. 559

Scuta ex cortice facta, &
riminibus intexta 7

Scutata & cetrata pro-
uincia Caesaris copi-
322

Scutum Scauae Centu-
rionis 230 foramini-
bus confossum 43

I N D E X.

Serius dominum ingu-
lans 616

Serui transfuga 624

Serui loco plebs Gal-
lorum habetur 170

Sequana fluvius 10

Sequanus ager optimus
totius Galliae 32

Sequani Germanos in
Galliam induxerunt
169

Sequanorum animus de-
missus 33 *miseria* 32

Seueritas mira 195

Sexagintaquatuor ele-
phantia a Cesare capta
595

Sextus Quintilius Va-
rus 376

Sextus Caesar 525

Sicambri traiciunt Rhe-
num ut Eburones
praedentur 185 *aduer-*
sus Romanos incitan-
tur *ibid.* *castra Cice-*
ronis aggrediuntur
186

Sicambrorum legati ad
Cesarem 107

Siciliae Allienus praetor
535

Sicilia recipitur 316

Sicoris fluvius 520

Sicoris vadabilis effici-
tur 336

Signifer legionis primae
ad Cesarem transfu-
git 66

Signiferi verba ad suos
444

Signum vulgare incur-
sionis hostium 259

Signorum cantus & cla-
moris in bellis usus
458

Silicense flumen 518

Simulatio Germanorum
legatorum 103

Sitis ingens 285

Situs Alexiae 240

Situs Massiliae 356

Situs & fecunditas vl-
terioris Hispaniae 609

Speculatoris deprehensio
612

Speculatores in castra
Cesaris missi 558

Speciosa exempla largitio-
000 2

num	513
Specula Hispania	610
Spei victorie stimulus	
93	
Spiritus Pompeianorum	
442	
Solertia Gallorum Casa-	
ris elogio testata	207
Sontiates Romanos equi-	
tes praelio aggrediun-	
tur	89
Sontiatium fuga	90
Sophisma politicum quo	
Aeduerum discordia	
est composita	215
Soricaria oppidum	621
Sortium usus	51
Stagnum salinarum	
590	
Staius Murcus	402
Staius rerum Sequano-	
rum miserrimus	33
Stimulus victoria Spei	
93	
Stimuli	244
Stipendium militum	
auerientes	433
Storiarum usus	361
Stratagema	42. 47. 58.
63. 69. 87	

I N D E X.

Salmo	307	Sylvas Caesar cædit	94
Salmonenses	Cæsaris	T.	
partes ultro sequun- tur	307	Tabella de muro deie- cta	617
Summus Druvvis	171	Tabellarij Cæsaris à Pharnace intercepti	504
Summo ardore Cæsaria- norum copiae hostium penitus prostratae	594	Tabulae Græcæ in Hel- vetiorum castris re- pertæ 29 eorum nu- merum continentes	30
Superbia Iubæ regis	573	Tabulae novæ	392
Superstitio in prælijs su- scipiendis Germanorū	49. 173	Talæ	244
Supplicatio Massilien- sum	364	Tardior factus Caesar	585
Supplicatio quindecim dierum Cæsari decre- ta	74	Tarusates	91
Supplicium morte gra- vius, virilitas exe- cta	528	Tarciundarius Castor	394
Supplicij afficiunt in- nocentes Galli	173	Tarraco	372
Surns Aedius	287	Tarraconenses	335
Suspicio gravis infideli- tatis	381	Tarsus	525
Sylla Faustus	597	Tasgetius Carnutensis à civibus suis creditur	137
Sylva Arduenna	123	Taurenta castellum	358
Sylvarū refugium	127	Tauris insula	510
		Taxi venenum	182
		Tectosages	178

I N D E X.

<i>Tegea oppidum</i>	588	<i>brigum</i>	214
<i>Temeraria crudelitas</i>		<i>Teutomati regis Nitio-</i>	
<i>Curionis</i>	385	<i>brigum fuga</i>	225
<i>Temerarium iussuran-</i>		<i>Teutoni à Mario pulsi</i>	
<i>dum Gallorum equi-</i>			39
<i>tum</i>	239	<i>Tetrarchia Gallogracie</i>	
<i>Tempestas maris Caesaris</i>		<i>Mithridati adiudica-</i>	
<i>naues exagitat</i>	114	<i>tur</i>	533
<i>Tempestas valida</i>	329	<i>Thamesis fluvius</i>	129 &
<i>Tempestatis incommo-</i>			132
<i>dum in bonum ver-</i>		<i>Thabennenses</i>	588
<i>sus</i>	606	<i>Thapsus</i>	590
<i>Tempestatum vis</i>	118	<i>Thebæ</i>	431
<i>Tempestatibus opera in-</i>		<i>Theologia Germanorum</i>	
<i>termiffa</i>	94.95		175
<i>Tenchtheri Menapios</i>		<i>Thessalus</i>	416
<i>inuadunt</i>	98	<i>Tiberius Nero</i>	494
<i>Tergestini</i>	274.275	<i>Tigurinus pagus</i>	17
<i>Terror mentem & confi-</i>		<i>Tignium</i>	303
<i>lium hominibus eri-</i>		<i>Timor in summo pericu-</i>	
<i>pit</i>	488.489	<i>lo misericordiam non</i>	
<i>Terroris minuendi ele-</i>		<i>recipit</i>	211
<i>phantorum ratio</i>	585	<i>Timoris vis</i>	389
<i>Testamentum Ptolomæi</i>		<i>Tisdre oppidum</i>	559
<i>regis</i>	470	<i>Titus Ampius vel Ap-</i>	
<i>Testamenta pauore con-</i>		<i>pius</i>	467
<i>dunt Casariani mili-</i>		<i>Titus Cecilius</i>	328
<i>tes</i>	38	<i>T. Labienus legatus</i>	25
<i>Teutomatus rex Nitio-</i>		<i>Titus Labienus</i>	183
		<i>Titus</i>	

I N D E X.

Titus Pulſio 149
Titus Rebillus proconſul
 595
Titus Salienus centurio
 553
Titus Thorius 518
Titii Baluentij mors 144
Titii duo Hiſpani 553
Titurij trepidatio 142
Togata Gallia 274
Tolerantia Caſarianorum
 203
Tolerantia militum Ca-
ſarianorum 284
Toloſa 89
Toloſates 16
Traiectio capiarum Ca-
ſaris in Pharſaliam
 395.396
Traiectus breuiſſimus
in Britanniam 109
Transfugis conſilia La-
bieni cognita 545
Transfugium matris fa-
miliæ 617
Transitus ab Sequanis
impetratus 15
Transrhenanorum lega-
ti ad Caſarem 74

Treniri apud Caſarem
de Suenis conqueruntur 63
Treniri caſtra Labienum
oppugnant 159
Trenirorum ciuitas 122
Trenirorum equitum
reditus 68
Trenirorum ferocitas
 275
Trenirorum fuga & ci-
uitas recipitur 167
Trenirorum querimonia 37
Tribunitia interceſſio
 298.300
Tribuni plebis ad Caſa-
rem confugiunt 298.
 299
Tributarum Ariduiſto
Aedui 36
Trinobantes ciuitas 134
Triumphus ante victo-
riam 451
Tubero 317 *portus pro-*
hibetur *ibid.*
Tulingi 27.29
Tullius Rufus quaſto-
rius 594

I N D
Tullij legati oratio 615
Turbulentus discessus
59
Turpionis & Quinti
Pompeij Nigri singu-
lare certamen 622
Turris Aduaticorum
71
Turris altius attollende
ratio 361
Turris latericia 360
Turres centum & vi-
ginti celerrime à Ro-
manis excitatae 147
Tutamen plebis aduer-
sus potentiores 169
Tyrannides Scipionis in
Asia 414
Tyronum ignavia 412
V.
Vacca oppidum 586
Vasfrum stragema
66
Valerius Troscillus 23
Valerij Flacci L. filij mors
430
Valitudo tenuissima Q.
Ciceronis 147
Vena iactantia Pompeij
459

I N D E X.

<i>Vbiorum descriptio</i>	97	<i>bellum renouant</i>	76
<i>Vbiorum legatio ad Ca-</i>		<i>Veragrorum & Seduno-</i>	
<i>sarem</i>	168	<i>rum rebellio</i>	76
<i>Vcubis oppidum</i>	609	<i>Verba Lisci ad Caesarem</i>	
<i>Vestigalis Britannia fit</i>			21
<i>Romanis</i>	135	<i>Verbigenensium interi-</i>	
<i>Vellaunodunum Caesar</i>		<i>tus</i>	28
<i>ex itinere occupat</i>	199	<i>Verbigenus pagus</i>	28.
<i>Velitationes equestres</i>			29
	131	<i>Vercingetorix</i>	194
<i>Velitationes inter par-</i>		<i>appellatur</i>	195
<i>tium dioces</i>	552	<i>res nationes sibi con-</i>	
<i>Velitationes quotidiane</i>		<i>ciliat</i>	ibid.
	424	<i>Vercingetorix proditio-</i>	
<i>Velocitatis summae Ger-</i>		<i>nis accusatur</i>	205
<i>mani pedites</i>	281	<i>ius excusatio</i>	ibid.
<i>Veneti deuicti</i>	85		206 207
<i>Veneti Vnelli Curiosolitæ</i>		<i>Vercingentorigis astu-</i>	
<i>rebellant</i>	80	<i>tia</i>	206
<i>Venetarum nauium de-</i>		<i>castra</i>	217
<i>scriptio</i>	83	<i>Vercingentorigis consi-</i>	
<i>Ventisponde oppidum</i>		<i>lia</i>	201
<i>deditione receptum,</i>		<i>Vercingentorigis oratio</i>	
<i>& supplicium de mi-</i>		<i>ad milites suos</i>	238
<i>lite quodam sumptu</i>		<i>Vercingentorigis presens</i>	
	624	<i>animus</i>	255
<i>Venus Corus</i>	125	<i>deditio</i>	ibid.
<i>Veragri ab Seruis Gal-</i>		<i>Vergasilaunus Aruer-</i>	
<i>ba debellantur</i>	75	<i>nus</i>	252
		<i>captus</i>	254
		<i>Verodoctus legatus Hel-</i>	

14

Veromanduorum caedes

67

Vergobretus Aeduorum

magistratus

21

Vernacule legiones

609

Versaonenses

625

Vesontio oppidum

37

Vesontionis oppidi occupa-
tio

37

Vesontionem oppidum

Cæsar occupat

37-38

Vestitus insigni Cæsar in
preliis utebatur

254

Vertiscus Rhemoris præ-
fectus occiditur

266

Veteranorum fortitudo

412

Veterani cuiusdam mili-
tis virtus aduersus

elephantum

593

Vertico Nervius

151

Vibullius Rufus

306

Vicinorum proditores

Vbi

168

Vicissitudo fortune

411

Victoria Cæsaris insignis

354

I N D I X.

<i>Vis tempestatum</i>	118	<i>Suecos indecorus</i>	97
<i>Vitium facere</i>	617	<i>Vsus essedariorum in</i>	
<i>Vitia munitionum Cæsa-</i>		<i>prælijs apud Britan-</i>	
<i>ris ad Pompeium de-</i>		<i>nos</i>	111
<i>lata</i>	435	<i>Vsus iumentorum mu-</i>	
<i>Vlcilles Hirus</i>	306	<i>tandorum in celerita-</i>	
<i>Vlla ab Cneo Pompeio</i>		<i>te</i>	399
<i>obsessa, præsidium à</i>		<i>Vtica diripitur</i>	596
<i>Cæsare obtinet</i>	605	<i>Vticæ obsidio</i>	384
<i>Vlla oppidum</i>	605	<i>Vticensibus subsidia à</i>	
<i>Vterioris Hispaniæ fæ-</i>		<i>Rege Iuba missa</i>	384
<i>cunditas & situs</i>	609	<i>Virium vsus</i>	330
<i>Vltio cædis Genabensis</i>		<i>Vxellodunum oppidum</i>	
	212		279
<i>Vnelli profligati</i>	88	<i>Vxellodunum peruenit</i>	
<i>Vocontij</i>	16	<i>Cæsar</i>	283
<i>Vogesius mons</i>	101	<i>Vxelloduni deditio</i>	286
<i>Volcatius Tullius</i>	429	<i>Vxores Arionisti</i>	50.51
<i>Volusenus vulneratus à</i>		<i>Vxores communes apud</i>	
<i>Comio</i>	289	<i>Britannos</i>	131
<i>Urbanarum rerum fta-</i>		<i>Z.</i>	
	1146	<i>Zama oppidum</i>	599
<i>Vri</i>	179	<i>Zamenses Cæsari se</i>	
<i>Vrsao oppidum</i>	635	<i>dedunt</i>	600
<i>Vrsaonis obsidio</i>	634	<i>Zamensis pro cōsul</i>	602
<i>Vsceta oppidum</i>	598	<i>Zeta oppidum</i>	529
<i>Vsipetes Menapios inua-</i>		<i>Zetta oppidum</i>	581
<i>dunt</i>	98		
<i>Vsus Ephippiorum apud</i>		<i>FINIS.</i>	

Handwritten text in a cursive script, likely from a 17th or 18th-century manuscript. The text is arranged in several lines across the upper half of the page.

Handwritten text in a cursive script, likely from a 17th or 18th-century manuscript. The text is arranged in several lines across the lower half of the page.

Caesar, Gaius Iulius,

Rerum ab se gestarum Commentarii

Lugdunum 1612

A.lat.b. 142

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10243755-2